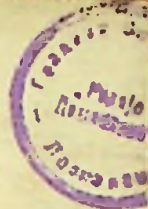
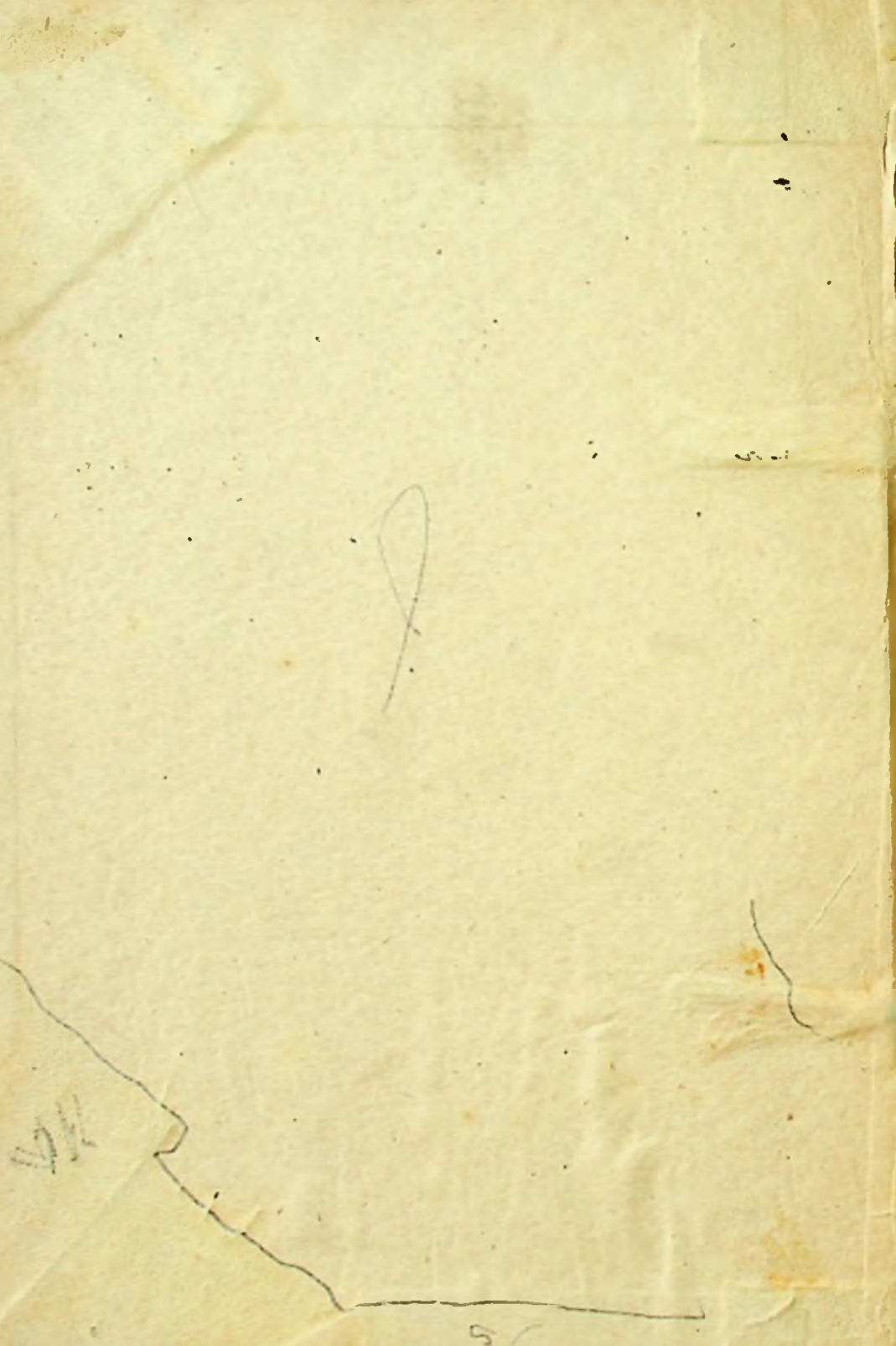

Бр. 15.831
886-8

Šandor Ksaver Džalski
Чен. генер.

Пог сѣпарчи криво-
буса

Июв. бр.

Презиме и име/писца:

15831

Gyalski Sándor
Ksaver

Сигнатура

НАСЛОВ ДЕЛА:

286-8

НАСЛОВ ДЕЛА:
Род старих бродова

Место и година издања:

мо

Безпр. 1912

[illegible]

Yancu mangop

Mikona Zocush
19th.

50900

MX Zocush

KSAVER ŠANDOR GJALSKI

SVEUKUPNA DJELA

SERIJA I. — SVEZAK I.

POD STARIM KROVOVIMA

(POD STARIMI KROVI.)

NAKLADA PIŠČEVA.

KSAVER ŠANDOR GJALSKI

POD STARIM KROVOVIMA.

ZAPISCI I ULOMCI IZ PLEMENITAŠKOGA
SVIJETA.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ЛЕСКОВЦА

Бр. 15.831

Струка 186-8

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU

1912.

Bilo je sedamdesetih godina. Sabor kraljevine Hrvatske-Slavonije-Dalmacije sastao se u prvu sjednicu. Izaslana deputacija uvela je u sabornicu bana kano povjerenika Nj. c. i kr. apošt. Veličanstva; bilježnik pročitao je previšnje ručno pismo, kojim kralj poziva „velemožnoga bana“, da u njegovo ime proglasi sabor „vazda vjernih kraljevina“ otvorenim; — sabornicom zaori tri puta zanosno „živio“, kad se spomenu previšnje posvećeno ime; zatim pruži Nj. Preuzvišenost gosp. ban, odjeven u bogatu svečanu narodnu odoru najbližemu bilježniku omašno zapečaćeno pismo, koje se otvorilo na oči sviju sakupljenih, pa bilježnik pročita jasnim i zvučnim glasom na kraju isprave riječi: „Dano u našem kraljevskom glavnom i prijestolnom gradu Budimu dana itd.“, te kad opet pročita previšnje ime, sabornica se nanovo potrese od zanosnih usklika, — a Njegova Preuzvišenost, primiv natrag previšnji reškript, pokrije glavu kalpakom, sjedne na stolicu pod prijestolnim baldakinom i uzme nešto drhtavim glasom pred frakovima i crnim kaputima, sakupljenim u dvorani, čitati: „Časni, poštovani, poglaviti i velemožni, velemožni i ugledni, mudri i obzirni, uvijek ljubljeni vjerni naši!“

U taj se tren otvore vrata saborske dvorane i u sabornicu unidju tri starca, — sva trojica u svečanim narodnim odorama, doista nešto iznošenim i pobljedjelim, zlatom izvezenim; — sva su trojica imali goleme sablje demeskinje, a u ruci im samur-kapa s dugim orlovim perom.

Kao da su u ovaj skup novovjekih frakova zasbasali glasnici davnog — davnog nekog doba, no svečani i staroliki naziv sabora, kojim još od davnih davnina pozdravljaju apoštolski kraljevi skupštinu zakonoša svoje drevne kraljevine, kao da je tek u ovaj par našao pravi smisao i pravu svoju adresu, kad su unišla ova tri starca. Sva njihova prikaza: njihova bijela kosa, duge im sijede brade i još dulji bijeli brkovi, njihova starinska odjeća, njihovo svečano — tek nešto i frondersko — vladanje, pak njihove duge sablje, obješene o široke, zlatne i svilene pojase — sve je to tako skladno pristajalo dugomu neobičnomu naslovu. I bilo je za čas, kao da nema više tih školskih klupa moderne sabornice, kao da nema u klupama naslaganih crnih kaputa i frakova, a mjesto toga zanjšu se pred očima prilike dalekoga, prošloga doba, kada je i tomu nazivu i takovim staračkim prikazama cvala prava pravcata sadašnjost.

Tek kada je kraljevski reškript spomenuo potrebu nekakve promjene u domaćem zakonoslovlju i napomenuo previšnju želju, da se „vazda vjerne kraljevine“ izjednače u ovom pitanju sa naprednim principima zapadnoga svijeta, — onda je čar prestao, te su se frakovi dočepali opet svoga prava. A starci zapreme skrajnja mjesta na skrajnjoj desnici.

Kolikogod je momenat bio svečan, u sabornici se ipak pojave ironički povici prema staračkoj skupini. A istom na galerijama ! Simpatije su njihove čeznule za skrajnjom ljevicom, — mladim je ljudima na galeriji br. III. bilo nerazumljivo, da još može biti ljudi, koji bi mogli sjesti na tako suprotivna mjesta. Zato nije bilo kraja ni konca ruganju i krupnim šalama, kojima su mladi ljudi obasuli trojicu staraca. Najblaži nazivi bijahu: „pretpotopni ostaci“, — „verbecijanske mumije“, — „zagorski šljivari !“

Najviše se isticala njih četvorica. Galerija se gotovo zaorila glasnim smijehom. Najposlije se ostavili šale, te stali posve ozbiljno žestokom, strogom kritikom prekoračiti tmine prošloga koljena, a zavedila ih u taj čas ona obična i tako smiješna nepravednost, s koje svako mlađe doba, svaki mlađi naraštaj živo vjeruje i misli, da je prava prosvjeta započela istom u njihove dane, a sve, što je od prije, da je zlo i naopako, a valja samo sadašnje. A najposlije — promisliš li pravo — sve je tek neprestani kotač, u kojem ljudska glupost, slabost i predsuda „vrteći se ne prestaje“; ona je jedina vječna, stalna i nepopravljiva; ona je od iskona i ostaje u proćaja. Prema njoj slaba je i nemoćna lokomotiva, električna iskra i spektralna analiza.

Možda je tako mislio čovjek, sjedeći blizu ove četvorice. On se svakim časom više uznemirivao. Osobito nije na njemu bilo ništa, izim što je u licu njegovu bio nekakav „historičan“ tip, te je svatko videći ga morao odmah pomisliti, da je ovo lice već vidio i gledao ma u kojoj ilustrovanoj historiji ili u kakovoj galeriji historičkih portreta iz šestnaestog ili sedamnaestog vijeka.

Napokon se nije više mogao svladati, te začetne razgovor s onom četvoricom. Za čas bilo je živahne debate među njima.

— Da, da — vama su tek bijedni u svojim predsudama okamenjeni „šljivari“, — klikne ovaj peti, — nisu proučili onih folijantâ knjigâ, koje imate vi u glavi, ne dosežu visina vaše moderne današnje uljudjenosti, — tako mislite vi. Možebiti nemate krivo. Svakako nisu ono, što smo mi. Ali — dajte — da vam tek nešto kažem o njima. Gledajte : — onaj tamo suhi stavio je nekoč zarad svoga uvjerenja na kocku i život svoj i svoju obitelj i svoju imovinu; — onaj drugi pokraj njega volio je nekoč,

da ga otac razbaštini, nego da prelomi vjeru svojoj vjerenici, siromašnoj prostoj Židovci djevojci ; — a onaj treći kao podžupan nije dao, da se izvrši naredba njegova bana, jer je ta naredba po njegovu mnijenju krnjila municipalna prava. On je naime mislio i sumavao „verbecijanski“, da je zakon najveći gospodar ; dakako, on nije pojmiio novih, modernih načela !

— Zar ih vi poznajete?

— Ne poznam baš ove, ali sam poznaavao mnoge od njihovih vršnjaka. Pa da ih vi poznajete ovako, ne biste više tako strogo osudjivali ove prezrene šljivare. Ne poznate ih, ne poznate.

Sjednica se svršila, ali ova petorica nisu svršili svoje zabave. Poslije su još dugo hodali po Markovu trgu, a onaj im je peti morao pripovijedati o svojim starim znancima. Najviše je i najčešće spominjao nekoga svoga susjeda Batorića i stari mu dom Brezovicu.

Novovjeka četvorica slušala ga rado, te im je morao jednako pripovijedati. Najposlije prestane sâm : — Ne da se to tako u kratko iskazati, a najzad sam rad, da se i vi upoznate s ovim dijelom našega Hrvatstva ; — dopustite dakle, da vam do zgođe pročitam svoje bilješke i uspomene, što sam ih — ne od obijesti nego od nutarnje potrebe — napisao o svome starome prijatelju Batoriću, o njegovoj Brezovici i o našem drugovanju. Tek je nešto, — ta tko bi sve ! Može biti, te ćete iza toga koje u čemu suditi drugačije !

Za nekoliko dana sjedilo je svih pet u starodrevnom zidanom dvoru onoga petoga, koji im je čitao svoje zapiske.

Evo ih redom.

ILLUSTRISSIMUS BATTORYCH.

Nedaleko od moga doma bio star — da tako rekнем — iznemogao dvor: onakav drveni, u kakovim su predji naši tako divnom ustrajnosti živjeli za svoju od sviju strana mučenu Hrvatsku i čekali svaki čas smrt: „Pro Deo et patria”.¹

Od nekada — još djetetom — volio sam zalaziti u taj zabitni kut, pod stari taj krov ili — kako ga gizdavo nazivahu stoljetna pisma: — curia nobilitaris Brezovytza.² A i bijaše u svem nešto neobično.

Kao sakrita od svijeta, u uzahnu jarku, medju dosta visokim bregovima, stajala je crna drvena kuća, a tamnoj joj prilici toliko je pristajala gusta dubrava dugovječnih dubova, što se je odmah za njom širila u bregove, podavajući joj u jedan mah i nešto od idile i nešto od onih davnih priča, koje smo za mladih dana tako rado slušali. Tik samoga dvorca bila je drvena, niska crkvica, posvećena sv. Križu, a umah nešto dalje sterao se vrt, onakav veliki vrt naših baba s uskim puteljcima, ogromnim lipama, visokim voćkama, a u sredini s gustim grabarjem, prirezanim prema ukusu osamnaestoga vijeka; zatim nepregledno dvorište s mnogim dugim zgradama, slamom pokritima, koje su sve na okupu neuredno stajale i bile odijeljene od kućice za kuhinju, jedine od sviju zidane. Sve je to podavalo vjernu sliku nekadašnjega života; sve je to ostalo iz davnih vre-

¹ Za Boga i domovinu. ² Plemićki dvor Brezovica.

mena. Kad se još spomenem onih tmurnih, crvotočnih stijena stare kurije, sivoga joj drvenoga krova, tamnih soba s neravnim, istrošenim podom; crnih svinutih već tramova, pa k tomu još pocrnjelih od starosti portreta nepamćeno dugo već pokojnih ljudi, naslikanih u odorama pradávná, neobična kroja, — tad shvaćam onu zamamnu otajstvenost, kojom bi me uvijek savladala starodrevna Brezovica. Usred svega toga, — gdje mi se svagdje javljala prošlost i sve odisalo njenim tajinstvenim dahom, a treptile sjene života, već i na groblju zaboravljena, — bilo mi je svaki put, kao da sam zašao u kakav daleki, jur bajni svijet i kao da sam pristupio ne više k djedovima, već pradjedovima, pak mi je s toga na srcu bilo uvijek nekako čudnovato, nesigurno, nejasno, dapače i tjeskobno, ali i neiskazano ugodno.

Toj je staroj kući bio gospodar starac Kornel Batorić, umirovljeni veliki župan čke županije, muž preko sedamdeset godina, ali čvrste vanjštine i malo ne lijep starina. Lice sasvim obrijano bilo je puno i rumeno, dok mu je glavu pokrivala još gusta, bijela kosa. Fine crte lica odavale su otmen izraz, a uz to dobroćudan i blag. I odijelo mu bijaše uvijek elegantno i birano, dakako kroja tridesetih godina; košulje je svaki dan mijenjao, a i svaki se dan sam brijaó.

Ako nas je i po dobi mnogo godina dijelilo, a nazori se naši razilazili dijametralno malo ne u svemu, ipak smo bili nesamo dobri susjedi, nego i iskreni prijatelji. Čitave dane, čitave večeri, dugo u noć uz slabo svijetlo staromodne lampe moderaterke nas bi dvojica prosjedjeli vrijeme za stoljetnim masivnim stolom, uvijek uz pun vrč vina. On bi pripovijedao o davnim zgodama, o davnim mislima i davnim časovima, otvarajući rek bi grobove, sav začaran uspomnama i idealima prošlosti; — ja bih pak mirno

slušao pod dojmom tih starih misli, starih zgoda i starih priča, koje su toliko skladno i povjerljivo romonile u sivoj tami brezovičkih soba, među tim sablasnim sjenama, među bezdanim crnim kutovima i onim gore na zidu -- junacima svojim.

Nezaboravan mi je dojam prvoga našega sastanka, pošto sam svršio nauke te se nakon višegodišnjega odsuća povratio kući svojoj. Bijaše već u zimu. Vani bilo tmurno, pravo zimsko popodne, sav kraj zavijen u bijelo ruho, tek se pomalo isticalo golo drveće, dižući u zrak svoje crne svrži, nad kojima polijetahu uz tužno graktanje ozbiljne vrane i lakoumne svrake. Nad svim tim povlačile se guste, mliječne magle, a sitni snijeg sipio lagano, bez glasa, neprestance u taj tihi, tihi zimski mir, toliko tužan i čarobno veličanstven u svojoj otajstvenoj gluhoći i dalekoj samoći. Gledajući kroz prozor svoga doma u divni taj kraj, osjetim želju, da vidim Batorića i njegovu Brezovicu.

Kad sam došao onamo i preko uska hodnika i klimavih stuba stupio u blagovaonicu, ili kako mi Zagorci volimo kazati, „u palaču“, nadjem ondje čitavo društvo. U Batorića se sastali po običaju opet susjedi i prijatelji. Bio tuj domaći župnik Janko Ercigonja, ujedno vicearcidjakon ili, kako se u nas kaže, podjašprišt, — bio Gjuka Paštrović de Lomna et Gvešće, vlastelin kamenički, zatim Škender Radičević de Glamoč, „consiliarius regius“¹ i vlastelin u Radakovu, nadalje Štefica pl. Petrović, županijski sudac i vlastelin brdovački, napokon Lacko pl. Kuntek de St. Pál, nekad „honorarius jurasor“,² a sada općinski bilježnik ; sve same sijede glave, udovci, sve takovi, koji moraju tražiti najviše svojih simpatija i uspomena na groblju.

¹ kr. savjetnik. ² začasni pristav.

Šum glasne zabave njihove čuo sam već na hodniku. I zaista su sjedili oko dugoga, dobro mi poznatoga stola, prenapunjena vrčevima, bocama i čašama, u kojima se prelijeva rumen našega zagorskoga vina, što no tako lako pretvara žalost u radost. I bijahu veseli. U prvi me čas ne prepoznaše. No brzo se dosjeti starac Batorić te skočiv kao mladić zaori : — „Per amorem Dei,¹ jesi li to ti? — Revera,² gle, gle ti njega, kak je zrasel ! Živio, to je lepo, da nisi pozabil na me !” I Batorić me ogrli, a u starim upalim mu očima sinuše dvije suze radosnice.

Zabava ne bude prekinuta. U brzo im ispriposjedim svoje zgode i namjere, i prikupim se običajnim načinom u društvo. Stoloravnatelj — bio to u Brezovici kano „perpetuus” podjašprišt Ercigonja — pozdravi me govorom i čašicom vina, a uz to mi dade drugaricu. Zaredale zatim i druge zdravice, govorili se govori i ne bi dugo, starci začeli :

„Nikaj nije lepšega niti veselešega
Neg s prijateli, koji su veseli,
Zestat se . . .” —

Starinska pjesma sa svojim beskrajno dugim akordima razlijevala se čudnim šumom staračkih glasova po tamnim sobama starodrevne kurije, odbijajući se o crne tramove svodova, a odavle se gubila u sivu večer, dok nije zamrla negdje vani u polju ili u šumi medju stoljetnim hrastovima.

Svrnuše kao obično i riječ na politiku. Župnik i sudac Petrović bili su narodnjaci, a oni drugi — takodjer dobri Hrvati — branili su staru konstituciju, „et sacram coronam regni Hungariae”.³

Možete misliti, da je u čas bilo mnogo buke i vike, i one dobroćudne pravde, koje uvijek ima u takvim

¹ za ljubav božju. ² zbilja. ³ i svetu krunu kraljevstva Ugarskoga.

prilikama u naših ljudi. Batorić, koji bi za sličnih prigoda redovno s dnevne politike prešao na hvalu starih dana, a odatle na djedove svoje, i sada zavikne:

— Ah kaj ćete vi novi patrioti i Ilirci, gledajte ga gore na zidu, ono mu je kip: Moj ded Mathaeus, banalis officii protonotarius.¹ Kad su došli kraljevski komešari, ter od varmedjije iskali štibru i regrute, zveknel je on vu kongregaciji sablju, i zaoril komešarom vu brk: „Još jednom reči zahtevajte kajgod, pak vas kak skote bumo posekli. A sada izvolite iz dvorane”. — „Ja sam zastupnik kraljeve osobe”, odvratil komešar. — „Makar i Božje, neka Nj. posvećeno apoštolsko Veličanstvo sazove sabor kraljevine, za varmedjije nije nikoga brige. Recite to vašim gegačem vu Beču”. I komešar je odišiel bez dozvoljene štibre i regrutov, a ded je to doglasil svim varmedjijam, ter se sve u celoj Ugarskoj i Hrvatskoj za njim povelu. Bilo je doduše eksekucija, pak i ded je dobil čitavu kumpaniju vu Brezovicu; svi su mnogo pretrpeli, ali fine finaliter² kralj je ipak moral sabor sazvati i od njega zahtevati porez i novake. Potlam dapače imenovali su deda „pro consiliario regio et supremo comite”.³ Ecce — to je bila konstitucija, to su bili ljudi; a danas?

I Batorić ne dovrši, zapeo je okom o portret djeda Mateja, koji je još na slici pokazivao stroge crte na široku licu, sa zavnutim ponosnim nosom iznad uzvnutih kratkih brčića, kakove su naši ljudi nosili u jozefinsko doba u znak patriotizma. Batorić ga gledaše s najvećim zanosom, i, dok je govorio, malene se njegove oči sjajem svojim povećavale, njegov se sitni, od starosti malo ne piskutljivi glasić uzdigao do blagozvučnosti, a mi smo ga svi tiho slušali.

¹ banski prabilježnik. ² na kraj konca. ³ kr. sa-
vjetnikom i vel. županom.

Čim se je ponešto umirio, segne za lulom, pa i mi zapušismo. Ja — na nesreću — zapalili modernu upmanku, a Batorić od svoga domaćega duhana, što ga je nekoč prije „anno 48” sadio na domaćoj svojoj zemlji, te ga na neizrečenu radost svoju umio nekoliko centi sakriti od financa. Modri dim moje amerikanke dizao se lagano kao prozirna maglica ljetna, i regbi sakrivao se od tmasta oblaka, što je zlobno sukljao iz Batorićeve madžarske, srebrom okovane lule, napunivši oštrim vonjem sve drevne sobe. Već smo znali, da Batorić iza prvih dimova ne voli govoriti, pa smo stoga sjedili šuteći. Tek pošto se jur četvrti put izgubio u neprozirnom (i tako sumnjive boje) dimu svoje lule, pa se za koji čas pomolilo rumeno mu lice, kao mjesec iza noćnih oblaka, — prekinu šutnju consiliarius Radičević, psujući austrijski, — ili kako on reče „kranjski” — monopol i sadašnje cigare. — „Pa kad pomislim, kakve smo dobre cigare imali prije, znaš, illustrissime” — okrene se k Batoriću — „per exemplum one, kaj ih je priredjival viceban Adam Rauch vu Lužnici ; da, da — kad se toga setiš, još ti se i sada vu nosu pričini, da čutiš onaj vugodni miris, — prave delicije, kako se dijački (latinski) veli ; — a ti Kranjci, odkad ih je sam v . . . donesel vu Horvatsku, sve su nam zeli. Ah — kaj vi mladi znate, kaj je dobro !”

Ova ekspektoracija consiliariusova bila je voda na Batorićev mlin. Ta koliko toga nije dopuštao novomu vremenu ; a kako bi bio mogao tek shvatiti, da mu može država braniti sadjenje duhana na njegovu zemljištu, stečenu krvlju djedova ? Pa onda, da je bar taj kranjski duhan čemu ? Al što i ta moja upmanka, ma da i nije iz carske trafike, i ona ne valja, koliko Batorićev duhan ! Čim bi se samo iz daleka kolobarić njena dima približio pl. nosu Batorićevu, umah bi se dostojanstveno i s najvećim

prezirom sakrio u još tmastiji, još neprozirni oblak dima svoje lule. Ta kako i ne bi! Genealogija moje havanke prestaje u adresi Hamburg, a duhan Batorićev, — sveti se ime Božje, — imade cijelu historiju, i kroz sto i pedeset godina bilježi mu se časni rod u obiteljskoj kronici Brezovice, — recte u registrima i koledarskim bilješkama dvorskoga.

— Ti misliš — počne Batorić latinski — jer si ju dobio iz Hamburga, da je ta tvoja cigara epigonka one prve biljke, kojom su Indijanci prvi put potvrdili mir. Da, jamstvo ti je jedina adresa ; to je hipoteza, kao i u Židova, koji se zove Kohn, pa se drži potomkom Aronovim. Ja pak znam za cijelo, tko sam i odakle sam ; tako i znadem za svoj duhan, revera znadem, da je anno domini tisuću sedam sto i prve moj pradjed Dionis, vraćajući se kao mlad čovjek iz turskih bojeva, što ih je pod Eugenom probavio, donio sjeme toga duhana iz južne Ugarske. Dobio ga je na poklon od kolonela i supremusa barona Kiša, koji ga je opet dobio od Jusuf-paše, komandanta biogradskoga. Koliko tuj ljeta, koliko koljena, per amore Dei — ; a ja od toga duhana danas dne 19. decembra 18... pušim ! Moj mladi amice, ti ćeš se možda smijati, al vjeruj mi, nije to smiješno !

Ja se nisam smijao, niti mi se Batorić u taj čas pod drvenim tim krovom pričinio smiješnim. U taj tren kao da sam osjetio nježnost niti, što no spaja kroz vijekove davne predje s kasnim potomcima.

S historije brezovačkoga duhana, s panegirika Rauchovih cigara prešli starci spominjati stare dane. Najprije su lagodno i mirno natucali o svem i svačem, jedan za drugim neprekidno počinjući : „Znate li još, kak je ono pokojni magnificus . . .” ; ili : „Seća li se još koji od vas deda pokojnoga grofa Jurice?” i : „Ah, nema, ne, više takove glave, kak je bil pokojni fiškal N. ; njegove alegacije, njegovi apelati ; trideset

bi let znal otezati jednu pravdu . . .” Ili opet : „Kaj znate vi sadašnji mladi ljudi, kak se živi. Kad se setim, da nas je jezero mladih juratušov v Požunu bilo . . .” ; ili : „Bil sam onda kak juratuš apud personalem regium — oj — kakvih je onda bilo lepih žena ; toga sada više nema !” . . . — I tako su nastavljali, dok nisu uzdignutim i jačim glasom, a s pravim entuzijazmom uzeli slaviti i hvaliti ono prošlo doba mladosti svoje i otaca svojih. Napokon se i nazzdravilo čašom vina onim dobrim, starim vremenima, a Batorić je latinskim govorom slavio sjaj, plemenštinu i poštenje negdašnje gospode hrvatske.

Pala je već i tama, ali nitko ne misli na svijeće ; — u tamnim sobama dozivlju se daleko minuli dani i davni pokojnici. Tek kroz pukotine ogromne, stare peći plazi fantastično vijugajući se nešto svijetla, i pada bez sjene u tankim potezima u tu crnu tamu, medju ove i bez noći pocrnjele tragove drugih vremena, s kojih i zrak dvorane kano da odiše nekim sablasnim dahom. I sred ove guste i crne tmine ne vidiš Batorića, već čuješ samo zanošne mu riječi, posvećene prošlim danima. Ah, — kako mu je bilo staro srce u taj tren puno mladjahna žara, kako mu je glas sve titrao s prevelika čuvstva ; — ja sam se divio toj staroj korjenici hrvatskoj !

Kad nam je sluga donio svijeće, bilo je jur kasno, a Batorić se začeo baš žestiti na novo doba. Sad mu je glas bio hrapav, a podvinuti, pravi hrvatski nos prezirno se širio. Kod večere je grdio već glasno, te malo ne vikao opet latinski : — „Taj vaš napredak, kultura, civilizacija, liberalizam, da, daleko nas dovede ! Al dakako, mi stari — kako ono kažu — da, Verbecijanci — mi spadamo u ropotarnicu, oturio nas svijet ! Pa što ste bolje učinili ? U moje doba imao je svaki moj kmet četiri do šest volova, sad nema cijelo selo toliko ; bili smo imućni, sada smo

siromasi. Tada si u Hrvatskoj jedino kano Hrvat mogao živjeti, i svaki se tudjinac otimao, da ga priznadu Hrvatom. Ali otkada je onaj — da mu Bog grijehe prosti — Lujček Gaj izmislio Ilirce, otada griješiš, ako hoćeš da budeš Hrvat, otada te svakojaki Mosesi, Bergeri i Teodorovići hoće da upute, da nisi Hrvat, da to nije tvoja hrvatska zemlja, tvoja hrvatska kraljevina. Sve je na gore krenulo! Aristokracija pogiba, — medjutim ja je ne žalim, vi znate, da sam slobodouman; mi plemići osiromašismo, gradjanstvo isto tako, a seljačtvo? — Podigoste tobože seljaka, a kakav je? Jadan, oderan i gladan, grdno ga izgulilo to novo vrijeme. Pod gospodom je bio bogat, a sada pod doktorima „universi juris“, svojom djecom... Ta ti, amice Štefica, znaš najbolje!”

Ova jeremijada medjutim nije mogla raspršiti veselja u društvu. Naš stoloravnatelj brzo se dosjetio kojoj šaljivoj zdravici, a i sam Batorić nije bio onakav čangrižljiv starčić, da bi dugo ostao u zlim riječima; pa kad je Ercigonja nazdravio: „Bog poživi sve ono, što u potaji ljubimo“, te se s njim kucnuo, starac se opet udobrovoljio. Napokon se nazdravilo „za dobre lake noći“, kadno na staroj uri — od onih visokih engleskih — odbije jedanaest sati. Starci se razišli; jedini Batorić i ja ostasmo. Baš je začeo mnogim bezbrojnim riječima pripovijedati o svojim djedovima, kad se vani uzdigla silna mećava. Zimski sjever zviždao i urlikao, te se lomio čudno i zlobno na visokom krovu stare kurije, tresući i zidovima njezinim i prozorima. U takvoj se zimskoj noći dade tako ugodno kraj tople peći naklapati. I mi nismo pazili na sat, već smo sveudilj izmjenice govorili i slušali. Odbila i pol dvanaesta, svijeće dogorjele, vina nestalo, a mi još nismo mislili na san. Batorić je pak lupio nogom o pod — to je u starim kurijama mjesto

zvonca u evropskoj kući — i za čas se dotura stari sluga Ivan, tarući oči, i bogzna za što koljena.

— Kaj zapoveda njihovo gospodstvo? — upita Batorića.

— Donesi vina, — pa gle, i druge sveće. — Daj, čekaj, stari Vanko. Amice, je l', ti si gladan? Ja bi revera nekaj zagrizel. Znaš kaj Vanko, donesi nam vina, hladne pečenke, šunke i sira Medjumurca. Daj samo hitro, stari, pospanče ! —

I tako mi po drugiput večerali ; Batorić upravo slavno za svoje godine. Kazalo ure sve se više primicalo dvanaestoj brojci, a Batorić, pošto je ispio punu čašu vina i napunio lulu, počeo pripovijedati o starom grofu Matiji Kegleviću, svome kumu i vrlo učenom mužu, a vještom alkimistu !

Odbila i dvanaesta. U starim kurijama ne možeš se u taki čas nikako oteti nekoj zimnjoj struji po svem tijelu, pak se nehotice ogledaš plaho za sobom. I ja pogledah najprije u tamne kutove sobe, zatim hitro i samo mimogred kroz poluotvorena vrata u neprozirnu tminu ostalih soba, napokon na portrete, kojima kao da su se micale male, stroge očice. Nehotice promrmljah refrain poznate Bürgerove balade. I jedva se zvuk stare ure izgubio po sobama, kad najednom strašan zvižduk zaurla sobom, svijeće pogasi te portretima tresne o zidove. — Batorić prestate pričati o svom kumu te samo promuca : „Malum omen”¹; a i ja zaboravih refrain balade. Poslije se dakako sjetih, da Batorić s principa, — drugi tvrdjahu sa sujevjerja — nije već dvadeset i pet godina ništa popravljao, i da Vanko samo kradomice može polupane prozore Primorcima davati na popravak ; — a vani je sjever upravo slavio slavlje, pa je valjda našao ulaz kroz koje razbito staklo. — To nam pokvari noć, te odosmo spavati.

¹ zao znak.

Kornel pl. Batorić, — ili kako je bilo na njegovoj litografiji (bio je naslikan u modroj, zlatom izvezenoj surki) : Cornelius Battorych alias Miloshich de Nehaj et Livno, perpetuus in Bresovitz. S. C. A. R. Majestatis consiliarius, eques auratus et incltyti comitatus ensis supremus comes etc. etc. — rodio se pod konac osamnaestoga stoljeća u Brezovici od oca Vuka, bivšega vicebana i zagrebačkoga vel. župana, i matere Leonore rodj. Virány de Tamasin et Ráczfállu, kćeri veoma ugledne mađarske obitelji u Bačkoj. Batorići su pripadali takodjer redu najstarijih hrvatskih obitelji. Mladja grana njihova bila je već pred sto i pedeset godina uzdignuta na čast grofovsku, promjenivši se u comites Brezoczy de Batorić ; starija pak grana voljela je ostati u redovima nižega plemstva, zauzimajući tako u „užoj“ domovini mnogo odlučnije mjesto. Starinom su Batorići bili iz dônjih strana te su vukli svoju lozu tobože od glasovitoga i moćnoga nekoč plemena Didića. Bijahu tamo nasljedni župani u Hlijevnu i Gackom. Kad je propala bosanska država, pribjegoše u gornje strane, gdje su od hrvatsko-ugarskoga kralja dobili dobara u tadašnjoj ninskoj i krbavskoj županiji, te su bili znameniti kod cetinskoga izbora. Ali baš kao da im to nije donijelo sreće. Tim su izborom širom otvorena vrata njemačkim vojskama u Hrvatsku. Zapovjednici tih četa sve su više bili nego junaci. Za prve navale Turaka nisu možda samo ledja okrenuli, pa obranu Batorićima samim prepustili, nego su Batoriće najprije tobože s vojnih i obrambenih razloga iz njihovih gradova otjerali, a onda same gradove prodali Turcima. Što ne mogoše prodati Turcima, prodadoše Mlečanima. Batorići, ili kako se tada još nazivahu, Milošići, uzalud su poradi toga podizali pravde i tužbe pred saborom i kraljem. — Dobra i čvrsti gradovi bijahu u rukama neprijatelja, a Bato-

rići i Hrvatska započese u historiji svojoj tužni odsjek vječnih „gravamina”.¹

Dok se opet podigla junačka obitelj, trebalo je prije, da trojica njezinih sinova padnu u boju s Turčinom i sa mađžarsko-erdeljskim kraljem; pa tako je četvrti dobio kraljevsku donaciju u križevačkoj županiji. Ovdje se domogoše Batorići u kratko vrijeme ugleda i moći, osobito po ženidbi s posljednjom kćeri iz mađžarske obitelji Batora, te se odonda i počese nazivati Batorići. Ali ni ovdje ne bijahu dugo u miru. Turci su naskoro zauzeli južni dio križevačke županije, pa su tako i tamošnji Batorićevi posjedi propali. Što im je preostalo u sjevernim stranama, to jednoga dana zauzeše njemački oficiri; Batoriće naimе otjeraše, a mjesto njih naseliše vlaške bjegunce. I opet su bile uzalud sve predstavke, uzalud svi članci hrvatskih staleža protiv tih otimačina, jer je gradačka komora odobrila postupak svojih generala, a gradačka je komora više vrijedila od hrvatskoga sabora. Na sreću po Batoriće izumrla je tada obitelj Brezovića u Zagorju, pa budući da su joj bili rođaci, kralj im je za njihove nezatajive zasluge podijelio Brezovicu. Tako dodjoše u Zagorje. Od toga doba ispunjaju mnogi list u povijesti gornjih triju županija hrvatskih. Svaka restauracija, bilo varmedjijska, bilo kraljevska, počastila bi ih kojim izborom; zapisnici kongregacija puni su njihovih govora. Dugim nizom mnogih generacija davali su Hrvatskoj i Ugarskoj i podžupanâ i velikih župana, i asesorâ i protonotarâ, dapače i biskupâ i generalâ. Na taj dugi red dostojanstvenika rado se obazirao naš Batorić, pa je možda upravo radi toga tim radije prijanjao uz nekadašnje uredbe. Otac njegov bio je naprednjak, enciklopedist, republikanac i bogzna, što još sve, i među obitelj-

¹ pritužbe.

skim spisima čuvao se jedan njegov sastavak pod naslovom : „Paskvil nekojega vrednoga Francuza van dan i raztepen leta 1794“, koji se počinjao ovako :

„Zakaj išli bi Horvati proti Francuzu vojuvati
Bolje bi se z njim složiti, pak po vseh skup vudriti . . .“

Taj dakle slobodoumnjak (što ga uostalom nije priječilo, te je malo za tim primio podbansku čast) odlučio je i sina svoga prama svojim nazorima odgojiti. Dao gaje doista po tadašnjem običaju u Ugarsku u škole piaristâ, ali svagdje bi mu posebice uzeo još i učitelja za francuski i njemački jezik. Kornel je učio dobro i marljivo, tiho i mirno. I svršio je filozofiju mladi Kornel, a da nije pao ni u jedan vrilog burnih sanjarija, pretjeranih misli ili mladenačkih ludorija. Kao da je imao samo jedan cilj, a taj bijaše, da bi na koncu godine u klasifikaciji čitao svoje ime medju prvima. Stari Vuk bio je s toga gotovo nesretan. Odbijao bi tu „ribju krv“ na majku ; ali napokon, kad je Kornel čak kao jurist donosio kući sve ljepša i ljepša „testimonija“ i uz to uvijek bio prvi „eminens“, tad bi se i otac koji put smirio i promrmljao : „Pak itak bu još nekaj od toga tepca“. Bio bi dašto volio, da je mogao čitati u „Ephemerides Posonienses“, ¹ da su mu Kornela uhvatili u kakvoj uroti à la carbonari, ili barem kod kakva izgreda protiv Metternichovih komesara, „da se tako deda svoga učini vrednim“ — ; no mjesto toga je čitao, da mu je sin u Pešti sjajno svršio cenzuru, i kako ga hvale novine s poznavanja „corpus juris“, elegantne elokvencije i duhovitih izraza. Javiše novine još i to, da je potkancelar Bedeković bio tako ushićen, te ga je „coram publico“ poljubio u čelo, a kraljevski ga personal umah uzeo za svoga jurata.

¹ Požunski dnevnik (novine).

To je starca Vuka izmirilo, te se nije više tužio na „ribju krv“ svoga jedinca.

Po smrti očevoj, koja je malo za tim slijedila, vrati se Kornel kući i započne svoju karijeru u domovini kao županijski odvjetnik. U toj službi steče skoro osobit glas sa svoje vještine i znanja. Isto se tako odlikovao na političkom polju. Osobito se istaknuo kao govornik. Kod instalacije bana, koja je bila upravo u taj par, izabra ga kraljevinska deputacija za glavnoga govornika, premda mu je bilo jedva kojih dvadeset i pet godina. Na državni sabor u Požun išao je kao zastupnik udove grofice Rozgon, pa i tuj bi usred onih burnih sjednica svraćao pozornost na se svojim stvarnim primjedbama. U to ga pozovu u kraljevsku kancelariju za perovodju. Od toga časa razglasilo mu se ime po svim stranama sv. krune kralja Stjepana i saveznih kraljevina. Jedan od prvih tadašnjih pravника ugarskih nazvao ga je „*interpres juris hungarici*“¹, a kad se u saboru raspravljalo pitanje urbarsko, te je on — po ocu već sklon liberalnijim nazorima — ustao za poboljšanje stanja kmetškoga i odlično radio oko redakcije onih članaka iz tridesetih godina, tad mu je neki nepoznati pjesnik prikazao dugu odu, u kojoj ga zove „*Lumen duarum patriarum, Illyriae filius, adoptivus Pannoniae*“.²

Tako bijaše neprestance zabavljen javnim poslovima, koji ga sasvim zaokupljali i koje bi uvijek vršio na sveopće zadovoljstvo. U dvorskoj kancelariji zavolješe ga tako, da ga nisu pustili, kad ga je njegova domaća županija htjela izabrati podžupanom. Da ga zadrže, podijeliše mu u zamjenu naslov kraljevskoga savjetnika. Nekoliko godina kasnije imenovan bi velikim županom čke županije, te

¹ tumač prava ugarskoga. ² luč dviju otačbina, sin Ilirije, posinak Panonije.

se tom prilikom stalno povrati u Hrvatsku, ostavši dakako i u novom svom zvanju u neprekidnom savezu s odlučnim krugovima u Beču i Požunu, gdje su još uvijek u svim znatnijim pitanjima čekali na njegovu riječ i njegov savjet.

Medjutim se počelo sve jačim šumom javljati novo vrijeme. Kako je Batorić bio mirne i obzirne čudi, mogao je i u Hrvatskoj i u Ugarskoj postrance ostati. I tako su se baš u Ugarskoj pouzdavale u nj sve stranke. Dvor ga je visoko cijenio, znajući mu lojalnost, uzvišenu nad svaku sumnju; s liberalcima je bio jednih nazora, a s konservativcima se je slagao ne odobravajući prežestoke navale liberalaca na tadašnje prilike. Na to ga je sililo već njegovo odlično mjesto, koje je, — ne da se tajiti — i liberalnije i energičnije značajeve od Batorića moglo još uvijek ukrotiti.

Drugačije bijaše u Hrvatskoj. Novi pokret imao je ovdje posve drugu svrhu i druge oblike. Dok se u Ugarskoj napredna stranka, barem ispočetka borila s bečkom kamarilom skroz na historičkom temelju i tek branila historičkim razvitkom uzdržanu i opravdanu samostalnost Ugarske od bečke uprave, i tako stajala na stanovištu, koje je Batoriću bilo skroz razumljivo: u Hrvatskoj su novi ljudi baš taj historički temelj sve više i više napuštali i stavljali ciljeve, skroz tuđe dotadašnjemu razvitku, koji nisu bili ni u kakovu historičkom savezu s Hrvatskom. Dok je probudjena narodna svijest bila u granicama, odredjenim prošlošću, Batorić je takodjer krepko stajao uz taj pokret. Ta kao mlad čovjek živio je u doba biskupa Vrhovca. Uz Kuševića i Ožegovića znanstvenom je radnjom na latinskom jeziku suzbijao ludosti madžarskih nazovi-učenjaka, kad su nijekali političku osebnost kraljevine Hrvatske. Dapače i usred Ugarske, gdje je najviše boravio,

svakom je prilikom branio uz „jura municipalia” također kraljevinu Hrvatsku, kano posestrimu Ugarske, a zloglasnoga virovitičkoga podžupana Ivana Salopeka javno je u kući velikaša nazvao Efialtom svoje domovine. Isto je tako prijatno pratio razvitak probudjene narodnesvijesti, premda mu bijaše u mnogom nerazumljivo čitavo to naprezanje i nastojanje mladih ljudi, jer je on sav ugrezao u literaturu latinskih klasika i samo se pripadom zanimao klasičnom književnosti Nijemaca, Francuza i Talijana. Osim toga bio je već čovjek stariji i visok dostojansvenik, pa ga je sve to priječilo, da se svim žarom prikupi u onaj zanosni krug naših prvaka, koji je sav poezijom, a ničim drugim odisao i živio. Kad se pak taj pokret zavio u oblake Ilirizma, kad ga je, ma i preko njegove volje, umjela za se upotrebiti bečka uprava, tad je Batorić, taj slavljeni jurist, ne mogavši shvatiti, kako bi se moglo stoljetnim diplomama, člancima i ugovorima priznato hrvatsko ime zamjeniti ilirskim, — kojim su po njegovu znanju dosele domaću kraljevinu nazivali samo fratri u svojim kronikama, — tad je Batorić, kako rekoh, bio bliži sa svojim nazorima Aleksandru Draškoviću, nego li Janku Draškoviću.

Tako postajahu opreke sve oštrije i u Ugarskoj i u Hrvatskoj. Od uzbudjenih valova eto ti bure. U takovo vrijeme mogu se uzdržati i dalje popeti samo odlučni značaji. Batorić se naskoro uvjeri o tom. Poslaše ga na istragu protiv „Iliraca” u skužupaniju. On je to shvatio kao gradjansku parnicu, pa se je držao strogo objektivnoga prava. No to se nije svidjalo Madžarima i prijateljima njihovim, koji su mislili, da će barem deset Iliraca vidjeti na vješalima. A i Ilirci se oboriše na nj, što ih zove na sud radi činâ, skroz patriotskih i za „probudjenje narodne svijesti potrebitih”.

Madžari ga obijediše sa slaboće, pače ga osuđi-
njičiše sa šurovanja s Ilircima i s kamarilom ; Ilirci
opet mišljahu, da je sluga Madžarâ, jer su znali, da je
osobni prijatelj Aleksandra grofa Draškovića i Jo-
sipa Briglevića. To bijaše dosta, da se mjesto Bato-
rićevo uzdrma. Pa zbilja, čim se na obzorju pokazaše
blijesak i strijele, Batorić je već pao. Odrinulo ga
novo vrijeme.

* * *

Bez srdžbe i razdraženosti — barem je tako
mislio — ostavi Batorić poprište javnoga života, te
se nastani u Brezovici, za cijelo misleći na cara Dio-
klecijana i njegov kupus. Nastojao je dostići svoje
uzore u rimskom svijetu i baš se uglibio u mudre
izreke stojičke škole o pravom shvatanju svijeta, a tješio
se i svojom dobi ; — no ipak se sred ladanjske sa-
moće brzo u njem pojavila želja, da opet radi. Videći,
da je ta želja nemoguća, počela ga mučiti bol pri-
siljena mira. Bio je napokon predugo u vrevi jav-
noga života, i odviše se privikao, da upliviše na do-
gadjaše oko sebe i da na se svraća pozornost, a da bi
mogao u jedan mah sve to zaboraviti, pa da mu se
svojeljublje ne bi nikad javilo. I tako je kraj svega
svoga klasicizma naskoro počeo osjećati kao teško
breme taj postupak novoga vremena, koje ga je tako
nemilo turilo u ropotarnicu. A što je još gore bilo :
sve ono, što je novi svijet donosio, protivilo se toliko
njegovu uvjerenju, protiv svega dalo bi se toliko
toga reći ; — a on jadnik — nitko ga i ne pita, kao
da baš nije više ni na svijetu !

Tako započeše za nj teški dani starosti, onaj ne-
prekidni prikor, da si iz drugih vremena, ono stra-
hotno pustošenje vremena, koje bez prekida obara
sve, što je iz tvoga doba, ona gorka osamljenost !
Ta po sebi vječna tragedija starih dana bila je za

Batorića još strašnija time, što je ostao baš sam samcat na širokom bijelom svijetu. Uvijek i suviše zabavljen javnim poslovima od prve svoje dobi nije dospio, da pomisli na ženidbu. Za mladosti vazda je odgad'jao, samo da ga ne priječi u nastojanju oko njegovih ciljeva, kasnije pak nije bilo tomu prilike. Pa i nije nikad poćutio potrebe, — tek sada, kad je odstupio, osjeti u jedan tren svu grčinu života bez obitelji. K tomu se još javi plemenitaška savjest. Čitav onaj dugi niz proslavljenih muževa imao je završiti on kano posljednji ! — To ga je još najviše boljelo.

Tako prodjoše mnoge, mnoge godine. Batorić se p vukao kao krt u svoju Brezovicu. Osim nekoliko susjeda nije dolazio nitko k njemu, a niti on komu. Kraj svega toga nije prestao biti ljubazan i jovijalan čovjek ; mnogo puta znao bi biti u društvu svojih dragih osobito veselo. Dakako jedino u Brezovici. Oj, kako ju je ljubio ! — Svim čuvstvom svojim obavio je to gnijezdo svojih starih i svoje. Gotovo ju je obožavao ; svaki trunak, svaki prašak stare te kuće bijaše za nj svetinja. Ništa se nije smjelo promijeniti, ništa sa svoga mjesta pomaći. Što ga je brige bilo, da je što god nužno trebalo popravka ; on nije dopuštao novotarija. Ta povrijedio bi bio te ostanke iz boljih vremena, kad bi se pomiješali s klin-cima ili čavlima današnjih dana. U svojoj ljubavi prema staroj kuriji nije opazao, kako se sve više raspada : zato i nije mogao vjerovati, da bi ikad bilo moguće, te bi tako stara kuća, što je toliko vjekova prkosila svim burama i nevoljama, mogla jednom propasti !

— Nisu stari Hrvati kakogod zidali — reče mi jednom, kad se osmjelih, da ga upozorim na trošno stanje kurije. — Otkada stoji brezovički grad, koliko je drugih kamenica propalo, a Brezovica se još drži ! Pak da mi se čudiš, kad pomisliš, da sam se ovdje

rodio, da mi je tuj dobra moja majka umrla; moj otac, djed, pradjed, svi su tuj živjeli i doživjeli! — Svaki kut, svaki tram, svaka daska, sve je u tako uskoj svezi sa svim onim, što mi je najmilije. A napokon to je takovu staru bijedniku, kao što sam ja, jedino sigurno mjesto, gdje može živjeti, kako mu se hoće, a ne treba da pazi na te vaše mode i sve druge ludorije.

Što je Batorić bivao stariji, to je rjedje izlazio iz Brezovice. Napokon baš nikamo, ma ni k najbližemu susjedu. U tamnim sobama svoga dvorca probavio bi najviše vremena, prekapajući svoje latinske knjige i veseleći se kraj toga, što još znade na pamet malo ne sve citate iz Ovida, Horaca i Vergila. Jedino u zimsko doba često bi polazio u lov. Gospodarstvo je povjerio sasvim svomu inošu, staromu Vanku, komu je ujedno dao čast dvorskoga ključara.

Dakako u današnje dane ne možeš se ni u Brezovici oteti sukobima s novim vremenom. I Batorić se ne mogaše tomu ukloniti na čestu i veliku srdžbu svoju. Pouzdanja i vjere po sebi nije imao u taj novi svijet, a odijeljen sasvim od njega, još je manje mogao razumjeti njegovo gibanje i polet. Bol, da su svi idejali njegova vremena porušeni i od mladih zabaceni, učini ga koji put nepravednim, dapače i nerazumnim. Osobito se pokazaše posljedice u imovinskim stvarima. Bilo je u njega još i u posljednje vrijeme prilično imutka; Brezovica bila je od većih boljih dobara, osim nje imao je kuću u Zagrebu i Varaždinu. Al što bijaše to prema negdašnjemu imutku Batorića! Nekoč osim Brezovice još dvije kraljevske donacije u križevačkoj i zagrebačkoj županiji, tri biskupska predija u Posavini kraj Zagreba i u Banatu, kuće u Zagrebu, Varaždinu i Požunu, gdje su Batorići poradi sabora imali stalne stanove. Još otac Batorićev, koji se je sve u svom liberalizmu

dao s Napoleonovom upravom na nekakav ugovor za dobavljanje žita, izgubio je u tom poslu mnogo, a Batorića je samoga zadesio još žešći udarac. Mjesto gospodskih prava, mjesto bogatih sela dobio je „nekakve“ papire, u koje ni on ni sav drugi svijet nije vjerovao, pa ih prodavao po što po to; mjesto besplatnih radnika našao je lijene i k tomu osvetljive plaćenike, mjesto slobode od svakoga poreza navališe na nj strašne daće; a on se sam nije sa sistemom svoga gospodarenja nimalo promijenio. Sve se prilike izmjenile, a Batorić je sa svojim Vankom gospodario, računao i trošio kao i prije. Uza sve to nastale su i mnoge razmirice sa seljacima, koji su mislili, da su gospoda izgubila sve pravice, a Batorić nije u jednu ruku razumio novih pravnih prilika, a u drugu nije poznavao zakona. Nastadoše bezbrojne parnice. Batorić, negda slavljani Verbecijanac i naturalist, nije mnogo mario za nove zakone i nove sudove, pa je sve prepuštao odvjetnicima. No novi svijet i stari svijet kad se razumiju? Batorić bi obično izgubio svoje parnice uz ogromne troškove. Jedna se parnica otezala najdulje i trajala još u posljednje vrijeme. Ona bijaše posljednja, a svršila se upravo užasno.

U jednoj od Batorićevih šuma imali su njegovi podanici uz neki danak pašu. Kad je nestalo podaništva, nisu više seljaci davali toga danku, ali nisu prestali marvu tjerati na pašu u šumu. Ukratko, dodje do pravde.

Seljaci ne mogahu shvatiti, kako bi ih vlastelin mogao priječiti, da uživaju, što su imali još stari njihovi. Kako bi opet bili dužni plaćati kakav danak vlastelinu, kad su kraljevski, a ničiji drugi, te su gospoda svoje „pravice“ izgubila? Batoriću pak bješe stalo, da se ne vrijedja njegovo pravo, zaslužno krvlju djedova. No premda je to Batorićevo pravo bilo jasno i očito, pravda se ipak otegla — beskonačno otegla.

1

Njemački sudovi naginjali su seljaštvu, a očito pravo nije se ipak dalo preokrenuti ; poslije ju je pokrila prašina zlosretnih „zaostataka“, pa tako prodje i više od dvadeset i pet godina. Za to vrijeme bilo je uvijek medju Batorićem i seljacima sto i sto neprilika, gotovo svagdašnjih sukoba. Ogorčeni bili su jedan i drugi preko mjere.

Tako bilo i posljednje godine.

Bili smo jednom u lovu pod konac veljače (zakon tada nije još nalagao lovostaje). Dan svijetao i jasan, da pogodnijega ne možeš poželjeti za lov. Tanak, sitan mraz razastro se poljem, a psi to lakše tjerali zeca za zecom. Kako se uvijek, kad je sreće, i lakše gadja, naši su lugari imali za nama što i nositi. Batorić i ja uznijeli se onim slatkim i ponosnim zadovoljstvom, koje vazda obuzme lovca kod dobra plijena. Vraćajući se poslije podne k domu, veselo smo koracali, a stari nam je lugar Janko pripovijedao kroniku malne svih lovskih zgoda brezovičkih iz posljednjih pedeset godina.

U to dodjosmo k zlosretnomu lugu. Starac nam Janko javi, da je u njem ogromna lisica. Kako je u nas lov na lisice osobito zanimljiv i ugodan, premda smo bili sustali, ipak se podadosmo radosno novoj zadaći. Ivanča, drugi lugar Batorićev, odredi mi dobro mjesto, baš na raskršću na malom vršku. Preda mnom sav se rasprostro daleki niski lug, sav još uspavan. Ipak, kao da se budio, pa tiho i lagodno u nekoj prelesti talasao od lahorenja topla i mirna vjetrića. Brezovina se bjelasala u svjetlosti duljega dana, sve drveće u šumi treptilo, a po koji suhi list, što je još na njem ostao, tajnovitim je šuštanjem padao mirno, bez prestanka, bez težine na svježu zemlju, gdje su se po koji još posljednji ostanci siječanj-skoga snijega talili od toplijega uzduha. Za čas me je osvojio čar divna prizora tihe prirode, te sam za-

boravio lov. No blizu mene zagrakta svraka, a to je siguran znak svakome lovcu. Brzo shvatim situaciju, pak se dadem na čekanje. Psi tamo negdje lajali, al ne veselo, kao kod zeca, već ljutito. Naišli su na trag. Znao sam, da je kod mene. Za čas zbilja provuče se iz grmlja ogromna lisica, a onda odskoči. Ja u taj par odapnem i ona bude moja. „Hop, hop!“ zaorim glasno i pobjedno; nu prije nego mi ostali lovci uzmogoše odgovoriti, začujem krik i vik. Najprvo razabrah, kano da cvili pašće, a za tim Batorićev glas. Što je to? Pustim mrtvu lisicu i pohitim stazom onamo, odakle je dopirala vika. I gle! Usred kojih pedeset seljaka, oboružanih sjekirama, kosama i batovima, stajao je Batorić, sav crven i ljut. Psovao i grozio se toj razjarenoj četi: „Vi tati, vi razbojnici, to bute vi meni platili. Navčil bum vas ja, kak se Bog moli, — vi tepčeta mužka“.

Na to zaurlikaše seljaci i kletvama i psovkama, rugom, grožnjom i smijehom. Skočim brzo do Batorića, da ga odvedem, jer mu se razjareni seljaci sve više primicahu. Tada saznadoh umah, kako se zametnula svadja. Pred Batorićem je ležao mrtav najmiliji mu pas Nimrod, sasječen na nekoliko komada; a medju seljacima vidjele se krvave sjekire.

— „Čakaj, čakaj, stari vrag, samo još jenput dojdj na našu zemlju vu lov, sve ti bumo potukli, pak i tebe. Kaj misliš, da te se bojimo i da morebiti ne znamo, da je to naša zemlja? Znamo mi, kaj je vu pismu i zakonu; kazala su nam gospoda vu Beču. Zel vam je presvetli kralj vaše pravice. Kaj bi nam ti zapovedal, zbacil te je kralj s tvoje komeške (županske) stolice; vsi smo sada jednaki. Sad smo mi takva gospoda, kak god i ti. Odesi se odovud, bumo ti drugač odmerili dvadeset i pet, kaks ti negda nam“. — Rulja počela i još gore vikati, a Batorić od ljutosti zanijemio. Ja sam ga na silu pograbio i odveo. Bi-

jahu to njegovi negdašnji kmetovi, kojima bijaše nekoč sve i sva.

Krenusmo kući. Batorić kao da je samo od nevolje išao za mnom. Na blijedo mu i smrknuto lice slegao se onaj posvemašnji mir, kojim se uvijek zadijeva najveća bol i ljutost čovječjega srca. Govorio nije ništa, a i ja sam šutio. Tek pred vratima svoga dvora stane najednoč te se okrene čitavim licem k meni. Hvatajući me i trgajući za rukav počne: — „Eto dakle, prijatelju, jesi li videl, kakva su tepčeta ti tvoji mužeki? Da im hoću krivo, ne bi per amore *Christi* nikaj rekel; ali misliš, da ne znaju posve dobro, da nemaju pravo? Hodi z Bogom, — molim te, — znaju oni to dobro, al jesi li čul, gde vele, da gospoda nemaju više pravice? A moj nebogi Nimrod, rajše bi izgubil hiljadu forinti! — Pak kaj sve mora človek da podnese od takova smeta? — Ja njihov negdašnji zemeljski gospodin, tak rekući njihov dinast, koji sam im zmirom bil dobar, — pak sem to moral čuti! Daleko je svet došel! Negda, ah, ne bi se to bilo moglo dogoditi, svet se bojal, veroval u Boga i držal se reda. A danas? Oh, „*gratias tibi Domine* (hvala Tebi Gospode!)“ da sam star i već pri kraju, pak da mi Bog nije ni dece dal“.

Taj večer brzo se rastadosmo. Batorić sveudilj ostao smrknut, a i mene se dogadjaj dojmio veoma neugodno. Žao mi je bilo starca. Napokon se ne da tajiti, da je uvijek neiskazano mnogo tragičnosti u takvu slučaju.

Sjutradan pohitim već rano u Brezovicu, da vidim, kako je starcu. No koje čudo! Pred kurijom stoji stara paradna kočija s grbovima; kočijaš Štefić obukao modru mađarsku livreju, a isto tako i Vanko.

— Šta je? — upitam sav u čudu.

— Gospodin idu vu Zagreb, — odvrati mi Vanko s tupom ozbiljnošću, spremajući po sjedalu ogrtače

i torbe. Uto sidje niz skaline Batorić u dugoj staromodnoj kabanici sa dva ovratnika i crvenom podstavom. Dok se Vanko žurio, da mu baci o ledja bundu, izrukovasmo se. Uto ću ja : — „A kuda, illustrissime?“ Odsiječe mi u njemačkom jeziku : — „Idem u Zagreb k svomu odvjetniku radi toga nesretnoga luga ; hoću da jednom svemu tomu učinim kraj“. Batorić sjede u kola i zapali lulu. Štefić krene konje, Vanko u to skoči na bok, i stara kočija, zibajući se kao barka na vodi, sve mi se više gubila ispred očiju. Četvrt vijeka nije Batorić izašao iz te svoje Brezovice na tako dalek put, a eto gle čuda, — sad ide. Po tom sam tek razabrao, koliko ga se dojmila jučerašnja zgoda.

Za dvadeset i četiri sata bio je opet u Brezovici, i ja dobih od njega pisamce :

„Carissime amice ! Dodji k meni, ali žurno kao tica lastavica ; novina pun koš. Tvoj iskreni Batorych m. p.“

Pohitim u Brezovicu i nadjem Batorića, opojena radošću. Odvjetnik mu je pokazao, da je pravda za lug kod stola sedmorice dobivena, i da će u travnju biti predaja.

— Znal sam, da bu to tak. Sud nije mogal drugač rešiti. „contra clara verba juris et legis“¹ nije mogal inače suditi. Davno bi to već bilo, ali nesretni oni Kranjci zavukoše in illo tempore, — govoraše Batorić. Za čas će opet : — Ali, amice, revera ja nisam mislil, Zagreb se je „kruto“ polepšal. Kad sem vu Ilicu došel, kak da sem bil začaran. Negda same dašćare, a sada pravo čudo. Tko bi to bil nekad mislil? Tu je bilo i vu letu blata do gležnov, po danu se nije nitko vu Ilicu usudil. In illo tempore Ilica fuit via prostituta, plena cum domibus² — — — —, a danas? Tak ti se svet menja !

¹ protiv jasnih rieči prava i zakona. ² U ono vrijeme bila je Ilica na zlu glasu, puna kuća . . .

Dan po odvjetniku obećane predaje sve se više približavao. Stranke dobiše već i odluke za ročište. Seljaci su isprva nešto rogoborili, sakupljali pri neske za put u Beč. Poslali su i trojicu, četvoricu pred cara, te se grozili, da ne će popustiti. No napokon se umiriše, i sve bijaše opet tiho.

U predvečerje urečena dana stigoše iz grada sudbeni vijećnik s pristavom, kotarski sudac Petrović i odvjetnici obiju stranaka. Svi se nastaniše u Brezovici. „Da ne budu sami“, poslao je Batorić po mene i župnika Ercigonju. Budući da se držalo, da će uređivanje biti bez ikojih poteškoća, nije vijećnik odredio ništa posebno, te smo svi bili posve bezbrižni.

Za večere pozdravi Batorić goste čašom vina i reče, koliko bi i volio, da su gospoda drugom zgodom došla pod siromašni njegov krov, ipak smatra i sada velikom srećom i čašću, što ih može kod svoga stola pozdraviti, s tim više, što su branitelji božice pravde. A da se „stara šega“ i ovaj put zadovolji, umoli svoga „perpetuusa“ stola ravnatelja, neka se lati posla, te nam kaže „kad da pijemo“. I tako započesmo i ovaj put : „Bog poživi“. Kod purana donese stari Vanko na mig Batorićev drvenu posudicu, a perpetuus pozivaše redom nove goste mjesto domaćina, da piju bilikum.

Zadnji bilikum u Brezovici . . . ! — Poslije bilikuma razigralo se društvo. Zaredala zdravica za zdravicom. I krasni spol, i domovina hrvatska, i prijateljstvo naše bi nazdravljeno, pa i „mili naš dragi narod“. Upravo je naš stolaravnatelj svršavao svoj govor o toj posljednjoj zdravici i kazao : „Ja dakle, slavno društvo, sve ovo, što rekoh, spajam u jednu izreku, pa kličem : Neka živi, neka raste, nek se razvija mili naš narod. Pijući u to ime punu čašu vina, predajem je mužu, koji je uvijek ljubio naš narod i kojega će narod u sve vijeke slaviti i hvaliti kao

pobornika svoga oslobodjenja. A to je naš visoko poštovani presvijetli gospodin domaćin". — Uto pogledam slučajno na prozor. „Za Boga, šta je to?" — zaviknem sav ustrašen. Vidio sam napolju staju, što je bila tik dvora, svu u plamenu. Svi skočismo od stola. Eto već i dvorskoga, gdje blijed i dršćući ide ravno k Batoriću i javlja : „Nihovo gospodstvo, vatra je — štala gori". Pohrlismo svi napolje, Batorić za nama. Goruća zgrada bila jur izgubljena. Kako je duvao jak, u proljeću običan vjetar, za čas se zapali i sam dvor. A stare te šindre, staro to drvo, sve to bilo kao ulje. I prije nego li mogosmo i pomisliti na obranu, već je krov planuo na sva četiri ugla. Ljudi nigdje ; nedaleko selo kao da je mrtvo, kao da ne će da kvari posla palikući.

Od onoga časa, kad je počela gorjeti kurija, Batorić je stajao nepomičan sred dvorišta. Ništa nije govorio ni jadikovao, već je sveudilj gledao strašni taj prizor, koji mu je otimao njegovu milu, za nj svetu kuriju, koji ga je učinio beskućnikom. Vatra je već sukljala kroz tramove u sobe i plazila kroz prozore. Od strašna dima mogosmo jedva nešto malo iznijeti. Kad se zakratko uz strašan prasak srušio krov i vatra se poput raketa uz gadan, crn dim počela u vis dizati k mirnomu, zvjezdovitomu nebu, tad je Batorić samo promucuo : „Bez krova dakle !" — i mrtav pao na hladnu zemlju. Puklo mu srce od velike boli.

Ah — ljubio ju je, ljubio tu staru svoju kuću, to gnijezdo roda svoga. Nestalo nje, nestalo i njega !

I posljednji Batorić nije ležao na odru pod svojim krovom; bijedniku je novo vrijeme i to uzelo. No za stołu je ipak dobio župnik po starom običaju osedlana konja.

DILJEM BREZOVICE.

SPOMEN-LISTAK.

„Sve, što nas podsjeća čovjeka,
zaslužuje našu pažnju.“

Iz neke stare knjige.

Svaki dan sve više i više iščezavaju naši stari ple-
mički dvorovi, naše stare kurije. Prije kojih dva-
deset ili trideset godina nisi im se mogao ugnuti, —
a danas gleda oko na desno, gleda na lijevo, a nigdje
da zamijeti one visoke strme krovove, one iznemogle
crne zidove i one hodnike, koji su zgrade opasavali
sa sve četiri strane. Danas bi sagriješio, tko bi s toga
jadikovao, ta čemu nas je onda nadario moderni
vijek racionalističnom filozofijom? Ali ipak ti je koji
put tako teško oko srca, kad vidiš na mjestu starih
dvorova i njihovih nepreglednih dvorišta jednolične
suhe njive, po kojima se bijedni seljak trudi, da is-
kreše iz te zemlje žutice krajcarak, ne bi li namirio
porez i zakupninu. I u takav čas kao da ti nešto ne-
dostaje. Istina, nisu bile lijepe te naše kurije, ali na-
pokon — ma da su sirotice bijedne u svoje stare dane
naličile glavama u svijetlo zalutalih sova ili još većma
obrazima starih krezubih „Urgrosstanta“ s ogromnim
kapišonima iz dvadesetih godina, — pored svega se
toga čini, od kada nema njih, da je nestalo takodjer
onoga duha, koji je vijekove i vijekove čuvao
samostalnost, — da je nestalo gnijezda, u koje bi se
vjetrom progonjeni sokolovi svagda mogli uteći
bjesu bure, da joj prkose.

Osim svega toga ne da se tajiti, da nove kuće nikada ne će osvojiti ni srdaca naših ni duša naših, kako su to mogle stare kurije, kad bi nas onako pod jesen sakupile u svoje tamne niske sobice, i ondje nas zadahom mlada vina i mirisom pečenih purana uznijele u neki blagi bezbrižni zanos, te smo za kratak čas zapjevali dugu — beskrajnu pjesmu: „Pijmo anda, braćo, ma — doklem pukne zorja!” — No ne smije se ni zatajiti, da su se često i prečesto potresla mala zelena prozorna stakla od sile naših glasova, kad bismo uzeli zanosno pjevati: „Još Hrvatska ni propala!” — te se zavjerili u zadnjim titrajima pjesme, da ćemo u svojoj županiji zavesti hrvatski jezik u javnu službu, da ćemo sabirati prineske za Maticu, za akademiju znanosti i za sveučilište u Zagrebu. Može biti svega toga ne bi bilo, da onda nije bilo kurija. A da su — jadnice staračke — bile suviše sirotinske i više srodne kakim kućerkama poluazijskim, nego li dvorovima evropskoga plemstva, — eh — tko Božji, da im to zamjeri? Ja, istina, nisam nikakav književnik, ni učena glava, nisam — treba da priznam — pročitao niti Bonfina niti Krčelića, kamo li djela današnjih učenjaka, al — za pravo Božje, — meni se sve jednako pričinja, da bi se i ove naše stare sirotice nekoč bile mogle ljepše opremiti i više na gospodsku iskititi, da nam nije valjalo vijekove i vijekove braniti hrvatsku domovinu, koja je iskala od ljudi i novaca i ruku i život, pa tako nije preostalo ništa, čim bismo uredili gospodske svoje dvorove u istinu na gospodsku. Šta ćemo — od negda nas bije bijeda i nevolja!

Možda nemam pravo, ta — čemu da tajim, meni svu dušu i sve srce presvaja ljubav i odanost prema tim starodrevnim domovima.

Kad je Brezovica — meni toliko mila — izgorjela, ja sam gotovo za njom žalio kao i za Batorićem.

Najposlije, tko da ih luči ! U svojoj žalosti ja sam dane i dane zalazio na garište i malo ne naricao, kao Židovi na razvalinama Jerusolimskim. A poslije jedne večeri sjednem za stol i zapišem sve, što sam o njoj znao, želeći, da ništa ne zaboravim. Tako sam u duhu opet prošao starim tamnim domom, i nije mi više bilo tako teško ! — Vidio sam jê opet barem u duhu.

Brezovica bijaše jednokatnica, sabita sva od debelih hrastovih piljenica. Tek temelje — poradi pivnice — imala je od cigle i kamena. Da joj je krov bio „šindrom“ pokrit, — mislim —, da sam već jednom napomenuo. Zgrada bila je tako namještena, da joj je svaki ugao točno virio na svoju „stranu svijeta“. Gornji lijevi gledao naime ravno na sjever, dônji desni upravo na jug, — gornji desni ravno na ishod sunca i dônji lijevi pravcem na zapad. Batoriću nije bilo tek malo do toga. S ponosom i posve ozbiljno znao bi svakom zgodom kliknuti : — Revera — kaj treba meni ovde vu Brezovici kakove busole il magnetske igle — il takvoga kaj — ! Stanem tam vu onaj vugel — eto znam, da sem na severu, — opet dole vu onaj, znam, da sem na jugu ; — onamo zapad — a ovde istok. Da zemeš kakov „astrolabium“, ne bi mogel sigurnije odrediti stranu sveta. Moral sem se jenkrat smijati našem varmedjskomu inžiniru Karleku. Mučil se i mučil jadan svojimi inštrumenti, da najde — Bog zna čemu — meridijan, — ali hoćeš da ! Sve ga znoj probija — a ja mu onda pokažem, kako je nameštena Brezovica, bil je taj čas na čistu, makar da je bil velik smetenko. (Batorić uopće nije trpio inžinira.) — E — nekak — bili su stari ljudi mudri !

Licem je gledala zgrada na stranu, odakle je bio prilaz od puta, koji se jarkom vijugao nešto niže od glavnoga drumu i od kojega je dvorište bilo ogra-

djeno plotom od surovih hrastovih stupova. U dvoriste vodila ljesa, opletena od vrbove i ljeskove šibe. Bila je jednokrillna, i da se lakše otvara i zatvara, na podnožju su joj bili kotačići. Za pješake bio je pokraj nje prijelaz na poskok. Batorić je, kad mu je već bilo sedamdesetak godina, svakiput prelazio ovuda. — Valjaju još nešto noge! — znao bi reći s nekim ponosom.

Ulaz u samu zgradu bio je na toj strani od puta. Bila su to dosta niska, nekoč crveno oličena vrata, do kojih si dolazio preko četiri ili pet kamenih stubâ. Kad bi uljezao, najprije si došao u dosta taman četverouglast prostor, iz kojega su se klimave i trošne stube uspinjale u prvi kat. Pod ovim stubištem sakrivala se posve niska i uska vratašca, koja su vodila u nekadašnji brezovički „rešt”. Bio to uzan prostor pod zemljom, u koji bi se zatvarali kmetovi, kad bi što skrivili. Batorić sâm tek je jednom prilikom zatvorio nekoga kmeta, jer je ženu izlemao malo ne na mrtvo ime. Drugačiji bio je otac njegov liberalni Vuk. Pripovijedali starci, da je za „staroga gospodina”, t. j. za Vuka gotovo uvijek bio rešt pun. Dapače su tvrdili ljudi, da je jednoč preko pola godine držao zatvorenu i u „kladi” sapetu staricu neku iz sela, jer se sumnjalo, da je „coprnjica”. Vuk — naprednjak i enciklopedist — nije dakako dugo i dugo ništa vjerovao, da su istinita ta bajanja, al presahlo jednoč i njegovim kravama mlijeko, — i sada nije više sumnjao, a bijedna starica morala u luknju.

Djed Matija, otac Vukov, još je više upotrebljavao taj rešt. Njemu nije bio tek za kmetove, — upotrebljavao ga je i za znatnije krivce. Tako je često pripovijedao Batorić zgodu sa nekakim felčerom. Taj se nesretnik usudio doći u Brezovicu odjeven u hlače — dokoljenice i u čarape sa šnolama (sapon)

na cipelama. — „A što ti, momče, dolaziš preda me kao majmun? Zar nije gospodin Bog stvorio ljudsko odijelo, — eto gledaj mene — nosim hrvatske hlače i čizme. Al ti se usprokšio, kao i tvoj Balaša!“ — Felčer se prepao, al se ipak razabra toliko, te je mogao kazati, za što dolazi, naime, da po naredbi bana Balaše cijepi koze kmetovima. Sad plane Matija, pa ni pet ni šest — felčera u rešt. Bolje od njega nije prošla niti komisija zemaljska, koju je poslao ban Balaša, da proglasi i odmah provede nekakav novi carski patent. Stari Matija turi gospodu u rešt, te ih je držao sve dotle, dok mu nisu obećali, da ne će patenta proglasiti na njegovu „teritoriju“. Pa još poručio banu Balaši, neka se ne usudi na domak Brezovici, jer ga čeka ista sudba, koja je stigla komišare njegove, „samo još nešto pooštreno“; jer su zakoni kraljevine nad banom, a dok ih ban ne bude poštovao, nego govorio, da mu prije svega valja Hrvate naučiti svemogućoj državnoj ideji jedinstvene monarkije cara Josipa, dotle Matija Batorić ne misli, da je dužan takvoga bana poštovati kao pravog bana. „Nitko nije nikada kraljevine Hrvatske posvojio silom... i tako dalje“, — završio je Matija svoje riječi citatom iz glasovite saborske predstavke.

Poslije godine 1848., kad je prestala „jurisdictio intra dominio“, ¹ bio je Batoriću taj rešt za pohranu bezbrojnih dopisa Bachovskih oblasti, a k tomu su još u jesen zatvarali onamo pse, da ne mogu u vinograde. — Dobričini starcu bijaše to nekakav odušak!

U prizemlju bila je najbliža ulazu odaja za družinu, u kojoj se podizala ogromna zemljana peć, opasana sa dvije strane klupama. Za cijelo nije bilo toga sata u danu, kad ne bi bar koje čeljade ležalo gore na peći. Ni ljeti nije bilo u tom nikakve promjene.

¹ vlast plemića nad kmetovi.

U toj se sobi po danu jelo, a noću je spavala ženska čeljad. Soba se nazivala vulgarno družinska soba, no zvali jê ponajviše „Ksindalcimer“. — Družina se u Brezovici od vajkada dijelila u dva razreda. Prvi viši bili su t. zv. „liberajci“ ili „oficiri“. Među ove je pripadao dvorski, zatim špan, vrtljar, sukač (kuhač), pandur i ženska čeljad, koja se upotrebljavala u gospodskim sobama. Ovi su „liberajci“ jeli poslije ostale vanjske družine i imali su puno bolju hranu, — osim toga nije im priredjivala jelâ sluškinja, nego je to bio posao sukačev, i najposlije dvaputa u nedjelju dobivali su meso i isto tako variva od gospodskoga stola, od kojega se izmedju slugâ hranili jedino sukač i pandur, i Batorićeva sobarica, dok je živjela.

Pisar, informator (odgojitelj djece) i „domaća gospodična-gazdarica“, kojih je za oca Vuka bilo u dvoru, — sjedili su za stolom sa gospodom.

Odmah uz ovu sobu bila je smočnica. U njoj se nije spremao samo smok; naslagale su ondje duge godine svakakvih trica, za koje se držalo, da ne spadaju još na tavan, u ropotarnicu, no koje bi se redovno sasvim zaboravile, te ih je neprestano pokrивao — ne ću krivo kazati — stoljetni prah.

Jednoč se ušuljam ovamo. I tek slučajno svrnem okom u kut, u kome se sve to nalazilo. Pa šta li ne nadjoh!

Najprije mi udari u oči svileni crven kišobran, kako su ga pod konac dvadesetih ili početkom tridesetih godina devetnaestog vijeka nosili kicoši. Uza nj široka sablja u crnim koricama, optočenim žutom mjedi, na balčaku se ljeskao carski orao. Bila je to jozefinska službena sablja, te sam se živo začudio, otkuda takva stvar ovamo — u dom djeda Matije? Poslije mi je rekao Batorić, da ju je nosio njegov otac Vuk, koji je kao iluminat i mason i volterijanac

sasvim pristajao uz cara Josipa i Balašu. Jednoč dodje on opasan tom sabljom pred starca Matiju. Starac se tako žestoko razljutio, te je sina — za onda već velikoga suca — čušnuo pred ženom njegovom, uzeo mu sablju i bacio je na prozor u dvorište. Cijeli dan nije smio Vuk pred oca, niti je bio za stolom, nego mu majka i žena potajice donosile jelo u zadnju sobu. „Tako su onda djeca roditelje poštivala !” — završio starac.

Odmah kraj sablje naidjem na ostatke „rajfroka i korzeta” iz osamnaestoga stoljeća. Široke šipke od španjske trstike zjale su u naslagama stoljetnoga praha kao isušeni kosturi na slikama o Sahari. Kraj korzeta bio je komadić ženske haljine od tafetna latka s uzorkom „mille-fleurs” — iz vremena Pompaduričina ili Dubarjičina, a uzanj se priklopio isto tako ostatak bijele svile u kroju Marije Antoinete. Ludost je slučaja složila ovdje u jedno klupko uspomene iz vremena dviju velikih grješnica sa preostatkom iz doba svete mučenice i divne kraljice francuske ! I preko volje se zamislim, te me bolno ugrizlo za srce, da i ovdje, u tome zabitnome kutu, u toj ropotarnici, pompadurština proganja mile tragove umne kraljice, te nedužne žrtve i ljudskih grijeha i ljudskoga bijesa !

Osim tih toaletnih ostataka još je tu takodjer bio komad crvene muške surke ili kaputa, bez puceta i bez gajtana, nu još se poznalo, kud je bilo opšiveno zlato. Da — i jedan perčin bio u prahu. Iz svega je pršio onaj posebni griski vonj starosti i pravječna praha, koji se širio preko svega i pravio čitave formacije sive kore. Nešto je jadovno — neki memento — šuštilo iz toga. Ljudima, koji su sve ovo upotrebljavali, nema ni traga: istrunuli davno; a ove krpe, ovo bojadisano cvijeće na haljetku (— meni se čini, da sam u onaj mah s nekom sentimentalnošću pomišljao

na nekakve jedre i svjež e ramenice, koje su se nekoč u to uvijale ! —) — sve ovo prkosi „zubu vremena“, to jest mišu, prahu i ljudskoj zaboravi. Mene nešto stisnu u srcu — ah — ta bio sam onda još mlad. — Više nikada nisam zalunja o u taj kut.

Uz smočnicu bile su u dônjem spratu još četiri odaje. Dvije su od njih bile nekoč Batorićima za kancelariju i za stan panduru ili inošu. Druge dvije sobe bile su za takozvane dvorske djevojke. Medju takove ubrajali su sobaricu, pralju, dadilje, dojku i djevojke za kuhinju. Pastirica za guske, „majerica“, to jest sluškinja za perad i djevojke za posve teške poslove spadale su u vanjsku služinčad, te su spavale na marofu ili u družinskoj sobi. Batorić bi znao pripovijedati, da je za matere njegove bilo redovno najmanje deset do dvanaest ženske čeljadi u gospodskoj službi. Osim sobarice, obično iz kakve siromašne gradjanske kuće: sve su druge bile kmetske djevojke. Kuharice u Brezovici nije nikada bilo. Batorići su uvijek imali sukača, i to iz iste kmetske kuće. Tako je već djed Batorićeva sukača Petra bio u istoj službi u Brezovici.

U prvome je katu bilo šest soba. Na hodniku upadalo je čovjeku u oči, da na stijeni vise dva ogromna i posve požutjela zemljovida: jedan Evrope s Azijom i sa sjevernom Afrikom, a drugi varaždinske županije. Oba su bila iz prošloga vijeka. Na prvome bila je s kraja pod naslovom narisana Evropa kao napudrana francuska dama, Azija kao napola gola Turkinja, a Afrika kao posve gola crnica s bijelim očima. Sve tri slike sjedile su na životinjama, koje su prikazivale glavne rijeke. Umjetnik pomogao se tako, da je svakoj životinji naslikao jezik, na kojem je bilo napisano ime rijeke. Evropa je sjedila na biku, — to je bio Dunav ; Azija na slonu — to je bio Ganges; Afrika na krokodilu — to je bio Nil.

U hodnik su gledala troja vrata. Srednja s desne strane, a lijeva s lijeve strane, „palaču“, desna u „sobe gospodjine“, a lijeva u „sobe gospodinove“. Za našega Batorića, neženje, nisu, istina, imali ovi nazivi pravoga smisla, ali on je u nedoglednom svom pijetetu ostavio, kako je bilo. Prva odaja u desnom krilu bila je „dječja soba“. Još za našega Batorića bile su u njoj zipke, mali stolići sa klupama i kratke postelje s visokim rešetkama. Do ove sobe bijaše gospodjina spavaća soba. Ova bijaše nešto manja od prve. Pokućstvo je u njoj bilo svakakvo. Ormar od teške crne hrastovine bio je još iz renesance; stolić do njega, sa jasnom pločom, na kojoj je bila slika à la Watteau, i sa bijelim nožicama, bio je iz doba Louis-a XVI., a suprotni je „sécrétaire“ od crna drva svjedočio, da je iz doba direktorija. Tanki korintski stupići i sav oblik, sjećajući te na kakav grčki hram, izražavao je onu silnu želju tadašnjega doba, da se približi u svemu najklasičnijim republikancima — starim Helenima. Takav je ormar dakako spadao za cijelo u kuću enciklopedista Vuka, pa, kako je Batorić pripovijedaao, bijaše to dar Vukov ženi, kad se rodio naš Batorić. — Postelja u sobi bila je iz doba carstva, urešena zlatnim orlovima i lavljim pandžama. Bila je kratka i dosta uska, a nabavio je Vuk Batorić, kad je bio u famoznoj svezi s napoleonskom upravom. Nad posteljom je visila posve potamnijela uljena slika u smedjem okviru. Nije se više raspoznavalo, je li to sv. Josip ili sv. Katarina. Tek se sačuvao ljljan. Stari Vuk dugo se protivio, da mu se takva slika nalazi u kući, no žena, premda je bila pokorna i blaga dušica, nije htjela da mužu popusti. Najposlije svršio je bijednik tako, da je na umoru sliku cjelivao.

Na drugoj stijeni, nad „sécrétaire-om“, visili su portreti Batorićeve majke i oca mu gospodina Vuka. Ona bijaše naslikana u bijeloj, od Marije Antoinete

u modu uvedenoj odjeći s modrom kabanicom (manteau); frizura joj bijaše silno visoka kao kakav toranj. On se pak sjao u naprednjačkom modrom fraku Welterskom i bio bez perčina, ali ipak napudrane kose. Pod portretima je visila nekakva majstorski izvedena engleska gravira s naslovom: „The moraliste”. Sličica je prikazivala starca a pred njim dvije lijepe mlade žene u novim modnim odjećama i pretjerano visokim frizurama à la maréchale.

Na suprotnoj su stijeni bili portreti roditelja Batorićeve majke: gospodina Tomaša Virányi-a de Tomašin et Ráczfallu i žene mu Elizabete rođene Grasser von Lilienfeld. Ovu je predkinju uvijek krivio stari Vuk, što mu je sin „riblje krvi”.

Na jednom stoliću bile su naslagane knjige pokojne Batoričke. Po svoj prilici bijahu joj ove najmilije. Sjećam se, da je tu bio Vergil u originalu u pariskom elzevir-izdanju; zatim ulomci Götheova Fausta; Sterne-ov „Voyage sentimentale” i neki svesci Pichleričinih djela, da — još i roman pokojne Šopenhauerke „Die Tante”.

Majka Batorićeva bila je osobito izobražena. Istina, njeni listovi, pisani sad francuski, sad njemački, sad opet hrvatski, bili su puni ortografičkih pogriješaka, ali je ona ipak, kako je uvjeravao njezin sin, umjela latinski bolje govoriti, nego otac Vuk, te sa prijateljem fiškalom Žuženićem nije nikad razgovarala drugačije, nego „dijački”. Da je izvrsno znala francuski, svjedoči nacrt, što ga je njoj u čast naslikao neki Francuz capitaine Cornier, na kom je galantni Francuz napisao pod akvarelnu sličicu ruže, da je u društvu fine i dražesne gospodje Leonore posve lako zaboravio, da je daleko od Francuske, te je gotovo teško mogao pomišljati, da se nalazi u divljoj Iliriji. Bilo je to naime iz vremena francuske okupacije, kada se Vuk poradi svojih pot-

hvata s francuskom upravom preselio bio u Posavinu, na svoj tamošnji „predij“.

Taj je nacrt bio u okviru i visio na zidu nad stolićem s knjigama. Bijaše tu na istom stoliću još nešto, što rekao bih, nije pristajalo u društvo knjigâ, — naime nekakva komplicirana mašina za kavu s uskim isprevijanim cijevima od stakla i mjedi. Što je ova mašina dospjela ovamo pokraj knjiga, tome ne treba ni da se diviš, ni da zamijeraš gospodji Leonori. Za onda bila je takova mašina pa i sama kava silna rijetkost u hrvatskim kućama. Tek naprednjak Vuk uveo je taj „jozefinski običaj“. Susjedi ga nisu samo malo psovali radi toga: „Gdje on može kavu kod kuće sijati? — Mora je u dućanu kupovati; a koji pošten gospodar ne će prije zrelo promisliti, nego što se riješi, da troši za nešto, što ne možeš kod kuće prirediti. Bome, šta će mi kava, da nosim novce trgovcu, a ono ja mogu imati ili prazetine, ili malo slanine, ili makar i čorbe, a ne stoji ništa!“ — Ovako su govorili starci i ogovarali Vuka i Leonoru, spočitavajući im uz to, što upotrebljavaju dapače svjetiljke i svijeće-voštanice, a ne lojanice, koje može marna gazdarica sama priredjivati.

Batorić je u toj sobi ostavio sve onako i na istome mjestu, kako je bilo za pokojne majke. Iste su mirisne trave i sušeni teji bili još na ormarima. Može biti je još iz onoga dalekoga doba ova soba jače odisala svima tim bilinskim mirisima. Ni u jednoj drugoj sobi nije bio taj vonj tako oštar.

Treća soba nije bila ni u čemu znamenita. Tek ogromna zelena peć u baročnom stilu, na vrhu sa vazama, koje su bile, gotovo bi rekao, trudne ili naduvene, bijaše još jedino, na što bi se u čudu obazreo, jer tako velike peći ne možeš na blizu vidjeti. Medjutim u Brezovici bile su i ostale peći

neobično ogromne i visoke. Nazivali su ovu sobu „sobom za stranjke“, te bi u njoj gosti noćili.

Odovud bi došao u „palaču“, najveću sobu od sviju. Tu je bilo od nekada središte brezovičkoga života. Srednja vrata hodnika vodila su takodjer u nju. Ovamo je svaki stranac najprije ušao. Batorići primahu u njoj svakoga. Seljaci se nisu ni usudili dalje u druge sobe, pa ako nisu nikoga zatekli u njoj, to bi „pokornim nakašljanjem“ javljali, da su nazočni, sve dotle, dok se ne bi tko pokazao.

No najznatnije jest, što su u palači i nigdje drugdje bili oni bezkrajni „objedi“, koji su trajali od podne do kasno u noć, one nebrojene slave sviju imendana i rođendana; ovdje se sakupljalo gospodsko susjedstvo čitavoga kraja. Nijedan se Batorić nije ogriješio o taj običaj. Stari svakakvi „bilikumi“ u visokom crnom ormaru sa staklenim vratašcima bijahu tome najklasičniji svjedoci. Ta djed djeda Matije po imenu Gabriel, a po časti kolonel i zapovjednik nekoga pograničnoga gradića u Medjumurju, nahodi se u imeniku članova „od pinte“, u koji se upisao kao doktor Frešl. Sin njegov Krištofor nije doista ostavio u „dogodovštini domovine“ bogzna kakvih sjajnih tragova poput svojih pradjedova, ali se zato pripovijedalo još njegovu unuku, da je Krištofor bio silna ljudeškara, koji je mogao popiti na jednom tek za okladu pola vedra vina stare stubičke ili križevačke mjere. A Matija, slavljani djed našega Batorića, nije se baš izrodio. Pio je silno, te je liberalcu Vuku možda još više zamjeravao, što ne zna piti, nego što je uz cara Josipa. Starac, komu bijaše već kojih sedamdeset godina, mjerio se u pilu s najmladjima i tvrdio, da ljudi nazaduju, jer nema više onakvih junaka, kakav je bio njegov otac Krištofor. Kad je godine 1812. slavio svoj rođendan, tako ga obladala divna kapljica „ab

anno elfe", da je obolio još one noći i za nekoliko dana umro.

Možebiti, je ova „vinska krepost“ naših staraca osamnaestog vijeka kriva, što su poslovi hrvatske kraljevine pošli onim putem, kojim su pošli i na kojem se izgubio samostalni dikasterij, a mjesto njega izišli glasoviti saborski članci devedesetih godina.

Odmah uz palaču bila „soba gospodinova“, najtamnija, najuža, rekao bih, najmračnija soba u cijeloj Brezovici, prenatrpana svakakvim pokućstvom. Jedan je zid bio posve sakrit visokim ormarima i štelazama, punim pisama, knjiga i globusa; osim toga bili tu latinski klasici u svakojakim izdanjima, hrvatski i ugarski pisci sedamnaestog i osamnaestog vijeka, prijepisi saborskih zapisnika, gospoštinski „komputuši“ (računi); — sve se to diljem vijekova ondje nanizalo.

Na suprotnom zidu visilo je oružje, stare sablje demeškinje, još stariji mačevi i turske pištolje ispremiješane lovačkim puškama, od kojih je većina bila još na kremen.

Nad uskom posteljom iz doba Napoleonova bilo je naslonjeno uza zid starinsko drveno propelo sa Kristom, koji je posve pocrnio. Ovo su propelo upotrebljavali Batorići na krstu i na umoru. Naš „illustrissimus“, premda nije bio suviše nabožan, opet bi često uzeo križ u ruke i pobožno ga poljubio.

U kutu iza peći crnila se željezna, dosta omašna škrinja. U njoj se čuvao obiteljski arkiv. Pradavna tradicija pričaše, da je tu škrinju nabavio jedan od predja, jer mu je neka žena prorekla, da će Brezovice nestati u plamenu. Bog sam znade, nije li Kornel Batorić, umirući pred gorućom Brezovicom, pomišljao na ovo proročanstvo.

Uz ovu bila je još jedna soba, tek nešto šira. Pokućstva u njoj nije gotovo ni bilo, a zvala

se „ptičja soba“, jer su u njoj od nekada imali Batorići ptice-pjevačice. I za Kornela Batorića bile su tri stijene pune krletki, u kojima su vazdan cvrčali sitni glasići naših domaćih čizaka, češljugarki, srakopera, zimovka i drugih pjevačica. Kanarinaca nije bilo; Batorić ih nije podnosio. Otac Vuk bio je na glasu ptičar i u velike hvatao i lovio ptice. Kornel je sâm povjerio taj posao u posljednjim decenijama svomu Vanku, ali prije, dok je djakovao, bijaše mu to najmilija zabava. „Ali bilo je onda i pticâ ! Bog bi ga znao, — i toga je sada nestalo, baš kao da ovo sadašnje vrijeme ne prija ni ovim malim sirotanima. Nekoč — ta sve se crvenilo od češljugara i čizaka — dolijetalo iz gore, da si mislio : oblak je, a sada, provedem čitav dan u bašči, i jedva čujem jednu ptičicu !” — govorio i tužio se često Batorić.

Nu znamenita je bila ova soba s toga, što je bila tako zvana „soba duhova“. U njoj je naime visio jedan obiteljski portret sâm za se. Drugi portreti, osobito stariji, bili su svi u palači. Za taj se portret naime bajalo, da duh ovoga lica, koje prikazuje ova slika, dolazi prije svake znatne zgrade, te se pokazuje ljudima, a zvali su je „crvenom gospom“.

Portret je prikazivao krasnu mladu ženu iz početka sedamnaestoga vijeka. Slika je bila pravo remek-djelo Tizianove škole. Već je to podraživalo u mene od vajkada znaličnost. Kako do bijesa dolazi takova slika u barbarsku drvenu kuriju?

A istom samo lice ! Kako je krasno moralo biti ovo lice ! — Ne sjećam se, jesam li za života ikada naišao na takovu ljepotu. Tek portret glasovite grčke ljepotice iz osamnaestoga vijeka, poznate kao grofice Potocke, može se donekle isporučiti s ovim licem. U prvom rascvjetu moga mladenaštva mene je jednoč toliko osvojila ova ljepota, da sam privukao pod sliku stolac, popeo se nanj i poljubio sliku baš na

usta, a cijelom mi nutrašnjosti prostrujilo nešto čarobito i drago: sve sam se potresao od uzbudjenosti. Bilo mi je, kao da je živu gledam pred sobom i od stida poniknem očima, ali tad se prenem i srčano podignem pogled do nje, čvrsto uprvši oči u tu divnu plavu kosu, u te krupne crne oči, pune djetinjske još radoznalosti i životne radosti, — u one fine odlične crte i u ona divno složena ustanca, oko kojih lebdi objestan smiješak.

Gotovo sam se ljutio, što je od takove prilike ljudska ludost učinila „zlokobnog duha“. No opet treba da priznam: ja sam od onda nekoliko puta prenoćio u Brezovici, nadajući se, da će mi se možda ukazati!

Da što поблиže o njoj saznam, uzalud sam sa-lijetao Batorića, — on se ugibao tome —, a obična je tradicija znala, da je ova gospodja nesretno dovršila, da su je umorili ili živu uzidali, i take slične tričarije. Na samoj slici nije drugo stajalo, nego žutim slovima na dônjem kraju upisano ime: Maria comitissa de Blagay.

Jedne večeri, dok je napolju već pala noć, tamna kao u rogu, a vjetar duvao i lomio, da je bilo strahota slušati, ostao sam u starca. I tu se desi, da smo začeli o duhovima. Spomenemo i „crvenu gospu“. Rekнем, da ne mogu vjerovati u nju. Illustrissimus se ražesti i uzme tvrdoglavo braniti, da doista dolazi taj zlokobni duh.

— Pa jesi l' je vidio — illustrissime domine? —

— Nisam — ali moja pokojna majka, — Bog joj daj mir i pokoj duši —, videla ju je baš pred smrt očevu.

— Vidjela — pa kako? —

— Item — pripovedala mamica — ona baš išla iz očeve sobe, — ocu bilo jako zlo, — nu nekaj mu odlahnulo. I kad je majka svršila molitve i legla vu postelju — utrnula sveću, — eto za čas — na jenput

u sobi nekakva svetlost — ne svetlost kakti od sveće ili lampe il po danu — ne — već nekaka druga — čisto neobična — a opet se u sobi jasno razabirala svaka stvar. I u taj čas primeti majka, kano da netko stoji pri uzglavju postelje, pak ju jednako promatra. Ona se sirota obazre — i eto na — opazi krasnu, mladu žensku, u grimiznoj kano plamenoj suknji. „Ah — crvena gospa !” — otme se materi prestrašen krik. Na to nestane svega. Majka je odmah sve pojmila, poslala još one noći po duhovnika — a u jutro je bil otec mrtev.

— Da — pa zar je zbilja bila ona, kojoj se portret nalazi u sobi?

— Pa da. — Ah — ta znaš valjda, — tu se pripovijeda svašta. — Bog bi ga znao — moralo je davno — davno biti. Napisana je i nekakva pripovijest o tome.

— A gdje? —

— Bijaše rukopis, — odvrati Batorić nevoljko na latinskom jeziku. — Moj ga je otac uzajmio Tomašu Kegleviću, — a on, kako je bio gladan knjigâ i takvih stvari, nije više vratio. Bog zna, ima li još na svijetu taj sveščić, sjećam se — bila je tanka, lijepo pisana knjižica. Ta podji u Lobor, možda ćeš ga naći. Ne znam ti više, mene ne pitaj.

Vidio sam, a i od prije sam znao, da od starca ne ću više ništa izmamiti, no ipak odlučim potražiti rukopis. Bio sam zbilja tako sretan, te sam ga dobio u ruke. Bio je pisan talijanski, u obliku novele. Sadržaj se slagao dobrano sa tradicijama, te je i pisac spomenuo na koncu u posebnoj bilješci, da Marija hoda po Brezovici kao duh, koji javlja svaku nesreću obitelji, i da je proklela Batoriće, da će Brezovica izgorjeti. Ja sam taj rukopis da-pače preveo sve zaradi krasne slike, koju sam spasao od požara.

Ovaj je portret jedini ostatak od sve Brezovice. Ni željezna škrinja nije odoljela silnoj vatri; našli su je kao salito željezo.

Kadagodj sam poslije s našim magnificusom Radičevićem govorio o Brezovici, svakiput je starac najradje zalutao u razgovor o „crvenoj gospi“, o njenoj kletvi, te kako se ispunilo njezino proročanstvo.

— Ha, amice, zar je sve to tek slučaj? Što čovjek može znati, četvrte dimenzije ne poznaju naša ćutila, al ona ipak jest ! — Morao sam se starcu smijati, ali ipak i ja sam ponavljao sam sobom poznati stih iz Fausta ili iz Hamleta — ne sjećam se pravo.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
У „РАДНЕ АДМИНИСТРАЦИЈЕ“
ПЕСКОВАЦ

ROMAN PORTRETA.

(1616.)

Kennt Ihr das alte Märchen?

— Es klingt so süß, es klingt so trüb,
Sie mussten beide sterben,
Sie halten sich viel zu lieb.

Heinrich Heine.

Evo, što sam našao u rukopisu o Brezovičkom portretu: Pod konac šesnaestoga vijeka doselio se u Veneciju hrvatski velikaš knez Blagaj. Iz domovine je morao otići, jer su mu Turci popalili gradove i sela, podanike što podavili, što u ropstvo odveli, zemlje posvojili, a što je od njih preostalo, u gornjim stranama kraljevine, izgubio je tako, što je gradačka komora posjela ta imanja u ime obrambenih obzira i ondje svoje vojnike, vlaške bjegunce, nastanila. Blagaj ostade gotovo bez svega. U toj svojoj nevolji uteče se rodu svoje žene, rođene Mlečanke iz moćne obitelji Morosina. Rodjaci ga ovi pozovu u Veneciju i tu mu dadu u jednoj od manje sjajnih palača na Rialtu priličan stan, pomažući ga takodjer novcem, koliko im dopuštaše njihov veliki imutak pored silno raskošna života.

Ponosni je hrvatski gospodin trpio s toga mnoge i premnoge muke, no tješio se, da je tek za čas ovamo došao. Ali — što je jednom izgubio, sve je govorilo, da je izgubio za uvijek. Turci ostali u zaposjednutim stranama, a protiv komore nije uspio nikako, premda su ga u tom pomagali i hrvatski staleži i redovi.

Tako je prošla i petnaesta godina, otkada je otišao iz domovine. Ali za dugih tih godina jenjala je i silno popustila pripomoć rodjaka, te je Blagaj imao svaki dan gorih neprilika. Njegova je radost bila i njegova najveća briga. Imao je naime devetero djece. Najmladje bijaše njegovo osobito ljubimče, a bila je to kćerka Marjeta. Kad je navršila svoju šesnaestu godinu, bila je tako izvanredne ljepote, da ju je jedan od najslavnijih tadašnjih slikara umolio, neka mu sjedi za portret, i dogotovivši sliku pokloni je ocu s molbom, ne bi li smio „divno ovo lice“ upotrebiti za svoje remek-djelo, koje je imao izraditi za francuskoga kralja. Gdjegod bi se Marjeta pokazala, svagdje je usplamtela srca i mladih i starih ljudi. Opći glas je bio, tko jednom Marjetu vidi, da je ne će nikada više zaboraviti.

Tako se dogodi i hrvatskomu podbanu Gašparu Batoriću. Taj je došao u Veneciju kao poslanik hrvatskih staleža i redova, da ishodi u republike pomoći protiv zajedničkoga neprijatelja Turčina. Kneza Blagaja potraži kao staroga znanca i zemljaka, a i zato, što je mislio, da će uzanj laglje doći do cilja. Tom prilikom vidje podban Marjetu. Krasota djevojka u prvi mah ga već posve savlada. I on, čovjek udovac, otac odraslih sinova, djed nadobudnih unuka, — on, prokušani junak-vojskovođa i umni hladni državnik, od prvoga se časa tako silno i strasno zaljubi u mladu djevojku, te mu se čisto činilo, da bez nje ne može živjeti. Još isti dan zaprosi Marjetu u roditeljâ. Djevojke nije pitao, može li mu pokloniti srce svoje. Njime je posve premahnula strast i nije mislio na drugo, nego da sebi osigura posjed tolike ljepote.

Stari Blagaji prihvatili su objeručke ponudu podbanovu. Njegova imanja bijahu u gornjim predjelima kraljevine, dakle dosta daleko od turskoga dohvata

i nije bilo pogibli, da će ih izgubiti. Osim toga bio je Batorić mogućan dostojanstvenik i odličan plemić u cijeloj kraljevini. Plemstvo je uza nj stajalo kao jedna duša, te su i Frankopani i Zrinjski i Bakač-Erdödyji svaki put gledali, da najprije njega predobiju za se, ako se radilo o predlaganju banskih kandidata, jer su tada sigurni bili, da će pobijediti. Starac je Blagaj dakle mislio, da će s pomoću takova zeta još najprije doći do svojih dobara, što ih bješe otela komora. Najposlije sirotan nije imao miraza za Marjetu, a Batorić nije ništa tražio.

Kako je Gašpar tek na kratko vrijeme došao u Veneciju, odredilo se naskoro vjenčanje. Rodjaci se Blagajkini pobrinuli, da se svadba proslavi što ljepše i što sjajnije. Ista republika odluči, da svoga gosta i poslanika susjedne kraljevine tom prilikom posebice počasti. Zato je odredila na dan svadbe sjajnu regatu na državni trošak na Canal-grande, a kod vjenčanja bijaše i dužd i članovi obaju vijeća, prokuratori, — i gotovo sve mletačko plemstvo.

Marjeta, u bogatoj raskošnoj odjeći od bijele svile i srebrenomodra brokata bila je lijepa kao božica Aurora. Milo njeno i još napola djetinjsko lice sjalo se od radosti i udivljenosti. Silna ova slava oamila jê i veseljem zanijela. Tek nešto jê smučivalo. Kad je naime iz gondole na kopno stupila i pokročila piacetom, pričini joj se, da ćuti, kako je netko uporno i žarko prati pogledima. Izmedju tisuću očiju, koje se u nju upirahu, kao da oči ovoga nekoga najstalnije počivaju na njoj.

Nehotice se obazre i spazi pod arkadama mlada izvanredno lijepa čovjeka, kako je jednako gleda, kako mu se oči plamenom krijese i kako mu usne podrhtavaju a obraz se kao bolno nateže. Nije se mogla podsjetiti, da ga pozna, ali joj se činilo, kao da ga je već negdje vidjela. A vrući, gotovo goreći pogled

Tako je prošla i petnaesta godina, otkada je otišao iz domovine. Ali za dugih tih godina jenjala je i silno popustila pripomoć rodjaka, te je Blagaj imao svaki dan gorih neprilika. Njegova je radost bila i njegova najveća briga. Imao je naime devetero djece. Najmladje bijaše njegovo osobito ljubimče, a bila je to kćerka Marjeta. Kad je navršila svoju šesnaestu godinu, bila je tako izvanredne ljepote, da ju je jedan od najslavnijih tadašnjih slikara umolio, neka mu sjedi za portret, i dogotovivši sliku pokloni je ocu s molbom, ne bi li smio „divno ovo lice“ upotrebiti za svoje remek-djelo, koje je imao izraditi za francuskoga kralja. Gdjegod bi se Marjeta pokazala, svagdje je usplamtela srca i mladih i starih ljudi. Opći glas je bio, tko jednom Marjetu vidi, da je ne će nikada više zaboraviti.

Tako se dogodi i hrvatskomu podbanu Gašparu Batoriću. Taj je došao u Veneciju kao poslanik hrvatskih staleža i redova, da ishodi u republike pomoći protiv zajedničkoga neprijatelja Turčina. Kneza Blagaja potraži kao staroga znanca i zemljaka, a i zato, što je mislio, da će uzanj laglje doći do cilja. Tom prilikom vidje podban Marjetu. Krasota djevojka u prvi mah ga već posve savlada. I on, čovjek udovac, otac odraslih sinova, djed nadobudnih unuka, — on, prokušani junak-vojskovođa i umni hladni državnik, od prvoga se časa tako silno i strasno zaljubi u mladu djevojku, te mu se čisto činilo, da bez nje ne može živjeti. Još isti dan zaprosi Marjetu u roditeljâ. Djevojke nije pitao, može li mu pokloniti srce svoje. Njime je posve premahnula strast i nije mislio na drugo, nego da sebi osigura posjed tolike ljepote.

Stari Blagaji prihvatili su objeručke ponudu podbanovu. Njegova imanja bijahu u gornjim predjelima kraljevine, dakle dosta daleko od turskoga dohvata

i nije bilo pogibli, da će ih izgubiti. Osim toga bio je Batorić mogućan dostojanstvenik i odličan plemić u cijeloj kraljevini. Plemstvo je uza nj stajalo kao jedna duša, te su i Frankopani i Zrinjski i Bakač-Erdödyji svaki put gledali, da najprije njega predobiju za se, ako se radilo o predlaganju banskih kandidata, jer su tada sigurni bili, da će pobijediti. Starac je Blagaj dakle mislio, da će s pomoću takova zeta još najprije doći do svojih dobara, što ih bješe otela komora. Najposlije sirotan nije imao miraza za Marjetu, a Batorić nije ništa tražio.

Kako je Gašpar tek na kratko vrijeme došao u Veneciju, odredilo se naskoro vjenčanje. Rodjaci se Blagajkini pobrinuli, da se svadba proslavi što ljepše i što sjajnije. Ista republika odluči, da svoga gosta i poslanika susjedne kraljevine tom prilikom posebice počasti. Zato je odredila na dan svadbe sjajnu regatu na državni trošak na Canal-grande, a kod vjenčanja bijaše i dužd i članovi obaju vijeća, prokurator, — i gotovo sve mletačko plemstvo.

Marjeta, u bogatoj raskošnoj odjeći od bijele svile i srebrenomodra brokata bila je lijepa kao božica Aurora. Milo njeno i još napola djetinjsko lice sjalo se od radosti i udivljenosti. Silna ova slava ommila je i veseljem zaniжела. Tek nešto je smučivalo. Kad je naime iz gondole na kopno stupila i pokročila piasetom, pričinila joj se, da čuti, kako je netko uporno i žarko prati pogledima. Izmedju tisuću očiju, koje se u nju upirahu, kao da oči ovoga nekoga najstalnije počivaju na njoj.

Nehotice se obazre i spazi pod arkadama mlada izvanredno lijepa čovjeka, kako je jednako gleda, kako mu se oči plamenom krijese i kako mu usne podrhtavaju a obraz se kao bolno nateže. Nije se mogla podsjetiti, da ga pozna, ali joj se činilo, kao da ga je već negdje vidjela. A vrući, gotovo goreći pogled

mladićev učini, da se Marjeta strese i zamjetljivo lecne u ramenicama.

Blizu bazilike snadje se ipak i kod započete ceremonije zaboravi sve ; nu baš u čas, kad je svećenik-biskup upita, ljubi li svoga vjerenika, ona se opet sjeti mladića pod arkadama i opet poćuti, kao da njegov pogled na njoj visi. I ne pazeći na pitanje, morade se Marjeta obazreti i tad vidje u najbližoj blizini blijedo lice mlada čovjeka; krasno, ali i silno žalosno. Djevojka se posve smete i nije više znala, što to s njom biva, a stare gospodje i gospoda u čudu su kimali glavom i šaptali, da je ta zabuna vjereničina zlokoban znak.

Još pred domaćom palačom nije se Marjeta mogla riješiti osjećanja, da je oči nepoznatoga mladića sveudilj prate i u strahu nije se usudila ni trenuti očima na stranu.

Malo dana poslije svadbe odredi podban, da ide sa ženom put domovine. Marjeta nije ni jednom riječi zamolila, da bi još koji dan ostala u očinskom domu, kako i nije sve ove dane ni blizu pristupila k prozoru ili k altani, da se ogleda na ulicu i kanal. No zato su roditelji zaokupili Gašpara, da ga još ne puste. — Ma to je prebrzo ! — klikne kneginja Blagajka. — Ostanite, velemožni gospodine i ljubazni moj sine, barem još kojih osam dana. Moje materinsko srce mora se tek priučiti na pomisao, da mi se dijeliti s Marjetom. A i ona treba istom da privikne ! — Ah — velemožni milostivi gospodine zete, dajte se smilujte momu materinskomu srcu !

— Nije moguće — svijetla kneginjo ! Moram poradi poslova kraljevine što prije kući. Vi ćete, milostiva gospodjo punice, oprostiti, da ne mogu udovoljiti vašoj želji, koja je u svakom drugom slučaju za mene zapovijed i kojoj sam ja najvjerniji i najpokorniji rob. Ali — kući moram odmah.

— Dakle zbilja moraš, Gašpare? — umiješa se Blagaj.

— Vaša velemožnosti, visokorodjeni kneže i milostivi moj taste, vi ćete najbolje znati, da tako mora biti. U taboru i na granici trebaju me protiv Turčina; u saboru trebaju me protiv komore i protiv palatina. Uvijek moramo da mačem i perom branimo ono, što nam je još preostalo. Za kćerku pak vašu, moju milostivu gospodju i kućnu družicu, nemajte brige. Ja ću Marjetu čuvati kao zjenicu u oku.

Nisu hasnile nikakve molbe, nikakvi potoci suza. — podban je Gašpar ostao na svojoj riječi i nije htio pridati niti jednoga minuta, da Marjeta dulje ostane kod roditelja.

Mlada je žena plakala u potaji; pred čovjekom je svojim tiskala suze u nutrašnjost. Bilo ju je čisto strah mučaljivoga toga muža, kojemu je lice kao od kamena i koji je izgledao stariji od njezina oca.

I tako podjoše.

Tek nakon tri nedjelje dana svršio se put do Brezovice, imanja Batorićeva u varaždinskoj županiji, što je još danas u rukama njegovih potomaka.

Za cijelo vrijeme dugoga svoga puta nije Marjeti odlanulo. Što je dalje u Hrvatsku unilazila, to joj se teže svijala oko srca tuga. Slika sjajne ponosne „kraljice mora” neprestano joj lebdila pred očima, roditeljska kuća s veselom, mladom joj braćom jednako joj oblijetala duh, a duša joj čisto pogibala od bolna čeznuća za milim domom. A sada — mjesto zlatom nakićenih mletačkih palača gleda porušene gradove i izgorjele dvorove, njihove tmurne i tamne ostanke usred opustjelih sela. — Mjesto vesele bezbrižne povorke nacišranih sinjora i dama po merceriji nikad praznoj i po pijaci sv. Marka, mora vidjeti svaki čas beskrajne redove svakakvih vojnika, sličnih razbojnicima, mora slušati pijanu viku kranj-

skih lancknehta ili španjolskih arkebuzira, ili joj opet muči uho bogomrska kletva vlaških haramija i turskih zarobljenika, ili joj trapi srce i u dušu je dira bijedni plač matera, žena i kćeri, kojim prate gladne i na pôle ljude za rastanak, jer ih banski telali zovu pod zastavu, da idu u boj protiv Turčina. — Mjesto jasne pjesme gondoljerâ, što se krili do nebeskih visina, sluša sada muklu, beskonačnu, tužnu pjesmu seljaka, kojom bugari, što ga tjeraju od ognjišta, polja i djece, da ide na granicu kopati opkope i šančeve, popravljati tvrđjave i logore. — Mjesto vesele bezbrižne braće i ljubaznih družica sjedi uz nju strogi tihi muž, umjesto njihove šale osjeća njegov brižni zamišljeni pogled, kojim je gleda, kako bogataš gleda svoj biser, a od toga pogleda — ma kako bilo — ona je morala drhtati.

— Ti si još uvijek tužna, milostiva gospodjo i ljubazna družice moja, — rekne joj Batorić pod konac puta, kad se sirotici preko volje oteo previše dugi uzdah.

— Neka mi oprosti vaša velemožnost, milostivi moj gospodaru i družu, ali ja sam se sjetila svojih roditelja.

— Ovo ti, ljubaznice moja, služi na čast, jer tko roditelje svoje štuje i ljubi, čini ono, što gospodin Bog osobito nalaže. A ja se nadam, da ćete i mene još ljubiti — o krasna gospo! — i on je uhvati za ruku i galantno poljubi, no odmah se zastidi te provale svojih osjećaja, te se opet dostojanstveno ispravi, i na lice mu se slegne predjašnji mir.

* * *

U Brezovici se Marjeta pomalo priučila novomu svomu stanju. Gašpar, makar je bio strog, ozbiljan i strašan naprama cijelomu svijetu i sebi samomu, prama njoj bio je blag, pun ljubavi i sve joj je želio

učiniti po volji. Ona ga dakako rijetko za što molila. Jednoč — nekoliko dana iza kako se Batorić kući vratio, — dojave mu, da je susjedni grof Erdödy-Bakač, s kojim je kao prijatelj grofova Zrinjskih živio u zavadi, natjerao svoje ljude u brezovičke vinograde i ondje dao malo ne sve trsove posjeći. Batorić je još dospio, te je mogao uloviti kolovodju neprijatelja. Dade ga do gola svući i protjerati kroz bičeve svojih haramija, a zatim zapovjedi, da mu onako na pô mrtvu stave na trbuh živu žeravicu. Na jauk i plač nesretnikov doleti Marjeta u dvorište i s podignutim k nebu rukama zamoli u Batorića milost za čovjeka. Gašpar, koji prvoj svojoj gospodji nije nikada uslišao slične molbe, sada taj čas obustavi kaznu i dopusti, da se izmučeni bijednik prenese pod krov, gdje mu Marjeta rane poveže uz pripomoć svojih žena. Ljudi Batorićevi čudili mu se i zaključili, da će ili naskoro gospodin podban umrijeti ili je mlada gospodja kakova čarobnica, kojih, kako ljudi govore, imade u Talijanskoj sila božja.

Jedva što je Batorić koje četiri nedjelje bio u Brezovici, dodje k njemu plemić Podgajčić, sudac županije zagrebačke. Poslao ga ban, poslali ga staleži i redovi, da Batoriću javi, neka što prije dodje u tabor.

— Kraljevina na sve strane krvari iz teških smrtnih rana, — tako je počeo sudac, — a ti, Gašpare, sjediš kod kuće. Ne znamo više, što bismo učinili. Kranjski staleži ne šalju pomoći, kralj ne daje pojačanja, niti se plaćaju ovi vojnici, što ih u zemlji drži, pa tako — mjesto da nas brane, plijene nas. Turčin pak svaki dan provaljuje u zemlju diljem cijele granice. Opet moramo slati ljude, da na brzu ruku poprave gradove i šančeve na medji. Istina — žetvi je vrijeme, ali, makar propalo žito, tu nema oklijevanja. Osim toga carski generali sve se više šire

u kraljevini i svaki čas trgaју koji komad zemlje ispod banove vlasti. Moramo u saboru stvoriti ne- kakve zaključke protiv te otimačine. A tko će — ako ne ti ! Čuj der samo ovo, što ću ti sada pripo- vijedati. Bio sam u bitki, znam dakle najbolje. Dok tebe nije bilo, navali kaniški paša na utvrdu Ba- kovčicu, mali tornjić kod Gjurgjevca. Za malo da ga ne osvoji, ali mi uprijesmo sve sile i obranismo zidine. Paša ode, otkud je i došao. Polovica naših ostade na bojištu. Bilo Turaka dva puta koliko nas. No Bog i blažena Djevica Marija ne ostaviše našega barjaka. Gradić je istina silno trpio i trebalo ga odmah popravljati. A znaš, da je križevačka župa- nija gotovo već bez stanovnika, — nema tamo dosta kmetova, da se nadje dovoljno poslenika, potrebitih za tako brzi popravak. Što ćemo, morali smo čak iz Posavine i Pokupskoga tjerati ljude gore u Podravinu, da poprave grad. Bilo baš u vrijeme kosidbe — i sad ljudi dolje nemaju sijena. No slušaj dalje. Jedva mi grad popravili, kad al eto general varaždinski pošalje kapetana sa četom Vlaha, otjera naše ljude i, kako čujem, već se Vlasi ondje stalno nastanjuju. Tu se mora nešto učiniti !

Batorić nije više ni časka oklijevao. Još se isti dan otpravi na put. Marjeta ga zaplakana ispratila pred dvor. Bilo joj strašno, da će odsada biti posve sarna u pogibeljnoj ovoj zemlji.

— Oj, premila ženo moja, — ne plači. Bog je uz nas. Ja ću se vratiti čio i zdrav. Ta ne idem ja prvi put u boj. Sramota bi meni bila, i kukavštinom bi se smatralo, da ostanem u slatkome tvome naručaju, kad me domovina i vjera zovu. Ne bi zaslužio ni tebe, srećo moja ! Ti znaš, da osramoćen vitez ili bijedna ku- kavica nema prava ni pred Bogom ni pred ljudima, da živi. A najmanje bi tada smio još pogledati u tvoje divne crne oči. Moli Boga, da bude milostiv tebi i meni.

To izgovoriv uzjaši na konja, sudac mu se postavi s konjem svojim uz bok, ljudi njegovi za njim, i za čas ih nestade pred očima Marjete, koja je ostala sama — posve sama.

* * *

Prošlo je već mnogo vremena, što Batorića nema. Iz banskoga tabora morade u Križevac na sabor, odovud u Beč pred kralja, da prinese tužbe staleža i redova protiv sile generalâ i protiv najnovije vrsti otimačinâ, kojima su oficiri i vojnici žene hrvatskih plemića otmicama vukli iz domova. Iz Beča je opet morao ravno u tabor, jer je opet bilo turske pogibli.

Za sve to vrijeme dobivala je Marjeta jedva kakove glasove o Batoriću. Na povratku iz Beča htio je da skrene s puta, te se navrati kući, ali dobije glas u Ormužu, da je carski general dao posjesti njegovo dobro u križevačkoj županiji, da bi ga pripojio generalatu. Zato je morao odustati od svoje namjere, te je u kratkom pismu obavijestio Marjetu o svem i javio joj, da po svoj prilici ne će još dugo doći kući.

Marjeta nije mirne duše primila ovu vijest. Bilo joj teško, što mora ovako uvijek ostavljena i sama provoditi vrijeme, a svaki čas bojati se najtežih neprilika.

Jedne večeri nastane silna vika i gungula na dvorištu. Marjeta bila je kao obično sama u svojoj sobi i mislila na svoje roditelje, na svoju braću — na Veneciju. Kad čuje viku, silno se prestraši, a međjutim nahrupi u sobu špan sa još nekoliko sluga i javi, da je došla noćiti na dvor jedna carska konjanička četa. U ono pak vrijeme bojali su se ljudi carskih vojnika gotovo jednako, koliko i sultanovih. I Marjeta malo da ne izgubi svijest i zajeca, što joj nema gospodara kod kuće. Tek za čas sabere se u toliko, te naloži španu, neka odmah zapita došljake,

što traže, a tada pridje k prozoru i pogleda napolje, gdje opazi konjaničku četvu: momčad sjahala s konja, nekoji traže staje i hambare, a jedan unilazi u dvor. I drugi htjedoše za njim, ali taj se tek nešto obrne i nitko nije više išao za njim. Očito je bilo: ovaj je vodja.

Marjeta protrne od straha i sakrije se u najtamniji kut sobe, u koju domalo stupi visok čovjek u oklopu. Bilo je tamno, i Marjeta nije mogla došljaka u licu razabrati. On je međjutim brzo obrete i na čudo Marjeti, učini pred njom duboki naklon, pustiv svoj šešir tako nisko, da se je perjanica vukla po podu. Tada je blagim glasom upita, je li ona domaća gospodja, i ne čekajući odgovora odmah nadoveže, da je carski zastavnik i zapovjednik čete, po imenu Čezar Monti, koji moli za se i svoju družinu dozvolu, da smiju ovdje prenoćiti. Govorio je talijanski.

Marjeti bude laglje. Nije doista ništa odvrtila, ali se digne sa svoga mjesta i pozove iz bližnje sobe sluškinju, kojoj zapovjedi, neka donese u palaču vina i mesa, a sama napali luč. Sada umoli stranca, da podje za njom u veliku sobu.

Ovdje tek baci pozornije oko na nj. Pričini joj se, da je toga čovjeka već negdje vidjela. I odmah bi na čistu, da je toj onaj isti mladić, koji ju je na vjenčani dan tako uporno pratio očima. Ona se zadivi i, porumenivši dovrh čela, ponikne nikom. Neka bojazan a opet i neka sladjana ćut zatalasaju u njoj.

Upita ga dosta drhtavim glasom, ima li još kakovih zahtjeva za se i svoje ljude, i kad joj odgovori, da izim noćišta ne traži ništa, — učini Marjeta, kao da se kani udaljiti. Nu častnik stupi pred nju i umoli je, neka još koji časak ostane. Njegove su riječi treptile gotovo od molećega glasa i bile kao kakovo zaklinjanje. Marjeta je protiv volje morala

popustiti. Nekako kao posve nemoćna spusti se na najbliži stolac.

— Zahvaljujem vam, svijetla damo ! — klikne mladić nepretjeranim, nehinjenim zanosom zahvalnosti, a tada odmah nastavi pripovijedati o Veneciji i reče, da je odanle rodom. U slavnim uznosnim riječima uzeo dičiti i uzdizati ljepotu bajnoga grada. Kod toga gledaše zamjetljivom pozornosti i znaličnosti ravno u lice mladoj gospodji, kao da nešto isčekuje u njemu, no Marjeta se silila, da se ne oda; hineći, da ga ne prepozna, ali nije mogla savladati svoga veselja, što joj se pruža prilika razgovarati o dalekoj domovini, niti je mogla zapriječiti, da je ne mine predjašnja nesigurnost, — ona se naprotiv posve s djetinjском povjerljivošću prepustila ugodnosti zabave.

— Oh, što da vam još krijem, milostiva gospodjo ! — klikne napokon časnik, — ja vas poznajem još iz Venecije. Od prvoga trenu, kad mi je dobrota božice Fortune dopustila, da sam vas vidio u atelieru umjetnika, komu ste sjedili i koji je moj najbolji prijatelj, — ah — od onda ja vas nisam više mogao zaboraviti ; — ta — tako što bilo bi svakomu smrtnomu oku nemoguće, — tko da vas zaboravi, koji vas jednom vidi !

— Vi ste preljubezni — prihvati Marjeta s dražesnom dobrovoljom.

A tada uzme u ruke svjetiljku, pridigne je prema suprotnoj stijeni te rekne : — Eto, ovdje je taj portret !

Mladić gledaše čas na sliku, čas na Marjetu i najposlije uz dugi uzdah otme mu se iz dna srca zadivljen usklik : — Oj Bože, kako ste krasni !

Marjeta se ljupko nasmiješi, ali i zastidi pred žalom njegovih pogleda. Hitro položi svjetiljku na stol. Bila je posve zabunjena, i u toj smetnji, ne znajući pravo, što čini, odade se, da se i ona njega sjeća.

— Dakle se sjećate? O hvala vam, gospodjo; ja sam presretan s te misli, sada se cijenim sretnijim od najmoćnijega vladara, jer znam, da je vaše božansko oko udostojalo zamijetiti mene, za vas nezatna crva. Hvala — hvala! Gospodjo, dopustite mi po tom, da vam sve kažem, i da vam sve otkrijem, što se u tome vrućem mojem srcu krije od prvoga časa. Odonda mi je izgubljen mir za svaki časak, što vas nisam vidio. Čitave dane i cijele noći vrebao sam na svaku zgodu, da pribavim duši svojoj čistu i nedužnu sreću, da se oči moje mogu nasladiti pogledom vaše nebeske ljepote. Žalibože, nije bilo prilike, da vam se približim. Makar sam plemić kao i vaš otac, nisam se usudio ni da pomislim na takova što, jer sam tek bio kukavan pjesnik bez imutka i bez dohotka. Ah — i tako dodje onaj strašni dan, kad vas je Venecija izgubila, a ja postao najbjednijim čovjekom, bjednijim od onih nesretnika, kojima je priječi preko „Ponte dei Sospiri“. Smilujte se, pustite, ja moram, svijetla damo, ja moram, da vam sve kažem! Znajte dakle, da sam danas carski vojnik, da sam ovdje jedino od želje, da vas vidim. Ostavio sam Veneciju, stupio u stranu vojsku, u četu, za koju sam znao, da ide u Hrvatsku. Sve to poradi vas! I danas sam krenuo stramputicom, samo da u vaš dom uljezem, da vas vidim — i da vam kažem prije, nego što me u ratu zrno zahvati, da vas ljubim, krasna gospo, kako vas nitko na svijetu ljubiti ne može! — Ah, otkako sam prekoračio među ove kraljevine, sve jednako sam raspitivao za vaš dom i gledajte — Bog me je uslišao — i to je znak, gospodjo, to je znak, da on moju ljubav ne proklinje — on joj se je smilovao!

Dok je Čezar ovo govorio, lijepo je njegovo lice čas plamtilo od zanosa, čas blijedilo od uzrujanosti i strasti. Marjeta se morala protiv volje zagledati u

njega i nije mogla, da mu prekine riječ, — tek na koncu pokrije objema rukama pobljedjelo lice i ne znajući zašto pade u grčeviti plač.

— Oprostite mi ! — zabrinuto prihvati riječ Čezar i skoči sa stolca, te približiv joj se nastavi ponešto tronutim glasom : — Zašto plaćete? Jesu li možda ove suze po mene prijatne? Ah, u najboljem slučaju one sažaljuju moju ljubav, — jao, valjda i to ne ! Zar vas dakle moje riječi vrijedjaju ili vam boli zadaše? Bože, koliko sam nesretan — o, ne ljutite se i oprostite mi, smilujte mi se, Marjeto, ja vas ljubim, morao sam vam to kazati !

— Ali, don Cezare, ja sam žena drugoga ! — upade mu naglo u riječ Marjeta.

— O taj drugi ne može vas ljubiti, kao što vas ja ljubim. Ja sam vas prije njega ljubio, on vas je meni i mojoj ljubavi oteo ; vi ste mladi, a on starac, — kud će on moći ljubiti inače, nego li što skupac ljubi svoje zlato. A ja, o krasna ljubljena gospo, — vi ste meni isto, što je cvijetu bijeli dan, što je oku sunčani trak, što je orlu visok zrak, što je ribi brzi val. O, Marjeto, — takova ljubav ne može, niti smije biti bez milosti pred Bogom. A vi? — Ali, ako vas ova moja ljubav vrijedja, ja ću radije izdahnuti ovdje pred vašim nogama, nego li dalje živjeti !

I on se spusti na koljena. Dah njegovih širokih i burnih grudiju dizao se vrućim talasom do nje. Taj dah čisto je mladu ženu umarao, on ju je teškom nemoći omamljivao.

I njegove usne stale šaptati slatke mile riječi, koje su strasnim, raskošnim romonom plivale do njenih sitnih ušiju. Krasni zaljubljenik slavio njenu božansku ljepotu, uzvisivao nju cijelu u nebeske visine, nazivao je svojom Beatricom, spominjao časove svoje dugotrajne vjerne ljubavi i žarko opisivao slasti, koje pruža prava ljubav.

Marjeta se tresla pod plamenom snagom laskavih ovih riječi, one joj zamnijevale kao bajna melodija, kao vječna pjesma, kao sjaj talijanskoga neba; svijetile joj kao žarke boje južnoga cvijeća, šaptale kao žamor valova sa Lida, kad ga vjetar nosi do laguna.

— O gospo moja, divna Marjeto, ne kratite mi pogleda u to čarobno i krasno vaše lice, dajte da uronim očima u dubljine tih žarkih plamtećih vaših očiju, — dajte, da se okrijepim, dajte, da mi odlane srcu; ne sakrivajte se predamnom, koji vas toliko ljubim!

— Ne govorite ovako, za miloga Boga! I vi i ja griješimo, — sabere se napokon bijedna ženica.

— Ha, griješimo? Zar je grijeh ljubiti vas, koji niste nego za ljubav stvoreni, tako lijepi, tako mladi? Zar nije već grijeh, kad vas hladno staračko srce u svoj ledeni ogrljaj vuče? Oh, Marjeto, Bog sam usadio je jedinome ljudskome srcu moć, da pozna je ljubav, — ona dolazi od Boga. A moje srce prekipljuje od ljubavi, ja ne čeznem ni za slavom, ni za moći, ni za bogatstvom; ja čeznem samo za vašom ljubavi; o Marjeto, uslišajte me, ili ja moram umrijeti.

— Ali ja vas ne smijem ljubiti, nesretni don Čezare!

— Ah, što mi to govorite! Podjite sa mnom — sjednite na konja sa mnom — još sjutra smo preko granice, — ja imadem u Friulskoj prijatelja, on će nas primiti. Ondje, u njegovoj staroj kuli, među neprohodnim Alpama ne će nitko moći do nas. Nitko nas ne će priječiti u užitku naše ljubavi. Podjite, podjite!

— Jao, ne govorite dalje!

— Vi me dakle odbijate? Stotinu sam dakle milja uzalud prošao, pustio otačbinu, uzalud stupio pod tuđu zastavu, prisegao vjernost stranomu vladaru,

koji me sjutra može poslati, da vojujem protiv zastave sv. Marka ; — sve sam to radi vas, bajna ženo, učinio, a vi me odbijate ! Skončat ću jadni taj život — ovdje pred vama ; urinut ću u ludo ovo svoje ljubeće srce — eto — nož ! — i on trgne iz pojasa kratku poput zmije cackleću se i gipku toledsku oštricu.

— Za Boga, stanite, bacite na stranu, dajte je meni. Vi ne smijete, ah, Čezare, vi ste dobri, vi ste tako plemeniti, ispunite mi molbu ; — ja vas molim, da ne činite sebi zla, — nemojte, da me tako razalostite.

— Vama je dakle stalo do moga života ; — ah, ta vi me dakle ljubite ! Marjeto, Marjeto, ja sam blažen ! Marjeto, podjite sada odmah sa mnom.

— Ne, ne, Čezare ! — klikne mlada žena i njene oči segnu pogledom za raspelom, što je sa suprotivne stijene gledalo na nju. I kao da pred nečim bježi, skoči u pokrajnu sobu i zatvori za sobom vrata.

— S Bogom, gospodjo, — javi se tada još časnik. — Ja idem, Bog će mi se smilovati i u prvoj bitki, u kojoj ću se boriti za njegovu vjeru, nadarit će me turskim tanetom.

Marjeta je klečala u drugoj sobi nasred poda. Gorko je — gorko plakala. Svoje burne osjećaje dušila je u beskrajnim dugim molitvama. Tako je ostala cijele noći. Kojiput samo da joj ne provali na usta pitanje : „Zašto sve to?“ — ali svakiput je i lik muža njena i mučenički obraz raspetoga Boga udušio pitanje.

Rano u zoru ode četa. Marjeta razabra zapovjedački glas Čezarov. Kad je posljednje jekc od topota nestalo, Marjeta se strese po svem tijelu i neopisiva žalost okupi joj dušu. Sa svih strana kao da ju je nešto teško oklopilo :

--- On će se navalice baciti u najžešće redove boraca, srnut će u pogibao, pogodit će ga smrtno

zrno, — a svemu ću biti ja uzrok: sve će to od žalosti za mnom učiniti, — i njene oči izgube se u gustim suzama bez prestanka.

Sluškinje, koje u jutru dodjoše u sobu, prepadnu se, kako im gospodarica izgleda blijeda i kako su joj oči nabrekle od plača i od nesna. Nisu se usuđile, da je pitaju, kakova je nevolja muči, i mišljahu, da je to sa straha od jučerašnjih gosti. Da je umire, začеше hvaliti, kako je ova četa bila posve drugačija, nego li predjašnje, koje bi ovako u dvor dolazile. Inače se nije moglo dosta nasmagati, a taj put zadovoljili se ljudi svačim, što im je špan dobre volje dao. Pripovijedale su dalje, kako su vojnici španu kazivali, da im je zapovjednik osobito dobar gospodin, samo da je uvijek silno žalostan. Još su pripovijedali, da je gospodin zapovjednik svakuda propitkivao za taj dvor, jer da je valjda rodjak gospodji; — i on da je iz Talijanske.

Marjeta je i slušala i ne slušala, a ipak nije mogla da se ne zanima za te razgovore; najposlije dapače uzela sama ispitivati, da joj sad ovo, sad ono ponovo pričaju.

Tako je prošao dan.

Pod večer sve se dalo dosta rano na počinak, samo Marjeta nije mogla da pomisli na to. Jednako je mučio silan nemir; oko duše joj plazile crne slutnje. Dalo joj se takodjer veoma na žao, što je Batorić tako dugo samu ostavlja u toj strašnoj — strašnoj zemlji. I srce joj jače nego ikada zadržće od čeznuća za Venecijom.

* * *

U kuriji sve već spavalo i nigdje nije bilo svijetla ni luči. Marjeta još uvijek bdi sjedeći u sobi, gdje je jučer s Čezarom bila. U jednoč joj se pričini, kao da čuje nekakav polagani štropot po vanjskome zidu.

Nije još pravo razmislila, što bi to moglo biti, kad je već pred njom stajao Čezar.

— Što, vi tu? — otme joj se prestrašen i veseo krik.

— Ne preplašite se, Marjeto ! Slušajte me prije svega. Došao sam po vas. Ostavio sam vojnike, do jutra ćemo ih lako stignuti. Vojska ide pravcem k jugu, odonud eto nas za čas kod mora, a onda galijom dalje — u Veneciju. Ja znam, da me ljubite ; — o da — da — vi me ljubite: moje me srce o tom uvjerava, a ono ne vara. Podjite dakle sa mnom. Uslišajte me, ne ćete žaliti. Ja ću vam služiti, kako se jedino kraljicama služi ; sve ću vam prostrijeti pred koljena, što vam tek srce zaželjeti može ; — jer ja sam mlad, ja sam vješt na peru i na maču, prijatelj sam i ljubimac moćnih knezova, slavnih vojskovođa. Oh, ja ću na vašoj strani moći svijet predobiti ; ja ću vas uviti u svilu i kadifu, zlatom i alemom posuti vaše božansko tijelo. O Marjeto, ti ćeš biti i sretna i moćna, a ljubav moja blagosivat će te. Otići ćemo u Italiju ili Francusku, — o gospodjo divna, dajte, o, dajte uslišajte me — ta moja žarka ljubav — ona vas zove !

— Čezare, pustite me ! — dahne ona na pô bez svijesti, kad je on svršio i čamio pred njom na koljenima.

— Vi dakle ne ćete ; jao mene nesretnika ! O majko moja, zašto si me rodila, ako moram sada biti toliko bijedan. Marjeto, vi me ubijate, otklanjate srce, koje vam je tako vjerno. O — vi ne činite pravo. Zar mislite, da bi dobri Bog dopustio tako žarku ljubav u srcu momu, da mu nije po volji ? O Marjeto, ne bojte se grijeha, on nije u našoj ljubavi, — on je, vjerujte mi, mnogo prije u nemilosrdju, kojini mi ljubav kratite.

— Čezare, ne mučite me ; — ta velite, da me ljubite ! Kako možete onda — oh, Čezare, ja sam

bijedna. — i ona od suza nije mogla dalje. Snažnom bujicom provali iz njenih grudi dug i glasan plač.

Čezar se prikuči k njoj. Dirnut i duboko tronut hoće da sustavi ove dragocjene suze, briše ih drhtavim rukama, šapće dobre utješljive riječi i molitve. Obuhvaća nježno njen tanki pàs, dok ga ona nemoćna jedva slabo od sebe tura ; baca se na koljena, dok ga ona milim, žalostnim glasom zaklinje, neka joj se smiluje i neka joj ne otimlje duše. Cjeliva joj skute i rub odjeće, sakriva svoje vruće čelo u mrzle njene ručice. On se od uzrujanosti sav trese, a ona svakim mahom više plače i ne opaža, da joj svojim cjelovima briše guste suze, da se u strasnoj zaboravi čas ustima dotiče kose, čas poniknutog joj vrata, čas bijelih ramenica i okruglih grudi, koje pod žarom ovih cjelova trepeću. Prelesni srsi prodju joj cijelim tijelom.

— Sa mnom, sa mnom ! — klikne najposlije strašnim, divljim i pobjedonosnim glasom Čezar, te snažnim kao ocal tvrdim mišicama pridigne ljubljenu ženu u ogrljaj svojih herkulskih grudi i pokroči žurnim skokom k vratima.

— Ne, ne, Čezare, ne ! — mogaše tek zajecati Marjeta, no u tili časak shrva je slatka, nemoć i posve opčara krijes plamenih zjenica krasnoga razbojnika, kakono se grlica omamljuje snagom blijeska sokolovih očiju.

* * *

„Kao nebom sjajna zvijezda” juri Čezar noćnim krajem i ocal njegova oklopa titra u dalekoj tmuni blistavim tracima, kao što zvijezda danica krijesi nad crnom gorom. A za njim malo ne istom brzinom leti jošte jedan jašilac. Progoni ga dvorski serežan brezovički, bijesan ali vjeran podbanov haramija, kojega je Batorić ostavio kod kuće, da čuva dom. Taj

je opazio Čezara, kako je sa slatkim svojim trhom iz dvora odskočio — u prvi mah odapne za njim svoju diljku; ali ili je pogodio ili nije pogodio: Čezar je jurio dalje. Ne promišljajući više skoči u staju, osedla konja za se i još jednoga za špana, kojega pošalje odmah u tabor, da javi gospodaru, što se zbilo, — i onda pohrli za bjeguncem.

No jalov mu trud; za Čezarom jedva još čuje jeku žurnih kopita, tek od časa do časa raspoznaje srebroliki blijesak oklopa, a onda sve manje i manje. Bijesan haramija izbac i još jedno tane u ludo, a onda što je mogao brže zakrene pravcem k jugu — prema Sisku. Čezar pak strjelovitom brzinom kreće jednako pravcem. Čim je opazio, da ga progone, odluči, da ide za svojom četom, koja je po putnoj osnovi imala polaziti k moru. Još nije svitalo, kad je dostigao čet.

Cijelo ovo vrijeme nije Marjeta došla svijesti. Tek za jedan trenut napola se prenula i kao u snu šapnula ime Čezarovo, no onda je opet pala u predjašnju nesvijest. Približiv se Čezar svojoj četi, sustavi brzinu konja. Zaostajući u umjerenoj daljini, prepusti se posve volji životinje, i brinuo se jedino, kako će Marjetu privedi k svijesti.

Ljubio joj zaklopljene vjedje, dahom topio udove zamrzle od jutarnjega hlada i besvjestice, — i milim, zabrinutim šaptom zborio joj zaljubljene riječi.

Najprije kao da ih je u snu razumjela, jer oko divnih ustanca složio se blaženi smiješak i zatreptao po blijedome licu. Kad se napola osvijestila, raširi zadivljene oči, nad kojima kao da je još uvijek bio pregrnut veo i koje nisu pravo raspoznavale svu okolinu, tek su vidjele nad sobom krasan obraz Čezarov.

— O, ti si to, Čezare dragi! — jedva zamjetljivo šapne u blaženoj zaboravi i ruke joj se sklope oko vrata ljubljena muža i usne njegove i njezine

nadju se u prvome žarkome cjelovu, od snage kojega zahvati je opet omaglica.

No tad se prene i zastrašena naglim se okretom istrgne iz ogrljaja. Sad je tek došla do svijesti.

— Jao, Čezare, gospodine, za Boga jedinoga, što je to ! Gdje sam ? Jao — ja sam prokleta, on će — on će i mene — on će i vas ubiti. Bože, smiluj mi se — ja sam grješnica ! — i kao u ludilu htjedne skočiti s konja i uzme se trgati iz Čezarova naručaja. Uzalud njegove molbe — uzalud zaklinjanje, uzalud vrući mu ljubavni zbor, — Marjeta ne mogaše da se umiri. Brizne u dug i težak plač. Cijelo joj se tijelo grčevito trzalo i drhtalo kao u groznici.

Bol Čezarova, gledajući ove bijede i pečali, bijaše ogromna. Razabrao je, da ovako ne može dalje. I ma da je dobro znao, da svaki zadocnjeli čas nosi silu pogibli za sobom, najposlije se odluči, da se kamo s Marjetom zakloni, da se uzmogne sirotica odmoriti, da mu bude moguće tješiti dobru joj dušu, ah — i da joj uzmogne posvema otkriti svu svoju žarku ljubav. Ta plamen takove ljubavi mora da uznijeti i u njenu srcu tek jedino ljubav, koja će razpršiti sve druge osjećaje.

Ali kamo ? Povjeri se stražmeštru. Taj stari carski vojnik, koji je već dugo služio u Hrvatskoj, odmah mu je dao savjet.

— Evo, imade na putu svaki čas kakav plemićki dvor.

— Ne, ta — ti ne znaš sve — ne smije nitko domaći znati, da je ova gospodja sa mnom.

— I ne treba, ne ćemo mi moliti ; rastjerat ćemo gnijezdo, pa onda mi unutra.

— E pa dobro ! — Stražmeštar izašalje odmah nekoliko vojnika naprijed, da potraže, je li u blizini kakav dvor.

Nije dugo trajalo, i momci se vrate, javljajući, da ima odmah za brdom, za dobar puškometa, drveni dvor, ali ga čuvaju oružani ljudi.

Čezar stupi pred četu i rekne ljudima: — Junaci, vi znadete, da sam uvijek dobar s vama. Zato se nadam, da ćete sve učiniti, što od vas zatražim. Evo, visoka ova dama, koju sam ondje u predjašnjem dvorcu spasao i koju ljubim, da bez nje ne mogu živjeti, iznemogla je i treba da je kamo sklonim, da se malko odmori. Nedaleko odovud, za brdom, dobra puška nosi toliko — ima kuća, koju treba da osvojimo. Ajte junaci, učinite, kako sam rekao!

I vojnici pohrliše za stražmešтром. Čezar je zaostao poradi Marjete, koja nije ništa od svega razumjela.

Za pô sata osvoje dvor. Domaći ljudi morali su uzmaknuti pred mnogobrojnom carskom četom, i vlastelin, makar je bio teško ranjen i tek bio došao iz rata, morade se pokupiti i bježati pred osvajačima. Bio to Podgajčić, koji je bjegajući prepoznao Marjetu. Ona ga nije opazila, a Čezar ga nije poznao.

Marjetu smjesti njezin ljubavnik u gornju sobu.

Od sad sve su mu misli zabavljene jedino time, kako da divnoj ženi pomogne i kako da je umiri. Ah, nikada joj nitko nije jošte zborio tako divnih riječi. Ove su riječi bile žarke kao trak podnevnoga sunca na trgu sv. Marka, one su odisale mirisom kao miridije Istoka i omamljivale kao žar južnoga vjetra. I dah iz grudi zaljubljena i ljubljena muža strujio joj ravno u lice. Slatka, bajna čuvstva razliju se njenom dušom, raskošni divni čar posve je opčarao.

I sreća njihovih duša, zanos njihovih srdaca, blaženstvo njihovo bilo visoko, kao nedogledna visina modroga neba nad beskrajnim morem.

U toj sreći zaborave i Čezar i Marjeta sadašnjost, prošlost i budućnost. Za njih je prestalo vrijeme.

I kada je na večer tek drugoga dana došao stražmeštar i izjavio, da četa mora dalje, neka se i gospodin zapovjednik spremi, Marjeta, blažena i opojena ljubavlju, šapne tek tiho i stidljivo: — Ah, ovdje je tako lijepo — samo još koji časak, budimo ovdje! — Čezar pak zadrhta od preblaženosti, nasmiješi se i otpusti četu.

Ostadoše sami samcati u tihom praznom domu. Sreća im bijaše tako ogromna, slatka raskoš tako ih omamljivaše, da nisu u noći ni čuli, kako je u dvorištu nastalo nekako gibanje, kao od mnoštva ljudi, kao jetki štropot ocala i kovi, niti su primijetili, da se krišom netko šulja u dvor, niti su bijednici opazili, da eto na sred sobe već pred njima stoji čovjek.

— Oj, Čezare, ja sam sretna, a ti si me usrećio! — otme se Marjeti strastan uzdisaj od prebujala čuvstva.

— Ti si prokleta! — zarične poput ranjene zvijeri strašan glas i Marjeta prepozna glas svoga čovjeka...

Dan i noć jezdio je sa četom najbjesnijih martoloza; odmah, kako mu je špan donesao tešku vijest, predao je poslove subanovcu i ostavio tabor. Na putu se sreo s haramijom, a poslije s Podgajčićem, i tako je znao za trag bjeguncima. Do posljednjega časa jednako se nadao, da se radi o otmici na silu, kakvih su gotovo svaki dan počinjali carski časnici i protiv kojih je tek onomadne podastro kralju tužbuslavnih staleža i redova.

A sada, jedan trenutak — i sve je saznao. Oh, da je vidio usred stolne zagrebačke crkve turske janjčare, gdje pred velikim oltarom spremaju konje svoje, ne bi mu zacijelo tako teško bilo pri srcu, kako mu je bilo, kad je vidio Marjetu u ogrljaju tudjeg čovjeka. U prvi čas maši se za mač i htjede oboje sasjeći, — ali protivnik je bez oružja, junak podban

Batorić morao bi navaliti gotovo kao iz busije ; — ne, viteška njegova ćud uzbuni se protiv toga plama srdžbe, ali mu s tim jače duša zavapi za osvetom i za kaznom.

I taj duh, koji je u beskrajnim bitkama u jednom ciglom trenutku morao izabrati odluku, nije ni sada dugo tražio, što mu je činiti. Još u času, dok je napola trgnutu sablju turao natrag u korice, bio je već sa sobom na čistu. Odmjerenim polaganim korakom izidje iz sobe.

Sad je tekar razumio Čezar stravu Marjetinu. Ne časeći ni časka, skoči po svoj oklop, pograbi oružje i postavi se kraj Marjete, da je brani.

Oh, kako je divan i krasan bio taj čas. Ma koliko je strah Marjetin bio silan i grozan, ona je opet morala sva zadivljena uprijeti oči svoje u krasna ljubovnika. A njegovo junačko srce gotovo hlepilo, da neprijatelj dodje, da ga može smrviti, pa čisto pobjedonosno uzme klicati, da je sada sam Bog posvetio njihovu ljubav, dajući zgodu, da protivnik padne, a Marjeta postane slobodna — i bude posve njegova.

Kao cijela vječnost vukli su mu se časovi u tome iščekivanju. Primjećivao je izvana mnoge glasove, koji su šumili sa sve četiri strane dvora. „Aha — na jednoga čitava sila ; al ma bilo ih i deset — dva-deset — ma i koliko, ja ću ih suzbiti, jer ja se za Marjetu borim !” — Ipak prokune svoju nerazboritost i neopreznost, što je carsku će tu poslao naprijed.

Nu ma koliko neprijatelj vani bućio, ipak ni u čemu nije bilo znaka, da se sprema na navalu. Tek smijeh, kletva, trka, prepiranje. U Marjetu gotovo kao da se uvukao mali tračak nade, i molitva joj bude spokojnija. Tek, kad joj je Čezar stao govoriti, da mu ljubav njegova daje orijašku snagu, da će ruka njegova imati silu Samsonovu, a vještinu ruke Davidove, da ga sreća njegova i njezina ljubav

čuvaju od svake rane i da se osjeća sličnim helen-skomu junaku Ahilu, — ah — čisto je Marjeta vjerovala ovim riječima.

No prolazi čas za časom, a neprijatelja nema. Čezar nikako ne mogaše rastumačiti ovog oklijevanja. Najzad tek što ne pomisli, da se neprijatelj ne usudjuje navaliti.

Ali što je to? Vani se rumeni nekakva svjetlost; noć nije više tamna: za čas eto Čezara i Marjete u sjajnome sjaju, lijepa su im lica zalivena jasnim svijetlom, i čuje se čudno, grdno praskanje. Ta, za Boga, eno na prozor liže i uvaljuje plamen — eno i na drugome prozoru isto tako, a po krovu šumi i puca — jao — sav je dvor u plamenu!

— Spasi nas, o Bože silni! — zakrikne Čezar, a Marjeta mu se nemoćna složi na grudi. Držeći je u čvrstu ogrljaju, skoči do vrata, ali eto i kroz stube vije se visok ognjeni stup. Skoči k prozoru: tu ga gusti dim odrine natrag, a kroz sredinu poda provaljuje već vatra i debeli se tramovi upaljuju kao proste cjepanice.

No hrabra duša Čezarova samo je u prvi mah mogla zakolebati pred strahotom prizora. Brzo je opet bio junačan i siguran. I ma da se tramovi nad njim stali rušiti, ma da je vatra zahvatala već pod, na kojem stajaše, on još nije očajao niti prestao misliti na spas. Jad i užas nad divljaštvom protivnika još ga snažnijim činio, a pomisao, da Marjeta u tom plamenom paklu mora zaglaviti, učini ga uistinu čitavim orijašem.

Uz strašne boli nosio je jednom rukom Marjetu, a drugom držao mač, brižljivo pazeći, da je ne zasegne plamen, i ovako pokroči k stubama. Ne priječi ga žeravica, ne boji se bolnih doticaja plamena, ne pazi na muke, već odlučno skače preko gorućih stepenica i hrli k vanjskim vratima. Došao je do njih

a da se nije Marjeti baš ništa dogodilo. Našavši vrata izvana zatvorena, u prvi čas malo da nije od bijesa zaurlikao. Al onda se savlada, metne Marjetu u kut, kamo oganj još nije dopro, i pograbi srušeni balvan stepenicâ, te udari njime po kapiji tolikom silom, da su se stara vrata rastavila.

— Pobjeda ! — klikne Čezar, pohiti po Marjetu i podigav je u naručaj htjede skočiti napolje.

Taj čas navale preda nj četiri martoloza i uz bijesni hohot ture ga natrag u trijem, da je na oznak pao skupa s Marjetom. A valovi plamena kao da se sklopili nad žrtvom svojom. No Čezar se opet pridigao, udario mačem na najbližega mučitelja, ranio ga, ali taj trenutak pogodilo ga tane iz pištolja.

Poskočiv u okrug padne bijednik sveudilj držeći Marjetu.

— Izgubljeni smo ! — jadovno i bijesno zajauče Marjeta. Očajno zajeca i preuzme zadaću spasa. Ujedared kao da je u nježno ovo tijelo uljezla silna snaga. Ona podiže ranjenoga Čezara, vuče ga k izlazu, ljubi ga po blijedom obrazu i ne pazi, da joj je plamen zahvatio suknju i divnu kosu. — Uzdignutim rukama moli, da je puste izaći. Ista se živinska srca divljih martaloza tronu i kao da uzmiču s praga ; no u taj tren javi se suhi, opori glas Gašparov i divljaci gurnu sirotu krasnicu isto tako, kao što su gurnuli Čezara. Jedan nanišani pištolj, no opet se oglasi Batorić : — Ne — ! —

— O Marjeto, oprosti mi; daj, ja ću ti — nož u srce, — čuje se slabi glas ranjenoga ljubavnika.

— Ja te ljubim, Čezare moj ! — s nekim ushitom odgovara Marjeta.

U to se sruši gorući krov, iz gomile ognja kao da se razabira bolni vrisak ; Gašparu se činilo, kao da čuje nesretnike, da ga proklinju. Onda se sve zavije u orn, tmasti dim, — i noć je opet tamna — opet

tiha — opet krasna, i zvijezde njene sjaju ljupkom dražesnom nevinosti. Ta one su tako daleko od ljudi !

Gašpar Batorić dugo je poslije još živio, ali ne u Brezovici, koja je bila drvena, nego na svom posavskom dobru, gdje je imao kaštel. Pripovijeda se, da se je bojao uopće poslije smrti Marjetine stanovati pod drvenim krovom.

Primjedba prevoditeljeva.

Preveo sam rukopis, sadržavajući pripovijest o Brezovičkom portretu, po mogućnosti doslovce, — tek nešto sam morao promijeniti. A što se tiče istinitosti događaja, ustanovio sam poslije iz raznih listina, pisama i oporuke Gašparove, a ponajviše iz jedne tužbe kneza Blagaja protiv Batorića, da se je događaj zbilja zbio onako, kako se o njem pripovijeda. Pisac rukopisa takodjer posebice ističe u primjedbi svojoj, da je na temelju pisama sastavio povijest svoju.

NA BADNJAK.*

Bio je posljednji badnjak, što ga s njim sprovedoh, zato ga i spominjem, premda nemam da pričam nikakovih čudesnih zgoda ni zanimljivih zapletaja. No taj je badnjak još sjećao na stara vremena, kad je taj dan svojim običajima i obredima u jedan čas i veličao slavu Božju i izrazivao skrušenu hvalu vjernikâ, a opet znao tako nedužno, jednostavno, i ujedno tako sigurno razveseliti i utješiti smirena ljudska srca.

Nad čitavim su krajem visili od prvoga jutra gusti, više bijeli nego sivi oblaci. Od zemlje pršila mliječna magla, dižući se u treptljivim pahuljicama, i zastirući daleko naokolo svaki dol, svaki krov, svaki grm; tek visove bregova i vrške najvišega drveća nije zahvaćala. A bijaše ciča, griska zima; svaki korak po otvrdnuloj, smrzloj zemlji čuo se gore u sobu uz tutanj i jeku. Na staklima se prozora složio smrznuti uzduh u najdivnije slike cvijeća, a ogromna stara peć, ma se gotovo i žarila, jedva je mogla nadjačati studen polutamne sobe.

— Danas je badnjak, — šapnem gledajući na prozor u prekrasni zimski kraj, i sjetim se, da moj susjed illustrissimus Batorić, vjeran „običajima otaca“, na taj dan uvijek lovi lov, te ga već požalih u duši, što ovaj put ne će moći da lovi. Ta, tko bi za Boga mislio danas na to, kod te magle i sumrzlice! Nisam

* Na badnji dan.

u misli ni dovršio izreke, kad začujem dolje lovački rog, lavež pasa i glas svoga Batorića.

— Kaj gospodin još spiju — kaj su pozabili, kaj je danas? — Ej, dečko, skoči gore i kaži, da smo ovde i da ga u lov zovemo. — čuo sam, kako glasno govori mome momku.

Otvorim hitro prozor i turim glavu kroz okno. Batorić je stajao pred dvorom u svom sivom lovačkom odijelu i u visokim ogromnim čizmama. O boku mu visila draga njegova „duplonka“, ruke složio preko trbuha i turio ih u mošnju od lisičje kože, koja je visila na zelenoj uzici, prebačenoj oko vrata, imao je takodjer uza se ogromnu lovačku torbu, kao da se nada bogzna kakovu plijenu. Uz Batorića stajala je četa lugara i momaka, svi snabdjeveni starinskim nevaljalim jednocijevkama, iz kojih ipak naši seljaci gadjaju sa tako nepojmljivom sigurnosti. Od grdne su se studeni branili svojim kratkim surinama.

Rulja pasa, sve dva po dva zakorlaćena, nestrpljivo je poskakivala, repovima mahala i gledajući lovce radosno lajala.

— Dobro jutro, illustrissime! — javim se sa prozora, — zar zbilja, ta po tako nezgodnu vremenu?

— Oho, a ti lenčina ne ćeš, — prekine me u šali starac; — ne, tak ne sme biti. Još, još, kad su mi se zmekli Štefica, Lacica, Tomica, ali ti, ajde ti z menom. Danas je badnjak, svaki dobar kršćenik ide vu lov; ne bi revera znal, da je zutra Božić, kad bi danas ostal doma.

— Ali tko će po toj magli, mrazu; ta psi ne mogu baš ništa za takova dana, a ne će mi se uzalud po bregovima hodati.

— Gle ti njega, dijete, mogao bi ti ne ocem, već djedom biti, pa tebi se ne će, a ja starac idem! Zar

se ne bi stidio? — Ajde, čekam te ovdje! — odrešito odluči starac, govoreći tajput njemački.

Ne bijaše dakle druge: moradoh se prometnuti lovcem i poći s Batorićem.

Kako rekoh, tako i bješe. Lov se nikako ne mogaše razviti. Psom otupio njuh od studeni; po tvrdoj smrznutoj zemlji nije se takodjer mogao ostaviti trag, pa ako bi goniči i naišli slučajno na zvijer, ne mogosmo opet mi lovci ništa od magle. Tako prodjôsmo najbolje meti. I nikako ne htjede da na bolje krene. Magle su se doista uzele dizati i miješati s oblacima, ali je počeo padati snijeg, najprije u sitnim tvrdim zrnima, za tim u velikim krpama, koje su zrakom ovamo onamo letile, dok se nije gusto spustio i za kratak čas sve prikrio svojim čistim bijelim plaštem.

— Ecce, juri Božić na bijelcu! — usklikne veselo Batorić. Drugda bi kao pravi lovac očajavao s takoga snijega, ali je danas badnji dan, pak na Božić želi vidjeti snijega. — Baš mi je milo, makar i ne dobili pečenke. Barem se bumo k polnoćki sanjkali. Pa da, revera, tužan je Božić bez snijega!

Snijeg uistinu padaše tako gusto, ustrajno i neprekidno, da je bilo potpuno opravdano nadati se saoniku. Crne grude na polju sve su više iščezavale, već se nijedan jarak medju slogovima ne raspoznavашe. Po pustim se brežuljcima niski grmovi borovice svojim crnim granjem oštro lučili od jasnoga bijeloga plašta sniježnoga, i pričinjali se kao pjege na runu starih, kraljevskih mantija. Golo granje drveća, po kojem su se hvatale fine igle inja, sad se sve više sagibalo pod trhom snijega. Zrak, oblaci, sva visina: sve se gubilo u sipanju snijega, ni od kuda se ne čuje ništa, tek se tužno kojiput nezgrapnim graktom javljaju vrane i svrake, polijećući niskim, kratkim letom od jednoga polja do drugoga, ili časomice zamnije dolje iz ravnine od potoka i crnih voda čeznutljiv

krik divlje patke, da se onda odmah raspline u dalekom ovom miru. Inače sve tiho, ukočeno, gluho: gotovo nedohitna tišina, u kojoj i naši koraci odjekuju, te glasno pod nama škripi i cvili mladi snijeg. Nešto svečano, veličanstveno naleglo na sav kraj, baš kao da se pripravlja, da dostojno dočeka mladoga kralja nebeskoga !

Oko bližnje šume, što se bez svakoga gibanja pred nama širila, zgustio se zrak u finu prozirnu koprenu. Na kraju šume, a na kosi brijega dizale se k nebu vite jele i tanki borovi, okićeni po tamnozelenim hvojama rubovima netom zapala snijega, koji su se pričinjali, kao da su sačinjeni od milijuna i milijuna zvjezdica najčistijega srebra i bisera, a pobudjivali u gledaoca spomen na one minule sretne dane, kad je tako nestrpljivo, tako bogobojno očekivao Božić, njegovo drveće i njegove darove !

I ja ne mogoh odoljeti želji, da ne podjem u šumu. Ostavim svoje mjesto i lovce, požurim se naprijed, te zadjem unutra. Kao da sam stupio u vilinske dvore ili u koju prekrasnu gotsku crkvu. Ravna stabla grabrova, bukava i mladih hrastova nizahu se u duge redove tankih visokih stupova, hlepteći k nebeskim visinama i u gornjim granama svijajući se u velebni svod. Svaka grančica, svaka svrž okićena je bijelim snijegom i čini se, kao da je od mramora, te priliči onim divnim uresima starih gotskih hramova. Sve je to u pridušenu svijetlu zimskoga dana tonulo u polutamnim sjenama, a ipak svjetlucalo nježnim bljeskom, koji je strujio iz bijeloga snijega, baš kao u crkvi u predvečerje, kad na tamnim zidovima dršće trak vječne luči. Padajući snijeg jedva prodiraše ovdje do tla, po kojem se prosulo suho pocrnjelo lišće, tvoreći tako debelo, gust sag.

Najednom se prekine mir šume, te začujem zvonak štopot od udara sjekire. Okrenem se onamo,

odakle je zvuk dopirao, i spazim mladu seljačku djevojku, kako siječe granu ogromne divne jele. Ljutito poskočih do nje, zavikavši na nju: — „Što radiš, neboga !”

Znao sam naime, da je ova šuma Batoriću najmilija od sviju, osobito pak onaj nasad jela. Sâm za svoju potrebu ne bi nikad dao ništa odavle dobiti.

Djevojka se prestraši tako, da joj je pala sjekira iz ruku, a zatim uze plakati i moliti za oprost. Saznao sam od nje, da je željela za badnjak načiniti kod kuće lug, a za to joj je trebalo zelena granja, pa budući da nije imala nikoga, da joj otidje u goru, nakanila se sama ovamo. Mene prodje odmah srčba, jer je bilo uistinu premilo lijepo djevojče, ali bojao sam se: što će Batorić, kad je nadje. Lovci se u to sve više primicali; već se čuo glas Batorićev, a nikako nije bilo zgode, da se ugneš. Eto ga ! — U prvi je čas bio razjaren i rastužen, no kad mu se djevojka molila i spomenula, da je htjela slaviti Božić, razvedri mu se lice, oprosti joj, dade joj odsječenu granu. te obrativ se k meni reče njemački: — „Baš mi je žao za ovu lijepu jelu, da je barem koje drugo drvo; ali šta ću, danas je badnji dan, čemu da se srdim; — pak jer želi praviti lug po starom običaju, neka joj bude. Gledaj, mladi amice, zato je Božić tako drag svetak, što imade radosti i za bogataša i za siromaha. Dakako, treba imati vjere, držati se starih predaja, pa će barem jedamput u godini biti veselja !”

Izidjemo iz šume, da nastavimo lov. Batorić nikako ne htjede, da prestane.

— Danas i onako nema o podne ručka; što bismo kod kuće? Pak moramo naći za svece pečenke. Kakav bi to Božić bio bez divljačine! I još nešto Stari Adam Hržinić svake godine čeka na me u svojoj klijeti na taj dan. Znade, da sam na badnjak uvijek

u lovu. I on me tom prilikom ponudi čašicom vina želeći, da sretno božićujem, a ja mu čestitam godovno. Tako je već nebrojeno mnogo godina medju nama. Bio je on nekad moj najbolji slobodnjak. Mogao sam ga usred noći s najznatnijim pismima svakud poslati bez ikakve bojazni, — reče Batorić opet njemački, jer je jedan lugar bio blizu.

Bilo nam prijeći do dva brijega, dok se na-djosmo pred Hržinićevom klijeti, sitnom zgurenom zgradicom bez okna i tek surovo sabijenom od crnih, prastarih balvana. Suhonjavi sićušni starčić, odjeven trošnom katanskom surkom i obuven u visoke i na sve strane okrpane čizme, stupi pred nas. Raskrite glave pokloni se pokorno i nagne se čitavim gornjim tijelom, uvukavši uza to nekako trbuh u se. Batorića poljubi u ruku. Na isušenu mu licu nije se doista opazala bogzna koja radost, no ova seljačka lica, preko kojih je toliko jada, toliko bijede prohujilo, takova su, da s njih ne čita istom tkogod tako lako. Batorić, koji je poznavao svoga čovjeka, bio je do suza ganut. On je razumio smetenost staroga seljaka, njegovo nesigurno stupanje, više tapanje nogu, njegove suzne oči!

— Hvala budi božjoj diki, da je itak njihovo gospodstvo došlo! Ovo zlo vreme plašilo me već, da ih nikak ne bu. No sad je dobro, samo da su dostojali pohoditi me. Naj dostoju nutra! — I starac podje prvi do klijeti, napinjući se drhtavom rukom, da odriješi drvenu ključanicu.

— Dakle, stari moj Adame, jesi li mi kaj živ? — počne Batorić.

— Hvala budi Bogu jedinomu i svetoj majki božjoj Bistričkoj, jesem! Kaj da se tužim? Star sem, dosta da je ovak, kak je. Em — njihovo gospodstvo znaju sami, kak je vu starosti — od dana do dana — svaki je čas za nas starce božja milost!

— Zato baš daj sim „svrabljivca“, da pijemo vu zdravlje, em danas si godovnjak ! — reče mu Batorić, potrepavši ga po ramenu, pa sjedne na tro-nogi, niski stolčić.

— Evo, evo, sve sem već pripravil, dala mi baba, da zemem sobom sira, luka i jaja. — E, kaj ćemo, kad je denes toliki post, pa ne morem, gospodu nuditi mesom.

— Gdo bi danas mesa, moj Adame !

Adam međjutim smjesti na prevaljenu praznu bačvu kruha, soli i sira, a vina povuče iz lagva na cijev iz tikvice, da ga onda saspe u vrčić, tako zvani „svrabljivac“, i najprije ponudi Batorića. Poslije njega dodjem ja na red, a tada svi ostali lovci. Sebi napuni najposlije, te naklonivši se pred Batorićem prikonom koljena prinese vrčić k ustima, pri tom se nasladjujući tako, da je poslije neprekidno usnice jezikom oblizavao.

Batorić međjutim pošalje lovce u obližnje gr-movlje, jer je Adam rekao, da je tamo zec, velik kao vuk; mi pak ostasmo još neko vrijeme u klijeti. Stari se Adam za to vrijeme tako razveselio, da je nazdravio i sveto Trojstvo i mladoga kralja i božansku „mamicu“.

Kad se iz dola javila puška, te za čas dojurio momak uistinu sa zecom u ruci, ostavismo klijet i podjosmo prema domu.

Kratki se zimski dan sve više svraćao za bre-gove, i u mračni zrak sve jače prodirala siva večer. Snijeg je prestao padati, no zato zaduhao oštar vjetar, brijući grisko i bolno sa bregova u puste, tamne dolove. Sa drveća i krovova sipao nam se u lice snijeg, koji je bio na njima naslagan. Po nebeskom se svodu tjerali i komešali oblaci i magle, čas se trgajući, čas na krilima žurnoga sjevera hitro brodeći onamo za gore. Iz oblačnih visina čuo se šum letećega jata divljih

gusaka, kao da prolazi bujica žestoke vode, a za tim se još nekoliko časaka pronosilo zrakom brbljavo im gakanje. Na istoku nad gorama žutjeli se oblaci mjedenom bojom, kao da se natapaju u ražarenoj kakvoj salitoj kovi, a gore u sredini neba trgali se. Kroz usku pukotinu zakrijesila sitna zvijezda i dopirući do nas svojim treptavim zlatnim trakom kao da nagoviješta blizinu svetoga časa !

— Bit će mjesečine, čuješ li, — počne Batorić nakon dulje šutnje. — Veslim se već sada, kako ćemo se lijepo sanjkati k ponoćki.

— Zar ideš i ti, illustrissime !?

— Kako ne, za Boga, em tomu se najviše veselim, kad bu moj Ivica kod orgulja zapeval prvi put : „Narodi se kralj nebeski”.

— Ako ti ideš, ići ću i ja.

— No — to se razme — morali budu i ti i on i drugi.

— Koji ?

— Štefica, Lacko, Gjuka, Škender : svi su danas kod mene. Lenčine v lov im se nije račilo. Pozval, sem ih : oni sami bez obitelji, ja sam ; najbolje je dakle da smo na takovu večer skupa.

Napokon se po dosta visoku snijegu dokopasmo umorni i gladni do Brezovičkoga vrta. Stara se kurija u sivoj tami svojim visokim, kosim krovom i crnim zidovima usred nepregledna snijega pričinjala još čudesnijom, još sablasnijom. Iz malih prozora sipahu rasvijetljene sobe kroz smrznuta stakla crveno-sjajnu svijetlost, koja je u trokutnim repovima padala u vanjsku tminu, titrajući u hladnoj obasjanoj pari i praveći na bijelom snijegu duge sjajne plohe, iz kojih se caklili i krijesili ledci snijega kao po bijeloj svili razasuti alevi i smargadi. Ne znam i ovaj obični zimski prizor imao je za me neki osobit, svečan božićni biljeg !

Sjevernjak sve jače hujio i brijao; iz dimnjaka stare kurije upravo sukljao gust, crn dim i svjedočio, da su peći tople. Kako smo željno čeznuli za toplim kutićem, koji nas je ondje gore čekao !

U staroj je kući sve odisalo mirisom pečenih kolača, gibanica i kuhanih šunka. Iz kuhinje se čuo zapovjedački glas staroga sukača Petra i žurna poslenost sluškinja. Štropot ribeža, mužara, noževa zvonkom se jekom razlijegao po svim kutovima drevnoga dvora, te miješajući se s veselim glasovima poslenika tako je jasno odavao radost, koju donosi u kuću Božić.

Gore u sobi dočekaše nas Batorićevi gosti. Bijaše već sve za Božić priredjeno. Zidovi bili iskićeni borovinom i jelovinom, i sav zrak u sobi bio napunjen mirisom zimzelenog granja.

U pročelju stajao dosta visok mlad bor, urešen pozlaćenim jabukama, orasima, lešnjacima, sitnim svjećicama od voska i lancima od papira raznih boja. Tramovi bili su takodjer nakićeni zelenim grančicama i na tankim se nitima njihale po zraku jabukebožićnice, a nad stolom visio takozvani jež, jabuka, obložena sasvim lešnicima, taj najglavniji znak badnjaka u starim hrvatskim kućama. Pod čitavim stolom bila razastrta čista, žuta slama, a sam stol bijelio se od finoga stolnjaka, nasred kojega bijaše velik križ, naprosto svezan od dugih vlati ražene slame.

Sve je to priredio stari Vanko. Batorić se gotovo topio od blaženstva i veselja. Oči su mu se radosno krijesile i najprvo popostavši kod vrata, zagleda se u sve, a tada pošavši od jednoga ugla do drugoga k svakoj grančici, svakomu drvcu i svake se stvarce dotaknuvši rukama, opazi, da je Vanko zaboravio zvijezdu-repaču i svetoga Duha. Isti se je čas moralo to izvjesiti, a zatim se zapalile svijećice.

Soba zasja. Mene se silno dojmio ovaj na seljačku iskićeni drevni prostor, po sebi već odjek starih — starih vremena, a sada još više zanoseći u daleku prošlost svojim prikazivanjem i održavanjem pradavnih običaja, svojim prostim, ali iskrenim svetkovanjem tako uzvišenoga časa kršćanstva.

Ne samo da se stali javljati osjećaji, nalik na one, koji su negda blažili čovjeka u djetinjstvu u ovu svetu večer, — ono zbližavanje s božanskom predajom, ono pozivanje za tisućljetnim zgodama, — nego kao da su se iz toga nakita, iz toga svijetla, iz toga dima, jednom riječi iz svega, tek nejasno u prozirnim slikama, ali ipak zamjetljivo dizali i lebdili prizori iz starih davnih vremena, iz onoga doba, kad su naši pradjedovi, ti najstalniji patnici svete vjere pred simbolom božanske kolijevke crpali snagu svoga uvjerenja, svoga junaštva; iz onoga doba, kad im je u bijednom mučeničkom vijeku, ostavljenim od svega živoga svijeta i zemaljskih kraljeva, jedino kralj nebeski pružao utjehu, pružao okrepu! Odisalo je, i strujilo diljem čitave kuće, diljem starih soba nešto nebesko, nešto sveto, što je srca sviju nas blažilo i nježilo, duše naše uzdizalo i nukalo nas, da šapćemo vruću hvalu božanskomu Spasitelju, što nam pokloni ovaj dan.

Odbila već sedma ura, kad sjedosmo za stol. Zaredala sva moguća starinska posna jela. Batorić je strogo pazio, da na badnjak u njega ne bude mesa, ali se zato njegov stalno namješteni ribić Janko morao pobrinuti to sigurnije za soma i šarana.

Društvo bude naskoro veselo i glasno, premda nam nije bilo našega običnoga stola ravnatelja podjašprišta Ercigonje, koji je radi ponoćne mise morao ostati kod kuće. Mjesto njega ravnao je Lacica Kuntek. Nije bio doista govornik u evropskom smislu riječi, no mi to i ne zahtijevamo. Ta bilo je samo po sebi

tako ugodno sjediti za punim ovim stolom, u toploj ovoj drevnoj sobi, kraj sve rasvjete ipak zastrtoj nekom polutamom dugih sjena, koje su padale sa crnih tramova, plazile iz dubokih kutova sobe, a najviše se turale iz ostalih nerasvijetljenih odaja. Na polju se pak javljao sjever, kako liže starim krovom, lomata, potresuje golim granjem drveća, staklima prozora i kako se lomi po uglovima kurije čas ljutim rogoborom, čas bolnim uzdisanjem, dok smo u isti čas u sobi čuli i čutili visoku staru peć, kako u njoj plamti i žari, da sve puca i cvili klada, te od nje struji topao mekan dah, dajući nam čuvstvo zadovoljstva, da nismo izvrgnuti zlobi vjetra. Jednostavan, običan užitak, ali možebiti upravo ovakove dnevne slasti kraj sve svoje maljušnosti pletu za nas najjače vezove ljubavi za ovaj život.

Medju prvim zdravicama bila je zdravica današnjoj kršćanskoj slavi, kojom je prilikom Lacica posebice istaknuo Batorića kao najvjernijega čuvara starih običaja.

Batorić se zahvali, uza to udarivši na novo vrijeme, koje ne mari više dosta za svetu vjeru i njezine starošću svojom posvećene ustanove. — „Medjutim to je samo prolazno, moda, i ništa više”, — reče latinski dalje. „Um će ljudski brzo razabrati, kako je današnje njegovo uvjerenje tek posljedica zasljepljenosti, koja je zaokupila čovječanstvo zaradi doista velikoga napretka u znanosti. Radost s toga, što se otkrilo, da je voda sastavljena od kisika i vodik, da se munjevnim iskrom može uhvatiti sila, zavela ih, te misle, da u svem ovom nema ništa božansko, kad su za to dosta strojevi i retorte. No to je plitkost, ali ostavimo se toga. Drugo je za običaje starohrvatske. Ja ih poštujem i držim ne samo iz ljubavi i poštovanja prema onima, koji su prije nas bili ovdje, a koji zacijelo tu ljubav zaslužuju, već i radi

sebe samoga. Ne će mi moći nitko zaniijekati, da se takovim svetkovanjem i održavanjem starih navada duša naša lakše diže do plemenita, lijepa idealizma. Čovjek bude i ljepši i bolji ! Ja bih želio, da svi Hrvati više cijene svoje običaje, jer ih to najsigurnije čuva od tudjinstva, pak i hrani u narodu poštovanje samoga sebe i ponos. Ali, dakako, u nas se baš radi naopako ! Toga više nema možda u čitavom svijetu. Uvijek nam je na ustima slavna prošlost djedova, a ipak nijedan narod nije tako brzo, tako lako zaboracio stare uredbe. Ogledajte redom. Naše županije propale, reklo se, da je to „antikvirana“ uredba; gradovi kao majmuni uzeli u svem oponašati Švabe — a ma što ću dalje, ta samo ime već napustiše Hrvati ! Gledajte Anglikance, kako pobožno čuvaju sve, što su im djedovi ostavili. Njih valjda ne možemo prekoriti s barbarstva !”

Premda je sudac Štefica Petrović bio vatren pristaša novih uredbi, uvijek se ponosio svojim „liberalizmom“ te se hvalisao, kako mu nije ništa do „svih ovih popovskih ludorija“, pri tom često sa neiskazanim ponosom spominjući citate iz Büchnerove knjige „Kraft und Stoff“, ipak se taj put nije razvila nikakva debata. Mi svi kao da smo u taj čas, ako ne mislili, a ono svakako osjećali poput Batorića, i podali se čaru božićne večeri.

Iz donjega sprata, iz družinske sobe, koja je takodjer bila okićena borovinom i bršljanom i gdje je po Batorićevoj zapovijesti Vanko dijelio služinčadi kolače s umiješenim cvancigama, dopirala do nas čas vesela halabuka sakupljenih, čas stare božićne pjesme, pjevane sa neizrečenom nasladom i sa pravom pobožnosti.

Mali svinjar Daša, osjećajući u sebi umjetnički nagon, načinio je „Betlem“, pa ćuteći takodjer neki pothvatni duh, složio se s vrtlarićem Tinčom i

s Imbrićem, pomoćnikom kravarskim, te dodjoše, noseći rasvijetljeni Betlem pred sobom, gore u sobu. Zapjevaše poznatu pjesmu :

„Oj kakva to svjetlost.
Tam' Betlem gori . . .”

Batorić umah prihvati svojim glasom, Lacica za njim, mi ostali takodjer, pa se starački hrapavi glasovi složiše s nešto previsoko nategnutim sopranima dječaka, pa tako diljem drevne kuće zaori duga melodija starodavne pjesme, uzdižući nam srca, nadahnjujući nas žarom vjere, blažeći nas zadovoljstvom !

Poslije ove pjesme morali su dječaci još tolike druge pjevati, a kad oni odoše, mi sveudilj pjevasmo, svladani sasvim božićnim ushitom.

Tako prolazila večer u pjevanju i razgovoru. Dogovarajući se, kamo ćemo k ponoćki, svrnusmo nekako govor na duhove. Pa i kakva bi to bila badnja večer u starom plemenitaškom dvoru, da se o tom ne prozbori ! Sve moguće i nemoguće bajke ovdje sestale bajati. Lacica i Gjuka bili su pravi majstori; ovaj posljednji to više, što je tvrdo vjerovao u sve, što je znao o duhovima. Tako i magnificus Radičević, koji je opet sve pojave tumačio s pomoću „četvrte dimenzije”. Jedini je Štefica unaprijed označio svoje stanovište kratkim i jezgrovitim : „To je preludo vjerovati”, no zašto se ipak čitavo vrijeme brižno ugibao, da svrne svoj pogled kroz vrata u druge tamne sobe, pa je dapače problijedio kao krpa, kad mu je Lacica, zaklinjući se svime, što mu je drago, rekao, da je nedavno vidio njegovu pokojnu punicu, gdje lijeće nad zgradom kotarskoga suda.

— Je, je, letela je onak, kakti metaful oko svetla, kak da sam ju živu videl : imala je na sebi svoju zelenu svilnu opravu i rajfrok; kažem ti, prava

pravcata pokojna Letovanička. Preplašil sem se, uh — sve me je zeblo — ja ne znam, je li jedne kapi krvi bilo vu meni. A ona leti, leti sve na okrug nad tvojim krovom. Već sam se pobojavao za te, moj spectabilis, — dovrši sasvim ozbiljno Lacica. — Štefica pak, sveudilj blijed, kiselo se nasmiješ, ali ne mogaše ni jedne riječi izustiti.

Batoriću ne bijaše milo, što je Kuntek prevrnuo u šalu, pa uozbiljiv se, počne latinski govoriti :

— Mislili vi što vam drago, međjutim i ja ne vjerujem, da se duhovi iz groba dižu, te nas pohađaju, — prepuštam to starim babama i mojemu dragomu spiritisti magnificusu ; ali što mi ljudi možemo znati ? Ima toliko toga nepojmljiva, što je izvan naših ćutila. I sve je uzalud, tko je nešto dulje živio, mogao se uvjeriti, da ima nešto više, metafizično nad nama. Neka Štefičin Büchner makar po glavi skače, mene lje ne će uvjeriti o protivnom. Zbilo se to, što ću vam kazati, baš ovdje u Brezovici, i — mislim upravo na badnjak ili na staro ljeto, točno više ne znam, ta već je tako dugo tomu. Bio sam već jurat u Požunu, posla nisam mnogo imao, pa kad se božićni sveci bližali, zaželim k svojim starim roditeljima — Bog im daj duši lako. Odlučeno, svršeno. Za koji dan osvanem u Brezovici. Kako danas ja, tako je onda moj otac uvijek na badnjak i na staro ljeto sakupljao oko sebe prijatelje, koji nisu imali obitelji. — Ovaj put dakle poslije objeda, koji je takodjer bio kasno na večer, tek poslije lova, pak do časa, kad se išlo k ponoćki, uzeli se kartati. S ocem sjeli k istomu stolu stari grof Jurica, bio onda već udovac, — Bože, sad ga se još sasvim živo sjećam, njegova ocalno-zelena fraka, njegovih žabota ; zatim sio tvoj otac Štefica, stari illustrissimus Jankica — sasvim si mu sličan — napokon sio još fiškal Žuženić. On je bio neženja,

pa je svakoga Božića dolazio u Brezovicu i svaki put majci mojoj donosio za onda tako omiljele bečke almanake, ocu pak svakojake profile cara Napoleona. — Bili su ovdje u prvoj pokrajnoj sobi. Ja sam se posadio na divan kraj grofa, da gledam igru. Nešto poslije deset ustane otac, da pogleda ostale goste, koji su ovdje u palači ostali kraj čaše vina. Jedva što je iz sobe izišao, vidim, kako tvomu ocu ispadoše karte iz ruku, i on se zagledao u prazno mjesto moga oca sav zapanjen. Isto tako grof Jurica. Žuženić i ja u isti mah uskliknemo : „Što je za Boga ?” no ne dobijemo ni od jednoga odgovora. Nisu nas ni čuli. Za čas se vrati otac, još sav u smijehu od šale, što su je u palači zbijali, no čim se bliže primakne, prestane se smijati i u čudu zapita : — A tko to sjedi na mojem mjestu ?

— Kakove su to lakrdije ? Ovaj sam trenutak vidio, gdje netko na mom stolcu sjedi, a sad ga nema. Gdje je ? — „Ta nije bilo nikoga !” — presjekosmo živo Žuženić i ja ocu besjedu. — Ma jest — prestravljen zavikne otac, a nato grof i tvoj otac dodju k sebi, te sva trojica ustvrdiše, da su vidjeli lijepa mlada čovjeka, u odijelu prastara kroja, onako, kao u turska vremena. — Tvoj je otac kazivao, da ga je najednom spazio, ne vidjevši, da je došao ; tada da je sio mirno na stolac i u mene se zagledao. Grof ga je tek primijetio, kad je već sjedao. Čim su ga spazili, i ne znajući za što, svladala ih strava, premda nisu na duhove ni malo mislili. Nisu vidjeli, kako je otišao. Žuženić i ja nikako ne mogosmo razumjeti čitave zgođe ; u duhove nismo vjerovali, kao danas Štefica, pretražismo sve sobe, nije li u tom bilo šale. Dakako, ta predmnjeva bijaše unaprijed otklonjena, jer bi u tom slučaju i nas dva morali štogod vidjeti. Nije li to čudno ? Moj otac doista bio je naprednjak kao naš Štefica — nije ni malo

mario za čitavu zgodu, no stari grof i tvoj 'otac prišapnuli su jedan drugome, da je to nekakav znak za kuću. Ja sam ih čuo, no u sebi sam se smijao. Tri mjeseca kasnije pogorio nam je spahiluk u Banatu. Dakle, što kažete? — upita nas na to Batorić kao pobjednik, uvjeren, da nas je nevjernike sasvim pobio.

— Ali ti nisi ipak vidio sam na svoje oči; ne možeš dakle tvrditi, da je uistinu bila kakova prikaza? — uzmem ja više od objesti.

— Gle ti mudrijana; ali trojica su vidjela, a nas dvojica ne — to je „kritično.“ —

Poslije Batorićeve pripovijetke opazala se na licu sviju neka blijedja boja, Štefici se Petroviću dapače vidjelo, kako mu okrajci „liberalnoga“ ovratnika dršću. Crni kutovi sobe ujedared kao da kriju nešto otajstveno u sebi; pravilni, tako jednolični „tiktak“ dvjestagodišnje visoke ure sablasno je ozvanjao polutamnim prostorom. Sjenc, što se kočile po zidovima, po tramovima i bacale se sa visokih crnih ormara, i ono treptavo nepravilno svijetlo svijećica na božićnom drvcu, osobito kad bi koja dogorjevala i svojim izdušućim plamenom bacala čas veoma duge, čas sasvim kratke trake po portretima, napokon ono cviljenje vjetra po dimnjacima i rogoborenje po krovu i tavanu, sve je to činilo, da je čovjeka nešto u srcu zazeblo, te je nehotice svaki od nas s Batorićem promrmljao: — Ta Bog bi ga znao, što li sve ne kriju u sebi stare ove kurije!

Medjutim se sve više primicalo vrijeme k ponoćki. Štefica ne mogaše više mirno sjediti na svom mjestu, jer je bio upravo nasuprot vratima, na koja zijaše crna tmina kobne pokrajne sobe. Sreća za nj, što smo ustali od stola i počeli se spremati u crkvu.

Kad se začuše pred dvorom praporci, požurismo se napolje i za čas nas vozile troje saonice put crkve.

Vjetar bješe prestao. Nebo bilo vedro i gotovo bez oblačka i posuto zvjezdama, koje su živahno titrale i kriješile se, te se od njih nježno ljeskao tamni lazur. Nekako se pričinjahu, kao da su ovoj dalekoj zemlji bliže, nekako se doimahu, kao da u neiskaznoj svojoj ljepoti slažu slavu božju i misao ove večeri, jer im je tako sjaj zlatnih treptavih zraka naličio na sve-tački vijenac. Tihi hladni mir ovoga sjajnoga neba svim je izricao nešto uzvišeno, nešto nedohitno! Prava badnja noć! — Mjesec se jur visoko digao, blijeda mjesečina ovijala sva ta snježna polja, go-rostasno se dizala brda kao nepregledne gromade snijega. Drveće, obloženo po svim granama bijelim ovim uresom zime, dršćući u nejasnom svijetlu, pri-kazivalo se fantastično, neodređeno — sablasno. Od seljačkih kućeraka žarila se u noći mala okna kao vatrene oči, koja su glasno pripovijedala, kako sav taj svijet čeka radosno, čeznutljivo dolazak božjega djeteta.

Naše saonice strjelovito su hrlile naprijed po svježem snijegu. Nije se čuo topot konjskih kopita niti smicanje saonica, tek praporci, ovješeni konjima po vratu i na hrptu, daleko su odjekivali u ravnice i bregove — u ovu gluhu hladnu noć.

Za tim zamniješe crkvena zvona, razliježući se tankozvučno srebrno u svježem mirnom zraku i gubeći se daleko, daleko, tamo negdje za vodama i šumama. Pred crkvom sakupljena sila svijeta, sva u svečanom čistom ruhu, čekala je početak službe. Časomice zagrmio iz svjetine hitac puške i kubure, i orilo se ijuškanje vesele momčadi.

Unidjosmo u crkvu gore na kor Batorićev, koji je imao kao patron crkve. Služba božja otpočne. Visoki zidovi stare crkve tek su do sredine bili svijetli, gubeći se dalje u sivoj polutami, koje ne mogahu prodrijeti voštanice, zapaljene gdje gdje po kutovima

crkve. Opojni miris tamjana i opet ružmarina, što su ga imale u rukama djevojke i žene, ispunjao je svu crkvu. Dolje iz puka, gdje se glava do glave nadržala i svjetina se neprekidno njihala kao valovi na burnoj vodi, dolazilo zujenje od napola glasno šaptanih molitvi vjernikâ, njihovo uzdisanje, njihov zanos.

Tada napokon zapjeva svećenik kod oltara: „Gloria in excelsis Deo“, a gore kod orgulja oglasi se stari školnik Ivica Novaković svojim tankim glasom kroz nos navučenim, nalik na blejanje janjeta, ali pjevanim s veseljem i pobožnošću, pak zato kraj svih svojih mana ipak ugodnim i vjerniku dragim. Ne znadu, ne znadu doista naši današnji „organi“ više onako vjerno, istinito pjevati u crkvi kao nekadašnji školnici!

Narod se odazove, i cijela crkva zagrmi od stare pjesme:

„Narodi se kralj nebeski . . .”

Nemam riječi, da prikažem čuvstva, što su me taj čas savladala i ganula do suza, — nemam kista, da nacrtam ono, što gledah na licu Batorića i drugih; nemam pera, da opišem radost, veselje i blaženstvo sakupljena svijeta. Samo mogu reći, da sam se gubio pred veličanstvom jednoga ovoga trenâ, i stara, prastara božićna pjesma potresla mi dušom, te sam taj čas tako lako pojmio svu snagu gesla naših djedova: „Pro Deo et patria!”¹

Izidjoh iz crkve i podjoh pod vedri nebeski svod. Iz crkve je sada domnijevala pjesma: Slava Bogu na visini, a mir ljudem na zemlji! — Šaptom sam se pridružio ovim riječima.

* * *

¹ Za Boga i otačbinu.

Prodjoše mnoge godine; Batorića nema, Brezovice nestalo, nestalo i naših starih badnjaka. Pjeva se doista i sada: Slava Bogu, a mir ljudem, ali moja susjeda, sirota Dorica, ona, što je u šumi nadjosmo, sada je udovica s petero nejake djece, i nikako joj se ne da pjevati, suze joj već od jutra ne mogu sahnuti. Gospodin kr. poreznik hoće da do konca godine namiri godišnju dužnost poreza u svom kotaru. Ta dobio je silan ferman, neopozivu zapovijed! Razaslao je zato na sve strane svoje ovrhovoditelje. Što mari on, da je danas badnjak? Nema krzmanja, konac je godine na domaku: Dorica je dugovala čitavu posljednju četvrt poreza; — a ovrhovoditelj ne zna šale, niti se brine za zakon, otjerao joj posljednju kravicu, tako, da nema sada za Božić ni kapi mlijeka, da djeci speče gibanicu. A „Mileka“ bila je tako dobra, tako lijepa krava! Tužna li badnjaka!

NA GROBLJU.

Pala je prva jesenska kiša. Stari je Janko, lugar brezovički, javio, da su šljuke došle. — Od toga časa starac Batorić ne imadjaše više mira kod kuće, i tek što se sunce opet pokazalo, pa nastali oni nježno svijetli dani prve jeseni, podjosmo u lov. Nisam bio strastven lovac, ali se ipak rado svakiput pridruživ, jer je plandovanje po tim dragim zagorskim brdima uvijek puno tolikoga čara.

Od rana jutra lovismo, — dječurlija, što nam je za pogoniče služila, gotovo smalaksala, no Batorić još uvijek nije htio prestati. — „Jedino jošte u Breziku” — odluči već kasno poslije podne — „tamo ih mora biti na jata. Zar ne, Janko? A onda za danas kraj!” . . .

Da dodjemo onamo, bilo nam je ići preko seskoga groblja. Udjosmo na razrušena, polupana vrata. Lugari i pogoniči odoše naprijed, da se poredaju, a mi otpočinusmo. Ovako umorni povalismo se na prvu leđinu.

Svud naokolo nas javljala se jesen. — Dan, sva priroda i isto nebo, sve je to rekao bi disalo u sanljivom njenom titranju, spokojno se podavajući njezinu ljuljanju. Plavo nebo, ljeti tako sjajno i modro, sad se blijedim blijeskom nježilo; po njem brodili sitni oblaci, da se tamo na sjeveru zgrnu u jednu tmastu koprenu. — Zrakom tekao lagan vjetar i činio, da se sve granje i bilje njiše i da uz padajuće suho lišće jesenskim bônim šaptom šušti i psiće. Sunce

bacalo kosim pravcem svoje sjajne, ne više vruće trake, koji se u duginim bojama lomili na nitima i mrežama paučine, posvuda raspredene i zrakom razasute. Nedaleki gaj svojim žutim i zelenim, crvenim i tmastim već lišćem preljubazno se prelijevao u sunčanoj toj svjetlosti i sjao kao indijski sag; — ali kao da se u tom ginuću svježije zeleni takodjer odavalo neko bolno otimanje od teške sudbe, štono će za kratki čas sav taj trepteći živahni šumski svijet odijeliti od staroga mu granja i od toga krasnoga, dobrog sunca. Napola suhe stabljike češljuga, runjika i drugoga korova virile ukočeno ili polomljeno iz trave i u talasanju vjetra odavale čudan štropot, nehotice sjećajući na bajke o nemirnim kosturima. Nad praznim već poljem kružio sokol visoko u zraku u silnim krugovima, da tada ujedared lebdeći stane u svojim visinama, te se za čas strjelimice otisne dolje za obijesnim mišem, koji ništa ne sluti.

Iz brda donosio vjetar miris mladoga vina, a iz tla pršio hlad jesenske vlage.

Pred nama, kraj nas i za nama grobovi, kukavni seoski grobovi upalih humova, polupanih križeva, a zarasli dračem. U prvi čas ne pomislimo, kako smo nezgodno mjesto odabrali za počinak. Osobito za moga Batorića, sedamdesetgodišnjeg starca! Koliko križeva — jur posivjelih i napola istrulih, koliko humova malne već s prostom zemljom izjednačenih, — a za sve se je sjećao, kad ih ubodoše, kad ih iskopaše. Sve, koji tu počivaju, poznavao je kao ljude sa svojim radostima i žalostima, željama i bojaznima, — sve ih je znao, dok im je toplo srce tuklo, a sad gleda, kako im iz hladnoga gnijezda tako tiho i spokojno buji niska travica, kako ih za uvijek i čvrsto drži ta pregršt grudice. Pa i svi ovi poznavahu njega — ali kakova! Dok mu se još oko mladenačkim žarom krijesilo, dok mu se iz grudi orila i kidala glasna,

silna riječ, dok mu je tijelo odavalo snagu i zdravlje. Koliko skupnih dana sprovedoše, koliko veselih časova, koliko jednih želja osjetiše, koliko — ah ! — tko bi spomenuo sve one tisućkratne niti, koje nas sve iz jednoga doba spajaju medju sobom ! I u taj je čas još on jedini ovdje !

Opazio sam, da se starcu na licu odrazuje tuga. Za čas, onako više za sebe, promuca : — Bome, vidim : naskoro ću i ja ; sve sam ih malne poznavao, još mladje od mene. — Bože, kad pomislim, kakovih je snažnih bilo, a gle sada ! — Tada digne rukom i pokaže mi onamo u zadnji kraj i rekne :

— Gle — tam je moj špan Janko. Kakav je to kršan človek bil, nikad ne bi bil mislil, da bu on prije mene. — Jenput nisem imal pandura, a desilo se, da sem moral vu kongregaciju. Bez pandura, kako ćeš? E — ne bude druge : — moj Janko moral je navleči atilu i na glavu kalpak, pak na bok. Al da ti ga je bilo videti, kakav je bil lep ! Kažem ti : gospe vu varošu gledale su za nim. Vrag si ga znal, sad nema više tak lepih dečkov. Nu i kak je bil dober ! Nisam se trebal ni za kaj brinuti, sve je on bez ikakva nadzora sam zvršil. Ne bi ja ni drugač mogel, ta — mene gotovo nikad nije bilo kod kuće. A ipak je bilo onda u Brezovici najprije posijano žito, moji vinogradi prvi i najbolje uredjeni, — nigdo se z nami nije mogel natecati. Tako vernih slug nemamo više ; — revera — čudnovato, al je tako. Kak su oni prokleti gegači vu Hrvatsku nahrupili, — od onda sve na gore. Da ti samo nešto kažem o svom Janku. Jednom mi je pozlilo na naglo i moral sem u noći poslati po doktora. Za veću sigurnost — em znaš, kak je na ladanju, i još za onda — naložim Janku samomu, nek ide on sam, a bila je hladna gadna noć ; kiša curila kak iz kabla. Moga doktora — oh, i on je već odavno mrtav — ne najde kod kuće v Kra-

pini, pojde dakle v Stubicu, nu — kak da je nesreća htela — ne najde ni, onde nikoga. Moj Janko ne budi len — ostavi kola u Stubici, jednoga konja uzjaše, te preko gore ode ravno v Zagreb. Drugo jutro rano eto već doktora iz grada. Janko se nije z njim vratio, već je iz Zagreba krenuo opet u Stubicu po konje i kola i tek onda došao kući sav moker, blatani i izmučen.

Prvo mu je pitanje bilo, kak je meni? Onda tek sem zeznal, da mu je kod odlaska žena ležala u porodu, a on itak ni jedan čas nije krzmal, da izvrši svoju zapovjed. Moj dobri — dobri Janko! Sini mu nisu bili takovi, — pa gle — i oni su već mrtvi.

— A tam — gledaj onaj limeni križ. Onde leži moj Štefica. Sećaš li se njega? Ah! — odkuda — bi! Pred Ercigonjom još bil je on ovde župnikom. Čestita, plemenita duša, a moj iskreni prijatelj. Pravi hrvatski pop. Vesel, društven, izobražen. Njegova je kurija bila uvek gostoljubivo otvorena, osobito je dijake rad imel oko sebe. Bil je vrstan pevač, a u ono su se doba pevale tolike ilirske pesme.

— Da — ovo da ti kažem, — nastavi starac u jedamput latinski. — Gledaj onaj četvrti ondje grob iza Jankova. Ondje leži neki Blaž Hrastinski, plemenitaš — armalist. Bio to imućan, čestit seljak. U njegovoj kući uvijek se našlo stare kapljice, držao po četiri vola, a novaca mu nije nikad ponestalo. Jednoč sam morao u Požun na sabor, a trebao sam nešto više novaca, bome morao sam uzajmiti. Pošaljem k Blažu — baš svoga Janka. — Za čas dodju oba. Blaž sa torbom! — „Koliko treba vaše gospodstvo?“ — upita me nakon pozdrava. — „Što više, to bolje“, odvratio mu. — „Je li dosta pet stotina rajnskih?“ — te izvadi ovu svotu u škudama i cvancigama. — „Dosta“. — „Evo ih!“ — „Hvala. — Čekaj, da ti obveznicu dadem“. — „Ne — ne!“ i on odjuri iz sobe. Takova su vremena bila. Ali

drugo ti htjedoh pripovijedati. Nekoliko godina kasnije ja sam se baš vratio iz Varaždina, otkuda li. Sav umoren legao sam odmah u postelju. Al ne mogoh usnuti. Nekakav nemir — bojazan — što li, mučilo me. Napokon zaspim, al nemirno. Sanjalo mi se, da u moju sobu dolazi Blaž Hrastinski, sav blijed i dršćući, pa me uzme silno moliti i zaklinjati, neka umah k njemu podjem, da mi imade nešto silno kazati, a skrajnje da je već vrijeme, jer njemu da je još ove noći ostaviti sve i otići nekud daleko. Ja kao da se nisam mogao odazvati toj molbi, a on na to briznuo plakati. U to se probudim i san bijaše tako živahan, da sam ga se još i budan sjećao sasvim točno. Nisam doduše mnogo mario za nj, — ali usnuti više ne mogoh. Drugo mi jutro već rano dojavili, da je Blaž one noći preminuo, u zadnji čas još naričući, da mene nema kod kuće, jer da bih muja bio imao napisati oporuku. On je naime još pred večer k meni slao, no jer se još nisam bio vratio, kazali mu moji ljudi, da me nema kod kuće. Ovo sam medjutim tek u jutros saznao — uisti čas, kada i smrt njegovu. Nije li to čudno? Pa kažu ljudi, da san laže.

Dok mi ovako u razgovoru — unidje na vrata groblja star čovjek, odjeven u dugu crnu istrošenu surku, na sijedoj mu kosi bio šešir bez forme, a niz lice mu padala duga čupava brada, bijela kao snijeg. Prepoznasmo ga. Bio to Benko Stolniković, vlastelin kosovski. Upirući se na visok štap — išao je teškim i sumornim korakom. Približiv se k nama, plaho nas pogleda i na licu mu se pokaže zlovolja. Batorić ga ipak ljubazno pozdravi, mahne prema njemu rukom i reče mu latinski:

— Zdravo, moj dragi Benjošu !

— Sluga ponizan, illustrissime, — odvrati mu Stolniković, a dršćući mu glas bijaše slab, gotovo bez zvuka. Na to htjede dalje, no Batorić ga ne pusti.

— Kako si? Odavna se ne vidjesmo, a prvi susjedi, — s nježnim će prikorom Batorić, ustavši sa zemlje i pristupivši k došljaku.

— A, znaš, illustrissime amice, da ja od onda nikuda, — što ću?

— Moj dobri Benko, ta tomu je tako dugo, a ipak bi ti lakše bilo, da ideš među ljude.

— Ne — ne! — odrešito će Stolniković, pri tom glavom lijevo i desno kimajući i objema rukama mašući, kao da što od sebe riva

— Al barem k meni — tako smo si blizu, — ne ćemo li se mi starci pohadjati, koga onda imamo? Moj Benko — gle kako smo stari postali!

— Da — da, oprosti, ja idem, sluga ponizan, illustrissime domine, — i starac se naglo okrene od nas, pa podje dalje — tamo do grobnice svoje obitelji. Vidjeli smo ga, kako je skinuo šešir s glave, klekao i sklopio ruke na molitvu.

Jesenski je vjetar sveudilj duvao, a sijeda kosa starčeva tako je žalobno — tako očajno lepršala u njegovim strujama.

— Oh! — stari moj Benko, — prihvati za čas Batorić, — velik je to nesretnik. Kaže se: svaki nosi svoje breme, al tomu je sudbina baš navalila! Pa kad se zmislim, dok smo zajedno kano jurati bili v Požunu, kakav je to krasan, uman mladić bil. Svaki je mislil, taj bu od nas najdalje, — bude naj-sretniji — a gle! kak mu se strašno i bedno razvil život. Je li tebi poznato?

— Nešto sam čuo, — ali ja ga ne poznam.

— No ja ti bum pripovedal kratko, — em i onak još nisu našli šljukâ, došel bi drugač po nas Janko. — Batorić se opet namjesti i poče latinski: — Stolniković bio sa mnom u Požunu zajedno jurat — naj-prije kod personala kraljevskog, a poslije kod dvorskoga savjetnika hrvatskoga. Tu se upoznao sa

kćerju savjetnikovom lijepom Kleonom, isprosió je. oženio se, ostavio službu i otišao u Hrvatsku, ovamo na svoje dobro u Kosovsko. Tako se razidjismo. Za kratko sam čuo, kako je vanredno sretan u svom braku, da je gotovo ugrezao u posvemašnje blaženstvo, i da nikada — a ma ni k najbližim susjedima niti rođjacima ne zalazi, već neprestano čuči kod kuće sa ženom. Svijet mu se već počeo rugati, dapače zamijerati, osobito u ona burna vremena, gdje se svatko bavio javnim poslovima, samo on nije — baš kao da Ilirci, mađžaroni i švarcgelbi nisu ni na svijetu. — Kleona mu rodi četvero djece, tri sina i kćerku. Možeš pomisliti njegovo blaženstvo ! Jednom dodjem k njemu u nekom znamenitom političkom poslu, da ga predobijem za sebe. Nadjem ga u dječjoj sobi i stajalo me truda, dok sam ga mogao na samu dobiti. Ja mu na široko i daleko rastumačim svoje stanovište, te sam bio potpuno uvjeren, da sam ga predobio ; no kad dodje, da bi mi se morao izjaviti, uze me za ruku, odvede k djeci svojoj, pozove ženu, zagrli je i poput pokojne Kornelije Grakovice pokaže na suprugu i djecu, te mi rekne : „Evo ti, amice, — moje politike !” — Tako ti se bio sav dao na ljubav k djeci i ženi. Stara je „vicekomešica” Rengjovka uvijek tvrdila, da je u Stolnikovićevih previše blaženosti i sreće, a to ne može dugo potrajati. I zbilja — ovaj put je nažalost stara babetina pogodila. Kleona umre. Stolniković malo da ne poludi. Padao je u nesvijest kao ženska. Nu koliko i bila za nj golema nesreća, — gledajući svoju krasnu i zdravu dječicu, on se morao i mogao utješiti. Oh ! — kako su mu sjajne i slavne bile nade ! Tri sina — tri nova pobornika za čast i slavu obitelji i domovine ! Kad bi im mlada, jedra lica motrio, puna ponosa i duhovitosti, on bi sav sjao od milinja. Igrala se djeca, — on mator s njima, a poslije, kad

ih je morao dati u školu, preselio se u grad, samo da je uvijek uz njih. Najstarijega dao u vojnike i kao da je bio dobro pogodio : jer jedva što mu je bilo dvadesetpet godina, već bude majorom u banskoj granici. Jedne noći ostavi zdrav i veseo društvo svojih oficira, drugi dan nadju ga usred polja mrtva — ubijena. Nasta velika graja, istrage, sud. Pohvatali i graničare i Turke s one strane. No što će, krivca ne nadjoše, a narod reče : „Noć ga ubila !” — Stolniković od tuge oboli. No jedva što je malko prizdravio, javе mu, da mu se najmladji sin teško razbolio. Učio je prava u Pešti. Otac pohrli onakav još napola slab onamo, no dodje prekasno : nadje samo mrtvo tijelo. Rana, što ju je dobio u dvoboju s nekakvim oficirom, bijaše smrtna. I kao što često biva u ljudskom životu, kad koga nesreća uhvati, da ga više ne ostavlja, tako bude i sa Stolnikovićem. Ostao mu još jedan sin. Sva ljubav, sve nade bile su mu sada u njega. Pa i bijaše prekrasan momak, uza to naobražen i uman, a osobito dobre, vesele ćudi. Kad bi došao kući, oživila bi čitava okolica. Na nesreću zapade u Beču u društvo mladih, obijesnih kavalira. Tu se mnogo trošilo — i znaš — ljudi dječak, srameći se već od oca i želeći ga u njegovoj boli štedjeti, — učini bedastoću s nekakovom mjenicom svoga nekoga druga. Sve dodje zlosretnim slučajem prije vremena na vidjelo, sve bude prijavljeno sudu, i dok je otac pohrlio u Beč, da ga spase, mogao je samo u istražnom zatvoru govoriti s njim. Stolniković samo da ne poludi.

Dječaka osude na nekoliko mjeseci tamnice. Stolniković — pa zločinac ! Možeš zamisliti boli oćeve. Koje li je sjajne slike vidio u budućnosti, — a sada mu čami sin u tamnici. Pretrpivši mladić kaznu vrati se kući. Ali kakav ! Blijed, obnemogao, potlačen — jednom riječi bijedan. Bađava mu otac oprostio, uvje-

ravao ga o svojoj ljubavi, tješio, dapače tetošio kao nejakog djetence, — mladić se ne mogao pridići. Jedno ga jutro nadju prostrijeljene glave — na grobnici svoje obitelji. Što ću ti duljiti o boli i bijedi Stolnikovićevoj, možeš i ovako sâm pogoditi, koliko je pretrpio. I tako je ostao on sam — jedini Stolniković. Baš kao da je kakova grozna sudba na našim starim obiteljima ! — Svi su se čudili, što nije poludio ili se umorio. I jest čudo, kako mogao podnijeti toliku nevolju, da ga nije sasvim shrvala.

Lakoumlje mu nije pomoglo, jer sve bijaše prije nego to ; nije ga spasila ni hladna duša, jer mu je srce uvijek tuklo vruće i bilo puno najjačih osjećaja. Ja bih rekao, da mu je pomogla ona hrvatskomu čovjeku prirodjena filozofija, koje ne bih nazvao fatalizmom, ali koja ipak tješi : „Moralo je tako biti !” Pomogla mu može biti i ona melankolija slavenske duše, koja ne nazire u svijetu bogzna koje sreće. Dakako — mi Hrvati ! — najviše mu pomogla ona u hrvatskoga naroda obična mukotrpnost, ucijepljena stoljetnim mučeništvom. — Od tada Stolniković živi samo za uspomenu svojih milih. Da — zaboravio sam ti kazati, da mu je i kćerka, jedva što se udala, — umrla. — Grozna sudba, — strašna nesreća, prevelika za stotinu srdaca, a on ju je bijednik sâm morao oćutjeti !

Nisam znao kud kamo ; ali mene kao da je bijeda Stolnikovićeve sjećala mog hrvatskoga naroda ! — U to je došao po nas lugar. Batorić se digne i ja za njim, ali ne podjoh u šumu: nije mi se više dalo misliti na lov. Ostanem kod groblja. Stajao sam za potrganim plotom, a tamo pred bijelom mramornom grobnicom Stolnikovićeve obitelji vidio sam njega — starca, svega skućena, gdje sveudilj kleči i još uvijek diže ruke na molitvu. Vidio sam, kako mu usta grozničavo dršću, a na licu mu bilo toliko beskrajne,

vječne tuge — na tom starom, u taj čas toliko bijednom, toliko razrovanom licu, kako još do toga časa nigdje ne vidjeh. Dugo, dugo klečao je tako ondje. Dan se već nagibao koncu, pa kolike su već godine, otkad je tako prvi put klekao!

Čitav prizor bijaše neiskazano tužan. Zlosretni starac, smrvljen tolikom boli, na okolo njega grobovi u svojoj zanemarenosti, puni tolike tužne poezije, koja tek lebdi nad takvim zapuštenim seoskim grobljem, pak i ono veliko vječno pitanje, pitanje bez odgovora, koje nas susreće na svakom groblju, zatim zadnji trepteći traci sunčani, razpršeno se gubeći među podrtime križevima sa svom melankolijom sunca na zapadu, — i duša mi se stresla od boli. Trgnem se i odem, još jednom se obazrev onamo k Stolnikoviću: baš je starac drhtavom rukom, još uvijek na koljenima i raskrite glave, nesigurno nastojao pričvrstiti na križ svježe spleteni vijenac.

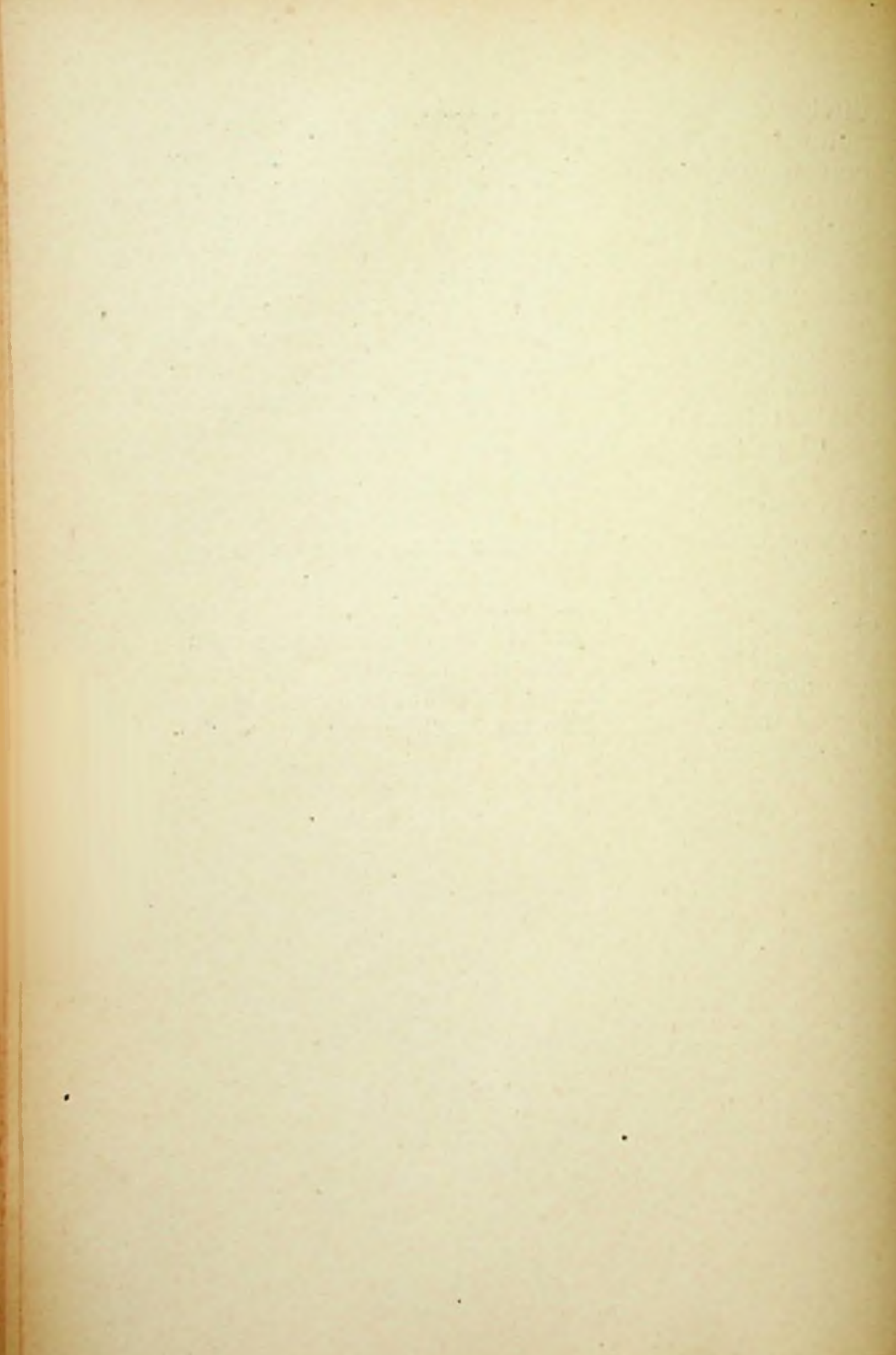
Čekajući Batorića u obližnjem gajiću, otvori mi se vidik baš na Kosovsko. Bila je to velika, zidana zgrada na dva sprata, u moćnim gospodskim formama, s dugim redom prozora, u sredini s altanom, a na kraju s verandom.

Do same je kuće vodila duga aleja starih već jablana, a pred dvorom i daleko naokolo njega stajale su visoke, silno već razgranjene platane, kesteni, katalpe, zakrčljale pavlovne i osušene smokve. Po tratini i zaraslim putovima dizale divlje rastuće astre i ruže svoje povenule cvjetove uz presahle vodomete i porušene mitologijske figure, koje su se jedva raspoznavale među bujnim koprivama, češljugom, čičkom i drugim korovom, što se oko kamenja i po njem stalno usadio. Na samoj je zgradi virila u donjim stranama gola cigla, jur poblijedjela i pozelenjela, a ispod krova visili tek ostanci štukature. Visoki i široki prozori ili bijahu sasvim bez nutarnjih

dijelova, ili pak na jednom potrta okna, a na drugom polupane žaluzije, koje su gostoljubivo otvarale put gorskomu vjetru u duge hodnike kosovskoga dvora, da po njima mete davni, davni prah. Skrajna zapuštenost — ali tko je božji ne bi shvatio ! — —

U to se i na zemlju spustile sjene, sav kraj sve više nestajao u mraku. Sove se počele svojim ludim, na smijeh nalikim uškanjem javljati. Blagi zvuk večernjega zvona zatalasao. Batorić dodje i mi odosmo. Tamo sa polja čulo se blejavo mukanje zalutala teleta; iz sela donosio vjetar žamor dječje vike i gakanje gusaka.

— Mamo, mamo — ej mamiće, gde si ! — vikalo negdje u brdu plačnim glasom dijete. Sa drugoga se brda razumjelo živahno prepiranje dviju susjeda. — „Da te nečastivi odnese — Bog mi prosti — lenčino, pazi drugiput na svoje kokoši“. Za tim opet : — „Mamo — mamo !“ — dok se sve ne umiri i ne nastane onakova tamna, gluha, tiha noć. Svijet se umirio, pokopao barem za nekoliko časova svoje brige i trude, — nije bilo više razlike između groblja i drugih kutova ljudskih.

PLEMENITAŠI I PLEMIĆI.

Sjedili smo u Brezovici i igrali tarok. Napolju bilo je gadno jesensko vrijeme, kiša lijevala kao iz kabla. Svaki se kut neba začepio oblacima, a mrak se navukao preko svega. Nije na starom satu izbila još ni četvrta ura, kad je već morao Vanko donijeti svijeće. U ogromnoj peći bilo naloženo kao u vrijeme oko Božića. Ptičice u trećoj sobi davno su već prestale pjevati i tek nemirni na pô još divlji češljugari skaču i lupaju po šipkama kaveza, da se čuju čak ovamo k nama. Dolje iz družinske sobe čuje se veseli razgovor momaka i djevojaka, što rune kukuruz. Pravilno ribanje klipova po ribežu zamnijeva daleko po cijelome domu. Neprijatnost mrkoga dana kao da se posvema gubi od tih sitnica života ladanjske kuće, — i ako ne zaviriš na prozor u vanjski svijet, ne će te ni zahvatiti turobna sjeta, koja prši iz sviju oblaka i ječi iz štopota, što ga pravi pljusak kiše, koja jednako pada; — dapače kano da iz žubora kišnice sa strehe dosadno bugari. U staroj sobi prijatno je i voljko. Opažalo se to na obrazu svakoga, i tko da se čudi, što se već od deset sati prije podne uzemo kartati?

— Takovo vreme stvoreno je za „klopicki !” — ponavljao je svaki čas illustrissimus Batorić. Karta mu dobro padala, pa je bio izvanredno dobre volje. Svaki je čas najavio „tulitra”, triputa je učinio „pagatultimo”, jedamput ulovio Petroviću „monda”, a kod „klopickoga” nikada da bi mu ostao ma tek jedan „štih”.

— Illustrissime, zao znak, ne vrijediš više mnogo kod djevojaka ! — bockao ga Ercigonja.

— Istina, ali znaš, kako Marcijal kaže : Fortiter ille facit, qui miser esse potest !¹ — Kad me one ne će, tješim se, što me karta voli.

Uz igru nismo zaboravili čašu. Lacica, koji se nije kartao, morao je imati brigu, da ni za čas ne ožednimo. Kuntek se nije nikada igrao, jer mu njegova žena strogo zabranila dotaknuti se ma kakvih karata. Mirio je zato srce vinom.

— Vino pijem, pak mi barem koja korist od toga. Moja stara veli : „Bolje je osam dana zasebice piti, nego li se osam časaka kartati“. Ma koliko se opio, ne košta to ništa, a u karti — vrag je karta — možeš i kobilu i kuću i ženu izgubiti, — tako je govorio Lacica, kad bi ga nagovarali, da prekrši domaću zapovijed. Uistinu pak gotovo mu sijevale oči od želje, da se smije igrati. U potaji je dapače segnuo za kartom i kod zaključanih vrata općinske pisarne igrao bi se s pisarom „duraka“. Ali ne — za novce ! Dok mu žena nije ušla ovome grijehu u trag, igrali bi za lješnike, za duhan ili za orahe. Kad se je pak dogodila nesreća, te je ona doznala za prekršaj Lacičin, igrali su se tako, da je dobitnik protivnika čvrknuo po nosu. Često je nos Lacičin, po sebi već dobrano omašan, bio nabrekao, da je bio pravi pokor gledati ga. Nu glavno je ipak postigao. Kartao se, a nije trebao imati novaca. Batorić je tvrdio, da Lacica mora svakiput, kada kući dodje, sve džepove pokazati, da žena vidi, je li što izgubio. Ercigonja je ovo poricao i uvjeravao, da gospodji Bibijani ne treba takove manipulacije, jer ona uopće ne dopušta, da Kuntek ikada ma samo i novčić kod sebe nosi, te da seljaci pristojbe za pisane molbenice ne

¹ Hrabro se vlada onaj, tko može podnositi bijedu.

plaćaju Kunteku u ruku, nego gospodji Bibijani, kod čega si Lacica kojiput, ako je zgode, tako pomogne, da seljak pred Bibijanom mora dužnost svoju naznačiti u manjem iznosu, a onda preostalu razliku uruči Kunteku. Svakiput mu nije pošlo za rukom, jer je gospodja Bibijana znala iznose pristojbâ.

— Kaj samo 1 fr. 80 n. za takovu molbenicu! Ako su gospodin „notarijuš” poludili — nisam ja. Gdo bu ti za taj novac toliku molbenicu napisal? To košta dva forinta, — ja drugač ne ću! — A seljak platio, kako je gospodja Bibijana rekla i poslije se ispričao Kunteku, što mu ne može dati dvadeset novčića.

— Gospa su zeli se! — a Lacica plašljivo zamahao objema rukama, neka za Boga ne govori dalje.

I taj put dražili Lacicu s tim pričicama, no on se tek dobrodušno ili glupo smijao. Kao naš „magister pincernarum”¹ prečesto je praznio čašu za čašom, pa nije imao jezika posve u vlasti. Da nije toga bilo, ne bi ostao dužan. Na jeziku je bio silan junak mejdandžija i nije mu brzo bilo ravna naći. Neki je zlobnik izmislio, da je Lacica osmo čudo u svijetu. „Nema inače pameti ni za pedalj, a jezik mu je dug — ah šta je to — kao rep u krave, — nego dug mu je kao put u Zagreb — i zna mljeti njime, da je gotovo čudo!”

Tek kad je Petrović nešto kazao, Lacica je stao zanovijetati o pokojnoj Letovanički, punici sučevoj, koja ga je jednom ravno iz sudnice odvukla kući i stavila klečati na kukuruzno zrnje.

— Takovo što nije meni moja žena jošte učinila! — i mali okrugli starčić uzeo vatreno uzvisivati svoju ženu.

¹ Pivničar.

— Što — tko da se usudi? — počeo je glasno vikati svojom užasnom njemštinom. — Ja bih bio, — ah — što — ništa ne bih bio. Propio bih se ili sve zakartao, da nije moje gospodje, — Bog joj pomilovao danas sutra dušu. Istina, oštra je, bome jako oštra, ali tko da bude danas drukčiji? Pak tko mi može što? Moj i moje gospodje Blatni Jarak, — tek krpica zemlje, — preskočio bi od jednoga do drugoga kraja, a gle — što ona sve ne uradi! Ni ti, spectabilis, ni illustrissimus, niti magnificus dominus, a bome ni Jankica — ni jedan ne možete pokazati, da imadete ljetos takove pšenice kao ona. A tako sve. Gdje je najbolja šunka, gdje najbolje vino, koja gospodja boljih paprenjaka pravi? Illustrissimus će mi oprostiti, ne ću da se oholim, nije moja zasluga, — sve to ona stara sirotica, — pa glete — i ovaj moj kaput i ove hlače — sve je to ona skrojila i sašila.

Kuntek čisto gizdavo pokazivaše na svoju odjeću i ja pogledam taj kaput od siva sukna, više nalik vreći nego li odjeći, pogledam na svagdje jednako široke hlače, još uvijek prekratke za izvanredno kratke krakove Lacice, i ja sam se divio štedljivosti gospodje Bibijane; no nisam se mogao diviti krojačkom umijeću dobre žene. Nu inače je sve bilo istina, štogod je Lacica u njenu hvalu rekao. Bila je svakako izvanredna žena i Batorić je u njoj uvijek gledao prototip stare Hrvaticice. Istina, stroga je bila naprama Lacici, da je čovjeku koji put kosa od strave i čuda u zrak poletjela, ali njemu to nije škodilo niti se žalostio poradi toga, i ne da se tajiti, da je sve, što je Lacica bio i mogao biti, bio jedino zaslugom gospodje Bibijane, starije nekoliko godina od njega. Kad su se upoznali prije trideset i toliko godina, bio je Lacica baš nakanio, da udje u samostan kao laik. Od kuće bijaše posve siromašan, a u školama, — ah — još pod stare dane ježila mu se koža, kad se spominjao

svojih mukâ na školskim klupama. Uspevši se nakon mnogo godina tek u „gramatiku“, ugreznuo je ovdje tako čvrsto, te nikud više nikamo. Najposlije uvidi jalov trud, — dvadesetu već prevalio, — što će dakle — ajde u fratrove. Znao je, da se ondje dobro jede i pije ; — što ćeš više? No tu se sudbina umiješa u osobi vremešne i plemenito rođjene gospodične Bibijane Herendićeve, zemaljske gospodinje Blatnoga Jarka, imanja od kakvih šezdeset jutara „alodijalne“ zemlje i od tri kmetska selišta. Njoj se „mladi, kao puh široki i ugojeni gospodin dijak“ veoma svidjao, njemu pak nije smetalo, da je gospodična silno suha i posve žuta u licu. I oni se uzeli. Prvo vrijeme braka malo te nije Lacica požalio, što ne podje u fratrove, ali se najposlije priučio na nešto silovite izjave gospodje Bibijane, jer je morao priznati, da se u Blatnom Jarku osobito dobro jede. Gospodja bo Bibijana bješe od roditelja svojih naučila misliti, da je dobar, mastan i omašan zalogaj ono, po čemu jedinome možeš suditi, kakova je koja kuća. Nije ona pitala, jesu li Nakovići ili Takovići učeni, pravedni, blagi, istiniti. Njezino je prvo i glavno pitanje bilo: peče li se u njih bijel čestit kruh i je li pečenje dosta obilveno mašču. Zato joj strani doseljenici nisu ni u čemu bili tako zazorni, kao u tome, što je od svih strana čula, da im je kruh iz miješana brašna, a pečenke gotovo nemaju ni za Uskrs. Pa kada je vidjela takovu „Kranjicu“ u francuskom šeširu i u modnoj suknji, prezirno bi ramenima maknula i rekla: — „Koči se, a znam, da je gladna. Ja se zadovoljavam poculicom i maramom, — suknja mi je pamučna i bez tih svakojakih pantljika, — ali zato mi je želudac pun!“ — No nije zato bila rastrošna u jelu. U kući se svakoga posla sama prihvatala, sve je išlo kroz njene ruke, pa je stoga kuća svega imala. Odgojila uvijek toliko purana, pilića, gusaka.

krmaka, da nije diljem cijele godine trebalo pitati za mesara. U vrtu bilo svega, što samo ljudsko srce može poželjeti. Za sve to nije trebalo segnuti u džep po novce, zašto dakle da si ne priušti? Drukčije bilo sa potrebama, koje su se morale iz dućana nabavljati. Tu je štedjela, da je gotovo kojiput izgledalo, kao da škrtari. Tako riže nije bilo nikada u njenoj kući, — a mjesto toga rabila joj hajdinska ili jačmena kaša, — a i mjesto sladora rado se pomagala medom.

Kad bi na Ladislavovo ili u vrijeme Božića bili gosti u Blatnom Jarku, objed bi trajao točno od dvanaest o podne do sedam sati na večer i stol bi se upravo sagibao od množine jela, samih domaćih jela ; no da ponudi i crne kave, to je uvijek bilo velike borbe u njenoj duši, pa je rado tako udesila, da je prošlo i bez toga. Isto opet kod večere, koja se počinjala umah poslije objeda točno u sedam; nije nikako mogla da se odluči za drugo svijetlo, nego li za lojanice. Dakako — pečenja je i kolača bilo opet sila božja.

Nije se samo u tome držala svoga načela, nego u svemu. Težacima bi davala rado pečenu gusku ili purana i ispekla za njih čitavu košaru gibanica, no da im nadnicu ma i za jedan novčić povisi, na to se nikako nije dala skloniti, makar bila kolika navela posla. Dok je još postojalo stanje, da se je seljak smio prepustiti svojoj čudi, te je volio dobar zalogaj, nego veći iznos novčane zasluge, dotle je Bibijani bilo dobro, dapače je k njoj najviše ljudi hrlilo ; no poslije se promijenile stvari, pak je posao čisto zaostao. I još bi gore bilo, da joj nisu ljudi izvanredno privrženi bili. U cijeloj okolici svak ju je volio. Vlastelinke, istina, — osobito mladje — gledale su s nekim sažaljenjem na nju i rado su joj prišivale pridjevke, koji su izricali jednostavnost Bibijaninu.

Nu Bibijana nije običavala nikuda izlaziti iz Blatnoga Jarka, pa joj nije smetalo mnijenje njezinih plemenitih i neplemenitih susjeda. Djece joj dobri Bog nije dao. — „Ah — kako bi, — kasno sam pošla замуž!“ — tumačila si je sama svoju zlu sreću, a da to barem nekako nadomjesti, uzimala bi u svoj dvorac po jednu ili dvije curice od svoga roda, susjednih seljačkih plemića, i odgajala djecu. Nekoliko je djevojaka tako izudala. Isto je tako u vrijeme školskih praznika bilo uvijek u dvoru po nekoliko djaka. Gostila ih je i gojila, da su se mladi ljudi očevidno raširili već u osam dana. Najbolje je bilo „crnoškolcima“. Kao buduće svećenike po sebi ih je već štovala, a povrh toga i žalila ih. Mislila je naime, da ovi „bogčeci“ u crnoj školi ne rade drugo, nego se u postu vježbaju.

Takova je bila gospodja Bibijana, taj strah i trepet našem Lacici, koji slaveći je večeras nije dotle prestao, dok nije Batorić časkom pustio karte i izrekao posebnu zdravicu u čast „drage susjede Bibice“.

Lacica u zanosu poljubio starca u ruku i u znak hvale ispraznio pune dvije čaše. Kod toga oblile ga suze. Dakako, čovjek nije mogao pravo prosuditi ovih suza, jer je Lacica, čim bi malo više pio, imao navadu i organičku pogrješku, da je jednako kihao i na sve odgovarao plačnim glasom.

Kad se Lacica zahvalio, htjede Batorić odmah nastaviti kartanje, ali u to unidje u sobu stari Vanko i javi, da je došao nekakav gospodski kočijaš dolje s ceste i moli, neka mu se posudi kotač, jer se na kočiji njegova gospodina polupao točak.

— A kakav gospodin?

— Ne znam — znamder nekakav iz varoša. Možda kakov židov ili fiškal.

— Pa kaj ne dojde gore? Po takovoj kiši ostaje na cesti — u tom blatu — a pred nosom mu go-

spodski dvor ! Kakav je to gospodin, koji ne zna, da u takovoj neprilici potraži pošten krov. Kaži momku, neka gospodin gore dojde ; — kak bi na cesti bil, dok se priredi kočija !

Vanko se okrene i nezadovoljno slegne ramenima. Varoške gospode naime nije volio. — „Gizdavi su kak prava gospoda, a ono — kaj su? Ah — da je kralj ostavil našoj gospodi pravice, ne bi se ovi naci-franci toliko šepirili !” — znao je često starac kazati.

Za dobra pol sata dovukla se pred dvor kola. Iz trijema se čulo za čas, da strani gosti traže, neka im se donesu kefe i krpe.

Medjutim stupi unutra u sobu Vanko. Izdaleka je pružao prema Batoriću dvije posjetnice. Držao ih je tako, te je očito bilo, da ne vjeruje tim papirima i da ih se boji.

— Kaj je to? — upita u čudu illustrissimus.

— Ne znam ja. Dala su mi stranjaska gospoda, da to predam.

— Pak kaj želiju?

— Ne znam ; — rekli su, da mole, bi li smeli pred njihovo gospodstvo. Ne znam ja, kaj očeju.

— Kaj nisu to ona gospoda s polupanom kočijom?

— Em jesu.

— E, pak kaj im nisi rekel, da ih čekam ! Imal si ih odmah gore dopeljati.

— Htel sem, ali gospoda nisu htela. Tisnuli su mi ove papire v ruku i turnuli me napred. Kaj ja znam, — mislil sem — morti su od suda, ili od ekzekucije.

— Bedak ! Skoči doli, pa dovedi gospodu. — Eto — takova su vremena ! Sve svečano, kao da sam ja kakova ekscelencija. Ali daj, Vladimire, pročitaj; ja ne vidim pravo.

Uzmem posjetnice u ruke i pročitam glasno.

Prva je glasila : Feri pl. Czopakovich de Hum, a druga : Zdenko Fučak pl. Gerbenjski. Na objema posjetnicama zapremali čitav jedan ugao silno ogromni grbovi. Copakovića grb imao u polju s rijekom dva carinarska stupa i lanac, a kod Fučka su bili u jednom polju keбри, a u drugom vrčevi.

— Feri Copaković — a to je sin mojega štovanoga Mukića Copakovića, baš mi je drago, a ovaj drugi — ne znam pravo — Fučak — Fučak — tko bi to mogao biti?

— A ma ja znam, — odvrati magnificus Radičević, — to je valjda sin špitalskoga direktora Fučka ; da, da — dobio je taj nedavno plemstvo.

U to se vrata otvore i u sobu stupe dva elegantna. po najnovijoj modi odjevena gospodina. Odmah se zrak ispunio finim mirisom, koji je silno strujio od obojice. Manji od njih, u svijetlom engleskom kaputu iskockana uzorka i u pantalonima iste boje, a neobične kratkoće, više je skočio nego li pristupio k Batoriću i izdaleka još pružio čitavu ruku uz duboki naklon, i reskim na nos vučenim izgovorom pozdravio starca.

— Servus humillimus, illustrissime domine — alazatoš solgaja — poznajete li me? Ja sam Copaković.

— O živio, vivat amice ! Zar ne, moj mali nekoč Ferica? E, to je divno, baš mi je drago, da vas vidim ! — i starac veselo skoči sa stolca i poljubi došljaka dva tri puta, koji kao da se je presenetio s tih poljubaca.

Onaj drugi bio nizak mlad čovjek, čvrste buržoaske pasmine, dobro ugojene i čisto držane. No svečano dugo lice s carskom bradom bijaše krivo, da se čovjek morao čuditi, kako to čeljade može na sebe navući drugo što nego li crni svečani frak. On se i svečano poklonio Batoriću.

— Zar ne, imam čast s presvijetlingospodinom kućedomaćinom? Feri, ti si zaboravio . . . ! Dopusti mi, Presvijetlost Vaša, da se predstavim. Ja sam kr. sudbeni tajnik Fučak pl. Gerbenjski. . . .

— Drago mi je ! Izvolite, gospodo, sjesti. Daj, Feri, ti ćeš dopustiti, da te ne nazivam gospodinom, pa i ti ne smiješ da mi govoriš vi. Mi smo stari znanci — barem ja i tvoj otac. Dakle daj ruku !

— Zahvaljujem, za mene osobita čast. Tako i u Madžarskoj, čim sam rekao, da sam plemić, odmah mi je svaki plemić ponudio, da jedan drugomu kažemo ti.

Došljaci se smjeste, a kartanje je prestalo. Za prvih časova bilo je u društvu nekako tijesno i nesigurno. Jedini je Feri bio posve miran. Naše društvo kao da se usplahirilo. Ona dva elegantna fina gospodina, od kojih se udilj lijevao čudni miris kao u damâ, čisto da su plašili naše stare plemenitaše u otrcanim kaputima, s kojih je strujio vonj vlažne zemlje, mlada vina, a bome i štale.

Nastala šutnja. Feri je prvi prekine, nakon što se razgledao po sobi i tobože pozorno motrio obiteljske portrete.

— Kako je to divno — khm, — rekne pokazujući po sobi i uloviv se poslije svake riječi sa dva prsta za nos, — sve je uzalud — khm — mi iz starih familija — khm — istom u takovoj staroj plemićkoj kući dišemo pravi zrak. Odmah osjeća čovjek — khm — da se nalazi — khm — u sigurnom domaćem gnijezdu. — Ovo je bilo rečeno kao u zanosu, a ipak sve mi se činilo, kao da se čuva, da mu se modni fini kaput ne približi suviše blizu starih kožnatih stolaca, na koje je nekoliko puta pogledao najprije u čudu, a zatim naduvavši nosnice prezirno se od njih odvrćao. I zbilja, nije dugo trajalo, a i Feri počeo pripovijedati, da je ovih dana bio kod grofa Nikerla

L... i tamo vidio pokućstvo, od kojega ni u kraljevskom dvoru nema ljepšega.

— Ja sam s Nikerlom veoma intiman, — govorimo si ti, — umiješao je tri puta u svoje pripovijedanje.

Feri bio niska tijela i sitna struka. Glava mu je bila tubasta oblika u tjemenu, nisko čelo jednako se mrštilo, velike oči, — onakve, što ih je blagopokojni Homer volujskima nazvao, — silile se vječito na strog i ohol pogled, a najznatniji su bili u licu brkovi, koji su kao dvije oštre četke stršili u vis, kamo je gledao, i nos, krupan, kratak nos, za koji nisi mogao vjerovati, da mu na kiši ne bi kapi curile u nosnice.

U svojoj nošnji, u svom govoru kroz nos, u svemu bio je kopija poznatoga tad jednoga mogućnika, aristokrata. Mnogi čas trebao sam tek oči zatvoriti, i meni se činilo, kao da slušam istoga gospodina. I taj vječiti „khm“, kojim prekidaše svoje riječi, i ovo hvatanje nosa sa dva prsta, i malo ne svaka rečenica, sve je to bilo uzeto od rečenoga mogućnika.

Gospodin kr. sudbeni tajnik Zdenko Fučak pl. Grèbenjski jednako se kočio i pružao u svečanom držanju. Sjedio tu kao pred fotografom i kao naslonjen na spravu za ravno držanje. Govorio nije ništa, tek je udilj gladio svoju carsku bradu. Samo jedan čas upotrebio je zgodu, kad se Batorić udaljio, te zapitao poluglasno Copakovića, u kojoj je „dietenklasi“ Batorić. Na prisutne plemenitaše u dugim nelijepim kaputima gledao je s istim zadivljenjem i nerazumijevanjem, kao da je u kakovu muzeju, gdje mu čuvar pokazuje antidiluvijalne organičke stvorove. Lacica sa svojim kaputom pogotovo ga je natjerao u čudo, što je već čisto naličilo nesvijesti.

Malo pomalo oživjelo društvo. Moji stari plemenitaši došli ponešto k sebi, a moderna dva ple-

inenita gospodina napokon se prestali diviti. Batorić je u svojoj prirodjenoj ljubežljivosti i nehinjenoj veselosti donekle izravnao disharmoniju.

Copakovića nekoliko puta upita za oca mu, za zdravlje starca i kako mu starost prija. Feri tek u kratko baci nekoliko riječi „o starom”; malo da nije kazao, da ne voli o tom razgovarati, tako mu je govor glasio, tako mu nemarno izgledalo kod toga lice.

Batorić uzme ipak pripovijedati nekoje vesele zgode iz zajedničkoga njihova mladovanja.

— He — he — nekoč ! — prekine ga Feri, — vi ste još znali, da ste mladi. Ali danas ! — Mi moramo da sve sile napregnemo, — osobito mi iz odličnih starih familija. Teško je za nas. Homines novi¹ preotimlju strašan mah. Skrajnje je vrijeme, da aristokracija nešto učini, jer nama pripada odlično mjesto; inače propadosmo.

— Istina, aristokracija iščezava. Ali molim te, aristokracija je kod nas od nekada bila takova, — no mi plemići morali bi se pridignuti, — odvrati Batorić.

— Dopusti mi, illustrissime domine, khm — ja i plemstvo brojim — khm — k aristokraciji ! — važno i dostojanstveno rekne Feri, pogladiv si kod toga dva puta redom nos i spustivši glavu k prsima.

— Dakako — dakako, — povladi mu Zdenko.

— „Noblesse oblige”, — geslo je kako princa, tako i posljednjega — khm — plemića, — reče još Feri.

— E — može biti, da imadeš ti pravo. Ja ne znam, kako vi mladi danas. Tempora mutantur,² — ali za moje vrijeme niti je tko plemiće brojio k aristokraciji, niti su se sami držali za aristokrate, što

¹ Novajlije. ² Vremena se mijenjaju.

više, mi smo se ponosili tim, da ne spadamo k aristokraciji. Moja je obitelj stara kao baš malo koja grofovska u zemlji, — ali opet nije nijednome Batoriću nikada palo na um, da se broji među aristokrate. A tako svi plemići, pa nisu istom onako i u ludo stvorili zaključak, da se aristokracija ne smije redovito u županijske službe i časti birati. Takovi smo mi nekadašnji plemenitaši bili. Al ti si mlad, ti ne znaš — tko bi ti bio rekao !

— Danas je drukčije, — javi se Radičević ; — molim te, illustrissime, kad je tko prije pisao pred prezime „plemeniti“? Ta, kad sam rekao, da sam Radičević, svatko je znao, tko sam i što sam.

Starac je to govorio žestoko, i bilo je očito, da želi bocnuti mladu gospodu, jer on uopće nije volio mladjih ljudi, a istom tako sigurnih i samosvijesnih velikana.

— Poštenja mi, nikada nisam još napisao, da sam pl. Kuntek de Szent Pal — umiješa se Lacica, koji je teško već sobom vladao, tako su ga ljutili začudjeni Fučkovi pogledi na njegov kaput.

— Pa tako i valja, — rekne Petrović, koji nije bio plemić donacionalist, nego jednostavan armalist bez predikata, — jer „plemeniti“ nije naslov kao što je barun, grof, knez, pa se stoga i nema pred ime stavljati. To je jedna od bitnih razlika između višega i nižega plemstva, te se i prvo i zove u kodeksima plemstvo s naslovom, a drugo plemstvo bez naslova. A isto je s predikatima.

Copaković i Fučak gledahu sada na te ljude u većem čudu, negoli da bi ih vidjeli, gdje na glavi skaču. Nisu oni ni mogli poznavati nazore plemenitaša, ali su mislili, da ovi ladanjski Abderićani stoje na krivome stanovištu. Copaković je počeo i tako nekako plesti, a Fučak najposlije rekne :

— Ja mislim, da bi čovjek lojalnost svoju prema kruni povrijedio, ako se ne bi svakom prilikom

okitio odlikovanjem, koje je uzvišena očinska milost posvećene osobe cara i kralja podijelila rodu i imenu njegovu. Svakako bi u tome bilo, kako su naši djedovi kazali, da, bilo bi nešto jakobinsko.

Sad je bio red na plemenitašima, da se čude. Nijedan od njih nije ovoga pravo razumio. Sam Batorić nije posve shvatao, jer je bio iz svoga doba naučen sasvim inače poimati lojalnost. — „Gdje do bijesa taj sve ne traži znakove lojalnosti !” — mrmljao je starac, nekadašnji dostojanstvenik, dvoranin, ali i „varmedžijaš”, koji je instinktivno znao lučiti granice lojalnosti i nelojalnosti, pa se nije igrao tom riječi kao ovi moderni vitezovi. Lacica pak razvalio oči, kao možda još nikada. — „Što će — per amorem Dei — s lojem i sv. Jakobom?” — šapnuo prema podjašprištu Ercigonji.

Copaković je međjutim jednako nastavljao i hvalio se, da je doista liberalan, ali da do svoga plemstva mnogo drži.

— Trebalo bi energično postupati proti ovih nazora, koji potkapaju stare uredbe, upravo željeznom rukom smrviti sve, što je protivno ! — malo ne vičući govorio taj čudnovati liberalac i groznim pogledima progonio Petrovića i Ercigonju, a najposlije padne u elegični ton, spominjući, kako mu srce raste, kad pomisli na stoljetne zasluge svoje „familije” i da često po više sati stoji pred portretima svojih djedova.

Svi ga u čudu gledahu. Batorić jedva da je ostao miran na svom stolcu, ali ipak ne odvrati nitko ništa. Na starim licima plemenitaša zalila se neka rumen i oči im zastidjeno ili zbunjeno poniknule k podu.

Svi smo naime znali, da ta hvaljena stoljetna starina Copakovićeva plemstva ne siže daleko i da su gotovo svi ovi starci poznavali Copakoviće još kao neplemiće, pa da je djedu Ferijevu podijeljeno

plemstvo bez ikakvih zasluga. Bio mu djed činovnik kod tridesetnice i tu si je prigospodario nešto imutka. U ono pak vrijeme odredila državna komora, da se rasprodadu nekoja državna dobra, a da se nadje laglje kupaca, bilo je uz to naredjeno, da svatko, koji kupi ma i pedalj zemlje, dobije nasljedno plemstvo s predikatom u formi kraljevske donacije. Tako i stari Copaković kupio komad jedne livade, kojoj je ime bilo Hum, odatle Czopakovich de Hum. Zato se i starci toliko presenetili, kad im je Feri spomenuo starinu svoga plemstva i dapače počeo pripovijedati, da je grad Hum u Posavini bio nekoč dominium „Czopakovich-ijanski“.

Istom kad je Feri opet počeo o portretima svoje obitelji, prekine ga Lacica i rekne dosta glasno:

— A gdje ste, molim vas, kupili te portrete?

Feri učini, kao da ga nije čuo, što mu je tim laglje pošlo za rukom, jer je upravo Fučak stao pripovijedati o svojoj obitelji. On Lacice nije čuo, jer za njega je bio prostor, što ga je široki objem Lacičina tijela zauzimao, naprosto — prazan zrak. Ta — u takvom kaputu čovjek!

— Mi smo doista istom nedavno dobili iznova plemstvo, — počeo je Zdenko, — no odavno smo plemići; moj ga je otac zapustio negda u ilirsko doba, ali još moj djed bio je vlastelin u Gerbenju.

— Poznavao sam vašega djeda, bio je grofovski kasnar „u Gerbenju“; mnogu smo čašicu skupa ispraznili, — prekine ga Ercigonja, sileći se, da mu obraz nedužno izgleda.

Fučak se u prvi mah uzbuni, no brzo se snadje i ispravi, da je drugo neko dobro bilo njihovo. Batorić je sada pokušao, da skrene razgovor na što drugo i pomagao si sredstvom, kojim su si on i drugovi njegovi još svaki put pomogli. Uzme čašu u ruke.

— Pustimo to, gospodo. Znafe, kako je stari Rimljanin Horac pjevao: „Narratur et prisci Catonis saepe mero caluisse virtus!¹ Zašto, dakle, da se mi drukčije vladamo? Pozdravljam gospodu!

Sad se stvar uredi. Mlada gospoda nisu doista bila dorasla staroj gospodi, no ipak vino je učinilo svoje. I nije dugo potrajalo vrijeme, te je Fučak otkopčio kaput i prsluk, a Feri je odavna već sjedio tako, da je malo falilo, te bi mu noge bile na stolu. Nije dakako zaboravio dometnuti, da je u barona F—a običaj noge uvijek na stolu držati, — „kad smo ovako „entre nous” kod crne kave i likera!”

Zapušiv pravu havanku, kod toga ostaviv na stolu elegantni smotnjak s grofovskom krunom i s inicijalima svoga originala — mogućnika, stao je Feri razvijati svoja politička načela. Naravno, da su bila opet originalna. Mrzio je „narodnjake”, a upravo s entuzijazmom slavio protivnike narodnjakâ. Ercigonja ga sjeti, da je prije malo vremena još pjevao ilirske pjesme, no on se tek prezirno nasmije. Ta nakanio je, da bude „aristokratičan”, a s tim pojmom spajao je potrebu, da se i u politici pokloni načelima Danijela Josipovića. Koji ga dobro poznavahu, tumačili su na taj način njegovo uvjerenje. Dok je slavio staru „konštituciju” i uzvišivao mađarski narod, koji je stavljao na čelo svim narodima staroga i novoga svijeta i vijeka, povladjivali su mu Batorić i Radičević. Ta i oni su ljubili slobodumno svoje doba, koje nije još poznavalo državnih odvjetnika i više državne policije sa posebnim tajnim odsjecima i ljubili su Mađare, koji su još uvijek znali pokazati, da im je ljubav prama domovini i svojoj slobodi — prvi moralni i etični zakon. Batorić u

¹ Pripovijeda se, da se i starom Katonu često duša ogrijala vinom.

silnom zanosu digne čašu i nazdravi „viteškomu mađžarskomu narodu, našoj osamstogodišnjoj ustavnoj braći !”

Feriju se nadimale grudi od ponosa. No sad je narodnjak Ercigonja počeo nešto zanovijetati. Ovo raspali Ferija i on se bezobzirno svali na podjašprišta. Što ga brige, da je malo prije slavio staru konštituciju, sada se stao groziti sa svim sredstvima najapsolutističnije vlade i u svom gnjevu zašao tako daleko, da je pravom mržnjom govorio o svem, što je hrvatsko. Na vrhuncu svoga plemenitoga gnjeva dapače izlane, da ne pozna svoje domovine dalje, nego što sežu medje županije varaždinske, zagrebačke i križevačke.

— Dalmatinci, Graničari i Primorci za mene su isto, što i Hotentoti ! — dovrši u patosu. Tu mu se Batorić usprotivi, a Ercigonja i Petrović samo što nisu pobjesnili.

Bila bi nastala dugotrajna pravda, da nije u taj čas došao u sobu novi gost.

— Ljubim ruku, illustrissime domine, sluga najponizniji, domine magnifice, dobar večer gospodo, sluga ponizan ! — izgovorio je došljak hrapavim, tako zvanim vinskim glasom. I čitav je naličio vinskomeu lagvu. Malen, okrugao, valjao se naprijed baš kao bačva. Glava bila mu je omašna, lice crveno i naduveno, očice se gubile u nabuhlim vjedjama, a duga tamnosmedja kosa i isto takova brada razkuštrano i neuredno stršile na sve strane.

— Zdravo Hijacinte ! Živ mi bio ! Odakle ti ? — Revera, prije bi se nadao ne znam komu, baš me veseli, — nisam te vidio sto vlaških godina, — pozdravi illustrissimus došljaka.

— Tražim spectabilisa, dogodila se u mojoj kući mala nezgoda. Što ću — pošao sam dakle ovamo, kad ga ne nadjoh kod kuće.

— Pa što je? — upita ga Petrović.

— Čekaj — čekaj, sve ću ti kazati. Ali prije, ti ćeš, *illustrissime*, dopustiti, baš sam potreban čaše vina, — čovjek ožedni.

Lacica se požuri i napuni ogromnu čašu vodom. no došljak ga omjeri od pete do glave i uzme patetično škandirati : —

Vina bibunt homines, animalia cetera fontes.

Absit ab humano gutture potus aquae.¹

Tepče, vina mi daj, ja ću na zdravlje tvoje, *illustrissime* ! — okrene se k Batoriću.

Svi se pridružimo osim Ferija i Zdenka. Oni najprije u čudu gledahu pridošlicu. Nisu ga poznavali, niti im se sada predstavio, pa su se pričinjali, kao da ga ne vide.

— Dakle što ćeš, Cintek? — upita ga Petrović!
— Ili hoćeš, da idemo u pokrajnu sobu.

— Ah, zašto ! Evo, što je. Mogu čuti sva gospoda. Moj sin zaljubio se u Justiku Bunčićevu. I ona ga voli, — pak i mi se stari ne protivimo ženidbi. Ferenc dapače jedva čeka i veli, da je uvijek mislio za svoje dijete na moga Slaveka. No mladi su još. Njoj jedva šesnaest, a njemu devetnaest. Neka dakle čekaju. I ovih dana došla Justika k nama u Frfuljevec, da pomaže mojoj staroj u kuhinji ; imali smo goste. Oh Lacica, da si bio s nama ! Al da nastavim. Slušaj dakle, *spectabilis* — ja ću „sine ira et studio”² pripovijedati onako, kako se zbilo. Dakako i moj Slavek s nama pio, pa se razveselio — a zaljubljen je i skočila krv u glavu, pak je dječko valjda nešto prevatreno htio iskazati svoju ljubav Justiki : — a ona bila u kuhinji, — i tu se šalili, — i nesrećom imala je kuhinjski nož u ruci — i sad ne znam kako

¹ Vino piju ljudi, ostali stvorovi vodu ; na stran voda od čovječjeg grla. ² Nepistrano.

— ujedared je poletio nož za Slavekom i nesrećom ga ubo u ledja. Sve se dogodilo slučajno. Morao sam drugi dan po doktora, jer je Slavku pozlilo. A taj dođe i reče, da će Slavko najmanje četiri nedjelje dana ostati u postelji. Uzme nešto brbljati o teškoj ozledi, o kriminalu, i da mora po nekakoj svojoj odredbi sve prijaviti sudu. Pomisli — ta ludost! Ja, oštećeni, ne tražim suda, pa će on! Ta stari bi Ferenc poludio, — a i djevojka — tamo valjda da pred sudom stoji, — ne može joj ništa biti, — toliko ja još razumijem iz „juša“, — ali vrag je danas — zatvorili bi je barem u istrazi, a to bi je ubilo. Došao sam te dakle moliti, da ti urediš stvar. Napokon Justika je plemenitašica, pak tamo da je vucare, a ne tražim ja.

— Sve će se to urediti, govorit ću ja s doktorom, a predizvidi i onako idu najprije kroz naš sud. Radi toga nisi trebao po tom vremenu iz tvoga klanca.

— A, živio spectabilis, samo da i ti tako misliš.

— Gospodine suče, dozvolite mi, ja vas ne shvatam! — javi se u to Zdenko. — Tu se radi o eklatantnom slučaju teške ozlede, a molim vas, danas nisu više vremena, da se što zabašuri. Taj slučaj progoni se ureda radi, tu se ne obazira, da li oštećenik traži progon ili ne.

— Ali molim vas! — Ja sam stari praktik, i život me je naučio, da kao sudac ne smijem biti samo slijepi paragraf nego i čovjek s razborom, koji prosuđuje, je li od nužde, da se zakon izvršuje. U ovome slučaju ja te nužde ne nalazim, pa ću tako i raditi.

— Fiat justitia — pereat mundus!¹ — umiješa se Copaković.

— Ali ona je plemenitašica! — vikaše Hijacint.

¹ Nek se vrši pravda, pa propao svijet!

— Ne, što je plemenitašica, — vikao Batorić, taj put ne kajkavski, — ali ona nije ništa kriva, i svaki će je sud odriješiti.

— Da — no jedini sud ovlašten je ovo izreći, a dok on ne reče svoju, dotle stoji pod sumnjom, da je kriva, — odvrati Zdenko.

— Dakle samo radi ove formalne potrebe neka se na kocku stavi duševni mir čitave jedne obitelji, dapače život i budućnost jedne osobe, koja je dobra i čestita. Ja tako ne bih radio ! Ne bih rekao ništa, da oštećenik traži progon i zadovoljštinu, ali vidite — on se upravo bori protiv progonu.

— Zakon je zakon ! — odgovori tek Zdenko i svečano se nasloni opet na stolac.

— A tko su ova gospoda ? — upita napokon Hijacint.

— Tko ste vi ? Vi dodjoste kasnije ! — plane Copaković.

— Ja sam Hijacint Kravarić, vlastelin na Frfujljevcu, rođeni gospodin i jesam plemenita roda. Kao takav ja ne nalazim, da sam dužan ikome prije učiniti svoju „reverenciju“.

I on se dostojanstveno ispravi u svojoj jasnosmedjoj surki, opšivenoj crvenosmedjim gajtanima, i popravi si hrvatske uske hlače modre boje, pritegnuv si malo remen oko pasa.

— Drago nam je, — izgovore u isti čas i Copaković i Fučak. — Ovaj potonji gotovo kao da se prepao od silna Cintekova pogleda. Obojica kazaše svoja imena.

Kravarić ih tek s neiskazano suverenim prezirom promjeri postrance preko ledja, a onda metne ruku na čelo, i uzme kao da o nečemu razmišlja :

— Copaković — Copaković — kao da mi je poznato ime. — Gledajte, gospodine, kad ja kažem komu, da sam Kravarić, odmah svatko

znade, tko sam. Eto — ipak nije tek štogod biti plemenitaš.

— Gospodine, upozorujem vas, da sam i ja plemić.

— Plemić — plemić. — Jest revera, sad se sjećam, sto puta pripovijedao mi je otac, da je vaš stari kupio od komore plemstvo. Da — da, ali po tome ćete razabrati, da ipak nismo ravni. Moji stari postadoše plemići odsijecajući Turcima i mađarskim Zapoljevcima glave. Ja sam se rodio, da su morali kmeti, podanici moje obitelji tri dana biti pijani u to ime, — a vi — znam, da nije ni „amcdiner“ vašega oca ispio ni kapljice vina tom prilikom. Ali ništa za zlo !

— Pusti, Feri : naš Cintek stari je lakrdijaš, — umiješa se Batorić i prepriječi Copakovića, da skoči od stolca.

Lacica se pak prihvatio Cinteka i silio ga, da piju u slavu budućega srodstva. Njegova žena bila je naime tetka Justičina. I bio bi nastao mir, da nije Fučak nesrećom opet stao Petroviću dokazivati, da imade krivo glede slučaja Kravarić-Bunčić”.

— A šta se toliko miješate u tu stvar, gospodine tajniče ? — obrati se taj čas k njemu Kravarić ; — da imadem pravo, najboljim dokazom služite upravo vi.

— Ja, — kako dolazim do tolike časti ?

— Sad ili se vi rugali ili ne rugali, meni je svejednako. Nu dopustite, kazat ću vam. Eto — vi ste danas čovjek na mjestu, ugledan gospodin, plemić, — sve to je učinio od vas vaš gospodin otac. No i taj nije bio uvijek umirovljeni direktor. Nekoč je bio osobit veseljak, — štono se kaže — gjavao od čovjeka. I on je jednoč počinio nekakvu krupnu šalu, — vi ste sin, pa se ne bi pristojalo, da vam kažem sve, — nije ni nužno, — dosta, — malo da ga nisu stavili s onu stranu brave. Moj je otac bio sudac kod di-

štriktualne tabule, — njemu dali stvar u ruke, — on se uvjerio, da vaš gospodin otac nije od pokvarena srca, nego više od mladenačke obijesti počinio šalu, — i — šteta se naknadila, a moj otac s cijelom komedijom u koš,— i vaš otac bude spasen. Morao se moj otac još braniti radi toga, ali nije mu bilo žao. Kad je poslije slušao, kako Narcis Fučak napreduje, uvijek se radovao i stoputa znao kazati: Ecce, da smo ga onda unesrećili, — komu bi bilo hasne, a on bi bio uništen. Tko ima dakle pravo? Što se dakle vi toliko brinete za stvar, koja vam ima devetom biti.

— Onda su bila druga vremena, danas znamo, što nam je dužnost, a ja, namjesnik državnoga odvjetnika, — ja sam prisegu položio, da ću progoniti svaku povredu zakona i reda.

Malo te nije opet nastala vika i pravda, a svakako pale na društvo sjene nespোরазумка i dapače duboke suprotivštine: sjene, koje su to gušće, ako se dvije generacije sukobe, — u nazočnom još slučaju, obje iz dva različita svijeta. I možebiti nikada nisam osjetio osobine našega plemenitaškoga svijeta u tolikoj mjeri, kao ovaj put. No nisam se tada pitao, da li taj na neobuzdanu slobodu varmedžijske autonomije priučeni svijet ima pravo ili ovaj moderni liberalni svijet. Napokon — čemu i vode takova pitanja!

Večer je bila svakako nesretna. Kao da je fini odlični dašak, što je strujio od fine ove elegantne gospode, neprestance izazivao otpor u tome mekome toplom zraku drevne sobe, nešto tek bolje i ljepše od seljačke komorice. Duhovi društva nikako da bi se primirili.

Jedva što je utaložena bila prvašnja neprilika, eto nove.

Kravarić, u mladosti svojoj vatren Ilirac, a sad još sav plamteći za narodni napredak, nazdravio je slavi Jelačića bana. Copaković je odmah protuslovio

i nije htio da se pridruži. Nastade pravda. Uzalud Batorić tišio i mirio. Drugda bi se i on upleo, — ali danas se savladao. Drugda bi se i on usprotivio entuzijizmu Kravarićevu, al taj put, — gotovo mu je teže bilo ne odvratiti Copakoviću nego li Kravariću. Prignuv se k meni, izjavio je nekoliko puta svoje nezadovoljstvo.

Naskoro se imao boriti Copaković i protiv Ercigonje i protiv Petrovića. Ljudi došli tako u vatru, te nisu više pazili na svaku riječ. I tako se dogodi Petroviću, da je najprije nešto pogrдно rekao protiv mogućnika, ideala Copakovićeve, a poslije dapače i protiv tadašnjega bana. Nije pomislio, da su se prilike političke promijenile.

— Poglaviti gospodine, ja vam zabranjujem, da u mojoj nazočnosti dalje tako govorite. Uopće ja vam se čudim, — vi ste sudac, činovnik, politički šef ovoga kotara. — Ja prekidam — i znat ću, što mi je činiti. — Moja je dužnost, da tomu nadjem lijeka !

— Oho — oho, amice Feri ! — javi se sada Batorić opet ne u kajkavštini, — ti ćeš mi oprostiti, ali mi smo ovdje u staroj hrvatskoj kući, koje, ja bih rekao, svetost upravo u tome sastoji, da je svakomu slobodno reći, što hoće, a da ne treba da se boji posljedica. Dopusti, takovih nazora o dužnosti ja ne razumijem i hvala Bogu, da sam živio u doba, kad ih nije nitko još razumijevao. Što se medju prijateljima razgovara, to je svojina tih prijatelja i njihova društva, a medju čestitim ljudima ne ide nikada dalje.

Copaković se posve uzbuni, a kad dodje k sebi, uzme se praštati, spominjući, da ga silni poslovi zovu dalje.

Batorić ga nije ni jednom riječi suzdržavao.

I tako odoše, a kiša lijevala i bila tamna noć, da je svaki od nas Bogu hvalio, što može sjediti u toj prijatnoj sigurnoj sobici brezovičkoga doma.

Iz početka još su rogoborili starci na novo doba i na sadašnje ljude, no kod večere slasno ispečeni odojak posve utješi razjarene im duše. A upravo su veselo klicali, kad je Batorić ustao i nazdravio književnim jezikom nazorima predjašnje generacije. — „Dao Bog — da budu ljudi opet znali, što je prijateljstvo, što je iskreno čuvstvo, da se budu mogli opet uznositi za višim ciljevima, a ne jednako samo hitili za čašću i moću. Dao Bog, da budu takovi, da će svak moći za drugoga podnijeti kakovu žrtvu. Takovi smo mi bili — i rijetke su bile iznimke, pa nam je ipak bilo bolje nego li današnjim računđijama !”

— Ilustrissime — ti doista nisi od moje stranke, — ali ja te obožavam ! — klikne Kravarić i silomice poljubi starca u ruku i na čelo.

Dugo se taj put starci veselili — i bilo je posve, kao da su i nekadašnji stari dani doletjeli u stari dom : — nigdje — nigdje nije bilo traga današnjosti. A tamna jesenska noć oklopila kuriju i sav kraj tako gustim sjenama, da je gotovo i moguće bilo zaboraviti, da dalje preko brda kuje i ruje posleno novo doba.

Osam dana jedva prošlo. Opet smo sjedili u Brezovici. Petrovića nije bilo. Tek pod večer dodje s novinom, da je došao od županije izaslanik i poveo protiv njega istragu radi posljednjega brezovičkog događaja. Nijedan se od nas nije zabrinuo, ali Batorić je opet stao psovati na novo doba. Osam dana kasnije pročuje se, da je Feri Copaković imenovan podžupanom i ujedno upraviteljem županije. I osam dana poslije toga poslao novoimenovani gospodin našega Šteficu „na imanje”. Upravo je ove riječi izustio, kad je Petroviću uručio pakrački dekret.

Nasljednik Petrovićev, gospodin županijski kotarski sudac Zdenko Fučak pl. Gerbenjski, prvo, što je uradio, bilo je, da je odredio predizvide karnostno-

sudbene protiv „gospodične Justike pl. Bunčičeve radi zločina teške tjelesne ozlede, kažnjivog po § 152. i 155. sl. a) i b) o. k. z.” Kad je gospodja Bibijana začula, da je Justika u istražnom zatvoru, „njena krasna dobra Juca”, kćerka najmilije joj nećakinje, starica se je najprije hvatala za zid, da ne padne, pak se gorko rasplakala, onda stala vikati i proklinjati, a najposlije poslala najljepšu kravu k mesaru i s dobivenom svotom sa još nekoliko prištedjenih talira i cvanciga otišla u grad. Čula je negda, da se takovim stvarima mnogo može opraviti kod gospode.

Naravno, starica se prevarila, što više, malo da jè nisu takodjer zatvorili radi pokušana podmićivanja. Najposlije molila je, da je metnu k siromašnomu djetetu, „da nije bogčesamo!” No svatko joj se smijao, a savjetovali joj, neka položi kauciju, pa će Justika doći na slobodu. Ali da je još sve svoje krave prodala, ne bi bilo dosta, da nasmaže traženi iznos.

— Kakvi su to ljudi — ne gane ih novac, ne tronu ih suze! — pitala se rasplakana starica i proklinjući novi svijet vratila se kući. Najposlije stala sumnjati na sve, čim je čula, da je Kravarić dobio pismo, u kom mu podžupan Copaković piše, da on jamči za dobar i sretan izlaz u Justičinoj stvari, ako Kravarić bude kod izbora išao sucu Fučku na ruku, i ako prestane raditi za „toga norca Petrovića”, koji je samo poradi toga takav protivnik vlade, što je izgubio službu.

Bibijana se poveselila. No Kravarić bio je posve staroga kroja. Nije on uzalud učio rimsku povijest. I s indignacijom je odbio Copakovića i stao još žešće raditi za kandidata Šteficu. Sirota Justika medju tim čamila u „županijskim reštima”. Dakako, odsudili je nisu. Na konačnoj glavnoj raspravi bila je posve odriješena.

* * *

Već je bilo daleko u ljetu. Batorić i ja čitav dan hodali za prepelicama. Njegov „Nimrod” i moja „Mannon” klipsali iznemogli za nama, isplazili jezike do gležanja: takva je bila vrućina. Oko pete poslije podne nadjemo se pred vrtom Blatnoga Jarka. Ogromno lišće kupusa, turbanski cvjetovi luka na tankim visokim stabljikama, na pô suho lišće graška i pasulja, sve je to pospano i umorno izdisalo pod vrućim tracima sunca. Nedaleka kurija, razizemna drvena kuća, posve nalična svakoj drugoj seljačkoj kući, gotovo se pušila od sparine u slamnatu krovu. Male tamnosmedje „šalapolke” bile čvrsto zatvorene. Iz dvorišta od nikuda ni glasa, tek kojiput se čuo iz mlake pred stajom kakav pospani glas guske ili patke.

— Ajdemo k Lacici! — odluči illustrissimus.

Popnemo se na brdo i za čas smo bili u otvorenom hodniku kurije. Sobna vrata bila su širom otvorena. U sobi ne nadjemo nikoga. Čitav roj muha digao se kod našega ulaza. Soba bila je dosta prostrana. Sa dvije su strane bili prozori. Postelje su stajale uza svaki zid. Uski divančić, bogzna iz kojega doba, preobučen platnom s modrim potezima, zauzimaše čelo sobe. Nad njim su visili portreti Lacice i Bibijane. Akoprem ih je umjetnik prije kakovih trideset godina slikao, ipak su Lacica i Bibijana izgledali na tim slikama mnogo stariji, nego li danas kao starci. Lacici osim toga falilo jedno oko. Pred divančićem stajao ogroman četverouglasti stol od hrastovine. Nad svakom posteljom visile svetačke slike, oko kojih je poredala pobožna ruka Bibijanina još bezbroj sličica sv. Marije Bistričke i strukovima umjetna cvijeća nakićene bojadisane voštanice.

U sobi strujio zadah „majčine dušice”, pomiješan vonjem sušena sira.

— Hej, susjeda — gospa Bibica — kaj nema nikoga? — stao se Batorić javljati, sjedajući na prvi stolac.

— Gdo božji ? — oglasí se odnekuda suhi opori glas.

— K nam nek dostojú dojtí, — a gde je taj po-spanec Lacica ?

U to doletí u sobu starica. Suha i koštunasta ženica, u koje je tek obraz bio velik, a inače sva niska i sitna. Unatoč svojim mnogim godinama — nije joj falilo mnogo do sedamdeset — starica se držala ravno i hitro se gibala. Sive očice, starački nejasne, pametno i dobro gledale u svijet.

— O — gospodin sused, — ali dragi ergnaden — to je lepo, da su gospoda dostojala dojtí. Naj dostojú, naj dostojú ! Taki bum poslala po Kunteka. — On je dole kod nekakve diobe vu selu. — Taj čas bu vina — molim — naj oprostíju, kaj nis tu bila, — ali — onde — morala sam kod sirotice male, — i starica zapade u grčevit plač.

Tek za čas mogla nam je kazati, da je kod nje Justika Bunčičeva.

— Ne može bijedno dijete da se umiri poslije one nesreće, — uzme njemačkim govorom, sličnim Lacičinoj nijemštini. — Uzalud je roditelji tješili, uzalud Slavek Kravarićev; nikako i nikako da se oporavi. Siroče posve se osušilo. Jednako se tuži, da je obeščašćena, da je bila među tatima, da se ne usudíjuje pogledati nikome u oči. Uzela sam je k sebi, ja se inače razumijem u bolesnike, pak i moj Lacica — znade svakakvog vruga — lakrdijaš, pa sam mislila, dijete će napokon ipak doći k sebi. Ali sve uzalud. Jednako plače i plače — i ne možeš je izvabiti iz sobe. Danas me je pitala posve ozbiljno, hoće li i na drugome svijetu s njome tako postupati kao ovdje. Oh — taj naš sudac — ne želim nikome zla, — Bog i sv. Djevica Marija mogu mi posvjedočiti, — ali tome čovjeku baš želim — Bog mi prosti grijehe

— ne znam, ni što mu ne bih željela. Tako mi moju Justiku uništiti!

— A gdje je gospodična? — upita Batorić.

— Ondje u maloj sobici, za kuhinjom. Ne će nikuda. — I starica iznova zaridala.

Nismo čekali, da se Lacica vrati, teško nam je bilo ostati u blizini tolike žalosti.

— Umrijet će — umrijet će, nisam ja uzalud sanjala prije osam dana, da mi je ispio zub! — govorila nam starica jednako još i onda, kad smo već na dvorištu bili. U taj mah pričinilo mi se, da sam čuo, kako se s onu stranu kuće naglo otvorio prozor i netko kao da je skočio u vrt.

— Napokon je Justika! — pomislim u sebi i hoću gospodji Bibijani da kažem, no taj se čas promislim. — Otkuda ona i zašto baš ona? — pak sam šutio i požurio se za Batorićem.

* * *

Kad se u mraku rastadoh s Batorićem, nije mi se dalo kući. Nekakav nemir mučio mi dušu. Nisam znao niti se pitao, što mi je. Na Justiku nisam ni mislio. Napokon nisam je poznao. Ali sve jednako mi je bilo čudnovato. Najposlije pomislim, da me vabi krasna ljetna noć i zbilja zakrenem u livade.

Mjesec je jur visoko stajao nad gorom. Svjetlost se njegova šuljala u svaki kutić večernjega kraja. Šume preda mnom kočile se kao silne nerazgovijetne mase, tek visoki medjašnji jablani po livadama sa žitkim svojim granama jasno se i visoko uzdizali k tamnomodrome nebu, po kojemu se je mliječna staza vijala od jednoga kraja do drugoga. Zrak je mirno ležao nad vršcima jablana, tek koji put malo zatalasale najviše svrži i tad bi se čas topao zadah, čas svježi hlad zalio uz lice. Daleku

tišinu prekida duboko iz visoke rosne trave zamnjevajući glas hariša, a tamo kod vode — iz grmlja — toči se silna pjesma slavuljeva. Sa bregova niti da bi glasa.

Mirno je i tiho, u srce se uvlači nekakovo čeznutljivo sanjarenje, a trepereći traci zvijezda, koje nekako djetinjski ili angjeoski izgledaju, izazivaju u duši bogzna kakove osjećaje, kojih ne poimaš ali čutiš, da te nečemu veličanstvenu približuju.

Tako sam sve dalje i dalje koracao i na kraj konca nadjem se na obronku šume. Guste i tamne sjene zjale na me iz crne nejasne gromade, jasna mjesečina oblila tek rubove gaja; grmeljak „kozje šapice” jedini se posve sjajio. Sa njegovih grančica zadrhtao pridušeni krik probudjena kosa. — Tamo daleko negdje u sredini luga sa vrhova visoka drveća razdao se smijeh sove, a još dalje — mnogo dalje tjerala lisica zeca, — ćefkanje joj glasilo veselo i žestoko, a odbijalo se čudnom sablasnom jekom. Pomislim na germansku bajku o divljem lovcu i odvratim se od šume.

Nedaleko šumio potok. Uz brijeg mu se bijelele od mjesečine starc šuplje vrbe i izgledale kao u bijelu ruhu odjevena ljudska čeljad. U najdaljoj daljini žarila se jedna od njih kao gorući panj. Crvena svjetlost klijala je od nje. Kad sam posve na kraju brijega stajao, pričini mi se, da čujem nekakav poseban žamor. Pomislim, nije li vidra, a kako sam pušku imao uza se, spustim se odmah tiho do korita. Na mjestu, odakle mi se prviput pričinilo, da sam čuo žamor, vidio sam, gdje visoko iz vode seže kup suha granja i kladâ. Valovi su ovdje jače žuborili i vrtili se u okrug. Otuda jači žubor, pomislim, i hoću već da se uspnem. U to mjesec jasno oblije čitavo mjesto. I tu opazim bijelu masu u vodi, zaustavljenu kod kladâ. Taj čas sav se potrese. Uzmem prilježnije

gledati onamo — i nije bilo sumnje, — pod vodom se ljulja ljudsko tijelo.

— Da nije Justika? — gotovo glasno zavapim i ne čekajući dalje, skočim u vodu. Korito je ondje bilo zamuljeno i nisam duboko ugreznuo. Izvučem truplo i za prvi mah postavim ga na gornji slobodni dio rpe granja.

Preda mnom ležalo mlado nježno tijelo djevojačko. U blijedu svijetlu mjesečine raspoznavao sam krasno posve blijedo lice. Ukočene tamne oči široko i razvaljeno gledale na me. U napola raspletеноj kosi visile još igle. Zapalim žigicu — i opet žigicu — i tako redom, dok ih nisam sve potrošio, — jednako gledajući u lijepi mladi obraz, od bolesti ili od smrti bolno napregnut i isušen.

Ni časkom nisam sumnjao, da je to Justika. Uzmem truplo i ponesem je kući.

Čudni — čudni bijahu časovi toga sprovoda. Nisam se prevario — bila je Justika.

NA JANUŠEVO.¹

Sic est in fatis!²

Treći dan Božića imali smo ići k podjašprištu Ercigonji, da slavimo njegov god. Takav je red bio od davna, pak i tajput nismo drugačije odlučili. Ostalo je kod toga još u predvečerje, kad se razidjismo kod Štefice Petrovića, koji nije slavio jedino svoj imendan, nego takodjer svoju „rehabilitaciju“ u časti sudačkoj, što ju je odredio novi podžupan, nasljednik Copakovićev.

No sjutradan rano eto momka iz Brezovice, koji je donesao pismo. U prvi mah se zabrinem, nije li starcu jučerašnje veselje naudilo. S nekim strahom razmotam smotak papira i stanem čitati:

„Illustrissime domine, dilecte amice! Nisam jučer mogao da dodjem k Štefici. Ubio mi hrast konja u šumi. Tako dodje te nije bilo moguće, da te umolim za danas k sebi u Kamenicu. S podjašprištom Jan-kicom uredio sam stvar — on će cum omnibus gratulantibus³ k meni takodjer doći. Kod mene je posebna slava — tek ovo ti smijem kazati, — pa s toga ni na koji način nemoj da ne bi došao. Da, molim te, pošalji k prijatelju Vladimiru, neka i on s tobom dodje. Ne znam, je li kod kuće, inače bih mu sam pisao.

Castellum Kamenica in festo Scti Johannis Apost.

Tuus sincerus ac perpetuus amicus⁴

Georgius m. p.

¹ Na Ivanj dan. ² Tako je sudjeno! ³ Sa svim čestitarima. ⁴ Dvor Kamenica na Ivanj dan, tvoj iskreni i vječni prijatelj.

Carissime Vladimir ! Ecce — da ti ne trebam per longum et latum — pišem ti odmah pod list Gjukin. Ravnaj se po tomu, to jest, dodji k meni, pa ćemo zajedno u Kamenicu na tvojim kolima. Moji konji su jučer izgubili potkove. Ne zaboravi tajput svoga Horaca, ¹amsterdamsko izdanje, — ja svoga ne mogu da nadjem, — kao da je propao — a bilo bi mi silno žao, jer ga je moj otac dobio iz pavlinske lepoglavske biblioteke.

Žuri se !

Brezovica, 27. XII. 18 . .

tvoj stari
B a t t o r y c h m. p.

Pô sata kasnije vozili smo se u Kamenicu.

— Šta to može biti kod Gjuke? Godovnjak nije, niti itko od njegovih — što je to? — jednako se Batorić pitao i divio.

Kamenica bila je po prilici pôdrug sata udaljena. Na smrznutu drumu letjela kočija žurno naprijed.

— Prerano ćemo doći ! — reče starac, koji nije volio brze vožnje, — o — i kako prerano ! — Kod moga Gjukice dugo se spava, — Lacica tvrdi, da ondje piju kavu u dvanaest, — objeduju u pet, — a večeraju u deset. — Ugursuz Lacica ! — i Batorić se nasmiješi.

Projurivši nekoliko brda puče pred nama početak ravnice, koja se stere čak do modre planine. Pod obronkom brijega, kojim silazismo, pokaže se prostran gospodski dvor. Bila je to Kamenica. Četvero-uglasta dvokatna zgrada imala je dvostruki krov, kakovih je osamnaesti vijek ostavio i kod nas. Nešto naprijed izbočena sredina pročelja imala je duge prozore s nebrojenim maljušnim stakalcima, i nad svakim prozorom bilo je još udjeljano okruglo okno, nalik na oko. Podaleko od dvora sjatila se rpa

svakakvih traljavih gospodarskih zgrada. Oko dvora virila u hladni zimski zrak stabla kestinja, platana, omorika i kroz gole im crne svrži vidjeli su se davno nekrećeni zidovi, u uglovima sa golom ciglom, od koje je žbuka posve otpala. Ma da smo bili u vrijeme Božića, ipak su u jednoj polovici kuće visile u prozorima na pola polupane šalapolke, davno kišom isprane od svake boje. U drugoj polovici mnogi je prozor bio bez stakla.

— Gle, još lani, kad je ona na Bartolovo bjesnila tolika bura — porušil se je onde čitav vugel, — sećaš li se? Em — i ti si bil zmenom, — pa gledaj — vugel još danas porušen, kak je bil.

— Gledaj eno — nastavljaše Batorić, tajput nje-
mački — opeka naslagana, jame za gašenje vapna
iskopane — ha, ha, ha — ta gle i pijesak privezen,
al do gradnje nije došlo. Moj Gjukica — moj Gjukica!
Znam, da zidar nije mogao k meni doći, jer su ga u
Kamenicu zvali, — i mogu živo misliti, kako je Gjuka
s njim snovao i snovao, — a uza sve to — ugao ostao
onakav, kakav se srušio. Ah, moj Gjuka! A
takav jest. Računao on — računao — sa deset maj-
stora pravio osnove, mislio za cijelo, da će tom pri-
likom sav dvor popraviti, — zašto tek ugao! I tako
u tom vječitom snovanju pustio sve i — klimavu
stijenu poduprostupovima. Uvijek isti! Od prve svoje
mladosti, kako je preuzeo dobro, jednako je govorio,
da mora zidati nove gospodarske zgrade, jer da stare
nisu ni zašto, te bi grijehota bila i uzaludan trošak,
a ma da se samo i klinac koji ponovi. U to je ime naj-
manje deset puta palio ciglu za prošlih trideset go-
dina, jednu šumu svu posjekao, ali do gradnje nije
nikada došlo. I tako zgrade loše, da ne mogu biti
lošije. Gledaj — prave podrtine. Istina — možda bi
i drugi u njegovim prilikama takav postao. Jer —
sreća ga nije nikada pratila. Napokon — svima nama

svijeti čudna zvijezda ! Pa tako — smalaksao Gjuka — a Kamenica? — Ah !

— Da — al ne zaboravi, illustrissime, da je Gjuka saziđao Moravče.

— To i jest nesreća njegova. Dakako, da je po njegovu, Moravče bi i danas bilo bez dvora, ali njegova pokojna Viržika ! Njoj se prohtjelo, da ima elegantan moderan dvor. Kamenica ju je ljutila, a Moravče bilo kod grada. Dugo je mučila bijednoga Gjukicu, da se odluči na gradnju, a kada su dobili rasteretnice, nije bilo mira dotle, dok se nije započela gradnja. Napokon i ondje nije sve dogotovio. Glavnica rasteretna iscrpla se prije, nego li je kuća došla pod krov, pa onda daj pozajmi na hipoteke, a hipoteku izmislio sâm gjava, ne gospodin Bog. Najposlije i to nije bilo dosta, pa je Moravče uvijek ostalo nedogotovljeno. Pak što je od svega ? Gjuka nije prijatelj nikakvim računima ni bilješkama, pa je redovito zaboravio platežne rokove kamata. Glavnica silno rasla, — i vrag je hipoteka, — Moravče ode. A krasno je imanje, — bolje od Kamenice — i starina Paštovića. Kamenicu dobiše po ženidbi.

— Znamder još uvek onaj Kranjac, — koji je hipoteku dal i koji je na dražbi dostal, — čekaj — kak se ono zove —

— Misliš Bergera ?

— Jest, revera, Berger.

— Taj se silno obogaćuje. Kupuje jedno imanje za drugim, — i tako nestaje naših.

— Jest, jest ! Vražji je to čovjek, — a ma lihvar — što ćeš ! Istina — marljiv je. Taj ustaje zorom, ide sam u polje. Vrag si ga znal, kod njega idu strojevi, a znaš, kak je ono naš Radičević naručil željezne plugove i nekake ekstirpatorc, — a sve skup ni bilo za niš. Sad mu vu suši v prašini sve skupa leži. Nisu takve stvari za naše ljude. Kaj bu naš

„kumek” s takvim vragolijami, — ali — Kranjec sam ide k stroju — sam svagde ravna, — a mi — gde bu nas koji kaj takovo?

U to stanu kola pred dvorom. U dvorištu bilo već svakojakih prilika. Bili su tu elegantni hintovi, fajetoni pa i starinske berlinke i još stariji „vurštovi”, modni „kučirvagli”, nespasne nadićanke, a i prosta kola na ljestve.

— Koga besa! — klikne nezadovoljno Batorić, — to je moj Gjuka skupil ves svet oko sebe!

Kod vrata pokaže se momak u svijetlo očišćenim čizmama, sa crvenim ovratnikom oko zaprljane košulje i u nekakvu širokom kaputu, posve iznošenu. Odmah sam prepoznao kaput Gjukin. Uzme nam pomagati iz kočije, primajući naše bunde, kod čega mu jedna padne na zemlju. Htijući, da je brzo digne, gurne Batorića u trbuh, a meni stane na nogu.

U prvom katu izadje pred nas sam kućedomaćina.

— Gratias, gratias, illustrissime domine, — uzme veselo kliktati, baciv se Batoriću u naručaj i triput ga na usta izljubiv, — ta to je krasno, da si došao, starče moj! Klaudiko, Klaudiko, Klaudiko, Alfonze, gdje ste, — evo supremuš-komeša, — ah — mladež, oprosti, ne znaju, da si došao. A mnogo je stranih. — Izvoli, izvoli, servus Vladimire!

Gjuka Paštrović bio nešto mlađi od Batorića, a izgledao je čvrst i zdrav. Sve njegove mnoge brige i neprilike nisu mogle satrti čila mu tjelesnoga ustroja i pogledavajući Gjukicu, ja sam svakiput crpao uvjerenje, kako je ta naša slavenska pasmina već od zemana ustrojena za muku i nevolju. Ona je podnosi!

Najprije nas odvede u svoju sobu, da odložimo zimske kapute.

— To je kod tebe danas čitavo proštenje! — rekne Batorić, pokazujući na silesiju bunda i

kaputa. — Pak, dragi Gjuka, sad mi kaži, kaj je to kod tebe danas ?

— Eh, ho — ho — ho! — najprije se glasno nasmije Paštrović, a onda nastavi nekako zbunjeno : To ti je sve udesio podjašprišt, — on ima nekakve kombinacije s mojim Alfonzom, — ah — molim te, no — vidjet ćeš.

— Zar je Alfonz kod kuće ?

— A ma jest — došel ujedared. I ne pitaj; znaš kakvi su mladi ljudi, — k tome još ulanski oficir — nikad dosta ! Došel po novce, a ja ne znam, kuda bi se del. Bila mu velika nužda, — i — moral sam opet kod Salomona u Krapini — i bome — prodao sam zadnje hraste u šumi, — a htel sam na proljeće da gradim štalu. Kupil Berger po što po to. Skoro za niš, — al takvi su ovi patroni, kad znaju, da je človek vu sili. Oh — kazal sam Alfonzu, kak greši !

— Ah, izvini ga, em znaš, kak Latinac veli : *Iliacos intra muros peccatur et extra!*¹ Nismo ni mi bolji bili. Alfonz je inače dobar dečko. Pa kada odlazi ?

— Ta, pomisli ! — ostaje ovdje — kvitirao je — jučer poslao tu svoju molbu, — odvrati Gjuka latinski.

— Kvitirao — a zašto — pak što će tu ?

— Meni nije ništa pravo kazao. Veli, za njega će najbolje biti, da ovdje gospodari, da se dobro oženi, — oh, tko bi znao današnje mlade ljude. Nekoč — per *Dominum nostrum*² — ah — i ja sam tako k pokojnom ocu došao, a on me s batinom u ruci istjerao. Al ovaj me nije ni pitao ; — neka bude, — napokon — no da, ja ću ti kazati. Prilikom prodaje šume poslao sam ga k Bergeru, tu je vidio Bergerovu kćer Moniku, jedino dijete, a Berger bogat ; ti da-

¹ Griješi se u Troji i izvan nje. ² Za Gospoda našega

našnji mladi ljudi računaju, — ja sam Viržiku uzeo bez svega. I tako ti on na to misli, a Ercigonja odmah uzeo stvar u ruke, popitao se kod Bergera. Alfonz se njemu i djevojci svidja, samo se stari Berger boji, što je Alfonz vojnik, — zato je kvitirao. Ona, istina, nije lijepa, ali je pametna, — pak tako bi Moravče opet došlo u naše ruke. Bergerovi će doći danas k nama i tako — eto — zato sam vas pozvao !

— Oho, to su dakle danas zaruke, — no to bi Berger morao dati goste, — uzme Batorić šaljivo.

— Ta, znaš — Švaba ! Objesio bi se prije, nego li da pozove gosta, a Ercigonja nije dao mira — rekao je: što prije, to bolje. — Dakle, daj izvoli u društvo.

U salonu nadjemo sve puno. Ercigonja je sa svojim gostima došao još prije nas. Bio i magnificus Radičević i Štefica Petrović i Lacica Kuntek i gotovo svi drugi susjedni vlastelini i župnici. Stariji popovi bili su u uskim hlačama i visokim čizmama, a mlađi bez iznimke u pantalonima i na pô dugim kaputima s otvorenim prslucima, da su se vidjele bijele košulje. Stariji se veselo pleli i motali po sobi, glasno se šalili, s prisutnim gospodjama razgovarali, a u prijatnim veselim obrazima sjala im prostodušna radost i nepritajeno veselje, što su opet u društvu. Mlađi pak ozbiljno se i obzirno držali, šuteći se povlačili više u kut i gledali tek na gospodu, strogo se čuvajući, da im oko ne zamakne nedopuštenim pravcem.

Kad je Batorić stupio u sobu, sve ga radosno pozdravi, a Alfonz Paštović potrči skokom do njega. Imao je na sebi još ulansku uniformu. Bio to pristao mlad čovjek od kakvih dvadeset i osam godina. Kratko rezana kosa nad čelom dosta se prorijedila, no glatko i izbrijano lice sa dugim smedjim brkom sjalo je od rumeni. Brk se ravno, a opet valovito

nosio zrakom. Svoju bijelu finu ruku izdaleka je pružio prema starcu, visoko je držeći. Pod rukavom zvonila je srebrna narukvica.

Batorić ga srdačno pozdravi i zabrani, da mu kaže „vi”.

— A što mi otac veli, da puštaš ovo? — i starac pokaže na ulanku.

— Jest — he — he — he — ah nema izgleda — bolje kopati zemlju. — Zahtijevaju svakakvih ispita, napredak imadu samo akademici i djaci ratne škole, a gdje će starčovjek kao ja učiti. A au fin — i ovdje me treba.

— Bene — bene — ti najbolje znadeš, što ti je činiti. A gdje je Klaudija?

— Upravo je izišla malo prije. Posao, — ali vratit će se taj čas. Ta — eno — došla je. Klaudo, zar ne vidiš, dodji ovamo!

Lijepa, izvanredno lijepa djevojka od kakovih dvadeset pet godina pristupi lakim, a opet dostojanstvenim korakom k nama. Bujna smeđja kosa, zalijevajući se nešto zarudjenim blijeskom, spletena u dugu frizuru; padala joj duboko za vrat. Visoko čelo sjalo bjelinom, pravilne crte lica, tek nešto zarumenjena, nosile su u sebi izraz otvoren, ponosit i opredijeljen. Velike okrugle tamne oči ravno su gledale preda se i u zjenicama tinjala žarka iskra. Fini grčki nosić i pune usnice povećavahu još ljepotu lica, no kao da je okolo njih drhtalo od časa do časa nešto, što je izricalo svu toplu strast. Stas joj bijaše ravan, no u kretnji gibak; dosta raširene pleći slagale su se u raskošnoj pognutoj crti. Pune grudi nad neobično tankim pasom i čvrstim dônjim tijelom odisahu mladim jakim životom i ladanjskom svježosti.

Obojici nam ujedared pruži ruke i nije se branila, da ih poljubimo.

— Mislila sam, vi ćete biti prvi, a ono malo da niste posljednji. Samo još — Ber — Bergerovih nema ! — Činilo mi se, da je s nekim lakim prezirom izgovorila ovo ime. Tad nas privede u sredinu salona, gdje je bila smještena baršunasta žuta garnitura, nekoć veoma elegantna, ali danas posve izlizana u nasloncima. Ovu garnituru morao je Gjuka po što po to nabaviti, jer dotle nije imao mira od svoje žene Viržike. Kod židova je načinio dug uz užasne kamate, samo da može zadovoljiti želji svoje žene.

Klaudija nas smjesti uza se i ljubazno popita Batorića, hoda li mnogo u lov, i šaljivo se potuži, da joj otac ne će da nabavi puške, s kojom bi mogla i ona u lov. Odmah uz nas — na istoj garnituri, na koju je Paštrović još danas sa silnom ljutosti pogledavao, — sjedile su nekoje starije gospodje, sve iz obližnjega susjedstva. Ove gospodje, čuvši Klauđijinu želju, zagledaše se najprije zadivljeno u djevojku, zatim od ljutosti pocrveniše, a najposlije smijući se pogledavale su jedna drugu. Klauđiji to nije izmaklo, no ona nije marila za to. Na koncu konca bijahu to posve nedužne dušice : — sve redom, kako su tu na okupu sjedile. — Istina, sve su bile u svilenim, nešto izvan mode skrojenim toaletama, i sve su mirisale upravo silno po pačuliju ; ali zato su im opet bile tuste ručice crvene, i mjesto „Küche“ govorile bi „Kuhel“, mjesto „Mädchen“ rekle bi „Mädel“, a mjesto „herum“ kazivale „umatum.“ Kako su hrvatski govorile, ne mogu znati, ja ih nisam čuo. Nedužan im je takodjer bio predmet zabave. Sav razgovor pleo se oko tužba na zločestu služinčad, na crvljivo voće prošloga ljeta i po tom na kompot, koji se silno kvvari. S kompota se svrnuo razgovor na ljubavne zgode mlade vlastelinke Leje Ružičke, koja je ukuhanje posve prepustila kuharici, samo da može slobodnije sa svojim „štucerima“ (to je bio

njihov izraz za ovu vrst ljudi) provoditi vrijeme. Napokon, da pred Klaudijom pokažu, da nije tek ona jedina, koja što čita, uzele su jedna drugoj pripovijedati, što je koja čitala u „Weltblattu“ ili u „Agramer Zeitungu.“

Klaudija se nije ni jednom riječi umiješala u ovu zabavu; Batorić pak nije više mogao odoljeti, nego se digne i povuče me za sobom. Tek nekoliko koraka dalje uzme: — Per amorem Dei, — ta — sanctissima simplicitas, — kako li to dandanas izgleda! Onda mi još govorite o napretku. Nekoč su naše žene ipak više toga znale i umnije razgovarale, — nisu ni one bile filozofkinje — rado su ogovarale, ali opet, — i baš majka one Lujzike, koja je toliko govorila, bijaše visoko naobražena žena. Cijeloga je Vergila u originalu pročitala, a Homera u latinskom prijevodu.

Prikupismo se nato k rpi gospode, što se okupili oko stolića sa šljivovicom.

Razgovor se iznimice nije vrtio oko politike, nego je umirovljeni županijski „praeceptor cassae“¹ i vlastelin Lunić sve u deveto uzdizao i slavio Morizonske pilule, tvrdeći, da je to izum nedogledno znamenit po čovječanstvo i da bi on za cijelo u grobu već ležao, da se nije dočepao toga „remedija.“ Župnik Štefančić usprotivio se toj silnoj slavi i uzeo opet isto tako hvaliti „gorušične obloge.“ S njima da je zadnjiput dapače spasio život jednomu utopljeniku.

Illustrissimusa, čovjeka zdrava, nije taj razgovor baš nimalo zanimao, i kad je mladi fiškal Lugarić počeo o svemoći Radegunda, starac se napola okrene i htjede da ostavi ovu rpu. No u taj čas pristupi vlastelin Veverić, čovjek, koji je vječito razmišljao o novim sustavima gospodarenja, a ono uistinu nije na svom dobru još dotjerao ni do trijera najstarije vrsti, nego se je žito bogzna kako čistilo.

¹ Blagajnik.

Taj je dakle svojim važnim i odrješitim načinom stao pripovijedati, da je jučer kod njega bio jedan gospodin iz grada i predložio mu osnovu, po kojoj bi se njegovo dobro Golubanovac parcelacijom prodalo među seljake. Cijene da bi bile izvanredne. Na dlaku točno proračunao mu je taj gospodin, da bi Golubanovac, za koji ne može redovito dobiti ni četrdeset hiljada, takvom prodajom donesao preko sto hiljada forinti. I zbilja — danas ujutru držali tek za pokus dobrovoljnu dražbu, te je među ono tek nekoliko seljaka postignut upravo nečuven uspjeh. Po hiljadu forinti za jutro livade, a oranice po šest stotina. — „Ja sam odlučio; što ću se mučiti i s porezom i s težacima i zločestim žitnim cijenama. — Lijepo imat ću kapitalčić, dugova ću se riješiti, pak — kao mali bog u Francuskoj!” — dovrši Veverić. I stari i mladi Paštrović pomno su ga slušali. Gjuka tek što nije taj čas uza nj pristao. Alfonz je takodjer odobravao. Jedini se Batorić silno usprotivi. Nazove takav postupak zločinom, izdajstvom i ludošću. — „Da — seljaci će obećati, što hoćeš, jer ne misle, kako će isplatiti, a onda daj ih tuži, daj ovrhe vodi, ode zemlja — nema novaca!” — vikao starac i najposlije, kada je većina uz Veverića pristala, ostavi ih i zlovoljno se odvrne.

U protivnom uglu stajale su na okupugospodjice.

Dražesna mlada čeljad privlačila starca Batorića. On se prikupi k njima i za čas bilo smijeha i veselja. No opaziv, da im smeta predjašnjoj zabavi o najnovijim koloritima „Bazara” i „Frauen-Zeitunga”, odšulja se starac i odovud i povuče me dalje čak u treću sobu. Magnificus Radičević i podjašprišt Ercigonja dodjoše za nama.

— Kak je to nekad ovde veselo bilo! — počeo Batorić, prema Radičeviću okrenut. — Znaš, Škender, kak si ti nekad vučil poljsku mazurku Viržiku

njihov izraz za ovu vrst ljudi) provoditi vrijeme. Napokon, da pred Klaudijom pokažu, da nije tek ona jedina, koja što čita, uzele su jedna drugoj pripovijedati, što je koja čitala u „Weltblattu“ ili u „Agramer Zeitungu.“

Klaudija se nije ni jednom riječi umiješala u ovu zabavu; Batorić pak nije više mogao odoljeti, nego se digne i povuče me za sobom. Tek nekoliko koraka dalje uzme: — Per amorem Dei, — ta — sanctissima simplicitas, — kako li to dandanas izgleda! Onda mi još govorite o napretku. Nekoč su naše žene ipak više toga znale i umnije razgovarale, — nisu ni one bile filozofkinje — rado su ogovarale, ali opet, — i baš majka one Lujzike, koja je toliko govorila, bijaše visoko naobražena žena. Cijeloga je Vergila u originalu pročitala, a Homera u latinskom prijevodu.

Prikupismo se nato k rpi gospode, što se okupili oko stolića sa šljivovicom.

Razgovor se iznimice nije vrtio oko politike, nego je umirovljeni županijski „praeceptor cassae“¹ i vlastelin Lunić sve u deveto uzdizao i slavio Morizonske pilule, tvrdeći, da je to izum nedogledno znamenit po čovječanstvo i da bi on za cijelo u grobu već ležao, da se nije dočepao toga „remedija.“ Župnik Štefančić usprotivio se toj silnoj slavi i uzeo opet isto tako hvaliti „gorušične obloge.“ S njima da je zadnjiput dapače spasio život jednomu utopljeniku.

Illustrissimusa, čovjeka zdrava, nije taj razgovor baš nimalo zanimao, i kad je mladi fiškal Lugarić počeo o svemoći Radegunda, starac se napola okrene i htjede da ostavi ovu rpu. No u taj čas pristupi vlastelin Veverić, čovjek, koji je vječito razmišljao o novim sustavima gospodarenja, a ono uistinu nije na svom dobru još dotjerao ni do trijera najstarije vrsti, nego se je žito bogzna kako čistilo.

¹ Blagajnik.

Taj je dakle svojim važnim i odrješitim načinom stao pripovijedati, da je jučer kod njega bio jedan gospodin iz grada i predložio mu osnovu, po kojoj bi se njegovo dobro Golubanovac parcelacijom prodalo među seljake. Cijene da bi bile izvanredne. Na dlaku točno proračunao mu je taj gospodin, da bi Golubanovac, za koji ne može redovito dobit ni četrdeset hiljada, takvom prodajom donesao preko sto hiljada forinti. I zbilja — danas ujutru držali tek za pokus dobrovoljnu dražbu, te je među ono tek nekoliko seljaka postignut upravo nečuven uspjeh. Po hiljadu forinti za jutro livade, a oranice po šest stotina. — „Ja sam odlučio; što ću se mučiti i s porezom i s težacima i zločestim žitnim cijenama. — Lijepo imat ću kapitalčić, dugova ću se riješiti, pak — kao mali bog u Francuskoj!“ — dovrši Veverić. I stari i mladi Paštrović pomno su ga slušali. Gjuka tek što nije taj čas uza nj pristao. Alfonz je takodjer odobravao. Jedini se Batorić silno usprotivi. Nazove takav postupak zločinom, izdajstvom i ludošću. — „Da — seljaci će obećati, što hoćeš, jer ne misle, kako će isplatiti, a onda daj ih tuži, daj ovrhe vodi, ode zemlja — nema novaca!“ — vikao starac i najposlije, kada je većina uz Veverića pristala, ostavi ih i zlovoljno se odvrne.

U protivnom uglu stajale su na okupugospodjice.

Dražesna mlada čeljad privlačila starca Batorića. On se prikupi k njima i za čas bilo smijeha i veselja. No opaziv, da im smeta predjašnjoj zabavi o najnovijim koloritima „Bazara“ i „Frauen-Zeitunga“, odšulja se starac i odovud i povuče me dalje čak u treću sobu. Magnificus Radičević i podjašprišt Ercigonja dodjoše za nama.

— Kak je to nekad ovde veselo bilo! — poče Batorić, prema Radičeviću okrenut. — Znaš, Škender, kak si ti nekad vučil poljsku mazurku Viržiku

i njene prijateljice? Do zore trajalo, a nisu ni muzike imali. Eh, bili smo čisto drugi ljudi. Kako to danas izgleda !

— Tempora mutantur, et nos mutamur in illis,¹
— odvrati magnificus. Pa nemoj zaboraviti, onda
— ante anno ahtundfircik — bili smo svi skupa
drugi gazde, pak i Paštrović. Taj još najviše, a danas
upravo on najteže prolazi.

— Taj silni imetak — dakako za naše prilike
— i sve je odišlo! — uzdahne Batorić. A nije bil raz-
trošan Gjuka, — njegova kaputa nije nikada drugi
krojač delal, neg stari Daša, bivši mu kmet, — eki-
paža bome takodjer nije držal preterano elegantnih,
— al ode — ode svejednako. Dakako — sila nesreće.
Svaka je neprilika navalila na njega.

— No — sad se nadam, — uzme Ercigonja
latinski — popraviti će se sve ! Ja sam Bergera upo-
zorio na Alfonza, kao zgodna supruga za Moniku.
I Švabo je sasvim za to. Napokon, tašt je takodjer.
No ja lukavo njemu stao pripovijedati, kako će tom
ženidbom njegova jedinica postati gospodjom Ka-
menice; to ga sasvim savlada — i on privoli, da
se danas stvar uredi.

— Ali Alfonz ipak nije smio da na takovu
jednostavnu nadu pusti službu, — uleti Batorić
Ercigonji u riječ.

— Istina, prenaglio se. Najposlije — kakove smo
sreće, — može se još sve izjaloviti. Da je samo Gjuka
drugi čovjek, al on bi i ne bi! Takav je od zemana.

— A što je s Klaudijom; hoće li biti što s tim
doktorom Luxenom? — upitam ja.

— Valjda, — odvrati Radičević.

— Ali već predugo traje ovaj odnošaj, — na-
stavi Ercigonja, još uvijek latinski. Napokon pravih

¹ Vremena se mijenjaju, i mi se mijenjamo u njima.

zapreka ne može da bude. On živi upravo briljantno. Ta kupališni je liječnik; — Toplice uvijek su pune, — a hvale ga ljudi, da je vješt.

— Traži on novaca, a otkuda toga siromahu Gjuki? Brani se jedva od dugova.

— E, pa što vodi djevojku za nos? — umiješa se Batorić.

— Ta — Bog bi ga znao, što i kako kani. Meni je Klaudije baš žao. Tako krasna — dobra djevojka ! A ne bih rekao ni riječi, da nije imala zgode udati se. Još nedavno prosio je čestit ugledan čovjek, ali ona ni čuti o kome drugome. Šteta, da je tako.

— Najposlije kriv je najviše sâm Gjuka, — prekinu Radičevića Ercigonja. — Kao u svemu, tako i u tome, prepustio je suviše cijelu stvar slučaju. Nije on nikada pomislio, kako će udesiti, da djevojka nadje valjana druga.

— Takvi smo — kaj ćemo ! — rekne Batorić.

— Da — jesmo većina nas; — istina, — ladjice svoga života ne ravnamo brigom obzirna krmilara, to je u krvi našoj, pravo veliš, — no u Gjuke je još neki djavo, — uzme Radičević. — Kad je Klaudiji bilo osamnaest godina, vidio ju je negdje divan čovjek, Štefica Grebljanović; — sad je već savjetnik kod ministarstva. Taj ju vidio i zaljubio se, pa kako je čestit čovjek, odmah je pomislio na ženidbu. I dodje k meni, pa me umoli za pomoć. A znate, što moj Gjuka? — Nije čovjeka ni u kuću uveo. Njemu nije išlo u glavu, da bi on, kao otac, sâm „davao djevojci svojoj, da se zaljubi“. „Ipsissima verba“ našega Gjukice. Što ćete onda? A u isto vrijeme nije se ništa brinuo, s kime se djevojka upoznaje, nego je pustio sve slijepu slučaju. I tako dodje, da se je zaljubila u nesretnoga onoga Slavka Perkovića.

— To je onaj, što je od pijanstva poludio — i umro.

— Jest, onaj. Sav svijet joj uzeo tu ljubav gotovo za zločin, no ona si malo glavu trla. A Gjuka se ljutio, bjesnio, a opet dopuštao propalici, da svaki dan dolazi u kuću ! Kad su ga iz službe otjerali — onda istom Klaudija sasvim za njega ! Usudih se jednom, da je upozorim, no ona omjeri me od glave do pete, prezirno se nasmiješi i odvrnuvši se od mene klikne, da bi se stidila pogledati božje nebo, ako bi ga sada u nesreći othitila. Ponosna i poštena je to duša !

— A kako se tada s Luxenom sastala? — upitam, jer kako me više godina nije bilo kod kuće, nisam poznavao svih zgoda i nezgoda naše okolice.

— Ma Luxen je liječio onoga nesretnika. Tako se upoznali. On je od prvoga dana poludio za krasotom djevojkom. Nije fine finaliter nikakvo čudo. Klaudija se napokon takodjer zagledala u njega, pa kako je strastvena, to i ova druga ljubav nije ništa slabija od prve. Poznam ja djevojku, — dovrši magnificus.

— O silno ga ljubi. Znam i ja o tome, — uzme Batorić. — Prije dvije ili tri godine naslijedila je od svoga ujaka, pokojnoga Lukanovića, brata Viržikina, četiri tisuće gotovine i svu srebrninu. Ja sam bio „testament-executor“. Najprije je htjela sve novce dati ocu, a Gjuka ni da bi čuo o tome. I sâm bio sam protiv toga. „Ti se kaniš udati, Luxen treba novaca; čuvaj u to ime“, — rečem joj. No ona nije htjela jošte popustiti. „Za udaju nije dosta, Luxen želi, da budem sve imala, da lijepo i udobno živim. Imam li dakle ili nemam te četiri tisuće, — jednako je !“ — odvrati ona. No u to se Luxen sam umiješa u stvar. Dodje k meni Klaudija i zatraži novce. Iskrena, kakova je, zatraži tako, da je odmah i rekla, što će s novcima. Luxen da se nalazi u silnoj neprilici: ukrali mu nekakve kupališne novce, za koje

on odgovara, — mora da ih nadomjesti, ako ne će — jednom riječi — mora da bude novaca iz oka ili boka. U početku nisam htio dati. No ona — i zapovijedala mi i zaklinjala me. Najposlije — puñoljetna jest — a vidio sam, da se boji, ne bi li i s Luxenom bilo isto, što i sa Slavkom, — i ja dajem novce.

— A je li joj Luxen vratio ?

— Ne znam čime ! Klaudija, kakva jest, i ne misli na to. Takove naravi, kao što je Klaudija, ljube i silno i istinito, — na svaku su žrtvu uvijek pripravne, — dovrši Batorić, jednako latinskogovoreći.

U to se Klaudija pokaže na vratima. Opazivši nas sustavi se na pragu. Vidio sam joj na licu nešto nemirno — nekakvo očekivanje. Tad se hitro odvrne, kao da nas nije opazila i pristupi k prozoru u drugoj sobi, odakle je jednako gledala u daljinu.

— Nestrpljiva je, — šapne Radičević — obećao Luxen, da će i on doći, — a nema ga. Pitala me danas već nekoliko puta, da li sam ga vidio, kad sam se provezao toplicama.

To rekav povede nas magnificus opet u dvoranu. Bergerovih takodjer još nije bilo. A već je prošao jedan sat po podne. Starac Paštrović postajao zlovoljan. Čisto divljao i nemirno hodao iz jedne sobe u drugu.

— A gdje je taj Šva — taj Berger? — vikao Gjuka nestrpljivo. Alfonz zabrinuto skoči k ocu i uze ga miriti.

— Nemoj za Boga, — mogao bi čovjek saznati, — pak bi mi se sve izjalovilo. Doći će, umiri se; on je čovjek točan : — posao mu je prvo, zatim tek zabava.

— Ah — pusti me ! Takav Švaba — zovem ga, — a on daje na sebe čekati. Prije trideset godina nije mi tek jednom čistio čizme kod grofa Jurice, a gle — sada — zaboravlja, da ga zovem — ja Paštrović — bogme pravi gospodin — ne kao on. — Hodi,

molim te, skupa sa svojim osnovama, — plemić — oficir do jučer — pak sada — ah — mogu ti kazati, da nisam zadovoljan. Izgleda to, kao da si se prodao za novac; — jest — jest — sad se ti ljutio ili ne ljutio! — zaintačio starac sinu upravo pred nama. Javila se u njemu plemenitaška gizda i savjest. Berger je uistinu započeo svoju karijeru kao sobar pokojnoga grofa Jurice L—a, prijatelja Gjukina, koji ga je doveo sa svojih čeških dobara.

— Pusti sada ove tričarije, — odvrati tek za čas Alfonz. — On je danas gospodin kao i nas koji. — Pustiv oca pristupi k nama i uzme se tužiti na nj.

— Znade dobro, da se samo na taj način mogu urediti. Ode inače Kamenica. I nije istina, da bi se ozbiljno protivio. No — kakav je uvijek i u svemu, da nikad ne zna, što hoće, — takav je i sada, pak ne čini onako, kako je u prilog stvari, nego kako mu mušice nalete u glavu. Što ćemo, danas je takvo vrijeme, — i mladi elegantni oficir zamahne rukom po zraku i odvrne se od nas na peticama. — Nisam mogao odoljeti, a da ne pomislim, da ni sin ne će znati dosljedno jedriti prema duhu novoga vremena.

Taj čas se vrata prednje sobe širom otvore.

— Ma foi — eto ih, klikne Alfonz, — ali — gle — tu je još neko s njima. Per Dio santo — krasne li žene!

U sobu udje Berger, njegova kćerka jedinica Monika i još jedna dama, izvanredno lijepa, elegantno i ukusno odjevena s manirama velikoga svijeta.

Berger bio čovjek oko pedeset godina. Visoko suho tijelo nosio je pognuto, suhonjavo lice bilo mu je zagasite od vjetra i sunca proplanule püti; ravan, neobično šiljat nos crvenio se u nosnicama. Davno nerezana plava brada bila je rijetka, brk je visio u tanku šetinastu struku preko usnica, kosa na glavi još je bila prvobitne plave boje i gustoće kao

u kakova mladića. Sitne, zeleno-sive očiice mirno zagledale na sve strane. Crno mu odijelo tek je onako visilo na njem, i držanje i čitava kretnja nije mu bila sigurna. Pozdravljao je sakupljene, ne gledajući nikome ravno u lice, nego udilj kao da po podu nešto traži, turajući kod toga Moniku laktovima pred sobom. Djevojka bila je niska, okrugla, za svojih osamnaest godina predebela. Koraci joj bijahu sitni i hodajući cijelim se tijelom zibala i teturala. Velika glava sa širokim nezdravo naduhlim licem blijedo-sive boje sjedjaše na posve kratku vratu, oko kojega se povio debeo zlatan lanac za uru. Oči joj bile iste kao u oca, jedina kosa bila je svojom pepeljastom bljedoćom i neobičnom bujnošću upravo divna. Odjevena bijaše u modru svilu, iskićenu pravim lijonskim baršunom.

— Nije baš odabrao najljepšu vjerenicu! — šapne šaljivo magnificus Radičević.

Ako nas nije mogla uznijeti Monika, to je na-protiv njezina pratilica sve zadivila. Bila je to visoka stasita žena; pokraj raskošne bujnoće u formama opet bila sva skladna i gipka. Crna puna kosa bila je bez svakoga sjaja. Pūt lica imala u sebi i nešto od sjaja i glatkoće mramora i nešto od tamne svjetlosti pravoga bronca. Najdivnije su ipak bile oči, krupne sjajne oči jasno-smedje boje, malo ne kao jantar žute, u zjenicama neopredjeljeno tamne, u kojima je čas zažario zeleni krijes smaragda, čas se zalila crna dubljina ponora; — prave tigarske oči!

Alfonz je prvi priskočio k došljacima. Svečano, kao da prima dvoranku najčistije krvi, poklonio se duboko pred Monikom, koja od zabune nije znala, što bi. Stari Berger pomogao si seljačko-ladanjskom krupnošću, te je kavaleristično-aristokratički pruženu finu ruku Alfonzovu čvrsto stisnuo i stresao njom, nekoliko puta potreptao elegantnoga oficira po ramenu i smijao se široko razvaljenim ustima, da

se je vidio sav red čvrstih nepokvarenih četvero-uglastih zubi.

Gjuka Paštrović ili je hotice učinio ili nije zbilja opazio dolazak Bergerovih, — jednako se razgovarao dalje sa Veverićem, ne pazeći na znakove, što mu ih Ercigonja davao. Klaudija isto tako nije odmah pohrlila k došljacima. Uprtim u vrata očima ostala je na svome mjestu, i bilo je očito, da još nekoga iščekuje. Trebalo je, da Alfonz posve blizu privede goste. Klaudija se prene i brzim pogledom prodje svu Moniku. Opazio sam, da joj je kod toga preletio licem izražaj nekakva razočaranja — malo ne prezira, pa se onda zadivljenim pogledom, punim ponosna pitanja, zaustavi na bratu.

Čim se prvi pozdravi izmjenili, bijahu i Paštrović i Klaudija ljubezni i prijatni s Bergerovima. Berger se je u početku istina mrgodio, pače se pričinjao, kao da ne razumije Ercigonje. Počeo je nešto natucati, da ga „spectabilis” Paštrović susreće s nekom antipatijom. No najposlije, kad ga je uzeo Ercigonja pred samim Paštrovićem uvjeravati, da se vara, te da ga Paštrović osobito cijeni i štuje, i kad je sam Paštrović napomenuo želju svoga sina, da se ženi, tad pristade Berger na sve. Berger da-pače uzme naskoro duboko se klanjati Paštroviću, premda Gjuka po svojoj naravi nije bogzna kako kićeno i nježno izjavio želju svoga sina, nego tek rekao : — Ovo tepče, moj sin, misli, da mu je došla hora ženidbi, pa da — no, tako — kako je podjašprišt kazao !

Klaudija se najprvo posvetila poglavito Moniki, no videći, da joj ova od smetnje — od česa li — ne daje baš nikakova odgovora, obrati se k stranoj dami. Bergerovi zaboraviše, da ovu kod dolaska predstave, i nije joj preostalo, nego da sama kaže, da je Alma barunica Nordberg, udova iza pomorskog

kapetana i rodjakinja doktora Luxena. S Berge-rovim se je upoznala ovih dana u toplicama, odakle je ovi odmah pozvaše k sebi, a danas je pošla s njima ovamo, „da vidi krasnu Klaudiju!“ — dometne svojoj besjedi i ljupko uhvati djevojku za ruku.

Čim je Klaudija jednom znala, da je barunica rodjakinja Luxenu, podvostruči svoju ljubežljivost.

Barunica isto se je tako natjecala u što većoj prijaznosti. Zabava bude taj čas živahna, fina i duhovita. Kod toga nije zaboravila, da svojim divnim očima svakoga pojedinoga promatra, i sretoše li se ove oči s pogledima ma koga, pokazao se oko punih klasično pravilnih usana miljušni smiješak. Najčešće svraćale joj se oči na Alfonza, koji se silio, da jedino Moniku zabavlja. Ova ga ponajviše šuteći slušala, no nije se poput oca joj mrgodila, nego je naprotiv zadovoljstvom sjala i svaki čas pobjedosnim i gizdavim pogledom prošla po rpi ostalih djevojaka, kao da im želi kazati: „Eto — za mene se taj otmeni elegantni oficir zanima, — gotovo moj je, — a vi — makar mislite, da ste ljepše, — eto. morate se s oženjenom pristarom gospodom zabavljati!“

Barunica je brzo postala središte cijelomu društvu. Pokrenula je razgovor o ljepoti domaćih okolica, no kod toga joj bilo glavno, da pripovjeda o krasotama, što ih je na mnogim i čestim svojim putovanjima vidjela po Švajci, Italiji, Poranjskoj i u Španiji. Ističući pojedinosti bila joj riječ živahna i svakiput sretno izabrana, a oči — oh, kako je ona znala kre-
tati ovim očima, — čisto se krijesile od zanosa i jednako se ustavljale na Alfonzu. Taj je poslije to opazio, — i ma koliko je čvrsto odlučio, da posve opčara i predobije Moniku, sad je svaki čas pustio svoj razgovor s njom i zabavljao se s barunicom. Najposlije zapleli se i on i ona u tako živahan razgovor, te se

činilo, kao da su zaboravili cijelo ostalo društvo. Ercigonja čisto blijedio od zabrinutosti.

— Gledajte, kako je lakouman, želi, da se zaruči danas, uvidja sam, kako bi to za nj bilo dobro, — a sada — kao da je sam nečastivi u njega uljezao. Baš je kao i Gjuka. Ništa promišljeno — sve od časa. Oh, Alfonzo moj, glete — kako je sav u vatru došao, — o — moram ja... — i podjašprišt umiješa se u zabavu, sileći Alfonza, da s Monikom započne razgovor. Starac dobričina davao mu dapače znakova očima, što nije barunici izbjeglo. Nasmješivši se jogunasto rekne Alfonzu posve glasno, neka ne zanemaruje svoje dužnosti. Alfonz se tek glupo nasmije.

Tada mu licem zabljesne i ljuti i otporni izraz, te je gotovo kao hotice imao samo za barunicu oči i uši. Monika je posve zašutila, ne pazeći ništa na Ercigonju. U licu je čas blijedila, čas se rumenila.

Medjutim kazalo ure dojurilo do blizu brojke II. Gosti prekinuli dojakošnju zabavu, na svim se licima opazala nestrpljivost, kojom se iščekuje ručak. Gjuka bude posve nemiran. Svaki bi čas letio u „palaču“, da vidi, je li već gotov ručak. Najposlije stao glasno vikati i rogoboriti. Na inoša je navalio tako osorno, da su se gosti, koji ga nisu poblje poznawali, prestrašili, nije li se što strašno dogodilo. Klaudija se hitro digla i pošla za starcem.

— Ne ljuti se, tatice. Ljudi nisu ništa krivi, — reče mu na pragu, — ja sam naložila, da se još čeka.

— A zašto? — upita je starac, još uvijek goropadan u licu i glasu.

— Luxena još nema, a obećao je; valjda je morao kojemu bolesniku, — odgovori djevojka mirno i pogleda ocu ravno u lice.

— A tako — pa dobro — bene — bene, — treba samo da znadem, — umireno će i ukroćeno starac.

Klaudiji se naime nije nikada usudio da mnogo prigovara i zanovijeta, makar je inače bio silan „grubijan“. Dakako, nije to bila energija niti zla čud, nego tek nemarna navada. Koji su samo malko dulje s njim općili ili imali kakova posla, brzo su ga upoznali s te strane. Zato je mogao ma kako psovati i vikati, zašto se to ovako ili onako ne čini, njegovi ljudi ipak su činili sve onako, kako ih je bila volja, a on — dalje od vike nije dospio.

Napokon bude predugo, da se još čeka s objedom. Klaudija popusti i pozvoni inošu, neka nosi čorbu. Taj čas bane na vrata Luxen. Klaudija veselo pojuri pred njega i srdačno ga pozdravi.

Bio on čovjek oko trideset godina. Kosu je nosio posve ostriženu, lice mu bilo izbrito, tek neobično dugi i debeli brk pod krupnim nosom stršio daleko od lica u zrak, po čemu bijaše nalik na kakvoga „sergeanta“ sa mnogim kapitulacijama. I hod mu je bio takav, kao da je sad sjahao s konja. Odjeća mu bijaše dosta elegantna kroja, ali s prljama kloroforma ili kakova hidrokalija — i bez petoga puceta.

Kretnje su mu bile živahne — gotovo kazališnih manira. Klaudiji se približio čuvstveno — tronutim glasom, glavu kod toga posve nekako iskrivio, kao da joj duboko u oči hoće da uroni; — a zatim uhvativši je za obje ruke ostade jedan čas miran, jednako je ravno u oči gledajući. — Tada joj poljubi nekoliko puta redom prstiće i dlan, pa se napokon kao silomice i bolno trgne čaru presretna časa, i učini svečani posve salonski naklon. Svršivši prizor s Klaudijom potrči najprvo gospodjama, da im se duboko nakloni, ruke izljubi — i da svakoj što ugodno i prijatno kaže. — Živa — živčata slika galanterije salonskoga junaka kakove malogradske talijanske komedijantske družine! — pomislim u sebi, videći ga

upravo taj čas, kako priklanja koljeno pred rrom djevojaka i koketljivo-ljubežno svakoj se smiješi. Ja ga dosele nisam poznavao ni po vidu, tek čuo sam, da je u bližnjim toplicama prvi liječnik; — zato sam se sada upravo snbivao od čuda, da je Klaudija toga čovjeka tako strasno zavoljela.

Opazivši Luxen Bergera veselo je zakliktao i praveći pretjerano velike korake poskočio k njemu. Tad ga je i smjerno i „kameratski“ pozdravio, pitajući u šali, kako je zadovoljan sa svojim gostom, s „kugjinom“ Almom. (Luxen bio je iz Trsta ili Rijeke). Berger se je sad prviput malko nasmiješio.

A cijelomu društvu odlanulo, kad je došla Klaudija i umolila, da se ide k stolu.

Barunica nije čekala, dok bi je tko umolio, da je povede, nego se odmah ovjesila Alfonzu o ruku. Kod stola — naravno — dobila je mjesto u pročelju i kad se Alfonz poklonio, da odstupi, učini kao nezadovoljnu kretnju po zraku i posve glasno rekne : — Ah — da — vi ste domaći — morate niže — baš mi je žao, — što ću ja među tom pristarom gospodom !

Alfonz malo te nije zaboravio, da sjedne kraj Monike. Htio je upravo doći naprama barunici. Tu je Ercigonja pritekao u pomoć. Doveo je ravno Alfonza k Moniki. Luxen je sjedio s druge strane, a pokraj njega Klaudija.

Stol bijaše lijepo opremljen; Klaudija je dala svoju srebrninu. Pod trhom svakakih slastica čisto se u sredini svijala daska. Paštrovićeva kuća od nekada slovila sa izvrsnih objeda. Pa ma kolike bile današnje neprilike, opet nije stari Gjuka u tome ni za dlaku htio da popusti.

Pošto gosti prvi glad utišaju, i natoče po volji „četrdeset kapljica post jusculum“, ustate Gjuka i počne govoriti :

— Pozdravljam vas, gospodo, kod svoga stola i hvalim vam od srca, što ste se izvolili odazvati skromnomu pozivu. Pošto sam ja ostario, a nije nas premaleni broj, to mi nedostaje sila, da vas u veselju ravnám. Stoga ću po starom zagorskom običaju umoliti prijatelja Lacicu, neka nas on ravna. Živio stolaravnatelj Kuntek !

— Živio — živio ! — odazove se cijelo društvo, kucajući se svi međjusobno i sa kućedomaćinom i stolaravnateljem. Lacica odmah nastupi svoju službu ; — najprije pozdravi kućedomaćinu, zahvali za iskazanu čast i imenuje „fiškuše“ sa svakog kraja stola, da mu potpomažu u vršenju njegove „odlične, ali i teške službe“.

Za čas ustane i uzme glasno kao da stotini govori : — „Molim gospodu, da puno do vrha natoče čaše. Zdravica, kojoj je sada red, vrijedna je svake slave i svakoga poštovanja, — stoga će biti „vanderček“. Gospoda fiškuši neka pazе, da se svaka čaša do kraja ispije. „Pisačići“ ne smiju ostati“. — I Lacica kićenom riječi nazdravi današnjemu godovnjaku Jankici Ercigonji : — Ja pijem i ispijam — eto — te predajem našem milomu „illustrissimo domino“.

I tako je redom išlo. Kad su fiškuši izvijestili, da je zdravica dovršena i red obavljen, onda se Janko dugim govorom zahvalio.

— Posla je mnogo ! — reče Lacica i stade nazdravljati po redu gostima, davajući svakome družicu. Njega je, „tertium in ordine“, nazdravio kućedomaćina i dao mu barunicu za družicu.

Dok je došao red, da se Alfonz nazdravi, bio je Lacica dobrano već ugrijan i nije baš pazio na riječi. On nazdravi Alfonza s Monikom i dometne, da bi Bog dao svoj blagoslov vezi, koju oboje mladih ljudi žele. Monika porumeni, a Alfonz se trgne od ljutosti;

no prikrije svoj gnjev u laki smiješak. Jedini je stari Berger kimao zadovoljno glavom. Paštrović pak prekinu Lacicu i spočitne mu, što bunca ovako u vjetar. Nije kod toga za cijelo mislio pokazati, da nije sporazuman s nakanom svoga sina, ali Berger valjda je tako shvatio i prestao se smijati, te zadržano pogleda na Ercigonju. Ovaj se ljutito i zabrinuto držao.

Kod pečenke naruči Lacica „bilikum“, jer su bila tri ili četiri gosta, koji su prviput u kuću došli. Nakon obavljenih ovih dobrodošlica potvrdio je stolara-vnatelj sa svjedocima izvršeni čin. Morao je to učiniti s obzirom na broj od tri, da je ispraznio bilikum. Isto je bio dužan kućedomačina, no taj izmoli, da ga Alfonz zamijeni. Ovaj to učini, a tek sada se sjeti Lacica, da je i barunica prviput gost u Paštrovića. Ponudi dakle i njoj čašu dobrodošlicu, spomenuvši, da imade pravo izabrati koga od gospode, koji će mjesto nje ispiti veliki peharčić. Ona izabere Alfonza. Taj nije bio naučen na toliko vino, pa ga je prvi bilikum već razigrao, a nekmo li ovaj drugi. U zanosnom govoru uzme slaviti ljepotu baruničinu i hvaliti nebesa, što joj može barem tu malu uslugu učiniti, a pripravan bi bio za nju makar u vatru. Alma mu se ljubazno smješkala, a on sve to jače uzeo plamtiti. Sirota Monika sjedila je posve poništena, i bilo je očito, da se mora siliti, da joj od jada i srama ne navale suze na oči. Kad je još Alfonz u svom zanosu spomenuo, da barunici ravne i jednako vrijedne nema više na svijetu i pozvao čitavo društvo, da u čast presvijetle gospodje piju svi punu čašu vina, onda je Monika dugim, žalosnim pogledom svrnula oči na oca.

Napokon si pomogne Ercigonja tako, da je umolio Klaudiju, neka digne stol. Nadao se, Alfonz će tako imati zgode popraviti svoju pogriješku, pa je htio, da se u salonu među Paštrovićem i Bergerom

stvar uredi i zaruke proglase. — „Lacica je već previše razigrao društvo!“ — rekne mi podjašprišt i pokaže na donju stranu stola, gdje su mladi ljudi pod vodstvom Lacice počeli pjevati :

„Na tom mladom ljetu veselimo se !“

No Ercigonja se prevari u svome računu. Čim je Alfonz ustao od stola, pohrli k barunici i uvede je u salon, gdje sjedne u najdalji kutić s njom na uski kanape, i ondje ostane. Moniki se smilovao Luxen, koji je htio Klaudiju voditi, no ova mu dade znak, da pozove Moniku. Djevojci su oči bile suzama orošene, i spazivši Alfonza u živoj riječi s barunicom u napola sakritom kutu, izidje iz salona i povuče se u treću ili četvrtu sobu, gdje sam je vidio dugo vremena, kako stoji čelom oslonjena na staklo prozora.

Sretniji bio Ercigonja s Gjukom. Poznavao je dobro starca i znao je, da tu ne treba drugo nego izravno Bergera i njega pozvati, da se izjave. — „Kad bude s Bergerom govorio, ne će imati više svoje volje ! — I bilo je tako. Berger i Paštrović uvjeravali su se, kako se štuju i napokon — Paštrović reče, da želi za Alfonza Moniku. Berger „dragovoljno“, i ističući, da se osjeća počašćen tom prosidbom pristane, da se djeca zaruče, ali samo, ako se ljube.

— Samo ih treba zvati ! — klikne veselo Ercigonja. Niti Alfonza niti Monike nije bilo u salonu. Podje ih tražiti. Djevojku je prvu našao. No ona plačnim glasom izjavi, da se je prevarila u Alfonzu, da je on i ne gleda i — najposlije pade u plač. Starac je uze miriti i uvjeravati, kako je Alfonz od prvog trenutka, što ju je vidio, bio posve opčaran ; danas da je preveliko društvo, a da bi se isključivo njom bavio. Najposlije podje mu zbilja za rukom, da umiri siroticu i ona napola se blaženo smijući,

napola još u suzama privoli, da s Alfonzom stupi pred društvo kao zaručnica.

— Ajde, podjite sa mnom, da ga nadjemo ! — klikne podjašprišt veselo i uhvativši je za ruku prodje salonom, palačom, još trećom sobom, — ali Alfonza nigdje.

Napokon u četvrtoj sobi nadju ga. Ali kako ! — Barunica je sjedila na fotelju, a on — vatren od ljubavi i vina klečao pred njom.

Monika ciknu i pade u nesvijest. Luxen odmah dotrči, pruži joj prvu pomoć, — i za pô sata otidjoše Bergerovi i barunica. Berger bio je ljut i uvrijeđen, a Monika blijeda u licu kao stijena. Luxen im se priključio veleći, da bolesnicu ne može ostaviti samu.

— Ode sto hiljada, nevaljanče ! — crven od ljutosti navali na Alfonza podjašprišt. — A čestita, dobra djevojka; marljiva, izvrsna gazdarica ! — stao naricati starac. — Ali takovi ste, ne znate nigdje svoje lakoumnosti svladati.

Paštrović se takodjer svalio na sina.

— Ah, pustite me, napokon nisam je ljubio — a prodati se — ja sam još uvijek Paštrović ! — ponosno im odvrati Alfonz.

— Ali za Boga, za volju te ženidbe kvitirao si službu, a sada — ništa ! — vikao Gjuka.

— Sic est in fatis ! — okrene se prema meni Batorić.

Taj čas stupi u sobu brzojavni glasonoša i pre-dade brzojavku. Glasila je na Alfonza. Isplativ momka otvori grozničavom hitnjom smotak. Pročitav ga problijedi, baci papir od sebe, uhvati se za čelo i kao lud odjuri iz sobe. Otac podigne brzojavku i pročitava : „Beč 27/12 18. . . Poručniku Paštroviću itd. Upravo nam dodje vijest, da se noćas grof Lužanski ubio. Molimo bezodvlačna pokrića vaših žira na njegovim mjenicama. Banka Beer et Comp." Svi

se prestravimo, a najviše Klaudija. Njoj je povjerio, da je svomu prijatelju grofu Lužanskomu jamčio na dvadeset hiljada forinti.

U prvi je mah bila sviju nas briga, da ne bi i Alfonz učinio kakovo zlo. Klaudija skoči za njim, da ga potraži. Bijahu strašni trenuci, — a iz palače orila vesela pjesma razuzdanih glasova :

„Na tom mladom ljetu svega obilja !”

Još u pravi čas našla je Klaudija Alfonza. Na jadikovke i molbe Klaudijine ponešto se umirio.

Dovede ga k nama. Bili smo još uvijek u istoj sobi. Miris baruničina parfuma još se zrakom točio. Svi smo šutjeli, kad je Alfonz stupio u sobu. Batorić, Ercigonja i Radičević stajali oko Gjuke, bojeći se, da ga ne savlada bijes. No, za čudo, on pošve mirno upita sina, što je u stvari.

— Ta, dao sam svoj žiro, — kako ne bi ? Moj najbolji prijatelj — a bogat, — otac mu milijunar.

— Ali na tako ogromnu svotu ?

— Malih svota nije trebao Lužanski. Na nesreću posvadio se s ocem, otac takodjer izgubio gotovo sve u Stroussbergovim spekulacijama, — i tako — što će — ubio se siromah. Išao je zajedno sa mnom prije Božića kući, da uredi te poslove, — ali valjda mu se izjalovilo kao i meni danas sa Bergerom.

— A što sada kaniš ?

— E — platiti ! — Lužanski je za mene tako jednom platio, moram sad ja. Napokon — potpisao sam. Tiče se moga poštenja kao i njegova.

— No — per amore Dei, Domini nostri, — čime platiti ? Ja nemam, da porez isplatim, štale su prazne, nemam volova, koliko je za obradjivanje od potrebe. Platiti — kako platiti ?

— Tiče se imena, pa ćemo platiti, makar Kamenicu prodali, Eto — Veverić . . . —

Gjuka je tek problijedio i ni jedne riječi nije mogao odgovoriti. Alfonz pak podje u palaču po Veverića. Iz palače jednako orila vesela pjesma : . . . „Još nijedan Zagorac . . .” — Dok je Alfonz vrata otvarao, zašumili u sobu glasovi jače i burnije.

Veverić dodje, a s njim takodjer mladi odvjetnik. Ovaj uzme tumačiti, da nije apsolutno nužno pokriti mjenice.

— Ma, oficir niste više; imutak stoji na ime očevo, a ne na vaše: ne mogu vam ništa. Pustite, — neka si obrišu nos — ludjaci, koji vam novaca dadoše.

I Gjuka i Alfonz graknuše na taj savjet. Radičević, Batorić, Ercigonja: svi se usprotiviše odvjetniku.

— Ime je — ime! — bio jedan glas. I Batorić, koji se prije podne tako žestoko opirao parcelaciji, sada ju sam preporučao.

— Ali tako ne dodjoste do pokrića u potrebno vrijeme. Radi se tu na dane, — rekne odvjetnik.

— Istina, — malodušno reče Radičević.

— Da nisi Bergera uvrijedio, — — uzme Ercigonja.

— Ah — što to ! Evo — ja ću ti mjenice dati, — na moj žiro dobit ćeš u gradu žiro od koga hoćeš, — rekne Batorić.

Klaudija je morala donijeti iz očeva sekretara bjelice, — i Batorić je učinio, kako je rekao. Radičević isto tako. Klaudija na to donese svu svoju srebrninu, Gjuka zapovjedi, da se i domaća donese, da se bar djelomično najkritičnije mjenice isplate. A vani je u palači društvo jednako bučno i veselo, prozori sve se tresu od obijesnih razigranih grla mladih ljudi.

— Haj Bog zna, je l' k ljetu budemo na svijetu", — zamnijevala dugozvuka pjesma, a Gjuka, slu-

šajući Alfonzov dogovor s Veverićem glede parcelacije, — onako star zapade u grčevit — glasan plač, jecajući kao nejakom dijete.

Nismo mislili, da će se ove godine Januševo tako žalosno svršiti.

* * *

Što bih i duljio? Parcelacija Kamenice se obavila, postigla se lijepa svota i dvor sa nuzgrednim zemljama ostao još Paštroviću. Starac Gjuka se napokon primirio i bio zadovoljan. „Ne moram se barem mučiti s gospodarstvom!“ — hvalio se pred nama. Doista mučio se nije ni prije, jer sav njegov gospodarski rad sastojao u tome, da je cijeli dan po bašči hodao i pazio, da vrapci ne jedu graška.

Neprilike nastadoše tek onda, kada je došao prvi rok seljacima da plate. Ni jedan ga nije obdržao, jer ga nije mogao obdržati. A bila sila, jer su hipotekarni vjerovnici tjerali, da se plati. Među njima bio je i Berger. Kod drugoga roka bilo kao i kod prvoga. Hipotekarni vjerovnici zaistaše ovrhu, — i Kamenica dodje na dražbi Bergeru u ruke. Seljaci i Paštrović ostali su praznih ruku.

Bijaše to strašan dan. I u isti čas, kad je stigla vijest o prodaji Kamenice, dodje i vijest, da se je dr. Luxen zaručio s gospodjicom Monikom Bergerovom. Na nesreću bio sam upravo taj čas kod Klaudije. Kad je čula za posljedak dražbe, prkosno se potresla i rekla, da će ona znati oca hraniti, a kad je pročitala debeli, elegantni zaručni karton, — ispao joj papir iz ruke i kao okamenjena ostala usred sobe. Ja ne znam, jesam li u svom vijeku vidio u jednom licu i u jedan isti čas toliko tuge, očajnosti, ljubavi i mržnje — sve u jedamput, kao što sada u tom divnom licu Klaudijinu, — u onom kao mramor blijedom i kao mramor ukočenom licu!

Zato me nije dva tjedna kasnije nimalo iznenadila vijest, da je Klaudija poludila. Nije me iznenadila vijest, ali sam plakao — gorko plakao.

* * *

Tko je posljednjih godina prolazio cestom, što vodi iz Zagorja u Zagreb, mogao je u seljačkoj jednoj kući više puta čuti čudnovato smijanje i vesele i tužne napjeve, pjevane od krasna ženskog grla, a svaki čas prekidane ludim hihotom ili jecanjem i naričanjem, toliko bolno, da bi čovjeka čisto u srcu zazeblo. I ako je putnik pod dojmom ove čudne pjevanke stao i koji čas gledao na siromašnu zadimljenu kuću, mogao je više puta vidjeti, kako k prozoru dolazi lijepa, izvanredno lijepa ženska i sklopljenim rukama zuri bez smisla u nebo. Da je koji prolaznik upitao kojega seljaka, tko je ta nesretnica, pogledao bi ga ovaj u čudu, a tada odgovorio s nekim omalovaženjem : — „Ah — to su luda frajla iz Kamenice !” — Da — bila je to Klaudija.

Ondje u tome selu živio je Alfonz pl. Paštrović kao dnevničar kod općinskoga poglavarstva. Svojom slabom zaslugom od osamdeset novčića na dan hranio je sebe, slijepoga i od kapi udarenoga oca i ludu nesretnu sestru.

A Batorića nije više bilo, da ga potpomaže.!

MLIN KOD CESTE.

U mene bila stara jedna tetka, otmjena dama. izdišući u mirisu „eau de Cologne-a”. Pokazivala je jednako, kao da je sve zanima, što oko nje napredno i moderno biva, mučila dapače svoj ostarjeli iznemogli mozak čitanjem sviju mogućih novina, knjiga i brošira, a ono uistinu nju nije zanimalo na cijeloj zemaljskoj kruglji ništa drugo, nego njezin stari „King-Charles”-pas, po imenu Harold, koji je jur bio posve iznemogao i vas dan čučio na jastučiću na fotelju, i kojemu je po hrptu i po repu već ispala sva dlaka. Starica dakako gledala ga sveudilj nekadanjim očima i posve ozbiljno pokazivala na jednu englesku sliku, na kojoj je ljepušno psetance takove bagre bilo naslikano, te je govorila, da je to prava pravcata slika i prilika njezina Harolda. O tome bijaše potpuno uvjerena, i ni za što ne bi trpila, da joj se protivno kaže. Ali ona je takodjer tvrdila, da je liberalka ; — Madame Roland vrzla joj se po glavi kao ideal. Uistinu pak nije mogla podnositi domaćega suca jedino s toga, što ju je nazivao : „milostivna gospodjo”, — a nije joj rekao : „Euer Gnaden” ili barem : „Ergnan”. — „Mon Dieu — ja nisam ohola — ti znadeš — ja sam liberalna — ali kako može kazati tek „milostivna gospodjo”, — isto, što se veli i svakoj drugoj, — fiškalki, židovki — komu hoćeš — dandanas ! Ja sam naučena, da mi se veli, kako se pristoji !” — Tako se svaki put na suca istužila preda mnom. A sa svojim župnikom vodila je

višegodišnju pravdu. Tužila ga je na sve strane, jer joj je iz crkve izbacio njezinu posebnu klupu, koja je prije bila namještena odijeljeno od puka, neposredno kraj oltara. Najviše bi joj se ljudi zamjerili, ako su kod dolaska ili odlaska zaboravili, da joj poljube ruku. I tako je sav njezin liberalizam sastojao u tome, što nije ni jednoj grofici ili barunici dopuštala, da je što više od nje. Medjutim je tražila ipak najradje njihovo društvo.

U svojoj mladosti — sredinom dvadesetih godina devetnaestog stoljeća — bila je na glasu ljepota. Litografije Kriehuberove, najmanje deset njih na broj, i jedan portret Amerlingov posvjedočavali su istinitost tradicije. U starosti nije gotovo ni traga ostalo toj ljepoti, no još posve pod konac života držala se ravno i sigurno. Korzet je upotrebljavala do pred smrt, i na susjedne vlastelinke nije mozebiti ni radi čega s tolikim prezirom gledala, nego što se zapuštaju i hodaju po kući u rekljama. U toaleti se strogo držala mode, tek kad je htjela da bude sentimentalna, ogrnula bi se u koju od svojih nekadanjih „robes de chambre”, i držeći u ruci svezak Chamissovih ili Bürgerovih pjesama, uljuljala se u „bolno-slatka” spominjanja na lijepe mlade dane. Nisu joj prošli isprazno. — Kako su kod nas struje zapadnoga svijeta uvijek nekoliko decenija kasnije u cvijetu, tako je i lakoumnost osamnaestoga vijeka kod nas u doba tetkino iziskivala još svojih žrtava, pa je lijepa mlada gospodja uz mnogo starijega muža, za koga bijaše posla samo poradi velikoga njegova imutka, bila takodjer veoma galantna gospodja. Starija generacija, njeni vršnjaci mnogo su toga pripovijedali o njoj. Dakako lijepe žene uvijek su izvrgnute nepogodi ogovora, no javna je tajna bila, da su je sa krasnim grofom V-om spajali vezovi najužega prijateljstva tečajem godina. O njem je često govorila,

nazivajući ga kod toga „mon bon ami comte Gustave“, i brišući si vlažnim od „eau de Cologne“ rupčićem tobožnje suze. Inače je šutila o svojim triumfima, tek bi se zadovoljno — ponosno smiješila na šale, kojima bih je dražio. Jedino za srpskoga kneževića Obrenovića rado je pripovijedala, da je jedne sezone u Rogacu vječno bio uz nju. O njemu je mnogo bajala i naravno hvalila ga — ne entuzijastično, nego — s nekom aristokratsko-milostivom i ljubežljivom blagosti. Kod toga bi, bogzna za što, uvijek padala u francuske riječi : — „Vraiment, — le prince — c' était — un très charmant seigneur — dakako — entre nous dit — un peu trop national — et — en fin — pourquoi pas dire ? — višeputa — pourquoi le nier ? — il lui manquait des manières d' un grand seigneur“. — No, sačuvao me Bog, — ne ću da budem nepravedna. Bio je divan čovjek, izuzmeš li, da je htio postati hrvatski kralj, — da — da — ne gledaj tako, — i ja sam mu to jednom u šali rekla. A on mi sa smiejehom odvrati : — „L' avancement est toujours à mon aise — madame — mais en ce cas encore — glavno je, da bi imao podanicu tako krasnu i umnu, kao što ste vi“. Da — ovo mi je rekao.

Kad je ljepota prošla, postala je starica veoma stroga „endroit à tous égarements du coeur“. — Tako bi ona nazivala ljubav i ljubakanje, te se hvalila, da je pošla замуž nezaljubljena, a opet je bila kraj toga sretna. Tom svojom štogosti za cijelo da je htjela dostignuti uzorak, što ga je odabrala u markizici Maintenon. Nju je vječno slavila, ne slažući se ipak s bogomoljstvom markizičinim. Tu je starica ostala dosljedna — pred svijetom barem, jer ni pod živu glavu ne bi mogla podnijeti, da se luči od mladjega svijeta. Dapače post na badnjak i na veliki petak mislila je, da mora ispričati. — „Činim to radi ljudi, poradi služinčadi i seljaka. Što se moje

osobe tiče, — ah — ja znadem, da naš dobri starac gore na nebu malo haje, da li ja na taj dan jedem mesa ili ga ne jedem. Da — da — ali — radi ljudi. Renanova otkrića napokon su samo za nas od vrijednosti. Ja ga shvatam”.

Ona ga nije do kraja pročitala, premda nije htjela da to prizna. No ona je uopće govorila i pokazivala, kao da je moderne knjige posvema zadovoljuju. Njezin knjižar u Beču morao joj šiljati svaku novu knjigu Dumas-filsa, Sainte-Beuve-a, Boz-Dickensa ; hvalila se, da „podnosi” Balzac-a, uistinu pak čitala je s pravom nasladom samo Platena, ljubila Scribe-a, i u Beču najvoljela gledati Kotzebueove komade. Tako je takodjer govorila, da jedino u „Burgtheater” rado ide, a ono — odala jê jednoč njezina suputnica, da je najčešće išla Nestroya slušati. Samo u slikarstvu i muzici nije se pritajivala. Tu je akademika Davida i svu akademičku školu na sva usta slavila. Od romantika mogla je ponekle još Arry Scheffer-a podnositi, dok joj je Delacroix bio upravo strašan, a svi ostali još strašniji. Smjelo njihovo romantično — realistično slikanje čisto joj živce sjeklo, te bi jadikovala za pravilnošću odličnih Davidovih linija. — „Kod njega znadem barem, da je slika — on je shvatio vječnost forma umjetnosti, ali ovi : oponašanje prirode, nijekanje svih pravila, slijepo izvajanje svake domisli razvrucene im fantazije. Nema ništa odlično u njihovim radnjama. Još bi bolje bilo, da kao Nizozemci tek stave na platno, što im oči vide, al ne — tu se mora izabrati najužasniji motiv.”

Imanje njezino Jakuševci bilo tek slab sat vožnje dalje od Brezovice. No i godine su više puta prošle, da se stari ljudi ne vidješe. Niti je on nju niti ona njega voljela. Illustrissimus jê nazivao svojim kojiput krupnim načinom „ludom habetinom”, koja se vječno

prenavlja, i govorio, da ni kihnuti ne može naravno. Ona pak znala bi glasom punim prezirna sažaljenja kazati o njemu: — „Dobri naš Kornel — il est trop commun, — napokon morao bi ipak pred očima imati, da je „supremuš komeš“, a on se druži ako hoćeš i sa školnicima i s kapelanim. Ako danas pošaljem kasnara k njemu, on će ga za cijelo uzeti k sebi k stolu. Onda takov čovjek misli, da ga to patri, pa se tuži, da nije svagdje tako. Kod mene — ne! I tako: es macht böses Blut. — Ja i moj pokojni Josephus uvijek smo bili u tim stvarima oprezni, pak — au fin — ce n' etait jamais à mon goût.”

Dalje mu nije mogla oprostiti, što ne napreduje s duhom vremena. Spočitne mu to jednom u lice. — „Ah — moja draga „Ergnan“ — kaj očeju — star sem. Da pravim takove saltomortale kak oni?“ — „Što mislite, moj obrgšpan, time?“ — „Kaj bi im povedal na dugo? Eto — iz našega Radičevića, — nastavi starac njemački, — učiniste vi prijatelja četvrte dimenzije, — kod vas naučio čovjek one komedije sa stolovima, a danas mu se rugate. Danas naime nije to više u modi, a onda bilo sve pomahnitalo za tim, pak kad sam se svima morao smijati, upravo mi vi, draga „Ergnan“, spočitnuste, da ne pojnim ništa novo, ništa, što duh vremena donosi?“ — Teta se namrgodi na ovaj odgovor i pusti dalnje prepiranje, te kroz zube izmrmlja nešto francuski. A ta francušтина silno ljutila starca. — „Da barem znade, ne bih još ništa rekao, — ali — mà da je nekoč kao rodjena Parižanka govorila, morala bi ovdje zaboraviti, a nekmoli, kad nije nikada pravo znala!“

Ova protivština izmedju Batorića i nje nije se u prvi mah tim više mogla razumjeti, što im inače bijahu nazori i tradicije iste. Njezin pokojni Josephus bio poput Batorića jedan od najvjernijih pristaša Josipovića, Briglevića i Bedekovića. A u tom pogledu

slijedila je teta strogo nazore svoga muža. Odgojena posvema u tuđem duhu, odrasla u vrijeme najtvrdjega sna Hrvatâ, nije apsolutno imala ni mogla imati smisla za narodni pokret. Ne samo da joj se je sve ovo naprezanje učinilo griješnim, nego je nalezila u njemu silu smiješnosti i psovala još više — još nepravednije Gaja i Jelačića nego li moj ilustrisimus. Gaju je rado prišivala, gdje je što mogla. „Mon Dieu — ta — prosti apotekarski sin — i taj — eto — ujedared da će učiti nas Hrvate govoriti. Da bude velik gospodin !” — Literatura domaća još bi gore prošla. Čitala dakako nije nikada ništa, ali njoj je dosta bilo, da se hrvatski piše, a da ne može biti dobro. — „Što to može da bude, molim te, ta — onaj naš kapelan — sad sam mu već zaboravila ime — davno je tome, — taj nije znao čestito u sobu unići. Moj pokojni Josephus smijao se uvijek, kako je jednom taj siroček kod biskupa bio na objedu i puhao na sladoled, misleći, da je vruć, — dakle takav je bio, — i taj — ujedared čujem, da je to ilirski literat, — dapače, da Ilirci silno hvale njegove pjesme. No — lijepe li mi književnosti, gdje su takovi literati !”

Govorila je međjutim rado hrvatski, makar rijetko kada, i s nekom gizdom isticala, da je dobra „Horvatica”, što je uostalom nije priječilo, da psuje Hrvate, gdje je samo zgode bilo. Glavni razlog, da nije Batorića trpjela, bijaše to, što bi je on bio imao uzeti nekoč za ženu, — a zaljubio se bio u drugu, te za nju nije mario. Sam Batorić nije o tome nikada govorio. Teta se naprotiv nije ugibala tome. Dakako — još sada pršilo je iz njenih riječi, kao da žali toga nesretnika, koji je nije umio cijeniti. Jednom navalice svedem riječ na ovo.

— Htjela je to moja mati, meni je svejednako bilo, ja se nisam istom tako odmah podavala i za-

ljublji vala, — no, hvala Bogu, nije mi žao, što je tako došlo ! Ne bi mi danas bilo ovako. Batorić nije znao gospodariti, a Josephus — to je bio čovjek gospodar bez premca. Iz ništa je stvorio taj imutak. — Baš me je neka viša sila obranila, a ja sam joj zahvalna.

— A kako je došlo, da ga nisi uzela ? — usudim se dalje pitati, želeći, da potanje saznam o stvari.

— Ah, to ti je duga pripovijest, što bi o tome ? A ja sam gotovo u njoj kano Poncij Pilat u „vjero- vanju“, jer — meni je baš malo bilo do njega. A on se zaljubio u jednu moju prijateljicu, koja opet njega nije htjela, nego je voljela s drugim pobjeći.

— Zar nije bio pristao mladić ?

— Što da kažem ? Meni se neznatan pričinjao; — bio je naš Kornel i plah i miran, a meni se nisu takovi ljudi svidjali. Ali mnoge djevojke i gospodje držale su, da je lijep ; istina je, krasne je oči imao i lijepu kosu, — da — da, — može se reći, nije bio ružan. A sada — posve se je zapustio.

— Nije tako, tetice ! — prekinem je.

— Ah — nemoj ti meni ! Svi su naši Hrvati takvi — i žene hrvatske. Kako prevale prvu mladost, misle, da nisu više dužni, da paze na svoju vanjštinu. Smiješna im je dapače takova briga.

I ona prekine ovaj razgovor i uzme pripovijedati o svome pokojnome „gospodinu“. Silno ga je slavila i hvalila. Josip Marušević pl. od sv. Ivana, suprug tete Antonije rodjene pl. Pačulaj, bio je uistinu izvanredan čovjek. Sin seljačke plemenitaške kuće započeo je tako, da ga je kanonik ujak iz milosrdja uzeo k sebi, a kad je umro, ostavio je imutak, vrijedan nekoliko stotina tisuća forinti. Djece nije bilo, pa je sve pripalo teti. Svojim rođjacima tek je u oporuci poklonio njihove obveznice, koje su mu nekoč izdali za predujmljene zajmove.

Prve godine udovištva otišla je teta živiti u tudjinu, ali naučena od prve mladosti, da živi na veliku i gospodsku, a ne imajući toga u stranim velikim gradovima, povrati se skoro u Jakuševce, gdje je imala ogroman gospodski dom, divan prostori perivoj, jednom riječi, gdje je sve bilo na boljarsku uredjeno. Tu je odsele živila, kako se pristoji bogatoj odličnoj vlastelinki. Držala je kod sebe jednu „gospodičnu za društvo“, po dvije sobarice, sukača i kuharicu, ključaricu sa nekoliko pripomoćnih dvorskih djevojaka i dva inoša, koji su imali livreju francuskoga kroja, jer naša hrvatska pandurska mondana bila je za nju „une horreur“ i „prostoga seljačkoga izgleda“.

Pred nju, izim seljaka i svećenika, nije mogao nitko doći, a da se prije ne najavi. Bili su dapače opredijeljeni dani i sati primanja. Batorić joj se i poradi toga i rugao i ljutio se. — „Kako do bijesa može podnijeti takovih ludorija! To je za „Kranjce“ možda dobro — ali ne za nas Hrvate.“

Kod seljaka i svećenika pravila je iznimku, jer joj se to pričinjalo „aristokratskim“ i jer je time htjela još uvijek podržavati oblik nekadanje veze gosposštine i podaništva. — „Ja sam napokon njihova bivša zemaljska gospodja, valja dakle da im je pristup k meni olakšan. Što se pak svećenstva tiče — e — to je tako : svaki uistinu naobražen čovjek — i zato sav otmjeni svijet — ovomu staležu iskazuje najviše počasti, a glavno — s ljudima ove vrste moraš uvijek gledati, da se dobro pogadjaš!“ — I starica bi se zlobno nasmiješila.

Najbliže svoje rodjake, djecu pokojne sestre, udate za nekoga generala, nije rado gledala oko sebe. Siromaštvo bijaše uopće u njenim očima pogrješka, koju je najteže u koga podnosila ; ona je znala reći, da siromašni ljudi zaudaraju posebnim vonjem.

Istom pak siromaštvo njezinih ljudi — bijaše joj upravo strahota. — „Siromašni rođaci najkukavnija su institucija ovoga svijeta, osobito, ako se nadaju nasljedstvu !” — rekla bi uvijek, kad bih je upitao za koju od njenih nećakinja, veoma ljubaznih i naobraženih djevojaka . I nije se njeno općenje s njima dalje protezalo, nego što bi im šiljala svoje odložene odjeće i šešire.

Ja sam morao često dolaziti u Jakuševce. Makar je imala pet odvjetnika, opet je i mene svaki čas zvala, da je u čemu svjetujem. Bila je naime strašnoj sumnjičave duše : nikomu nije ništa vjerovala. Za svaku sitnicu dogovarala se barem s deset ljudi, a na koncu konca učinila svakiput posve protivno onome, što joj se svjetovalo. Pitajući savjeta uvijek je to činila nekim tugaljivim, nemoćnim glasom. — „Sirote udovice — istom pak kad su stare — sav svijet ih progoni. Pak ovi užasni novi zakoni, ta to je strašno, kako su žene po njima vezane. Naš je Verböczy bio za cijelo galantniji naprama nama nemoćnicama ! — Najposlije, imade mnogo za sebe emancipacija žena. Pa i kršćanstvo shvatilo je opravdanost, da se ženama daje — no da — barem za udovice govori lijepo u sv. pismu. Ti znaš, ja sam potpuno „*éclairée*” — ali što se toga tiče, stojim uz crkvu !” — Ovako bi dovršio malo ne svaki dogovor ili posavjetovanje.

Zadnjih godina svoga života daje me opet jednom zvati. Kasnar je naznačio u pismu, neka što prije dodjem, jer „njihova milost” hoće da puknu od ljutine. Odmah se spremim na put.

Došav onamo odvede me inoš Štefić ravno u kabinet stare gospodje. Čekala me nestrpljivo. Nije kao drugda, sjedila pred stolićem i radila kakovu ručnu radnju ili patience slagala, nego nemirno po sobi hodala. Kad udjem u sobu, sustavi za čas ko-

rake, no odmah poslije nekoliko riječi nastavi na-
novo svoju grozničavu šetnju.

Imala je na sebi elegantnu, no po staromodnu
kroju sašitu jutarnju haljinu à la Récamier. Glavu
joj je pokrivala bijela kapica iz dragocjenih čipaka.

— Bon jour, mon enfant, — hvala ti, da si
odmah došao. To je strahota, kako siromašnu ženu,
koja nema nigdje nikoga, svak plijeni, gdje može.
Zbilja se svijet izopačio. Već ne znam, što da radim.
Eto, dojaví mi danas špan iz Radosalja, da je tik
moga mlina podigao nekakav seljak novi mlin. Tobože
to je mjesto nekoč spadalo grofu Kruševiću, pa da
ima pravo ! Ali znam ja zakone, mene se mora prije
pitati. Momu je mlinu odatle šteta. Kazao već mlinar,
da mu skinem barem stotinu od zakupnine. — Da —
još šta — kao da ja nemam silnih potreboća ! Budi
dakle tako dobar, odvezi se onamo i pogledaj, što
je na stvari. Vрати se onda k meni, pa ćeš kod mene
biti kod dinera. Moraš me svjetovati, što ću. Daj —
daj dakle, — vidiš da sam sama — ostavljena na
svijetu.

Prije no što sam otišao, morao sam doručkovati.
Objed bijaše u Jakuševcu tek u šest sati s večera.
Ovu uredbu uvela je teta Antonija tek nakon svoga
boravka u tudjini. I tome nije bilo druge svrhe, van
što ju je vodila želja, da bude napredna i jednaka
aristokratskome svijetu.

Dok sam ja doručkovao, dotle je ona davala
„audijencije“. — „Dopustit ćeš, da to obavim radje
pred tobom“, — reče mi i odmah zapovjedi Štefiću, neka
redom uvodi. Ovajput bijaše prvi domaći učitelj.
Došao je moliti malu pripomoć za školu, da može
nabaviti takozvanu rusku spravu za brojenje.

Starica malo da nije nauznak pala. Otkada je
naime u četrdesetosmoj godini pokojni joj suprug pao
u sumnju, ad pristaje uz Mađžare, odonda je svakom

zgodom nastojala, da naglasi svoju lojalnost i bojala se svega, i u svemu mislila naći revolucijone težnje. Riječ „ruska“ sprava bijaše dakle u svakom smislu dostatna, da se starica smuti.

— Moj najštovaniji, — vi, — kako se vi usudjujete k meni po takove stvari? — odvrati i strogo i gizdavo učitelju. — Što vi mislite, zar ću ja podupirati tudji narod, koji ima svoga cara, a ja svoga?

— Vaša visokorodna milost nije me razumjela, — to je učilo, potrebno i od vlade preporučeno.

— Molim vas, dobro ja razumijem. Rusko — rusko učilo, — to je dosta. Ha — Georges Dandin, nous te connaissons, — to znači — znamo mi, što je to rusko ; a žalibože, vi mladi ljudi, a osobito seminaristi, juristi i preparandisti, — svi ste vi puni tih Gajevih i bogzna kakovih ideja.

I trebalo je da se ja zauzmem za nesretno rusko učilo.

— Parlez francais, s'il vous plait — ! — uleti mi u riječ, kad sam počeo hrvatski. Nije htjela da učitelj razumije, što se sa mnoom razgovara.

Čim sam ju umirio, da u toj ruskoj spravi nema nikakve demonstracije ili agitacije protiv Austrije, počela se stiditi. — Bilo joj strašno, da će taj mladić o njoj misliti, kako nema ni pojma o modernom svijetu. U toj zabuni dade učitelju veću svotu, nego je taj ikada mislio, — i još mu sama ponudi jednu livadu na uživanje, za koju ju je do-sele uzalud molio.

Poslije učitelja došao jedan seljak, moleći pašu po imenicima (neizorana ledina na kraju njive) ; za ovim jedan momak s molbom, da dobije voz drva iz šume. Poslije ovoga došle redom seljakinje, do noseći tobože iz ljubavi male darove u kućanstvo, koje je starica trostrukom vrijednosti plaćala, — i napokon se narivala djeca s gljivama, racima i

poljskim cvijećem. Svakome je podijelila dar u novcu i još k tome suhih kolačića. Starica nije istom štogod držala do ovih seljačkih pohoda. U jednu se ruku ponosila, da je „njezin narod“ ljubi, a u drugu bijahu joj ovi pohodi potrebni i zgodni relief za gospoštinu ladanjske odlične dame.

Kad se doručak svršio, pozvoni teta sobarici, da ide praviti toaletu, a mene još jednom umoli, neka za Boga ne zaboravim mlina.

Za dva sata bio sam na opredijeljenju mjestu. Ispitav stvar, brzo sam se uvjerio, da moja draga teta nije u pravu, i da je novi mlin posve ovlašteno podignut na mjestu, na kojem je od nekada stajao mlin; tek ovo zadnjih godina stajalo je kućište pusto. Dakako — tetinu mlinu bila je velika šteta. Stajao je niže, te mu je gornji mlin mogao po volji vodu priječiti, a što je glavno, novi mlin bio je tik uz cestu, a do tetina mlina moralo se ići poljskim putem. No — novi mlinar pokazao mi je svoja pisma, po kojima je nesumnjivo bilo, da mu je predjašnja vlasnica iste nekretnine, nekadanja vlastelinka u Lugarevcu, grofica Kušević, sva svoja prava prodala.

Htio sam već da skočim u kočiju, kad mi seljak mlinar spomene, da mogu i groficu samu pitati, jer je ona kod njega.

— Ovde su — ovde ! — uzdahne seljak. — Ima već prek leto dan, kaj su kod mene. Nemaju k nikom drugom iti, a bili su mojoj pokojnoj materi jako dobri, — i ovu zemlju, na kojoj mlin stoji, poklonili su nam, da istinu rečem, — kaj bum dakle: uzel sem ih k sebi.

— Ali, čovječe, ja te ne razumijem — što govoriš. — zar grofica, — je l' — zar joj je tako zlo?

— Em je tak — njihovo gospodstvo ! — uzme tiše, načiniv znak, da mora paziti, jer se čuje u sobu. — Došli su — ah — nemrem reći kak — pešice su

došli, — strahota — nisu imali ni novčića kod sebe. A onda su pripovedali, da su celi imetek zgubili, da moraju ovde neko vreme biti, a da imaju još par stotin dobiti od činženjakov ili gornjakov; — k gospodi ne čuju iti, — znamder ih je sram — pak su me molili, da buju ovde. Sirota — htela mi je dati zadnji zlatni komad, kaj je još imala, — nekakov križić kak za biskupa, al ja nisem htel zeti.

— Što ti to govoriš!

— Eh, ali su i čudni. Otkad su ovde, dobili su od tih svojih činženjakav prek sto pedeset forintov. A sve to moral sam na poštu odnesti. Poštar mi je rekel, da novci daleko idu na nekoga gospodina. To nije prav, — mogli su si kaj opravila kupiti, a i meni barem nekaj dati.

— Ali kako može da bude kod tebe? Gdje prebiva, kako živi, — ta koliko soba ima u tebe?

— Imam samo jednu, — ono kraj nje je komorica. Ha — spavaju grofica s nama. Žena moja priredi im na stolu postel svaku večer, da im je bolje.

— Bože — Bože! — kliknem sjećajući se, da sam nekoč u djetinjstvu slušao o elegantnoj, divnoj grofinji Beati Kruševičevoj, udatoj negdje u tudjini. Znao sam doista, da joj dugo već ne ide baš najbolje, ali opet, čuvši ovo, ja sam se snebivao i žalostio.

I opet htjedoh da uljezem u kočiju; gotovo teško mi je bilo, da ma za trenutak oduljim, i bojao sam se, da ne bi nesretnicu srećo. No u taj čas razdade se iz mlina cilik gusala, — dugi plačni akord, — i za njim jošte jedan, još drugi — treći, svaki silniji od predjašnjega. I makar su svi akordi bili bez veze, to je opet u njima bilo nešto moćno, nešto puno duše i čuvstva, te sam morao i protiv volje pratiti im drhtave titraje, ne mičući se s mjesta.

Iz pojedinih akorda složi se za malo melodija — i slušao sam Chopinov „Nocturno“, izvajdan tako

demonskom silom, tako velikim umjetničkim razumijevanjem, da dosele nisam takova šta doživio ni kod najčjuvenijih koncertista. Kao ukopan ostao sam jednako na istom mjestu, posvema opčaran divotom glasova, koji se bujnim snažnim vrutkom iz sobe točili u svijetli jasni zrak svibanjskoga jutra. Ujedared prestanu gusle, a ja se još nisam mogao rastati, sveudilj čekajući, ne će li iznova početi.

— Tako nadje čovjek i u ovoj zabiti zahvalno slušateljstvo, — začujem za sobom slab no ugodan glas. Brzo se okrenem k onoj strani. Stajala je tu stara gospodja u iznošenoj staromodnoj reklji i jednostavnoj takodjer trošnoj suknji. Blijedo lice gledalo je mirnim izražajem preda se ; oko punih još usnica lebdio dobar smiješak. Posve sijeda podrezana kosa bila je još bujna i u valovitim se strukovima kuštravo spuštala do ledja. U modrim joj očima sijevao neobičan za takova ljeta žar. Odmah sam pogodio, da je to grofica. Skinem naglo šešir, te se duboko poklonim.

— Dobar dan, mladi gospodine ! Poznajete li me ? Ah — odakle ? — Mene već tako dugo nije bilo ovdje, no ime moje ne će vam biti strano. Ja sam rodjena grofica Krušević, udata Wallheim.

Kad je čula moje ime, očito se razveseli.

— Poznajem sve vaše, kao djevojka nisam tek jedamput bila kod vas u Suhodincima. I baš mi je milo, da sam vas upoznala, — o, sada vam nema pomoći, — morate mi potanko za sve vaše pripovijedati, kako su, — i stane me ispitivati redom za sav moj rod.

— Pa što mi tu na suncu stojimo ? — prekine zabavu. — A i prijatelji moji — glete ih — kako su dosadni ! — i pokaže lijepom no suhom požutjelom rukom na dvoje krmadi, što se pitomo plelo oko nje i turkalo je gubicama u koljena. — Hranim ih

— te ugursuze — pa trče za mnom kao psi! — raztumači mi, a tad me pozove, da udjem u sobu.

— Moj je salon, istina, nešto neobičan i posve u opreci sa običajnim pojmovima o takvim odajama; ali ja sam sva nekako izišla iz kolotečine! — nastavi ljupkom ironijom o sebi samoj.

Unidjemo u sobu. Tu su bile dvije tri postelje, ogromna peć, opasana drvenom klupom, dalje u kutu stol, ukopan u pod; po stijeni nekoliko svetačkih slika s glavama, nalik na cvjetove tulipana. Po gredama sušili se hljepci sira i strukovi raznih trava za sjeme. U svakom je kutu bila nasadjena po jedna kvočka. Zrak je vonjao mirisom kuhana zelena luka, prašina brašna lebdila je posvuda. Mlinarica, debela seljakinja nešto mrka lica, htjede izići kod našega dolaska, no grofica je zadrži.

— Vi ćete dopustiti, — obrati se k meni, — naša je Kata marljiva gazdarica, a djece hvala Bogu dosta, pa je uvijek posla. Dajte sjednite — evo — doista je tek drvena klupa, ali poželite idilu, pa ste tako barem usred nje.

I kao da sjedimo u najelegantnijem salonu, uzme grofica sigurnim, zanimljivim i duhovitim načinom voditi konverzaciju, gotovo pravu causeriju, kako je to predjašnja generacija umjela, a današnja joj posve nevješta. Govorila je čas njemački, čas francuski.

Tečajem govora dodje riječ i na Batorića. S pravim entuzijazmom govorila je o njem.

— Aj, aj — kako je to bio dobar čovjek! On je veoma mnogo zalazio u kuću mojih roditelja. Pokojni grof, moj otac, silno ga je ljubio. Kako divno doba! No što hasni — otišlo je! Za cijelo, sjeća se i on mene; da li rado, drugo je pitanje! Ja sam veliki krivac pred njim, — ah, što ću vam o tome? — Bio je divan čovjek. On nije previše ljubio stihova,

izuzevši dakako latinske, — Viktor Hugo bio mu pravim užasom ; — ja opet nisam mogla razumjeti ljepote njegova Vergila, za Hugonom pak gotovo sam ludovala. Osobito njegovi „Orientales" su me zanesli. Što će dakle — moj Kornel? Eto njega jednoga dana, i donese mi krasno vezani album, pun izvadaka — iz Hugona. Sve je bilo pisano lijepim rukopisom Kornelovim. Onda je naime bilo u modi ovakovo pisanje albuma. Namučio se siromah meni za volju, — a nije podnosio Hugona !

Morao sam joj dugo o Batoriću pripovijedati. Kad sam joj na sva moguća pitanja odgovorio, umoli me, neka za Boga ne kažem staromu gospodinu, da sam je vidio.

— To mi učinite za ljubav ! — rekne tako gorljivim glasom, da nisam smio sumnjati o istinitosti želje. Za tetku Antoniju takodjer me upita.

— Bile smo nekoč zajedno u samostanu. I sprijeteljene smo bile. Davno je tomu. Da li dobro izgleda? Je li još uvijek „à quatre épingles"? Nekoč se rado cifrala i bila je malko gizdava. Ali — što je pravo, — bijaše i umna i duhovita, a krasna, da joj nije bilo tako skoro ravne. Svakome slikaru mogla je služiti za model. Izvanredno odlična ljepota ! Doista — nešto hladna.

Dodje riječ i na muziku.

— To je sve, što još imam — i pokaže na violinu, pak reče : — Eto, jedini preostatak iz boljih dana. No — vjeran prijatelj ! — i prihvati je s postelje, te ne čekajući moje molbe uzme odmah opet svirati. Sad sam tek bio iznenadjen.

Bila je to božanstvena melodija, koja se sada i tresla i kidala i lomila od struna. Čas drhtali sitno slabi i jedva zamjetljivi titraji, — čisto uzdasi duše — čas se duboki moll-glasovi prebacivali snažno i gromorno kao burni valovi na uzbibanoj vodi ili

kao šum podzemnih strahota prije svoje provale, da se u ljupku šaptu malo pomalo gube i zašušte oko uha kao mekani talasi proljetna vjetrića. A najčešće su ovi zvuci skladali cijele melodije, jadikovali, klicali i opet od čeznuća plakali, posve kao da su eto na u tome pocrnjelu ormariću starodavnog glazbala utisnuta i sapeta sva ljudska srca, kojih se domogoše čama, bijeda i strast. I tada moćnim neposrednim akordom zaniјemi melodija, — baš kao od nemoći pred ogromnošću bijede.

— Grofice, što je to? — kliknem sav poražen i opčaran.

A starica kao da nije odmah čula moga pitanja ; oči joj bludile dugim ukočenim pogledom u modru daljinu nebesku, koja je kroz širom otvoreno okno na nas gledala.

— Vi me pitaste nešto? — Oprostite, — trgne se sama iz snatrenja.

— Ako dopuštate, kakova je to bila melodija? — Nikada je nisam čuo ; od koga je?

— To — ah — to je bez naslova ; što ću da vam kažem — to je moj život, — ili ne — to je ista melodija, za koju sam sve — i roditeljsku kuću — i zaručnika — i domovinu — i imetak — sve — sve žrtvovala, — i makar me stoga bijeda i nevolja užasno bije, ja ipak nisam još ni jedamput požalila. Ova kompozicija sve mi nadomještava, — i ima u sebi snagu utjehe i okrepe, baš kao molitva.

— Dakle vaša je kompozicija?

— Tek konac, ali ostalo sve je od moga — moga supruga Wallheima.

— Ah, grofice, to je divna stvar ! Je li barem izišla na svijet, i gdje?

— Ne — ne u najvećoj nevolji nismo toga htjeli: napokon stvar je posve subjektivna ; — kako da profani svijet udje u trag njenim ljepotama?

— Zar ne vidjeste kod mene — eto sada?

— O, nemojte, vi poznajete moju obitelj; o meni ste čuli — mi smo stari znanci! — i ljubazno mi pruži ruku.

Naklonim se i za nekoliko trenutaka vozio sam se natrag.

Jednako sam mislio na nesretnu groficu. Teški razmišljaji ključali mi mozak; bilo mi je upravo gorko, pomišljajući, da joj se tako život zaigrao.

Tetu sam našao u perivoju kod peradi. Imala je naime posebni odio, u kome je nasljeđujući nadbiskupa Haulika držala samu bijelu mladinu. Purani bili bijeli, tako i kokoši, golubovi, pauni i napokon bijele krimske guske.

Pitoma perad vrzla joj se oko nogu i bilo je vidjeti, kao da je to zabavlja. Uistinu pak samo je pazila na Harolda, koga je djevojka držala na rukama.

Kad se vratim, posve je već jenjala razigranost poradi mlina. Čisto da i nije više mislila na cijelu nepriliku.

— Ah, dakle si bio! — Mille grâces, mon enfant, a sada se pripravi za „diner”, neka te Štefić odvede gore — u modru sobu. Ja ću s toaletom taj čas biti gotova. Onda ćeš mi izvijestiti, — sada, molim te, nemoj!

Ni kod ručka nisam smio početi o mlinu. Makar nije bilo nikoga gosta osim mene, morao je inoš ipak dvoriti u svečanoj livreji sa čarapama i bijelim rukavicama. Mislila je, da mi time iskazuje osobitu čast.

Poslije ručka odosmo u njezin kabinet, kamo donesoše likere i stroj za crnu kavu, koju je „gospodična za društvo” pred nama kuhala.

Kabinet bio je elegantno uredjena uska sobica, tonući u polumraku. Zelene tapete zidova nisu se pred mnogim litografijama i slikama pravo ni vi-

djele. Litografije bili su portreti znanaca i prijatelja. Bilo ih je najmanje pedeset. Slike su bile kopije Davidovih djela. Nad konzolom visio je njezin portret iz ateliera Amerlingova, a nad niskim pisanim stolicem u stilu Louisa XVI. bio je smješten portret „dobroga prijatelja” grofa Gustela.

Teta napola nauznak sjedne na balzak i zapuši cigaretu. Vidjela je naime nedavno kod mlade barunice, što se vratila iz Pariza, da su sve dame ondje pušile. Od onda se i ona podvrgla tome običaju. Uvjeravala me da to čini radi probave, i da joj prudi ovo pušenje, — no ja sam skoro vidio, da se starica muči.

Kad sam joj rekao, što je s mlinom, pogleda me najprije sa strane pogledom, za koji nisam mogao sumnjati, da je pun nepovjerenja. No čuvši za groficu, zaboravi taj čas mlin i, uspravivši se na mjestu, skući se posve blizu do moga fotelja i morao sam joj sve potanko iskazati.

— Strašno! — uzme tada uistinu tronuta. — Svi su joj proricali takav konac. Ta — dati se u ruke čovjeku, za koga ne znaš, nego da je guslač. Oh — lakoumna li stvora, a uz to pretjerana, da joj se Bog smiluje!

Malo zatim počela mi je na molbu moju pripovijedati o grofici.

— Beata i ja poznajemo se još od djetinjstva. Bile smo skupa u samostanu kod uršulinka u Vараžдинu. Tečajem šest godina bile smo uvijek zajedno. Beata bijaše izvanredno dobra srca. Baš zato nije gotovo ništa držala na svoje grofovstvo. Ja sam joj često spočitnula, da bi ipak više trebala misliti na to, da je grofinja Krušević. Tako je n. pr. usko bila sprijateljena s jednom laik-sestrom, a kada smo došle u više razrede, te po običaju između mlađih djevojaka izabrale svaka svoje mezimče, to jest mi

starije bile smo matere, a mlađje naša djeca — to je Beata uvijek bila majka onih, koje su bile štendistice: najsiromašnije djevojčice. A morala bi izabrati po običaju koju sebi ravnu. No ona baš naprotiv.

— Ma to je znak plemenitosti ! — prihvatim ja.

— Jest — jest, ali je pretjerano. A takova je bila i u drugim stvarima. Mi ostale na primjer učile smo glasovir; ona nije htjela glasovira, nego gusle. Ženska glava — pak gusle ! U ono doba bijaše to nešto nečuveno. Ali njoj govoriti, bilo je bob u stijenu bacati. I tu nisu hasnile nikakve kazne. „Oberica“ joj davala „karencije“; kad to nije pomoglo, morala je po stoputa prepisati škale, litanije, čitave „chapters-e“ iz knjige — kako ono — da — da : „La demoisele élégante par madame de Beaumont“.

Kada i to nije njena prkosa satrlo, onda je morala kroz osam dana kod objeda, gdje su bile male i velike djevojke, stajati na uzvišenu mjestu, okrenuta leđima k stolovima, a na leđima joj visio ogroman jezik od papira. No i ovo bilo je utaman.

Napokon popuste opatice i dodje učitelj guslanja, u kojega se domala tako strastveno zaljubi, da je oboljela. A bilo joj tek trinaest godina. Učitelj je bio čovjek ni više mlad, ni lijep; a bio je oženjen. Ne mogavši mu otkriti svoga srca, mučila me svaku večer izljevima svoga prepunoga čuvstva.

Iz samostana smo izišle kao odrasle djevojke. Meni je bilo sedamnaest, — njoj osamnaest. (Ovaj račun moje drage tetice međutim nije stajao, no ona se još i sada, u visokoj starosti, rado pravila mlađjom. — U to je vrijeme došao kući i Batorić. Bio je već davno namješten kod dvorske kancelarije. Moja je majka zaželjela, da ga uzmem.

Udesi dakle, da je Kornel često morao dolaziti k nama u Radosalje. No -- ovamo je malo ne

svaki dan dojahala i moja prijateljica. Beatini roditelji živili su onda u Lugarevcu, što je odmah kraj Radosalja. Ja sam bila mirna djevojka: mnogi su mi rekli, da sam i gizdava; — jednom riječi, nisam se mogla odmah na prvi mah sprijateljiti ni s kim. Beata naprotiv bila je živahna i imala je onaj strahotni dar, da je svakomu obiknula kod prvoga susreta. I tako dodje, da se Batorić više bližio Beati, negoli meni, a osim toga išla je ona i u lov, a Batorić bio strasven lovac, — ele čovjek se zaljubi u nju. Beata mi sve priznala; molila me za oprost, plakala preda mnom, zaklinjala se, da će meni za volju žrtvovati ljubav, no ja sam joj se smijala u lice, a za četrnaest dana zaručila sam se sa svojim Josephusom.

— A je l' Beata bila lijepa?

— Kako kome. — Gospodjama se nije svidjela, no zato gospodi. Imala je u sebi „quelque chose de diabolin“, — to pak vole muške glave.

— Medjutim, što da ti opisujem, — eno tamo gore njezine pastel-slike, — ona ondje medju baronesom Minom i Viržikom Paštrovićkom, ta — ondje — baš pod Batorićevom litografijom.

Pogledam na zid. Pobljedjela sličica u baršunastu okviru pokazivala je mladu djevojku: nježnu u tijelu, a milovidna lica. Dugi plavi uvojci padahu sa svake strane obraza. Krupne modre oči gledahu sanljivim pogledom na prozor k blijedome nebo-sklonu, po kojem je umjetnik povukao sitne zaruđjene oblačke. Djevojci do koljena stajaše engleski crno-bijeli lovački pas. Jedna ruka počivala je psetu na glavi, a druga se podbočila na prozor.

Slika je odisala poezijom mladosti i njezinih sanja: krila je u sebi ona mnoga pitanja mlade duše, štono ih nevino neznanje traži od svega svoga okoliša kod prvih svojih koraka u svijet. — Ah — i meni

je munula živa spomen na današnji susret s groficom, i ja sam se bolno pitao, je li joj u vrijeme ove naslikane mladosti najcrnja slutnja najokorjelijega pesimista mogla proreći, da će joj se život tako još odgonenuti, te će u visokoj starosti živiti o milosti svoga kmeta?

I meni je sada pala na um ona indijska priča o bijedniku čovjeku, koga goni požar šume i bijesna životinja, te se nesretnik pred sigurnom propasti misli spasiti skokom u bunar, gdje se ovjesi o slab prut, što ga dan na dan izjeda miš i gdje se hrani kapljicama otrova, što mu u usta kapaju s visine bunara, a koje ga omamljuju, te zaboravlja, da je prut gotovo već progrizen i da na njega čeka bezdan bunara.

— Ovaj pas kraj nje, — nastavi starica, — i to je portret. Psi joj dao Kornel.

— A je li ona ljubila Batorića?

— Ah, mislila je, da ga ljubi, — barem je bilo među njima gotovo, da će se uzeti. Ja doista nisam nikada pravo vjerovala u tu ljubav. Ona strasvena bez mjere, prava Georges Sand, koju je i najvoljela čitati; on pak čovjek miran, poglavito za svoj posao zauzet. No ipak je oboje mislilo, da se ljube; docnije došlo drugačije.

— Razvrglo se, nuder kako?

— Da, razvrglo se. Ujedared se dogodilo. Bili smo u Zagrebu preko zime: i njezini i moji roditelji. Poklade bijahu osobito vesele. Ban Vlašić davao sjajne zabave, u kazinu se priredjivao ples za plesom, u kazalištu se držale redute, a najljepše je bilo kod biskupa Alagovića. Još pod konac sezone pozove biskup k sebi u biskupski dvor veliko društvo. Došli čak iz Slavonije grofovi Pejačevići, Jankovići, baruni Prandau-i — i mnogi drugi. Uz ples bio je odredjen takodjer koncert, na kojem će neki strani umjetnik, glasoviti guslač, izvoditi nekoje komade.

Beata i ja malo smo mislile na koncerat; plesale smo neprekidno od prvoga časa, kako stupismo u dvoranu. Batorića nije bilo; morao je u naglom poslu u Požun. U vrijeme odmora, poslije souper-a odosmo u manju dvoranu, gdje je imao umjetnik svirati. Taj je već stajao na svome mjestu i čekao, da se slušatelji smjeste. Vanjština mu nije bila ugodna. Duga kudrava kosa crveno-smedje boje visila mu do ramena; u licu bijaše blijed i vanredno nemiran, — samo oči bijahu krasne, no izvanredno lijepe blage oči, žalobna i neobična izraza. A onda bijasmo donekle svi — romantici, pa smo se svi ovim očima divili i naslućivali u njima nešto tajanstveno. I Beata i ja priznasmo to jedna drugoj. Ona se dapače čisto lecnula, kad ju je pogledao i nešto dulje ostao pogledom na njoj. Istom pak, kad je počeo gudit! U jedan mah bude cijelo društvo zatravljeno. Beata, takodjer izvrsna guslačica, uzdrhtala je sa svakim titrajem struna, svakim je časom bivala blijedja; jednako je upirala oči u umjetnika i nije se ni trenom maknula. Svršivši u programu naznačeni komad, uzme maestro na burno povladjivanje svirati na pamet. Ja nisam nikada previše imala razumijevanja za gusle, ali sada budem i ja posve poražena. Bijaše njegova vlastita kompozicija: neka vrst fantazije. Beata je najviše od svih podlegla čaru, kojim su nas zvukovi muzike savladali.

I umjetnik je već davno bio prestao, kad je ona još uvijek oči upirala u prazno mjesto. Morala sam je čisto kao probuditi, da je pošla u plesnu dvoranu. No plesati nije više htjela ili nije mogla. Ne pitajući roditelja za dopuštenje podje k umjetniku i pozove ga, da bi sjutra dan kod nje igrao. Cijelu večer dalje prosjedila je uz njega u najodalienijem kutu dvorane. Ja sam bila kao na iglama, jer sam znala, da će joj ljudi strašno zamjeriti takovo ponašanje. Žalibože

njeni roditelji: pokojni grof Aleksandar i grofica Elizabeta bili su previše slabi.

Drugi dan uistinu je bila zabava kod Kruševićih. Umjetnik Wallheim svirao je još više nego kod biskupa. Za volju njegovu pristala je i Beata, te je uzela gusle u ruke i odigrala teški neki komad. Nikada je nisam čula tako divno guditi. Wallheim sam bio je silno zanesen i umolio je, da ga prati. Sada bude, kao da je za njih dvoje sve ostalo društvo iščezlo, — oni si u guslama govorahu, pjevahu, jednom riječi, svi smo ih zapanjeni i začarani slušali.

Po svršetku dueta bila je Beata sasvim iznemogla — i kad smo poslije uzeli plesati, ona se je opet povukla u kut i zabavljala samo s Wallheimom.

Od sada je Wallheim svaki dan bivao u kući grofovoj, a za osam dana pronio se gradom glas, da je grofinja Beata s njim pobjegla.

Dugo se nije ništa čulo; srdžba roditelja minula već davno pred željom, da vide dragu svoju Beatu. No od nje ni traga ni glasa. Tek poslije smrti roditelja došao njezin punomoćnik odnekuda iz Španije ili Švajcarske i uredio imovinske stvari; poslije došao je još jedamput i prodao sve, a od nje same nikakva glasa. Pripovijedalo se, da strada, da je sav imutak potrošila, — govorili ljudi, da nije s Wallheimom vjenčana i tako više toga. Tko bi pravo znao; bilo kako mu drago, ja nisam ipak mislila, da će baš tako strašno svršiti!

— Sirota!

— Jest — jest, — treba je žaliti. I nešto se mora učiniti. Ja ću još danas k njoj.

— Kuda ćeš danas, ta prekasno je! Dok onamo dodješ, bit će osam sati.

— Istina je; ali sutra! No — ja ne bih rado, da bi izgledalo to „comme un importun“, a opet rado bih, da joj pomognem. Pozvat ću je ovamo

k sebi, neka bude kod mene. Hvala Bogu — meni ne će biti na teret; — i starica se posve uznesla u dalnjem slijedu ove misli.

Ja sam joj morao obećati, da ću s njome. Zato sam preko noći ostao u Jakuševcu.

Protiv svojeg običaja sjutra dan je teta još uvijek jednakim žarom ostala kod svoje nakane, da ide po groficu. Odredi, da se ne upregnu elegantna kola, nego marovska, koja je redovito samo kasnar upotrebljavao; isto tako morala joj je sobarica prirediti najjednostavniju i najstariju odjeću.

— Ne bi bilo lijepo, dapače „contre tout bons sens“, da se čovjek pred takom nesretnicom koči i širi elegancijom i bogatstvom. U takome slučaju mora čovjek izgledati što jednostavniji; — rastumači preda mnom svoje odredbe.

Došavši k mlinu nismo našli grofice kod kuće, no tetka pošalje mlinarova momčića, da je podje tražiti. Dobra pô sata proteče, dok se grofica vratila.

Susret staricâ bio je u prvi mah očito zbunjen; jedna se bojala, da ne uvrijedi druge svojim tronućem, a druga opet nije pravo znala, kako da si tumači tetinu prijaznost. No najposlije izbije snaga nekadanjega prijateljstva i one se zagriše.

— Kako mi je drago, da te vidim još tako čilu !
— poče grofica.

— Ah — trpim kraj sve te čilosti silno na reumi. No, pripovijedaj mi radje, jesi li ti zdrava, kako — ?
— i teta zbunjeno prestade.

— Ja sam zdrava, dobri Bog dao mi sretnu narav, ali inače zlo. Moj Wallheim odavna je oglušio, — a to znaš, što je takova nesreća za glazbenika.

— Strašno — siromah, ali inače — kako mu je?

— Hvala ti, da pitaš, — i grofica zahvalno stisne tetinu ruku, — nije zdrav, bilo mi je teško, da sam ga ostavila, ali moralo je biti. On sâm mogao

je naći jedva utočište kod nekoga svoga prijatelja mogućnika, — ja sam dakle otišla. Ti valjda znadeš, da sam imutak izgubila?

— Nisam ništa pravo čula.

— E, dugo je već tomu, nismo znali gospodariti: ni Wallheim ni ja; k tome dali smo se zavesti, da sav novac, što smo još nakon našega putovanja po svoj Evropi imali, da taj novac uložimo u papire. A papiri padnu. — No sve je bilo dobro, dok je Wallheim mogao koncertovati, ali nesrećom ogluši — i tako nam sva sredstva presahnu.

— A zašto niste vi koncertovali, grofice?

Teta me prestašeno i uvrijedjeno pogleda, a grofica se bolno nasmiješi i pokaže svoju bijelu kosu.

— Moj gospodine, kad je čovjek star, nelijep, — osobito ženska glava, onda mu više ne cvatu ruže na zemaljskom putu, — osobito na putu umjetničkom. Od nevolje jednom sam pokušala, pa jedva što sam se na pozornici pokazala, udari sav svijet u grohotan smijeh.

Napokon iznese teta svoj predlog.

Grofica bude silno ganuta. U očima joj zasjaju suze, no ona odbije. Na ponovne molbe i pozive tek obeća, da će na nekoliko dana doći.

— Ali zašto se ne bi preselila k meni, dok možeš opet k Wallheimu?

— Ne — ne! Ne bi bilo lijepo naprama ovim ljudima, — a znadeš, stare smo žene, svaka ima svojih osobinâ, — nije to ništa. Nisu tvoji živci tako jaki, da bi podnosili moje gusle! — završi u šali.

Teta je malko bila „pikirana“, kako mi je poslije priznala, no brzo je svladala svaki gnjev.

— Da — draga Beato, — radi glavnoga, što dodjoh, — a malo da nisam zaboravila. Ja sam našla u računima svoga pokojnoga muža, da je on ocu tvojemu dugovao pet stotina forinti. Evo, do-

nijela sam ovaj novac, — oprosti, što to istom sada činim, no nisam znala tvoje adrese.

Ja sam se divio nježnosti, domišljatosti i dobroti svoje tete. „Kako je divno to izmislila !” — ponavljao sam nekoliko puta u sebi. Grofica ju najprije u čudu gledala, zatim se nevjerovano nasmijala, a najposlije, videći banke, učinila, kao da je istina, što teta govori. Siromaštvo — ah — ono je najveći protivnik ljudskome ponosu !

No napokon pade u plač i gorko jecajući ovjesi se teti oko vrata i zahvali joj se toplim riječima.

Teta nije više izdržala u sobi mlinar, nego se naglo digne i uzme se od grofice praštati. U taj čas dodje mlinar i umoli tetu, da mu dade u zakup svoj mlin, jer će dosadašnji zakupnik i onako otići. Teta ne odvrati ništa, no onda joj grofica preporuči mlinarovu molbu.

— Ja sam već mislila na to, — ali onaj mlin — našla sam to u pismima — onaj mlin spada više evo gospodji grofici negoli meni, — zato — ako vam grofica dadu u zakup — onda je mlin vaš, — i plaćat ćete grofici.

Ja opet istom što nisam teti pao oko vrata. Grofica pak učini to.

Teta je bila izvanredno zadovoljna sa svojim pohodom. Za vrijeme vožnje kući čisto joj lice sjajilo od radosti, da je nešto dobro učinila.

— Ovako će mlinar biti bolji s njom, — imat će bolju dvorbu — i sve ! — radovala se starica svojoj domisli.

Prošlo je više dana prije nego sam se usudio starcu Batoriću govoriti o Beati. Bio sam naumio, da mu ne ću odmah otkriti njezino prebivanje u mlinu.

Jednoč smo sjedili pod lipom u brezovičkom vrtu. Počeo ja od šale, da sam bio kod njegove ne-

sudjene — moje tete. Starac bio je dobre volje, pa se široko nasmijao.

— Ah — nije ona bila prava ! Ja sam se zaljubio bio u drugu !

— Znađem i za tu, moj illustrissime !

— Dakle ti je izbrbljala ona blebetuša. Oprosti, da tvoju tetu tako zovem, — ali istina je, — ona je morala o tome . . . Pa što ti je pripovijedala? Nije li možda od mene učinila čitavoga Werthera ili barem Penelopina prosca? .

— Nije; pripovijedala tek, kako je bilo, da si se zaljubio u Beatu Kruševiću.

Starac je za čas zamuknuo. Tek jedan trenutak proletio mu licem žalobni bljesak.

— Zaljubio — zaljubio, — uzme tada, — ali nisam ja nikada bio nikakav romantik. Mi Hrvati nismo za takove komedije. Beata je bila divna, vesela, dobra djevojka, — a Antoaneta kao kip od mramora ; — pa se ja zaljubio u nju — u Beatu. A nisam joj to na koljenima otkrio; možda sam baš u tome pogriješio. — Beata bila je malko natepena romanima, — ja sam rekao njezinu ocu — i njoj jednom u lovu, kad se prepirasmo, je li ona ili ja ubio zeca. Ona mi se najprije nasmijala i nije mi vjerovala, a kad sam se razljutio, onda mi je pala oko vrata. I bili bi se uzeli, da nije onaj prokleti muzikant došao. A to je njezina nesreća bila.

— Valjda je i tebe boljelo !

— Gle ga, kako on mene „inkvirira“ ! Da — home nije mi bilo lako, — ali kose si nisam čupao, — uvidio sam tek, da se ne razumijem u ženske. I nisam više mislio na ženidbu, — ali, vjeruj mi, ne iz očaja, nego što sam imao silna posla.

Nisam mogao sasvim vjerovati u taj starčev mir, jer sam znao, da imade nježno srce. I ja zaboravim obećanje, što sam ga dao grofici, i sve mu ispriopovjedim.

On me je pozorno slušao, gotovo ne mičući se. Kad sam svršio, htjede i on poput tete taj čas po nju. Uputim i njega, da to ne ide. No cijele večeri dalje bio je čas smrknut, čas zamišljen, čas posve rastresen.

Kad smo se kasno, tek nešto prije ponoći razilazili, ujedared upita me latinski: — E, Vlatko, kako bi bilo, da je uzmem za ženu?

Malo da nisam nauznak pao.

— Koga, zar Beatu?

— Ma — tako velim tek od šale! Ha — ha — ha, — no istina je, — što da se sirota muči kod mlinara, a makar sam star, — nema lica, da ovako dodje k meni stanovati.

— Ali, illustrissime, ona je udata; — Wallheim živi.

— Gjavola je udata! Wallheim je bio oženjen, kad je s njim pobjegla, — inače ne bi bili bježali; — e — moj dragi, ja sam Beatu sav vijek pratio — sve ja znam!

I tako mi se starac odao, da je Beata jednako još mnogo vrijedna njegovu srcu.

Sjutradan imali smo ići k mlinu. Nu — starcu pozlilo i nije mogao četrnaest dana izići. Kad je ozdravio, prvo nam bilo, da smo išli k Beati. Cijelim putem bio starac uzrujan.

— Napokon — fine finaliter — ne bi smjeli ići — ne će joj biti ugodno; — da sam joj prije pisao?

— A ma ti si, illustrissime — kao primarac kakav. Gle — gle!

Bila je zabrinutost starčeva uzalud. Beate nismo više našli. S novcem, što ga je dobila od tete, otputovala je k svojemu Wallheimu.

Da nismo učinili put badava i bez svrhe — pustismo se kraj vode za patkama. Moj illustrissimus nije taj dan ni jedamput pogodio.

Dva ili tri mjeseca kasnije čitali smo u novinama, da je Beata grofinja Krušević, mnogogodišnja prijateljica nekoč slavljenoga umjetnika Wallheima umrla u najvećoj bijedi u Parizu !

I teta moja i Batorić dali su za nju u svojim patronatskim crkvama služiti opijelo.

Na starom licu moga illustrissima vidio sam kadagodj po dvije krupne suze, — a kada je svećenik uzdigao bolni : — Miserere, — složio se starac iznemogao u klupu i sakrio lice u obje ruke.

IDILA STAROGA LJETA.

O d grdne peći u palači brezovičke kurije sipala se silna vrućina i čovjeku bijaše, kao da se vari i cmari pod žarom srpanjskoga sunca. Tek snijegom zatrpana okanica i mračni dan sjećahu nas, da smo usred tvrde zime. Inače — znojimo se kao u vrijeme žetve. Zlato na jabukama božićnjega bora i papirni lančići na badnjem lugu pomiču se i leprše od vruće struje ; sam jež nad stolom njiše se na svojoj niti kao zaljuljan od ljetnoga podnevnoga vjetrića. Češljugarke i zebe u kavezima na stijeni raskrilile od sebe krilca i razvalile kljuniće, čisto zavidno pogledajući na staru debelu zimovku, koje krletka stajaše na prozoru, jer „gimpli ne trpiju topline” —, kako je odvratio Batorić Kunteku, što se usudio, da od vrućine zijevne.

— Neka te nosi — ! — zavikne napokon illustrissimus, kad je Kuntek i po trećiput zijevnuo, pa jednako brisao gusto obraslu glavu svojim ogromnim, crvenim rupcem i što više, otpustio uzao na vunenu debelu šalu, što ga je uvijek čvrsto savita oko vrata nosio. Starac podje do vrata obližnje sobe i otvori ih, da se soba malo ohladi.

— I meni baš nije hladno, ali moj Mukić — njemu nikada dosta. I kod takove peći on bu drktal kak šiba !

— Dakle dolazi? — upitasmo svi.

— Moral bi već ovde biti. Ne znam, da ga nema. Još ščera su kola po njega v Zagreb išla. — Da mu

se najzad nije kajgod pripetilo! Ne propusti on drugač, da ne bi staro leto kod mene sproved.

— Eh — znam ja, kaj ga je zadržalo, — klikne Lacica, — za sigurno već je od šest sati na putu ; — može biti, da je i sinoć već iz Zagreba krenul.

— A gde bi onda bil ! Mogel bi za to vreme tri put sim i tam.

— Molim, illustrissime — samo dopusti dalje. Eto — prviput je pošal u šest. Za celo je onda na Kaptolu — ili još u svojoj Opatovini — srel kakvoga fratra. A ti znaš — Cenek onda ne ide na put. Kočijaš se moral vratiti. Ta — takov susret navek mu je „malum omen (koban znak)” — a tek pred staro leto, koje sigurno ubraja med „nefasti dies” ili barem med veoma neobične dane ! A opet — previše je bogobojan, da bi se latil u takovoj prigodi sredstva pokojne Petrovićeve punice, koja je kod takovog susreta v žepu pokazala bednomu fratru poznatu „figuru” s palcem i za njim jezik izplazila. Cenek je zakaj takovo preveć pun počitanja prema božjemu službeniku. On se je doma vratil, pak čekal devetu vuru, i onda tek krenul na put.

— Pak dobro — i onda bi već moral ovde biti.

— A — al da — na cesti kod Vrabča sigurno mu je preskočil prek puta zajec. A i to je „malum omen” — pak se čovjek vratil — i tek posle podne krenul dalje.

— Ne quid nimis ! — Ne pretjeruj, tepče staro ! — sa smijehom ga prekine Batorić, pa poskoči ne znam kojiput već k prozoru, te se stane izgledavati za očekivanim gostom.

— Nema ga ter ga nema ! — nezadovoljno se vrati starac k stolu i nije htio da se lati taroka, kod koga su već sjedili Radičević, Petrović i Ercigonja.

No istom što je opet sjeo, zazveče na dvorištu praporci i Lacica slavodobitno klikne : — Eto ga !

Ali je usklik bio preran. Nije došao Cenek, nego vrata se tek napola otvore i na usku prozjalinu gledaše k nama ogromna, posve okrugla glava sa sjajno-rumenim licem, rastegnutim u dobroćudni slatki posmijeh.

— Sluga ponizan, servus humillimus, najponizniji sluga, domine excellentissime, ljubim ruke! — čuo se od vrata nježan, gotovo na plač od ganuća zanosеći tanak glasić. I sada se istom na uski prostor protisnulo nisko, posve okruglo i debelo tijelo na neobično kratkim nožicama i brižno odjeveno u elegantnu i ne posve posljednjega kroja odjeću. Žaketić jasnomodre boje usko je priliegao uz plečasto tijelo, svileni prsluk svijetle masti sapinjao je bačvasti trbuh, a sivo-modrušasti pantaloni iz fina triko-sukna nisu zatajili ni jedne linije tustih bedara i potkoljenica.

— Per amorem Domini nostri — ta to su oni, dragi amice Roderik! — klikne Batorić. — No — to je lepo, — da se još ove godine vidimo.

— Ljubim ruke, illustris — excellentissime! Moram ja da još jednom ove godine vidim Brezovicu, — otpovrne Roderik, idući sitnim poskokom k stolu. Tu se redom izljubi sa svima. Nosio se od njega cijelom sobom zadušljivi miris pačulija i nekakve strane pomade. Dok je sjeo k stolu, pršteće dosta vremena, jer je za svako mjesto tvrdio, da je preodlično za njega. Napokon se smjesti do Lacice. Taj, uvijek spreman i na najneslaniju šalu, učini, kao da se od čuda krsti i razrogačenim očima uzme mjeriti Roderika.

— Kako si ti to ujedared izrastao — eto nama pred očima! — rekne mu glupo i udilj ga gledaše. Roderik, koji je sada uistinu najviši bio od sviju nas, učini, kao da ga nije čuo. I onda još nije htio da razumije šalu, kad mu je Lacica donesao podnožak za noge, koje su visoko nad podom visile. Uzeo on

da slatko i nježno pita za svačije zdravlje. Nije zaboravio ni Radičevićeva psa Nelzona, za koga je magnificus tvrdio, da vidi duhove. Dok je svoja pitanja stavljao, njegovo se široko posve okruglo i glatko obrijano lice boje rumene i bijele razlazilo od razmiljenosti i raznježenosti. Glas mu je ljubazno i slatko, gotovo plačljivo podrhtavao skupa sa debelim u koketni trokratni uvojčić zafrkanim brčićima. Male crne, neobično okrugle i kao žižak sjajne očiće za ogromnim zlatnim naočarima ragledavahu s ljubavlju i nagnućem po cijelom društvu. Izgledale su ove očiće kao da su od porculana. U zelenih žabica nadju se takove oči, tek što žabice ne škilje, a u Roderika lijevo je oko gledalo nešto na stranu.

Zvao se Roderik prezimenom svojim Rac. Porijetla bio je po ocu germanskoga, no ime je pisao na mađarsku i tvrdio je, da Nijemce silno mrzi. Otac došao je u Hrvatsku k poznatomu nekoč grofu L. u službu „kamerdina“, te se odlikovao rukom, osobito lakom kod brijanja. Zato mu je grof silno zavolio i tu ljubav protegnu takodjer na sina Roderika, kojega je dao u školu na svoj trošak. No malomu Roderiku ne sviđa se latinska gramatika, te je po svemu pokazivao, da je u njega više naslijeđjena talenta za očevu vještinu nego razumijevanja padežâ i konjugacije. Tako bude, da je brzo okrenuo školi ledja, te se dao na brijački zanat. No tu nije mogao dugo izdržati, jer nikako ne mogaše zaboraviti, da je on rođen u grofovskom gradu — pa makar u krilu za služinčad, pa da je svoju mladost sproveo igrajući se sa grofovskom djecom, te prisvojio sav način fina i naobražena čovjeka. On zato smisli, da ostavi zanat i da bude gospodinom — pa ma pisarom. Ali ma da je brzo dostigao silnu vještinu u prepisivanju, ipak mu se nije svidjalo u kancelariji, jer je mnogo gladovao. Na njegovu sreću oteče supruzi nje-

gova gospodara lijevo lice od silne zubobolje, — i on se iz čovjekoljublja sjeti, da je nekoč znao vaditi zube, te ispukne sretnom lakoćom zub. Gospodja je tvrdila, da joj nikada nije nijedan zubar ljepše i brže pomogao — a Roderik dodje na nove misli, kako da uredi svoju budućnost. Tečajem nekoliko godina eto iz njega „canarcta“, a poslije dapače milošću predjašnje gospodarice, još uvijek zahvalne za izvadjeni zub i od želje, da bude svakako od njega carska i kraljevska ličnost, postade učiteljem na nekakvoj školi, dok se najposlije ne pretvori u „tajnika vis. hrv.-slav.-dalm. namjesničkog vijeća“. — Kako je do toga došao, bilo je za ljude neko čudo, ali u Hrvatskoj — za onda — zbivale se češće takove stvari, pa su se ljudi skoro prestali da čude. Najposlije on je bio uredan čovjek; imao je upravo krasan rukopis, znao je podnijeti dobru i zlu voljicu svojih starijih, a uslužan do skrajnosti i tih: kad je trebalo, govorljiv: kad su ga pitali, — zašto dakle da ne bude tajnik? Pa i nije valjda u ludo nastojao, da bude s cijelim svijetom prijatelj. — Kao tajnik podje nakon četrdeset godina službe u mir s namjerom, da se što prije oženi. Od tada je tek prolazno živio u gradu. Najviše je vremena sproveo idući od jednoga do drugoga zagorskoga vlastelina, pa bi kod svakoga ostajao po više nedjelja dana i tako svake godine dočekao 31. prosinca, a da nije za svoje uzdržavanje gotovo ni novčića potrošio. „Ne mogu da živim bez Zagorja, — ta — nije istom što god, kad se čovjek ovdje rodi!“ — kliktao bi pred svakim, a uistinu čisto si tro od blaženstva ruke, što su mu „pošteni njegovi krajcareki“ ostali u džepu i nije ih morao pustiti onim „patentiranim globitelom, hajušeni i tolvajem vu fraku“, kakovi su po njegovu sudu bili svi gostioničari i konobari, koje je strašnom i nepomirljivom mržnjom mrzio. Uštedjeni pak novac

šiljao bi potajice u prvu štedionicu i govorilo se, da je ondje već krasna svota položena. Vlastelini svi ga rado primahu. Gost im je najposlije od vajkada bio drag, a Roderik bio čovjek miran, dobar i blag. Tek nije trpio, da se u njega traže zajmovi ili „kaviranje na obligacije“, a osobito nije volio da daje „žiro“ na mjenicu, koju si je u duši predstavljao kao pravo gjavolsko sredstvo, da ljude uništuje i koja se po njegovu mnijenju nikako ne da dovesti u sklad sa poštenjem krštene duše. Isto tako nije uza sve prijateljstvo ljubio, da mu se piše i njegov odgovor traži, ne što bi bio neprijatelj pisanju, već što nije trpio lakoumnosti, kojom se pošti daje zasluga, a njemu prouzrokuje trošak. S toga je odgovarao samo na listove, kojima je bila priložena biljega za njegov list. Inače bi čekao, da nadje kakova čovjeka iz susjedstva dopisnikova, pa bi po njem poslao svoj odgovor s kaligrafično napisanom adresom i uvijek bar za jedan stupanj povišenim naslovom. U tom dijeljenju naslova nije bio škrt, te je najmirnije duše najobičnijemu šljivaru ili još običnijemu beamterčiću napisao dugi naslov kakove „Velemožnosti“ ili „Presvijetlosti“. Držao on tu darežljivost osobitim dokazom svoje dobre duše, to više, što je kao umirovljeni „dikasterijalni tajnik“ bio u potpunoj svijesti o značenju i znamenitosti tih naslova, te od daleko uglednijih i starijih vlastelina strogo zahtijevao takodjer za sebe svoju „Velemožnost“. — Lacica Kuntek glavno nije bio kod njega u milosti, što mu je taj naslov uskraćivao i tvrdio, da nikako ne može biti „magnificus“, dok je tek „beamter“, a nije Nj. kr. apošt. Veličanstva savjetnik.

— A otkuda dolaze, carissime amice Roderik?
— upita ga Batorić.

— Ja ravno iz Križevčice, od Njihove milosti presvijetle gospodje hofratice.

— Pa kako je u Križevćici, — što radi moja stara Viržika?

O — basama lula — nisu Njihova pre-svijetlost po izgledu svom stari. Drže se čilo i zdravo, da je prava milota, — odvrati Roderik nježno, a uz to i sa neopisanim počitanjem za odsutnu. Bio je on uopće velik štovatelj krasnoga spola. Ako je već prema gospodi bio do skrajnosti uljudan, to je na-prama gospodjama bio upravo uzorno i savršeno učtiv. Bijaše to vječna služba, istočnjačko klanjanje ; — ta gotovo obožavanje. I može se reći : u dugu nizu njegova života nije se ni u jednom vlasteoskom dvoru pojavila i koja gospodja ili gospodjica, počevši od dvanaeste do šezdesete godine, kojoj ne bi bio ovda ili onda poklonio koji dijelak svoga vječno tro-nutoga srca. Tri „generacije“ zagorskih vlastelinskih ljepotica redom su njegovim srcem tresle, te za cijelo nije bilo danas unuke, kojoj je slavio ljepotu, a da nije to isto činio i njenoj materi i njenoj babi. Bio naš Roderik skroz i skroz duša seladonska, don-kihotska, trubadurska — možda i romejska, tek — koje li tragičnosti ! — donjuanstva nije u njega bilo ni za lijek, nije ga bilo ni u njegovoj nešto neobičnoj spoljašnjosti, nije ga bilo ni u njegovoj čednoj sitnoj nutrašnjosti. I tako taj vječni, vjerni trubadur pre-vali davnim davno tako zvane „najbolje godine“, a da nije ni jednoga jedincatoga uspješka „in puncto puncti“ postignuo. Možda nisu nikad one njegove tuste i kao vječno na cjelov složene usne primile žarki poljubac, te su ostale netaknute — kao što ostaje netaknut čedni cvijetak u grmu. Pa zvati se Roderik ! U ono romantično doba njegove mladosti prolaziti svijetom uz jeku imena Roderik — a bez Kunigunde ! — I jednaka je želja u njega bila, da nadje Kunigundu i osnuje obitelj, ali hladna ruka sudbine isto je tako jednako odvrćala od njega ovu

sreću. I Roderik ostade neženja. No — da istinu rećemo, — nije on svoj udes tragično uzimao niti se odrekao nada. Zato nije zla mu kob ni najmanje potresno na njega djelovala. Izgledao je uvijek krasno ishranjen, sav rumen — gotovo cvatući. Stari su ljudi tvrdili, da se ni u čem nije promijenio, te kakav je bio u mladosti, takav je još i sada sa svojih šezdeset i šest godina. „Isti ovaki debeo, okrugao, svjež, bez nabora u licu — a ma isti!“ — tvrdio bi Batorić, a Lacica odmah zlobno dodavao: „Za kosu pak lako njemu!“ — Roderik je naime nosio vlasulju, krasnu tamno-smedju vlasulju bujne kose, na tjemenu čvrsto i ravno pričešljanu a s krajeva i nad šijom u guste uvojke zakovrčanu. Dašto — ova vlasulja bijaše tajnom, gotovo misterijom njegova života. Ni najintimniji prijatelji nisu smjeli da naslućuju njezin nedužni opstanak. Sto i sto stvari činjaše Roderik, da je zataji. Hotimice bi stazicu u krivulju sveo, namjerice je svaki čas kratkoprstim ručicama po njoj šturio i činio, kao da ga glava svrbi, dapače mazao je pomadom, — što više, znao bi se potužiti, kako mu kosa od neko doba silno pada. Nije stoga za njega bilo veće nevolje, nego kad je morao još s kim u istoj sobi prenoćiti. Da se ne odade, on bi tek u tmini izmijenio vlasulju noćnom kapicom, a s Lacicom nije više htio da noći u jednoj sobi, otkad ga je jednom prevario i stao tobož hrkati, a onda poslije zapalio svijeću i našao ga u kapici, a vlasulju na ogledalu. Ali i s drugima ozbiljnim dušama prepatio bi sto jada. Napokon nije istom bilo, da zamijeni vlasulju. Imao on s njom svu silu posla svake večeri i svakog jutra. Uvojke je morao u „papilote“ vezati, morao je frizuru praviti, držeći kosu u krilu, — morao ju pomadom mazati. Ovu pomadu pravio je sam svojom rukom po receptu nekadanje grofičine ključarice i tvrdio s najneduž-

nijim licem ovoga svijeta, da je u toj slavnoj pomadi sakrito ono tajno sredstvo, od kojega kosa ne posijedi već uvijek bujno raste. I svakiput bi na koncu svoje priče zaželio nebeski raj duši pokojne ključarice, što mu je povjerila tako divno sredstvo za uzdržanje kose. Kad bi se ipak tko usudio posumnjati o vrijednosti pomade, onda bi s emfazom stao opisivati kosu pokojne grofice, koja je pomadu upotrebljavala i koja je imala kosu do koljena. A ne bi bio ni zaboravio, da se samosvjesnom kretnjom dotakne svojih uvojaka i da još jedared ponovi, kako je do groba dužan zahvalnost pokojnoj ključarici. Sastojala je pak pomada iz meda i još nekih silno mirisnih mirodija. Zato je i Roderik sam i soba, u kojoj bi stanovao, upravo protočena bila ovim neobičnim mirisom, pomiješanim još sa drugim kojekakvim parfemskim i sapunskim vonjima. Batorić bi redovito po Roderikovu odlasku punih osam dana dao zračiti sobu danju i noću, samo „da zgubi tu peklensku duhu”.

— Pa kak da nisu ostali u Križevčici — denes — na staro leto?

— Njihova milost presvijetla gospodja hofratica dobili su danas silno pismo, da idu odmah u Zagreb. Nešto se znamenito dogodilo. Nisam mogao saznati, što će to biti. I tako odoše gospodja i obje gospodjice.

— Kako su kćerkice? — upita Radičević, velik prijatelj mladeži u skutima.

— Ta — angjeli, pravi angjeli! — zanosno klikne najtanjim svojim glasom Roderik. I očice mu se ovlaže, a tuste ručice drhtavo se dotakoše zafrknutih brčića.

— Da li naliče materi? — upita Batorić.

— Njihovoj milosti — hm — da. A i mamica bili su lijepi.

— Znamo — znamo, amice Rodica. Viržika nije baš bila istom štogod za njihovo srce.

— Ah — presvijetli dostoje da se šale. Istina, bio sam uvijek prijatelj u kući. Ta — još pokojnu njezinu majku poznavah. Ah — i oni su bili uvijek milostivni sa mnom. Svakiput su za me dali posebice prirediti moj najmiliji kolač od jabuka.

— Ta — i u nju — u staru Veroniku bil si zaljubljen! — reče Lacica.

— Što ti opet! Kao da ja u sav svijet —. Pa kuda misliš — gdje bih ja —! Bio sam onda još dijete.

— Kakovo dijete! Bilo ti je onda najmanje dvadeset godina, kad se Veronika udala.

— Gle — gle, što taj bulazni! Idi, molim te! — svali se Roderik na Lacicu, prema kome si u svemu dopuštaše neki strogi i dostojanstveni saobraćaj. Istom pak sada, gdje mu izdaje godine! Svoje godine rado je naime zatajivao i redovito o njima šutio. Tek pred nevježama dao bi razumjeti, da mu je oko četrdeset i pet. Ako bi ga onda u čudu pitali, kako je postigao četrdeset godina službe, stao bi pričati, da su mu se radi izvanrednih zasluga, stečenih u ratu, godine isto tako računale kao invalidima. U kojem je to ratu bio i kakove su to mogle zasluge biti, o tom je šutio i uvijek stavio prst na usta, kad bi ga tko pobliže pitao. — „To su tajne — to su tajne!” — šapnuo bi misteriozno, a gledajući se u zrcalo, svako se jutro uvjeravao dugim razmatranjem, da mu izgled odgovara tim godinama, pa zašto dakle da se starijim čini? —

— Il se ti ljutio ili ne ljutio — ja znadem, da si Veroniku ljubio, — odvrati mu Lacica. No Roderik se nije više na nj obazirao. Sad se počeo tužiti Batoriću na njegova krčmara, koji je jedva jedvice gospodji hofratici ustupio sobu.

— Pa zar dolje — u selu — noći?

— Dašto ! Bilo je već kasno, kad se iz Križevčice otputismo, — a gospodji nešto nije dobro — do Zagreba ipak je još daleko. Što joj je dakle preostalo ?

— I nije znala ovamo doći ! Gle ti one lude Viržike ! Lacica, molim te, — odmah sjedi u kočiju — i podji po gospodje.

Lacica se digne odmah. Roderik učini, kao da će i on s njime, no — predomisli se. Ispriča se, što ne ide, jer čuti, da je nešto nahladjen, te se boji u tmurnu maglovitu zimsku večer.

No tek što je Lacica otišao, podje Roderik u svoju sobu, da učini dostojnu za gospodje „toaletu“. Ljubav naime svoju k svojoj čestitoj osobi i za svoje okruglo tijelo nije iscrpljivao tek neprekidnom brigom, da se ono tijelo ne nahladi i da bude uvijek čestito nahranjeno. Plamtila je tu još silna želja, da to tijelo bude uvijek zaogrnuuto u dostojno ruho. Čisto kao da je vječno sumavao i razmišljao, kako da se ljepše opravi i kako da bude što vjernija slika modnoga kakova lava i vječno mlada čovjeka. Držao ga zao svijet gotovo u sumnji, ne liči li obraze, jer tako je sjajna i svijetla bila rumen u licu, i tako pravilno, a stalno zalivena. No to može biti, da jest i nije, — ali da je tuste kratke prstiće čisto prikrio prstenjem, da je svako jutro tri sata trebao, dok je bio s „toaletom“ gotov, i da je uvijek izgledao „à quatre épingles“ u svojoj koketnoj odjeći i sa svojim košuljama iz pravoga rumburžkoga platna, sve se to ne da poreći. Dašto štedljiv, kakav je bio, nije uvijek usporedio s modom išao. Kaputi su mu dugo trajali, jer je na svaki prašak pazio te svakiput, prije no bi sjeo, rasprostro svoj džepni rubac, a kod jela sav se zavio u ubrusac. I tako je redovno pet — šest — dapače i deset godina zaostajao za modom, ali kad je nadošlo

vrijeme, da si dade načiniti novo odijelo, onda je točno po zadnjem lajpciškom žurnalu izabrao uzorak i krojač se morao savjesno držati žurnala.

Već je i mrak zaogrnuo zemlju, a prijatelja Ceneke jednako ne bijaše, a ni Roderik nije još svoju toaletu dovršio. Ne bude s njom gotov još ni onda, kad je Lacica sa hofraticom i njenim dvjema kćerkama došao iz sela. Na dugim svojim putnim kabanicama donesoše novi gosti svježa zimskoga zraka, no još više svježosti proprhne i zastruji starom kurijom od milovidnih snažnih i veselih djevojčica. Kao da su stari tihi kutovi brezovički prodahnuli veselim mladim uzdahom i pridigle se u njima uspomene ili slike iz davne davnine, dok je još među njima redila mlada ženska ruka. U drevnim odajama zasvijeti nešto kao od lirske pjesme, od bujne mladosti — od nedužna djetinjskoga veselja. I same crne sjene sa tamnih greda i tramova kao da su bile oblite nekim zlatnim bljeskom radosti i uzbudjenosti, i njihova tmurna starost, njihov strogi crni izgled kao da se izgubio. Sve je nekud oživilo i pomladilo se pod sjajem, što se lijevao s krasnih djevojaka — s njihovih nježnih stasitih prikaza, s njihovih svježih, rumenih i veselih lišća, — s njihove zvonke riječi i smiješka, iz kojega se samo orila mlada bezbriga i čista, vesela duša. Gledajući ih, ja sam shvaćao — Roderikov zanos. I meni je teško bilo, da odredim, koja je ljepša ili koja je milija. Starijoj — imenom Luciji — moglo je biti devetnaest godina. Bila je visoka i snažna. Tek u pasu bijaše tanka. Krupne crne oči gledahu veselo po svima nama i lijepom tankom i dugom rukom svaki čas si je poredila tobože štogod u bujnoj crnoj kosi. Sa dražesnim humorom pričaše o nemilosnom dočeku, što ih snašao kod seoskoga krčmara, ponavljajući njegove grube riječi, njegove kretnje — i očajnički izraz u

licu, dok im je konačno ustupio sobu. Mladja sestra Milka bila je još živahnija. Mnogo niža bijaše i mnogo nježnija. Ako je Lucija nosila u sebi ljepotu Venere, Milka bila je sva prava pravcata Psihe. Njezin nježni struk, divne sitne forme, ljupko na pô djetinje lice s velikim posve djetinjim očima znalična i blaga pogleda, svaka njena kretnja, podavahu sliku tek probudjena djevojaštva. I odisala je sva onom bajnom poezijom, što lebdi od takove istom nastale ženske mladosti i koja je tako istovjetna s prvim odisajem sitna cvijetka u travi i toliko ista s prvom proljetnom pjesmom ptičice u gaju.

U tili časak smjestiše se u sobi, kamo ih je Janko odveo, i u tili časak pregledaše stari dom. Gospodje hofratice dugo već nije bilo u Brezovici. Mnoge godine prodjoše, što je ovamo kao mlada gospodja sa pokojnim svojim suprugom dolazila u posjete k Batoriću. Sada je se i ljupko i slatko bôno doimaše stara kuća, u kojoj se nije ništa promijenilo i sve još onako bilo, kao za sretne njene mladosti, — tek kao što nju, tako ni kuću nije vrijeme poštedilo. Batorić ju morao svakud voditi, a djevojčice idjahu za njima — znalične i vesele, što vide nešto dosele nevidjeno, a tronute samo od tronuća starih ljudi.

Kad se opet ponamjestismo oko stola u palači, brzo je minula sva melankolija i za kratko vrijeme opet se orilo od smijeha mladih djevojaka, u koji najposlije i stari ljudi zapadahu. Batorić je stao gospodju Viržiku dražiti uspomenu iz mladih dana, na što se stara gospodja dobrostivo smijala i isto istim vraćala. Od mladosti, koju je Roderik u hofratice još nalazio, nije dakako bilo više ni traga. No debela dobroćudna gospodja od kojih pedeset i nekoliko godina, izgledala je uistinu zdravo i čilo, te joj nitko ne bi bio vidio, da je rodila desetero djece, od koje su Lucija i Milka najmladje.

— No, toga pak valjda ne ćeš zatajiti, — uzme Batorić šaljivo, — našega dičnoga Roderika? Taj te još sada ljubi! —

— Molim, molim; tu ćete, ujače, mene prikratiti! — vragoljasto se javi Lucija i stavi prst na usta, pa tiho nastavi šaljivom ozbiljnosti, okrećući se k vratima: — On sad mene ljubi i uvjeravao me još danas, da nemam nikakva povoda, da budem ljubomorna.

— Gledaj, dragi Kornele, tako nas mladež svagdje izigrava! — sa smiješkom reče hofratica, da upita za Roderika, što ga nema ovdje.

— Ah, on sada pali svoje uvojke! — umiješa se Lacica, a Lucija i Milka zapanu u bezobzirni potih smijeh.

— Sve to vama za volju!

— Pa da, zna on, da nam se njegovi uvojci svidjaju, — stoga i voli mene! —

— Ti, Lucijo, sve za sebe! Možda i mene bar nešto voli! — rekne Milka.

Ta danas je staro ljeto. Moramo i onako olovo lijevati, pa ćemo vidjeti, čiji je gospodin Roderik! — odvratila vragoljasta Lucija.

— Olovo — olovo ćemo lijevati! Zar ne — gospodine ujače? — klikne Milka, plješćući u sitne svoje ručice.

— Dakako! Kakvo bi bez toga bilo staro ljeto! Ali, djeco! — prije svega moramo s nečim na čistu biti. Vi mi neprestano govorite „vi“, — a ja sam s vašim ocem bio drug, majčici govorim „ti“, kako čujete, — nekakvim ujakom i onako me učiniste, — pa ćete dopustiti, da ćemo si govoriti „ti“.

Obje djevojke doprhnu do starca i poljube ga u ruku, ma da se branio.

— Ne — ne — tako, — kliktaše Lacica. — Bratinstvo mora da se pije. Ja ću svjedočiti, a valjda i sva druga gospoda.

— Bene ! Dakle bratinstvo — za mene tim bolje,
— odluči illustrissimus.

— Zar ćemo morati da se poljubimo? — upita s dražesnom smetnjom Milka.

— Dašto — dašto ! — i Lacica donese odmah pred starca i djevojke vina. — Sada dolazi kazna, ako tko zaboravi „ti“, — rekne šaljivo Batorić, kad je čašu ispio, a onda — poljubi i jednu i drugu djevojku u čelo.

— Ne valja, — javi se Lacica ! — Ne ljubi se na čelo, već na usta, — pak i frajlice moraju poljubiti.

— Mislite, da se bojimo brkova? — odvrati Lucija. — Ujak ih i onako brije — pa nije pogibli ! — i djevojka se glasnim cjelovom dotakne starčevih usna. Milka učini isto, — a illustrissimus blaženo zagrlji obadvije.

— Kako nam je eto krasno staro ljeto, a moga Mukića nema ! A nema još ni fratra, da služi blagoslov ; — reče illustrissimus upravo u čas, kad se dolje oglase praporci. Svi pohrle k prozorima, no u mraku se nije dalo ništa raspoznati. A i dugo ne bijaše nikoga u sobu.

— I opet ga nema ! — uzdahne illustrissimus. — Valjda je došao pater Ambrosius.

No taj čas otvore se vrata i u sobu unidje Vanko s teškom putnom torbom u jednoj ruci, a u drugoj sa ogromnom krletkom, u kojoj je lepršao mladi kos. Za Vankom se provuče gost : — taj put uistinu očekivani prijatelj Cenek. Opazivši mnogobrojno društvo, dapače i gospodje, smeteno i neodlučno ostane stojeći do vratâ, na ledjima s dugim starinskim „vukom“ (vrst putne bunde), u jednoj ruci sa psetancem, a u drugoj sa kavezom, u kom je lepršao na pô goli kanarinac. Batorić ga s mukom ogrli, a on mogaše tek da ga triputa poljubi u lice. I trebalo je dugo vremena, dok mu je Vanko oprostio ruke tereta, te se

starac mogao s nama izrukovati. Pred hofraticom malo nije od smutnje posrnuo, a pozdravljajući djevojke — gledao je u posve protivni kut.

Bio to Ivan Nepomucenus pl. Vinceković, doktor filozofije i obojega prava, visok no zgrbljen starac godina Batorićevih. Tijelo mu bilo neobično suho. Glava, uska i u tjemenu šiljata, bijaše obrasla gustom oporom kosom tamno-sijede boje. Izvanredno dugo lice brijao i puštao samo kratko rezane štetinjaste brčice, nešto prosjede. Dug i suh vrat bio je sasvim zavrt u crnu svilenu, nekoliko puta prevučenu maranu, iz koje je tek uzani rub ogrlice čedno virio sa svake strane. Bio je odjeven u modro sukneno odijelo posve starinskoga kroja. I čizme na ogromnim stopama bile su izvanredno šiljaste, kako se nosilo oko tridesetih godina devetnaestoga vijeka. U svojim kretanjama bio je nespretan. Najzad s onim suhim dugim krakovima, s onim visokim i tankim vratom i uskim zgrbljenim trupom — nije ni mogao biti drugačiji. Ali još više nego nespretan i nesiguran bijaše neobično plah i silno skroman. Istom si trebao da ga pogledaš, — i on bi se zacrvenio od stida. A riječ mu zapinjala i jezik se pleo. Ma da je sada bio gotovo medju samim davnim znancima, ipak se čisto gubio od plahosti i vječne smetnje. Jednako je otvarao svoju burmuticu i srkao „pravoga španjolca“, a onda je dugi šiljati nos otirao ogromnim modrim rupcem, očito ne znajući, što da čini i kako da sakrije svoju uzrujanost. Na pitanja Batorićeva i drugih istom je odvrćao skromnim i tihim podsmijavanjem ili tek odgovarao tihim: da ili ne. Tek briga za njegova ljubljenoga kosa i kanarinca izmami mu nekoliko riječi više, kad je zapitao Vanka, kamo je ptice smjestio i da li su sve mačke u kući pozatvarane. Svoga psića „Seneku“ držao je udilj na krilu.

I zacijelo ova njegova plahost i prevelika skromnost učine, da je svijetom ovako prošao, kako je prošao, te da je u dubokoj svojoj starosti onakav postao, kakav je postao. Batorić je pripovijedao toliko puta, kako je Cenek nekoč posve drugi bio. Istina, već od kolijevke kao da su ga zli usudi pratili. Obitelj mu nekoč bila ugledna i moćna, no u seljačkoj tako zvanoj Domjanićevoj buni, što je snašla križevačku i zagrebačku županiju sredinom osamnaestog vijeka, popalili su seljaci sva tri Vincekovićanska imanja, te je već otac Cenekov kukavno morao životariti i nije više bio zemaljski gospodin, kad mu se gotovo starcu već nakon deset kćeri rodilo jedanaesto djeteta: — taj put dječarac za cijenu, da je majka u babinama umrla. Otac u nevolji svojoj nije si drugačije znao pomoći, nego je uzeo Cenekovu dojku za ženu. I tako je pod gorkom šibom maćehe svoju prvu mladost sprovodio. U škole dodje s pomoću nekog dalnjeg rodjaka, visokog dostojanstvenika u Požunu, koji ga je smjestio kod fratara u Varaždinu, gdje je morao „miništrovati“ i kod stola u refektoriju dvoriti, a nuzgredno polazio i latinske škole. Neobičan talenat i beskrajna ljubav za knjigu spasoše ga, da mu glavno zanimanje u refektoriju i u sakristiji nije škodilo u naukama te je upravo sjajno svršio latinske škole, tako sjajno, da i sâm rođjak visoki, dostojanstvenik, počuti dužnost, da ga ne pusti u kloštru, te mu podijeli neznatnu svoticu, s kojom se mogao otputiti u Peštu, da ondje stupi na sveučilište. Tu je prošao svakakvu bijedu, ali takodjer svoje nauke krasno svršio. Nije, istina, postizavao na ispitima vanjskoga sjaja, jer plah i čedan, kakav je bio, nije znao svega svoga znanja u rješavanju danih mu „tezisa“ svijetu pokazati; no profesori su ga poznavali i svi su bili uvjereni, da je Cenek na cijelom sveučilištu jedan od najumnijih

mladića. Pa ipak već prvi njegov korak u svijet nije bio ovjenčan uspjehom. Želio je, da ostane na sveučilištu, no — drugomu podijeliše „veniam legendi”. Onda se zanimaše, da dodje na akademiju u Zagreb, ali i tu ga drugi preteče. Pokuša, da dodje kao jurat kojemu zastupniku ili dostojanstveniku na saboru. Svak božji postigao je to lako; bijedni Vinceković morao je i za to trčati od Poncija do Pilata, dok je napokon ipak našao mjesto kod nekoga na pô gluhoga starca Rumunja, s kojim se jedva jedvice sporazumio. Tako nije došao nikako do zgođe, da pokaže svoje znanje i da ljude uvjeri o svojoj vrijednosti. Najposlije nije više izdržao kod svoga Rumunja, koji se je glavno bavio u požunskim kartašnicama, a za sabor i za ono, što se ondje radi, nije ga ni brige bilo. Za prvi početak skloni se Vinceković nekud kod bogata trgovca kao „informer” njegovih sinova. Ni ovdje nije bio dugo. Trgovac nikako nije mogao pojmiti, da bi tako tihi mladić mogao što god znati i sinove mu što naučiti, pa ga je za volju nekakova brbljavca iz službe otpustio. Tajput mu se sreća nasmije, i on dodje kao privatni tajnik nekomu grofu u zaladskoj županiji. Istina, i ondje nije imao baš nikakve prilike, da se okoristi svojim naukama, ali opet živio je ugodno i mogao se dalje naobražavati. U grofa bilo malo i nikakova posla — a bijaše bogata knjižnica. Mogao je vas dan u njoj sjediti i učiti. I tu doživi svoj tihi roman. Najstarija grofova kći tugovala je već godine i godine za svojim zaručnikom, koji je kao pravi bajronovac otišao s plemenitim lordom pjesnikom u Grčku i ondje za helensku slobodu pao. Dobrodušna, nešto pretjerana djevojka susretala je skromnoga i plahoga mladića s milostivom obzirnošću i zamolila ga, da je uči grčki. Čitave sate sjedili bi sada u polumračnoj tihoj dvorani knjižnice, sagnuti nad folijantima grčkih gra-

matika i klasika. S vremenom se Vinceković riješio svoje plahosti, te bi i krasno i umno znao тумачити ljepote grčkoga svijeta. Mlada je grofica sa čitavim zanosom slijedila njegove riječi i otvoreno ga hvalila, misleći kod toga glavno na svoga neprežaljenoga zaručnika i tvrdeći, da sada shvaća, kako se je mogao žrtvovati za takovu zemlju. Zato je čisto zahvalno svraćala oči na svoga učitelja, — a taj bijednik podlegao je čaru tih krasnih očiju, te se zaljubio snagom, kako se samo takove tihe, plahe duše zaljubljuju. Nije se, istina, otkrio, ali izdao se svakom kretnjom svojom, cijelim bićem svojim. I mlada grofica skoro je pogodila, što to biva sa rastresenim i vječno uzrujanim tajnikom, te je prekinula grčke satove, a ujedno takodjer ishodila, da je tajnik morao iz dvora. Bijedni Vinceković zapade od muke i boli u tešku bolest, a kad ozdravi, povrati se u domovinu gotovo ubog i neznatan, kakav je i otišao. Tu se zauzme za nj prijatelj Batorić. No i najvjernija pomoć ne može ništa, kad nije sreća uz čovjeka. Ova pak glavna poluga u životu ljudskom, koja više može nego i genij i talenti i značaj i kreposti i snaga, — ova silna vladarica posve je odbacila našega Mukića. Poradi toga svako se je njegovo nastojanje izjalovilo i taj kobni udes privjesio se je tako za stope njegove, da nije uspjelo nikada ni nastojanje njegovih prijatelja, čim se je samo njega ticalo. Ova zla sreća učini ga još i više plahim, skromnim i čednim, čisto bojazljivim, no što je od vjkada bio. Pa onda k tomu bol prave i jedine ljubavi! Najposlije stao je posve sumnjati u sebe sama. U dobroj svojoj duši nije si stavio pitanje, kakav li je to svijet, gdje se ne cijeni krepost i vrijednost i gdje samo najgori nalaze napretka, niti je pogadjao, da je život tek puka igra sretna ili nesretna slučajja, već je on najprije izgubio vjeru u sebe. Tek poslije

stalo mu pred dušom svitati, da nije kriv on, nego da ga prati nesretna kob. A ovu istinu nije filozofskim razboritim načinom pogledavao, nego gotovo praznovjerno pomišljao na usude, o kojima mu je nekoč dadilja pričala. Kraj takvih nazora još je manje mogao da se u svijetu snađe i da osvoji mjesto, koje bi odgovaralo onomu mnogomu trudu i mnogoj muci, što je prepatio, dok je u škole išao, i koje bi bilo dostojno čovjeka gotovo učenjaka. Sa trideset godina — on je još uvijek bio tek svršeni djak, ma da je već davnim davno bio postigao najvišu akademičku čast od dvaju fakulteta i ma da su za ono doba sa dvadeset godina mladi ljudi već zauzimali odlična mjesta u društvu i u kraljevini.

Jednoč ipak dotjera Batorić barem dotle, da ga je mogao staviti u kandidaturu za županijskoga suca. Dašto, trebalo je da na reštauraciji koju rekne, da barem mali govor drži. U ono vrijeme bijaše to prva „*conditio sine qua non*“, i za svaku takovu službu najprije se je pitalo, da li znade govoriti? Vinceković, pun znanja i snabdjeven cijelom elegantnom frazeologijom starih klasika, sastavio je divan govor. Kada ga je Batoriću nakon maloga moljanja pročitao, bude ovaj čisto uznesen i nije mogao nasmagati dosta slavnih riječi, kojima je Vincekovića hvalom obasuo. Nije se morao tek diviti krasnomu sastavku, nego takodjer predavanju Vincekovićevu i ugodnomu njegovu glasu. Ta — gotov govornik! Batorić bio je siguran za pobjedu, pomišljao je dapače, ne bi li ga odmah za podžupana predložio. Ali — Vinceković bio je čovjek bez sreće. U predvečerje reštauracije htjela je zla kob, da je upravo u predjelu, gdje je najviše Batorićevih privrženika bilo, provalila silna oluja sa povodnjom, te su ljudi morali ostati kod kuće, da brane imanje. Batorić ipak nije izgubio nade. Bilo je još uvijek dosta ljudi

od njegove stranke a nadao se, da će krasni govor predobiti barem sve neodlučne. No kad se digao Vinceković u skupštini, jedan od protivnika zavikne na nj, kako se može s takovim šiljatim nosom predstavljati kao kandidat, — i bijedni Vinceković tako se od toga povika smete, da je tek mogao istom štogod propentati, a krasno sastavljeni govor otprhnuo iz glave kao zastrašena ptičica. I konac je bio, da je uz silan smijeh protivnika propao.

Odsada nije više nikada mislio na izbore i dao se na odvjetništvo. No ni tu nije sunce došlo pred njegova vrata. Napokon je onaj protivnik na reštauraciji uistinu mogao pravo imati, da i sâm nos može čovjeku kod njegovih bližnjih škoditi. Tko bi znao ! Tek — kod nesretnjakovića Mukića nikako nije do klijentele htjelo da dodje, te najposlije nije bilo druge, nego da ide u službu k svomu sretnijemu kolegi. I tako ga za uvijek ogrliše dubine mračna, neznamenita bivstvovanja, u kom je i posljednji tračak samosvijesti izgubio, znao tek to, da mora za druge tegliti, ako hoće da se svijetom protura. A opklopio ga svega silan strah od vlastite sudbine, od ljudi i njihovih kamenih srdaca. Zavukao se u neku tamnu sobicu pod krovom niske kućice u Novoj Vesi u Zagrebu, gdje se je okružio ptičicama i psima, osjećajući od njih prvih pravu beskrajnu ljubav. Ovaj strah učini ga još više plahim, no što je dosele bio, i gotovo pred najneznatnijim čovjekom nije mogao da se iskaže svojim bogatim znanjem i plemenitim duhom. On je na primjer govorio savršeno tri, četiri nova jezika, a kad je došao u zgodu, da se u njima porazgovori, od plahosti ne padoše mu na um ni najpoznatije riječi. Bio je izvrstan pravnik, a ipak ga odvjetnik ne mogaše na ročišta slati, jer kad bi došao do diktovanja odgovora ili protuodgovora, nije znao naći ni jedne dobre misli. Eto — to je od njega učinila

napokon zla njegova sreća. Još je jedini bio starac Batorić, pred kojim bi jadnik kojiput slobodno odahnuo. I onda bi ljepote njegova duha i njegove duše zasinule nekadanjim svojim sjajem i nekadanjom svojom snagom, ali to bijaše rijetko — vrlo rijetko. Ipak dani, što ih je svake godine od staroga ljeta do Triju kralja u Brezovici sprovodio, bijahu mu najmiliji dani u godini i zacijelo najsretniji. Od trideset godina ovamo nikada još nije izostao, a Batorić ga uvijek objeručke dočekivaše i na svaku je sitnicu pazio, samo da mu ugodni. Dašto, teško je to bilo pogoditi, što mu je ugodno i što najviše voli, jer u svojoj dalekoj čednosti gotovo ni kod Batorića nije si dopuštao, da ima kakove svoje želje.

— Pa gde si tak dugo bil — amice clarissime? — Još v jutro sem te se nadal! — upita ga Batorić.

Vinceković se na pitanje strese, kao da ga je tko ošinuo, a onda počne buncati i ovamo i onamo. Iz svega se moglo tek razumjeti, da je Lacica dobro pogodio, da je bijedni Mukić kod svoga prvoga odlaska, rano u jutro, sreo najprije staru neku baku, a poslije na Kaptolu zaželio mu prvi dobro jutro francižkan. Tako je tek poslije podne konačno nastupio putovanje.

— A gle — ja čekam na svoga Ambrozija već celi popoldan, — i još ga nema! Fine-finaliter ne bude druge — buš ti, Ercigonja, moral odslužiti blagoslov, — obrati se illustrissimus podjašprištu.

— Ako ne bude druge — e pa dobro! — Medjutim još nije šest sati, pater Ambrosius još može osvanuti; on je točan. Samo bolest bi ga mogla zapriječiti, da ne dodje.

I zbilja dok mi o vuku, vuk na vrata. Došao starac pater, sav uznojen, tako se namučio na zlu putu; čisto se pušilo od njega u toploj sobi. Nije htio ništa da založi, tek je molio, da bi mogao odmah

u kapelicu i početi sv. obred. Ali prije no što je pošao, ipak je našao još vremena, da nadijeli hofraticu i djevojke svetačkim sličicama.

— A nema još Roderika ! — rekne Batorić, kad se spremismo, da idemo u kapelicu.

— Ne će on tako skoro ! — odvrati neko iz društva, i mi ga poslušasmo te odosmo bez Roderika k blagoslovu.

Kapelica, sitna, drvena i tmurna zgradica, stajaše tik dvora, te moradosmo izići u dvorište. Oštri zimski zrak naletio nam na lica, a u gustu mraku večeri ne vidješe nam oči u prvi čas ništa, te su nam koraci, tapajući po smrznutoj skliskoj zemlji bil polagani i nesigurni. Plamen Vankove svjetiljke drhtao je u tmuni i bacao tek uske crvene plohe oko sebe. Gospodjica Lucija, s ovješanim tek haljetkom, jurila je prva pred nama i bila je već kod kapelice, dok su se drugi još oko vanjskih stuba kod kurije pleli i miješali.

Večer bila je bez magle i na tamnom nebu tek po koji oblak lagano plovio uz mnogobrojne zvijezde. Mjeseca još nije bilo. Pred kapelom čekala je već družina sva skupljena. Na niska široka vrata kapelice i na uske duge prozore s gustim željeznim rešetkama plazili su slabi crveni i modrušasti traci voštanica, zapaljenih kod oltara, pa se odmah u dalekoj tmuni gubili. Dolazio takodjer iznutra ugodan miris tamjana i borova granja, kojim je sva kapelica u slavu božićnju bila iskićena. Ali sve to bijaše samo tik oko božje kućice ; — dva tri koračaja dalje — bijaše samo tiha, ukočena zimska večer, tamna i daleka, koja je sve utomila. U njoj kao da se ništa ne miče i ne giblje nego titrajući tanki traci dalekih zvijezda. Pače ni tamo podalje od staja nema ni glaska kakva, ni štropota — ni micanja, a i kurija kao da je opustila i onijemila, jer je sve pohitilo iz dvora k službi božjoj.

U sitnom božjem hramu, tamnom od crnih tramova i prastarih dasaka, sjajio se samo oltar sa kipom sv. Križa u svijetlu nekolikih dugih voštanica. Inače se je sve zalijevalo crnim sjenama, a vječna luč u sredini svoda lebdila je i treperila sitno i nježno u posve tamnoj visini kao daleki — daleki plamećak, što bludi noću nad nizinama i vodama. Poredasmo se u polutamnu prostoru, kako je tko dospio i za časak zazvoni zvonce na sakristiji, a svećenik stupi pred oltar. Lacica, odgajan nekoč u kloštru, zauzeo je mjesto kod sitnih orguljica i preuzeo službu organista, a stari Vanko kleknuo pred oltar, da bude ministrantom. I blagoslov začu. U gustu oblaku tamjana časkom se izgubi cijeli prostor, a onda začu pjesma Presvetomu, pjevana dugim, iz početka nesložnim akordima, da onda silno i krasno zaori. I kad umukne pjesma, Vanko potrese zvoncem, a stari pater podigne otajstvo, — i pobožni uzdasi izbiju iz prsa sviju poklonika, da zatrepere nježnim valom prema visinama u polumračnom prostoru skupa sa plamsanjem voštanica i sa razvučenim krpama dima od tamjana. I razliježe se pjesma : „Tebe Boga hvalimo !” Osjećaj, da nas ostavlja nešto poznato, gdje nas mnoga i mnoga draga nit veže, pa čuvstvo umireno, da nam ova godina više ne će donijeti zla, kao da se u licima sviju čitalo i svačiji se glas iskreno pjesmi privinuo i k njoj složio. U tim mislima okliznu se moje oči i do Vincekovića. I njegove usne takodjer izricahu gorljivo hvalu, i njegovo bijedničko lice skrušeno se i zahvalno obraćaše k oltaru, — i njegove se oči blagodarno podizale u posve već tamnu visinu nad žrtvenikom, gdje se još mogaše tek raspoznavati naduveno lice angjeoske glavice sa trubljom. Pomislim : čemu i zašto taj nesretnik toliko zahvaljuje, njemu barem ne donese ništa dobro ni ta godina? No — u taj sam mah shvatio i drzovitost

i glupost svoga pitanja, pogledajući na njegovo po-božno, poništeno držanje, koje mi je cijelo kao go-ovorilo i pokazivalo, da on ne pita i ne ište sreće i u-gode ovdje dolje, nego mu je sva nada i sav pogled ondje prijeko — ondje daleko, i baš zato da mora hvalu izricati, što mu je i u ovoj godini bilo dopu-šteno, da ostane ovakav, te se smije nadati, da će doći jednoč onamo, u onu svetu blizinu. — I ja moram da priznam, da sam mu zavidjao za tu njegovu smi-renu dušu i za taj njegov prenos svojih želja i nada iz varavoga svijeta u drugi, — ah — on je znao u koji svijet !

Pa kada je poslije Tedeum-a Lacica u svom kutu zapjevao :

Daj nam Bog zdravlja, k tomu veselja,
Na tom mladom letu svega obilja ! —

— onda se uz srebrne mlade glasove Lucijine i Milkine, uz moćni pjev družine, podignuo i Vincekovićev glas, pa je i on drhtavim grlom ispjevao staru bo-žićnju pjesmu.

Kad izidjosmo iz crkvice, nije više bilo mračno kao prije. Medju golim granjem drveća i nad krovom kurije prodirali traci mjeseca, koji se tik nad brdo uzvinuo. I sad je nebeski svod postao svijetao i pre-lijevao se nježnim plavetilo, a bio je odasvuda posut zvjezdama i bio je visok — visok u tom tankom zimskom zraku. — Samo tiho i mirno bijaše kao i prije, tek negdje daleko — daleko zamnijevalo crkveno zvono, pa se prekidanim i nejasnim zvukom nosilo do nas kao glazba iz daljine ili kao sferične harmonije iz visina. I oko je moralo zakrenuti k ne-besima, gdje su nebrojene zvijezde sjajile ljepotom vječnosti, pak milim titranjem bez glasa pričale o neizmjernosti svijeta i života, o beskonačnom po-rivu vječne jedne volje. I nisu ništa znale o starom

i novom ljetu, — tek svaki je tračak njihov zborio, kako kroza njih govori i sjaji se vječnost sa svojim beskrajnim prostorom i sa svojim vremenom bez početka i konca. I sitan — sitan oćutio se čovjek sa svim svojim naprezanjem i umovanjem, pa makar obasjan od sjajne veleljepote nad sobom, opet se radostan i nekako laganiji sklonio pod stari krov drvenoga doma — u njegov uski topli zagrljaj.

— Žurite se, ljudi, s večerom ! — vikne Batorić prema kuhaču, a došav u sobu prvo mu bude, da je išao zapaliti svjećice na božićnjem boru. I sada se opet zaori stara božićnja pjesma : „Silvester papa . . .” Sam Batorić, okružen od sviju nas i obje djevojčice uza nj, prvi započe pjesmu, kojom se sva stara kurija ispuni. Potresu se šajbe na prozorima i priključe se probudjene ptičice u kavezima sa pjesmicama svojim — a u trećoj negdje sobi orilo se od glasna pjeva cvrčkova. Bio je divan, sladak čas — i ja sam pogledao malu Milku i jedan tren mi bude, kao da gledam angjela, — tako blizu — tako blizu ćutio sam se nebu.

I taj krasni čas bude tek prekinut, kad se na vratima pokaže naš Roderik. Sad je bio u posve drugoj toaleti. Još koketniji i još kraći žakečić tamnosmedje boje obujmio mu plećasto tusto tijelo, prsluk bijaše iz runjave tamnomodre svile, a pantaloni sjajili su golubinjom sivom bojom. Dapače promijenio lanac od sata. Sad je imao debeli oko svega vrata ovješeni lanac s ogromnim medaljonom. Vlasulja pak čisto se bliještila od pomade i uvojci se čvrsto i tvrdo kovrčili od sljepočica prama šiji.

— Ljubim ruke — ljubim ručice — presvijetla Ergnan — i milostive gospodjice ! — Ljubim ruke — molim — molim, da mi se dopusti poljubiti milostive krasne ručice, — kliktaše Roderik još nježnijim i sladjim glasićem no obično i zibajući se, stupajući

tek po šiljcima svojih lak-štifleta, obleti i hofraticu i kćerke njene u jedan čas, da svakoj dugim — onakovim masnim cjelovom poljubi ruke.

— A mi već dva sata ovdje — i gospodina tajnika nema, — nije baš za nas najlaskavije! — obijesnom šalom narugala se Lucija.

— O — o — gospodjice Lucija! Ne zaslužujem toga prikora — moje misli bile su jednako kod dama, — odvrati s emfazom Roderik, pa se onda bliže k djevojci prišulja, te joj na pô glasa tronuto no ozbiljno rekne: — Vi jednako sumnjate o meni, a uvjeravam vas, da sam uvijek i mišlju i čuvstvom kod vas — i ni kod koje druge.

U to se Vanko pojavi u palači sa zdjelom i pozove nas k večeri.

— Molim te, ujače ne smjesti kraj mene gospodina Roderika! — doprhne k Batoriću Lucija, a Milka takodjer svrati k njemu svoje oči, koje su isto kazale. Batorić se nasmiješi i namigne im, da je sporazuman.

— Viržika, ti ćeš predsjedati, a gospodin Roderik neka bude uza te s jedne strane a Ercigonja s druge. Djevojčice, vi k meni — i jedna i druga. A vi, ostala gospodo, kako izvolite.

Pokraj Roderika s druge strane bio je Radičević, te mu djevojke nisu ni nasuprot došle. On pogleda tragičnim pogledom k Luciji i slegne ramenima, kao da nije on kriv, što se tako zbilo. Istom sada zamijetio je Roderik Vincekovića. U Zagrebu ne bi ga nikad pogledao, ali ovdje, znajući, kako Batorić ljubi svoga bijednoga prijatelja, skočio je od stolice i onakov s povezanim oko vrata ubrusom pohitio k Vincekoviću, pa ga srdačno i ljubazno pozdravio. Cenek se posve smete i progundja istom štogod. Već kad je Roderik ono prije večeri stupio u društvo, klanjao mu se Vinceković dubokim poklonima, ne

čekajući, da ga Roderik opazi. Sada pak čisto se u ništavilo gubio i čas ga nazivao „magnifice“, čas dapače kao da se ispravlja — govorio mu „illustrissime“.

— Molim — molim — to nismo ! — prekine ga Roderik, potreptavajući mu ramenice.

— Ah, illustrissime, ja, — i Vinceković se ponovo zbuni i ne doreče, a Roderik već mu je ledja okrenuo i požurio se na svoje mjesto.

Kod večere još je jednoč bacio tragičan pogled na Luciju, pun sažaljenja i tješnja. No Vanko je nosio u jednoj ruci „friganog krapeca“, a u drugoj „mladoga someka na paprikaš“ (Roderikove riječi), — i lice Roderikovo zasja istinitim zanosom i debele usnice podršću od ganuća. S ljubavlju mu oči zahvate ogromne zdjele, a kratkoprste tuste ručice snjevjerovatnom energijom zabodu vilicu u jestvinu, da onda polagano — polagano režu na tanjuru i pri nose k ustima, da i nos i zubi i očiće nadju svoju nasladu. Ah — razumio je on, kako se jede, i njegova velika ljubav k svomu okruglomu tijelu činjaše, da je s velikim entuzijazmom i ozbiljnim razmišljanjem proučavao, koje su jestvine najbolje i kako se najslasnije priređuju. Istina, taj je entuzijazam kojiput skrivio, da je želudac na „svoju subordinaciju“ zaboravio, no Roderik je s toga uvijek uza se nosio škatuljicu bikarbone, i osim toga nikada nije bio bez nekoliko boca „Hunjadi Janoša“.

— O — o — o — illustrissime domine, — pak je i tu zajček — znam, da je na ražnju pečen i u špekec dobro zamotan bil ! — klikne kod druge zdjele Roderik, a spazivši u lijevoj Vankovoj ruci takodjer zdjelu divljih pataka, nježno — nježno — gotovo plačno izusti : — O domine Christe — pak i racice su tu ! Bormeš ja budem i jedno i drugo ! — U dalekoj svojoj uzbunjenosti posve je zaboravio

i Luciju i sve druge, niti je slušao zdravice, što ih nazdravljаше perpetuus Ercigonja. I tako malo da nije prečuo, da su i hofratica i Lucija i Milka dobile druge drugare, a ne njega. Dašto, kad je večera svršila, opet je bacao svoje najvatrenije i najvjernije poglede čas na Luciju čas na Milku, a hofratici je stao živo pričati iz svoga putovanja u Marburg i Grac, što ga je učinio prije dvadeset godina. On je dašto pripovijedao, kao da je to nedavno bilo. Videći, da se Lucija i Milka ni malo ne zanimaju za njegovo pričanje, stao je kojiput glasnije govoriti, no djevojke ne bi ni toga opažale, već su dalje svoje stvarce čavrljale staromu Batoriću, koji ih je s nasladoslušao, te je dapače propustio, da se umiješa u razgovor gospode, koja stadoše da se o politici prepiru, a riječi im od časa do časa sve življe i bučnije postajale. I sam Roderik prestao je sa svojim zanosnim opisom „kifla“, koje je u Gracu jeo te se umiješao u razgovor. On je politiku silno mrzio i nije rado priznavao, uz koju stranku pristaje. I sada je stao kratkim svojim ručicama miriti ljude. No ni Ercigonja ni Radičević nisu pazili na njega, niti se obazirali na njegove riječi : „Ali, gospodo, što ćemo se o tome prepirati, danas je staro ljeto, — ta — ta — šta ćemo o toj nesrećnoj politici !“ — I tako se politički razgovor jednako dalje raspredao. Osim Vincekovića svi se u nj uplitali. Najposlije i sam Roderik. U Brezovici naravski — on se silno na Ercigonju svalio i dapače prekorio narodnjake. Nije ga smelo, kad mu je podjašprišt spočitnuo, da je pod Bachom svoju karijeru ulovio. Pozivao se on na svoga prijatelja Dioniza i ponavljao njegove tvrdnje i tvrdnje svoga zaštitnika grofa, sina onoga grofa, kod kojeg mu je otac služio. Imao Roderik dobar nos — i čutio je odasvuda, da se neka promjena sprema. Onaj njegov tubasti široki nos imao je pre-

krasan njuh, i još je svakiput nanjušio, na koju će stranu stvari prevagnuti, — pa je zato sada imao „kuražu“, da očitó prizna, kako je njegovo srce uvijek stajalo ondje, gdje i sada stoji. Udario se sada nekoliko puta u prsa i tajanstveno dao naslutiti, da se evo ovdje u njegovu džepu nalazi znamenitih pisama, koja mu daju pravo, da govori, kako govori.

— Znadu napokon velika gospoda, tko im je prijatelj i da se na Roderika svoga uvijek mogu osloniti ! — klikne napokon s emfazom. — Pa i znadu, da nitko više ne ljubi ovaj naš krasni zavičaj zagorskinogaja, — a mogu s ponosom ustvrditi, da svoga Roderika i cijelo Zagorje ljubi.

Övu raspravu prekinu djevojke, koje se spremiše, da lijevaju olovo. I kazalo na satu sve je dalje i dalje odmicalo. Neka tišina stala je vladati društvom i mogao se čuti svaki podrhtaj njihala sa reskim štropotom spuštajućih se ogromnih utega, kojim navješćivahu, kako čas za časom gine u neizmjerni ponor prošlosti. Čisto bijahu ovi sitni kobni zvuci kao uzdasi izdišuće godine i svima bijaše, kao da nad nama lebdi dah sveopće prolaznosti i kako ništa — ništa nije naše, do jedino taj sadašnji čas, ali i on eto tek što se rodi, već ga nestaje pred nama.

Veseli posmijeh i nedužna radost djevojaka kod lijevanja olova otimaše nas crnim i bolnim mislima. Žarkih lišca gledahu Lucija i Milka u oblike, što se svakojako slagahu. Napola im tobože tek do šale bilo, no znalični, rašireni pogledi, kojima su pratile svaku kapljicu, kuda će i kamo će, govorahu i prejasno, da uistinu pitaju tu strašnu sfigu — budućnost, što im donosi i što će im htjeti da iskaže unaprijed. — Ah — ta mladost toliko još ima da pita !

— Gle — gle — kod mene kao da kaže, da je ovo gradski toranj i malo jezero pred njim ; gledaj, Milka, zar nije tako? — javi se Lucija prva.

— Aha — ti misliš — na zaprijeti joj prstom Milka.

— No — ne, ali gledaj. — odvrati zažarena lica Lucija. — Upravo toranj — gotovo. Pa Bog zna, čiji toranj — ali toranj jest. A što kod tebe? —

— Ah — kod mene — gledaj ništa — same nekakve magle!

Svi smo sa zanimanjem pratili djevojke, no najvećma Roderik. On je svakako htio da vidi u Lucijinu olovu ne toranj — već svoju glavu, a kod Milke gledaše u onim maglama početna slova svoga imena i prezimena.

— Da — da — tako je, gospodjice milostive, — jednako govoraše. Bog zna, što će nam nova godina donijeti? —

— Ali kako ćeš — da bude kod obiju pokusa riječ o tebi? — prekine ga Lacica, a djevojčice se grohotom nasmiju.

— Bog bi znao — Bog bi znao, — jedno će tek biti — no da — govori možda tek o srodstvu! —

— A tako — dakle naš Roderik kani — e pa živio! — kliknu Ercigonja, a djevojke odletiše s olovom iz sobe. No kao da je ostalo pod starim taramovima još uvijek onoga tajanstvenoga čara, što ga nosi u sebi svako pitanje budućnosti i starci zapadoše u razmatranja o tajnama života. Brzo je preuzeo glavnu riječ magnificus Radičević i brzo je iz razmatranja o vječnoj tajnovitosti, kojom se prede ljudski udes, zapao da priča o četirdimenzionom svijetu i da se tuži, kako u njega nema nikakova, dara da vidi duhove. Lacica mu se glasno nasmije i odmah stane sipati kao iz koša silne svoje doživljaje sa pojavama drugoga svijeta. Roderik je zašutio kao riba — gotovo zanijemio i odrvenio. Na široko njegovo lice zasjele sada beskrajna strava i nategnute ukočene crte čisto poprимиše strašan — grozan izgled. Bojao se strašno duhova, a Lacica je to znao. I često i pre-

često bijaše u Roderika strašnih časova silne nutarnje borbe, kad bi išao spavati. Od straha želio si je druga u sobi, a opet nesretna tajna njegova života ne dopuštaše toga. I bijaše čisto dramatičnih oporba između toga straha i zatajene vlasulje. Brezovica pak sa svojim mračnim sobama i pradjedovskim pokućstvom, sa svojim starim užasnim portretima bila je od vajkada za Roderika gotovo zlo. I da nije bilo izvrsnih pečenka, ribe i divljači u Batorića, zacijelo Roderika bi rijetko i prerijetko vidio drevni dom. Pa sada mu još taj ludi Lacica dolazi s nesretnim ovim bajkama! I kao da tomu ludovu nije dosta bilo, što sâm „laže i maže, da se Bog smiluj“, no on još zavadja i Batorića i Ercigonju, da i oni stanu naklapati svaku i najstrašniju iz kronike duhovskih dogodovština Brezovice i cijele okolice. Bijedni Roderik gotovo je od muke zamirao i sada je blijedo pogledavao na Luciju, kojoj nikada ne bi dosta tih „historija“, te je jednako molila sad ovoga sad onoga, da nastavi svoje pričanje. Izvuče bijednik iz džepa komadić vune, te poput neumrloga Odiseja, makar da nije za njega znao, uzme da si uši čepi vunom. Najposlije, kada i to nije hasnilo, pokuša, da skrene razgovor na što drugo. Ali ni Lacica, ni Ercigonja, a najmanje Radičević ne htjedoše, da ga razumiju. Konačno nije mu preostalo, nego da ravno zamoli, neka prestanu s tim užasnim stvarima, koje svakako uzbudjuju živce, a njemu je zabranio doktor svaku nepotrebnu uzrujanost.

— Nije da se bojim; ali opet — nisu to obični razgovori. Fine finaliter — svak može misliti, ja ne verujem u te bajbe pripovesti.

— Kaj? Oni ne veruju? — uleti mu u riječ magnificus i uzme sada posve ozbiljno bijedniku dokazivati, da duhovi postoje. Kao da je to kod Roderika od potrebe bilo!

— Postoje — postoje ! — umiješa se Lacica. A baš noćas je za njih velika noć. Imaju pravicu, da cele noći do zore moreju ostati vani.

I samo je još nekoliko časova trebalo, da kazalo stupi k brojci XII., te godina iščezne za uvijek, pa da umah novo ljetto zavrti svoje kolo. Sada je sve zamuknulo i napeto čekalo glas staroga sata. Vinceković je još s većim strahom gledao na uru, nego što je prije Roderik slušao priče o duhovima. Očito je bilo, da se starac boji, ne će li mu nova godina donijeti još kukavnije dane. I nekoliko puta zbunjeno mi je s uzdahom šapnuo : — Ah — što će nam donijeti? Samo da nas još više ne izmuči ! — A Lucija i Milka sa svijetlim obrazom i s veselim smiješkom slijedile su besprestanu tik-tak ure i čisto teško iščekivale čas, kad će nastupiti nova godina. Starci pak napunili čaše i tako se stali praštati sa starim ljetom. Gotovo sa šaptom pratili su nazdravicu i tiho — tiho kucali čašama. Nije za njih toliko znamenit bio nastup nove godine, koliko je bio odlazak — opet jedne godine.

A u staroj kuriji svud je drugdje, osim ovdje u palači, tiho i mirno. Družina davno otišla spavati. U palači samoj još je svijetlo, pa i tu svijeće dogaraju i nema nikoga, da ih izmijeni. U drugim sobama tek sjaji svjetlost mjeseca, što se šulja kroz okanca plazi podom do suprotivnih tamnih stijena i ondje titra i miče se po starinskim slikama. Kroz prozor pokrajnje sobe vidi se dio vanjske noći sa jasnim zrakom, zvjezdanom nebom i tamnom gorom, kojoj se tek na podnožju savila tanka — tanka bijela maglica. Isti čas nestane te slike i nešto tamno, u prvi tren silno ogromno prekrije prozor. Bila je ogromna sova, što je na prozor naletjela. I taj mah zamnije na starom visokom satu : cink — cink — cink — i dotuče do dvanaest. Godina je iz-

dahnula, — u starom satu zašumio neki štropot — i na vrh skoči kokot te glasno zakukuriče — glasom tako vjernim, da se dolje u hodniku — gdje li — odmah odjavio pravi kokot svojim kukurijekom.

— Eto — novo ljeto! — klikne Batorić i zapjeva: „Na tom mladom letu!”

Svi se veselo priključismo i sa čašama u ruci najavismo novomu ljetu naše želje, naše nade i našu radost.

I ma da se ništa nije promijenilo i bilo sve kao eto časak prije, opet čisto bijaše čovjeku oko duše, kao da je uljezlo nešto novo, strano i nepoznato, te je časkom nestalo prvašnje prijetnosti i sigurnosti. No to — dakako — mogaše samo časkom tako biti. Stara kurija sa svojim djedovskim tamnilom i davno znanim sjenama, sa svojim toplim, gotovo materinjim dahom, sa prijatnim plamenima nisko dogorjelih svijeća i svojim božićnim nakitom, a najvećma s onom ljupkom dobrovoljom starih ljudi, odgojenih na zlatnom svijetlu klasičnoga poimanja svijeta, — ta — u takvim prilikama skoro je morala odletjeti svaka teška misao i izbiti samo vesela i draga volja. Pa mi posjedali opet oko stola i začeli novo ljeto time, da slavimo bratsku ljubav i gostoljubni stol. U slabu titranju svijetla pod dugim sjenama, što se od svakuda spuštahu po stolu i po našim licima, mi zaredasmo zdravicu za zdravicom, od vesele riječi skoro se takodjer složi pjesma i nitko nije pomišljao na postelju. Pače ni hofratica nije se taj put potužila, da je boli glava. Prvi se sjeti na počinak prijatelj Roderik. Ipak mu se pričinjalo, da bi moglo zdravlju škoditi, ako tako dugo bdije. Išao dakako u susret novoj brizi. Bojao se, da ide sam spavati. A svi su već tako razredjeni bili, da nije imao druga. Nagovorio Ercigonju, da on ide s njime, ali podjašprišt se ispriča, da je sa Radičevićem. Lacica mu se sam

ponudi, no njega opet ne htjede Roderik imati. Poslije smo ga čuli, kako budi Vanka, pa ga nago-vara, neka ide k njemu spavati. No starac mu odvrati, da mora biti u blizini Batorićeve sobe i uputi ga, neka uzme k sebi staru „majericu“ Katu, jer drugoga čeljadeta u kuriji nema; drugo je sve otišlo. Nije bilo druge, — bijedni Roderik posluša Vanka i pozove Katu k sebi. Lacica se zlobno nasmiješi i izleti iz sobe na hodnik, odakle ga dugo natrag ne bijaše. I zamrla je već kurija sva u snu, a njega još uvijek nije bilo. Što je ugursuz radio — tko bi znao?

Ali nije mogao proći sat, kada se starom kurijom razlegne užasan krik dvoje na smrt prestrašenih glasova i za čas se silnom lupom rastvore vrata jedne sobe i po hodniku stanu ovamo — onamo trčati bosih koraci, te se razdade silno i plačno vikanje na pomoć. U jedan tren poletjesmo svi iz svojih soba. — I sama hofratica s Lucijom izidju na polje, umotane u svoje duge putne kabanice. A Milka se prestrašeno stisla među vrata. Visoko uzdignutim svijećama rasvijetlismo hodnik. Tu se u skrajnjem kutu tiskalo, otimalo i rivalo dvoje pojava: — stara majerica i naš Roderik. Ali kakav!

Glavu mu prikriva uska noćna kapica kao u žene, podvezana čvrsto pod vratom, no posve u čelo zapala, a tijelo mu zavija duga noćna košulja i ništa drugo. Istom po riječima mogosmo posve sigurno odlučiti, koje je Roderik a koje majerica. U svom velikom strahu, ili što je jednako držao oči zatvorene, nije nas on ni prepoznao, kao što nije znao, da ga majerica drži i tišti za vrat, već je jednako vikao, da ga „crvena gospodja“ guši i tlači. Istom kad već nismo mogli da se dalje uzdržimo od homerskoga smijeha, — on otvori oči i prepozna nas. I prvi mu pogled zahvati Luciju. Makinalno segne za glavom i u toj brznoj kretnji potegne nesrećom

svoju kapicu niz lice, da mu je pred podbradak pala — i gola lubanja zasja pred našim očima — ah i pred Lucijinim očima ! Plaćnim glasom stane pričati strahote, kako je najprije nešto plazilo po stijenama, kako su stale njegove papuče po sobi letjeti, — kako — ah, on nije mogao ni da sve ispriča i zaklinjao se živim Bogom, da se ne vraća više u svoju sobu.

— Ali ovde je studeno, ajdemo vu palaču , — odluči Batorić.

I svi odosmo osim gospodja u sobu — Lacica takodjer, pa mu se Batorić strogo zaprijeti prstom. Roderik nesrećom stupi pred zrcalo i malo te nije pao u nesviest.

— Je li me Lucija vidjela ? — upita grozničavom brzinom.

— Vidjela — vidjela ! — odvrati Lacica.

— Vidjela ! — klikne bolno Roderik i spusti se na stolac, da si pokrije objema rukama lice.

— A ja htjedoh danas da slavim zaruke ! Kud ću sada, — ona me ne će više, ta žene su tako slabe i paze na te ludorije !

U to se dolje na dvorištu začuje, kako silnom brzinom dojuriše kola, te se za čas strašno stalo lupati na vrata. Roderik prestrašeno skoči sa stolice i plaho upita, što je to ?

— Uh — to je strašna noć — dakle i ovakove se stvari zbivaju — ah — illustrissime — illustrissime — to je gnijezdo duhova !

— Ta — to je netko došao ! — umiri ga Batorić i otvori okno, da pita, tko je ?

Dolje se odjavi jurasor Šebešić.

— Neka oprostite, illustrissime ! — vikaše iz dvorišta, — ali je li ovdje gospodin magnificus Rac ? Svu noć ga tražim ; — bil sam kod hofratice vu Križevčici — i onde su mi rekli, da je gospodin Roderik

sim odišiel. A imam silnu štafetu za njega — iz Zagreba — od Ekscelencije. Molim, illustrissime domine — naj dostoju dati otpreti dvor.

Sam Lacica pohiti dolje i pusti Šebešića u dvor.

— Što to može biti ? — pitasmo se u čudu, a Roderik stajao na široko ustobočenim kratkim nožicama u dugoj svojoj košulji usred sobe, popravljajući si noćnu svoju kapicu.

— Od Ekscelencije ? — mrmљаše sam sebi i kimaše glavom, kao da se ne može ničemu dovinuti. Vinceković pak iz svog kuta u starom poderanom svom šlafroku, nekoč zimskoj kabanici, jednako mu se klanjaše, no ne dospje, da mu što rekne.

Šebešić, čim u sobu stupi, htjede predati pismo — no nije prepoznao Roderika.

— Molim, dajte ovamo, — javi se Roderik i primi list s dostojanstvom, s kojim se pisma Ekscelencija primaju. Polagano otvori i približiv se posve svijeci, što je Vinceković držao u ruci, uzme čitati. U prvi mah kao da mu se zamaglilo — najprije je posrnuo — onda je od veselja skočio — upravo skočio u zrak i slatko se nasmijao. No taj čas se uspravi, visoko glavu podigne i oštrim, do sada u njega nikad nečuvanim glasom izusti : — Gospodo, ja sam vaš veliki župan !

— Što — što ! — kliknemo u prvi čas baš tako, kao da nam je tko kazao, da je mjesec medju nas došao kadrilu plesati.

— Amice Vinceković, neka pročitaju list Ekscelencije ! — odvrati tek Roderik i uzme dostojanstveno dva tri koraka onako bos ovamo onamo hodati.

Vinceković pročitao list : — Dragi amice Roderik ! Kak smo se zadnji put pri grofu Hanziju spominjali i oni mi rekli, da bi hteli nazad vu službu — ali primernu —, to sem ih ja taki na oko vzel, — a pokehdb kak znaju onaj norc Ludvik najenkrat je v opo-

ziciju prešeli i tak nemamo supremuš komeša, — to sem ja dvorskoj kancelariji nih predložil i denes je došel dekret. Ja im gratuliram — znam, da su gospon razumen i da me buju pomagali, kaj im bu s tem lakše, kajti su i u gospodskom dvoru i v mužkoj kolibi jednak oblubljeni a i — ne fali im nervus gerendarum — kaj vsim drugim v onoj varmegiji čisto i čisto zmenkalo je. Naj taki k meni dojdeju — kajti spomenek je propter informationes veliko potreben. Nim zmirum od detinstva naklojnjeni itd.

I kad je Vinceković bio gotov, Roderik se postavio čelo stola i s prekriženim rukama preko prsiju čekao čestitke. No dosjeti se, da je u košulji i htjede iz sobe, da uzme barem šlafrok. Ali pokrajnja soba bila je tamna i on se vrati k nama, te zamoli Lacicu, da mu donese šlafrok.

— Ah — hvala — hvala — illustrissime collega ! — zahvali Batoriću, kad mu je čestitao, pa mu se baci oko vrata. I svima drugima ljubazno zahvaljivaše, ako i nije bilo više traga njegovoj predjašnjoj slatkoj nježnosti. Iz svake riječi provirivao je sada visok dostojanstvenik. Dapače šlafrok prebacio je nekako više kao menten nego li kao šlafrok, a i noćnu kapicu natulio je u vis, kako se kalpak natuljuje. Ta — mora da priliči i u svem izgleda kao „magnas regni” !

Najposlije nije baš promašio. Valjda nije to tako teško, te se pred zgrbljenim ledjima kao samo od sebe daje.

— Morat ću odmah — još danas brzojaviti krojaču u Peštu, da mi načini magnatsko odijelo. Ali koju bi boju izabrao ? I mora mi historički kakav kroj naći. Da — da — još danas. Oh — koliko će to stajati novaca ! Ali — dulce pro patria mori — i ja rado žrtvujem taj trošak na oltar domovine i miloga svoga naroda. A moram prava puceta uzeti. — Bi li od karniola bilo dosta dobro ? Dakako — dakako.

— Samo si lepo naj daju načiniti — da se Luciji budeju čim bolje dopadali — rekne Batorić šaljivo.

— Ah — mali moj angjelak! — sa nježnim predjašnjim svojim smijehom odvrati Roderik. — Sada je nemoguće, premlada je za tako visoku čast; — ta ja sam sada u rang generala, — to dakle ipak ne ide, da bi takvo dijete došlo u rang i bilo, isto što i generalica.

— Ja sam još jučer znao — illustrissime —, da ste veliki župan —, kazivali mi u Zagrebu. I ja sam mislio, da presvetli gospodin već sve znade, — javi se Vinceković.

— Znao sam, da će nešto biti, ali opet — nisam mislio, da će Ekscelencija tako za svoga prijatelja skrbiti, — ah — plemenita je ono duša. Ja ću i vas, gospodine doktore, preporučiti. Što biste željeli?

— O — molim, illustrissime — ja sam već za sve prestar. Kud bi sa mnom! No baš — da budem kakav arkivar — ili takvo što — bilo bi mi ipak pomoženo.

— E, pa dobro! Gospodine doktore — ja vas imenujem svojim županijskim arkivarom i ujedno začasnim podbilježnikom. Neka bude ovo prvi moj uredovni čin.

I sedamdeset i toliko godišnji starac, koji unatoč dvije svoje doktorske diplome tek sada postigao sigurno mjestance, malo da nije pred novim velikim županom pao na koljena od prevelike zahvalnosti. Prvput u njegovu životu, sreća mu se nenadano nasmijala; pa što za to, ako je i ovaj smiješak još uvijek bio tako maćehinski — i toliko pun ironije.

A ja sam, gledajući sada na Roderika i na Vincekovića, oćutio, kako je slijepa i nerazborna sila,

što prati ljude na njihovom životnom putu. I nehotice rivale mi se na usta riječi: — A što bi onda čovjek držao do uspjeha u svijetu ?

* * *

I bio je presvijetli Roderik silan veliki župan. Učinio sve onako, kako je Ekscelencija željela. Što milom — što silom, ali najposlije svagdje je novi illustrissimus izišao pobjednikom i nije bilo mjesta u županiji, koje mu ne bi bilo podiglo slavluka. Od sviju najviše se straha napatio jadni Lacica, u vječnoj brizi, što će biti, ako illustrissimus Roderik saznade, kakvi su to duhovi bili u Brezovici.

STARCI.

DAGEROTIPI IZ PROŠLE GENERACIJE.

I.

Spremasmo se Batorić i ja na put. Htio starac napokon ipak da posjeti prijatelje, kojima su dobra nešto dalje ležala. Kako često biva, tako smo i mi za lijepih jesenskih dana jednako odlagali putovanje, a kad ustanovismo dan — eto ti ujedared zime. A sutra već da krećemo !

— Bude snega ! — čuo se pod večer iz dvorišta babji glas.

— E — hoće sv. Martin na belcu, — otpovrne iz daleka drugi muški glas, popraćujući sv. Martina krupnom kletvom, što tako rano donosi zimu i otimlje stoci pašu. A mi sjedimo gore u palači za stolom, pa se i mi jedimo i žalimo na zlo vrijeme, bojeći se za naumljeni izlet. Ne bi se Batoriću inače toliko na žao dalo, da mora kod kuće ostati, — ta redovno nije iz Brezovice ni k najbližim susjedima zalazio; ali taj put se radilo, da vidi dva tri još jedina svoga druga vršnjaka. I spremao se već odavna, gotovo svake jeseni, da starce posjeti, no svake je godine nešto usuprot došlo — i on je svakiput ostao kod kuće.

— Baš kao da se sve protivi ! — rekne sada. — Svakiput mora neki gjavao da dodje, te ne mogu da idem. I sada opet — to ludo nevreme ! Ali — ovaj put idem, pak makar baš „fratri” s neba padali !

— Tek pazi, illustrissime, da se ne pokvariš !
Ipak možda da odgodimo?

— Eh — navek tak ! Ne — ne bumo tak. Opet revera — vrag je zima — pak veter ! Ali neka — ja moram iti. Sve me nekaj vleče, da vidim Benjoša, čisto se bojim, ne bu li mu se kaj pripetilo ! — Istina — to su ludorije — ali opet — ! — i on ne dovrši izreke, tek povuče iz lule i duhne silan dim. A u dvorištu zadrglja štopot od kolica i za čas eto na vratima Lacice Kunteka.

— Eto mene, illustrissime domine ! Došel sem, da pitam, idu li gospoda zutra?

— Kaj bi i ti?

— Nekak, — ako me zemete sobom.

— Valde bene ! Tak — moj Lacica ! I dobro je — tres faciunt collegium — pa bumo lakše večali. Kaj dakle misliš?

— Da se ide ! — odvrati odlučno Lacica, koji je uvijek s istinskim zanosom i uzbudjenim srcem slavio Benjoševe pečenke.

— A vreme? — Ha — kaj veliš k tomu?

— Trice i kučine — to je tek onako — zutra bude najlepší dan.

— Uh — sad znam, da je zutra i bure i snega. Još navek je tvoje proricanje slagalo.

— Molim — molim — illustrissime domine — ja opet velim, bude lepo i daj da se vadlamo.

— Ne, ne ćemo se kladiti — tek ići ćemo.

I tako bude posve za stalno utvrđeno, da sjutra putujemo. Stari Vanko dobije odmah nalog, da priredi „vuka“ (putnu bundu), visoke krznom opšte čizme i putnu torbu.

Sad je illustrissimus zapao u najbolju volju, tek se je žalio, što Lacica ne igra taroka i tako nema partije. Pomisli, da pošalje po Ercigonju i Petrovića. No kad je već Vanko pošao do vratâ, da šalje koči-

jaša po njih — eto u sobu Radičevića i Paštrovića. Vračahu se od Imbrice Dobojevića, slavnoga vese-ljaka u susjedstvu, pa im se obojici poznavalo, kod kakvog su stola bili. Batorić čisto klikne od radosti videći tako ispunjenu svoju želju i tek što se s njima izrukovao, pohrli u pokrajnju sobu, gdje svojom rukom rastvori stolić za kartanje i nažeže svijeće.

— Zar zbilja polaziš sjutra? — zapita ga magnificus, dok je Paštrović bacao karte, tko da igrom započne.

— Dašto, da idem ! — odvrati Batorić.

— Optime — optime ! Čuješ, Gjuka, illustris-simus ide. Sad moraš i ti da ideš. Jer znaj, illustrissime — i mi se spremamo. Tek Gjuka stavio uvjet, da ne ide, ako ti ne ideš. — Da — osim nas ide i Petrović, ide Ercigonja, pa i Šebešić.

— I Šebešić — živio ! A Dobojević — ?

— Ne — on ne može. — Opet nekakve spletke s nekakvom ženskinjom. A znaš, to mu je posao.

— Baš bi lepo bilo, da i on ide — ali dobro i tako !

I kad smo se nešto prije ponoći razilazili, bude dogovoreno, da Paštrović ide s Radičevićem, a Laticica i ja s Batorićem. Morali smo stoga nas dvojica ostati u Brezovici.

Već oko šest sati probudi nas Batorić. Stari se Vanko s važnim i svečanim licem pokaže na vratima s našom, očišćenom već odjećom i obućom. Gradio se, kao da je silno zaposlen; uistinu bio je sav uzrujan i uzbudjen. Ta — kako je davnim davno, što je tako spremao gospodina svoga na put. Koje li blažene i sretne uspomene brodile su pred njegovom dušom — uspomene mlade i snažne !

— A kaj ti, stari moj Vanko, misliš: ne bude li zapal sneg? — svrne se Batorić k njemu, dok je, sagnuv se stavljao čizme uz krevete.

— Ponizno zahvalim na pitanje njihovom gospodstvu — moglo bi — hm — da padne — a može biti opet i ne bude. Do bi znal! — odvrati Vanko diplomatski, ne znajući, što bi gospodaru milije bilo.

— Per amorem Christi — glete glupaka! — plane starac. — Vrag si ga znal — ti kaj si stareši, kak da si sve bedasteši! Drugi mužek tvojih let tri dana napred zna, kakvo bu vreme, — oseća to on kak kakov stari gusak. Ti pak čisto, kak da si pobedastel.

Vanko se zadovoljno nasmiješi.

— Em — nekak! bude snega — nekak da ga bude — ali ko bi znal, bude li odmah — to Bog sam zna — a more biti da ga i ne bude. Ali bu — a za žitek dobro bi bilo, da opadne sneg.

— Ne pitam ja za žitek — neg kak da idemo, ako zavrti sneg?

— Kak njihovo gospodstvo dostoji. No — iti se more. — I Vanko se prigne k prozoru. — Onde od istoka kak da se čisti i vedri. Ne bu zapal.

— Vedri se u tvojoj glavi — pa i to ne! Em mračno je vani, kak v rogu.

— I ne će zapasti — vjeruj, illustrissime, — ja to ćutim u svim kostima! — oglasi se Lacica i žurno skoči s postelje, da i on poleti k prozoru.

I tako eto nas oko sedam sati na kolima — u širokoj i spretnoj Batorićevoj nadičanki. Batorić se vukom zavio od glave do pete, zapalio lulu i tek napola sluša Lacicu. Taj je bio sav blažen, što se išlo, i računao već sada, koliko će pečenja biti u Benjoša. Vanko se ustobočio na kozliču uz kočijaša Jurica i silno se naduvao od zime ili od važnosti.

Zrak bio je hladan. Inje se posulo po bradama, po gunjima i visjelo konjima uz ledja i pod trbuhom. Svud je još bilo tiho i nepomično, svud se sterao — onaj daleki, na pô smrtni mir zimskoga jutra.

Istom se počelo daniti. Tek na istoku svitale nebo-sklonom sive, duge i niske plohe. Nad nama se ganjali sad još tamni oblaci i bródili k jugu. Magle nije bilo. Malo pomalo proširile se jasne plohe s istoka, pa se u sivu blijesku zimskoga svitanja pojavljale pred nama i za nama nejasne crne gromade, za koje ne znaš: ili su šume ili daleka sela. Najbliža stabla uz cestu ili u livadama istom se u rastrgnutim konturama raspoznavahu. Ne čuje se još ni vrane ni vrapca. Tamo u boku polja, dosta blizu ceste, mišljaše Batorić, da vidi klipsati lisicu k brijegu iz noćnoga lova. Prolazeći u blizini sela i selišta ne vidimo nigdje čovjeka, a iz okanaca seljačkih domova titra ovdje — ondje blijedo svijetlo zapaljene luči — jedini znak, da svijet više ne spava. U toj saminji javlja se samo lomot naših kola po zamrzlu tlu i jasno zveče praporci naših konja. Ma da je jutro sivo i livade blijede, a drveće golo i sve nekud obamrlo, prazno, bez glasa i bez gibanja; — opet i odovud prši nekom posebnom ljepotom, nekim dragim mirom, a glavno, tajnovitom polutamom, u kojoj kao da mimo lica žurno ploveći zrak šapće čovjeku stare priče i čudne bajke. A oko se gubi sanjarskim pogledom u nedogled. Još više ti pak bude slatko za takva osamljena jutra na pustoj cesti od toga, što ti se sve srce stječe na taj mali prostor, na kom sjediš — i ti se u duhu i u osjećaju tištiš i rivaš k družbi svojoj, pa ti se duša talasa od milih i slatkih čuvstvi prijateljstva. I moraš tada da gledaš putne drugove s jače uzbuđenim čuvstvom, dapače oko ti s nježnošću zapinje o ledja kočijaša i inoša — a i same glave konja, dijelovi trupa i zadnje im noge nekako se dojmiju društveno i skupno — gotovo sve je to skupa jedan mali svijet za tvoju dušu i za srce tvoje. Ah — i tako pusto, gluho, mračno zimsko jutro ima svoga čara — ima svoga blagoslova.

I kola hrle dalje i dalje. Davno je izginuo oku hatar brezovički; prodjosmo već i Kamenicu, stigosmo i u Radakovo. Ma da se razdanilo. bilo je ipak bez prave svijetlosti i brijala je oštra studen. Vazduh odišaše dimom — vlagom — sagnjilom travom — čime li! Gdje bi prošli pokraj kakova krova, vidjesmo, kako se ptičice sabiru pod strehom i nalijeću dapače pod prozore. Zgnjurenjena tijela i nakostrušena perja tiska se jedno do drugoga pa sitno i žalosno cvrči, zagledajući se u vis. Ta — gotovo zima je tu. Lacica ipak tvrdokorno ostaje kod svoga proćanstva.

U Radakovu vidjesmo kočiju pred dvorom. Pogodili smo odmah, da Radičević jamačno čeka Paštrovića. Opazivši nas zovne, da sidjemo i uzmemo malo rakije.

— Ne — ne. Daleko je cilj, — odvrati Batorić. Dade ipak sustaviti kola.

— Ta — ne ćemo valjda najprije k Benjošu? Predaleko je. Ti misliš i onako, da se svратиш i do Dioniza. Ostanimo dakle danas kod njega.

— Da — ali mene jednako, nešto vuče, da što prije budem kod Benjoša. Čudnovato — čisto sam nestrpljiv.

— Je li danas ili sutra — isto je, — primijeti Lacica.

— To je baš istina. Pa i do podneva ne stigosmo više k Benjošu. On pak točno u dvanaest k stolu.

— E. pa dobro. Benjoš bi se ljutio, da mu prekasno dodjemo. Danas dakle idemo do Dioniza. I k njemu ima dobra tri sata, — odluči Batorić.

— A evo još nema pospanca Paštrovića. Uvijek tako. — Da — ono što mi reče, da te k Benjošu tako vuče, — nikako mi ne ide iz glave.

— Ha, gle špiritista! — nasmija se Lacica.

Batorić ništa ne odvrati, već zapovjedi kočijašu, da potjera. Zrakom je stalo jače strujiti i kadikad poletjele nad nama velike pahulje snijega.

— Eto — tvoga lepoga vremena! — okrene se Batorić Laci.

— Ništa to! Vjetar će sve rastjerati — krasno ćemo putovati.

Svi se nasmijasmo Lacičinoj tvrdnji, no Batorić ipak nije bio nezadovoljan. Davno nevidjene okolice zanimala ga. Svaku promjenu umah je primijetio. I zapadaše u spominjanje prošlih dana. Kojiput mu naleti na lice tužni odsjev i usne prošapću: tempora mutantur! — ali najviše se ipak radovao, što mu je sudjeno još jedared proći krajevima, kojih je svaki kutić krio za nj ovaj ili onaj doživljaj. Počne najposlije da govori s Vankom i da ga pita, sjeća li se ovoga ili onoga. Vanko je znao za svaku sitnicu i bio kao pisana knjiga i kronika onoga doba, što se pred duhom Batorićevim u pogledu poznatih okolica iz davnine svoje povraćalo. Dašto — on je govorio mirno i bez svake sentimentalnosti i glas mu nije podrhtavao kao u Batorića.

— Ah — kuda je to sve prošlo! — uzdahne starac. — I zbilja ne umreš u jedanput, — svaki čas ti nešto otme, pa kad si star, onda ti napokon nije ostalo — nego izmučene kosti.

Oko jedanaest sati stigismo pred Jasenicu, imanje Dioniza Balšića, druga Batorićeva još sa školskih klupa. Dvor jasenički iz daleka nas na visokom brijevu pozdravljao. Ukusno gradjeni njegovi zidovi prijatno su se bjelasali u samom mračnom onom danu između tamnozelena granja mladih jela i omorika. Dugi elegantni prozori otmeno se svjetlucahu i balkon u pročelju, obrastao zimzelenim biljem, imao je na sebi nešto koketno i kičeno. Gradio je taj dvorac prije kojih četrdeset godina sadašnji

vlasnik Dioniz, nešto popuštajući u onim godinama zavladaoj maniji za novim elegantnim ladanjskim dvorovima, a glavno, jer mu supruga, rođena u gradu, tobože nije mogla priviknuti mračnoj kuriji djedovskoj. — Osim toga postao je za rana visok dostojanstvenik, te mu se činilo, da mora po tomu i ugledniji dom imati. I tako je ostavio staru kuću dolje u jarku i povukao se na brdo. Gledalo se odavde na tri ceste. Starac Dioniz vazdan je bio kod prozora i pazio na mimo jureće kočije. Pazio on sa silnom nestrpljivošću, koja će zakrenuti u njegovu aleju. Kada bi kočija dalje projurila, starčevo bi lice zaprimilo čisto ljutit izražaj i grdna kletva popratila bi kako kočiju tako i gospodara njezina. — No — zato kola, što skrenuše u dom — ta — čisto s djetinjском радости i glasnim veselim povikom pozdravio bi ih i blagoslovio. Pratio ih je pogledom, punim blaženstva i uzeo zurmu pred oči, da vidi, tko je ta dobra duša te njega ne zaboravlja. Bio on na glasu, štono ruska riječ „hljebosol“, željan uvijek gostiju. Vrata njegova dvora bila su uvijek svakomu širom otvorena i svak je mogao biti siguran, da će biti objeručke dočekan i slavno pogošten. Prodje li mu koji dan bez gosta — govorio bi s blagopokojnim carem Titom: diem perdidi! Tako je u njega bilo od vajkada.

Dapače i za roditelja njegovih bijaše već Jasenica jedno od najčešćih stjecišta cijele okolice. Dioniz je dakle tek slijedio stope djedova, a slijedio ih u tome doista vjerno. Od rana jutra do kasno u noć šumio dvor zabavom i bukom. Nije se u tome ništa promijenilo ni onda, kad su s prestankom tlake nastali drugi odnošaji; nije se promijenilo, kad je nedavno izgubio oba sina; nije se promijenilo ni kada je prije kakovih petnaest godina obadovio. Nije naravski prolazilo to onako lako. Trošio starac svu silu i unatoč lijepoj

„hofratskoj“ penziji, unatoč lijepome imanju, on je bio vječno u novčanim neprilikama i vazdan se natezao sa krštenim i nekrštenim lihvarima. Nu djece nije imao; bio gotovo sâm, — a ljubio je goste. Laglje mu je bilo, da se nateže sa Židovima i sa kršćanskim štedionama, nego da se bori protiv svoje strasti i protiv ljubavi za gostovanje i čašćenje. Na novo doba i na stare svoje dane nije se ni za što drugo tužio, nego što pokraj svega svoga gostoljublja kojiput ipak mora da sam za stolom sjedi. Ta — izmijenilo se vrijeme i u tom. Susjeda i vršnjaka pomalo ponestajalo, pokosile ih godine, — a mlađji naraštaj i strani putnici kao da nisu znali ili nisu htjeli cijeniti njegova gostoljubnoga dvora. Kad bi tako sam bio kod kuće, onda bi on — duša od čovjeka — gotovo postao tiranom i svoju staru rodjakinju, — što mu je kućom upravljala i bila silna bogomoljka i neizmjereno stidljiva gospodična od šezdeset godina, — mučio tako, da joj je za svega objeda ili razvijao ateističke teorije i podrugivao se redovno papi, što si cipelu daje ljubiti, ili pak citirao krupne stihove iz Blumauerove „Eneide“. — I redovno sa suzama u očima odbjegla bi od stola sirota Naneta, a Dioniz bi si dao donijeti „patience“-karte i slagao — slagao, hoće li mu izići, da će tkogodj doći barem poslije ručka. — Dašto — takovih dana opet nije pregusto zaredalo. Nije naime samo gostoljublje i ljubaznost resila jasenički dvor, u njemu se i jelo i pilo izvrsno. I ma da je sve u dvoru bilo uređeno i upriličeno dosta na velikašku i elegantno, — opet nije bilo traga kakovu stješnjavanju i prenavljanju velikoga svijeta, pa je i najčednije i sasvim plaho biće od prvoga časa osjećalo, kao da je kod kuće. Nisu tomu smetale ni bijele rukavice inoša kod stola ni francuske riječi stare Nanete, kojima se rado nabačivala, no kojima je tek časkom kojiput uspjela da prestraši kakova mladića djaka ili kapelana.

— Nema Dioniza na prozoru; valjda je već tko u njega? — spomene Batorić, kad zakrenusmo u jasi-
ničku aleju. Ali istom što je to rekao, pokaže se na
skrajnjem prozoru debela ruka, kako otire mraz sa
stakla. Na čistu plohu vidje se sada krupna okrugla
glava s crnim dalekozorom pred očima.

— Ne će nas u bundama prepoznati! — rekne
Lacica i zamahne rukom prema dvoru. Batorić mu
ništa ne odvrati, jer je pazio na konje, što su po
zamrzlu blatu s teškom mukom vukli kočiju na
brijeg, a nisu bili oštro potkovani. Od napora polio
ih znoj, te se od njih dizala gusta siva para — kao
sitna magla.

Stigavši napokon pred dvor, nadjosmo kod vrata
inoša, gdje nas čeka.

— Jesu li gospodin sami? — upita Lacica.

— Nisu. Imade dosta gospode!

— Eto čitave slave! — klikne Lacica i migne
lukavo očima prema meni za ledjima Batorićevim,
dok smo unilazili u dvor, te se ponjali uza stube.

U to se već otvoriše vrata suprotivne sobe u
prvom katu.

— Ecce — ecce — noster illustrissimus Cor-
nelius! Valeas — amice, — ha — požuri se — drugač
eto mene medveda dolje! — javi se starački, od
izgubljenih zubi piskutljivi glas, i eto za čas do
prve stube kuće domaćine, starca Batorićevih godina,
nešto manje svježa i čila od silne debljine, koja mu
je nisko tijelo posve okruglim učinila i skrivila
teške, tromе noge. I lice bilo puno i široko sa dubokim
dvovrsnim podbratkom.

Starci su se čestito izljubili i izgrlili, no na hod-
niku je bilo hladno, a Balšić se plašio prehlade i pro-
zebe kao vraga. Nije on cijele zime ni izlazio iz
sobe. Zato nas i sada brzo povuče u sobu.

Ovdje je bilo sabrano cijelo društvo i soboni se samo valjali oblaci dima od duhana.

— Što li sam bio rekao! He — ti doktore — nisu li mi oči bolje od tvojih? Htio se Ašbajer okladiti, da ti nisi — bajagi poznaje on tvoje konje — ali meni je jednako sve govorilo, baš da si ti — pak — prepoznao sam tvoga historičkoga vuka, — govoraše Balšić latinski.

— Ha — ha — ha — daj, amice, sjedi. — Još jučer smo vas očekivali. I lijep nas se broj sabrao — sve u tvoju slavu — ali nije te bilo — pa onda odlučismo, da te i danas čekamo. I varmegijska komisija ostala je ovdje, ma da prekosutra imadu malu skupštinu; ali je rekao veliki bilježnik, da tebi za volju ostaje, pa ma baš vicekomeš iz kože skočio.

— A tko ti reče, da ću doći? — upita u čudu Batorić.

— Eh — pisao mi Lacica!

— Eto brbljavca! — E — Lacica, kaj si opet napravil? Htjedoh da iznenadim, a on piše!

Lacica ne odvrati ništa, odšuljao se u najdalji kut i zatjerao odmah one tamo u homerski smijeh kakom ludom šalom.

Bijahu u društvu sami poznati ljudi. Osim velikoga županijskog bilježnika, koji je u kotaru na velikoj istrazi bio protiv domaćega jurasora, bio je tu takodjer, taj jurasor, zatim domaći župnik, dva tri susjeda vlastelina, nekoliko pučkih učitelja, kapelana i općinskih činovnika. Svi su se radovali Batorićevu dolasku. I zato, kad je domaćina šljivoicom nazdravio starcu, svatko se s veseljem kucnuo s njim.

Prije našega dolaska društvo se djelomice kartalo, a djelomice — kako u onim godinama drukčije nije moglo biti — politizovalo. Balšić bio je i strasven tarokista i strasven politik. Za vrijeme svoga

javnoga djelovanja vješto je on znao okretati kabinom prama vjetru. Pače i pod Bachom dovinuo se on, negdašnji Ilirac i komisar bojnoga odsjeka Jelačićeve vlade, naslova „hofratskoga“ i postigao visoku službu. Ni oktobarska diploma nije prekinula njegova napretka, te pod Šokčevićim — eto iz njega velikog župana. No — otkada je u mir stupio, bio je uvijek i dosljedno okorjeli opozicionalac. O privatnom njegovu značaju vrijedio samo jedan glas, a taj je jasno i glasno govorio, da je duša od čovjeka, prijatelj, da mi ga tražiš, — jednom riječi, čovjek prekrasan. Napokon i kao politik — nikada nije izgubio ljubavi za svoj narod i za svoj dom, niti je ikada svomu narodu i svome gnijezdu pretpostavio tudji narod i tudju kuću.

Sada je takodjer za kratki čas upleo Batorića u cijelu političku raspru. Utjecahu u nju svi, a da se ipak nije znalo, uz koju stranku ili uz koji proćram stoje. Moglo se tek pogadjati, da ih „vladajući sistem“ tišti, a najviše porezni ovrhovoditelj i susjedna gradska štediona. Najviše je politizovao veliki bilježnik, čovjek srednje dobi i odjeven u usku narodnu nošnju, no više madžarskoga kroja. Bio to Marko Brčić, takodjer zastupnik na saboru, gdje je na glas izašao kao priličan govornik i silno napadao u svojim govorima Beč, kamarilu i zloglasni crni kabinet. Svaki bi svoj govor zaključivao poput blagopokojnog Katona: „Uostalom mislim, da je već vrijeme, da jednom prestane poznati crni kabinet plesti svoje crne niti i da već jednom pusti narodu, da dodje do ustava. Dixi — i kličem: Živio ustav!“

Uostalom bio je čovjek miran i blag kao jagnje, te ga sva županija silno voljela. Upravo radi ovoga njegova dobrog srca uvijek bi „mala skupština“ njemu povjeravala istrage protiv županijske gospode,

jer on je uvijek znao tako udesiti, da je sav svijet bio zadovoljan, a najvećma onaj, protiv koga je „investigaciju” vodio. Upravo i taj put jurasor Milčić sav je od blaženosti i zahvalnosti sjajio, te svaku riječ bilježnikovu odobravao. Istom kad najavi inoš, da je stol prostrt, prestane raspra.

— A, gle — zaboravili smo kraj te lude politike na tarok ! — u čudu se trgne Balšić i pristupi Batoriću, da ga vodi u „palaču”.

— Šta radi Ercigonja? Da li se marljivo karta? — Ej — da si mi ga barem sa sobom poveo ! — rekne Batoriću, idući k stolu.

— Ta, za čas bit će ovdje ! — klikne opet brbljavi Lacica.

— Tako ! — Ta to je prekrasno. E, gospodo, oprostite — onda treba da još čekamo s objedom. Jurić, ti ćeš još prostri za gospodina podjašprišta — ili čekaj ! — Možda još tko dodje ! — obrati se Balšić s veselim licem k Lacici.

— Neka slobodno prostre još za dva — tri mjesta ; bit će još tko ! — lukavo otpovrne Lacica.

— Tako, tako valja ! — kliktaše Balšić i naloži Juriću, da raširi stol. I kad nije za četvrt sata još nikoga bilo, on je trčao od jednoga prozora do drugoga, izgledajući, da li se primiču kakva kola. Gotovo da mu je lice izražavalo i strah i zabrinutost, da ne će biti obećanih gostiju. Dakako, saznavši, da je i Paštrović s Ercigonjom, onda je razumio, zašto zadocnjuju, pa se primirio. Lacica pak već je proklinjao i zadnji čavao na kolima Radičevićevim, što ih još ovdje nema. Bojao se, ne će li se prepeći guske.

Najposlije stigoše i Ercigonja, Radičević i Paštrović, pa tako mogosmo k stolu.

Šebešića nije bilo. Morao je kod Imbrice ostati. Ma da se rođakinja Naneta veličajno-sniženo vladala i sipala francuske i bogzna kakove još nepoznate

riječi, dapače i rukavice zadržala na rukama, jer je nedavno čitala, da je tako neka grofica ili kneginja običavala, — opet nije mogla time smetati brzomu razvoju sveopćeg veselja. Balšić, a i njegovi gosti bijahu suviše „gospoda horvatska” staroga kova, a da bi si dali takim tričarijama smetati. Izbila skoro na površinu posve slobodna dobra volja i već poslije čorbe natočile se čašice i sa „post jusculum — purum” začele „latinske” šale. Naneta, crvena kao makov cvijet, buljila je u tanjur preda se — tobože zastrašena i postidjena, ali — lovila je svaku riječ. Mislila ona, da razumije i „latinski”.

Kod govedine ustao Balšić i zanosnim govorom, kao da je u skupštini ili inštalaciji, pozdravi goste svoje, na čelu im Batorića.

— I, gospodo moja, — nastavljaše udilj, — ova velika sreća i čast, da me je posjetio moj davni drug, zapremila me je svega tako, te ja ne mogu sam da ravnam odličnim ovim društvom. Ja ću dakle po starom zagorskom običaju umoliti prijatelja Karleka, da on ravna mojim stolom :

— Živio stolaravnatelj Karlek !

Društvo burno pozdravi imenovanoga funkcionara, na glasu veseljaka i u cijeloj okolici najobljubljenijeg stolaravnatelja. Imao on u malom prstu sve paragrafe križevačkog i stubičkog statuta, a znao je kićeno i „cifrasto” nazdravljati, da mu se nitko nije mogao oteti. Gdje je on ravnao stolom — tamo je zacijelo društvo bilo veselo. I sada, čim se slegla bura prvoga entuzijazma, on je moćnim grlom zapovjedio „silentium”, — sa hvalom primio imenovanje i pozdrav slavnoga društva, razvio svoj ravnalački program, koji je sastojao u strogom vršenju propisa statuta, te se otkrio kao silan „absolutist”, zatim je odmah imenovao dva „fiškuša” za svoju pomoć. — I sve je to činio s mladenačkom jedrinom

i lakoćom, a — bio je Karlek možda tek koju godinicu mlađji od kućedomaćine i Batorića.

Imao Karlek Bošković u blizini malo „imanjce“, na kom je kojekako gospodario i dosta teško životario. Službe nije htio primiti, jer se je uvijek i redovno nalazio u opreci sa svim vladama, što su se redale jedna za drugom. Isto tako nije htio da si ishodi odvjjetničku diplomu, jer i tu bi trebalo da se malko pomoli, budući da je imao tek „cenzuru“ verbecijansku, a nije položio ispita iz novih zakona. No najzad prolazio je i bez diplome. Županijski suci primahu ga i ovako. Da je u njega bilo više marljivosti, mogao je i dosta zaslužiti, no — tko bi onda ravnao stolovima gotovo u čitavom Zagorju? Unatoč svojoj visokoj dobi i lakomu bučnomu životu, on bijaše još krepak i uvijek zdrav i lice mu se rumenilo, sijeda kosa bila gusta, pa je sa prezirom gledao na drugove, koji moradoše za naočarima segnuti. S većim pak još prezirom poziraše na mlađu generaciju, koja nije bila ni snažna ni voljna, da se drži sviju propisa križevačkoga statuta, niti se znala tako razveseliti i uznijeti, kao on i njegovi vršnjaci, kojima uostalom takodjer nije priznavao, da su isto. što su im oci bili. Uvijek je on s istinitim ganućem pričao o svom ocu, koji je toliko jeo i pio, da su se jednoč, kad je u Beču boravio, sjatili oko njegova stola svi gosti u gostioni i zjali u nj kao u kakvo čudovište, što je cijelu mjeru vina na dušak ispio i za jedan objed naručio pet porcija „bifteka“. Došao onda k njemu posve ozbiljno neki Bećanin i ponudio mu dobru nagradu, ako hoće da se u „vurstlpratru“ pokazuje. Bošković senior naravski učinio je stanovitu kretnju na tu ponudu, da je siromah Švaba odletio u zadnji kut, ali dugo još poslije pitao on kod kuće sve prijatelje, što li je „glupe Švabe“ u takvo čudo moglo natjerati, — a sin Karlek još se sad divio ocu.

Kićenim govorom započeo je danas Karlek svoju službu, nazdravljajući najprije Batoriću, kojega je prisposodobio čas Nestoru, čas — bogzna zašto — sv. Josipu. Drugaricom mu nazdravi Nanetu i odredi, da ovu zdravicu mora cijelo društvo popratiti punim čašama iz osobita poštovanja prema nazdravljenima. Batorić isto tako zahvali te osvoji svojom veselom, duhovitom riječi i u starca neobičnom živosti čitavo društvo. Pa i Naneta bila je posve predobljena. A kako on, tako su i svi drugi na kićene pozdravne govore Karlekove odgovarali „cifrasto” mnogim riječima, te jegotovo izgledalo, kao da smo u kakom parlamentu, a čovjek stranac zacijelo bi se morao diviti općenitoj rječitosti i govorničkim talentima. Najposlije — većina ih je bila iz doba nekadanjih, još varmegjijskih kongregacija i spadala onomu pokoljenju, koje je nekoč uistinu strance tjeralo u čudo, kako svatko od tih ljudi predstavlja ako ne baš Cicerona, a ono svakako čovjeka „moćna na riječi i govoru”.

I tako se sjedilo dugo za stolom. Kod pečenke donesli ogromni „bilikum” na srebrnu tanjuriću sa ključevima i solenkom, jer kapelan i jedan učitelj bili su prviput u kući kod objeda. Karlek je svečanim govorom ponudio najprije jednomu, a onda drugomu silnu čašu, pazeći kod natakanja, da ni jedne kaplje do vrha ne usfali. Još je stroži bio kod ispijanja, gdje je pravio „probu” s okrenutom čašom na „noktu”, da vidi, ne ostade li koja kapljica. Tako je došlo, da se je sveopća radost i živahna zabava silno razmahala još prije dovršena ručka — i na veliku žalost Nanetinu nije nitko više pazio na fine tjestenine, sladolede i konfete. Uz neprestanu šalu, obijesni smijeh bilo je i svakakve pravde čas političke, čas kojekakove, no — nije ta pravda smetala sveopćemu zadovoljstvu ni miljušnu čavrljanju staraca iz njihovih uspomena.

Pred večer dodju u naš krug takodjer gospodje i gospodjice. Iz susjedstva dodje najprije vlastelinka Krvačička sa svojim dvjema krasnim kćerkicama, koje su tek iz djetinjstva izišle; a malo za njima iz obližnjega trgovišta tri mlade gospodje tambošnjih županijskih činovnika sa mjesnom učiteljicom, takodjer mladom, ljepušastom djevojkom. Entuzijazam Balšića i cijeloga društva bio je ogroman. I on i Batorić i Karlek posvetili su se slavnom i vještom galanterijom „stare generacije” službi gospodja i gospodjica, — pa se kod toga starim kremenjacima gotovo oči zakrijesile i obrazi uspalili i postali starci čitavim mladićima. Karlek je već htio da zapleše s učiteljicom i tjerao učitelja, neka sjedne u pokrajnoj dvorani „glaviru”, da zaigra „šotiš”. I možda bi bilo sada već došlo do plesa, da se nije ujedared dosjetio Karlek svojoj stoloravnateljskoj dužnosti i punom čašom nazdravio krasnim došljakinjama, pa onda „vanderček” za krasni spol, zatim posebice svakoj dami nadjeljujući im drugove, kojih nije mogao naći u društvu, jer su već svi bili nazdravljeni, te im morao odsutne davati, za koje su morali prisutni zahvaljivati. A lijepe oči i mila lišca krasotica naših gotovo obajala i začarala nas sve skupa, te se nije ni onaj otimao čašici, koji je počeo osjećati, da bi dobro bilo „malko odahnuti”. — I nije bilo više ni duše, koja bi u take misli zabrazdila, a sobom zaori iz sviju grla stara ilirska pjesma :

Naši djedi rujno vince pili,
naši oci djevojke ljubili,
aj zašto ne — aj ne bi mi itd.

Anakreontske riječi i bahantski zvuci silnom se silom razlijevali dvorom i svačije lice zaplamtilo, svačije oko zaiskrilo, svačiji glas zatitrao, a starcima je bilo. kao da ih je koja sreća vrnula četrdeset ili trideset

godina natrag, i njihove oči bile su suzama orošene. Pa i ja moram priznati — najzad i nije me stid — meni bude, kao da sam časkom pogledao u neko drugo bolje doba, puno žarkih čuvstava, u doba svježeg i mlado kao jutro u mjesecu maju: pred dušom mojom uskrсну slike iz ilirskih dana, dana naše velike i prave slave. I bilo mi je, kao da je začarlijao oko mene sladak raskošan dah ljubavnih uspomena ili odjek lirske poezije — što li — tek znam, da sam bio i uznesen i blažen u onaj čas. Dašto — začaravao me takodjer cijeli dan svojom veselosti. Ljubaznost Batorićeva, zatim slavna dobrovolja gostiju, njihova iskrena, otvorena, ničim nestječšnjavana zabava, neprekidna zdrava i dobrodušna šala, koja nije ni na koga nišaniła, njihov bučni razgovor i nedužna pravda, u kojoj se nije svaka riječ ni s jedne ni s druge strane vagala, — sve me je silno osvajalo i bilo je oko mene nešto kao arkadično a opet i nešto odabrano, — da — onaj slatki mirni osjećaj, što ga ćuti naše srce tek medj dobrim, jednostavnim dušama.

I kad je posljednji akord ilirske pjesme zamnio — podigne se Ercigonja, stari Ilirac, te nazdravi hrvatskomu sveučilištu i pozove, da se tako krasni dan posveti sabranom kojom svotom za podignuće toga zavoda, ove vruće želje cijeloga naroda. I tek što je starac svoju rekao, podigne se dvoranom šumni „živio“ i kućedomaćina izbaci sav novac iz novčarke na stol, a za njim isto Batorić — i svi drugi. Nijesu u politici svi bili jednoga mnijenja, ali u toj ideji svi su se našli na istoj meti i sa zanosom doprinosili na „oltar domovine“. Karlek se takodjer priključio, i ma da ga nije Bog obdario zemaljskim blagom, ipak je i on dao, što je više mogao. Nije dakako uz to zaboravio u spoznavanju svoje stoloravnateljske dužnosti, da kazni Ercigonju punom čašom vina, što je

izrekao zdravicu, a nije se kod njega prijavio niti dužni „šttempl” ispio...

Dok se mi tako zabavljasmo veselo i bučno, spustio se posvema mrak i sluge donesoše na stol svjetiljke i zapališe lustere u svim sobama. A na polju digao se vjetar i sivim se mračnim zrakom vrtio i nosio snijeg. Batorić se sjeti, da bi morali do Benjoša u Željnicu. No istom što je prvu takvu riječ izustio, usprotivi se silno Balšić.

— Kud ćeš u toj mećavi — pa da i nije tako, ne, ne puštam te. Ta — nijesmo se još ni tarokirali, — a gle i moji ljudi spremaju već stol za večeru. Nije to istom tako — kad ti dodješ ! Ne — ne — pa gledaj onamo ! — i on pokaže prama stolu, gdje je upravo taj čas stoloravnatelj Karlek poznatom starinskom formulom u ime sv. Martina krstio mlado vino šaljivo-ozbiljnim načinom uz „asistenciju” Laticice i starca Radičevića. Silno veselje zašumi — i inoš je morao odnijeti sve staro vino i donijeti novo.

Iz pokrajne pak sobe zamniješe zvuci glasovira i za čas bila je soba ispražnjena od stolaca, sagova i stolova, te je i mlado i staro zaplesalo.

— Vidim, da tu nema odlaska ! — rekne s posmijehom Batorić i namigne Ercigonji, Balšiću i Radičeviću, da podju u treću sobu, gdje su bili pripravljeni stolovi za tarok.

Istom oko tri sata po ponoći prestala je zabava, te su gosti potražili postelje. Ostadoše gotovo svi u dvoru, — tek najbliži podjoše svojim kućama.

II.

Drugo jutro dosta kasno mogosmo ostaviti Jasenicu. Balšić bi bio najvolio, da ostanemo barem taj dan još u njega i čisto se ljutio na svoga šurjaka Benjoša, što idemo k njemu. Nisu se oni uopće

previše voljeli, ni zalazili jedan k drugomu, stoga nas nije ni pratio Balšić. Inače dašto — i on bi bio išao.

Veliki bilježnik Brčić već je nešto govorio, da će se i on priključiti, no — sjeti se „male skupštine“, pa bolno reče, da ne može u Željnicu. — Da imam barem kakvoga katanu ili ma kakva skoroteču, — još bih poslao u grad, da me ne će biti k skupštini, — napokon može prvi podbilježnik mjesto mene — ali ovako ! — Baš mi je žao ! — govorio nam još kod kočije.

Snijega nije previše zapalo, ali opet nas čekao i dočekao zločest put. Moradosmo za Željnicu skrenuti sa državne ceste i udariti uskim klancem po općinskom slabom putu sa zamrzlim grudama blata i zapusima snijega. Bilo sto jada ! Snijeg, istina, nije više padao, na nebu se dapače gdjegdje pokazivale blijedo-modre čistine, — ali provoz bijaše sve strašniji.

Točkovi se uporno zadijevahu i konji su jedva jedvice vukli. Batorić se ipak nije ni ciglom riječcom žalio na svoje putovanje.

Ta sve ga nešto vuklo k starcu Benjošu Kirinčiću, njegovu davnom znancu i prijatelju. I na cijelom je putu samo o njemu govorio. Bio Benjoš još stariji od njega. Proishodeći iz obične stare plemenitaške obitelji, koja je vijekom vijekovala po malim hrvatskim imanjima i živila od vajkada u čednim prilikama maloga plemstva i u službama triju gornjih „varmegjija“, — Benjoš je rekao bi iskočio iz ovoga reda, dao se u mladosti svojoj u vojničku službu i služio kao „katana“ u carskoj vojsci. No već kao carsko-kraljevski fenrik istupio iz službe, naselio se na rodjenom domu, stupio u varmegjijsku službu i to odmah kao sudac, pa se oženio susjednom vlastelinskom kćeri — Agatom Balšićevom, sestrom Dionizovom. Rodio s njom četiri ili pet sinova i tri kćeri,

što svi odavno stadoše na svoje noge, te je najmladji sin živio već umirovljen u štajerskom Gracu kao carsko-kraljevski general. Žena Agata nije živila u Željnici. Odselila se ona odmah, pošto se kćeri podale, pa se nastanila na svom očinskom imanju Bisernici, a uradila tako, jer se nije s Benjošem posve slagala poradi njegove navade, da je uvijek zalazio u sobe djevojačke i redovno odonud oteo koju i nastanio je u sobi za goste ili za špana, obasuvši je prije svilenim rupcima, što bi ih skupo plaćao u zagrebačkih „Grka” ili u putujućih Židova. Kojiput čisto izgledalo u Željnici, kao da je od našega Benjoša postao kakav šljivarski Louis XIV. ili dapače Louis XV., sapet u konopljene okove kakove seoske Lavaljerke ili Pompadurke. Agata nije imala ni dostojanstva španjolsko-hapsburške Marije Tereze ni angjeoske ćudi Marije Leščinske, pa nije tih navada Benjoševih trpjela i poslije mnogih burnih dana jedva je iščekala čas, da joj kćeri odu iz kuće, pa onda pustila Benjoša „njegovoj voljici, njegovoj slobodici”. Kad bi se gdje na trećem mjestu našli, oni su zaradi svijeta činili, kao da nisu zavadjeni i da su tek rastavljeni zato. što se mora gospodariti s dvjema imanjima. Tako doživješe oboje visoku starost i Benjoš se rado pred nesretnicima, kojima se nad glavama vijala papuča, hvalisao, da svoje visoke godine doživljuje tek od časa, kad je Agata otišla u Bisernicu.

Do ove svoje slabosti za krasni spol bijaše Benjoš čovjek uredan, dapače strog, a čestit i pošten kao suho zlato. U dugom svom vijeku nikada nije nikomu ničim naudio, nikad se nije ogriješio o sv. zakon: „što ne ćeš da se tebi čini, ne čini ni ti drugomu”. Kad je jednom došao u priliku, da vidi čovjeka, koji je pokrao silne novce i unesrećio nebrojene obitelji, on je s nedoumijevanjem pozirao na nj i čudio se, što taj čovjek izgleda kao svaki drugi. On je u pravom

smislu riječi mislio: to mora da je neka neman, kojoj nisu oči smještene, gdje i njegove oči, i koja nema tek pet prsti na ruci nego deset panča. Gotovo nije mogao pojmiti bivstvo takovog čeljadeta. Još mu se više zamrazili ljudi, koji otimaju svomu iskrnjemu poštenje i dobar glas, pa čitajući naše novine i slušajući pravde političkih protivnika, gdje jedan drugoga sumnjiči, da je strahota, starac bi razrogačio oči — i nije ih pojmio, tek po svojoj vojničkoj navadi hvatao se lijevoga bedra, kao da ondje traži svoju sablju, da sasiječe takove divljake.

Bio je Benjoš i silno pobožan čovjek. Svake bi se godine barem tri puta ispovjedio i pričestio, rado čitao sv. legende i postio redovno svake srijede i svakoga petka, to jest — nije mrsio, te je mjesto mesa jeo ribu i nebrojena jaja, za koja je znao barem deset načina pripremanja. Slabost svoju za svoje Pompadurke dobro je uvidjao i spoznavao se grješnikom, ali — tješio se neizmjernom dobrotom Isusa Spasitelja, pa i u to ime svake godine u Mariji Bistrici spalio ogromnu voštanicu.

Dvor mu je bio stara drvena kurija u zabitnu jarku na strmu brežuljku, a ogradjen dugovječnim lipama i hrastovima. Jablani su stražili ljesu na kotač. K samom dvoru vodio put, da se Bog smiluje, — i tu su konji Batorićevi i Radičevići sustali. Morali smo poslati Vanka po biroše, da dodju s volovima u pomoć. I tako se dovukosmo u dvorište.

Na altani dvorca stajao međjutim već domaćina: krupan i širok starina. Živo je mahao rukama prama nama, držeći u jednoj nedogledno dugi čibuk a u drugoj debelu batinu. I vikao je na sva usta:

— Jago — Jagice, pasja dušo, gdje si! Jago — Jagice! (tako je bilo ime sadašnjoj odabranici) kolji — kolji i „bibeke” i „guščicu” i ne pozabi na „racice”. Gospoda su tu! Kolji! —

I zbilja nismo još bili pred dvorom, kad iz hodnika skoči debela mlada mužača u „finu bijelu perkalju“ i crnoj surkici, pa s nožem u ruci pohiti k majuru, gdje se je sve orilo od puranskih, kokošnjih, pačjih i guščjih glasova. Bio Benjoš poznat u cijeloj županiji sa bogatstva na puranima i kopunima. Ne samo, što je silu toga kod kuće hranio, nego je uz to još polovinu svojih njiva i livada dao seljacima u zakup, a zakupnina se plaćala u puranima, kopunima i guskama. Volio starac dobro pečenje i znao bi reći : — „Pasja duša — će ne bum dobro jel i pil, pak kojiput i „bibeka“ imel na stolu — kaj je onda još svet i celo življenje?“

Na dvorištu, kud si pogledao, bilo sve prepunjeno raznom živadi. I dok smo mi silazili s kočije, čulo se kreštanje hvatane peradi. Nedaleko tukao momak po škafu i bogzna kakim zazivom dozivao svinje k sebi, da ih hrani, a one se sa sviju strana trkimice žurile k njemu. Oko duge niske, slamom pokrite štale vrzla se mlada junad i izlazile krave k zdencu, — i sve je bilo čisto i dobro ishranjeno.

Pred nas dojuri mali nekakav deran u kaputu do gležanja i s podsukanim za polovicu rukavima, koji su ipak i tako još prikrivali ruke preko prstiju. Latica je u kaputu prepoznao nekadanju surku Benjoševu. Čizme maloga bijahu tako ogromne, da ih je silnim štropotom vukao za sobom. No pokraj sve ove neprilične mondure momčić nam je vješto i hitro pomogao, da se iskopamo iz kočija i riješimo bunda. U kuriji je već na hodniku odisalo od sušena mesa, sira i friška mlijeka. A sve mirise nadjačavaše kuhani vonj kisela zelja i pržene masti, koje se cvrkut čuo ovamo ća iz kuhinje.

Domaćina se pojavi na gornjoj stubi.

— Valeas — valeas — junače moj ! — pozdravi veselim, makar nešto oporim i piskutljivim glasom. —

No — gratias tibi, domine ! — da si došiel. Pasja duša — da si i tajput slagal — eh teško tebi onda ! Zdravo — deco i vi ! — obrati se i k nama, a Batorića objeručke zagrlj.

Bio je starac sav ogroman, tek glava mu bila nešto malena s niskim čelom, koje bijaše duboko obraslo gustom, sivom kosom. Lice bilo je puno i rumeno bez nabora, tek posve isprekrižano modrim i crvenim žilicama. Sitne mutne očice dobrodušno pogledavahu redom na sve nas. Kad se s nama izrukovao, Batorića još jednoč povuče na grudi i gladio ga po licu, sileći se na mir i strogost, — a ono je sav od uzbudjenosti i drhtao i gotovo smeteno neprestance nazivao ga „dečko“. Bio tek koju godinu stariji, ali zato ipak u njegovim očima Batorić je spram njega bio dijete. Pa i svoj negdašnji „vojnički karakter“ nije htio da zapusti, te se držao strogo i važno. Inače nije gotovo ništa u Benjoša sjećalo, da je bio nekoč carski oficir. Bio sav težak, u udobnu životu i mudroj bezbrizi ugreznuo starac vlastelin. Mladjega svijeta — dašto muškoga — nije trpio. Zli jezici tvrdili, da je takav prama mladjima poradi svojih Pompadurka, no — bit će više da ih nije podnosio, jer su mu se pričinjali nekako suviše ishitreni, nenaravni — a opet osorni i sebični, — pa i nakako mekoputni, što navlače rukavice ljeti i zimi i što nose odijelo posebno za svako doba godišta. Osim toga bio on aristokrat svoje vrste. Ma da je imao svu silu roda u obližnjem seljačkom plemstvu, do svoga je grba mnogo držao. Svome šurjaku Balšiću nije ništa više u grijeh pisao, no što je primio „hofratski“ naslov, jer „domaći zakoni i stara konstitucija“ takovog naslova ne poznaju, već se po njima zna samo za „tolnačnika kraljevske Svitlosti“ ili „pro consiliario Suae Regiae Apostolicae Majestatis“.

LIBRARY OF THE
L. PABLO AGUIRRE
BECKHALL

Jedno se vrijeme govorkalo, da će mu sina generala učiniti austrijskim barunom. Starac je sjeo nato k stolu i napisao dugo pismo sinu, gdje mu se zagrozio prokletstvom na smrtnoj postelji i izbaštijenjem, primi li barunstvo, jer „pokehdob navek je bilo i bude, da je horvatski stari plemenitaš i pred ljudmi i pred Bogom vekši i zmožneši gospodin, nek kakov švabski frajher”.

Ovo njegovo „plemenitaško” stanovište nije ga medjutim priječilo, da u tridesetim godinama pristane uz Ilirce. Došto — mnogo je u tom odlučio njegov prijatelj, slavni i neumrli rodoljub grof Janko Drašković. Služio je kao fenrik u istoj pukovnji, u kojoj je prije njega bio i grof Janko. Tada je Drašković uvijek odlučno utjecao na nj i on je jedini donekle mogao svladati njegovu tvrdoglavost. Njemu za volju stao je dapače učiti „novi ilirski jezik i ortografiju”, i bio u županiji jedan od najgorljivijih pobornika, da se hrvatski jezik uvede u javnost. Glas mu nije bio nikad priličan za pjevanje, dapače i uho nije bilo obdareno najboljim sluhom (on je ovaj slabi sluh pripisivao vojnoj službi i kanonadi, koju je u bitki kod Lajpciga doživio) ; no ipak bi redovno već kod zelja zapjevao stare svoje ilirske pjesme. Bijaše „dušom i tijelom” Slavjan i kod njegova stola bila je stereotipna zdravica : „Neka živi duh slavjanski !”, koju je uvijek sam nazdravio i popratio „oracijom”, služeći se kod toga govorom štokavskim, koji je iz njegovih usta nešto strano i kao pjevano izlazio.

Kad se već dovoljno izrukovasmo, uvede nas domaćina u najbližu sobu, dosta prostranu, ali posve nisku, tramovima posvođenu odaju. Na tri uska i mutna okanca šuljalo se tek nešto polumračna svijetla. Stijene nisu već odavna bile bijeljene, a tramovi bili posve crni, pa je tako u sobi bilo još tamnije. Ogromna zemljana peć paklenski se žarila, te su ptičice u ka-

vezima zijevale od vrućine. Prostorom se nosio neki čudnovati vonj, promiješan u isti čas svima mirisima iz hodnika i kuhinje i isprecijedjen još zadahom dima, svježja iverja i duhana. A odisalo je takodjer kao vlažnom šumskom zemljom. Inače bilo je u sobi prijatno i ljupko. Starinsko crno pokućstvo, zadimljene velike slike svetaca kao u samostanima, neprekidno cvrkutanje ptičica i praskanje u peći, primaše se duše nekako drago i voljko. Pa k tomu ljubazni, makar rogoborni način starčev! Uveo nas redom u sve sobe, osam njih na broj. Sve su bile više tamne nego svijetle. U svakoj bijaše smješten po koji ostatak iz staroga doba, u svakoj bijaše medju prozorima uski divančić napoleonskih vremena, u svakoj je u kutu stajala staromodna postelja, visoka od silnih perina gotovo do tramova, i u svakoj sobi bila isto onakova ogromna zemljana peć, kao u prvoj, i svaka je tako bila naložena, da se je žarila. Usred zime bijaše u Željnici prava afrička vrućina.

— Dakle vi dolazite — od onoga norca i vetrenjaka Dioniza! — uzme starac u početku razgovora. Zamjerao Balšiću, što se bajagi gradi previše velikim gospodinom, a nije ni plemić „donacionalist” sa pridjevkom, već naprosto puki „armalist”. I nije mu još uvijek oprostio „hofratskoga” naslova. No naročito se ljutio na njega, što je u njegovoj bračnoj razmirici stajao uz sestru svoju Agatu, a bio protiv njega! Još gore od Balšića prošao je podžupan, koji ga je bio pozvao, da nosi baklju novomu velikomu županu. On — vlastelin željnički, zacijelo najstariji fenrik u carskoj vojsci, — zatim nekoč veliki sudac, a glavno: Kirinčić alias Bogdanić de Veliko Pešće et Kiš Lomnica — pa da se drglja u grad i ondje baklju nosi! Ta — mogao bi takovu počast iskazati tek apoštolskomu kralju!

— A kak ti zdravlje služi? — upita ga Batorić.
— Zašto pitaš? Zar ti se čini, da loše izgledam?
— odvrati starac, pozirući sumnjivo na Batorića. — Hvala budi Onomu gore — zdrav sam i krepak. Tek istina — nisam ono, što prije bijah, — ali još stojimo tu! Otkrio sam boga zdravlja kao stari Rimljani, — i otkada otkrih njega — ne plašim se bolesti. A taj bog zdravlja krije se u stubičkom izvoru, — pa ja svake godine barem na jedan dan onamo, okupam se dobro, dadem si krvi pustiti — i eto me opet čila i zdrava.

— Pa živio! — klikne Lacica i uzme već da se ruga Radičevićvoj i Batorićvoj slutnji. No u pravi ga čas prekine dolazak maloga dječaka Lovrića, koji najavi, da je čorba na stolu. Taj mah prestao je svaki razgovor. Benjoš se ogleda na sat i videći, da kazalo stoji točno kod brojke XII., — kimne zadovoljno glavom i povede nas u „palaču“. Prije no je sjeo k stolu, prekriži se i na pô glasno izmoli „Oče naš“. Ogromni ubrus priveže mu Lovrić oko vrata, a onda je, dugo hladeći čorbu, s očitim užitkom vukao u se miris pušće se jestvine. Kod stola zavládala šutnja. Lacicu je osvojio gotovo svetački zanos sa slasnih jela željničke kuhinje. Od tustih okanaca, što plovljahu zlatožutom čorbom, od kisela i kao vosak žuta kupusa do divno ispečene, jasnosmedjom koricom prevučene purice i guščice sa mlincima — ah — sve ga je ispunjalo radošću i ljubavlju k životu. Kidahu se iz njega uzdasi blaženi, — i svaki čas morao je na prsluku otkapčati puce za pucetom. Tek na pô je pazio, što se oko njega zbiva i govori. Dapače: stoloravnatelj morao ga je nekoliko puta opomenuti, neka točnije prati zdravice. Ali što — nije se njemu jedinomu tako događjalo. Što đā se uljepšavamo! I svi mi ostali dadosmo se svladati Jagičinim umijećem, pa kad je na koncu uz me-

denjake i paprenjake došlo voće, mogosmo tek da se divimo krasnoj crvenoj boji ogromnih jabuka, a Lacica nije više imao ni jedno puce da otpusti, — morao je i remen na stranu. Tim je laglja bila služba stoloravnatelju i za malo naš je kućedomaćina zapjevao već treću ilirsku pjesmu.

Poslije crne kave natuknuo je Ercigonja, ne bismo li sjeli k taroku. No starac Kirinčić nezadovoljno mahne rukom, začne da pjeva četvrtu pjesmu i pozove stolaravnatelja, neka nazdravi štogod. Nije starac volio kartama. Nikada ne bi uzimao u ruke „proklete kipce“. U svojoj mladosti kao fenrik izgubi jednom sve svoje novce. „Istom što sam sjeo k stolu“ — pričaše — „i ode novac, — ode, kao da si ga spalio ! Ali u vojsci je tako. Četrnaest dana nisam imao što da jedem, tek suha kruha i vode davao mi furešec od svoga. Od onda — pasja duša i karta — ne smije taj gjavao u moje ruke i pred moje oči. Nisam ja luda kao Dioniz ! Pa nije li ljepše, da ovako kod čašice sjedimo?“

I bijaše istina. Vrijeme nam prolazilo i bez karata divno i ugodno. I ne ustadosmo od stola. Kad je točno u šest sati došao mali Lovrić, da prostre stol za večeru, mi se svi ogledasmo na uru na zidu i u čudu se zapitasm o, kamo je to vrijeme tako brzo odmaklo. Kako i ne bi ! Uske, u slabu svijetlu staromodnih svjetiljaka polumračne sobice, njihov topli zrak, cvrkut ptičica u kavezima i pjesma cvrčka za svakom peći, sve je to nekud voljko i slatko zatomljivalo čovjeka i zvalo ga, da srcu pusti maha i raskrili krila čuvstvima svojim. Stari Ilirac Benjoš nije tek ostao kod svoje zdravice „Neka živi duh slavjanski“, niti je prestao sa pričicama svojim o grofu Janku i banu Jelačiću: uzvinuo se još dalje i dalje, čisto nebu pod oblake, pa žarkim riječima i silnim uvjerenjem govorio o „moru slavjanskom“, kojega

se valovi razlijevaju od Ledenoga mora do Adrije. Batorić mu nije protuslovio, a nije se ni ljutio, što se starac stavlja u takovu silnu opreku s njegovim osjećajima i njegovim uvjerenjima. Istom kad je Kirinčić stao nešto da govori o „slabu čamcu” i „orahovoj ljuski na valovima slavjanskoga mora”, illustrissimus se trgnuo i stao isto onako žarko braniti svoje uvjerenje.

— To tvoje „slavjansko more” nije nego sanjarija, utopija, za koju baš najmanje ti tvoji Slavjani rade! — vikaše razdraženo illustrissimus, — a taj slabi čamac, ta orahova lupina, to je tisućgodišnjom historijom posvećena država, koja je odoljela još gorim navalama. Ta prije četrdeset godina upravo ste tako govorili. Bili ste kao ljudi na koncu prvog tisućljeća, koji su takodjer očekivali propast svijeta. Tako i vi: po vašim riječima odavna bi to vaše slavjansko more moralo sve poplaviti, a ipak još smo ovdje!

— Stani — stani! Mi smo se mogli u vremenu preračunati: — *errare humanum est*! Najzad tko će na minutu pogoditi? I sami astronomi pogriješe. Ali u samoj stvari — *in merito* — tko može kazati, da smo se prevarili? Kud ćeš da se prevarimo pored činjenice, da se od Urala do Balkana širi jedna ista krv, ori ista riječ i ista pjesma. Tu je dosta, da za to saznadosmo, a drugo — dolazi samo od sebe. Krv nije voda! K tomu pak dolaze još naši neprijatelji, koji nam danomice dokazuju, kako s nama rascjepkanim mogu činiti, što ih volja. Fine finaliter naučit će iz toga i naš svijet, što znači sloga, pa će nestati današnjih jada i bit će Slavjan svoj u slavjanskom domu!

— Bene, ali *qui bene distinguit, bene docet*. Pitanje jest, što je naravnije, sjedinjivati se po jeziku ili po zemlji? Povijest dokazuje, da je zemlja bila

uvijek prvi temelj. Pa i jest ! Meni je bliži i srodniji moj Švaba ili Mađžar iz Slavonije, nego Kranjac ili Čeh. U istoj smo zemlji, isti nas vjetar bije, isto sunce grije, jedni smo, — ma da nam majke drukčije govoriše. A kakova prava i istinita zajednica veže me n. pr. s istim pa ma bilo Hrvatom, ako je rođen i nastanjen izvan Hrvatske? Odlučuje geografija — geografija u politici, a ne etnografija !

— Bajagi ! Što znam ja, što ti misliš, — tko bi vas mladiće razumio? Čemu miješati i geografiju i etnografiju ovamo? Znam, da sam negdje čitao, da je čovjeku prava domovina materinji jezik. Neka se u Željnici nasele sami Tunguzi, a mojih Hrvata da nestane, — da li bih se mogao još osjećati, da sam kod kuće? Bio sam vojnik, pak znam kako mi je bilo, kad dodjoh iz Italije u Salzburg. I već to, što ovdje svakoga razumjeh, bilo mi je, kao da sam na pô kod kuće. Istom pak kad na bečkom Heumarktu sretoh Slovaka i nakon tolikog vremena prozborih riječcu : „brate“, bude mi, kao da sam u Željnici. Da — da — živa materinja riječ — to je ona glavna spona ! A ta će nas svezati sve — sve, koji govorimo jednako ! I starac zanosno zapjeva refren ilirske pjesme :

To je ona silna moć,
ka će spojiti sve jednoć !

No Batorić uzme opet da mu se protivi. I Bog zna, dokle bi bilo trajalo ovo nedužno i dobrodušno prepiranje i politizovanje, da se u taj tren ne pokaza na vratima — čudna pojava. Na pragu stajao čovjek na pô gô i bos. Odurne cunje visjele s njega i samo je jedan stražnji dio tobožnjega kaputa odavao, da je nekoč bio modre boje. Lice bilo mu još mlado, ali od muke i bijede izmučeno i istrošeno, a gusta crvenkasta brada i plava zamazana kosa neuredno i nečešljano padahu na sve strane. Mi ga

u čudu gledasmo. Masnu svoju kapu pruži prama nama, ne govoreći ništa. Očito bijaše, da prosi, a oči mu ipak sijevahu ponosom i mržnjom, stidom i bolom. Meni taj mah mune glavom, kako li su smiješne netom držane političke pravde mojih starih prijatelja uočigled ove pojave, i kako se nisu mogle ničim bolje prekinuti, nego upravo ovim slučajem. Čisto sam osjetio, kako su stare kao i ovi starci, koj se za njih ražarivahu, te kako je i njima naskoro i u grob leći, a u adrapovcu na vratima gotovo da sam gledao, kako se za njim pridiže zastor, što sakriva budućnost.

— Što želiš? I kako dolaziš ovamo u sobu? — krikne napokon Kirinčić.

— Gladan sam ! Dajte mi kruha, novaca, — odvrati došljak slabim, muklim glasom.

— Ajde radit, prijane moj !

— Tražim posla, a nema ga. Otpustili me u Radoboju iz tvornice; osam dana već sam bez radnje, a gotovo i bez kruha.

— Pa što se nisi dolje u kuhinji javio? Pasja duša — dolje hodi.

— Nemojte tako, — i ja sam čovjek. Molim vas i nešto novaca, da mogu dalje !

Starac Benjoš nije nikad pustio prosjaka iz kuće praznih ruku. Osim toga imao taj čovjek u sebi nešto, da mu se nisi mogao oteti. I zbilja svi segnusmo u džep, da ga nadijelimo. Lovrić ga morao na Benjoševu zapovijed odvesti u kuhinju, da mu se dade jelo. Na predjašnji razgovor nije nitko više mislio. Što više — za prvih časova zavlada duboka tišina i svi smo šutili. Ne mogu znati, kakve misli izazva u staraca taj sitni događaj. No zacijelo mogu ustvrditi, da je svaki od njih osjetio nešto kao dodir novoga, posve im stranoga doba. Istina bijaše, da je iz oduljena mračnog lica Benjoševa sijevao jad i zrca-

lilo se nezadovoljstvo, što je povrijedjen „dužni naprama njemu rešpekt“, te se dandanašnji klatež usudjuje ravno u njegovu sobu. No rekao nije ništa — od stida ili ljutosti. Tek Lacica spomene nešto slično. Benjoš ga istom omjeri sa strane i uzdahne, a Batorić promrmlja : „— Da — da, ne bi se nekoč takvo što zbilo!“ Ali ne dodje do psovanja na novo vrijeme. Starci su stali hvaliti prošlo doba, kad je zemaljski gospodin morao skrbiti za svoga radnika kmeta i nije ga mogao otjerati u svijet gola i bosa, kao što sada čini novi gospodar.

Ova uspomena na stare dane povrati brzo predjašnju dobru volju. Starom kurijom opet se razlije-gala vesela riječ i još veselija pjesma, te je opet bilo, kao da smo pedeset godina natrag, u mladosti mojih staraca. A onaj „memento“, što ga nošase u sebi adrapovac došljak i koji kao da je sličan bio grmljavi-
vini iz daljine u žaru ljetnoga dana, netragom je zamuknuo i nije nam pokvario teka kod izvrsne večere.

Baš mi dovršivali obrok, kad se dolje na dvorištu začuju kola, a koji čas kasnije pokuca na vrata novi gost.

— Tarde venientibus ossa ! — strogo, no ipak dobrovoljno reče Benjoš došljaku, čim se je tek pokazao na pragu.

— Ne — ne ! Znamo mi, da je kod našega Benka uvijek pečenka u pripravi. Gdje je Jagica — neka kolje, — odvrati došljak i glasnim hohotom unidje u sobu, baci od sebe bundu, strese dugim zamahom od kućme kape snijeg, pa obriše duge ridje brkove rukavicom i onda pridje k Benku, koji ga objeručke dočeka i ogrli.

— Servus — servus, sine, — servus Jankica. — kliktaše starac sveudilj, dok je gost već prišao k Batoriću, te se i s njim izljubio.

Bio to domaći veliki kotarski sudac Runjević, vlastelin na nedalekom dobru Žubrici, čovjek od kojih pedeset godina, zdrava krepka i izgleda, odjeven u kratko lovačko odijelo i obuven u ogromne visoke čizme iz ruske kože. Lov mu je bio najmilija zabava, a svoju službu vršio je pravedno, ne prestrogo, no ipak točno; samo su mu ljudi zamjerali, što je previše maha puštao svomu pisaru graničaru, koji je sve tužbe i pravde rješavao, pa je kod toga našao i prilike i vremena, da si sagradi kuću, ponakupuje zemljišta i da se bavi konjskom trgovinom na veliko. Runjević je znao za to, no zaklopio jedno oko, jer „braca Stevo” bio je uistinu marljiv kao mrav i imao bistru graničarsku glavu i krasan kumpanijski rukopis, — jednom riječi, spectabilis Jankica mogao se osloniti na nj, da će poslovi kod suda ići. Ako je sudbenu struku nešto slabije pratio, upravnu je službu upravo krasno vršio. U njegovu kotaru bile su ceste u najboljem redu, sve javne zgrade uvijek popravljene i svaki čas je osnovao koju novu pučku školu. Nije kod toga, dašto, seljak prošao bez batina, no Runjević se toga laćao samo u skrajnjoj nuždi.

— A što tebe nosi tako kasno? — upita ga Benjoš, kad se je sudac smjestio uz Ercigonju.

— Ta imali smo danas „konkurencionalnu” raspravu za put preko Žabnice. Bio i podžupan. Došao bi bio i on ovamo, ali sjutra ima malu skupštinu, te je krenuo dalje. Pozdravlja te.

— Hvala — i baš mi je žao, što nije došao. Rekao bih mu radi bakljade.

— Ha — ha — ha ! Dakle još se ljutiš?

— Ne. ljutim se. — Znam, da Aurel nije kriv, ali opet — što mene zove — starca — pak Ilirca !

— Ali — ja sam ogladnio, — daj, zovi Jagicu.

Benjoš lupi nogom o pod i za čas dodje Lovrić.

— Reci Jagici, da priredi za gospodina velikog suca večeru, kak se pristoji. Buš znal kazati? Ah — pasja duša — neka Jagica sama dojde.

Prodje dosta vremena, dok se Jagica pokazala na vratima.

— Što ćeš gospodinu velikomu sucu dati?

— Već sam zaklala „bibeka” i stavila na ražanj.

— No tvoja sreća, — našali se starac i dade znak Jagici, da otidje. No ona ostane.

— Što ćeš?

— Molim njihovo gospodstvo, bi li priredila vodu za čaj?

— Čaj? Dakako — dakako. To je slavjansko narodno piće, mora da se kod mene pije, — odluči Benjoš.

— E — da te čuje naš illustrissimus, dobio bi grčeve.

Benjoš se tek prezirno nasmiješi, a onda uzme da pita suca, kad će preduzeti „likvidaciju” njegovih činženjačkih tražbina.

— Sve je kod županije. Mora da ima Brčić kod sebe. Pisat ću mu. A što je to? Čini mi se, kola stadoše pred dvorom.

Sudac se nije prevario. Dodjoše dvije ili tri kočije, i za koji čas unidje u sobu podžupan, veliki bilježnik i još nekoliko gostiju, što su jučer bili s nama kod Balšića.

— Pasje duše — a što tako kasno! Jago — Jagice — gde si? — Ah — živili — da ste mi zdravo! Za danas vam neka bude večera, ali još jednom tako — i Boga mi, ne ću vas nahraniti. Bene — bene — samo da ste ovdje. Izvoli, magnifice — i ti Markić — i vi djeco sva.

Podžupan Aurel Bašić-Trebinjski, vlastelin na Grahovu, bio je čovjek od nekih šezdeset godina, pa kao svima, tako se i njemu slabo poznavao broj godina.

Srednje visine, ne prekrupna tijela, no ipak jak i čil ; odlikovao se u cijeloj svojoj vanjštini harmonijom i gidpkosti stare gospodske krvi. Dugoljasto lice bijaše više suhonjavo i jasno izraženih crta, koje bi kakova fizionomika na prvi mah utvrdjivale, da je to uman, blag i ponosit čovjek. Dugi prosjedi brk davaše osim toga licu sličnost sa starinskim djedovskim portretima. I bio je Bašić uistinu veoma uman čovjek, visoko naobražen, izvrstan pravnik a još izvrasniji upravnik, pa i čovjek staroga kova, što se tiče poštenja, blagosti srca i pogleda na svijet, a ljubio je domovinu i stare njezine uredbe. Ovim svojim svojstvima imao je zahvaliti, da ga je „slavno općinstvo slavne županije“, poslije što je izašla oktobarska diploma i županije uskrsnule, izabralo prvim podžupanom, ma da nije bio u rodu ni s jednom od domaćih obitelji niti je u vrijeme stare varmegije bio u županijskoj službi. Kao glava županijske uprave odlikovao se nastojanjem oko kulturnog napretka puka i osnovao mnogo toga napredna u svojoj županiji, ma da je bio zakleti neprijatelj svake birokracije i nije previše pazio na svoje mlade podbilježnike, da li točno drže uredovne sate. Bijaše uopće blag prama potčinjenima i smatrao se njihovim prvim prijateljem i drugom. Dašto, mnogo puta bi se mogao za to pokajati, ali on je držao, da dobra riječ može više nego najveća strogost i da je svaki posao, koji je učinjen iz ljubavi, više vrijedan, nego posao pod moraš. Po svom političkom uvjerenju bio je prije „dušom i tijelom Ilirac“, a i sada nije pristajao uz politiku Kolomana Bedekovića i Levina Rauha, no gotovo je izgarao za starim historijskim savezom s kraljevinom Ugarskom, uvjeren, da se samo tako može miloj i slavnoj rodjenoj kraljevini osigurati slobodna i svoja budućnost. Upravo s toga nije unatoč svojim rijetkim velikim sposobnostima došao dalje

od podžupanstva i naslova „kraljevskoga savjetnika“. Njegova politika nikako nije mogla doći do pobjede, a svoga uvjerenja nije htio žrtvovati.

— Pa kako si se odlučio, magnifice, te si ipak došao? — upita ga sudac. — S menom nisi išao?

— Evo, Marko me stigao na cesti pred Jasicom i rekao mi, da je illustrissimus Kornel ovdje. Sjutra je, istina, „mala skupština“, no — pa će mjesto mene predsjedati drugi podžupan. Nema ništa znamenito. A htio sam da vidim Kornela — i Benka. A Marko je isto želio. I tako eto nas ovdje.

— Živili! — kliktaše Lacica, zagledajući na vrata, da li Lovrić dolazi s večerom.

— Da — najnovija novost! Pod raskršćem u Jalkovici sreo sam velikoga župana na putu iz Zagreba. Čitao je kod bana osnovu zakona o županijskoj upravi.

— Pak? — ulete mu svi u riječ.

— Pak — županija po novom zakonu više ne će birati činovništva. Imenovat će ih ban.

— Dakle ipak dolazi do toga! — bolno se jave nekolicina.

— Baš kao pod Bachom. — A što ti sada na to, Markiću? — upita ga zlobno Ercigonja. — Je li to tvoj ustav?

— Ode naša sloboda, — sad smo u rukama svakoga, tko će imati vlast, — zamijeti podžupan. — I tako sam ja posljednji birani podžupan.

— Sad je birokracija na redu! — dometne veliki sudac i lupi bijesno po stolu, da su čaše zazvečale.

A u svačijem licu gledao sam i bijedu i žalost i neko razočaranje — gotovo strah, baš onako, kako se vidi u ljudi, kad im stigne glas, da je koji dragi prijatelj umro. I bijaše, kao da je odajom proletio angjeo smrti, ostavljajući za sobom svoj studeni grobni dah. Najzad ta novost im je donijela vijest,

da ih ostavlja nešto njihovo od vijekova, a to nešto bila im je njihova mila, drævna, slobodna „varmeggija“, pod sjenama koje mogoše imati „svoju voljicu“ i gdje mogahu braniti „slobodicu svoju“. Osjećali su svi, da u toj vijesti šumi i tutnji gromorni korak novoga vremena, kojemu oni više ne pripadaju — i koje nosi i njima samo hladan grob, kao što je doneslo i njihovoj „varmeggiji“.

— Oh, da znadu Hrvati, što rađe, — rekne po latinski Batorić, — ne bi zacijelo išli uvadjati takove novotarije! Tko je kad to vidio, da sami idu ubijati tako slobodnu i samostalnu „instituciju“, kao što su naše županije sa izabranim „magistratom“? Još u narodâ, koji su posve svoji, ne bi se razboriti prijatelji slobode usudili, da na takav posvećeni hrast stavljaju sjekiru, jer bi znali, da se tim lišavaju, ako ne više, a to jedne slobostine. Nekmo li tek u nas: — ah, u nas je to bioglavni štit protiv svakojakih navala.

— Da — da, — a gle, — prekine ga Benko, — to barem nisu ti „Ilirci“ skrivili.

I starci nastavljahu svoje jadikovke, te sam nehotice u sebi ponavljao stari jevrejski psalam: „Pokraj voda u Babilonu sjedjasmo mi i plakasmo, čim na Sion pomišljasmô“. Dodje i večera na stol za novo pridošle goste, no dobra volja još uvijek ne dodje. I zdravice su Ercigonji nekako prisiljeno izlazile. Ali naši stari hrvatski ljudi još se uvijek našli i sastali s utjehom oko gostoljubnoga djedovskog stola u tim uskim skromnim odajicama starih hrvatskih kuća. Pa tako bude i ovdje. Stari Ilirac Benko zapjeva ujedared:

Jezika dar daje nam Bog
Bog naš gromoviti...

a za njim se povedu svi: — isti moj Batorić, možda prviput u svom vijeku.

I veselje zavlada opet starim dvorom i pijetlovi se već drugiput javiše, dok se iz stare palače dvorca još uvijek orila glasna pjesma i zvonka kucnjava čaša.

I sutra još ostasmo svi na okupu, jer je Benko najjavio, da su u njega koline, kod kojih moramo svi ostati. Da smo i htjeli otići, ne bismo bili mogli, jer je starac dao sa sviju kola snimiti točkove.

* * *

I ja se nisam nikad žalio na taj svoj izlet, gdje ih tolike vidjeh iz „predjašnje generacije”. Sad ih nema više: ili ih proguta bezdno grobova ili ih posakrili tihi zakuci najdublje starosti. A meni je toliko puta teško i pusto bez njih, ma da me gleda ista gora, isti bregovi, iste livade i isti potoci. — I bolno moram toliko puta šaptati divni Homerov stih:

Kakav je lišću rod, i ljudima takov je uprav.

PERILLUSTRIS AC GENEROSUS CINTEK¹

I.

Vraćasmo se s prvog onogodišnjeg lova na mlade zeceve. Žarko kolovoško sunce stajalo još visoko nad brdom. Ta — morali smo prestati što prije, jer bijaše takova silna žega, da je gotovo svako veselje i svaka uгода presahla. Izmoreni, promočeni od znoja, isušena grla — na juriš zauzesmo sjenicu u prvoj krčmi, što je stigismo. I nismo marili, što je krčma na cesti, niti nam je smetalo na pô kiselo vino. Osvojio svatko mjesto, što mu je najbliže bilo i svatko je na dušak ispio ogromnu čašu. Lugari i seljaci — lovci posjeli uz nas, a kopovi su bili tako utrudjeni, da ne poiskaše hlada, već se u prvi čas izvalili tik pred sjenicom u najvećem suncu i spustili slinave jezike do zemlje.

Malo bilo i nastade preugodni čas odmora — onakav čas slasna naklapanja, obijesne šale i usmene historiografije netom proživljena lova: čas, kakav može doživjeti jedino lovac.

Batorić podijelio zalogaje iz svoje torbe, Ercigonja smogao odnekale i mesa, a sudac Petrović našao u nekom zakutku krčmarova dućančića prave rogatačke kiseline — pa mi i zaboravismo vrući zrak i muhe, što su odasvuda nalijetale k nama. Zahvatila nas ona raskošna i slatka lijenost i tromost, što je svako vruće ljetno popodne za mirne i stalne pogode

¹ Ugledni i blagorodni Cintek.

uzbudi u čovjeka. I mi zadovoljno, gotovo lagodno poziramo u daleki sjajni vidik pred nama. Sva je prostrana krajina bila obasjana silnim svijetlom i sve je titralo i blistalo od njega. Čisto da se oči zaklapaju od rasijana sjaja, a sjena i hlad tek gdje gdje — gdje gdje pod najgušćim drvećem talasaju u jedva vidljivim plavkastim linijama. Lazur se zalijeva tamnom modrinom i kud okom segneš, nigdje oblačka : svakud vedro i svakud čisto i nedogledno visoko. Istom na jugu — dolje dalje pred planinom vuče se nešto tanko i nisko kao magla ljubičasta sjaja. Zrak u žarkim strujama vrućine ne dahne ni daškom, niti se miče koji listak nad nama, niti se njiše i najtanja vlat u travi, a niti se vidi ili čuje kebar kakav, ni laste ne presijecaju zračnih visina svojim oštrim letom. Sve leži sumorno i bez gibanja u ljetnjem žaru, sve se odmara i počiva. Tek sa ceste zamnijeva veseo i svadljiv čirik vrabaca, što se na zemlji valjaju, te se od toga diže u zrak fina — fina maglica prašine kao dim, kao paučina. I još dalje, mnogo dalje, ne raspoznaje se više gdje, čuje se od časa do časa duboko, muklo mukanje krave, zabludjele valjda gdje u polju, ali tako daleko, te nisi siguran, nije li to i stršen ili osa, kojih brnčanje šumi negdje na krovu kuće ili na vrhu sjenice. Ah — tako je mirno — mirno bilo, ne sanljivo ni drijemežno — nekako drukčije : bilo je kao začarano, kao obajano.

I ujedared u toj svijetloj gluši podigne se ondje na početku ceste silan oblak prašine, a onda se zaori uspavanim zrakom teški lomot kolija, najprvo nejasan kao grmljavina preko brda, onda sve razgovjetnije, da se najposlije i raspoznavala grlata i moćna vika kočijaša, gončina — koga li. Iz polja, sa poniknulih batava kukuruza, iz gajića odgovara jeka, pa nosi po dva puta istu buku. Od praha se nije moglo

raspoznati, kakova su kola i koliko ih je. Po uzvitlanoj prašini, po silnoj graji sudili smo: bit će ih sva sila i već se pobojavasmo, e će nam kirijaši pokvariti naš časoviti „buon retiro“. Istom kad se primaklo bliže, izidje, da je jedna jedincata prilika, duga na ljestve napravljena kola, kakova se uzimlju za sijeno. Nakrcana su bila visoko — visoko gajbama, vrećama, bačvama — eh tko bi znao, što li sve nije bilo na njima natovareno! Upregnuta bijahu pred njih tri konja, dva upored, a treći naprijed. Na najgornjoj gajbi ukočila se dva seljačka poderana momčića, a na prvom konju jahao je mator čovjek, koji je silno mahao i pucketao dugim bičem, pa kletvama sokolio konje. Taj jahalac izgledao je čudno. U prvi mah gotovo mi bude, kao da se primiče kakova pojava iz nekih dalekih strana. Čisto sam se mišlju zaletio daleko nekud u Bokaru ili u Kivu. Glavu jahčevu pokrivala u silnoj onoj žezi kućma-kapa iz crna krzna, natjerana visoko u šilj. Kaputa nije imao na sebi, već mu je zdepasto tijelo pokrivala razgaljena košulja, pocrnjela od znoja i prašine. Osim toga imao je na sebi uske sive hlače iz debela sukna i narodnoga kroja. Na peticama visokih čizama, od prašine sasvim pobijeljelih, usadjenc su bile duge ostruge s ogromnim oštrim zvjezdicama. No — najčudnije bijaše, što mu je uz bok visila duga i široka starinska sablja, zavješena o balčaku za prosti konopac, koji se opet vezao za debeli remen oko pasa.

— „Što taj sa sabljom!“ — kliknusmo svi u čudu i gledasmo zadivljeno u čovjeka, dok se je bliže i bliže primicao, a sablja zveketom lupala po sarama čizama i po trbuhu konja. Od sablje mu gotovo nismo uzeli točnije lice na oko.

Tik pred krčmom, ostajući na cesti, sustavi konje gromornim: „O — ho — ho! Ho ho!“ — i trgne

uzdom jahača, te bijedno kljuse malo što nije palo nauznak i visoko se propelo. I onda polagano sadje sa sedla, visoka i pradžavna nareda starohusarske ili još turske vrste. Na krčmu i na nas nije se ni trenom obazreo. Najprije je pošao oko kola i pregledao sve točkove, svoru, ljestve — a ma svaki i najmanji dio, zatim je redom isto učinio kod konja, podižući svako kopito, da točno razgleda svaku potkovu. Na jednoj od njih ispaao čavlič. Eh — kad je on to našao, glasno izbaci silnu kletvu i psovku. „Da je moj ded živ” — nastavljaše sam sobom, — „kožu bi ti zgulil s lopovskih ledja — kovačko ti tepče ! Takova radnja — ali opet daj plati, gospodine — samo plati — plati ! Uh lopov i lopovski svet !” — I potrči cestom, pa duboko pognut k zemlji traži i traži čavlič. Naravski — našao nije ništa, no kad se nakon kojih deset časaka povratio, nije bilo više traga kakovoj srdžbi. Sada je uzeo otraga sa šaraglja škafić, otišao s njim do bunara, silnim i posve nepotrebnim razmahivanjem i naprezanjem zagrabio vode i odnio konjima, da piju. Kod toga nije pustio škafa iz ruku, već je posve zgrbljen držao tešku posudu pred gubicama konja, govoreći im čas milo i prijatno, čas bajagi ljutito i strogo, tapkajući ih laktom pod nozdrve. Jedino prednjaku, na kom je jahao, ne reče ni cigle grube. Njega je dapače milovao. Kod toga mu dašto služili čudnovati izrazi. Kazivao mu n. pr. „Ej ti moje svojeglavo prase” ili „ti žedna pijanica, ti gospodarova briga !” — ili „ti stara žaba !” No — glas mu je od nježnosti i milinja titrao i lice mu se milostivo smijalo, a razgovor se nastavljaše. Tom prilikom saznadosmo, da to „svojeglavo prase” nosi slavno i neumrlo ime : Bucentauro.

Kad je bio s napajanjem i krmljenjem gotov, izvadi iz kola torbak, ogroman kao što je očividno u njega sve ogromno bilo. Iz torbaka virilo pečenja,

gibanice, hljeba i dugih repova luka kozjaka. Sa prostom kratkom „kosturicom” u ruci pripravi se, da reže. I kao da će vola klati, podsuče rukave, zamahne silno rukama, zaškripi zubima, pa duboko zareže u izvadjeni puranski batak. Žvakao je tako glasno, da smo ga preko ceste u sjenicu čuli. A koja li samodopadnost i samosvijesnost stolovaše u njemu čitavom — u svakoj kretnji, u svakom zalogaju !

Jedan od dječaka gore na svom visokom namještaju zijevne. A nadje se iz dubina kola sitno, šareno štene, koje od uzbudjenosti i želje zacvili i zagundja, pa se postavi na ljestve i licem u lice gledaše gospodara.

— Gle — gle — i vi biste — tepčeta ! — opazi on oštrim, na pô strogim, na pô šaljivim, no svakako veličajno — milostivim načinom. I dobaci dječaku oglodanu kost u tili čas potrošena bataka. Psu, što se po vrećama tik do njega spustio, pruži odrezani komadić hljeba. Moram priznati, da sam se snebivao od toga njegova načina i naziv „barbar” bio je najblaži, što mu ga u sebi podijelih. Ali ja još u čudu, kad ga opet vidim, kako vadi iz torbaka još pečenja i odreza dva silna komada.

— Jeste li oglodali kost? — upita strogo djecu.

— Ponizno im hvalimo — pojeli smo, — bajagi pokorno, no uistinu lukavo i na pô porugljivo odvrati stariji momčić.

— Hm — a gdo sem ja? Kaj se z menom govori, kak s čivutom vu selu? Kaj nisi čul, da se meni veli njihovo gospodstvo ili barem njihova milost ! Ti divljak — ti ! No nek ti bude za sada — a sada posle kosti na evo ovo, — pa mu dade oba komada mesa, da odmah nastavi tonom prodikaonice : — Samo onaj, koji ne zazire od malena, ima pravicu na vekše. Tak je vučil i naš gospodin Spasitelj Jezuš (kod

toga je skinuo kapu sa glave i poklonio se — Bog zna zašto — prema jugu) i on je daval Petru trešnu po trešnu, da ga navuči ovu istinu.

Bio je jednako okrenut kolima i licem od nas, pa i činio je, kao da nikoga ne vidi. Tako ga nijedan od nas nije vidio u lice. K nama se tek na pô svrati, kad je iz najdonje naslage, duboko iz slame, izvadio barilče i lagano — lagano odčepljivao, kao da se boji, da će što izletiti napolje. Kad nas je opazio, časkom kao da se trznu, ali ili se odmah primirio, ili se ja okom prevarih, jer u tili časak mirno baci duboko natrag glavu i prinese ogromno barilče k ustima. Nekoliko časaka nije se čulo no kлокot vina iz barilčeta.

— Aha — ha — revcra erat valde bonum ! — izgovori glasno, da ga mi čujemo, kad je posudu odložio od usta, pa se kao od ugone cijelim tijelom samodopadno potresao. Usnice obriše rukavima od košulje — a brkove gotovo da je išao izmikati.

— No, dajte i vi malo — ali ne previše — ne dulje, no kaj ja nabrojim deset. Drugač gledaj ovo bičalo ! — reče dječacima i pruži im barilče, pa dok su djeca pila, on je uistinu stao glasno brojiti : jedan — dva — tri itd. Zatim uzme iz sjedala dugu, Bog zna kakove boje surku, opšitu bijelim, nekoć modrim gajtanima i odjene se u nju.

— Ti Ivičak — zemi v zdelicu vode, pak napoji purane i guske, dok ja idem malo u krčmu, da kajgod zemem, — drugač bi to tepče krčmarsko mislilo, da mi je žal kaj potrošiti.

Od ceste do krčme moralo se preko cestovnoga jarka na uskoj slaboj brvi. I dok je s velikim trudom dosta nesigurno i bojažljivo prolazio brvlju, ja sam ga mogao dobro razgledati. Bio je srednje visine, neobično širok u plećima i dosta krupan u tijelu. Tek noge bile su nerazmjerno tanke. Plavušastu kosu

nosio je dugu, isto tako i duga rijetka brada crvenkaste boje sezaše duboko do prsiju. Glava mu je bila velika sa širokim i tustim licem nježne, bijelo-rumene puti, s visokim okruglim čelom, uskim šiljatim nosom i sa sitnim očicama neopredijeljene boje. U slonova se često takove oči nalaze. — Godina moglo mu biti oko četrdeset i pet.

— Servus humillimus — inclytae dominationes! — pozdravi nas bučno hrapavim, no dosta tankim glasom, kad se približio sjenici. Uz to je jednu ruku stavio na balčak, čizmama udario silno, da su ostruge zazvečile, a drugom rukom otkrio glavu i gologlav se na sve strane duboko klanjao.

U prvi mah ga nitko ne prepoznaše, no tad se dosjeti prvi Batorić.

— Ta — jesu li to oni — dragi moj Ermenegildek? — Kaj ih nosi po toj sparini i kamo? — klikne starac.

— Ljubim ruke — illustrissime domine — nisem ih odmah prepoznao — neka izvoli presvetlost vaša oprostiti. A evo — sami znanci. Servus humillimus, reverendissime dragi, — sluga ponizan, spectabilis domine!

Mene još nije poznavao, pa pristupi ujedared svečano k meni. — Imam čast, da se predstavim — ja sam nobilis et quondam dominus terrestris Arpad pl. Cintek de Vučja Gorica, vlastelin u Ferfrekovcu i Vugrovom Polju, posjednik kuće u Varaždinu i više livada na Sutli, začasni protokolist slavne županije varaždinske i član gospodarske podružnice u Z.

— A otkada si Arpad, ta prije si bio Kajmir? — uleti mu sa šalom u riječ Ercigonja.

— Istina — u ilirskom koledaru stoji uz moje ime Ermenegildo ime Kajmir — i ja sam se tako nazivao, dok sam bio „Ilirac“. ali, hvala Bogu, oči nam se otvoriše — sad se povratismo u pravo kolo! Illu-

strissime, — sad sem nihov — dušom i telom nihov — nek se obnovi osamstogodišnji savez !

— I zato si sada Arpad?

— Ta — da. Rekao mi Erdödijev provizor, da je Kajmir isto što u madžarskom Arpad, pa zašto ne bih onda? Nije li možda slavno i lijepo ime?

— Bene — bene, ali molim te, zašto si kabanicu okrenuo? — nastavi Ercigonja, koji je dušom i tijelom bio narodnjak, pa dapače i „Cintekom” nije dopuštao promjenu programa i političkog uvjerenja.

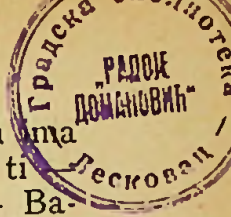
— Molim — molim, reverendissime, nemoj ti tako. — I mi imamo oštre zube. Nisam ja kabanicu okrenul. Toga jedan nobilis Cintek ne može da učini. Ja sam bil zaslepljen, a sada sam progledal. Kaj da ja budem „Ilirac”, gde su nam Ilirci pomogli do Bachove strahovlade, do silnih poreza, do zabrane duhanske, do skupe soli, — ah — sve zlo od onda ! Pa meni tako biva, koji sam radi toga nesretnoga Ilirizma bio u večitu boju s pokojnim svojim ocem, — koji sam radi Iliraca prestal u školu da idem — pa iz „gramatike” već izašiel i tako nisam svršil nauku. A da sam svršil, gde bi ja bil ! Ne bi trebal sada da purane vozim u grad na trg.

— No možda je više kriva „gramatika”, negoli „Ilirci”, — dometne sa smijehom Petrović. — Cintek mu ne odvrati ništa, jer je nekako onako i bilo, kao što je Petrović spomenuo, i učini kao da ga nije čuo, pa nastavi :

— Kako bum daklem protiv osamstogodišnjega saveza, u kom svega toga nije bilo, pa valjada i ne će biti.

— Ha — ha — ha ! Ne će ne, — nadaj se !

— Pa ako hoćeš da znadeš, dragi reverendissime, i upravo ne će biti. Meni je pripovijedao Erdödijev provizor, a taj je Boga mi mogao čuti

od grofa, — koji kao nasljedni naš veliki župan valjda prilike, da znade za takove stvari. Pusti ti što ćeš ti! — Zar nije, illustrissime, tako? — Batorić se tek nasmije tiho, ali ne odvrati ništa, nego ga upita, kamo putuje?

— Hvala na pitanju — ljubim ruke, illustrissime domine, idem u Zagreb na sejem — da prodam kaj god — pa eto, reverendissime, a znaš zakaj? Da mogu platiti porez — bar nekaj. Navalili na me svakoga vraga, i nekakve globc za štemple i za duhan — kaj ti je znam! Ah — pa uzmite — i nekakvu pristojbu moram platiti za to, kaj mi je otac ostavil imanje. Ta — kakva pristojba! Ja da platim od toga, kaj je od vjkada pripadalo familiji! Tako mogu zah-tevati od kakih trgovaca, židova ali — od mene! — Kako to od mene? Ali idem ja k fiškalu — pa makar mu dal sav novac, koji dobijem za purane. Istina, malo da mi nisu uzeli „Bucentaura” moga pod ovrhu — i tek sam sklonil poreznika prošnjom i — i — no da, žena mu moja napunila kola, nešto krumpirom, nešto guskama! — Eto — tako se živi dandanas, pa da onda ne čeznem za osamstogodišnjim savezom i za mađžarskom konstitucijom!

— Pusti, dragi Gilček, tu konstituciju — pa pij radije s nama, — prekine ga Ercigonja.

— Hvala — hvala lepa — drage volje! Na nihovo zdravlje, illustrissime, i na zdravlje sve ostale „uzmožne i zveličane gospode!” — I naš novi Arpad ispije do dna pruženu Petrovićevu čašu.

— Uh — to vino ne valja! Moje je bolje. Ako gospoda dopuste — ja bum svoga dal, — i on odleti opet kolima, da za čas donese i barilče i svoj ogromni torbak. Gotovo s veseljem i ponosom rasprostro je pred nama sakrito blago svoga torbaka i napunio do vrha sve čaše vinom. Lovci su uvijek ljudi dobra grla i dobra želuca, pa i sada se nismo odbijali od

Cintekove gostoljubivosti. On je bio sav blažen, što mu hvalimo vino i s očevidnom nasladom praznimo torbak. — A što će tebi ostati? — upita ga Ercigonja, posežući iznova u torbu.

— Ne brini se za me. Ne idem ja valjda prazan u svijet. Ima toga još u kolima — ako hoćeš za pet dana ! Držim se ja stare navade, ne idem u gostionu, da trošim ondje novce i da se trujem zločestom hranom. Pijte samo, gospodo ; izvolite gibanice, dobra je. A budući mi je tako nekim načinom u dio palačast, da ste moji gosti, dopustite, da podignem čašu ovdje u zdravlje našega miloga illustrissimusa. Ja ga srdačno pozdravljam, preporučam mu se u milost i prijateljstvo. Vivat, crescat, floreat noster illustrissimus dominus !

I Gilček zanosno isprazni čašu, strogo zahtijevajući, da svi isto učinimo. Tako je za prvim barilcem došlo na red i drugo. Arpad se istina nekoliko puta obazreo na sunce i htio da podje dalje, ali opet je ostao. Ta „nekim načinom“ on je kućedomačina, kako će dakle puštati društvo ! I čisto ljutito gledao je najposlije na sunce, zagrozio mu se šakom sitne svoje, gotovo ženske ruke, i poput Jozue pred Jerihom kliknuo mu : Stoj ! — ali sunce nije marilo i spustilo se za rub brijega, dok je Gilček još uvijek točio vino i najzad gotovo zaboravio svoja kola, purane i Bucentaura, pa se silno protivio, da se razidjemo. Postao čas posve mekan i sa suzama u očima i na pô plačnim glasom uvjeravao nas o svom prijateljstvu, svojoj ljubavi k viteškoj prekodravskoj braći, a čas čisto bio goropadan, te ispsovao krčmara, što ga je nazvao tek gospodinom Cintekom, i vikao mu posve u uho : „Ja sam perillustris ac generosus dominus — tako se meni veli, a ne istom gospodin Cintek. Što vi mislite? Da li ti, tepče židovsko, znadeš, da se ja ni s tvojim Rotšildom ne-bih

mijenjao? Šta je on prama meni? Ja nobilis Cintek de Vučja Gorica ; — ta šta — i s istim banom hrvatskim se ne mijenjam. On je nekakav soldački barun, a ja sam nobilis Cintek. Da sam dalje od „gramatike“ došao, ah, trice i kućine — i toga ne treba ; — tek da je više sreće u mene, eto ja bih bio još banom postao, baš kao što je i on postao, ali on Cintekom nikada. Ni apoštolski naš kralj — Bog mu dao sve dobro, kad bude okrunjen sv. krunom — ni on nije tako velik i moćan gospodin — ah što — ni sv. Petar ne može to od njega učiniti, od mene pak mogli bi najzad učiniti bana. Da — da — „gospon se rodi“ — to je stara istina i nisam jê jedared tek slušao od moga oca. Neka mi ta ekselencija Šokčević pokaže barunsku sablju, koju mu je šukundjed još nosio, kao što evo ja ovdje — glete — nosim sablju od svoga, ne znam kojega, šukundjeda. Ph — ph — nije to istom tako — ne prave se „gospoda“ u regimentšulima i po gimnazijama, gospoda se rode ! — I Arpad se gizdavo udario u prsa i silno naduhnuo u licu.

Kad se napokon rastadosmo, morali smo mu za stalno obećati, da ćemo k njemu u Ferfrekovec doći u pohode.

— Ima kod mene — u polju zeceva sva sila ; — ne znam već da se obranim od njih. No da — ne razumijem se u pušku, nije to za me nikad bilo — pa vam se to nakotilo, velim vam — sve gazimo po njima. Pa onda što ti ima jarebica, trčaka, pataka — ah — velim vam — nema toga više nigdje.

Tko radije od nas ! I odmah obećasmo za najbliže dane.

— Ne — ne, oprostite gospodo, za ove dane ne mogu. Bog zna, kako sam dugo zabavljen u Zagrebu. S financijom čovjek mora da se dugo nateže. Onda imadem odmah za nekoliko dana parnicu u

Varaždinu. Hoće susjed da si učini u zidu prozor na moje dvorište, znam, da ću i tu imati natezanja. Poslije te parnice imam opet kod kuće „repoziciju“. Preorao mi seljak njivu — lopov muški ! Zatim opet tuži me nekakav glupi trgovac za nekakav dug — pa imam vruga i pô posla s njim. A ne ću da on tako lako dodje do novaca. Farizej — iskariot — „harmičar“ — ide mene tužiti za pišljivih dvadeset ili trideset forinti ! A onda poslije svega toga imam još neku tužbu — javila me stara, na pô gluha baba, da sam je uvrijedio, pa me tuži radi svoga poštenja. I onda — opet moj me susjed tuži, što sam mu ubio u kvaru kravu, ali i ja sam njemu objesio vruga za štetu u polju ! Znat će on ! — Zatim opet —

— Ta — hoćeš li jedared prestati — zar toliko pravda? — prekiñe ga Petrović.

— Pusti — pusti ; i k tebi ću morati ovaj koji dan na sud. Moram da tužim dva tri seljaka za dužnu gornicu, a i onoga pospanca — lijenčinu Laticu Kunteka, — nije još učinio jedan kontrakt.

— Dobro — dobro, — dakle kada nas čekaš?

— Kada? — Kada? — Ta — najvolio bih odmah, ali ta prokleta financija sa svojom pristojbom ! Čekaj, sada dolazi otava, onda kukuruz, onda heljda. — Hm — hm — a sve moram sâm ! Nije da se pozdaš u ma koga ! — Tako je dandanas. Lako je bilo momu pokojnomu ocu, koji je imao kmetova, špana i lugara — ali danas ! Da — da se povratim. Onda poslije heljde dolazi berba. Ali — eto ga na ! Dodjite k meni na branje. Do onda valjada ću biti gotov s prokletom tom financijom. Ta — dakako, Dotle eto madžarske konštitucije. Zadnjiput je pripovijedao Erdődijev provizor, da je u Beču i Pešti već sve gotovo. I ne će nas više te lopovske financije mučiti s porezima !

— Dakle na branje ! Valde bene ! — prihvati Batorić.

Tako uglavismo sastanak i za koji pôsata mogosmo kući. Novi naš Arpad, dok je samo mogao, tražio je načina, da nas tako lako ne pusti i morali smo čekati, dok je i on krenuo. A mjesec se već bio podigao i kasna večer oklopila sav kraj. Cintek je opet uzjahao svoga Bucentaura, dječake na vrhu kolâ probudio dugim svojim bičem i onda sa silnom vikom i krikom, kako je bio došao, krenuo dalje. Visoki vrh duge prilike zazibao se i nagibao ovamo i onamo baš kao brod, kad se otisne na more, i za čas se u tihoj večeri nosio cestom odjek teških točkova. Dugi rep uzvitlane prašine vukao se od kolâ k nama, koji zaostajismo i pozirismo sa smijehom na fantastičnu sjenu prilike, što je padala preko cestovnoga jarka u livade u razvučenim dugim linijama, te je iz Cintekove plemenite glave i u šilj natjerane kućme-kape učinila oblik dimnjaka — gotovo dimnjak. Što je sama po sebi čudna prilika dalje odmicala, to je primala čudnovatiji izgled i najzad podsjećae na kakovu davnu bajnu neman ili na devu u Sahari. A Cintekov neprekidni potcik konjima grlato se i glasno nošae noćnim zrakom, zamnijevajući još i onda, kad je kolâ davno nestalo iza brda. U šumi negdje odvrćala obijesnim ludim smijehom sova, a dolje u travi po livadama — i iz šaša po isušenim barama ozvanjala je posljednja pjesma prepelice u skladu sa glasom hariševim, sve pak zaglušivahu žabe i cvrčci. No — gore na nebu bilo je sjajno, velebno i tiho. Zlatni traci u tankim — tankim nitima plovljahu tamnim lazurom, veličajna noć posvud je razastrla veleljepotu i divotu svoju — pa i Cinteku više ne bijaše ni traga ni glasa.

II.

U vrijeme berbe dodje u Brezovicu momčić iz Ferfrekovca — bos i poderan, kud ga pogledaš. U

jednoj ruci imao je visok, dva puta viši od sebe štap, a u drugoj, desnoj, čuvao je ogromno pismo sa pet pečata — sa pet grbova „nobilis familiae Czintekk de Vuczsja Goricza et eadem”. Ni Vanku, ni španu, ni sukaču nije htio da izruči pismo, već zahtijevaše, da ga preda samomu gospodinu „premuškomešu” u ruke, jer tako mu je zapovjedio njegov gospodin.

Na starom požutjelom poluarku, očito otrgnutom iz kakova registra ili od kakove sudbene odluke, napisao je Cintek ovo pismo :

Illustrissime domine !

Domine nec non Protector ac amice gratiosissime!

Pokehdob pri mene na mojem lastovitom alodijalnom tersju v klemeničkom bregu a spadajućem k Cintekijanskom, hoće reći mojem plemenitom imanju Vugrovom polju, branje po mene na dan sv. Kandidata a to je trejtjega mensis octobris napostavljeno je (v tersjah ferfrekovečkih, in parenthesi da velim — kam bi bil najrajši gospodu pozval, — još nisem branje odredil, kajti je ves svet vu ovom kraju kakti ponorel i prešel na delo v Zagreb k purgarom, a ja gospon nihov nekidešni zemelski ostal bez težakov jesem !), anda ja dohajam k Nihovoj Presvetlosti, illustrissime domine, domine gratiosissime, s prepokornum prošnum, da bi dostojali oni i tulikajše ona druga gospoda — a more i još gdo — k meni dojt na branje v gore rečeno tersje, kak smo se dospomenuli. Pajcek za ražen vre je prirejen a ne bu zmenkalo ni purice, pak i starine bumo još gde to v kakvom lagvičku našli — makar i černi maček najnem sedi. Da se bu barem in octavis zapopevalo : kada pak dojdə sv. Mihal, grojzdek dozreje a ja ga bum bral.

Naj oprostiju moje falingasto i gerdo pisanje, ali ja sem človek od pluga i takvoga kaj je ni za me. To prepušćam gladušem v kancelarijah. A sada moj

najpokorneši hantkus — a svoj drugoj zveličanoj
 i zmožnoj gospodi susedom moj istinski i prijateljski
 valeant, a nihov se pišem

humillimus nec non fidelissimus servus
 In curia nobilitaria Ferfrekovec ante festa
 Sti. Michaelis
 Ermenegildus Arpad nobilis Czintekk de
 Vuczsja Goricza et caetera etc.

Postscriptum : Prosi za odveček po istom dečku
 najpokorneše gore podpisani.

Naravski, i ne pitajući ostalih, Batorić je obrekao,
 da svi dolazimo. U zakazani dan i nije nitko izostao.
 Došli prije svega lovci Petrović, Ercigonja i Radi-
 čević. Kako Cintek ne bijaše lovac, svi se nadasmo
 obilnu plijenu, — tobože nema u njega tko da ubija
 zvjerad. Osim lovaca dodje i Lacica Kuntek, koji je
 napokon na brzu ruku svršio Cintekove kontrakte
 i mogao tako mirne duše i čiste savjesti k Cinteku.
 Naši lugari moradoše s nama i podjoše još mnogo
 pred zoru s kopovima naprijed.

Ma da je Cintekovo Vugrovopolje bilo dosta da-
 leko, mi se ipak nadjosmo oko sedme već pod kleme-
 ničkim brdom nasuprot Cintekovu vinogradu. Njega
 još nije bilo. Sunce je upravo skočilo nad goru i nebo
 se zalilo sjajem. Samo dolovi i jarci ostadoše zasje-
 njeni i polumračni, no zato rub planine i vrhovi sviju
 bregova plamćahu rujnim i grimiznim žarom rođena
 mlada dana. Rosa po lišću i trsju caklila se živim
 krijesom i na daleko se od svakoga drvca, od svake
 travke svjetlucalo i bliještilo. Nad svim bilo je kao
 da trepti blijesak zlata. Jutro je bilo svježije i sa zrelih
 biljki nosio se posvuda jak opojan miris. Zrakom se
 vrzla jata juričica, češljugara i čižaka.

Dok mi u dogovoru, kako bi najbolje bilo uzeti
 prvu metu, zatutnji gore na brijeгу dugi zvuk roga.

Svi u isti čas uprijesmo u čudu oči onamo. Stoji ondje na najvišem mjestu naš Arpad i trubi u rog. Toaleta mu je slična onomadnoj. U prvi kraj pomislismo: eto čovjek misli, da bez roga nema lova, no kad ne mogosmo otkriti u njega puške, onda nam je cijela trubnjava bila prava zagonetka. — Što on trubi? — pitasmo se jednako, a sudac Petrović već se gotovo ljutio, bojeći se, da će se sva divljač razbježati. Za čas se stali oko Cinteka skupljati ljudi sa škafovima, brentama i košarama. Sad znadosmo, da je sazivao berače i težake. Kad ih je vodio niže k vinogradu, spazi dolje nas. Taj mah pusti težake i poleti natrag k vrhu, vičući iz svega grla: „Mužari — mužari — gde su mužari? Ivica — pucaj — pucaj!” — I za kratko zagrmi sa suprotnoga brežuljka mužar, onda drugi, pa treći. Istom sada poleti Cintek nizbrdice k nama. Još je bio koju stotinu koračaja daleko, kad nas je već stao uvjeravati, kako je sretan, što smo došli. Primaknuv se posve blizu, zauzme neopisivo svečano i dostojanstveno držanje i pozdravi nas „cum optima forma”. Držao je gotovo čitavu „peroraciju”, koju bi tek dva ili tri puta prekinuo pitajući nešto tiše Lacicu, je li kontrakte svršio. I prošlo je još dosta vremena, dok ustanovismo dnevni red, te se dadosmo na lov. Odlučimo, da do treće ili četvrte lovimo, a zatim da se vratimo k trsju na branje i na objed u klijeti. Sam Cintek nije pošao s nama. Još kojih stotinu koračaja vikao je za nama, kako sve vrvi od divljači, i opet je rekao, da se zecovima gotovo repovi gaze. Petrović si od radosti tro ruke, tek jedini Lacica nešto glavom kimao.

Uzesmo prvu metu — zecu ni traga. Možda je uistinu sakrivio rog, tješio se Ercigonja, a Petrović odmah rastumačio, da su ljudi berači sve rastjerali. I još dobre volje i puni nade otputismo se dalje k drugoj šumici, niskome kolosjeku, bujno razraslu

i pomladjenu. Od doline do brda ne vidi se no gusti grm, a na rubu izlaze k putu uske duge čistine. Ta — ne može da bude bolje ! Svi bijasmo sigurni, da će tu biti svašta. Veselo se uspinjasm o k putu i kod štajalica ga zauzemosmo, a već je dolje u jarku lugar Janko kao psar pustio kopove. No — dobre životinje izgube se istina odmah u grmlju, ali ni glaska od njih. Bilo je kao i na prvoj meti.

— Gde su ti Gilčekovi zajci? — pitao se dobrodušno Batorić.

— E — onde, gde im on po repih gazi, — otpovrne Lacica dosta zlovoljno.

Podjosmo — ajd u ime božje — dalje. Ali svagdje bilo isto. Prodjosmo najmanje pet do šest strmih brda, uzemosmo do deset meta, gazismo močvarne dolove, skakasm o preko nabujalih potočića, ali sve zaludu, ne namjerismo se ni na cigloga zeca. Što više, nije došlo ni do toga, da koji pušku odapne. Naša dobra volja premetne se gotovo u srdžbu na bijednoga Arpada, što nas je tako nasamario. Petrović i nije nego kleo, Ercigonja se tužio, isti Batorić izgubio svoju strpljivost.

Tako se vratismo k vinogradu. Cinteka smo naši svega u poslu. Sjedio je na „preseki“ s prebačenim preko posude nogama i teškim kolcem mastio i tiskao groždje. Čisto bio znojem polit. Brente je od bren-taša sam primao i pomnjivo sipao groždje u posudu. Na svaku je bobicu pazio. Naša ljutost otprhnula.

— Dakle puno lova? — upita nas, dok mu još ni na domaku ne bijasmo.

— I još pitaš ! Ništa — a ma ništa ! — otpovrne Petrović dosta srdito.

— Eto — znal sem ja, da je tak ! — odvrati Cintek. Ovi prokleti mužeki poubiju sve. Dakako — gde da se zec drži, kad je dan danas u svakom kutu već seljačka koliba. Znal sam, da nema nikaj !

— A — gle ti njega ! Per amorem Christi — što si govorio? — uleti mu u riječ Ercigonja. Nisi li rekao, da se na svakom koraku istjera zec, da mu po repu skačete? — O moj Arpade !

— Ha — ha ! Ta — gdje si čuo, da se zecu može na rep stati ! — Ta — veli se mnogo toga. No — nikaj zato. I ja se mogu prevariti. Najzad bar su se gospoda prošetala i bit će više teka. A eno — raž-njevi ! Odojče samo što već nije pečeno. — I on pokaže rukom dolje prema klijeti. Vijao se odonud u prozirnom čistom zraku vedra dana plavi — tanki dim i nosio se s njim miris pečena mesa.

— Gratias tibi domine — obed se nosi ! — vikne Cintek, naglo odskočiv od „preseke“, pokazujući objema rukama daleko k drugomu brdu, gdje se bijelim puteljkom micale dvije ženske i dva momčića s košarama na glavama. Lacica od radosti zaijuče, a Cintek nas povede ka klijeti, davajući znak prama mužarima, da se puca.

— Nek se zna, da idemo k obedu ! — rekne Cintek, kad se odonud gromornom tutnjavom oglase mužari. A od dolova i gudura odbijaše pucnjavu jeka i ispunjaše sav kraj šumom i gromorom. Negdje iz daljine odgovaralo se s mužarima — a sa sviju obližnjih brda — od seljačkih klijeti — odjavljahu se „susjedi“ veselim povicima i jujukanjem.

Klijet bijaše prosto stanje, sabito od surovih hrastenica i pokrito visokim krovom od slame. Niska vrata vodila su unutra. Bilo mnogo posla, dok ih otvoriše, jer drvene nekakve tajnovite ključanice, stotinu godina stare, nije nitko znao otvoriti osim Cinteka. Taj je pak htio da se prije nadivimo toj neobičnoj ključanici i nukao svakoga, neka kuša otvarati.

Unutra bilo je polumračno. Stijene bile tek blatom nabačene, a pod od zemlje. Sa starih crvljivih tra-

movu visili snopići svakakve sušene trave. Po kutovima ležale rpe žute vrbovine i likovine sa starim isprhlim koljem. No u sredini sobe stajao velik i dug stol, prostrt već i sav spremljen, kako se pristoji. I mi, umorni odmah posjedasmo oko njega. Cintek je dotle širom otvarao sva okanca, zatvorena vratašcima od daske.

I sada se u niski prostor zalije sa zapada jesensko sunce, nisko u gustom dolu, i pozlati svaki kutić svojim svijetlom i nadahne zrak nježnim svojim žarom. Iz vana dolijetahu pčele, ose, mušice i još koji od posljednjih lepih. Neprekidni zuj njihov tamburao je sitno i tanko nad našim glavama i nad sredinom stola. Iza klijeti sa strane hlada čulo se žvakanje mirujućih volova, a s druge strane dolazilo cviljenje i štopotanje preše i zvonko kapanje mladoga vina u badanj. U vinogradu se berači primakli gredi kod klijeti i čulo se njihovo šuštanje među lišćem i koljem. Do nas žuborio njihov razgovor i njihovo smijanje. Na istavljena vrata gledasmo u oganj oko ražnjeva, na kojima se pekli odojci i purani. U svijetlu zraku plamenovi su izgledali blijedo i srebrenasto, a dim se tek razabirao i bio kao razvučene svilene niti. I stari pognuti seljak, nekoč kod Cintekova oca pandur, a sada Cintekov čovjek za sve, neprekidno se pomiče od jednoga ražnja do drugoga, vrti pomno i još pomnije zalijeva pečenje uljem, dok ga dvoje ili troje djece pozorno motri i u svakom kretu živo prati. Od zadivljenosti ili od užitka mlade su im mile oči silno razrogačene i od ugljena zaprljana ljubazna lišca čisto nategnuta od uzbudjenosti.

A mi u slatkoj tromosti sjedimo oko stola i vučemo u se tečni vonj „varmegjijske juhe“, ove za berbu apsolutno propisane čorbe, koju Cintek u kutu do vrata vadi iz ogromna lonca u košari, pa gotovo

s vještinom kakova fratarskoga kuhtića grabi u tanjуре. I kad se blagovanje začelo, prvi časovi prolaze u potpunoj tišini, koju samo prekida glasno srkanje Lacice. Tek kad je Cintek podignuo čašu i nadržavio gostima, prestala je šutnja i započese se razgovori. A zdravice zaredaše pod vještim stoloravnateljstvom Kuntekovim marljivo i bezbrojno. Kod pečenke bijaše već treći put, da se pije za vrijednu kućedomaćicu, koja tako izvrsno kuha.

Cintek bijaše u neprestanom zanosu. Zato ipak nije iz vida pustio, da se mora dostojanstveno vladati. Držao se jednako važno i razbacivao na gospodsku. A nije pustio iz vida ni svojih gospodarskih dužnosti. Svaki čas bi skočio u vinograd, ondje se silno razlarmao i jednako opominjao špana, neka pazi, da težaci ne puštaju groždja za pabirkovanje i da previše ne zoblju. Da bude s te strane siguran, utekao se staroj doskočici i zahtijevao, da dječaci fićukaju, a djevojke pjevaju. Tko radije od njih!

Sveopća veselost postajala svakim mahom veća i življa. I kada nam poslije ispražnjenih zdjela donesoše beračice groždja iz vinograda, zanos našega društvanca bio je i buran i silan, te ljepušaste mlade mome moradoše da ostanu kod nas i da nam pjevaju pjesme. Cintek je, istina, primio neki strogi i mračni izraz prama djevojkama, djeci „bivših svojih podanika“, ali opet ne htjede da smeta volji svojih gostiju, pa dopusti, da pjevaju, opomenuv ih dašto prije, da si ne smiju „blagonaklonost i milost“ gospode тумачити, kao da dandanas nema više razlike između „gospode i mužeka“. Ali ipak donese im sam svojom „gospodskom rukom“ škafić mlada mošta iz prešnice, da si omoče grla. I one se sramežljivo potiskale pred vrata izvana i nakon kratka šaputanja i dogovaranja zapjevaše glasno i veselo. A beračice vinograda odgovarahu pjesmom, pa tako zamnije bregovima jeka

mladih zvonkih glasova. I pjesma se još orila, kad su već posljednji, posve kosi traci sunca za brdom zaostali i zrak zatitrao u nježno-svijetlu predvečerju jesenskoga dana i ljeskao se tek od zarudjena neba na zapadu. Sjene rasle i rasle i lišće u vinogradu zatamnijelo, a lica beračica neopredjeljeno-nejasno se raspoznavala među koljem. Posao je prestao. Beračice i brentaši ostaviše vinograd i svi se sada skupiše oko klijeti i preše, gdje se punile bačve, da se mlado vino vozi kući. Većina ih pak posjedala na tratini pred klijeti, kao da što čekaju. I nisu se prevarili. Cintek je dao napuniti dva — tri škafa i pogostio tako poslenike svoje. Pa nastao mrak — težaci naložili na bližnjem vrhuncu vatru, skupili se oko nje i pjevali dalje. A mi u sobi ni časkom nismo izgubili svoju dobru volju. Cintek činio sve, čim je mislio, da će nam ugoditi. U toj svojoj brizi nije taj put zapadao u svoje obične tužbe na poreze, niti je spominjao pravda svojih. Nije se veličao i naduvao, ni zadirkivao u koga, kako je to inače bio njegov običaj, kad mu vino ugrijalo glavu. Taj put kvasile mu se oči od suza radosnica i lice se razlazilo u širinu od nježna ganuća. Batoriću bi svaki čas ljubio ruke uvjeravao ga, da je danas za njega najljepši dan u životu, gdje ima takove goste, pa nas je stao redom cjelivati i grliti.

Kad se mjesec već dobrano podigao, spomene netko, da idemo kući. Cintek se taj mah uzgoropadi i razrogači od čuda oči.

— Dakle niste zadovoljni pri meni! Po tom nisem pogodio, kak treba! Uh — ne smete ođiti. Pak — zar ne ćete u Ferfrekovec? Čeka nas žena z večerom!

I nije bilo više govora, da krenemo kući. Morali smo u Ferfrekovec. Najzad nismo se baš ni protivili. Cintek bio je sav blažen. Idući onamo morali

smo neprestance pucati iz pušaka u znak slave. Za sat bijasmo pod Ferfrekovačkim brijegom. Na najvišem vrhu, obasjanu mjesečinom, stajale zgnjurenje i niska stara kurija, drvena i razizemna kuća sa krovom od slame. Do nje vodio vrlo strm put. Diljem puta vukao se dugi red kržljavih jabuka, koje je nasadio naš Arpad, da dokaže svoje napredno „racionalno“ stanovište u gospodarstvu; ali mu se pri tom nije dalo, da zaviri u prezrene i mržene od njega knjige, pa da prije izvidi, je li tlo prikladno za voćku; — i tako jabuke nisu uspijevale. Ali on je isto tako opet i šljive zasadio u močvarne dolove, a najbolju zemlju pridržao za akacije. Za što ne bi on drukčije no drugi svijet? Zar uvijek moraju „oni drugi“ da imaju pravo? Najzad nije on rob zemlji, nego naprotiv zemlja je u njegovoj vlasti; neka se dakle ravna po njegovoj glavi. I uzalud su mu svi govorili, da od njegovih voćaka ne će nikada ništa biti. On je držao, da bi bilo ispod njegova dostojanstva i da se ne bi slagalo s njegovim „karakterom“ pravoga plemića, ako bi priznao svoju pogriješku i promijenio ono, što je jednom učinio. Saznao čovjek negdje za riječ „dosljednost“, pa ju tako tumačio! — Istina, bio on takve „familije“. Batorić je dobro poznao pokojnog mu oca Jožicu, — dapače i djeda Valentina. Upravo su i oni takovi bili, te je bilo sto priča o njihovoj svojeglavosti. Ali kao uvijek kod takovih ljudi, tako je i kod njih — ipak sve izlazilo inače, nego što su htjeli. Djed Valentin prvi se u plemenitoj familiji Cintek de Vučja Gorica nešto uživio. Kao vlastelinski činovnik kod Erdödijsa ili kod Draškovića bio je privrijedio nešto novca, s kojim je u napoleonsko doba i za vrijeme velikih gladova u drugom desetljeću ovoga stoljeća pribrao lijep imutak i nakupovao zemalja i kuća. Od svoga Jožice silom htjede da učini kavalira po primjeru kakova

mladoga Draškovića ili Erdödijsa. No u Jožice bilo je valjada još previše seljačke krvi, i njemu se više svidjase način njegovih rodjaka, seljaka — plemenitaša, nego prenavljanje gospode. I što je više Valentin nastojao, da mu sin bude fin, pa ga silomice elegantno odijevao, svezana za kola vodio u najodličnije kuće i gladom ga silio, da uči njemački i francuski, to je Jožica jače zapadao u posve protivno svojstvo. Tako je Valentin još na smrtnoj postelji morao sumnjati, da li je imalo svrhe, što je toliki imutak sabrao, a sada ga mora ostaviti čovjeku, koji bi napokon i s manjim mogao biti zadovoljan, jer za njegove seljačke navade bilo je dosta istom štogodj. Jožica pak našao se kasnije u svoje vrijeme opet u sličnoj protimbi sa sinom svojim Ermenegildom. Nije zahtijevao od njega, da bude salonski čovjek, ali si je opet utuvio u glavu, da od njega učini čovjeka učen, nakrcana znanjem knjižnim. Svoj prezir na svjetske „predsude“ i fine manire prenio je na sina, ali ljubavi za knjigu nije mogao u njega probuditi, valjada, jer je i sâm nije imao. Uopće je nejasno, kako je u Jožice proklijala ova želja, da mu sin postane učen čovjek. Ali takovih nejasnoća pun je sav ljudski život. I tko da ide svačemu tražiti izvor i pravi povod? Dosta — Jožica odjedared naumi, da mu Ermenegildo bude u znanju velik čovjek. Prvi je odgoj sam vodio uz pripomoć susjednoga kapelana. Tek što se Gilček nešto priučio slovima, počeo je Jožica da ga sili na beskrajno učenje dugih pjesama — latinskih. Držao on, da je „memoriranje“ prvi uvjet, da se talenat razvije. I bijedno dijete moralo je da uči na pamet čitava pjevanja Vergilova, a nije znalo ni jedne latinske riječi. Svakako će biti jedan od glavnih uzroka potonjoj silnoj mržnji Gilčekovoj na svaku knjigu ova prva njegova muka u svijetu. Ova mržnja sakrivi, da sa šesnaest

godina nije dalje došao od „gramatike“. No ne osvrće se Jožica na to. On je nakanio, da mu sin bude „učena glava“ i držao ga u školi i zahtijevao od njega, da uči latinski. — A uto je nastao već ilirski pokret. Zacijelo bilo ih je malo, koji bi tako žedno u se srkali zahtjev Iliraca, da se hrvatski jezik uvede u javnost, kao što je to činio naš Gilček. Ta otvarao mu se pred duhom sjajan i vedar vidik, da će tako latinskog jezika netragom nestati, i on se ipak jednom škole riješiti. Dapače počeo je slično pred ocem govoriti, da mu rastumači, kako njegova Bog bi znao koja već „secunda“ ne krije u sebi nikakve nesreće. Stari Jožica, bojeći se i onako „Iliraca“, da će mu kmete pobuniti i marvu čak oteti, sad ih još više zamrzi. I nastade silne svadje medju ocem i sinom sve radi ilirštine, a kad je Gilček svakako htio da pusti školu, starac mu poslao u varoš svoga „pandura“ i taj je morao svaki dan pratiti mladog gospodina u školu. Toj borbi bude kraj nenadanom smrću staroga Jožice. Gilček, postavši u taj mah vlastelinom i zemaljskim gospodinom, spali sve knjige još prije, nego što je pošao kući na sprovod — i ostavi školu za uvijek.

* * *

Primicasmo se plemenitoj kuriji ferfrekovačkoj. Na širom razvaljena vrata ulaza gledasmo već iz daleka usred doma visoki plamen na ognjištu u kuhinji, smještenoj u sredini kuće. Oko ognjišta vrzla se cijela rpa žena, a mirisi pečenja strujili daleko u hladnu večer. Plamen se crven točio iz mračna crna prostora i svijetlo njegovo milo je igralo po stijenama kuhinje i hodnika, pa se veselo sipalo napolje. Cintek nas najavi još kod ljese pred dvorištem i lugari su opet morali izbaciti nekoliko hitaca. — Nek se zna, da smo došli ! — zagrmi Cintek i pozove još glasnije

suprugu, koja taj čas doleti pred nas na hodnik, brišući ruke u pregaču.

— Evo — došel je presvetli gospodin i z nim ostala uzmožna i slavna gospoda, da počaste naš bogi krov. Pokloni se ! — rekne Cintek gospodji strogim, dostojanstvenim i moćnim načinom. Gospodja učini dosta zbunjeni poklon i plaho pruži ruku prvomu Lacici.

— Ne — ne — tak, — ti navek kajgod — eno valda ćeš se najpredi presvetlomu gospodinu pokloniti, — popravi je Cintek. Gospodja se još više zbuni. Cintek je sumnjivo pogleda postrance i poblijedi. I nestade ga kao strijele. Skočio je dalje u kuću i bacao pomne i sumnjive poglede u sve kutove. Onda se opet vratio, dok se gospodja sa svima pozdravila i izrukovala svojim suhim i od posla istrošenim rukama.

Moglo joj biti blizu četrdeset godina. Izgledala je sa svojim slabim i suhonjavim tijelom dosta izmučeno. U jednostavnoj ljetnoj suknji nikakova kroja izgledala je još jasnija i još više zapuštena. I u zbunjnom, nesigurnom vladanju, u poseljačenim crtama duga žuteljiva lica ne bi bio nitko naslutio kćer nekoč ugledne starodavne obitelji Orlovića, k tomu odgojene u institutu. Otac joj bio vlastelin i županijski veliki sudac. No baš kad je Amalija — tako joj bilo ime — došla u doba, da se uda, i kad se već stali javljati prosci, izgubi stari Orlović sav svoj imetak nešto nesretnom nekom pravdom, a glavno lakomnošću svoga sina, koji se kao pl. Orlović silom htio prometnuti u aristokratu, pa ukratko vrijeme zapao u silne dugove. Prosaca Amalijinih nestade. Dugo — dugo ne nadje se nitko, da je izvede iz roditeljske kuće, ma da je djevojka bila dosta ugodna vida i ma da se upravo odlikovala blagom svojom ćudi i dobrotom. I Bog zna, ne bi li bila ostala pod okriljem blagopokojne rimske olimpljanke Veste, da se nije za nju

zauzela neka stara njena teta — susjeda Cintekova. Ona je u besposlenim svojim danima zasnovala, da od Amaliije i Gilčeka učini sretan par. Znala je, da se Cintek već odavna želi ženiti i da ima kod toga „silnu smolu“. Tražio on i mladost i novaca. No jadan dosele uvijek uzalud svagdje pokucao na vrata. Jednoj je bio preneznatan kao prosti „zagorski šljivar“; drugoj premalo „naobražen“ s dvjema latinskim školama; trećoj se nisu svidjale njegove „originalne manire“; četvrtoj — a ma svaka imala je nešto, zašto je nesretnika odbila, te je on, čovjek divan, tečajem godina sakupio „cijelu zbirku košarica“, da govorimo načinom stare tete. Cintek ih je prije svega morao radi toga iz dna duše prezirati kao „glupe guske“, a onda je u nježnim časovima osjećao takodjer neko smilovanje — ne sa sobom — nego s njima, što tako namjerice tjeraju sreću od sebe. Što se njegove osobe ticalo, boljela ga nesreća u toliko, što mu je u kući bivalo svakim danom više nereda, a glavno — trebalo mu novaca. Bio je u dogovoru sa susjednim seljačkim plemićem, rođenim bratučedom, da kupi od njega nekoliko jutara livade, šume i vinograda, čime bi svoj posjed prekrasno zaokružio. Sâm nije imao novaca; pomislio je dakle na miraz. Kada pak nikako nije htjelo do toga miraza doći, izgubio je rođak strpljivost i prodao zemlju drugomu. Sad je teti Amalijinoj bilo lako. Uspiri ona u njemu ponos. „Kako li će divno biti, ako svijetu dokažete, da vi ne tražite blaga i zlata, već da vam je do dobra srca!“ — govoraše mu starica i malo pomalo izidje sa svojim prijedlogom, ističući živo sve prednosti Amalijine. Cintek isprva tek potresao ramenima. Nije mu u glavu išlo, da bi pametno uradio oženivši se djevojkom bez miraza. No — kad je i šestiput na drugom jednom mjestu primio otklon, a teta probudila u njemu i savjest, što

nema još potomaka, — Cintek se odluči „kud puklo da puklo“, odjene se u svoje svečano narodno odijelo s crvenim i srebrnim gajtanima i natakne na glavu samur-kalpak sa dugim — moramo izdati — ne orlovim, već puranskim perom. Naravski — sablja i ostruge nisu pofalile. I takav je došao k velikomu sucu. U zadnji čas nešto ga ostavila „kuraža“, ma da je dolje u krčmi kod Kranjca prije posjeta gucnuo iz „poličeka“. U toj neprilici dosjeti se, da će kazati, da dolazi mijenjati konje ili kakovu kravu. I zbilja učini tako. Sudac se snebivao od čuda i razvalio usta, te razrogačio oči, što u takovom poslu dolazi Cintek „in plena publica forma“, pa ni časkom nije sumnjao, da je čovjek poludio. Htjede već da ga miri i da mu sve obeća, što traži, jer se starac silno plašio od ludjaka. No u pravi se čas dosjeti, da mu i konji i krave stoje pod ovrhom, pa nema više vlasti nad njima. Zapade siromah u silnu nepriliku i ostane nijem. A Cintek ponavlja svoju ponudu sad još živahnije i odrešitije od prvoga puta.

— Dakle — *spectabilis domine*, ne će da se menjaju z menom? *Spectabilis* — to je čudno ! — Nemam ja baš zadnjih konja, — uzme uvrijedjeno i srdito Gilček, jer ga je boljelo, da se na takovu ponudu, ma da je tek izlika, šuti i ne prihvaća objeručke. Sudac je pak mislio: eto na, sad će nesretnik planuti — i bome skočio starac u kut za policu pisama. Sada Cintek sa svoje strane razrogači oči. I u pravi čas izlane bolno i ljutito : — Kada ovakva moja ponuda kod vas tako strašno djeluje, što ćete istom raditi, ako zaprosim vašu kćer !

— Što — što? — krikne veseli glas iz druge sobe i u isti čas pokaže se na vratima gospodja Orlovička sa blaženim izrazom u licu.

— O — koja čast za nas ! — uzme debela žena.
— Dakako — dakako — naša vas Amalija odavna

ljubi — i sad vam mogu kazati, da je radi vas mnoge prosce odbila.

No Cintek nije slušao gospodje. Priredjeni svoj govor morao je da izusti. Zato se svečano postavi usred sobe i uzme govoriti naučeno slovo i sa lakim poklonom zaprosi opet Amaliju, dodajući s neopisivim dostojanstvom i samosviješću: — I ja kao nobilis Cintek de Vučja Gorica ne tražim novaca — već samo ljubav.

Sad je staromu Orloviću jasno postalo, što je Cintek došao „in forma publica“, i njegova je straha nestalo. Malo što nije zapao radi svoje predjašnje zablude u grohotan smijeh, no u pravi čas spazi, da se Cintek stavio u položaj, da bude ogrljen — i on ga veselo ogrli.

Za nekoliko trenutaka svečano se cijeloj kući objavi, da je Cintek budući zet. Amalije nije kod toga bilo. Radila je negdje u kući, a poslije, kad su je zvali da dodje u sobu, nisu je nigdje mogli naći. Sluškinja je rekla, da su „fajlica“ čisto zaplakani nekud žurno otišli. Gospodja Orlovička grubo otjera sluškinju iz sobe, a izvine Amaliju pred Cintekom, da ima zubobolju. On je na to odvratio, da u jednu ruku nije lijepo plakati radi zubobolje, no u drugu ruku da mu se svidja, što Amalija ne želi, da „ima svagdje svoj nos“, što se za žensko čeljade nimalo ne pristoji. Na ručku nije htio ostati, jer se bojao, da bi mogao svoju atilu zaprljati, te je iz Ivančeva otišao, a da svoje zaručnice nije ni vidio. Osim toga bio je uvjeren, da mu Amalija za sav vijek mora biti zahvalna, što je uzimlje bez miraza, te je s toga naumio od prvoga časa, da ne će s njom „nikakve parade“ praviti. Zato je i sada uzeo više „obzira“ na surku, nego na nju.

Nekoliko tjedana kasnije bili su svatovi. Sirota Amalija nije baš najboljih dana imala. Od kuće je

ipak bila dosta priučena stanovitoj „evropejštini“, a sada u Ferfrekovcu svega toga nije bilo. K tomu je od godine do godine bivalo teže, jer nije bilo poroda. Cintek gotovo da očajava. Kojiput čisto ga bijes hvata. Kad su prošle tri — četiri — dapače deset godina i više, onda je već stao gubiti svaku nadu. Još mu je jedina tješiteljica bila pomisao na sv. Elizabetu. Čitajući o njoj osjetio bi kojiput tračak slabe nade. Ali inače — gotovo da poludi. Često bi stao pred ogledalo, da slijedi turobne svoje misli. Gledajući sebe, sa samodopadnošću bi uživao u svakom poteziću svoje pojave — a gle, taj zdravi i čili čovjek otići će sa ovoga svijeta, a da ne ostavi u podmlatku svoju sliku i priliku. Svladala bi ga tronuta sućut za sebe a još više za cijelo čovječanstvo, što će jadno iz svoje sredine izgubiti takovo čvrsto i „gjegjerno“ pleme, kakvo je „Cintekovska familija“.

I tu bi se savjest javila, a još više potresao bi mu dušu silni smrtni strah od djedova i pradjedova, kako će pred njima opravdati prestanak plemenite obitelji. U duhu ih je gledao strašne — gorostasne, sa silnim buzdovanima i bradama do koljena, nekako slične portretima starih Draškovića u Trakošćanu i nacrtima Atile, Sulejmana, Sokolović-paše u nekoj staroj ilustrovanoj „veltgešihthe“, koje istina nije nikad još čitao, jer „smušeni švapski jezik“ nije za njegova plemenita hrvatska usta; ali je često u njoj gledao slike i tražio među historijskim licima sličnost sa svojim licem. — Dašto, sav grijeh, da će rod Cintekâ izumrijeti, svalio je glavno na Amaliju. Sebe je samo činio odgovornim, što je tako birao. Zato je sa ženom bio uvijek strog i nekako ljut, nezadovoljan, — gotovo goropadan. Ljutilo ga na njoj takodjer, što znade posve dobro njemački, a on — gotovo nije znao rodove riječi razlikovati. Tako je uvijek mislio: ele Amalija mogla bi sebi poradi

toga neku prednost prisvajati. Isto mu tako nije po volji bilo, da je Amalija umjela udarati u klavir, a ne u gitaru i tamburicu, koja je glazbala on nada sve ljubio. Amalija dakako je skoro zapustila klavir, no Ermenegildo je ipak i onda još držao, da bi opet Amalija mogla misliti, da je nešto bolja od njega — dosta, što je kao djevojka znala. Pred svojim pak seljačkim rodом uvijek se hvalisao, kako ima finu i naobraženu gospodju, s kojom se i grofice ne mogu porediti, jer govori njemački, francuski, talijanski — a latinski tako, da bi svakoga kanonika mogla postiditi. Jadna Amalija — pa latinski ! Kojiput nije našla ni hrvatske riječi, da odvrati Cinteku na njegove stroge upite. Bio je Gilček u svojoj kući gotovo azijski autokrat, držao se posve starovječnoga načela, da žena mora od muža u vječnu strahu biti. I nije on bio takav, što je ne bi volio. Naprotiv — ni dana nije mogao bez nje sprovesti bez muke i boli, i bio je ljubomoran kao pravi Šekspirov Otelo. Dugi niz godina nije donio nikakve promjene u tome, ma da je od ljepušaste Amalije upravo toliko ostalo, kao od naobražene u zavodu Amalije. Ali on je negdje bio slušao, da žene, koje se u klavir razumiju, obično dobivaju „široko srce“ i lako budu slabe, pa eto — od toga vječne brige u Cinteka, ne bi li i za njegovu Amaliju nastupio takav „slabi čas raširena srca“.

I ove večeri, ma da je u brdu bio i veseo i jogunast i obijestan, kod kuće je uzao neizrecivo ozbiljan i strog izgled. Njegovi sumnjivi pogledi u sve kutove bili su Otelske naravi. I prije no što nas je u sobu uveo, on je našao vremena, da strelimice skoči i u kuhinju, i u smočnicu, i u stražnju sobu, ne bi li uhvatio kakova Seladona. Onda nas je istom uveo u prednju sobu, koja je služila za blagovanje, za primanje gostiju i ujedno za prigodnu spavaću

sobu. U sobi je gorila velika petrolejska svjetiljka, koja je jasno obasjavala svu nisku odaju od tramova do zadnjega kutića. Tek za ogromnim visokim ormarima zasjele su duboke crne sjene. Cintek je prvi svoj pogled upravio za ove ormare. Po zidovima visile su starinske svetačke slike. U pročelju bio staromodni duboki divan, presvučen kožom. Na njem je sjedio mlad, na gradsku odjeven gospodin. Cintek, tek što ga je opazio, učini dva tri koraka natrag, poblijedi kao krpa i stisne odrvenjele ruke. Onda strašnim pogledom ustoboči oči na Amaliju.

— Tko je taj čovjek? — upita muklim i u grlu prigušenim glasom, a sitne mu očiце kao da su ponarastle, tako se zakriješ. Na pozdrav stranca, koji je naglo skočio s divana, nije Cintek odzdravio, već poskoči prema njemu i kao bijesan rikne : — Dakle tako! Napokon dodjismo u trag ! Ja se mučim cijeli dan u vinogradu, znojim se kao upregnuti vol — a dotle kod mene nezvani gosti u domu i zabavljaju se s milostivom visokorodjenom — dakako — mi ne znamo njemački. Ženo — što je to? Tko je taj čovjek? Ne taji — ne laži — sad istinu govori !

— Oprostite — gospodine ! Dopustite prije svega, da vam se predstavim — javi se stranac, s izrazom u licu, da ne zna, bi li se smijao ili ljutio. — Ja sam c. kr. porezni oficijal Gavrilović. Došao sam na ovrhu poradi poreza i radi one stare pristojbe — pa još štošta.

— Što? Kako? Vi ste na — ovrhi? — trgne se Cintek i zaniјemi časkom. Ali brzo se sabere. Ljubomor dašto otprhne netragom, no zato Cintek zapade u drugi bijes. Uzme psovati i oficijala i poreznika i švapske zakone i onoga prvoga izdajicu, koji je poreze izmislio i na svijet donio. Zaklinjao se živim Bogom i svojim plemenitim imenom, da ne će nikada platiti — pa ma kožu s njega gulili. Hvalisao se, da

ima novaca — eno ondje u željeznom sanduku — te bi ne jedamput, već tri puta mogao platiti cijelu svotu ; ali on ne će, pa ne će i opet ne će !

— E, pa dobro — poslat ćemo kumpaniju soldata, zapisat ću volove, vino i sve, pa ćemo prodati. Rekao je gospodin poreznik, da ne smije više čekati, jer ga od direkcije ganjaju poradi vašega duga.

— Da — da — hoće oni da me satru, znadu oni, tko je Cintek — taj se bori za konštituciju — taj će im gospodstvu kraj učiniti. Dakako — treba ga uništiti — i daj kušaj što prije ! — Ali Arpad pl. Cintek ne boji se toga ! — i on lupi šakom o stol, da se sve potreslo. Odmah zatim obori se na Amaliju, što mu nije poručila u vinograd, da je ovrha u kući. Ona ga uzme miriti. Moljaše i oficijala sklopljenim rukama, neka izvoli izviniti „gospodina“, što je takav, — ali učinjena mu je krivica sa pristojbom. Cintek je međjutim zašutio i tek šetao oko stola dugim nemirnim koracima.

— Je li večera gotova? — ujedared upita ženu.

— Gotova. Dakako — odavna !

— Pa daj neka se stol prostre. I gospodin će oficijal s nama.

— Kako — kako ! Što ne možete? Tako jest, vi ostajete kod mene. U gospodsku hrvatsku kuću nitko ne dodje, a da ne nadje koji zalogajić i koju kapljicu. Ne — ne — vi ostajete ! — Ta nisam ja to prije na vas vikao. Čast vama i cijenjenom vašem licu. Znam, da vi niste ništa krivi. Vama nalažu a vi morate. Služba — je služba. Znam ja to — i ja sam začasni protokolist. Mene tek ljute vaši prokleti zakoni. Ali bit će i tome kraj. Eto na, ponovit će se osamstogodišnji savez s Mađžarima. A Mađžari učinit će već „tabula rasa“. Jučer mi je govorio provizor Erdödijev, da stvari u Pešti idu kao po loju. Ne će ni mjesec dana proći — i nema

vas sviju skupa — prestat će porezi za gospodu, pa ćemo opet imati svoju „cassam domesticam“ kod varmegje. Da — da — doći će sunce i pred naša vrata!

I ova pomisao kao da je Cinteka u isti čas posve izmijenila. Povrati mu se predjašnja dobra volja.

Za po časa bilo je u sobi kao da se nije ništa slučajilo. Veseo smijeh i obijesni žamor šuljao se i točio niskim malim prostorom, pa bi na sve prije mogao da pomisliš, no da je onaj gospodin pokraj kućedomaćine došao da tjera volove i konje iz štale. Cintek se gotovo sprijateljio s njime. I nije potrajalo dugo, on mu nudi bratimstvo. U to ime ne dopusti, da se uzmu obične čaše. Dade donijeti starinske velike kupice. Napunivši ih do vrha, obrati se stojeći k oficijalu i uzme govoriti. Tu se spominjalo o svetosti prijateljstva, o ljubavi i simpatiji, što ju je oficijal u Cintekovim grudima uspirio, o veselju u starom domu ferfrekovečkom, što dobi tako mila gosta i tako dalje. Onda lakat o lakat i obojica ispiju tako ogrijeti svoje čaše i glasno se tri puta poljube. I kad se Gavrilović otkrio, da je rodom iz Bačke u Mađžarskoj i da govori mađžarski kao svaki Debrecinac, onda naš zagorski Arpad od zanosa nije znao, kud bi se djeo. Na žalost nije znao ni cigle riječke mađžarske do nekoliko kletava — i igen — igen — pak ize — ize. Toliko je od provizora Erdödjewa naučio. No nije to ništa smetalo. Tek nije Cinteku išlo u glavu, kako do djavola dolazi, da čovjek iz Mađžarske bude austrijanskim oficijalom i onda još — kod njega na ovrhi — ! — No — Gavrilović je zapjevao neku mađžarsku notu, a Cintek nije više imao kada, da stavlja jalova pitanja.

Približila se i ponoć. Prvi se javi Lacica, da je pospan, pa predloži, da idemo kući. Ali daleko je i umorni smo ! Pa k tomu i Cintek i gospodja ni čuti, da idemo u to kasno doba noći.

— Stisnut ćemo se — pa ma kako usko bilo. Još Ferfrekovec toliko „zmogne“, da mu gosti ne trabaju o ponoći izlaziti. Vuzek i nizak krov — ali gostoljuben hrvatski krov! — govoraše Ermenegildo, a gospodja se taj čas dala na posao, da nam svakomu spremi ležište. U tili čas bilo je za Batorića i Ercigonju uređjeno u spavaćoj sobici domaćinovo, a za nas druge u sobi, u kojoj bijasmo. Kamo si domaćine smjestiše postelje — Bog bi znao. Samo oficijal — teške glave i nemoćna jezika — otišao je kući usprkos Cintekovu pozivu. Kad je nestalo loma njegovih kolica sa dvorišta — Cintek slavo-dobitno pljesne u ruke i prekidajući se glasnim smijehom, pohvali svoju čestitu glavu, što je tako krasno ovrhu iz kuće opravio.

Nekoliko časova kasnije bijaše se u dvorcu sve utišalo i pozaspalo. Ja sâm nisam mogao dugo da usnem. Najprije je zahrkao uza me Lacica. Istom što se bolje namjestio i prestao hrkati, zaori se od nekuda dalje i prijeko od hodnika još silnije i moćnije hrganje — čitava grmljavina. Prepoznavao sam Cintekovo grlo. Zatim se polag u kuhinji uzme nešto pomicati, od čega je svaki čas zazvrndao lonac ili koje staklo. I u dvorištu skakalo i hrzalo ždrijebe. Na nezavješén prozor plovila u sobu jaka, sjajna mjesečina. Tek u zoru zaspim — ali samo na čas, jer Cintek je već ustao i glasno budio djevojke. Jednu je tjerao u staju, da ide podojiti krave, drugu u majur, da nahrani živad, treću je opet nekamo u selo šiljao. Vidio sam ga na uski prozorčić, kako bos i u košulji stoji pred dvorom i pozire k nebu za zvjezdama, što su se stale utapljati u prvom bijedilu osvita na vedru nebu. Lišće višnjeve grane, što se upiraše o rebro prozora, bijaše posuto mrazom. Cintek se od studeni nekoliko puta stresao, no ipak podje onako bos u dvorište.

Kad se razdanilo i svi poustajali, eto Cinteka k nama, da nas zapita, hoćemo li kave ili po njegovu primjeru komadić sušena mesa. Taj put bio je odjeven u svoju dugu surku i opet opasan sabljom, te k tomu još sa samokresom u prsnom džepu.

— Što je to? — upita ga Batorić.

— Idem denes k „mužekom” po gornicu. Po-
brali su vinograde još prije Miholja, a ni jedan ni
blizu k meni! Moram ih dakle da potražim i setim
na „gospoštinu”. Inače ispiju, poprodaju i naliju vode.

— Ali čemu kubura i sablja? — upita Ercigo-
nja sa smiješkom.

— E, moj dragi — nije to šala. Mora čovjek
tako. Ja sem nekim načinom na ekzekuciji. Treba
kod toga da človek zada malo straha. Strog sam ja
i iščem svoje.

— Gle — moj Gilček — tak baš i država svoje
traži — a ti itak ne ćeš da joj daš, — rekne Batorić.

— Dakle i oni — illustrissime! — krikne Cintek
bolno, kao Cezar Brutu! — Bar illustrissimus su
prijatelj osamstogodišnjeg saveza i konstitucije!

— Jesam — jesam, ali tempora mutantur. Danas
ne ide bez poreza. I ja odsudjujem monopol, ali porez
je porez.

— Ne — ne! To su švapske izmišljotine. Stara
konstitucija toga nije poznala, pa ako Bog da, ne
će ni u ponovljenoj konstituciji Ferfrekovec biti
oporezovan! — Meni je tak rekel provizor Erdö-
dijev — a taj bome zna.

— E, pa dobro! Bit će i za nas bolje, — umiješa
se Ercigonja. — Ali tko će plaćati željeznice, pošte,
brzojave, ceste, vojsku?

— A kaj meni željeznice? Idu l’ pokraj Ferfre-
kovca? Najzad nije ni škode — može biti! — Ja se
u to ne razmem. Ali — brzojavi? Kaj treba njih?

Samo čovjeku javljaju čiju smrt i druge neugodnos
Ah — kaj sve to!

I on mahne rukom prezirno i nitko od nas ni
mogao sumnjati, što Cintek drži do tih „novotarija

— Radje da mislimo na fruštuk, — prekine ra
govor i pohrli u kuhinju.

Tek oko deset sati ostavimo gostoljubivi dor

III.

Za dugo vremena izgubio sam Cinteka iz vid
U jednu ruku ja nisam nikuda zalazio, jer se
u to dogodila nesreća brezovička, a u drugu Cint
je bio sav zapremljen politikom. Najprije ga z
okupiše saborski izbori, u kojima je posvuda lijetao
svijetu govorio, kako će prestati porezi, a poslije bi
je slavljenje pobjede i sreća sa sklopljene nagod
s Ugarskom. Čovjek bio u neprekidnom zanosu. O
štedljiv kod novčanih izdataka do skrajnosti, sad
je dao načiniti novi svečani menten i novu atilu. D
pače nabavio je i zlatan pas za svoju djedovsl
sablju. Računao čovjek: sad će prestati „štempli
prestat će porez, što si ne bi dakle dopustio takav i
datak? U pô godine prištedjet će izdani novac.
Bijaše kod sviju bakljada, banketa, rasvjeta, što
priredjivale u slavu nagodbe u okolišnim mjestim
Dapače novoimenovanog „upravitelja časti velik
župana” dočekaao je na cesti pred Ferfrekovcem
njegovu putovanju po županiji toliko silnom pu
njavom mužara, da je malo manjkalo, te bi i pr
svijetli gospodin upravitelj i njegov četveropr
s krasnim pandurom i sva ostala pratnja bili zagi
vili u obližnjem potočiću. Konji se naime poplaš
i porušiše podignuti slavoluk, koji se stropoštao
Cintekova ledja upravo u času, kad je otvorio ust
da pozdravi dostojanstvenika. Upravitelj časti v

likog župana u pravednu ili nepravednu gnjevu, nakon prvih časaka sveopće zabune i straha, nešto je zaviknuo, što je bilo svemu prije slično nego milostivu pozdravu, a onda tek zapitao podžupana: — „A čuju, amice magnifice, gdo je taj prokleti norc?” — pak zapovjedio, da se krene odmah dalje. Cintek je ostao zapanjen. Upravo ga je duša boljela, da ga ovdje, pred njegovim seljacima nazvaše „norcem”, a boljela ga tim više, što se nadao i u duhu već gledao, kako će Nj. presvijetlost biti od govora sasvim svladana i očinski tronuta, te ga pred cijelim narodom ogrliti i imenovati odmah pod slavlukom barem „začasnim županijskim jurasorom”. — A sada — „norc” ! — Njegova bol i srdžba nadjoše si slaba oduška u tome, što je sve mužare pobacao vlastitom rukom u vodu, a jednoga seljaka, što ga je upitao, bi li se zaklano tele stavilo na ražanj, izlemao je i naložio, da se tele odnese mesaru i neka plati, što i kako hoće. Da si pribavi barem kakvu takvu zadovoljštinu, odluči, da se odveze u Z. k porezniku i ondje mu se naruga, što će sada početi, kad će porezi prestati. Tako i učini, te onakav u svom narodnom odijelu podje u Z., gdje se s poreznikom ne nadje, ali je zato podvorniku rekao sve ono, što je porezniku bilo namijenjeno. Ta bijaše u duši uvjeren, da sada nastaje posve drugo doba — doba slavno i blaženo, gdje ne će biti poreza, monopola i štempla. Svaki čas trčao je u grad, da sazna, kada će stići novi zakoni. Predbrojio se dapače na novine, samo da prije sazna blaženu vijest. U toj njegovoj nadi nije mu smetalo, što mjeseci i mjeseci prolaze, a zakona nema ; nije ga smućivalo ni to, što je sada Erdödijev kasnar stao dokazivati, da dandanas bez poreza nema kraljevstva na svijetu. Cintek tek bi mu se ismijavao i korio ga s nedosljednosti. Kad je poslije obnovljena osamstogodišnjeg saveza prvi put

došao Gavrilović opet na ovrhu, Cintek se malo trznuo, no duša mu nije klonula. Prosvjedovao je protiv ovrhe, opio opet Gavrilovića, ali i platio nije ništa. Na svoje sudbene spise nije stavljao biljega, dapače — nije htio plaćati ni svojih dugova, učinjenih i ugovorenih za vrijeme predustavno. „Nemaju kreposti oni zakoni — jer nisu za vrijeme konstitucije izdani, niti još od krunjena kralja potvrđeni, — ergo ni one obligacije, što su po onim zakonima učinjene, ne mogu biti valjane!“ — Tako je tumačio svoje stanovište, pa odričući tim načinom zakonitost postojećim građanskim kodeksima, nije nikomu ništa plaćao i upuštao se u silne pravde. — Moramo, dašto, priznati, da se nije odricao onih zakonskih ustanova, koje su njemu u korist išle. Što se pak tiče poreza, pristojba i biljegovnih globa, to je svuda vikao i grozio se, da će podići tužbe protiv sviju dostojanstvenika i ministara i protiv Erdödieva kasnara. Smišljao je, kako bi ih tužio na ispunjenje obećanja, učinjenih mu kod izbora, a opet se posve ozbiljno bojao, da bi i njega mogli drugi ljudi uloviti za riječ.

I tako Ermenegildo, koji sada ni čuti nije htio za ime Arpad, nije plaćao — a ma ništa nije plaćao. Iz jedne ovrhe zapadao u drugu. Svakim danom bivalo gore. Staje, pivnice i hambari gotovo opustjeli, a dug ipak ni malo nije pao. Ovršni troškovi i njegove pravde sve pozobali. Najzad da je i htio odstupiti sa visine svoje „klasične dosljednosti i čelične značajnosti“ te priznati zakonitost građanskomu zakoniku i priznati pravednost poreza, ne bi više bio mogao izaći čitav iz svoga škripca.

Napokon je došlo ono, što je moralo doći. Jednoga dana primi odluku, da mu se sve imanje prodaje na molbu kr. poreznoga nadzornika. Cintek gotovo da pobjesni. Pogotovo pak, kada je u poreznom

uredu saznao, da taj novi porezni nadzornik nije nitko drugi, nego njegov prijatelj bivši Erdödijev kasnar, Ermenegildo u prvi mah osjeti, kao da mora toga čovjeka ubiti. Onda odluči, da ide ravno u Budim kralju i Madžarima i da ispriča, što se u Hrvatskoj događa i kako činovnici u Hrvatskoj nikako ne će da izvedu načela stare konstitucije. I bio je već naručio kod kovača i kolara nova kola za svoj put, kad saznade, da se i u Ugarskoj s istom strogosti porezi utjeruju. Sad je zapao u nijemi očaj. Mislio je, da mu drugo ne preostaje, nego da zapali rođenu kuću, da se kasnaru — nadzorniku osveti smrću; da — da — stotinu osnova isključalo u bijednoj njegovoj duši. Uzalud ga prijatelji nagovarali, da proda kuću u gradu i daljnje zemlje, pa tim isplati dugove, a spase barem Ferfrekovec. On bi kao ranjen lav skočio iz svoga kuta i svakoga nazvao neprijateljem svojim, izdajicom, koji bi mu takvo što preporučivao. Ni ženine suze ne mogoše ga ganuti. Zaklinjala ga ona, neka posluša mudre savjete i neka joj spase krov, da ne umre u tuđoj kući — gdje joj i onako nije više dugo živjeti. Pobolijevala ona nešto od više mjeseci, te mislila i sama — pa i svi susjedi mislili, da trpi na vodenoj bolesti; tako je bila nabrekla u pasu.

No Cintek na sve nije slušao i ni za što mario, što bi mu govorili. Tek bi po svom brijegu letio i škripajući zubima vikao, da će se nešto strašno dogoditi. Ali zalazio nije nikuda. Samo je strasno svaki dan čekao novine i poždirući slova čitao ih od napisa do zadnje stavke. Još se uvijek nadao, da će doći zakon, kojim se porezi ukidaju.

I došao je kobni dan. Cintek ga je dočekao sa starom svojom sabljom u ruci. No povjerenstvo obavilo je svoj posao u miru: neki Židov s još jednim trgovčićem, krčmarom iz obližnjeg mjesta, dostaće

na dražbi „sve plemenito Cintekovsko zemljište“, a Cintek niti je sablju iz korice vadio, niti je zapalio rođenu kuću, niti se osvetio nadzorniku. Sakrio se u šljivik i ondje plakao — plakao samo, a plakao plačem glasnim i strašnim jecanjem. Iz toga očaja trgne ga sluškinja, koja mu javi — oh — on je nije razumio! Istom se zagledao u nju i uhvatio se za glavu.

— Dakako — dakako — ja sam poludio! — poče vikati. — Trčite po barbira, da mi žilu pusti. Kako i ne bih kod takove krivice — kod takove nesreće! A nitko se i ne miče, da me obrani, da mi spase moj dom. Ali — takvi su Hrvati! Ja, njihov nekadanji zemaljski gospodin, gubim tu sve, — a oni ni da bi prstom maknuli! Oh — to je nered — takvo šta nema više u svijetu!

— Ali njihovo gospodstvo — molim — gospođi je teško — ovaj čas će roditi! — Da dodju onamo! — ponovi sluškinja.

— Što — što? Da li zbilja govoriš tako, ili sam ja lud! — i on potrči u kuću, gdje se iz prednje sobe javljao sučev opori glas, kojim diktuje dražbeni zapisnik, a otraga iz služinske sobe dolazio tanki — neobični glasić — plač — što li! Kad je Cintek stupio unutra, nadje ženu položenu na stolice i bez svijesti, a seljakinja pokraj nje držala je slabo novorođeno čedo.

— No — gospon dragi — mi smo mislili, da je vodena bolest — a dal' Bog milostivni sina, — dojavi mu seljakinja.

— Kak? — kak? — Sina imam! — krikne veselo i pobjedonosno Cintek i preuzme dijete. Baš kao kod sv. Elizabete i Zakarije! Uvijek sam se u nju nadao — i eto nada nije me prevarila. Znam ja, što biti mora! — I zvat će se Ivan Krstitelj. Pa eto rođ Cinteka ne izumire! — I u taj čas zaplače gorko

i guste ga suze poliju. U prvi mah vesele vijesti zaboravio je svoju nesreću, no zato tim jače izbije sada bol. — Beskućnik — otac — beskućnik sin! — šaptale mu u nekoj besvjestici drhtave usnice, dok je služinskom sobom gore dolje šetao i jednako držao slabo, prije vremena rodjeno dijete. — Pak ni u sobi za gospodu — ni u gospodskoj postelji — nego ovdje — ovdje — gdje je mjesto slugama — i tu na podu — rodi se jedan Cintek! — vapijaše bolno otac.

I kad mi je poslije sam — i kad su mi drugi pripovijedali o tom času iz života moga Ermenegilda, ja sam uvijek počutao i sućut i smilovanje, pa sam se toliko puta morao pitati: zašto život, sudba ili slučaj, ili zovite kako hoćete, dopušta takove strašne šale, takove gorke ironije s bijednim čovjekom u onaj isti čas, kada mu najjače i najteže udarce daje.

No nije bilo dosta, da je u jedan isti tren izgubio rodjenu grudu i očinsku kuću, a dobio nasljednika i nastavitelja „gjegjernomu plemenu” i plemenitoj familiji, — nego mu strašna ironija zaigra još gore kolo.

Cinteku se je bilo seliti. No — tek pitalo se, kamo? Pa kako i na što? Najzad što da počne? Bijahu to strašni dani za bijednika. Pomišljao je na ovo ili ono, ali ni jedno, ni drugo, ni treće i tako dalje nije bilo za njega ili bolje: nije on bio za to. Da uzme što u zakup, kako je Amalija željela, razbije se na činjenici, da nije gotovo ni novčića imao. A uzmeš li i najmanji posjed u „arendu”, opet treba koji krajcarak za prvi početak. Od toga dakle ništa. Pokucao je istina kod nekoliko svojih političkih bivših prijatelja, ali svagdje mu zaklopiše pred nosom vrata. Smatrali ga oni sada skrajnjim radikalom, revolucionarom, socijalistom, koji se opro plaćanju poreza. pa nisu htjeli ništa da čuju o njem. Netko mu savjetovao, da ide u službu — u kakovu kancelariju. —

I to bi bio najzad postigao, ali je morao sam priznati, da mu ruka nije vješta pisanju. I tako nikad ništa! Jedan od bivših mu prijatelja ponudi mu mjesto špana ili lugara. Stari njegov „gospodski plemenitaški ponos“ uzbukti silno, i malo te nije prijatelja izlemao. No vrijeme odmicaše, a Cintek, gledajući na ženu i svoj porod, strepio od straha, da im ne će naći kruha.

Uto dodju stroge naredbe na sve porezne nadzornike, da se jednom učini red u ogromnim zaostacima javnih daća. Trebalo je ovrhovoditeljâ na sve strane. Novi porezni nadzornik, bivši Erdödijev kasnar, sjeti se Cinteka, kako je on bio vješt i nasmiljen u utjerivanju svoje gornice i pomisli: „Nikad boljega potjerača!“ A znao je, u kakovu se jadu i pred kakvom nevoljom nalazi. Najzad pomoći će mu! — I Cinteku učiniše ponudu. U prvi čas on je skočio kao ranjen tigar.

— Ja da budem potjeračem za porez — ja — koji sam sve žrtvovao za svoje načelo, za svoje staro plemenitaško pravo, da ne plaćam poreza! Ja — pa sada potjerač!

No prijeko u dvorištu opazio je, kako se useljuje u gospodarske zgrade roba i nared novih vlasnika. I u pokrajnoj sobici zaplače dijete. Cintek se od boli strese. Nastavi rogoboriti, dašto nešto tiš m glasom, a najzad upita, da li se kod te službe mnogo piše? Dobivši uputu, da tu nema pisanja već utjerivanja, uzme on kimati glavom i konačno otporuči, da će za koji dan priopćiti, prima li ili ne prima. Jadnik, ma da je još sada činio tako na gospodsku i htio pred ženom, a i pred samim sobom predstaviti stvar, kao da je on, u koga se milost prosi, — bio je već u sebi odlučio, da zamoli tu službu. I tako eto „perillustris ac generosus dominus Ermenegildus Cintek de Vuczja Goricza et cetera“, najveći pro-

tivnik sviju poreza, štempela i pristojba, probudi se jednog skorog jutra kao privremeni kr. državni porezni ovrhovoditelj.

* * *

Bio sam opet u lovu ; — moglo je biti koncem listopada. Mrak je još ležao na krajini, kad sam prolazio selom. Tu se pred jednom kućom motalo sila ljudi. Opazim pred ljesom oružnike, a iz dvorišta dolazila vika, kletva i jauk. Upravo stignem pred kuću, kad se ljesa rastvori i dva gončine isturaju napolje plahu junicu, a za njom maše debelom batinom Ermenegildo pl. Cintek i psuje seljake, što se protive.

— Da li vi znadete, da sam ja kraljevski čovjek? Tko mene uvrijedi, čeka ga Lepoglava. Naučit ću ja vas — nisam ja istom tkogodj ! Što je carevo, dajte caru, a što je božje, Bogu ! — govoraše Cintek strogim glasom.

Ja stanem i zovnem ga. On se zabuni i postidi. Poče tek štogod mucati. Promijenio se sasvim. Stajao preda mnom gotov starac — iznemogao i izmučen jadnik. Toaleta mu i sada bila svakakva — tek na glavi imao je beamtersku kapu, obrubljenu crveno-zeleno-zlatnim gajtanima.

— A čemu ovo na glavi? — upitam ga šaljivo, znajući, da mu takova kapa nije propisana.

— E neka se znade, da sam u kraljevoj službi. Pa i narod — više ima poštovanja, kad vidi takvo što!

— E, — moj Gildo — ti si još uvijek stari ! — rekнем više bez misli.

— Oh — da jesam ! Ali nisam — nisam — brate moj ! — s uzdahom mi odvrati i njegovo lice zadrhta od tuge, — od takove ogromne tuge, da sam požalio svoje riječi i toplo mu štišćući ruku morao odmah krenuti dalje. Tad me zovne natrag.

— Ali nemoj misliti, da sam nesretan. Nemam sada, hvala Bogu, nikakvih neprilika ; obavljam svoju službu, — zadovoljni su sa mnom. Obećao mi porezni nadzornik k novoj godini nagradu. I nemoj da možda pred kim kažeš, da sam nezadovoljan. Ja sam zadovoljan — pa i gospodi kod nadzorništva ne bi možda bilo pravo, da čuju, da se tužim. A nemam se na što tužiti ! —

Govorio je brzo i ne gledajući mi u lice. Čutio sam, kako ga na te riječi sili ponos i kako silno mora da trpi — nesretni bijednik ! I kad sam godinu dana kasnije stajao pred otvorenim njegovim grobom i bacio na lijes pregršt zemlje — bio sam uvjeren, da mu je duša zacijelo žednjela za mirom u toj jami, pa makar mu nadzornik i obećavao nagradu k novoj godini.

BEG SA SUTLE.

Slavili smo kod illustrissimusa Batorića godovno njegovo. Kao svakiput, tako se i sada skupila pod drevni brezovički krov sva okolica u najdaljem smislu riječi. No ne radi se o tom. Nije mi nakana da pričam, kako smo slavno i veselo sprovedi dan i da opisujem veličajno djelovanje stoloravnateljevo, pa da nabrajam sve silne zdravice, što su se redale kod stola. Ja želim, da govorim o jednome gostu, kojega sam pri ovoj zgodi prvi put vidio.

— To je naš beg ili ako te volja: aga! — reče mi u šali naš sveopći šaljivdžija Kuntek, kad sam ga još prije objeda kod šljivovice zapitao za gospodina, koji se je držao tiho i nešto na strani kod prozora. Od prvoga me časa zanimao ne samo s toga, što njega jedinoga nisam poznavao, već poglavito zato, što je cijelom svojom vanjštinom bio nešto drugačiji od sviju ostalih. Mislio sam, da mu iz lica čitam neki zasebni izražaj samosvijesti i unutarnjeg zadovoljstva, ili volio bih reći: nalazio sam u njega neko silno uvjerenje i sigurno nadanje. Pa i ponosa i opet nekoga, dašto, više kao tražena dostojanstva, bijaše u čitavoj pojavi, ma da tome nije baš sasvim odgovarala sva ostala prilika. Uto ga netko iz društva glasno nazove begom, a on usred smijeha drugih — bora mi, gle! — ne poznaje šale, već se pri tom naklanja jedva zamjetljivom kretnjom glave i pruža onome ruku, koju je dosele držao otraga i u kojoj sad spazim dug turski čibuk.

Bio to čovjek srednje dobi: više onizak nego visok; dosta ugojen, crvena lica, — gotovo cvaio od zdravlja. Dugoljasta mu glava bijaše obrasla gustom i posve kratko ostrizenom kosom tako, da je lubanja izgledala kao obrijana. Bradu tamno-plave boje nije puštao suviše na dugo, već ju rezao na okruglo, kako se vidjalo na slikama turskih generala. Brkovi bili mu valoviti i dugi. Oči bijahu sa svojom modro-sivom bojom i tamnim zjenicama očito nalik na sokolove, tim više, što je i orlovski nos tome pripomagao, ali — u njima bilo suviše blagosti i neke naivne bezazlenosti. Nosio se narodno, — ali ne sasvim po pravom kroju. Tamno-smedja surka s tamno-crvenim gajtanima, jasno modri prsluk i tamno-modre hlače: sve to bijaše suviše široko prikrojeno, kao hotimice približno orijentalnoj nošnji. U ono vrijeme, bilo to na koncu šezdesetih ili u početku sedamdesetih godina, u nas je već sasvim bio prestao zanos za narodnu nošnju, te je naš beg izgledao prilično čudno.

— Daj me, molim te, upoznaj s gospodinom, — rekнем Kunteku.

— Zar se zbilja ne poznajete? — Drage volje, — napokon, što tu treba. Podji sa mnom. Dakle — gospodin Ivan Korić Cazinski. Ti reci sam, kako se zoveš. Da, — ne zaboravi, da stojiš pred begom! — opet se našali Kuntek, da nas u isti čas ostavi na samu.

— Da — nije baš tako — nisam ja beg! — javi se moj novi znanac, gotovo i ne slušajući me, dok sam mu se predstavljao. — Ali — u pô šale pola istine, — nastavi sasvim ozbiljno. — Imadem dolje u Bosni roda — da, — prijatelju mladi, — roda. Mogu pismima dokazati, da je tako. I taj rod — ili da bolje kažem, ta ista familija, — oni su begovi — bogati ljudi, — čitao sam to u knjizi. No

zacijelo ste i vi čitali za begove Koriće. Čekajte, nedavno opet — bilo je u novinama nešto iz Bosne, — pa opet i tu se pisalo za bega — čekajte, kako ono — teško pamtim imena, — da, da — što ne bih znao — beg Osman-beg Korić ! Pa imade još i isti plemićki predikat, — i piše se Cazinski. O — imam ja pisma ; — velim vam — ista obitelj, kao i moja. Ah, gospodine, da znate, kako bih želio, da što поближе saznadem o tim ljudima. Da li naliče na mene — na nas ovdješnje Koriće? Mi smo svi plavi, — jesu li oni takovi? Djetinjska pitanja; no opet, ja im se ne mogu oteti. Uistinu milo bi mi bilo, da vidim koga od njih, — a tek Osman-bega ! Taj je valjda glava obitelji, ili kako li je to u njih uređjeno. No — bilo kako mu drago, — jedna smo obitelj. Oh, gospodine, staro je to plemstvo. Ja imam najmanje deset listina od bosanskih kraljeva.

Zapravo u tome, što je dosele gospodin Korić govorio, nije bilo ništa novo ni neobično, što bi trebalo da me zanima, ta — barem svaka deseta od naših starih obitelji vuče lozu iz dônjih strana, a barem svaka druga od njih tvrdi, da je bosanskog porijekla. I nisam prvi put takovo što slušao. No moj novi znanac govorio je to s takvom pozitivnošću i sigurnošću, i opet s nekom vjernom ljubavi, da zbilja nisam još čuo tako govoriti. Ja nisam ni časak sumnjao o istini njegova uvjerenja. Što više, njegov je zanos i na me prešao i nas dva više se toga dana ne rastadosmo. Čijelu se večer ne razgovarasm o ni o čem drugom, nego o Bosni i o starim bosanskim obiteljima. Brzo sam se uvjerio, da znade gotovo naizust i Kukuljevićev putopis iz Bosne i Mažuranićev put u Bosnu. No najviše me zadivilo: moj Korić, rođen na bregovima Sutle, usred nježne kajkavske riječi, govorio je čistim bosanskim narječjem. I nije govorio tek da zadovolji

gramatiku i njezine padeže, već i njegov organ primio je sasvim značaj dônjega izgovora. Da nisam znao, odakle je rodom, nikad ne bih bio mogao vjerovati, da nije iz Bosne ili barem sa korduna.

— Gdje ste to, dragi gospodine, naučili tako dobro? — upitam ga najzad. Vidio sam, najvolio bi reći, da je u obitelji njegovoj sačuvan i taj govor. Gotovo da je u prvi mah u svojoj razigranosti uzeo već da nešto slično govori. Napokon ljudi smo, puni svakakvih slaboća! No ipak nije svu misao izrekao. Došao k sebi i priznao mi, kako je marljivo učio Divkovića, Jukića i druge bosanske pisce, a opet, službujući nekad u Slavoniji — u Požegi, imao je prilike, da i živu riječ prisvoji.

— Pa zar ne mislite, da je meni, kao čovjeku starinom odanle, nekako samo po sebi dolazilo, da sam se naučio lakše tome govoru, nego li tko drugi? Napokon, govor je to djedova mojih! — Vjerujte mi, da je to mnogo pomoglo.

Ove misli zacijelo nije naučio iz Darwina i njegove škole; a da je znao, kako su veliki ti umnici gotovo za temelj uzeli ovaj princip svojoj nauci, zacijelo bi u tome svome svojstvu nazrijevao samo odjek i glas svojih pradjedova i ne bi više htio priznavati nikakve zasluge svojim knjigama. Ali on za Darwina nije ni znao, niti sam ja htio štogod o tome govoriti, jer vidjeh, da mu tu misao nadade ona silna ljubav, koju je u srcu osjećao za zavičaj svoje krvi, za domaju pradjedovâ.

Ah, ja bih mogao ispuniti čitave stranice njegovim riječima, mislima, željama i nadama, što sam ih već prvog ovog puta od njega slušao, a sve ove riječi, sve ove misli, želje i nade bijahu samo jeka ove ljubavi i vjernosti. Iz svake riječce, iz svakoga pogleda, dapače iz svake kretnje, čitao sam njegovu veliku bol, da je pored tolike blizine i susjedstva

obiju zemalja ipak tako daleko sav onaj svijet preko Save i Une ; čitao sam silnu njegovu želju, da se duboki taj jaz jednom izravna, tako da ne bi bio njemu njegov rođak Osman-beg Korić Cazinski više neko sasvim strano čudovište, niti on. Ivan plemić Korić Cazinski. Osmanu isto tako neponjatno biće. U onim godinama bili smo još uistinu s ove i s one strane Save i Une jedni drugima dalji i nepoznatiji, nego li su nama najudaljeniji narodi sjevera ili dapače Amerike, a njima čisto je bliža bila — ne tek Anatolija, već dapače onamo Sirija i još dalje.

— Eh, gospodine, nije li to strašno! Mi znademo gotovo za svakog becirksoforštanda u Kranjskoj, poznajemo sva moćna imena engleske aristokracije, francuske, njemačke, — a pitam vas, tko zna od nas za bosansku vlastelu, — tko li za njihove junake ? Ili opet tko od njih znade za Draškoviće, Šubiće, Bakače, — a gle — bit će ih dosta, koji su po tankoj krvi s njima u rodu ? Ili — pomislite još više, — eto baš moj slučaj. Sluti li iole Osman-beg, da sam ja tu i moja obitelj, a — prije kojih četiri stotine ili još manje stotina godina živio je onaj i ona, ispod čijih smo srdaca izišli i ja i on !

Govorio je sa žarkim zanosom, da onda ispriča baš i svoje sopstvene željice, neispunjene, a toliko gojene. Priznao mi je, kako gotovo čezne za tim, da vidi Bosnu, a nažalost nikad nije mogao da tu želju ispuni. Dapače, s nekim čisto smiješnim ili bolje tragikomičnim izrazom u licu i glasu povjeri mi, kako bi već sretan bio, da se može bar upoznati s kojim bosanskim begom, — ili što — barem vidjeti kojega od njih.

— No — nikada — velim vam, nikada nisam ni vidio kakva bega. Tek po slikama zamišljam neki pojam ! — šapne mi nekako očajno.

Moram priznati, da sam bio prinuđen da se nasmijem, jer sam u duhu vidio moga Korića, kako pred svakom trafikom gleda s voljnim zanimanjem cimer s naslikanim Turčinom. I nisam bio suviše zloban pri tom. Malo poslije, nakon dovršena ručka, sastavio je kućedomaćina po svom običaju tarok-partiju. Korić bijaše izvrstan igrač, pa je morao sjesti za kartaški stol, ma da bi bio volio ostati uza me, da se može dalje razgovarati o Bosni. Morao sam njemu za ljubav sjesti pokraj njega. I što sam brzo opazio? — Moj ti Korić s nekom osobitom ljubopitljivošću posmatra karte. Ja — kako i ne bi! — Sličice na kartama predstavljale su u velikoj većini prizore iz turskoga života s onim tradicionalnim Turčinom u zelenu kaftanu i sa silno širokim turbanom na glavi, kako luda kakva glava bečkoga risača karata smišljale, da Osmanlije izgledaju. Korić dašto gledao je u sliku s tolikom ozbiljnošću, kao da uistinu gleda pravi naris turskih prizora. Što više, opazio sam, da je kojiput volio cijelu igru na kocku staviti, samo da ne treba baciti kartu, na kojoj je bio Turčin.

Za večerom opet je sjedio uza me. Naravno, mi smo opet nastavili svoj predjašnji razgovor. I moram priznati, nije mi bio dosadan. Napokon — u toj njegovoj ljubavi nije bilo ništa politike, nije ni jedna cigla riječca odavala biljeg kakova uvodnog članka iz političkih dnevnika, niti je bila u svezi ma s kakvim političkim programom. To bijaše više — mnogo više: bijaše ljubav, koja je ispunjala čitav život jednoga čovjeka, žarila se toplinom krvi, odisala dahom stoljetne tradicije, svakud prosjana luči, što iz davnih dolazi davnina, te pokazuje kasnome potomku, kud su prolazile staze djedovâ. I baš s toga osvojio me čovjek. Uvjeren sam, da mi i najvatreniji političar s najjezgrovitijim tiradama o

uzajamnosti, o potrebi sloge, o narodnoj budućnosti, ne bi bio mogao u duši tako sigurno otvoriti tolike vidike i otkriti tolike istine, koliko taj napola razgovorljivi i dosta smiješni zagorski šljivar, u koga su o politici bili prilično slabi pojmovi; ali — on je preda mnom stajao kao oživjela sveza nečega, što ni vijekovi, ni stoljetni ratovi, ni razne vjere, ni razne kulture ne mogoše prekinuti i uništiti.

On je čitavo vrijeme prilično malo pio, ma da je stolaravnatelj podjašprišt Ercigonja bio više nego strog, da se točno vrše ustanove križevačkog statuta. Ali naš se beg držao svoga reda, zacijelo u želji, da bude i u tom što sličniji svojim rođacima u Bosni. Netko je i rekao sličnu šalu, no — on se nije dao smesti, pa se čuvao vina, a šalu opet primio kao polovičnu istinu. A kad se društvo iza večere razigralo, te poslije stalnih stolaravnateljevih zdravica gostima i njihovim drugaricama bila proglašena republika (t. j. dozvola, da može ne samo stolaravnatelj, već svaki gost koju zdravicu reći, isto što je kod modernih banketa vrijeme divljih toasta); onda je naskoro ustao i Korić, da reče svoju zdravicu. Iz lica prisutnikâ sam saznao, da znadu unaprijed, čemu će nazdraviti; — ta nazdravio je i taj put, kao svaki put, Bosni ponosnoj i junačkomu njenome narodu.

— U kući presvijetloga našega kućedomaćine, — tako je počeo, — pod starodrevnim gospodskim krovom Brezovice, pristoji se, da se poslije naše domovine sjetimo u prvome redu one starodavne kraljevine, iz koje vučemo zajedno sa presvijetlim domaćim gospodinom toliki od nas lozu našu, — a to je prva susjeda naša — Bosna ponosna! — i tako dalje.

I on nije se sjetio tek jadne raje i nije isipao samo poznate i za onda toliko krilate rečenice o stoljetnom zulumčaru, o krvnom i vječnom nepri-

jatelju krsta i slobode zlatne. Naprotiv — njegove žarke riječi s istom su ljubavi obuzimale i bijednu raj u i požrtvovne fratre, i kalugjere i — the last not least — begove i age, i kadije i muhamedanske balije — seljake. Za onda još nije to bila sitnica, pa moram reći, da sam se čovjeku divio: ma da nije bio baš najbolji govornik, ipak mi je imponovao svojom samostalnošću i slobodom misli. A što da ne kažem — meni bijaše i nekako čudnovato i nekako neobično, a ipak drago i voljko, kad sam slušao slavne ove riječi o muhamedanskom susjednom svijetu, — u toj staroj kuriji, koja je gotovo sva bila ispunjena i prožeta slavom i uspomenama junaka, koji su veselo i vječno pripravn i hrlili u boj protiv polumjeseca, pa — ako sam ikada bolno ponavljao starinski stih: *Tempora mutantur et nos mutamur in illis* — to ga za cijelo sada nisam s istim čuvstvom ponavljao!

I kad se stalo pjevati u društvu, Korić je tek gundjajući pratio pjevanku, da onda za prve zgode intoniše poznatu narodnu pjesmu: *Bolan mi leži Kara Mustafa!*

Na rastanku morao sam mu za stalno obreći, da ću ga posjetiti na njegovu imanju. I ja sam uistinu imao najbolju nakanu, da što prije ispunim svoje obećanje. No prilike se tako udesile, te nisam dospio do toga, ma da me je svatko uvjeravao, kako je doista vrijedno poći do Korića, jer mu je dom u jednom od najkrasnijih predjela krasnoga gornjega Zagorja. Možda ga i uopće ne bih bio pohodio, da mi nije od njega stigao list, u kojem me je ponovo pozivao i podsjećao na obećanu riječ (kod čega je mimogredce, u zaporkama, spomenuo, kako je to krasno i plemenito u bosanskih begova, što im je zadana riječ uvijek sveta), a glavno, priopćio mi, da je iz pouzdana izvora saznao, da se nalazi na

liječenju u Rogacu štajerskom „ili“ u našim Krapinskim Toplicama neki bogat i preodličan beg bosanski.

„Pa evo jednom ipak zgode, da mi se ispuni davna želja vidjeti jednoga od njih i upoznati se s njim“, — pisao je Korić u tom listu. — „Smislio sam dakle tako, da idem u Rogatac ili ako ustreba u Toplice ; — od mene nije ni ovamo ni onamo daleko ; — za sat i nešto više možeš u Rogatac, a opet ni u Toplice nije dalje. Potražiti ću ga dakle, — pa što veliš o tome ? — Ja ću ga pozvati i k sebi. A Tebi to javljam, jer bi me u velike veselilo, da podješ sa mnom ! Zadano obećanje moraš i onako ispuniti. Spoji dadle jedno s drugim. Istina bog, sad je žetva, ali Ti i onako nemaš kod toga posla, ne treba da si sam kod toga, kao što je primjerice u mene slučaj. A gle, ja ću ipak radije prepustiti žetvu nadzoru djece i svoga špana, nego da bih promašio takvu zgodu. Dodji dakle svakako još ovoga tjedna, najkasnije do subote.“

Do subote, a list taj stigao mi je tek u nedjelju, jer poštanska sveza bila je tako mudro i zgodno udešena, da se mjesta, udaljena na puškomet, spajahu poštom preko silnih daljina u nedoglednim okruzima. Ipak podjoh na put, samo da mu ispunim svoje obećanje i da se naslušam njegovih razgovora o rogatačkim doživljajima.

*

Trebao sam do četiri sata, dok dodjoh onamo. Ipak ne požalih ni jedan čas, jer je bilo vrijeme da si ljepšega ne mogoh zamisliti, a put me je vodio uistinu prekrasnim predjelom. No opet, uočivši okolicu Korićeva doma, upravo se zadivih.

Za mnom dosta visoka planina, tamna i gusto obrasla, puna jeke i žubora od brzih plahih izvora,

a opet ipak nekako mirna i gluha, na vrhovima nakićena crkvicama, starim gradinama i sredovječnim ruševinama, na podnožju pak svaki čas kojim mlinom nad šumnim potokom ili samotnom seljačkom kućicom, prislonjenom o pećinu kao ptičje gnijezdo ili kao čovjekova molitva, utjeha — utočište njegovo. Bijela široka cesta u neprekidnu vijuganju teče usječena medju žutim i sivim stjenama, a moja se kočija smicajući od zapora na zadnjim točkovima spušta nizbrdice onamo, gdje se otvara polje i ja ugledam pred sobom dosta široku ravan, svu zelenu od livada i kukuruza, ispruženu u duljinu, a sredinom razdijeljenu uskom rijekom, od koje se zelenkasti valovi hitro tiskaju medju gustim granjem vrba i jasena. S jedne strane gubi se ravnica u nejasnim crtama udaljenih zaselaka, gradića i trgovišta te u plavim konturama dalekih gora, a s druge strane baš pravo preda mnom — eto već na dohvat — uspinje se tik nad rijekom — nad Sutlom — dosta visok brijeg, a vrh brijega stoji kuća, crna, siva i starolika „kurija“, okružena odasvud silnim drvećem, medju kojim se krijući pokazuju svakojaki krovovi udaljenih niskih zgrada.

— Eno tamo je ! — pokaže moj kočijaš bičem prama brijegu.

— Dakle to je ! — odvratim živo i zagledam se gore u malu kuću, da joj taj čas izgovorim i ime veliko : Cerovci Banski, kako se dvor Korićev nazivao cijelim svojim imenom.

Bila to obična plemenitaška kurija na jedan kat, sagradjena Bog zna kada od teških hrastovih piljenica, opasana na prednjoj strani otvorenim hodnikom od sivih dasaka, i pokrivena širokim krovom od šindre, kojemu se u sredini podizao uski tornjić od dasaka sa četiri prozorčića, kroz koje se pokazivalo zvonce. Vrh tornjića bio smješten crveno oličen

kokot od lima s isto takvom zastavicom, da označuje, odakle vjetar duva. Pred samim dvorom sterala se dosta prostrana visočina, po kojoj su bili nasadi svakojakog cvijeća i grmlja, a odmah s lijeve strane za živicom počinjao vrt, spuštajući se niz brdo i gusto obrastao visokim starim voćkama i drugim drvećem, a s desne strane za trima ogromnim prastarim lipama bilo je smješteno ono pravo dvorište, na kojem su se nanizale mnoge duge gospodarske zgrade. Put iz doline vodio je gotovo upravno na brdo k dvoru, a obrubljen bijaše alejom jablana i mladih kestena, no ovi kao da nisu pravo uspijevali.

Od prijeka sa štajerske strane gleda gotovo ravno na taj dvor gizdav gospodski dom — prastara feudalna gradina sa četiri čvrsta tornja i sa bezbrojem svakojakih prozora i okanaca, čini mi se tada vlasništvo nekoga grofa Attemsa ili kneza Windischgrätza, — a s ove strane na podnožju brijega leži elegantna moderna ladanjska kuća, za onda vlasništvo nekog bogatog trgovca iz Zagreba. No ni onaj onamo velikaški dvor, ni ova elegantna kuća ne mogoše spriječiti staroj drvenjari gore na brijegu, da ne gospoduje cijelim vidikom. pa da ne bude kao pravo naravno središte cijeloj ovoj prekrasnoj okolici. I zacijelo, ne samo ja, već svatko, koji je ikada dospio u taj kraj, morao je da se unatoč silnoj feudalnoj gradini germanskog velikaša i uza svu elegantnu harmoniju kuće u ravnici najprije zagleda onamo gore k starome plemenitaškome dvorcu i da gledajući na nj nadje tek pravi izraz onoga posebnoga čara, što je u čitavoj okolici. Valoviti oni zagorski brežuljci, uska polja, tuste livade, sitni grmeljci po dolinama i brdima, one nježne kratke šume, više nalik parkovima, nego li pravim šumama, pa onda one stare crkvice po bregovima i rastrkana seljačka nastavanja, — sve je to puno one vječne poezije, kojom dišu

Virgilova bukolika ili Turgenjevljevi zapisci. — I sva ova divna slika kao da je dolazila do potpuna izražaja tek po ovom starom zgnjurenom dvorcu, što se tako slikovito i bezbrižno sterao po najvišem brdu. Tek po njem se od svega toga sastavljala predivna idila, puna i prepuna vječne ljepote, sladosti mira, tajinstvenosti legende i predaje pradjedovâ.

Ovako raznjihan i začaran došao sam pred kuću, najavljen odavna silnim lavežem mnogobrojnih pasa. Korić stajao već pred vratima i pozdravljao me svojim vječno dostojanstvenim načinom rodjaka bosanskih begova. Uza nj stajаше visok, mlad čovjek, ugodne, nešto mekane vanjštine, u kojem po sličnosti u licu dobro razabrah sina domaćine. Otac Korić imao je na glavi fes, dok je sin bio pokrit austrijskom oficirskom kapicom. Uza sve nezaboravljeno dostojanstvo Korić je ipak široko raskrilo ruke, čim sam skočio s kočije, te me srdačno zagrlio i izljubio.

— No — tako valja, da si došao ! Već te tako dugo iščekujem. Dopusti, da ti predstavim svoga najstarijega sina — Vladimira, pravnika, i da odmah sve znaš, — poručnika u pričuvi. — A sada — ajde da podjemo u sobu, jer će brzo udariti vrućina na tom našem brijegu.

I otac i sin s najvećom se brigom pobrinuše, da se odmorim ; ne zaboraviše ni konje ni kočijaša, jednom riječi, ja sam u tili časak osjetio svu onu lagodu i prelest, što je podaje iskren i srdačan mar za tvoj dragi „ja“. Nije prošlo pet minuta, i meni bijaše, kao da sam odavna star znanac u kući, a da to nije prvih pet časova moga života, što ih tu sprovodim.

Znao sam, da je Korić udovac, i da osim dva sina imade i kćeri. No bližilo se već vrijeme objedu, a ja još uvijek nisam vidio nikoga od ženskih čla-

nova obitelji. Najzad sam već pomišljao, ne će li se kućedomaćina i u tom povadjeti za običajima istoka, ta — na koncu konca ipak mi se činio u neku ruku čudakom. Odista moram priznati, u kući mu je izgledalo sve kao i u svakoj drugoj plemenitaškoj kući. One dvije tri sobe, što sam imao dotle zgode da vidim, bijahu u svemu skroz obične. Soba za primanje gostiju bila baš onaki obični „Sitzzimmer“, kao svagdje drugdje, sa nešto staromodnom i dosta istrošenom garniturom, smještenom uz srednju stijenu i to upravo tako, da je kanape bio uz stijenu, veći fotelji uz kanape, do njih manji fotelji, a u sredini salonski stol, prostrt nekim šarolikim pokrivačem, očito kod kuće izradjenim za kakovo godovno ili Božić ili novu godinu. Taj dosadni šablonski raspored nije nimalo umanjivalo, što su nad kanapeom visili portreti kućedomaćine i njegove pokojne gospodje. Korić bio je naslikan, za čudo, u smjedjem kaputu francuskoga kroja pedesetih godina i bio je bez brade. Njegova supruga — po slici neko bijedno, užasno blijedo stvorenje, s rukama kao od drva načinjenim, bijaše u plesnoj opravi. Druge slike u toj sobi bijahu takodjer skroz nedužne i ni u kakvoj svezi s bosanskim begovima, — izuzmeš li malu sličicu egipatskog slavnog paše i prvog kediva Mehmed Alije.

Soba za jelo, ili da kažem po zagorski — palača, nije takodjer bila ni u čem neobična. Stereotipni ogromni stol djedovski zauzimao je svu sredinu sobe. Starinski kožom presvućeni stolci poredali se uz sve četiri stijene skupa s ormarima za staklo i posudje. Među slikama opet ništa, što bi dozivalo u pamet Korićevu ljubav spram begova. Tek u njegovoj sobi o stijeni visili su pod stropom portreti predjašnjih Korića iz konca prošlog i početka sadašnjeg vijeka, a pod njima bile ovješene puške i sablje iz svakojakih doba ; ovdje sam mogao po nekolicini handžara

i diljki zaključiti, da je kućedomaćina dao izraza svojim poglavitim mislima. Da, — u jednom kutu visile su sličice raznih Sulejmana, Alija, Muklara, — sve turskih generala: sličice, izrezane iz ilustrovanih novina i stavljene u okvire, isprva određene za druge kakve slike.

— No — al napokon i to nije ništa pretjerano ! Zar baš samo što se kćeri tiče hoće da slijedi begove? — misliah u sebi, kad se ni u čas donesene rakije prije objeda još nikako ne pokazase gospodjice, već je inoš sâm donio šljivovice i narezana hljeba.

— A gdje su gospodjice sestre? — upitam napokon Vladimira dosta nestrpljivo. Korić mi je dotle pričao o svojim jadima i neprilikama u gospodarstvu.

— Imadu posla, pak se valjada i toaletom zadržase, — znate, kakve su ženske ! — odvrati mi prosto-
dušno simpatični i milovidni mladić, koji je do sada većinom šuteći pratio očev i moj razgovor.

Mojoj nestrpljivosti bude ipak pomoženo ovim odgovorom, jer saznadoh, da ću ih vidjeti. Napokon to me je glavno zanimalo, jer koncem konca na same djevojke i nisam baš toliko pomišljao, dapače kao da sam se i malo plašio od ladanjskog gospodskog načina, što sam ga u njih naslućivao.

Korić mi je medjutim pripovijedao, kakve je sreće bio u Rogacu. Prama svojoj namjeri išao je prošle subote onamo. Ali — „kome što nije sudjeno, nije sudjeno“, — tako i njemu nije sudjeno, da vidi kojega bega, pa ga ni u Rogacu nije vidio. Našao tek nekoga Osmanliju, trgovca iz Rumelije, koji nije znao ni riječi hrvatski, pa se nije ni upoznao s njime.

— Zašto? Ja sam tražio bosanskog bega, — a ne Osmanliju. A onaj ludi postmajstor iz Lantšperga — pisao mi je ekspres, da je beg u Rogacu. Dobro,

da nisi došao, — bar nisi nasio, kao što sam ja nasio ludomu Švabi. — Ta — malenkost, — ali opet žao mi je. Najzad, ja bih zbilja još mogao i umrijeti, a da ne vidim nikoga odanle.

— A nisi išao u Toplice? Možda je već ondje.

— Bio sam i u Toplicama, — otpovrne mi s uzdahom.

Malo te se nisam glasno nasmijao, kako je dobio moj Korić bolno izrekao posljednje riječi : kako mu se licem uistinu prelio neki tužan — očajnički izraz, u kom se sasvim izgubio njegov dostojanstveni mir. No taj čas upravo unidju iz pokrajne sobe domaće gospodjice.

Predstavljanje bilo je kratko. U prvi čas opazio sam, da je Korić naprama kćerima strog i strogo odmjeren, ali iz svake crte u licu, iz svakoga pogleda uvjerih se takodjer, da ih strastveno ljubi, gotovo obožava, pa da baš s toga mora da hini nepristupnost i strogost. Nut — djevojke i bijahu dražesne, a bile su tri. Najstarijoj moglo je biti devetnaest ili najviše dvadeset godina ; nježno plavokoso djevojče s neobično krupnim modrim očima, licem veoma bijele puti, nježnom rumeni zalivene. Osobito mi oči zapeše o njezine izvanredno sitne, gotovo djetinjske ruke. Ime joj bijaše Ružica.

Mladja sestra Milka bila joj gotovo sasvim protivna. Koliko je u starije nježnost podavala osobiti čar pojavi, toliko je u Milke bujna snažna prilika stvarala od nje pravu sliku čile mladosti i čiste ladanjske prirode. Gledajući je morao si u isti čas misliti na svježije jutro u slobodnoj prirodi ili na tanku jelu u visokoj gori. Bijaše mnogo viša od sestre, pût joj bila nešto manje bijela i više rumena nego u Ružice, oči joj bijahu smeđe, a kosa kestenjaste boje, spletena u dvije debele kite, savite oko glave. U svom držanju takodjer se razlikovaše od Ružice. Nije bilo

u nje ništa smjerno i podatno, dok je u Ružice svaka kretnja odavala meku, dobru dušu, koja čeka na gospodara. Milka izražavaše više neku samostalnost, gotovo samovolju i — strogu ponosnu nepristupnost. Premda tome kao da joj bio i glas, — dubok, neizrecivo ugodan alt. Pa ipak i u nje bijaše dražesti, one slatke mile dražesti južnoslavenskih žena, koje znadu biti i gospodinje — dapače junakinje, a opet i vjerenice i ljubovce, što se svojoj ljubavi bezuvjetno žrtvuju.

Najmladja sestra Ljubica gotovo kao da nije u obitelj spadala. Petnaest — ili četrnaestgodišnje djevojčice posve južnog tipa, počevši od crne vrane kose i tamne zagasite puti do suhonjave pojave, no ipak skladne i harmonične kao najljepša talijanska melodija ; dugoljasto — rimsko lice odlikovaše se pravilnim crtama, krasnim orlovskim nosićem i crnim i dubokim očima. Ne bijaše u nje ništa djetinjsko, ma da je baš ona bila najživahnija i prva se oglasila milim glasnim smijehom, i to na nekakvu bratovu pripomenu, koja je bila sve prije nego takova, da bi morala izazvati smijeh. Ne bijahu takodjer ni jednako odjevene.

Ružica imadjaše na sebi običnu modru ljetnu odjeću, ukusno udešenu, ali bez svake pretenzije i gotovo bez ikakva individualizovanja, tek puki, makar vrsni izbor iz kakova modecajtunga. Pravo se više i ne sjećam boje latka. Milka bila je odjevena sasvim u bjelinu, u dulju suknju, no što moda dopuštaše (nosile su za onda gospodje odjeće dosta kratke), a isto tako užu, nego što se je u modnim sličicama vidjelo. A što mi je najviše bilo u oči, nije nosila steznika, već se je haljetak — nekako istočnog kroja — slobodno privijao oko krasnog stasitog joj struka. Najmladja pak bila je odjevena nekako fantastično. Odjeća joj bijaše dosta živih i raznih boja, no vanjšina nije od toga ništa trpjela, nasuprot mi

se činjaše, kao da upravo to mora biti. Svojom je odjećom ta policu mala Rimljanka nešto podsjećala na istok ili žarki jug, — svakako njena neobična pojava kao da je iziskivala, a nekmo li dopuštala, ovakvo ekzotično odijevanje. Dašto, ja sam u prvi mah kod jedne i druge nalazio u tome nešto od one pretjeranosti ladanjskih vlastelinskih kćeri, koja se tako često razvija pod starim gospodskim krovovima. I kao da sam se toga plašio. No u drugu ruku opet nisam nikada suviše odobravao ropsko pokoravanje zapovijedima mode, te sam se u toliko izmirio s „ekstravagancijama“ novih znanica. Izmirih se pak sasvim, kad se ubrzo uvjerih, da nema ni u jedne ni u druge ni za lijek pretjeranosti, nasuprot, obje da su posve prirodne, prostodušne i mile djevojke, — koje imadjahu toliko svoga u sebi, da se nisu slijepo povodile za propisima mode. Istina, skoro otkrih, da imade tu i upliva očeva. Kao on, tako su i one rado pomišljale, da im je rod u Bosni.

No ja se suviše dugo zabavih oko triju mojih cerovičkih krasnica. Napokon — kako i ne bih, — ta uistinu bijahu predražesna djeca. Zaniješe me i svojom krasotom i svojom dragosti, a zatjeraše me u čudo pravilnim svojim jezikom i što još više — svojim poznavanjem hrvatske povijesti, narodnih bojeva i prošlosti hrvatskih plemićkih obitelji.

Objed je divno prošao. Gostoljublje hrvatske vlastelinske kuće dobro je poznato, a ja sam imao sto i sto prilika, da se o njem uvjerim, no — gostoljublje moga prijatelja Korića kao da se još više odlikovalo; — tu gotovo da se ponavljahu preda mnoim slike i prilike, kakvih se tek nalazi u davnim davninama istočnih patrijara i šeiha. Čisto me se koji put doimalo, kao da se je gospodar kuće odrekao svoga mjesta i eto — postavio mene gospodarom svojoj kući. Tek je žalio, što nije znao, kada ću doći, jer bi

bio inače — kako reče — pozvao u goste još koga iz susjedstva, da bude „svečanije“. Zato ipak nije prošlo bez svečanosti. Vidio sam, da inoš nosi svoj najnoviji pandurski mondur modre boje s crvenim prslukom i da dvori u bijelim rukavicama. „Bilikum“ takodjer ponudio mi se u najvećoj čaši uz čitav govor Korićev, a iz rukû gospodjice Ružice.

Poslije objeda, koji se je dosta dugo otegnuo, podjosmo da ispijemo pod hladom starih lipa za dvorom crnu kavu. Sparina ljetnoga dana već je jenjala, sunce dobrano poodmaklo k zapadu i spuštalo k dvoru duge svoje zrake, u kojima je lebdio u dugim snopovima plavi prah kao dašak zemlje i trave. Mi smo sjedili u gustoj svježoj sjeni, tek gdjegdje na tlu prepletenoj potezima i crtama svijetla. Do nas ne dopiraše ništa, do li rijetkih svakojakih zvukova onamo iz dvorišta ili nejasnih dalekih glasova iz polja i pašnjaka. Već se podadoh slasti i užitku, što ga uvijek donosi ovakvo ladanjsko poslije podne, taj put još više, jer je uza me sjedila s jedne strane Ružica, s druge strane Ljubica, a nasuprot Milka. No uto se najave psi, začuje se topot konja i lomot kočija, te se za nekoliko časova stanu k nama primicati tri gospodina.

Korić skupa sa sinom skoče od klupe i pohrle u susret. Vidio sam, da kućedomaćina prima došljake ljubazno, srdačno i s onom neprisiljenošću, s kojom se mogu primiti samo ljudi, koji gotovo svaki dan zalaze u kuću. Ja ih nisam poznavao i pogledom upitam djevojke, tko su ta gospoda. Ružica nekako smetena, mijenjajući boje u licu, ne odvrati mi ništa, valjada i nije razumjela mogega pitanja. Milka i Ljubica tek sažmu ramenima. Činilo mi se, kao da im posjet nije zgodno i drago došao.

Medjutim se primakoše gosti. Korić ih redom predstavi. Bili su najbliži susjedi. Najgojniji od njih,

po izgledu i najdobniji, bijaše vlasnik nove kuće dolje u ravnici, neki gospodin Jovanović, trgovac iz Zagreba, čovjek pristao, muževna i simpatična lica, nešto sa značajem levantskoga tipa. Drugi je bio barun Plessenberg, gospodin blizu četrdesete, s pravim germanskim tipom u dugoljastu licu, s neobično jasno-plavom carskom bradom i ogromnim modrim očima, odjeven u lovačko štajersko odijelo. Treći, najmladji, bijaše pristao mladić od kojih dvadeset i pet godina, dosta neznamenita i nedužna izgleda, pomno odjeven po najnovijoj gradskoj modi, očito kratkovidan unatoč cvikera debelih stakala. Zvao se je Ljudevit Slamnica, a bijaše odvjetnički perovodja u nekog odvjetnika u susjednu trgovištu. Iz razgovora doznadoh naskoro, da je Jovanović došao da posjeti svoju obitelj, koja ljetuje u Donjim Cerovcima, a barun Plessenberg da se nalazi — ne mogoh znati pravo u kojem svojstvu, valjada i on nije pravo znao, da se nalazi prijeko na imanju grofa Attemsa, odakle gotovo svaki dan prelazi ovamo u Hrvatsku u pohode k susjednoj vlasteli. Nešto pocrvenjeli, inače veoma aristokratski zavinuti tanki nos, kao da bi mogao odgonenuti veliku simpatiju za ovu stranu Sutle. Slamnič se je dosta nesigurno, gotovo nespretno približio gospodjicama, poglavito pogledavajući ovamo k Ružici. Nisam dugo trebao, da pogodim, da je Ružica ponajglavniji razlog, što ovamo dolazi. No opazio sam takodjer, kao da jedini Vladimir dobrim okom pazi Slamnićevo nastojanje, da bude što bliže Ružici. Sam Korić očito se silio, da izgleda, kao da ne bi ništa opazio, a obadvije mladje sestre nisu ni prikrivale svojega nezadovoljstva, dok su se Ružica i Slamnič sve više i više gubili u posebnu razgovoru, te je trebalo dva tri puta da otac kaže kćeri, neka podje u kuću, da učini sve, što treba za užinu i večeru.

— Gospoda će ostati ovdje? Ne — ne! Ne primam nikakovih izgovora. Dakle, molim te, Ružice, udesi sve! — kaže Korić. On još u riječi i Ružica baš u koraku da otidje, kad se iz vrta kod ljese jave neki pozdravi. Bio domaći župnik s kotarskim pristavom (ili bolje jurasorom) i općinskim bilježnikom. Svu trojicu znao sam još od prije. Dolazili su češće i k Batoriću. Župnik Lacković bijaše na glasu veseljaka i poštenjaković. Njegova dva druga ništa manje. Korić je svu trojicu primio s velikom radosti, gotovo i pomno i s veselom bukom, koliko je to u njega moguće pokraj njegova vječitog dostojanstva u svakoj kretnji.

Tako se je ujedared sastalo čitavo društvo. Moram iskreno priznati, da mi to u prvi mah ne bijaše po volji. Ja sam se veselio, kako ću s Korićem probaviti vrijeme i opet štogodj zasebno njegovo u njega otkriti. Ali zabava se tako ugodno i lijepo razvila, da sam se brzo udobrovoljio. Ružica je uz pomoć sestara i inoša u tili časak stvorila pred nama pun stol, a župnik s debeljakovićem pristavom izgonio jednu šalu za drugom, da se je sve orilo od smijeha. Za večere „konstituiralo se” društvo. Kućedomaćina predade stoloravnateljstvo župniku, koji se je svojski latio posla, nazdravljajući zdravicu za zdravicom. Naravno, da je i ponešto bučno postalo na veliku radost Ružice i Slamnića, koji se mogoše tim lakše podavati svojim razgovorima.

Barun, koji je cijelo vrijeme vjerno vršio propise križevačkoga statuta i obdržavao starodrevne običaje, očito je zašao u neku vatru, čisto u neku ratobornost i hvalisavost. Stao se čovjek dičiti, da je potomak krstaških vitezova, da ima strica, koji je „majoratsherr” negdje u Šleskoj, te ima silnih dobara na austrijskoj i pruskoj strani; da bi po pravu — kako li — i on morao imati nešto od dohodaka tih

dobara, ali — ali. Uostalom ništa za to, on ipak ne zaboravlja, da je Plessenberg. Najzad stao čovjek nešto čavrljati, kao da tu u Hrvatskoj i nema prave aristokracije, onoga pravoga plemstva, — tako nešto. No — tu jenazlo nabasao. Korić, kao ranjen lav, skoči i gotovo patetičnom pozom stane suprot baruna.

— Što je to vaše plemstvo? Ništa zato, što smo siromasi, — ali ipak ne dam ja svoga plemstva ni za vaše kneževstvo ili grofovstvo. Što vi mislite, barune? Vi ćete u svojoj familiji diljem stoljeća moći da nabrojite tek nekoliko junaka, proslavljenih u boju i palih na ratištu, a znadete li vi, da eto ja — tek plemić bez grofovskog ili barunskog naslova — eto ja u svojoj obitelji gotovo kroz stotinu i stotinu godina i ne nalazim pretka, koji bi bio u svom domu na mekoj postelji umro, već redom i šukundjed i pradjed i djed i unuk — redom — redom — kroz koljena i koljena — padaju na bojnopolju. I tako je tek na jednoj strani obitelji, što znadem, — na kršćanskoj, — a kako je opet na drugoj — bosanskoj, gdje zacijelo isto tako bivaše!

I sad se bujica Korićevih riječi spustila starim svojim koritom — stao pričati o rođacima begovima. Tu je izazvao ne mali otpor u Jovanovića. Taj je napokon suviše živo nosio u sebi i u duši svojoj tradiciju o stoljetnom jadu i ropstvu bijedne raje, kao i tradiciju o padu carstva srpskoga na Kosovu, a da bi se mogao odmah uzvinuti do shvaćanja Korićevih riječi, kojima je slavio bosanske begove i Turke. Napokon i župnik, pa i svi ostali nisu ga pravo razumjeli. Svima je bilo čudno, kako može Korić da slavi begove i age, o kojima i narodna pjesma i Gundulić i Mažuranić pjevaju, da su mučitelji kršćanske raje.

No Korić nije se dao smesti. Suviše bio je uvjeren, da pravo govori, pa i suviše je ljubio svoje begove

i svoje „rodjake“, da bi odstupio ma i za dlaku. Uistinu divih mu se. Napokon u ono vrijeme doista i predsuda i nepoznavanje stanja stvari, i narodna tradicija i politička agitacija, sve — sve — bijaše protivno onakovu stanovištu, kakvo zauzimala je moj beg sa Sutle. Morao sam jednako da sama sebe pitam, odakle tomu čovjeku toliko samostalnosti i slobode u mislima, da može biti takova uvjerenja? A nije crpao iz engleskih ili njemačkih političkih listova i brošura. Prije svega on ih nije čitao, a drugo i ne bijahu njegovi razlozi istovjetni s razlozima zapadnjačke politike, niti se njegovo uvjerenje prostiralo istim opsegom. Njegova obrana begova i aga ograničila se uvijek tek na begove i age iz Bosne, i koliko je trebalo da njih brani, toliko je samo uzimao u obranu Turke i muhamedanstvo. Ta očito bijaše, da ga je ljubav spram pradjedovske domaje i ljubav spram potomaka njegovih djedova uzdigla na tu objektivnu visinu, na kojoj ga ne mogaše ništa više dohvatiti, što bi priječilo, da se istina vidi.

Najzad je iste večeri svojim dubokim uvjerenjem i toplom riječi doveo cijelo društvo — dapače i Jovanovića i župnika Lackovića, — da su se barem taj put i oni uznijeli za begove i pozdravljali u njima braću, kad je po svom običaju izrekao svoju poznatu zdravicu Bosni. Dapače kao da se je društvo još više veselilo i još bolja volja nastala od ove zdravice. Pjesma zaori starim dvorom i ne samo pjesma, rodjena u seljačkoj kućici uz Sutlu ili pod drevnim krovovima zagorskih vlastelina, već takodjer pjesma iz Bosne, pjevana i od begova i od kršćanske raje.

Gosti ostadoše dugo. Davno prošlo, što se pijetlovi onamo iz dvorišta javiše prviput i drugiput, a stolaravnatelj još uvijek sipa kao iz rukava zdravicu za zdravicom, društvo pak poslije svake zdravice nakon ispražnjenih čaša pjesmom narodnom davaše

oduška svojim razmahanim osjećajima. Sam kućedomaćina ipak se je čuvao, da se ne ogriješi o svoje navade. I taj put nije smetnuo s uma, da bosanski begovi ne piju vina.

Stao dan svitati, kad je prestala zabava. Ja sam naravno ostao u Cerovcima Banskim, da prenoćim. I nije mi bilo žao, jer sam sjutra dan upravo prekrasno sproveo vrijeme. Počevši od samoga Korića do posljednjeg čeljadeta u kući, svak božji gledao je i trsio se, da mi što više ugodi. A glavno — sad sam tekar dospio do toga, da se sa Korićem porazgovorim o njegovoj najvećoj ljubavi — o srodstvu njegovu s bosanskim begovima i opet da i inače upoznam njegove sve prilike. Tako mi je umah iz jutra razjasnio svoj odnošaj naprama Ružičinu zanimanju za Slamnića.

— Ja vidim, da nije djevojci ravnodušan. — govoraše mi u bašči poslije kave, — — a i vidim to, da se i on zanima za nju. Ta — mogao si i ti opaziti. Jučer se opet cijelu večer razgovarahu na samu; nisam htio da se upletem. Napokon — ti znaš — mi muške glave nismo za takve stvari. A ona — vrag bi znao — kao da nije od moje krvi. Vjeruješ li mi, — nju ti ništa — ama baš ništa ne zanima naš rod u Bosni. Ne može se reći, da se zaboravlja, — ali opet — opet nije kao što je na primjer moja Milka. Ah, to ti je kao da je kakova Nelipićeva ili Kotromanovićeva. Da, ja ne znam, znade li Ružica, da je našu obitelj opjevao Kačić. A tako — dodje kakav Slamnić — i ona — ona zacijelo ni jedan časak ne pomišlja, da je on seljački sin — oдавle iz sela dolje, — otac mu je bio kmet. — Dobro — dobro, danas su drugi nazori. Čuvao me Bog, da ne bih bio liberalan, meni su sve aristokratske ludorije daleko od glave, no opet — teško ti je, kad misliš: od tako stara si roda, da ti početak imena i obitelji seže još u dane, kad je Kulin

banovao ili Tvrtko kraljevao. No — neka bi i to bilo, ali taj Slamnić — oh, — da ga čuješ, kako ne može nikako da shvati mene i moje simpatije za begove !

— Ali — stani der, — meni se čini, da je čovjek razuman, nadalje ispitan je, pa i naobražen. Ti ne bi dobro činio, da mu se protiviš, — uzmem ja.

— Šta ti ja znam, — tek ne bi mi bilo mило. I baš što nemam pametna razloga, da se otimam kćeri i njezinim željama, — baš to me i ljuti. Napokon ja bih volio na njezinu mjestu, da ostanem gospodjica Korićeva Cazinska, rodjaka begova Korića, nego li gospodja advokatica Slamnička.

Nisam htio da se dalje o tom razgovaram. Navrnem s toga govor na drugu djecu. Upitam ga za sina Vladimira, za Milku i Ljubicu.

— O — ti me bolje shvaćaju. — Milka, kako rekoh, gotova kneginja iz dana starohrvatskih i bosanskih. Ne će ona zaboraviti, koja joj krv u žilama teče. A Vladimir ? Oj, — velim ti — ne što mi je sin, — ali krasan — junačan mladić. Da je vojnik — uvjeren sam, on bi osvojio mjesto u historiji. Dakako — jedinac sin — pak — pak ! No — ne ćemo o tome. Velim ti jednom riječi : krasan mladić. Taj vjerno čuva tradiciju imena i roda !

Malo po malo počeo je da priča o sebi. Dašto, najviše sam morao slušati iz historije njegove obitelji. Saznao sam, da već u trinaestom stoljeću imade traga njegovu plemenu, koje je isprvice bilo nastanjeno negdje u Gackom polju. Poslije se zaklonilo više na sjever i steklo posjeda oko Cazina, Krupe i onih krajeva. Poslije pada Bišća jedan je ogranak pribjegao ovamo u zagrebačku županiju, a drugi je ostao u Krajini, u Turskoj Hrvatskoj, prihvativši muhamedanski zakon.

Grana, što je ovamo došla, prolazila je tečajem vijekova svakojako. Bilo je slavnih časova — dašto samo u toliko, u koliko se misli pri tome na junačko prolijevanje krvi za kralja i dom. Inače, naročito što se tiče zemaljskih dobara, izgleda sasvim, kao da su Korići taj dio svoje sreće i blagoslova ostavili u staroj postojbini. Ondje im se prostirahu dobra na daleko, ovdje pak čas dobivaju tek od kojega Frankopana ili Zrinjskoga kakovo dobarce za vjernu i požrtvovnu službu u ovom ili onom pokolju s Turcima, čas od biskupa zagrebačkoga kakav predij, napokon i od kralja jedno imanjce preko Kupe; ali uvijek sasvim na granici osmanskoga carstva, tako da su u prvo doba morali jedva stečeni posjed svaki put naskoro prepuštati osmanlijskome osvajaču, a u kasnije doba — opet gradačkoj komori, da se ustroji vojna austrijska krajina. U osamnaestom vijeku dapače malo što nisu izgubili plemstvo za uredjivanje Krajine. Carski generali ne bijahu tek zadovoljni, da im dobro njihovo, tada u blizini Karlovca, utjelove Krajini, nego su im znali izmamiti i obiteljska pisma, da ih onda mogu kao krajišnike-vojnike skućiti pod vojnu dužnost, i zacijelo im išlo kao i mnogim hrvatskim plemićkim obiteljima, koje su na taj način izišle iz knjige plemstva kraljevine. No Korići su na sreću imali rodjaka u zagrebačkom kaptolu, koji je kao svećenik i opet kao član raznih kraljevinskih deputacija imao sveza na bečkom dvoru, te znao po tom osloboditi Koriće od krajiške vojske, pribavivši im natrag plemićke listine. Tako su došli ovamo u najgornji dio domovine, gdje se ženidbama i nasljedstvom iz toga kanonika dokopaše prilična imutka. Pradjed moga „bega“ dapače bio je jedan od najimućnijih vlastelina u županiji varaždinskoj. Sin njegov, a djed „begov“, nije povećao tog imutka, no sačuvao ga

u istom objamu. Uza to je podigao ugled svoje obitelji time, što je u carskoj službi dotjerao do obrstara, te bi bio zacijelo postigao i generalsku čast, da nije u napoleonskim ratovima izgubio nogu, te morao u mir. Njegov sin nije se posvetio vojničkoj službi, već je ostao kod kuće. Bio je to čovjek dosta nesretan i imadjaše sto jada i sa svojim kmetovima i sa svojom mnogobrojnom obitelji, koju mu je rodila skromna tiha ženica, po porijeklu Njemica, kći osiromašenog baruna i carskog oficira. Kažimir bijaše njihovo najmladje dijete i jedini muški potomak. Za njegova djetinjstva već je očev imutak mnogo pretrpio što raznim nezgodama, što mirazima za starije sestre. A kad se je opasao muškom snagom, — ostalo bome od obiteljskoga imutka jedino imanje Cerovci Banski. I on kao da nije bio sretniji od svoga oca. Oženio se s kćerkom susjedna vlastelina, koja mu nije ništa donijela, ali je kao i on bila potomkinja stare hrvatske plemićke obitelji, doseljene iz bosanskih strana. Kad je prestala tlaka, morao je Kažimir u državnu službu, jer nije bilo mjesta za oca i za njega na imanju od jedno trista jutara. U službi nije mu bilo napretka. Ne s toga, što ne bi bio vješt ili što ne bi radio, ali je toliko govorio i snivao o rodu svome u Bosni i izricao svakom prigodom nadu, da će apoštolski kralj još vladati u Bosni, te su Nijemci najposlije naslućivali, da je on nekakav politički agitator, gotovo panslavist. To mu je pokvarilo svu karijeru, — dapače i u šezdesetim godinama nije veliki župan kod obnovljenja ustava za županijske restauracije nikako pristao, da ga biraju županijskim sucem. Tako se je vratio na domaju, gdje je naskoro preuzeo gospodarstvo, jer je starac umro. Još na smrtnoj postelji razgovarao sa sinom o Bosni i pitao se, hoće li možda sin tako sretan biti i doživjeti, da Korići dobiju opet svoja imanja

u Bosni. Na svom dobru živio je poput drugih zagorskih vlastelina, čuvajući vjerno domaće običaje. Pateći se dosta gospodarstvom i u vječnoj aritmetičkoj neprilici, da u bilanci svede dohotke u jednaki razmjer s izdacima. Nije bio rastrošan, ali opet od dobrih starih vremena ostale su tolike navike i potrebe, koje su u tim nepogodnim novim danima ujedared postale skupocjene, — a opet stara dobra vremena nisu do tih navika ništa drugo za sobom ostavila. Osim toga je nastojao, da mu budu djeca u svakom pogledu dobro odgojena i sasvim naobražena. Dao ih je u zavode i u škole. Naravno je dakle, — da su Čerovci Banski teško nasmagali sredstva za sve ove potrebe. Morao se bome Kažimir svakojako trapiti i mučiti. A k tomu potpuno zanemarena narodno-gospodarstvena politika u zemlji!

Dosta mi se toga dana izjadao. Gotovo bila u pogibli njegova dobra volja. No zato poslije večere! Padaše kiša, i mi smo morali biti u sobama. Naravno, da je zabava brzo pošla najmilijom njemu kolotečinom. I kad se je najjače razglagoljao, — a pri tome bijaše dakako na oko uvijek miran i dostojanstven, — u jedared bi, regbi usred izreke, prekinuo govor, ustao sa stolice, pošao u svoju sobu, da se za kratak čas vrati, noseći u objema rukama prilično omašnu kutiju — od željeza.

— To su „naše“ bosanske listine! — izrekne svečano, uza to ipak s nekom nježnom naivnom crtom u licu, pa me znalično pogleda, što ću ja na to, — gotovo činio mi se, da se nada, te ću se od čuda, poštovanja, čega li, spustiti sa stolice na pod.

— Da vidiš, — da nisu moje riječi baš onako bez pravoga temelja! — Tu — evo, gle — u toj kutiji — ima za me više vrijednosti, nego li za Rotšilda u njegovim verthajmovkama!

I on najprije sjedne, smjesti kutiju tako, da je prilično daleko bila od svjetiljke, dapače — nalije čašu vode i stavi je tik sebe.

— Treba za svaki nesretni slučaj da smo sigurni ! — rekne mi, i kad sam još uvijek dosta jasno u svom licu izricao, da još ne razumijem, čemu čaša vode, onda se dalje objasni : — Eh, nikad ne znaš, gdje te vrag čeka. A baš kod takovih rijetkih starina ! Molim te, uzmi, može se svjetiljka prevaliti ili raspuknuti, — eto onda plamena, moraš dakle misliti, da imaš, čime ćeš gasiti.

Nisam mogao a da se malko ne nasmijehnem, no u isti se čas zastidjeh toga smijeha, jer napokon ganula me i morala me ganuti ta velika brižljivost, u kojoj se je odavala ljubav — ogromna — ogromna ljubav. I sad mu zbilja vjerovah, da se ono malo prije nije istom našalio, kad je svoje blago pretpostavio Rotšildovu zlatu.

No moje divljenje još nije bilo pri kraju. Vidim najedamput, da Kažimir odvezuje svoju crnosvilenu narodnu kravatu, otkapča ogrlicu košulje, zatim puceta prsluka i gle — uzimlje s gola vrata tanki srebrni lančić, na kom je visio dosta velik željezni ključ.

— Vidiš— ovdje na grudima svojim čuvam ključ, tu je najsigurnije. Samo mrtvu mogli bi mi uzeti ključ, — rekne nekim odlučnim — malo ne grubim tonom, pa u isti čas svečanije, nego li naš svećenik tabernakulum ili rabin toru, otvori kutiju.

Unutra ležao dosta omašan svežanj požutjelih pergamena i na pô trulih papira s kutijicama pečata.

— Evo — najstarije ! Iz godine — gledaj — jasno se čita : anno domini — da — 1213. — jest 1213. — izdano u Dubrovniku, gdje se potvrđuje knezovima Korićima, da su uvijek bili milostivi prama dubrovačkim trgovcima, te im se zato dopušta, da smiju imati u Dubrovniku kuću svoju. A evo ove. Ta je

važna. Od bana je Ninoslava, koji im podjeljuje grad Visuć za vjernu službu u ratu. Čitaj godinu. Čitaš? Ta — pazi dobro, — kako ne možeš, — evo: 1235., dano u Glamoču: — ali ovu — ovu — eto pisanu bosanskinu pismom — u starom jeziku. Znadeš li to čitati?

— Kako ne bih! — odvratim i htjedoh da uzmem listinu u ruku, jer me je uistinu zanimala. No on mi nježno otpovrne ruku i nestrpljiv mojim azbukovanjem stane sam čitati glasno, gotovo napamet kao kalugjer:

— „V' ime oca i sina i svetago duha, amen. Milostiju božijom mi gospodin Štefan Tomaš, kralj Srblema, Bosni, Primorju, Hl'mskoj zemli, Dalmaciji, Horvatom, Donim krajem i k tomu, dajemo na znanje vsakomu človjeku, komu se podoba i pred koga obraz se iznese sije naše zapisanje s našom velikom visućom obistranom zakonitom pečatju” . . .

I pročitao je dugu listinu, u kojoj gospodin Štefan Tomaš, „bosanski kralj”, poštenomu vlastelinu Koriću ponovno podjeljuje i priznaje nekakva prava, — ne sjećam se više, kakova prava. Da pravo kažem, mene i nije u taj čas zanimalo sadržaj listine. Ta — glavno me u jednu ruku osvajao sam prijatelj Korić svojim cijelim držanjem, svojim svečanim glasom, pak — onom velikom ljubavlju, što se je nalazila i u njegovim pogledima, upravljenim čas na listinu, čas na mene, i u podrhtajima njegove riječi, — ah, šta — i u samom načinu, kako je pergamenu držao u ruci. Napokon osvajao me i sam po sebi šum starinskih riječi kraljevskoga pisma, pisana u domaćem rodjenom jeziku, jeka toga kraljevskoga govora u tim starodrevnim zidinama stare hrvatske kuće, — ta — gdje bih uzeo pravo pero i čitavu riječ, da opišem i izrečem sve one osjećaje, sve one misli, tužne i teške misli, a ipak i nekako ponosne i uznosne, što su mi u onaj par dušom brodile!

Tek — meni se moj „beg sa Sutle” nije više ni malo pričinjao ni bizaran, ni pretjeran, gotovo ni romantičan.

* * *

Godine prodjoše. Ja sam morao u tudjinu, pa tako dodje, da nisam Korića cijelo vrijeme vidio. Gotovo mi iščeznuo s vida. Samo sam znao, da živi svojim dojakošnjim životom, od kćeri da mu se je udala samo najstarija kći i to za Slamnića, a sin da mu je u javnoj službi. Tako dodje ljeto godine sedamdeset i osme. Desio sam se onda u Osijeku u Slavoniji. Ondje svaki dan prolazila vojska, da krene dolje k Savi. Ulice su vazdan vrvile vojnicima svake vrsti oružja, generalima, židovskim poduzetnicima, žurnalistima i silnom kolijom slavonske paurije, što su ih oblasti tjerale k četama, da voze zairu i hranu.

Jednoga popodneva išao sam s nekoliko znana na kolodvor, da vidimo dolazak neke regimente čak iz Moravske. Tu na kolodvoru nadjem — Korića ! U prvi mah nisam mogao očima vjerovati, da je to uistinu moj prijatelj iz Zagorja. Ali — tko drugi da tu štoji u uskom narodnom odijelu, nego li moj beg sa Sutle ! Pak onih pet šest godina, što se ne vidjesmo, gotovo ga ništa ne promijeni. I još uvijek je izgledao izvrsno kao ono u Batorića, pa zadržao svoje dostojanstveno držanje, samo — pričinjaše mi se nešto manje miran. Mene i nije opazio, niti je čuo moga doziva. Brzim koracima pojurio nekud na suprotivnu stranu, pitao uza to svakog željezničkog službenika za nešto, jednako uzimao sat iz džepa i pogledavao na nj, da isti čas zirne na kolodvorsku veliku uru.

— Ta — molim te, amice, — zar me uistinu ne vidiš i ne čuješ? — ulovim ga najzad.

— Zdravo, zdravo ! Baš mi je milo, da koga toga poznatoga nadjem. — Čekam sina, on treba danas da dodje. — A kako ti ? — Morao je još jučer doći, — a nema ga i nema ! Pa ni odgovora.

— Ali molim te, reci mi, kako si ti došao ovamo ? I zašto treba da dodje tvoj sin ?

— Ti pitaš ? Zar ne pogadjaš ? — U Bosnu idem, pak i moj sin ide ! — No oprosti malko, — vidim ondje glavarara postaje, — baš hoću da ga pitam, dolazi li može biti prije noćnoga vlaka kakav specijalan vojnički vlak, — pa će moj Vladimir takovom prilikom doći. Da — i moj mali Ostoja — i on je mobilizovan. Baš mi je milo. Zar ne — i tebi se čini, da ne će biti pogibli ? U ostalom : što Bog dade i sreća junačka !

Jedva jedvice mogoh ga navesti na dulji razgovor i pridržati uza se tek onda, kad je i od glavarara postaje saznao, da do noći ne dolazi više nikakav vlak. Dakako sasvim je nestalo njegova nekadašnjeg mira u kretnjama. Gotovo prekidano i bez saveza ispričao mi, da je na glas o okupaciji i mobilizaciji telegrafično pozvao sina Vladimira, sudbenog pristava negdje u Srijemu, da se kao pričuvni časnik javi vojnoj vlasti za službu kod okupacione vojske. Isto je tako za mladjega sina Ostoju, koji je upravo ove godine služio svoju dobrovoljačku godinu, ishodio, da su ga premjestili k bataljunu, koji je već u prvi kraj bio mobilizovan.

— Neka Korići ne fale u Bosni, kad apoštolski kralj, nasljednik bosanskih kraljeva, svoje zastave u bosansku grudu zasadi ! — Tek uzmi Vladimira ! Niti znam, da li je učinio, kako mu brzojavih, niti dolazi li ovamo, — ama ništa. A morao bi, jer ga premjestiše od Leopolda k Šokčeviću, valjda onda mora ovamo doći. Stoga i ja krenuh ovamo !

Poslije mi je povjerio, da je i on nakan primiti kakovu službu, dakako : „godine mu ne dopuštaju,

da bude pod zastavom", — ali bi želio postignuti kakovo povjerenstvo ili takovo što. Dašto, morao mi priznati, da dosele njegovo nastojanje nije imalo nikakova uspjeha, dapače ni povoda, da se nada uspjehu.

— Još uvijek drže, da sam pogibeljan — što li ! — A Slamniću ponudiše sami, da im ide kao ratni komesar ili pravni savjetnik — tako nešto. I taj čovjek odbio ! Pa taj imade moju kćer !

Teškom ga mukom nagovorim, da dodje sa mnom u grad. Htio je da do noći čeka na kolodvoru. Ova briga, da li se Vladimír odazvao njegovu pozivu, bijaše jedini osjećaj u duši njegovoj, što je mutio od časa do časa njegovu veliku — gotovo ogromnu radost, koja je presvojila cijelo njegovo biće s pomisli, da je eto došao čas, gdje se Bosna povraća pod pravu krunu i k pravome svojem kralju, pa da se „djeca starodrevne obitelji Korića" u objema svojim granama sastanu pod istim vladalačkim žezlom. Onoga popodneva još se nije znalo, da će Hadži Loja razviti bojni barjak i usprotiviti se odredbi Evrope. Sam Korić je po prilici od riječi do riječi prihvaćao smisao Andrašijeva govora u delegaciji, pa je bio s te strane sasvim miran, premda je nekoliko puta spomenuo izreku : Što Bog daje i sreća junačka !

Cijele večeri gubio se u svakojakim pitanjima, kako će to novo doba nastati, kako će on sa svojim rođjacima begovima najprije moći da se nadje i upozna, a onda opet umovao, komu bi se preporučio za službu u Bosni.

— Jer — znaš — drugačije bome — teško da bih mogao doći dolje.

— Tko ti je na imanju?

— Moje dvije kćeri, — oh, — bolje ti one gospodare od mene. S te strane lako. Sad mi je glavno Bosna ! Eh, amice moj, da Vladimir — uzmimo

tako, — nadje dolje sreću svoju, eto nas onda opet u staroj našoj domaji. Pa kako bi to krasno bilo, na primjer — no da — ja tek ovako, — na primjer: ondje su begovi Korići, nešto dalje su vlastela Korići, pa opet braća — pa dobri medju sobom — aj, — kažem ti — krasota ! Napokon, zar se i ne bi moglo tako desiti ili barem slično? U ostalom kako bilo da bilo, za nas dolazi novo vrijeme ! Bože, Bože, da je to mogao otac moj doživjeti !

U hotelu, gdje se je nastanio, čekaše ga brzov. Vladimir mu javlja, da je učinio po njegovoj želji, te se javio vojnomu zapovjedništvu na službu, koje ga je i odmah primilo, pridružujući ga četi, koja je mobilizovana. Korićeva radost bila je silna. Jedva jedvice sam ga sklonio, da je oko treće poslije ponoći pošao na počinak.

Pa onda sutra, kad je Vladimir osvanuo, onda prekosutra, kad je otišao u Brod, ah, — starac Korić gotovo nije izlazio iz svoga slavlja. Na sebe i svoju želju, da dobije kakovo zvanje, nije sada ni mislio; tako je bio sav zaokupljen ponosnim i sretnim osjećajem, da su mu dva sina na putu u Bosnu.

Kad je jeknula prva puška, što je svijetu objavila, da se baš svi Bošnjaci ne slažu sa zaključkom diplomata evropskih u Berlinu, Korić se je ponekle trznuo. Javio se u njemu otac, koji je očima velike roditeljske ljubavi ujedared zamijetio, u kakvu je silnu opasnost vrgao djecu svoju. No tek časomice bijaše slab. Brzo je odrinuo od sebe svaki poriv straha i zabrinutosti, da se tad još jače stane opajati zanosom svojim i nadama svojim. Uza to bude od dana do dana nestrpljiviji, što ne može nikako postići, da ga zovnu u Bosnu na službu. Već je smišljao, ne bi li makar nastojao i tražio, da dobije kakovo mjesto u kojega od poduzentika trgovaca, što su vojsci dobavljali hrane. To ga je držalo u Osijeku.

Jednoga popodneva dojuri sav radostan i veselo razigran, te mi priopći, da je našao zgodu, da podje prijeko. Neki trgovac vinom da ga je namjestio. Još nije gotovo u pô svršio svojega pripovijedanja, kad u sobu unidje brzojavni raznositelj, te mu predade telegram.

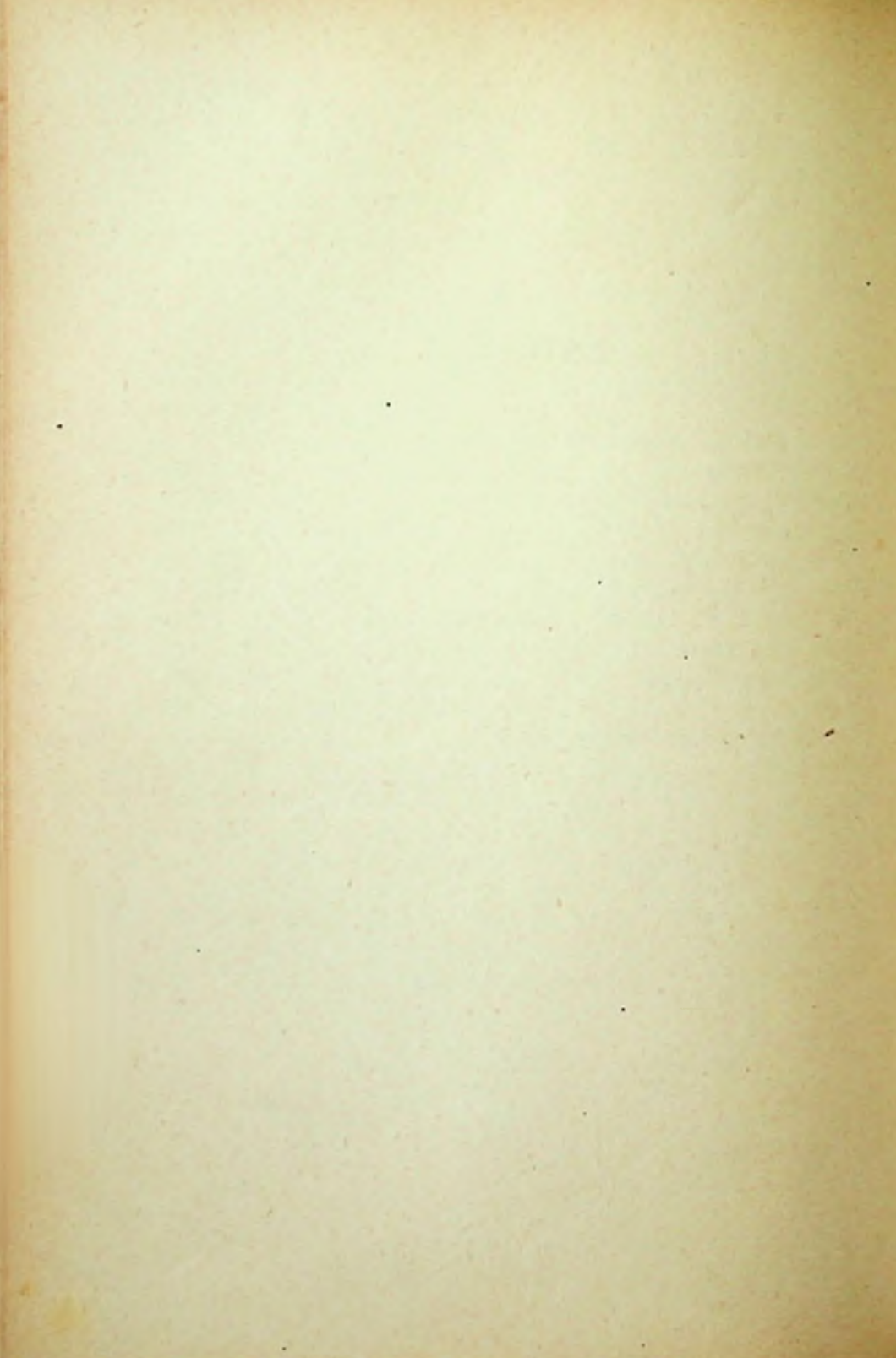
I meni čisto da se otima pero iz ruke. Gotovo nemam volje ni snage, da opišem svu nevolju — svu strašnu nesreću, koja je mojega prijatelja, „bega sa Sutle”, najednom snašla, da ga zavrti u bijesno kolo i da ga sasvim uništi.

Brzojav mu javio, da mu je mlađji sin kod Jajca pao. Starca je zahvatila omaglica od boli i očaja. Gotovo ga smrvi, kad je nekoliko vremena kasnije dobio od Vladimirova prijatelja pismo, u kojem mu je javljao, da je Vladimir u bega Korića našao sakrita oružja, pak je po nalogu generala morao toga bega predati, da ga strijeljaju, ali da je još iste večeri to vršenje svoje bojne dužnosti morao platiti životom, jer ga je sin begov usred carsko-kraljevskog tabora ubio iz pištolja, i da je pô sata kasnije ratni sud begova sina odsudio na smrt.

Tako se „rodjaci” našli u Bosni, da jedan drugome zataru pleme i ime, a moj Korić ostade posljednji svoje krvi, da i on brzo poslije toga za uvijek sklopi trudne oči. A njegovih Cerovaca Banskih više i nema, jer je praktični Slamnić izračunao, da će najbolje biti, ako se imanje dobro medju seljake rasproda. A dvije mlađe kćeri? Čuo sam nešto, da su u Bosni — u nekom samostanu — ili pak učiteljice.

SADRŽAJ.

	Strana
Uvod	5
Illustrissimus Battorych	9
Diljem Brezovice	35
Roman portreta	53
Na Badnjak	79
Na groblju	99
Plemenitaši i plemići	111
Na Januševo	141
Mlin kod ceste	171
Idila staroga ljeta	201
Starci	241
Perillustris ac generosus Cintek	279
Beg sa Sutle	323

McRae Road
1911

KSAVER ŠANDOR GJALSKI

SVEUKUPNA DJELA

SERIJA I. — SVEZAK II.

IZ VARMEGJINSKIH DANA

(IZ VARMEGJINSKIH DANOV.)

NAKLADA PIŠČEVA.

KSAYER ŠANDOR GJALSKI

IZ VARMEGJINSKIH DANA.

PORTRETI, AKVARELI I RAZNE RISARIJE.

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU
1912.

ŽITOMIRSKI GOSPODIN.

I.

Bila divna srpanjska noć, — noć sjajna od pune mjesečine, tajnovita od gustih crnih sjena, svježja od rose sa livada i od daška sa bregova, miomirisna od zrele trave i voća, a mirna i tiha od uspavana svijeta; sva velebna i bajna pod dalekim tamnomodrim lazurum ljetnoga neba.

Moglo je biti blizu ponoći, kad se taj veličajni mir prekide kotrljanjem kolica po bijeloj, nedavno nasutoj cesti žitomirskoj. Dobrodušno lice mjesečevo kao da se na smijeh iskrivilo, spazivši kolica, kako se u svakojakim vijuganjima strelovito odmiču cestom od žitomirskoga dvora, gdje isti čas kroz sjajno rasvijetljene i širom rastvorene prozore zaori bučna i vesela pjesma: „Pijmo anda, braća ma, doklem pukne zorja, ar je ovo navada slavnoga Zagorja!”

Na kolicima, od vrste tako zvanih štajerskih kočijica, zibalo se i ljuljalo na usku sjedalu ogromno tusto tijelo jurasora Šebešića, gospodina od kojih šezdeset godina. Te mu godine ipak nisu uzele naziva: „mladi špektabilis”, niti su ga lišile nekih kreposti, koje se stiču u slavnoj izreci: „Mladost — ludost”.

Ma da je noć bila dosta svježja, mladi je špektabilis razvalio od sebe kaput, prsluk i samu košulju, razgalio rutava tusta prsa i s očevidnim naporom lovio zrak, teško dišući od silne vrućine. Nad sobom je držao razastrt ogroman platnen suncobran, što ga

je na kolima bio zaboravio zemljomjer Nijemac, a toga je opet Šebešić zaboravio gore u Žitomiru. Suncobran bijaše dugim svojim držalom uprt u pod kočijice i Šebešić ga grčevito držaše objema rukama — i temeljni u svijetu zakon ravnotežja bio je spasen.

— Uh, per amorem Christi, to prokletu sunčece — kak pak denes kuri ! — Da je gde barem kakove senčice, ali nigde niš — niš ! — promrmlja s faustovskim očajem naš spektabilis, pa odmah zapadne u dugo razmatranje, nisu li on i sudac napokon ipak krivo imali, što su bacili u koš podžupanovu naredbu, da se ceste zasade dudovima.

— Bilo bi ipak sjene, al ovako — da poludiš — ta skuhat će mi se mozag ! — Uh — ta vrućina ! — i Šebešić potegne malko svoju golemu kudravu glavu (šešira je odavna nestalo negdje u dubinama kod nogu) ispod suncobrana, te se zgrčenom pesti bijesno zagrozi prema sjajnoj kruglji na nebu i — gotovo sramota je, da se kaže za čovjeka suca — on ispruži prema dobrostivom mjesečevu licu svoj debco i nešto nespretan jezik, a divnom se noći stane razlijevati glas, sličan onomu ovce ili koze, a iz njega se opet složi kletva na sunce.

— Ta, velim ja — vrag je sunce i dnevna sparina. Mjesec — mjesec — stvorio je Bog za gospodu. Gjavao si ga znao, nikad ja ne idem po danu ni od kuda, a danas — eto. Sad trpi, moj dragi Vespazijane ! — Što se nisi držao svojih načela i svoje navade? Pravo ti je — a kad ti se skuha glava — što ćeš onda? Gdo bu mužekom pravdu krojil? — Ali — ne bih ja bio išao, no sve ovaj Švaba — ne će on po noći — boji se za svoje duge tanke noge — pa njegova žena — aoh — ta hoće uvijek, da joj pred noć dodje kući. Ala — što će, kad ga vidi danas ! Poklopili smo ga ! Znal bu on, kad je bil med Horvati !

No Herr Laksbauer, — kako je? — A gdje je? Boga mi, nema ga! — rekne nekako prestrašeno Šebešić, obazirući se na sve strane, dapače zagledajući otraga u male šaragljice, nije li metar i pô dugi Nijemac onamo zašao.

— Boga mi, nema ga! — Što se to sa čovjekom zbilo? Aoh — ta njegova žena iskopat će mi oči — kako je strašno stroga, ma da je lijepa kao Kartažanka Didona. Ali — gdje ga je nestalo?

I dok si je spektakilis razbijao glavu, što se sa Nijemcem geometrom dogodilo, kolica su jurila dalje i dalje. Jeka im se daleko nosila, pa su se negdje u selu probudile guske i užasno ludo zagakale. Šebešić se prene iz svojih razmatranja i sav se potrese, misleći u prvi mah, da je to glas geometrove supruge. No guske su u taj čas zašutile i spektakilis se umirio, dapače već i zaboravio izgubljenoga geometra, pa je opet zapao u svoje jadikovke, što nije po običaju čekao noći, već se dao na cestu u toj „libijskoj” sparini. Htjede da u toj svojoj nevolji prikrati kao svagda časove vožnje i uzme da se razgovara sa kočijašem svojim. No taj se od boka spuznuo nekud čak do ruda i glava mu udarala čas o bedro jednoga konja, čas o bedro drugoga i na sva duga pitanja gospodarova nije bilo odgovora. Vojke se srećom zavjesiše za stupalicu boka, a konji idjahu, kako htjedoše. Tako dodju do raskrižja, gdje se cesta dijeli u tri traka. Konji htjedoše ravno, no u posljednji čas uhvati Šebešić vojke i upravi na lijevo, jer se ondje sterao uz cestu nasad topola, pod kojim se točila gusta sjena. A spektakilis čisto izgara za hladovinom. I najzad, on je posve točno znao, da taj put vodi k njemu u Lonjščicu. Tako krenuše tim putem. Napokon eto ih u dugoj aleji jablana. Šebešić malko razrogači oči, videći nedogledni red jablana, a znajući, da u njegovoj Lonjščici nema gotovo dva jablana pred

ljesom. Nikako se nije mogao dovinuti tome, otkle ujedared ta sila jablana? Jedan mu čas sune glavom misao, nisu li ga vještice zavele od pravoga puta, ali odmah je morao takvo što odbaciti, jer „vještice mogu samo po noći čovjeka smutiti“, a osim toga poznaje on svaku stazicu u kotaru; gdje bi dakle sašao s pravoga puta? I spektaklilis pokajano u duši uvidi, da je svemu krivo „ono prokletu žitomirsko vino“, od kojega oči vide sve „in multiplicatione“, pa mjesto dva jablana eto ih cijeli nedogledni red! Dok je on ovako smišljao, konji izidju iz aleje i nadju se u širokom dvorištu pred velikim zidanim dvorom — a ma — posve nenaličnim drvenoj kuriji u Lonjščici. Šebešić se gotovo zapanji. Obje ruke ponese k naduvenomu licu, uzme si ruljiti oči i prestrašeno buljiti u ogromnu zgradu pred sobom. Najzad počne kao posve izgubljen dozivati silnim i strašnim glasom najprije svoju gazdaricu Janju, a poslije i ženu geometrovu. A sav gornji sprat prostrana dvora sjajno je rasvijetljen. Bučno je i šumno u dvoru. Odnekuda se razliježu dugozvuki tužni akordi pogrebnoga korala i uskršnjih lamentacija, da bijednomu Vespazijanu hladni znoj izbija na čelo, i on već pomišlja na purgatorij. Al opet se čuje i vesela raskalašena pjesma: „kuliko je do morja gradova“, te Šebešić ne zna pogotovo, što da misli. I u taj čas, dapače neposredno pred uplašenim putnikom zaječi u tanku, ali hrpavu tenoru njemu najmilija pjesmica: „Oj čašica, verna pajdašica, kud se skitaš — ter za Šebu pitaš!“

I spektaklilis se pričini, da to pred njim stoji njegov šef Petrović, u jednoj ruci sa čašom, a u drugoj s punom bocom vina. Prizire mu se, da se sucu za ledjima tiskaju još nekakve glave i zakleo bi se, da je onaj onamo okrugli Kuntek, uza nj starac Paštrović, tamo opet podjašprišt Ercigonja — pa doktor Ašbajer — pater-kapucin Pankracijuš; —

ma ne može biti da nisu ! Ali kako? Nije li ih sve ostavio u Žitomiru? Poznaje pak svoje ljude. Gdje bi oni prije ponoći — za dana — ostavili Žitomir ! I Šebešić već ne zna, što da misli. Čisto se plaši svega. U glavi mu se krugom zakruži, a tada još začuje sve bliže i bliže užasni — kobni — duboki „miserere“. On se nauznak spusti na naslonjalo kočijice i očajno zavapi : „Ta — gdje sam? Ljudi božji — ili ako ste stvorovi bez mesa i tijela — u ime Oca i Sina i Duha svetoga — gdje sam — što to biva sa mnom?“ — Ovoj bijedi odgovori razuzdani i mnogoglasni silni smijeh. Pojave pred njim gotovo hoće da popucaju od smijeha. Skaču, guraju se oko njega, zovu ga svakakvim inenima, a nitko mu nedaje pravog odgovora, tek čuje i vidi, kako se s entuzijazmom slavi njegov dolazak. Proleti mu glavom misao, nije li na putu umro i došao u pakao, pa se gjavoli okrinkaše spodobama njegovih prijatelja, te se vesele bijednoj duši njegovoj. Strašna bol i teška drhtavica svladaše mu dušu i tijelo, a opet i neki osjećaj krivde s nezaspune kazni. Nije se mogao dosjetiti smrtnomu kakovom grijehu, poradi kojega bi mu zapadao pakao. Dakle i na drugome svijetu nije Temidina vaga baš najbolja? To mu ponekle uzdigne srce. Ako je koji put krivo sudio, nije to činio iz zlobe, niti baš iz velike koristi, ta više je činio iz prijateljskih obzira i za kakvu malu stvarcu — puricu — odojče — ili tako što. Al on je tek čovjek ! Kazat će dakle, da se njemu nema po tome toliko u grijeh upisati kakva nepravedna osuda, kad ima takvih i na drugome svijetu, gdje bi ipak mogli biti i pametniji i stalniji od istom kakova smrtna jurasora, koji u ostalom nikada i nije učio „juš“. — Ovo razmišljanje otme Šebešića prvomu strahu. I sad se usudi slobodnije ogledati oko sebe, gdje se još uvijek vrzlo kolo i svakojako mu dovikivali. Gleda on — sluša — i najzad

zaboravi pakao, i stade mu bivati nešto jasnije pred očima. Nije li u Žitomiru? I on se lupi pobjedonosno jakom svojom šakom u čelo, pa slavno i spaseno klikne: Ta — ja sam u Žitomiru! — Silni smijeh poprati taj usklik, a u isti čas već se netko našao, koji je spektaklisa Vespazijana digao sa kolica i postavio dvoru pred vrata, da ga ostala družba taj mah odvede u gornji sprat.

U palači bilo je još najmanje dvadeset gostiju. Žitomirski gospodin dao je gozbu u slavu, što za koji dan odlazi na sabor, gdje je izabran za izvjestitelja i glavnoga govornika za velevažni po kraljevину predlog. Kod njega su gosti još od jutra, a veselje je počelo od prvoga časa i nije jenjalo ni sada davno poslije ponoći. Od bučna razgovora i blažene vike, od pjevanja počimana na tri četiri strane, od zvonka kucanja čašama — dapače i bocama, teško se razabirala i vlastita riječ. Kad se spektaklisa Vespazijan pokazao na pragu, zaorio se dugom dvoranom buran pozdrav i nitko nije više slušao govornika, koji je već po deseti put nazdravio kućedomaćini kao dičnomu pöborniku prava i interesa hrvatske kraljevine i pozivao društvo, da „vanderčekom” dokaže svoju ljubav za domaćinu i za njegova načela.

— Aha — Vespasianus vinosus redivivus! Ti izmaće, o nesretniče, ali savjest te ipak povрати! Izgubljeno jagnje dva puta milije. Ali opet neka kazan mora da bude. Tri čaše — pune do vrha — da znaš, stolaravnatelju! — I odmah da ih ispije! — reče kućedomaćina Imbro Dobojević, Nj. c. i kr. Veličanstva komornik, bivši ugarski gardist i poslije neko vrijeme domaći podžupan, sada zastupnik na saboru, gospodin od kojih pedeset i šest godina, visoka, stasita uzrasta, gipka, elegantna držanja i neobično simpatična lica, kojemu se još sad raspoznavala neka-

dašnja ljepota. Obrazi mu sada bili tek nešto usplamćeni, oči se živo i oštro krijesile, a kovrčasta bujna, tek nešto prosjeda kosa, ponešto raščupana, padala u visoko čelo, i ma da je od sviju najviše pio, ostao je zacijelo najtrezniji.

— Dakle, Vespazijane, ispij ! — ponovi Dobojević, kad se stolaravnatelj približio k spektaklisu i odmah napunio do vrha tri ogromne čaše. Šebešić s divnom upravo rezignacijom i nježno-skrušenim smiješkom oko ustâ prigine se do stola i onda objema rukama prihvati prvu u redu čašu, te ju onako pognut prinese k ustima, pa se lagano pridizaše ispijajući vino. Tako je redom učinio sa sve tri čaše.

— Živio — živio ! — zatutnji dvoranom, dok se on, došavši ponekle u opreku sa ravnotežjem, spustio u stolac. Njegovo klasično pokoravanje svetosti zakona izazove neopisiv entuzijazam. Svi se bez iznimke pojagme, da posvjedoče njegov čin i svaki napuni do vrha čašu i ispije je kao svjedok, da je poglaviti i blagorodni gospodin Vespazijan pl. Šebešić svoj „crimen fugae” popravio i kazan dostojno pretrpio.

— Muzika — tuš — gdje su cigani? — vikne Dobojević, a pandur je morao taj čas otići dolje u selo, da bûdi muzikante i dovede u dvor.

— Tako ćemo proslaviti povratak miloga našega Šebe — izgubljenoga sina ! — rekne domaćina i nježno udari spektaklisa po plećima, koji je napola zaklopljenim očima i sa spuštenom glavom pozirao ravno preda se i blaženo tronuto se podsmijavao.

— Mille gratias ! — uzme onda. — Ali oprosti, illustrissime domine, sve je kriv Švaba Laksbauer — on je silio još odmah poslije pečenke, da krenemo kući ; — no da — žena mu je stroga — pa tako sam morao da još po danu krenem.

— Po danu? — i svi se grohotom nasmiju. Šebešića nije taj smijeh smeo, već se dalje izvinjavao, ističući strahotu Nijemčeve supruge, koja je krasna poput Didone, ali je veoma vruće i nagle, prave mađarske krvi. — Ubila bi ona i Nijemca, dapače i mene, da ne dodjemo danju. Jednom tek nešto zakasnimo — pa bome bilo zlo. I tako moradoh otići, da budemo prije večera kod kuće. Oprostit ćeš dakle — morat ću i sada odmah kući, prije nego se zamrači.

Oči mu kod toga zabrinuto segnu po dugom redu srebrnih svijećnjaka i kandelabara na stolu, od kojih se lijevalo raskošno crveno svijetlo. Zapaljene ove svijeće časkom ga smetoše, ali samo časkom. Dosjeti se, da se u Dobojevića često još danju za objeda užije svijetlo, žaluzije čvrsto zatvore i zastori duboko spuste, da prestane odmah svaka razlika između dana i noći, pa da se gosti ne podsjećaju na odmicanje vremena. Zato se Šebešić tek lukavo nasmiješi i rukama zrakom vodoravno na lijevo i na desno zabrodi u znak, da njega takve doskočice lje ne zavaraše!

— Ne — ne! Znam ja te mudrolije žitomirske. I moram da idem — tek izgubio sam Švabu. Tako valjda i dodje, što sam se povratio.

— Švabu? Ta — on je — on je pokojnik.

— Što! — krikne užasno prestrašeni Šebešić. — Ja ga nisam ubio, on je ispao iz kočije, udario glavom o kamen — cesta je tek nasuta — tako je — tako je! — Ali — što hasni — Mađjarica ne će vjerovati. Ona će me ubiti — ta ubit će me. Ne idem ja kući. — No koliko sam nesretan — i moram baš ja da trpim radi takog švapskog dugonje!

A iz pokrajne sobe muklo zamnije dugozvuki i dubokoglasni „miserere”. Na vratima se pokazu nosiljke, na njima leži dugo — dugo tijelo bez gibanja,

a sa svake strane nosiljaka koracaju po četiri čovjeka sa svijecama u ruci. I pjeva se tu i nariče kobna, grobna pjesma. Vespazijan sav ukočen razvali oči, sklopi ruke i zarida bolno i teško.

— Nije meni toliko za Nijemca — što mi je napokon on — tek što stanuje kod mene i što skupa dijelimo zadrugu — što je to napokon, — ali za mene mi je, što će od mene biti? Ta ono je furija — prava furija — ona nesretna njegova žena! — vikaše Šebešić očajno. — Ni mene ne ćete više dugo imati — naskoro, možda već sutra — pa eto ja idem za Laksbauerom. Ubit će me ona. Oh — bijedni moj Švabo! — i Vespazijan se baci na koljena pred nosiljku.

Davno je već povorka minula, kad je spektaklilis ustao i bacio se u prvu stolicu, da i ondje još pripovijeda Bog zna komu svoju nesreću, koja ga kod kuće čeka. Dodjoše i cigani; Dobojević ih postavi tik do Vespazijana, ali uzalud — on jednako uzdiše. Dapače njegovo mekano srce uz titraje ciganskih struna još više zapadaše u tronuće. Suze mu curkom letjele niz ožarene obraze i glas mu se gubio u tešku jecanju. Ni sveopća radost, ni ples mladogakapelana s Kuntekom ne mogaše mu nujna čela razvedriti. Tek prama jutru, kad se već odavna zalijevao u sobe svijetao mlad dan i kad su sluge donijele pune zdjele vode, u koje po primjeru domaćine turahu gosti svoje glave — onda je i Vespazijanu odlanulo. Tek onda, kada stadoše inoši stol iznova prostirati, posve se razvedri nujno lice spektaklisisovo i pred obzorjem njegovim nestade crnih misli — zlokobnica. Pred njim se zanjše i zarude bajne slike slasnih jestvina i punih zdjela.

— Vivat, illustrissime! — vikaše na sav glas Vespazijan i prvi se smjesti kod stola, kad je donio inoš ogromnu zdjelu miomirisna „bošpora“, koja se

plavim dimom pušila. Lice mu se sjajilo od radosti, a oči se zakrijese od suza radosnica. Još burniji bude mu zanos, kad je poslije bošpora osvanulo odojče.

— Ovamo te — ovamo te — slatki božji dare ! — vikaše Šebešić, te je inoš morao pred njega, postaviti zdjelu, a spektakilis ne svraćase više očiju ni lijevo ni desno. Svaka crtica u široku, tustu licu odavaše ljubav njegovu k pečenoj životinji, pa nagledavši se je sa sviju strana ganutim i od tronuća smanjenim očicama, uzme s nevjerojatnom energijom lamati po odojku, od kojega je sve manje i manje bivalo neutrudljivim radom spektakilisa. I u tom užitku on je posve zaboravio svoje jade, spomen na Nijemca geometra iščezne u nedogledne ponore Vespazijanove nutarnjosti — iščezne skupa sa posljednjim rebarcem odojčeta. Kao da ga nikad ni bilo nije! A upravo u taj čas — tko to unilazi u dvoranu? Visok, tanak, ridj dugonja sa zelenim naočalima pod uskim čelom i do trbuha dugom plavom bradom — geometar Laksbauer. Obijesni poklici pozdrave ga, a najviše mu se smijao Vespazijan i tješio ga, da je još dan te ima kada da podje kući.

— Prelijepo je ovdje ! — vikaše spektakilis i smjesti Laksbauera kod sebe. Vespazijan i nije pitao, gdje je bio geometar. Posve je zaboravio sve svoje doživljaje i gotovo bi išao na šake, kad bi mu tko stao pripovijedati o njegovoj noćasnoj Odisejadi. Uvjeren je, da je od jučer prije podne jednako u Žitomiru i da se nije ni maknuo sa stolice. Posve je dobro znao, da je jučer imao u blizini diobno ročište, gdje su seljaci i njega i Laksbauera otjerali kolcima, te se onda zakloniše u Žitomir, kamo su i onako bili pozvani, da prisustvuju patriotičnomu objedu.

— Nije moj običaj, da ostavljam društvo ! — vikaše u sav glas prama kapelanu, koji mu je pro-

tivno dokazivao. — Ne — ne — mladoviću moj ! Ne uzmiče taj — zna on, što je rodoljublje i što je starinski običaj, a bome još ne boji se, je li čašica više ili manje ! — I udarajući se u prsa, što je jače mogao, uzme u ruke punu čašu vina, pa zapjeva : Oj čašica, verna pajdašica ! — Cijelo društvo priključi se pjesmi a cigani poprate.

— Bravo, Vespazijane ! — Imenujem te stolarnatelnjem, — pozdravi ga veseo kućedomaćina. Društvo burno povladi njegove riječi, iz svačijeg grla izbiye himna : „Prehvaljeno budi ime Ježuš — a vi, muzikanti, zaigrajte tuš !”

Spektabilis slavodobitno pogleda cijelo društvo i odmah nastupi službu. Nije više htio da govori prozom, ni tek govorom, već on grlato zapjeva : „Od purana nema lepšeg tića — Bog poživi Imbru Dobojevića, a odojek prva pečenka — nek s Imbrom živi Laksbauerova ženka !” I tako je redom nazdravljao uz pljesak i burno povladjivanje društva. Zdravica se redala za zdravicom, kao da su tek sjeli k stolu, i veselje bijaše beskrajno. Naravno i domovinu i narod nisu zaboravili i svatko je u društvu bio pripravan u to ime svaki čas, i to odmah bez oklijevanja — ispiti ogroman „vanderček”. Gotovo se pojagmiše, tko će prije isprazniti i tko će se ljepšim govorom proslaviti ; — ta oni su pripravnici na žrtve ! Pa se i žrtvovaše ! Kuntek je morao na pô ispitu čašu položiti preda se, jer mu ruke klonuše i glava mu se spustila k prsima. Petrović je ispio — istina — i posljednju čašu, ali nije više nikako mogao da pogodi ariju iz „Ernanijsa”, što je htjede u čast domovine zapjevati. Ercigonja s nedužnim licem kao u uskršnjeg jagnjeta usnuo sa viljuškom u ruci, a bijedni Nijemac geometar pao je kao od strijele pogodjen u noćasnju svoju besvjesticu i nije ni mario ni slušao, da mu Vespazijan govori dugo pozdravno slovo, kojim

mu nudja bratimstvo. Nije došao k sebi ni onda, kad mu je Vespazijan neispraznjenu čašu izlio za vrat. Pa i Vespazijan — tek je s pomoću stolica i stijene ostao na nogama. Jedini Imbro Dobojević bio je uvijek isti, ma da je više od sviju pio i jednako pjevao i najzad „primašu“ uzeo egede iz ruku i zasvirao „notu“, da se sami cigani u čudu ogledaše na nj. Kad je napokon i Vespazijan zapao u tih, posve nerazgovijetan razgovor sa vinskom bocom pred sobom, ode Dobojević sa svoga mjesta, poskoči k prozoru, duboko uvuče u se svježega jutarnjeg zraka i povikne dolje u dvorište, neka mu se osidla konj. Izlazeći iz dvorane prodje obijesnim pogledom i sa smijehom na licu dugi red žrtava „noćasne bitke“.

Za kratak čas kasnije jurio je na svom najmilijem jahaču u najbržem kasu livadama, što se pod dvorom daleko prostirale. Iz obližnjega luga orila se jutarnja pjesma zebina, u zraku visoko nad njim zvonko je zamnijevala ševa, dolje u travi pućpurikala prepelica i zujile pčele. On pusti konju uzde, pa zapjeva glasno i silno krasnim, gotovo još mladim glasom divnu ljubavnu pjesmu, koja se visoko uskrilila i na daleko razdala, te joj bregovi i kutovi odgovarali od sviju strana jekom, a ptičice u grmlju i sa drveća kao da se natjecale s njom.

Plemenita životinja čiste krvi jurila pod njim sve dalje i dalje. Sa livada zakrene lugom, iz luga u polja, a odavle u šumu, gdje dodje do potoka, pred kojim stane tek časak, a onda se silno podigne i preskoči znatnu širinu. Dobojević, duboko prignut konju do vrata, poljubi milog slugu medju uši, podraga ga pod vratom a onda još bržim kasom pojuri naprijed. Srce mu je još uvijek bujno i raskošno, te on pjeva i pjeva glasno i strasno, da se pastiri sa pašnjaka i žeteci sa polja u čudu obaziru, otkle ta čudna i silna pjesma.

Jahao je jednako uskim puteljcima preko polja. Konja i nije ravnao, životinja kao da je dobro poznavala gospodarove pute. Za slab sat bio je Dobojević ravno pred brežuljkom, na kojem je stajala niska stara kućica, pokrivena daskama i sva obrasla lozom. Oko dvorca i sterao se gust vrt s bujnim krošnjastim drvećem i visokim voćkama. Opasan bio je visokom i vrlo gustom živicom od trnja, jorgovana, i bazgovine, isprepletenom žiljem zimzelena. Što je Dobojević dolazio bliže kućici, pjesma mu je bila glasnija, silnija i strasnija. Odmnijevalo od nje i željom i bolom i veseljem. Kojih sto koračaja pred domom umukne i kod plotu sjaše s konja, priveže ga uz najbližu topolu, a sam se provere preko živice i udje u bašču. Tu letimice otrgne nekoliko cvjetova, složi ih u struk i ne imajući pri ruci čim da poveže, snimi s prsta zlatan prsten i utakne u nj cvijeće. Tako se primakne sasvim pod dvorac, koji je još posvuda bio prikriven sjenom od brda, za vrhom kojega su tek prvi pramovi sunčanoga svijetla zatitrali. Sve je ovuda bilo još tiho i u dvoru ni traga gibanju, a žaluzije bijahu čvrsto zatvorene. Dobojević se popne po žilama loze i vinjage do prozora u prvom spratu i tu pričvrsti za kapak svoj stručak cvijeta, pa se vješto spusti na tle i žurno pojuri konju, da se odmah na nj uspne. Tada se obazre na dvorac, po kom se upravo taj čas okliznuo širok val sunčanoga svijetla i otvorile se žaluzije, pa se na prozoru pokazala u bijelu jutarnjem haljetku krasna mlada žena i sa uzetim k sebi cvijećem, do lica pridignutim, pružila drugu ruku pravcem, kud je Dobojevića već nestajalo. Žurio se on kući, da se za vremena priredi na put, jer već sjutra imao je da brani i obrazlaže svoj prijedlog u saboru, a trebao je k tomu da pročita čitave rpe spisa, što su ga u Zagrebu već odavna čekali.

II.

Imbro Dobojević Krupski i Žitomirski bio je jedan od posljednjih, ali gotovo najtipičnijih predstavnika generacije iz četrdesetih godina, one elegantne, obijesne, na svaku šalu i na najkrupniju pustolovinu pripravne hrvatske „jeunesse dorée“, koja se znala zanijeti pjesmama francuskih i njemačkih romantika, diviti se Chopinu i Paganiniju, zamirati od zanosa za pjevanjem Nachtigalke i Stazića, koja je nastojala, da joj budu frakovi, pantaloni i cilindri „au jour“ sa modom iz Palais-Royala; ali je takodjer ostala vjerna običajima djedova, dvorove otaca napunjala veselom bukom, na pô seljačkim pjesmama te beskrajnim i mnogrječitim zdravicama, i bez straha sezala za ogromnim bilikumima. Ona je najradje tražila zabave u lovu, isto tako ljubila konje, a i sva nosila u sebi „lovelaske“ i „don-juanske“ kreposti; — jednom riječi: ona je bila uvjerena, da život naš nije težak posao, već da ima svrhu, da nas zabavlja i da nam pruža užitka, pa je s toga shvaćala i svoje ekonomske i političke dužnosti kao priliku, da pokažeš: „tko si i što si!“ — Upravo takav bio je i Dobojević. Po rodu i po imanju pripadao je u red najuglednijih obitelji. Dašto, isticao nije toga nikada i nigdje, jer je bio uvjeren, da svatko mora znati, tko je i što je Dobojević. Najsajnije njegovo doba bez sumnje padalo je u prvi početak četrdesetih godina. Onda je svršio u Pešti prava i dao se u vojsku, gdje je s pomoću ujaka generala bez muke postao oficirom u ugarskoj gardi. No kad su ga radi neke suviše obijesne šale poslali u Italiju, otpaše carsku sablju i vrati se u Hrvatsku, gdje je upravo bila varmegjinska restauracija u domaćoj županiji, pa ga izaberu velikim sucem u kotaru, gdje mu bijaše imanje. Bio on čovjek uman i živa duha. Nije učio Bog zna koliko, niti se suviše bavio čitanjem, ali

Dobojević bijaše od onih sretnih duhova, koji treba da što god tek letimice čuju ili priberu, pa odmah udju u trag istini, te mogu stvoriti svoj sud — i valjan sud. Njegov kratki boravak u Italiji bio mu je dovoljan, da prilično upozna ono silno blago umjetnosti i da izoštri oko za ljepotu, oplemeni ukus i nabavi o umjetnosti i književnosti toliko znanja, koliko je svjetskomu čovjeku od potrebe. S toga nije nikada ni u najnaobraženijem društvu došao u nepriliku. Mnogo mu je dakako u tom koristilo, što je imao neobično naobražene roditelje, zauzete za knjigu i umjetnost. Majka njegova već je u ono vrijeme potpuno razumijevala Mozarta i Beethovena, a otac bio je ne samo posve upućen u stečevine francuskoga duha u osamnaestom vijeku, nego se posebice još silno zanosio za slikarstvom. To je sačuvalo Imbricu, da ne zapadne u onaj obični lakoumni prezir spram knjige i umijeća, koji se često nalazi u svjetskih ljudi, a bio je u „liona“ četrdesetih godina isto tako čest kao i u „gomeux-a“ osamdesetih godina. Dašto, bio je on i od naravi nešto više nego obično nadaren. Sve mu je lako prolazilo. Još kao djak, pod godinom uvijek najnemarniji i u vječitoj borbi sa svojim „instruktorom“, na koncu je godine uvijek sjajno polagao svoje ispite. Kao dijete nije ni za što htio da uči jezike, a poslije ujedared govorio je izvrsno francuski, njemački i talijanski. U županijskim skupštinama izišao je dapače na glas kao neobičan „orator“ u ono vrijeme, gdje je svak bio izvrstan latinac i siguran govornik. Tako je isto bilo i sa glazbom. Ma da je majka silno želila, da uči muziku, ipak nije dotjerao ni do toga, da čestito upozna note. No — jedne večeri, kao već odrastao, zadivi u salonu zagrebačkoga biskupa sve prisutne svojom igrom Chopinova nocturna, dakako odigrao ga na pamet. A tako je bilo i sa guslama i flautom.

A tek tjelesna vještina ! Zacijelo malo mu je bilo ravnih na konju. Glasoviti u ono vrijeme mađžarski grof Šandor nije mogao da danas izvede koju vratomijiju svoju, a da ne bi i Dobojević odmah sutra to isto kušao i izveo. Nad Žitomirom stajaše na strmu brijegu gradina staroga Žitomir-grada. Jedva se čovjek uspeo na nj početvorke. A jednoga dana — nakon slavne gozbe — eto Dobojevića s konjem navrh kule ! Cijelo društvo snebivalo se i čudilo, kako je gore užišao. No kad su ga gledali, gdje se na konju spušta takodjer nizbrdice, istrijezniše se i oni, kojim je glava najviše bila ugrijana, i u smrtnom su strahu čekali propast miloga domaćine. Konj si je, istina, posve izderao trbuh, no Dobojević je došao u društvo čil i zdrav.

A kakav je jahač bio, takav i strjeljač. U najbržem kasu konja on bi pogodio svaku pticu — ma i najmanju. U nišan bi gadjao redom, koliko puta si htio, a iz daljine od pet stotina koračaja u zidu bi pravio kugljama geometričke figure, točne na vlas. Naravno — i kao plivač bio je izvanredan, a kao plesač gotovo nije imao premca. Dašto, kao takav na juriš je osvajao ženska srca. Njegove fine manire pravoga dvoranina, vesela, samosvijesna i drzovita čud, a glavno njegova skroz don-juanska duša, koja je bez sentimentalnosti žednjela za ženskom ljepotom, a sa čvrstom hladnom voljom sezala za lovorom pobjednika — morala je doista i najskrov-nija vratašca nedokučljivih ženskih srdaca na prvi pokušaj širom otvoriti. Dakako — i njegova prelijepa vanjšina mogla mu je biti samo u prilog. Bijashe visok, stasit čovjek, krasno razvitih mišica, koje ipak nisu prekoračile mjeru i koje su dopuštale, da je izgledao lak i tanak. — I nije bila tek bajka, da je u jednoj prilici mjesto mlade neke gospodje, prave Venere, sjedio slikaru, dok je pravio struk, jer je

mladoj gospodji već dosadilo dalje sjediti. Lice mu bijaše, kako je svjedočio portret iz onih sretnih dana, nježno i finih crta, a opet silno muževno sa sjajnim i krupnim smedjim očima, obraslo gustom crnom bradom; glavu mu pokrivaše krasna kovrčasta kosa. Još poslije, u starije svoje doba, bio je lijep i lahak isto kako je ostao Don Juanom — za čitava vijeka svoga. Po tome naravski nije bio sretan u svom braku ili bolje: supruga mu nije bila sretna. I zacijelo bijaše to možda jedina žena, koja se mogla oteti čaru njegove moćne vanjštine i njegove zatravljujuće ljubežljivosti. Deset godina probavila je uza nj, no onda — pustila ga za volju jednoga starca, prikovana na pô uz krevet i bogomoljca, koji joj je čitao Chateaubrianda i kod toga jedne je večeri ngovorio, da je pustila kuću svoga muža i pobjegla s njim u Švicarsku na genevsko ili firvaldštedsko jezero.

Saznavši Imbro iz njena lista, da ga za uvijek ostavlja, u prvi se čas grohotom nasmije. Onda se ipak razljuti, da može njega — njega — ikoje žensko čeljade prvo ostaviti! Ta — dosele još je uvijek on bio prvi, i učinio isto, kao da svuče rukavicu i baci je u kut — a sada — gle — ova mala neznatna ženčica, koju je protiv volje roditelja uzeo za suprugu — i takova ga — prva ostavlja! Pa za koga? Za lazara kukavca! To ga potpuno uvjeri, da je Lucija poludila i njegova taština nije više trpila. Svijet je dašto drugačije tumačio Lucijin bijeg. Što više, uzeli je u zaštitu, pokazujući prstom na dugi red Dobojevićevih pobjeda i na glasovite njegove gozbe u Žitomiru, za koje su tvrdili, da na sebi nose biljeg Trimalkionovih čašćenja i večerica regenta Orléans-a. Najzlobniji su jezici dapače govorkali, da je neposredni povod Lucijinu bijegu bio u nekoj prekrupnoj Imbrinoj šali, koja je već svaku mjeru prevršila. No

tko će štogod mariti za takva naklapanja ! — Sam Imbro nije se na to osvrtao, niti je tragično uzimao svoju sudbinu. Djece nije imao, pa je tim laglje mogao podnijeti nezgodu. Zašto da si najzad pravi teških i crnih misli ? Napokon, ne bi mu k tomu ni vremena dostajalo. I trubadursko-don-juanska služba i njegove druge zabave s prijateljima zapremahu mu sve vrijeme. A imao je svu silu prijatelja. Nije on naime imao moć tek spram žena, da zatravi i osvoji. Obajao je on i muškarce, te poput kakova starorimskoga senatora s dugim redom klijenata bio je uvijek okružen vjernim svojim privrženicima i drugovima. Teško se bilo oteti njegovoj svijetloj, vječno veseloj duši, njegovoj ljubežljivosti i prijatnosti, a glavno njegovoj gostoljubivosti i uslužnosti. Znao je pogadjati svačiju želju i imao za svakoga pravu riječ. Pa onda bijaše u njega neka gospodujuća volja. Ma koliko bio topla temperamenta i vruća duha, on je ipak bio ponekle i hladne duše, te je uvijek znao, što hoće, a još više — znao je htjeti. U njegovu obraćaju sa svijetom bijaše kopraj sve ljubežljivosti i dobrote uvijek dosta prezira. Lako je on pogadjao svačiju slabu stranu i znao je navući na svoj mlin. Dašto, nije on to nikada činio u niske, koristoljubne svrhe. Tako je bio „pravim gospodarom“ duša i srdaca svojih drugova, bili niži ili viši od njega. A drugom bio mu sav kraj. Stoga je i u politici bio odlučna osoba i uvažena ličnost. I zacijelo, da su druge prigode bile, i da nije politiku shvaćao suviše diletantski, te se i u njoj rado ugibao tešku i ozbiljnu poslu, bio bi narodu štogod koristio. Al ovako, da se pravo kaže — ma da je počevši od četrdesetih godina vječno i neprekidno radio u politici, ipak ju je učinio tek dijelom svojih zabava. Ta bilo je kod toga toliko prilike, da se proveseliš i pozabaviš, — da silne bitke s Vinkom Lozićem biješ — a glavno, da se

ljudskoj gluposti i bjesnoći iz svega sreća narugaš
 i nasmiješ ! — No krivo bi mu učinio, tko bi ustvrdio,
 da se nije dao s pravim žarom uz barjak, koji je
 odabrao, kao što se i priznati mora, da ga je više puta
 mijenjao ; no nikada iz sebičnosti i niske koristi
 i ma koliko mu vikali protivnici, on je uvijek bio
 pošten. Sve one mnoge faze, što ih hrvatski narod
 prodje od poslije tridesetpete, minuše njega a da ni
 prašak nije ostao na njegovu poštenju. Prije četrdeset-
 osme bio je „Ilirac“, jer nije dopuštao, da bi on zato.
 što je Hrvat, a nije Mađžar, morao biti štogod gori —
 on, koji je tako plemenite krvi, tako zaslužna roda !
 Bachovo doba iznenadi ga i ozlovolji. Osvećivao mu
 se tako, da je razne „hofrate“ i „vorstande“ što je
 mogao bolje opijao. Kad su pak Mirka Bogovića ba-
 cili u tamnicu i gvoždjem okovali, onda je u Imbrice
 Dobojevića nastao silan preokret, i on, koji se je
 prije žacao da jede salate, što je zelena, sad je postao
 najžeši zagovaratelj združenja s Ugarskom, a iz-
 gubi svaku vjeru u Beč. S toga mu glasoviti članak
 42. iz šezdesetprve godine nije bio po čudi, jer nije
 dovoljno čvrsto spajao Hrvatsku s Ugarskom, a on
 je držao, da samo uski spoj s Mađžarima može pru-
 žati dovoljne sigurnosti protiv pohota Beča. Tako se
 od sada borio za tu političku ideju i sa zanosom po-
 zdravio Kuševića i Raucha kao spasitelje Hrvatske.
 U Rauchovu saboru zauzeo je odlično mjesto i bio
 članom sviju važnijih odbora i deputacija. Upravo
 sada imao je u Zagreb ići, da sastavi kao izvjestitelj
 važno izvješće u pitanju sporazumka s Ugarskom.
 Već od osam dana čekahu ondje na njega, jer je bila
 stvar znamenita, pa je trebalo da se za nju sila toga
 prouči. Dobojević bi bio išao odmah, ali nešto ga za-
 držaše drugovi, koje je tek jučer mogao sve na okupu
 sabrati i poveseliti se s njima, nešto i ljubav sa krasnom
 Beatom Lugovićevom, kojoj je jutros ponio cvijet,

a nešto ga zadrža kod kuće, što mu je neizrecivo teško bilo, da se otme svome slatkomu „dolce far niente“, pa da se ukopa u onu gromadu starih finansijskih spisa i da proučava kao kakav djak još i svakakve knjige. I upravo kao zločesto djače odlagao je od dana do dana svoj posao, najzad tješeći se svojom bistrom glavom, kojom će on u par sati svladati predmet i ne će poput kakova profesora ili doktora da se muči pedantnom i maljušnom točnošću. Osim toga uzimao je stvar i sa laglje strane. — „Napokon ne će ići za tim, da nas okljaštre. Nemaju ni što!“ — utišavao je svoju savjest i tako govorio političkim drugovima, koji bi mu savjetovali, da što pomniji i što budniji prati predmet. Nije mu došlo ni na kraj pameti, da bi bilo moguće, da se ma s koje strane misli prikratiti i u svoju korist navući tok. On je bio kavalir od glave do pete, pa je o svem svijetu sudio kao o sebi i svako sumnjičenje, svako nepovjerenje bilo mu je duši strano. Zato je i u svojim imućstvenim stvarima dosta često zlo prošao i nasjeo ljudima. Ali kao one tako je i takove nezgode lako podnosio, i prva bi nova pobjeda u Kupidovu carstvu učinila, te je sasvim zaboravio svaki gubitak. Najskorija njegova pobjeda bijaše Beata. I za čudo — tu kao da ga je ostavljala njegova donjuanština. Već je preko dvije godine minulo, što se zanio njenom milom pojavom, a još više njenom tihom, blagom dušom. Nazivao bi je svojom Virgilijom i kod svakog dolaska i rastanka rabile mu za pozdrav riječi Šekspirova Koriolana: „My gracious silence, hail!“ — I nije se u njenoj blizini mogao oteti nekoj skromnoj, gotovo plahoj raznježenosti. Njezina tiha blagost, bezriječna a duboka strast, njeno čisto djevičanstvo, tjeralo je od njega svaki poriv egoizma i grube pohote. On je bio zadovoljan, da smije tek ustima dirnuti vedro joj čelo i cjelovom

na usta šapnuti, kako joj je zahvalan za tihu i čistu sreću, što je uživa pokraj nje. Dosta mu je bilo uvjerenje, da tek od njega zavisi, koliko će cvijeća ubrati u divnom tom cvijetnjaku, i čisto mu bijaše slatko i ugodno, da si ju nedirnutu i svetu čuva na grudima. Neku divnu poeziju osjećao je od toga u cijeloj duši i kao pogledavao u nove bajne strane, nikad nevidjene. Daleko od djevojke kojiput bi počutio kao neki stid s takve svoje „slaboće“ i s porugom se nazivao „platonski zaljubljenim djačetom u staroj koži“. Dapače bilo je časaka, kad je sa sumnjom pogledavao na se i sa strahom se pitao: „Nije li u toj novoj vrsti ljubljenja — prva klica starosti?“ — I onda bi nakanio, da će biti i kod Beate stari pustolov, no prvi susret — i on je opet bio kao do sada s njom, i nije mogao da izda skrajnju njenu pouzdanost i da se okoristi njenom djevičanskom bezvoljom i slijepom odanošću. Gotovo je mislio, da je uzme za ženu, kad mu je došla vijest, da je njegova supruga umrla. Kod predjašnjih njegovih ljubavi nikada nije osjetio, da mu je supruga na putu za osnutak nove obitelji. Dapače nije se htio rastati, kako je supruga željela, jer joj se dala prigoda, da se u Njemačkoj upozna s bogatim i čestitim čovjekom. Sada pak gotovo mu odlanulo, znajući se slobodnim. Kad je govorio Beati o svojoj nakani, ona mu tek odvrati, neka radi, kako misli — ljubiti će ga i ovako i onako. I zbilja — njeno srce nije ni za čim drugim težilo, no da može ljubiti dragoga joj muža i da on tu ljubav prima i da mu je ta ljubav mila i vrijedna.

Beati Lugovićevoj bijahu već oko dvadeset četiri godine, no blaga i dobra joj narav sačuvala tijelu i duši svu svježost i sav izgled prvoga rascvata. Živila je osamljeno na svom dobarcu Kragujcu. Roditelji joj pomriješe, kad joj bijaše osamnaest godina — upravo kad je imala stupiti u svijet. I tako

nije nikamo polazila. Uvijek je bila kod kuće uz staru svoju tetku, koja se k njoj preselila, da djevojka ne bude sama, i kojoj je bila glavna skrb, da joj svako jutro bude što bolje vrhnje za kavu i da špan baš previše ne vara. Nećakinji je u svem pustila potpunu slobodu, priznajući joj, da je gospodarica svemu i baš zato čuvajući se, da joj ništa ne uzradi protiv volje. Najzad — vrhnja za kavu ima u Kragujcu; u gradu ne možeš ga dobiti ni za zlatan novac. — U toj osamljenosti upoznade se djevojka s Dobojevićem. Saznao on za nju, pa vječno hiteći za pobjedama, potražio je ravno u domu njezinu. Od prvoga časa bijaše jedno od drugoga osvojeno i već prvi Dobojevićev posjet potrajao je od jutra do kasne večeri, ma da je odlučio, da će tek na časak i kao mimogredce skočiti u dom. No upravo ono sasvim slobodno i bez svake sigurnosti i bez svake pregrade prepušteno djevojčino stanje učini, te je on zabacio sve svoje običn osvajačke doskočice i sve svoje taktične osnove. Da je kao obično imao ove ili one zapreke, ove ili one obzire, bio bi udario svojim starim stazama. No ovako gotovo kao da je bio razoružan pred tim neosiguranim stanjem i činjaše mu se, da bi bila kukavština, da opremljen svojim iskustvom ide natjecati se s ovim protivnikom bez svakoga oružja. On je za kratko zapao u onaj čar, koji mu je sprečavao, da bude tek običan Don Juan, pa je svršio platonskom lirikom i u njoj diljem cijelih dviju godina ostao. I kao prvo jutro poslije prvoga susreta tako je od sada svako jutro prvi njegov pohod bio do prozora Beatina, gdje bi joj se javio pjesmicom ili nježnim cvijetkom. I kao što je djevojka prvo ono kobno jutro instinktivno pogodila, tko se pod prozorom šulja i pohrlila da ga pozdravi, tako je i dalje svako jutro s neopisivom radošću hrlila k prozoru i sretna bila.

da joj prvi pogled pada na ljubljenu muža. U okoli-
lici brzo se saznalo za Dobojevićevu ljubav. Svak
se živ čudio, da tako krasna, dosta imućna i naobra-
žena djevojka može zapasti u take zamke, te si tako
silomice uništuje budućnost. Pa komu za volju ?
Čovjeku gotovo starcu, čovjeku oženjenu, koji je ne
može uzeti i pozakoniti odnošaj. No, ljudi su zabo-
ravljali, da srce mlade djevojke često i često nema
filistarske logike, kao što su zaboravljali, da pravi
Don Juan nikada ne ostari. Sam veliki iskusnik
Imbro tvrdio bi, da starost škodi tek muškarcima,
koji ni u mladosti nisu nikad znali, što da počnu
sa srcem ženskim, a muž, koji je znao s crnom kosom
zavladati ženskim srcem, taj će to znati i moći
sa sijedom, — tek treba da uistinu znade i hoće
ljubiti. Stajalo to ili ne stajalo, njegov mu život
nije davao krivo. I kad je jutros ostavio Beati
cvijet na prozoru, mogao je biti uvjeren, da joj
srce plamti od radosti s toga dokaza njegove ljubavi.

III.

Povrativ se kući sjahao je otraga u ekonomskom
dvorištu i otišao u staju, da pregleda konje. Tu je
točno i savjesno izvidio svaku sitnicu. Za konje je
mnogo mario i mnogo je držao do toga, da mu bude
četveropreg uvijek „comme il faut”. Kod konjâ pro-
boravio je preko sata. Mimo ostale staje prodje, a da ni
okom ne svrnu onamo, ma da mu je još prekjucher
providnik javio, da se kod marve pokazuje neka
sumnjiva bolest. Isto tako i kod hambara tek zapitao,
jesu li počeli mlatiti pšenicu. Htio ju je prodati toš
prije, pa ga razljuti odgovor, da još ni raž nije do-
vršena, a pšenica da će doći na red tek budućeg
tjedna. Za hambarima se počinjao perivoj. Rulja
pâsa veselo dohrla pred njega i nekoliko se časova

s njima natezao i poigravao. U perivoju još se nije osjećala vrućina. Od gustih grmova i visoka drvlja padahu guste sjene po rosnoj tratini i po netom poštropljenim puteljcima. Tek po koji nasad cvijeća i po koja gola ruka i glava terakotskih kipova sjajila je od jutarnjega sunca. Sam dvor svijetlio se tek u jednoj polovici i duga stakla visokih prozora caklila se živo i ognjevito. Drugi kraj dvora ležao je u sjeni. Dobojević zakrene na ovoj strani k vratima. Pošao je u providnikovu pisarnu i ne našavši ga u sobi, pošalje slugu po nj.

— Gdje ste tako dugo ? — vikne protiv svojeg običaja, ma da je providnik odmah došao. Bio to čovjek srednje dobi, prije više godina učitelj u obližnjem mjestu. Dugo suhonjavo lice krilo je u sebi malo simpatije i imalo nešto lukavo u sitnim pametnim očicama sive boje. Dobojević se njemu toliko privikao, te je mislio, da bez toga čovjeka ne bi mogao biti dvadeset četiri sata. U nekoliko godina, što je služio u Žitomiru, skupio je lijep imetak. No Dobojević nije mario, da izvidi, kako je to providniku pošlo za rukom. Njemu je bilo glavno, da mu je providnik još uvijek znao pribaviti novaca. I sada je bio takav posao medju njima.

— Jeste li našli ? — upita ga nestrpljivo njemački.

— Bome nisam. Aron veli, da je sav novac otposlao u Trst. Kranjac Joža takodjer veli, da nema. No kazao je, da bi kupio pšenicu.

— Da, pšenicu, koja nije izmlačena. Neka dade predujam — pa se onda izravna, kad mu izmjerimo.

— Ne će on tako. Veli, da bi kupio odmah stanovitu količinu, za koju možete jamčiti, da će je biti. I onda bi on sa svojom makinom došao i smlatio. Veli, da treba odmah oko četiri stotine mjerova.

— Tepče ! Razumijem ga. Hoće on da učini posao na sreću — ali na svoju. I onda mi još recite, da nije bolje, da imaš posla sa Židovima !

— I ja kažem, da je tako. Tko bi mu mogao ovako prodati pšenicu ! Vaša presvjetlost znade, kako smo proljetos takovim načinom s kukuruzom zlo prošli.

— Da — da, — ali ja nužno trebam ! — Valjda znadete, da idem još danas u Zagreb — pa mi takodjer dolaze upravo sada mjenice. Treba da još danas nadjete novaca ! A što mislite, koliko može biti pšenice ?

— Teško je to kazati, presvijetli gospodine komorniče ! Klas ne kaže slabo — i zrno je puno — hvala Bogu i čista je — dosta smo se za to trudili — a ima je do vrha u dva zadnja odjela vršionice. Računam, bit će je preko šest stotina mjerova.

— E, pa dobro — prodajte Joži, — sada je u Pešti mjerov banatske po sedam — a vi dajte za šest. To bi bilo tri hiljade šest stotina. Hm — nije dosta. Trebam još hiljadu.

— Al i pitanje je, hoće li Joža računati količinu sa šest stotina mjerova ?

— Pa dajte sa pet stotina ! Novaca moram da imam do šest sati na večer. I još preko toga nadjete hiljadu do dvije hiljade.

— Ali gdje i kako ?

— Čekajte ! — To je istina, ni čemu ne možete da se domislite. Eto ! Prodajte volova — imat ćete koji par izlišnih.

— E — nema ! Pa sada — u kolovozu treba da počnemo orati za zimske usjeve ; nije moguće, da sada prodamo ma samo i jedan par.

— Trice i kućine. Ne ćemo dakle u kolovozu početi — već u rujnu.

— Pa komu prodati ? Naši mesari ne mogu kupiti — a vašara nema do osam dana. S volovima nije ništa. Tek mogli bismo se urediti i odmah novac naći, da onu zemlju, što je govorio seljak Marko njemu prodamo. On nudi hiljadu pet stotina za uvijek — a hiljadu dao bi, ako biste založili. — A onaj komad dalje — uzeo bih ja — i tako imade Vaša presvjetlost odmah novaca.

— Ta — vi znadete — meni se to ne da. Ne volim da trgam dobro. Pa onda — ja napokon ne mogu takve poslove da pravim — istom kao svaki seljak ili šljivar u neprilici.

— Ah — to tako dandanas svatko radi. I gospodin grof u Trnovčici baš je prije nekoliko dana založio svoje livade u Rakovcu. Pa, presvijetli gospodine, — no da — tako ste govorili onomlane, kad smo antonovačke vinograde založili.

— E pa neka bude. Šaljite po Marka.

— On je ovdje — poručio sam još jutros po njega. Donio je i novaca.

— Dobro — dobro. Uredite dakle odmah. Je li tko od gospode otišao ?

— Svi su još ovdje — čini mi se — sve još spava.

— Idem, da ih probudim. A vi ne zaboravite pšenicu !

Pjevuckajući ariju nekakva modnog valcera odjurio je Dobojević lakim korakom i s veselim licem u gornji sprat dvora. U palači je našao cijelo društvo, kako ga je ostavio prije tri sata. U svakom kutu bila koja to pokojna glava. Pa i cigani stisli se u kut i pozaspali na svojim stolicama. Dobojević se grohotom nasmije, probudi cigane i naloži im, da zasviraju čardaš ; sluge su morali napuniti boce i pehare vinom, a sam je stao da redom budi goste. Pô sata kasnije ozvanjalo je žitomirskim dvorom opet od

halabuke, pjesme i kucanja čaša. Najzad se cijelo društvo otpravi u dvorište i nastavi ondje uz cilić ciganskih gusala svoju obijesnu zabavu. Pucalo se u nišan, ma da osim Dobojevića ni jedan nije mogao sigurno stajati na nogama. Morale se iz staje dovesti stare kobile i magarci, da se svatko iskaže u jahanju. Bila to ideja Šebešićeva, koji je htio dokazati, da je u mladosti bio izvrstan jahalac. I kad su dotjerali blago, predloži Petrović, da cijelo društvo — ovako kako jest — odjaše k njemu u Kamenicu na mali zajutrak i zabavu. Predlog burno bude pozdravljen i od sviju prihvaćen. Tek — nikako i nijedan nije mogao uspjeti, da se popne na konja ili magarca. Šebešić, ma da je i bio u mladosti izvrstan jahalac, sad nije mogao ni strumenke naći i svaki pokušaj, da se popne na konja, svršio se, da je zemlju pod sobom poljubio. Laksbauer bio sa svojim magarcem sretniji. Uhvati ga za vrat i kako je bio dug, trebalo je tek da prekorači sivca, pa je sjedio na njemu. No sad je tek nastala pokora. Svoje glava životinja stražnjim nogama u zrak, a onda što je igda mogla — u bijeg, i bijedni Laksbauer jedva se za vrat grčevito držao. — Trči i lomače luda životinja okolo po dvorištu, a jauk geometra, smijeh društva i Rakocijeva koračnica cigana još je većma smućuje.

Taj čas dojure jednoprežna kolica, što ih je vuklo tusto nisko konjče. U njima sjedi mlada gospodja i videći prizor s magarcem, skoči s kočijice, ne čekajući, da kočijaš sustavi, pohrli pred magarca, snažnom ga rukom pograbi za nozdrve i u tili časak zadrži ga u bijegu. Laksbauer spasen odahne — no pridignuv se malko, odskoči sa magarca, kao da ga je što ubolo i kao lud uzme bjegati — nijem i bez glasa.

— Ona je ! — krikne Šebešić, pusti svoju kobilu i potrči što je brže mogao u guste nasade i gr-

move perivoja. Mlada gospodja pak udari čvrsto magarca a onda zavikne za Laksbauerom neku mađarsku kletvu, grozeći mu se stisnutom pesnicom. Dobojević se prvi snadje. Pokroči prema došljakinji, pokloni joj se i rekne :

— Gospodja Laksbauer?

Ona ga tek odmjeri od glave do pete, pa nastavi dalje vikati u dražesnoj smjesi njemačkih i mađarskih riječi. Dobojević se nasmjehne tiho i zagleda se u nju. Nije bila za cijelo nikakva klasična ljepota. Nepravilno, okruglo lice tamnosmedje masti i dosta krupnih crta s kratkim i tubastim nosićem, u hrptu tankim, i s nabačenim usnama, nikako nije moglo da podnese mjeru estetskih pravila. Pa ipak je Dobojević morao u sebi da prizna, kako skoro nije vidio tako neobično čarovite pojave. I krupno tamno oko i bujna crna kosa — i neki drsko-sigurni izraz u licu i krasni, sitni, bijeli zubići mahom ga zanesu. Vitki pak divno sadjeljani stas, amazonske grudi, krasna bijela ruka, gotovo ga zaludiše. I u jutarnjoj kućnoj odjeći sve se ove ljepote još jasnije odavale. Njegovo poznavачko oko svaku je liniju pogadjalo i njegova lovelaska ćud bila je u prvi čas već osvojena kojekakovim osnovama. Što ga ona ni ne gleda, već dalje psuje bijednoga Laksbauera, koji se sakrio za most, njemu se pričinjaše u jednu ruku dražesnim, a u drugu ruku ovo njeno vladanje uzbudjivaše u njega to više želju, da je prisili, neka mu svrati svoju pozornost. On se stoga opet približi, no sada ne tek lakim kretom glave u ime pozdrava, nego duboko se klanjajući i sileći se, da što ljubaznije izlazi glas i riječ. — Gospodja i sada tek se na njega obazre, sveudilj vičući na Laksbauera. Nadijelila mu svakakva imena, istužila se, što je za volju takve švapske lude ostavila domovinu i svoju „karijeru” (nije točnije označila ovu karijeru), sjetila

ga, neka ne zaboravi, da je ona iz ugledne mađarske obitelji i da joj je ujak kanonik u Jegru ili u Pećuhu, a najзад ga tjerala ravno kući.

— Ali, milostiva gospodjo ! — umiješa se opet Dobojević.

— Čekajte, doći će i na vas red ! — Ta — eto — odmah ću vam kazati. — Vi ste gospodin Žitomirski? Jest — pa zar mislite, da je u redu, što radite? Čovjeka siromaha, koji od dana do dana svoj kruh u znoju lica služi — njega opijati i svojim magarcem praviti, da se gospodska vaša duša proveseli, ala mi kavalirštine ! Izgubio jučer dan, izgubio danas — a od česa da živi? Što mislite? — Oh ! — i ona se izgubi u bujici riječi. U svome bijesu gotovo da se Dobojeviću još čarobnijom pričinjala. Ne slušaše njenih uvreda i njena psovanja. On je sav uronio u motrenje onih krijesećih se očiju, iz kojih kao da vrcaše milijun varnica i iskara, zagledao se u rasplamćene obraze i u svaku kretnju divna joj tijela. Nije on takvo što još nikad doživio. U dugom nizu svojih poznanica mogaše tek gledati umiljate pokornice, a eto sada — oćuti blizinu jače sile od sebe. I u tome ležase za njega sada čitav jedan novi svijet. Po treći put joj se sada približi i opet je još pokornije zamoli, neka izvoli u dvor. No bijesna žena kao da od toga poziva još više uzbjesni. Skoči pred njega, lupi čvrsto nožicom o zemlju i uzme još jače psovati.

— „Tuš” ! — izmakne se u taj čas bijednomu Šebešiću iza grma, a cigani misleći, da im se nalaže, neka igraju, prihvate se gusala i zasviraju svoj čardaš.

— Ah ! — otme se gospodji Laksbauerici, pa se taj mah zadivljeno i blaženo ogleda k strani prema ciganima, ostajući kao zapanjena u prvoj svojoj kretnji. I kao da je kakav čarobnjak digao svoju šibiku, tako je dragi domovinski glas u jedan tren od gospodje Laksbauerice učinio posve drugu ženu

Nestade bijesa, izgubila se srdžba. Iz zadivljena i kao začarana izraza složi se najprije divan, gotovo djetinji smiješak, i sjaj blažena, sretna užitka osvane u licu, koje kao da je zamiralo obajano i omamljeno od slatke strasti. A krupne oči čas se napola zatvarale, čas kao munja zakriješile s jačim akordom muzike, i čitavo se tijelo besvijesno podavaše ritmu čardaša : sitne nožice sitno prebirahu a ruke se kao galvanizovane podizahu glavi.

— Ah, divna moja mađžarska domovino ! — klikne strasnim glasom i ogleda se po društvu, kao da traži, s kim će sad zaplesati čardaš. Dobojević bio je zatravljen. I u njem uzavri krv, sva vruća i požudna njegova narav se uzbiba — i on skoči do gjavolski krasne žene, obujmi je oko pasa — i pred starodavnim hrvatskim dvorom zapeše se čardaš, kakova zacijelo još nikada nisu vidjele drevne zidine i kakav rodi tek žarki dah daleke mađžarske puste — onako bujni, raskalašeni a opet čarobni i zamamni čardaš, koji nijedne kapljice krvi ne pušta mirne, a koji takodjer svakom svojom kretnjom slavi ljepotu ljubavi, njenu raskošnu vlast i njenu vječnu silu.

Što je ples dulje trajao, to je krasna žena bivala žešća u svojoj igri. Smedji obrazi tamnim se žarom obliše, zjenice se u očima širile i kojiput kao da će skočiti divne i krupne oči iz lica, a kojiput zaklapale ih vjedje i duge trepavice pokrile modre kolute ispod očiju. A nozdrve se nadimahu, pune se usne ne sklapahu i strasni posmijeh jednako je ležao na njima, te su sitni bijeli zubići čisto vrcali od sjaja u svijetlu danu. Davno joj se kosa izmakla iz frizure i spustila se niz ledja ; malim je ručicama držala maramu i njom od časa do časa potezala niz čelo, a kojiput se obijesno dotakla njom Dobojevićeva lica i sa drhtavim od plesa riječima sokolila ga, da pleše dalje. On je i blijedlo i rumenio se. Znoj ga polijevao, no — pre-

stati nije mogao. Njegova volja izginula netragom. I Bog zna, dokle bi bilo plesanje još trajalo, da se nije približio Laksbauer a za njim Šebešić kolu gostiju, koji su šuteći okruživali plesače. Obojica su mislili, da se sada bura srdžbe slegla i da će se moći prišuljati društvu. No gospodja ih opazi i taj mah stane i visoko podignutom rukom pokaže u kraj dvorišta na put i zavikne : — Kući !

Laksbauer se uistinu taj čas pobere, a i Vespazijana nestade u sjenama bašče.

— Izvolite, milostiva — u dom? — progovori joj sada Dobojević mađžarskim jezikom. Ona se postrance obazre na nj, nasmije se tiho i ovjesi ruku pod njegovo pazuhu i oboje krenuše u dvor.

Tek kod stubišta povikne Dobojević prama ostalim gostima, neka izvole i oni doći.

I razvije se toga dana sjajna i slavna gozba u Žitomiru. Kod objeda bijaše, kao da se Dobojević i krasna Ilona već od zemana poznaju. Ona je na sav glas i s djetinjском iskrenošću pripovijedala svoju prošlost, koja ju je od rane mladosti diljem cijele Ugarske potezala i pružala joj svakakve prilike i neprilike, a najzad je svezala s Laksbauerom, bivšim austrijskim oficirom, koji je za volju krasne Mađžarice odbacio carsku sablju i otišao s njom u svijet kao zemljomjer.

— Ja sam se tako riješila svoga ujaka kanonika, koji nikako nije trpio moju ljubav za putovanja — a najposlije i dosadilo mi, da sam uvijek uz ljude — napokon tudje, — rastumači svoju odluku, da je pošla za Laksbauera, kojega nije bilo u društvu. Čovjek je zbilja otišao kući.

Ma da su gosti jučer cijeli dan i opet cijelu noć probavili vrijeme u slavi, opet nijedan nije danas kvario veselja. Razmahala se radost i zabava živo i pomamno, a Ilona je pod kraj ručka sa šampanjskom

čašom zapjevala madžarsku pučku pjesmu, pa onda sa suzama u očima stala pričati, kako je jednom u Kečkernetu s istom pjesmom slavila veliko slavlje, te ju je u triumu čitavo plemstvo pratilo kući.

Oko šest sati javi providnik, da je kočija za Zagreb priredjena i uruči Dobojeviću novce. Ovaj ih turne u džep a da nije ni pitao, koliko ih ima.

— Pa vi idete, nagjšagošur? — A danas je ovdje tako krasno ! Ostanite ! — rekne mu Ilona i položi mu svoju ručicu na ledja.

— Znamenita stvar zove me u Zagreb na sabor — već sutra da govorim u njem, — ispriča se on.

— Ta — što vas se tiče sabor? Ostanite ! — šapne mu Ilona. On ne odvрати ništa, tek ostane sjedeći. U sedam ga sati opet providnik opomene upravo u čas, kad mu je Ilona nešto šaptala u uho.

— Neka ispregne ! — A vi dajte upreći svoja kola i odvezite se odmah u Zagreb, potražite saborskoga predsjednika i javite mu, da ne mogu u sjednicu. Neka drugi bude izvjestitelj, — odredi Dobojević providniku.

— Ali, illustrissime, kako će drugi ujedamput? Pa onda dobro bi bilo, da baš ti braniš našu stvar, — okteša se Radičević.

— Ah — ili ja ili drugi — najzad je isto. Neka bude, kako rekoh ! — okrene se opet providniku, da odmah pusti uho k usnama krasne Ilone.

— Tako je — tako je, — vivat illustrissimus ! — vikne Šebešić, nešto od želje, da se dopadne Iloni, a nešto od radosti, što se ne će prekinuti zabava. No po tiho reče Ercigonji : — Ta rekao sam ja, da je Didona. Začarala ga — oh, ona je upravo kao i ona vještica.

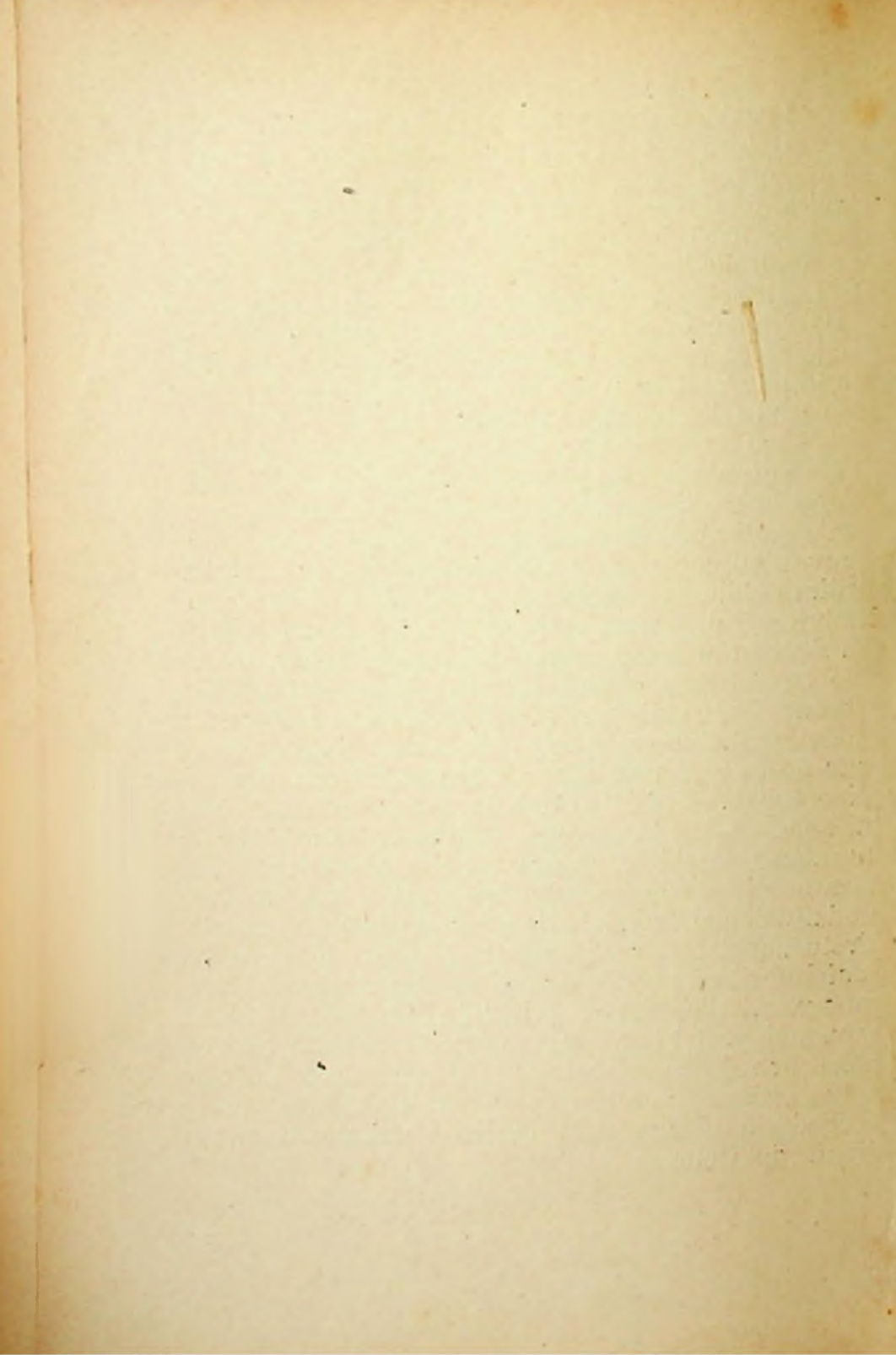
— Ti misliš Circe?

— Tako nekako — da, ne znam ja, kako su se zvale, ali ova ovdje jest takva, kao što su bile one.

I gozba se nastavljaše, a zabava trajala cijelu noć.

U zoru se tek počеше gosti razilaziti. Dobojević dade upreći svoj četveropreg pred mala američka kolica, da odveze Ilonu kući. Upravo u isto vrijeme, kad je jučer pred Kragujcem sjahao, provezao se sada strelovitom brzinom pokraj dvorca pravcem k Lonjščici, na usku boku uz Ilonu, kojoj je od šale i popuštajući joj volji — prepustio uzde. Nije smio ni da se obazre k strani tiha dvorca. Zacijelo to je bilo prviput u ove dvije posljednje godine, što mu prvi izlet u jutru nije bio k Beati.

I od sada se nije više nikada ovamo svraćao. Već sjutradan preseliše se Laksbauerovi u Žitomir. Najprije bio je zemljomjer gosposhtinski inžinir, onda malo poslije od njih nastāše zakupnici, a najzad budu pravim gospodarima u Žitomiru; a od elegantna kavalira, obijesna veseljaka, nikad stara Don Juana Imbrice Dobojevića, postade bijedan starac, koji je za doživotnu rentu pustio Iloni svoj Žitomir, uvijek bio bez novaca, nosio stare istrošene kapute i pokrpane čizme i stidio se iz opustjela dvora izići među ljude, ugibajući se pače i Šebešiću. Najzad nije bilo dosta ni kruha, jer — Ilona je najveći dio godine živjela u Pešti, pa trebala mnogo novaca, te tako nije mogla da plaća rentu. Je li se on žalio? Tko bi to mogao znati kod našega čovjeka, koji uvijek podnosi svačiju željeznu ruku isto onako, kao što lako pod nju dolazi, pa ma i krio u sebi donjuanske talente. Pretužna bi bila povijest, da se iznesu na javu svi jadi Imbrićini i sva njegova nevolja i njegove duge, mnoge, ali tihe kletve. Pripovijedaju ipak, da je na smrtnoj postelji još plakao, što Ilone nije bilo uz njega, ma da su joj brzojavili u Marienbad, gdje se je nalazila na liječenju protiv tustine, koja ju je posljednjih godina stala mučiti i uništavati njezin divni, gipki stas.

ZADNJA ČETIRI GORNJAKA.

U „konkretualnome statusu“ magistrata neka-
dašnje v ske županije zauzimaše sredinom
šezdesetih godina mjesto tik pred županijskim pri-
maljama začasni kancelist Hamilkar pl. Puhaković
Mraclinski. Bijaše pred njim dapače povjerenik za
javne pretprege, — što više — samome stražmeštru
županijskih katana podijelili su viši „rang“.

Hamilkara je to silno boljelo, a najvećma ga je
peklo, što je baš taj „stražmeštar“ pred njim. Nije
on tako osjećao s gizde, — to bi mu sam Bog mogao
potvrditi, al — što je pravo, — ovaj je stražmeštar
bio kod oca njegova pandur i nije jedamput tek Ha-
milkaru svlačio čizme. A sada gle — eto većega go-
spodina od njega. Napokon to boli, — tek kad se
pomisli, da nije baš ni taj stražmeštar puno pa-
metniji od njega, a glavno, nije stražmeštar : Puha-
ković-Mraclinski ! No ma koliko to teško bilo Hamil-
karu, opet se ne usudi niti jednom ciglom riječcom
da se potuži, jer je bio tihe i mekane čudi, i k tome
još veliki nesretnik, pa se stražmeštra bojao gotovo
jednako kao i gospodina „vicekomeša“. Najpo-
slije mogla bi se gospoda razljutiti, što im zano-
vijetaš takim sitnarijama, a kakve si hude sreće —
pa ni pet ni šest eto čovjeka bez službe, koja makar
nosi samo dvadesetpet forinti na mjesec, opet donosi
toliko, da čovjek ne umre ujedared od glada, nego —
barem umire pomalo, te ima tako vremena, da se za
taj svakako znameniti posao pripravi.

A bome je nalikovao Hamilkar, kao da se zdušno i ozbiljno priprazio za taj čas. Svak zgoljni, tko bi ga sreo, najprije bi pomislio : „Eto kandidata za” i dakako neki, kojima nije taj nesnosni „memento mori” uvijek na pameti, dolazili opet do zaključka, da Hamilkar gladije, i još su se manje dali o protivnome uvjeriti, kad su čuli, da je činovnik. Sad bilo kako mu drago, Hamilkar je — ne može se tajiti — bio suh kao trta, blijed kao krpa i zguren tako, da si svaki čas mogao misliti: upast će čovjek u se i ne ćeš ništa više pred sobom gledati. Lice mu je bilo dugoljasto, uvijek znojno, oči — male škure oči — duboko su padale u lubanju, nos, kako je bio velik, dizao se je u obrazu kano kakva kula. Brada bijaše rijetka, a kosa se svijetila još u prvobitnoj svojoj vranoj boji, no nije se tek prorijedila, već je na tjemenu posve iščezla i Puhaković je sebi pomagao tako, da je sa strane lijevoga uha puštao duge kose i tim prikrivao голу kožu. Odijevao se i ljeti i zimi jednako, — uvijek u sive hrvatske hlače i smeđju surku sa tamnocrvenim gajtanima. Otkada ga u varošici poznavahu, nisu ga vidjeli u drugoj odjeći. I opet nije on to pravio s gizde ili s politike ili s čudakluka. Jedini je uzrok bio, što još nikad nije tolike svote sabrao, da si kupi odijela, a ovo, što je nosio, bilo je još iz boljih dana. Oni bolji njegovi dani ! Eto ih.

Kad se Hamilkar Puhakovich alias Puhh de Eadem et Mraczlin et de Jaszna Polyanna dne 14. oktobra 1832. u plemenitom dvoru Hrašćici rodio, otac je njegov Tomaš Puhaković, veliki sudac županijski i vlastelin Hrašćice, Jalšja i Gušćerovca, silnim gruvanjem mužara i pucnjavom pušaka obznanio svijetu, da mu se rodio nasljednik i da su mu kmeti dobili budućega gospodara. Sam bistrički opat „in persona” došao je obaviti sv. obred krštenja i u dvor

naleglo k sjajnoj gozbi gospode sa sviju strana. Na dvorištu usadilo se pet ražnjeva, na svaki ražanj natakuta po jedna krava, a nedaleko od svakoga ognja dovaljali po petakinju vina. Neka se narod veseli. — svi kmeti bijahu pozvani. Dva dana nije se prestalo jesti, piti i pjevati. Seljaci su hvalili i slavili „zemaljskoga i milostivoga oca“, zaboravili sve nemilostive batine i najzad popadali kao snoplje kraj ispražnjenih sudova. Bijedni sirotani upotrebili zgodu. Gore gospoda u sobama isto se tako veselila i u dugim latinskim govorima slavila „m u d r o s t“ domaćine i domaćice, kojom se dobaviše sina !

Tri se mjeseca još govorilo gotovo po cijeloj županiji o toj slavi gospodina Tomaša Puhakovića. Gospodje sve se i čudile i zavidjale, otkale to Puhakovićev kuhač Mihec naučio onih svakakvih „pu-dinga“, torta“. — što više — bio tu i „sladoled“. pa tek kakav — u obliku cvijeća, ptica i Bog bi znao kakav još ne. Bio je jedan glas, da ni kod instalacije velikoga župana ne može da bude ljepše, pa se dodalo, da je, uzme li se pravo, najposlije od Puhakovića ludo, oholo, uvredljivo, što se tako na velikašku razmeće ; ma da je bogat, opet ne ide to, pa ne ide. „Bog svaku oholiju kazni !“ Bez sumnje, — ta već kod krštenja bilo je sumnjivih znakova. — Eno svijecu voštanicu morali su tri puta zapaljavati. Istina, inošu Juriću nešto je ruka drhtala i činilo se, kao da je bio pijan, — al opet — zapali se to inače i kraj takve neprilike. A k tome se ne smije zaboraviti, da je ta voštanica ujedared usred obreda sama od sebe ugasla i nije istina, da se to zbilo, što su se otvorila vrata i nastao propuh. Ne — svakako bijaše to neki znak. Al uzmimo da i nije, pažljivo oko stare gospodje konziljarušice Altanovičke jasno je primijetilo, da kod obreda nije ni mrve soli palo na glavu krštenika. Aha — što je opet to ! I nije bilo

pametna čovjeka na tri milje daleko, da bi htio sad još sumnjati, — svak je za cijelo držao, da će se mali Puhaković još u poveljama preseliti na drugi svijet, a rođaci su se smijali i šaptali, da je uzalud bila sva očeva slava, što je dobio nasljednika. Međutim taj put ne pogodiše. Mali Hamilkar svaki dan jači i snažniji, pa je najposlije bio tako okrugao, da nije tek nosio ime puha, nego je naličio baš tome svome imenjaku, — tako je postao tust !

U oči takovim „opstojnostima“ popustila čak i gospodja Altanovička. „A — takova su luda vremena, — sve sad vara, ne možeš više ni da takovim stalnim stvarima vjeruješ ! Gdje bi to prije bilo ! Mojoj se materi utrnula u ruci svijeca, za tri mjeseca prebije nogu i ruku, a za osam dana leži ona na „cintoru“¹. Da — al sada !” — To je rekla starica u ovelom društvu na svom dvoru Frkuljevcu, pa sve od gnjeva, da su znakovi prevarili kod Hamilkara, stala je bijesno psovati novo doba, Puhakovića, samoga Hamilkara, a silno slaviti staro vrijeme, ono još ab anno 179., kad je njezin pokojni suprug bio „scholarum aquarumque generalis director“².

— Al, djeco, sad ja imam — tek je voštanica slagala ! Da — da — eto još imamo tu sol. Šta je sa solju ? — triumfalno klikne starica njemački.

— Sa solju ? — javi se njezin susjed jurasor Lukčec. — Eto ga na, — sad su dragi „ergnan“ pogodili. Ovo je pravi znak. Nije detetu kod krsta soli palo na glavu — em — to je jasno, — znam da znate, kaj to znači, ima li gdo ili nema soli vu glavi ? Mali Hamilkar nije je dobio na krstu, — sigurno ne bu je zbog toga imel ni vu glavi.

I sve udari u smijeh. Cijelo društvo osjećalo, da je Lukčec nešto veliko izustio. Svi su mu priznali

¹ Groblje ² Vrhovni ravnatelj škola i rijeka.

i on se veselio tomu, a najzad vjerovao, da je istinu pogodio. Nije se on možda veselio, što bi u tome nagadjao dokaz svoje duhovitosti. Takovo što nije on ništa cijenio, — al veselio se, jer je on — pravi mali šljivar, — zavidjao Puhakoviću, što je toliko bogatiji od njega, pa ga je zato iz dna duše mrzio. Zato ga je sada veselilo, što je mogao nešto prišiti tomu gizdavcu, koji je sada, — valjda što mu se sin rodio, — stao u Hrašćici graditi grad, kakva nema sam grof Erdödy, a Lukčec mora da svejednako živi u svojoj tamnoj sitnoj drvenjari. A bome i on je plemić !

Dosjetka Lukčečeva brzo se u okolici raširila i pratila Hamilkara kao njegova zla sjena. Svak je čvrsto vjerovao, da je dječak glup. Naravno, pred roditeljima tko bi što slično kazao! Ta — bogati ljudi — voze se na hintovu s grbovima, nemaju tek pandura u modroj monduri, nego i inoša u francuskoj livreji, — ma — jednom riječi — velika gospoda. Tko je dakle lud, da bi im se usudio reći, što se o njihovu djetetu govori. Naprotiv ! Dolazio Lukčec u novi veliki dvor i milovao Hamilkara baš kao da mu je rođeni sin; uvjeravao oca, da nije u svom vijeku vidio tako nadarena djeteta. Tek stara Altanovička uvijek je pregledavala djetetu glavu i kimala lijevo i kimala desno, pa bi prišapnula gospodji Puhakovički, neka u svoje vrijeme pazi, da se dječak previše ne muči i ne napreže knjigom. „Ah — razumije se, — hvala Bogu, — on će imati od čega živjeti !” — uvjeravaše majka, dok je otac isto tako Lukčeca uvjeravao, da mu je sve jednako, kakove je glave dječak. „Neka je zdrav — to je glavno ! Bome ni ti ni ja nismo se baš previše učili — pa eto ja veliki sudac, a ti moj jurasor. Nije moj Hamilkar tek od šale Puhaković !”

I zbilja to bijaše posljednja briga Puhakovićevih. Usuprot sa strahom su i smilovanjem, — samo da ne plaču, — pomišljali na ono doba, kad će njihov

drugi i krasni Karček morati da uzme knjigu u ruke, da se muči lekcijama i zadaćama, i sluša grubijanštine osornih učitelja i — oh — smiluj se Bože, — čak možda još da dobiva šiba ! Zato su od godine do godine odgadjali, da mu uzmu „informatora“ ! Da ga u javnu školu dadu — ah — na to ni pomisliti. Gospodja Puhakovička padala bi u grčeve kod prve slične riječi. I bude Hamilkaru punih četrnaest godina, a da nije još ni slova poznavao. Svijet se opominjao sveudilj proročanstva Lukčečeva i — smijao se neposoljenoj glavi Hamilkarovoj. Ah — sirota Altanovička nije više mogla doživjeti toga triumfa !

Medjutim kao da Lukčec mora baš u svemu dobiti pravo. Hamilkar nije znao ni drugih stvari, koje u njegovoj dobi znadu mladi ljudi. Na konja sjesti, pušku u ruke uzeti, poći u lov na ribu — ta — ni za što ! I majka i otac bacali se pred njim na koljena i zaklinjali ga, neka to ne radi, ako je koji put u njemu mladost premahnula i koja slična želja izbila. Pa tako je dosada tek znao pojesti nevjerovane množine ukuhana i sušena voća, a nije ostao u sramoti ni onda, ako je trebalo čitavu jednu tortu na jedan obrok potrošiti. Mesa nije volio. „U tome naliči svojoj mamici — je l' de, zlato?“ — blaženo i od tronuća suznih očiju rekla bi majka, kad nije gdje u stranoj kući htio da jede govedine.

Najzad se našao u susjedstvu jedared Hamilkar sa jednim svojim vršnjakom. Taj je bio već u gimnaziji — u poetici ili retorici, a Hamilkar ne zna ni što je „abece“. I nije bilo konca ni kraja rугanju.

— No da — ti nemaš soli u glavi — još od krsta — ha — ha — ha ! — svrši obijesni mladić drzovitu svoju šalu. Hamilkar pohrlio u plaču kući i nije bilo mira, dok nije starac Puhaković za stalno obećao, da će još sutra u Zagreb po učitelja. Održao starac riječ. Za dva dana našao je nekakva čovjeka u gradu i do-

vezao ga u Hrašćicu. Lukčec ustvrdi, da toga učitelja poznaje odavna i tek se je čudio, otkuda je on sad učitelj, dok je prije bio krojač za gospodje. No Puhaković se je grubo na brbljavca otresao i rekao, da on dobro znade, što radi. Sad bilo kako mu drago. Hamilkar je počeo učiti. I unatoč tomu, što su se ljudi sve jednako opominjali negdašnje Lukčečeve dosjetke, Hamilkar je dosta uspješno učio. Probudila se u njemu silna volja. I doista — on osjećaše strašnu zastidjenost radi svoga neznanja, on — mladi gospodin, koji nosi slavno ime, pa kao takav mora ipak štogod znati. Zato mu učitelj nije nikad dosta mogao dati, da nauči, — svaka lekcija činila mu se premalena, — sve mu je išlo prepolagano. Roditelji se prestraše i zabrinu za zdravlje dječakovo, pa nalože potajice učitelju, neka tek nešto poučava, a gospodja je posebice još obećala „dragomu gospodinu profesoru Ceneku“ lijepe nagrade, ako ne bude „dijete“ suviše mučio. „Dragi Cenek“ dobro je to upamtio, pa se prema želji roditeljâ vladao.

Najzad nije proti toj „tripel-allianci“ bijedni Hamilkar mogao da odoli. Snaga zastidjenosti u toku daljnih dana bivaše sve slabija — pak se Hamilkar nakon dvije ili tri godine Cenekova obučavanja naučio tek za nevolju čitati. Pisao je bolje, jer ga je veselilo risati lijepa slova.

Tako je on navršio i svoju osamnaestu. A tada umre otac. Skrbnikom mu imenuju jurasora Lukčeca. Ujedared pronadje on, da starac Puhaković nije ostavio svojih stvari u redu; — i zbilja stali se javljati svakakvi vjerovnici, za koje je udovica govorila, da su isplaćeni, ali Lukčec nije mogao pronaći namira. Morao je dakle po što po to uzajmljivati novaca. I tako je dug bivao sve goropadniji, rastao u vis kano konoplja na gnojnu zemljištu.

dragi i krasni Karček morati da uzme knjigu u ruke, da se muči lekcijama i zadaćama, i sluša grubijanštine osornih učitelja i — oh — smiluj se Bože, — čak možda još da dobiva šiba ! Zato su od godine do godine odgadjali, da mu uzmu „informatora“ ! Da ga u javnu školu dadu — ah — na to ni pomisliti. Gospodja Puhakovička padala bi u grčeve kod prve slične riječi. I bude Hamilkaru punih četrnaest godina, a da nije još ni slova poznavao. Svijet se opominjao sveudilj proročanstva Lukčevega i — smijao se neposoljenoj glavi Hamilkarovoj. Ah — sirota Altanovička nije više mogla doživjeti toga trijumfa !

Medjutim kao da Lukčec mora baš u svemu dobiti pravo. Hamilkar nije znao ni drugih stvari, koje u njegovoj dobi znadu mladi ljudi. Na konja sjesti, pušku u ruke uzeti, poći u lov na ribu — ta — ni za što ! I majka i otac bacali se pred njim na koljena i zaklinjali ga, neka to ne radi, ako je koji put u njemu mladost premahnula i koja slična želja izbila. Pa tako je dosada tek znao pojesti nevjerovane množine ukuhana i sušena voća, a nije ostao u sramoti ni onda, ako je trebalo čitavu jednu tortu na jedan obrok potrošiti. Mesa nije volio. „U tome naliči svojoj mamici — je l' de, zlato?“ — blaženo i od tronuća suznih očiju rekla bi majka, kad nije gdje u stranoj kući htio da jede govedine.

Najzad se našao u susjedstvu jedared Hamilkar sa jednim svojim vršnjakom. Taj je bio već u gimnaziji — u poetici ili retorici, a Hamilkar ne zna ni što je „abece“. I nije bilo konca ni kraja rугanju.

— No da — ti nemaš soli u glavi — još od krsta — ha — ha — ha ! — svrši obijesni mladić drzovitu svoju šalu. Hamilkar pohrlio u plaču kući i nije bilo mira, dok nije starac Puhaković za stalno obećao, da će još sutra u Zagreb po učitelja. Održao starac riječ. Za dva dana našao je nekakva čovjeka u gradu i do-

vezao ga u Hrašćicu. Lukčec ustvrdi, da toga učitelja poznaje odavna i tek se je čudio, otkuda je on sad učitelj, dok je prije bio krojač za gospodje. No Puhaković se je grubo na brbljavca otresao i rekao, da on dobro znade, što radi. Sad bilo kako mu drago. Hamilkar je počeo učiti. I unatoč tomu, što su se ljudi sve jednako opominjali negdašnje Lukčečeve dosjetke, Hamilkar je dosta uspješno učio. Probudila se u njemu silna volja. I doista — on osjećaše strašnu zastidjenost radi svoga neznanja, on — mladi gospodin, koji nosi slavno ime, pa kao takav mora ipak štogod znati. Zato mu učitelj nije nikad dosta mogao dati, da nauči, — svaka lekcija činila mu se premalena, — sve mu je išlo prepolagano. Roditelji se prestraše i zabrinu za zdravlje dječakovo, pa nalože potajice učitelju, neka tek nešto poučava, a gospodja je posebice još obećala „dragomu gospodinu profesoru Ceneku“ lijepe nagrade, ako ne bude „dijete“ suviše mučio. „Dragi Cenek“ dobro je to upamtio, pa se prema želji roditeljâ vladao.

Najzad nije proti toj „tripel-allianci“ bijedni Hamilkar mogao da odoli. Snaga zastidjenosti u toku daljnih dana bivaše sve slabija — pak se Hamilkar nakon dvije ili tri godine Cenekova obučavanja naučio tek za nevolju čitati. Pisao je bolje, jer ga je veselilo risati lijepa slova.

Tako je on navršio i svoju osamnaestu. A tada umre otac. Skrbnikom mu imenuju jurasora Lukčeca. Ujedared pronadje on, da starac Puhaković nije ostavio svojih stvari u redu; — i zbilja stali se javljati svakakvi vjeronici, za koje je udovica govorila, da su isplaćeni, ali Lukčec nije mogao pronaći namira. Morao je dakle po što po to uzajmljivati novaca. I tako je dug bivao sve goropadniji, rastao u vis kano konoplja na gnojnu zemljištu.

U kratko : bolje da se i ne spominje takovo što. Kad je Hamilkar navršio dvadeset i četvrtu i Lukčec mu predao upravu imanja, nije bilo više spasa. Došlo sve na bubanj. „Nema soli u glavi !” — vikao Lukčec, a međjutim je on na dražbi kupio Hrašćicu, i Hamilkara prvi dan skupa s materom s imanja istjerao. Kako Hrašćica, tako za osam dana prodje i Jalšje i Gušćerovac. Stara gospodja umre od žalosti.

Hamilkar nije sada ništa više imao. Sve su mu oteži vjerovnici, tek — nekako ostala četiri „gornjaka”, koji nisu nijednomu dobru pripadali, nego su imali nekakve posebne ugovore.

U prvi čas nije imao kamo ni zaći, nego se prikupi k jednomu od tih gornjaka, da tu životari. Al kako životari? On, naučen živjeti kao grof, — morade sad proći svu bijedu seljačke sirotinje. Samomu seljaku dalo se na žao. I on ga pouči, neka ide kuda makar za pisara.

Dugo je trebalo, dok je Hamilkar nešto našao. Postao on u svojoj nesreći silno plašljiv. Uvidjao je, da gotovo ništa ne zna, i zazirao od ljudi, koji su ga susretali s prezirom, što je tako veliki imutak protepao u tako kratko vrijeme. Uzalud ih je on uvjeravao, da nije sam sakrivio svoje nesreće i propasti. Pa kad je jednom još neoprezno označio Lukčeca kao svoga izjelicu, tuži ga ovaj radi uvrede poštenja i bijedni Hamilkar morade u zatvor.

No stara je riječ : Bog znade, čemu je što dobro ! Tako i Hamilkar tom prilikom dodje iz zatvora u kancelariju kao pripomoćni pisarski dnevničarski vježbenik. S tim je začeo svoju karijeru, pa kad su županije opet uskrsnule, izabere ga županijska skupština za začasnoga kancelista i namjesti ga u službu sa plaćom od 25 fr. na mjesec. Nakon bijede, koju je prošao, držao se sada cijelim čovjekom i hvalio milo-

srdju božjemu, da ga se je sjetilo. Dakako — kojiput mu se činilo, da je ipak gorko i ovako, ako se uzme, što je nekoč imao. Al je šutio i žalosti svoje zatrpao navalice u najdublje dubljine svoje unutrašnjosti. Nije to međjutim bilo lako, a bome još teže, kad se pomisli, da je plaća bila takva, da nije dopuštala ni jedan dan, da se čestito najedeš. I on stao pobolijevati : — nekakav suh i strašan kašalj sio mu na prsi.

Odmah prvih dana svoje službe našao se on sa Katom, bivšom ključaricom u njegovih roditelja. Još u ono doba usplamtio je srce njegovo za okruglim tustim objamom snažne i čvrste djevojke. Bila je to njegova prva ljubav. Sada se opet javilo slično čuvstvo i — za dva mjeseca vjenčao se posljednji pl. Puhaković sa bivšom svojom sluškinjom, koja je imala barem tu krepost, da je bila neumorna kućanica i da je dobro čuvala Puhakovića od svake prehlade. Inače je bila stroga i Hamilkar je brzo naučio, da je u svemu sluša. Tek u jednome nije bio posve pokoran. Ona je našla, da Hamilkar previše dugo i mnogo sjedi u uredu i da ga to mora ubiti, pa bi ga karala, što se ovako uništuje. No on se bojao svoje gospode gore u županijskoj kući još više nego li stroge Kate, pa je s toga vršio službu, — ah — ne može se ni iskazati, kako zdušno. Najzad se gotovo zaljubio u onaj svoj prosti otrcani stolić u pisarni. Nekom čisto djetinjском gizdom gledao je na silne rpe aktova, koji bi ga u jutro dočekali, a na večer odlazili prepisani. A prepisani su bili tako čitljivo, čisto i lijepo, da je Hamilkara mnogiput srce boljelo, što će sad podžupan nečitljivim svojim potpisom stvar zamrljati i što još više, — što će taj krasno pisani akt odjuriti u kotar, i ondje — Bog zna kuda zapasti. Kad bi koje slovo osobito lijepo izveo, sjećao se trunuto svoga nekadašnjega učitelja Ceneka, žaleći u duši, što taj nema prigode, da vidi, kako njegov

Karček divno piše. Kad bi se pak spomenuo oca, nešto bi ga bolno zapeklo u srcu.

Sretan bijaše, kad je podžupan naročito naložio, da sva izvješća za bana i dvorsku kancelariju imade on prepisivati, „jer nitko ne piše tako lijepo kao on“. A nije se tužio niti mu je bilo krivo, što i direktor kancelarije i registrator i arkivar i sva tri kancelista višega ranga prenose aktove sa svoga stola na njegov. On je rado prepisivao i nalazio dapače užitka u tome, a nije opazao, da mu se rugaju svi ti njegovi „pretpostavljeni“ drugovi, i nije se ljutio, što se oni međjutim šalju u pivaru „k dobromu Vujčeku“, — jer ljutiti se prvo ne bi bio usudio, a drugo — njemu je bilo, kao da na svem ovom dalekome svijetu nema prijatelja do lijepo pisanih slova svoje marljive ruke. No, Bože sačuvaj — nije on bio možda s toga kakav mizantrop. U plahoj mu duši nije bilo mjesta takovim mislima. Ta — bio bi on buntovnik, da se srdi na ljude ! „Ne — ne — Hamilkare ! — budi oprezan i pametan, — ne oholi se ! Rodio si se pod nesretnom zvijezdom — iz te kože više nikuda, — budi prijazan — budi poslušan, — da — da — starije od sebe valja da slušaš, — ti si za to ipak gospodin !“

I strašan kašalj bolesnih mu pluća prekine slijed daljih sličnih misli, ili ga upravo taj čas pozove direktor ili registrator, ili arkivar ili blagajnik, pa ga zamoli, neka skoči ovamo ili onamo, da donese ovo ili ono. Bilo mu je svakiput doista teško, da mora ostaviti svoj dragi pisaći stol i svoja ljubljena slova, pa je osjećao i neki stid, što on — potomak slavne obitelji — posluhuje ove ljude, — ali bi se pokorio i nisi mu mogao vidjeti u licu, da ga što boli. E, što će on sirotan — služba je služba ! Još — još — ako je imao donijeti za groš duhana ili cigara ! Moglo se misliti u trafici, da to za sebe kupuje, a metnulo se

to u džep ; — ali registrator — k tome čovjek neplemić — taj bi ga obično šiljao po „perece” i „kriglec” piva, — a to kako da nosiš, a da sav svijet ne vidi ! To ga je više mučilo, nego kad bi nosio kojemu od ove gospode piliće ili ribe kući. No — da se potuži — otkud takve drzovitosti. Strpljen spasen, tješio se on, a gospodari — pozvani i nepozvani — mislili su : „dobričak od čovjeka — mogao bi drva na njemu cijepati. Zašto ne bi dakle ? Taj se ne će usprotiviti”.

I šiljali ga svejednako, da im donosi i odnosi kojiput i takve stvari, kojih ne smjedoše ni pandurima naložiti. Jednom se tek usudio, — ah, ne protusloviti ili potužiti se, nego tek da mu malko srcu odlane. Tajput bješe oboljela kuharica registratoru, i nije mu imao tko ići po meso. Registrator pošalje Puhakovića. On naravno — razumije se — izvršio nalog, no da si olakša duši, stao on registratoru pripovijedati o svome ocu, o nekadašnjem imutku i da je njegova obitelj još od kralja Bele dobila plemstvo. Registrator tek rekne : bilo pak prošlo ! no ne zaboravi pol sata kasnije kod „gabelfrištika kod Vujčeka” pripovijedati svojim kolegama o bajanju Puhakovićevu, i — svi se smijahu, pa od tada ne bi se prestali smijati tomu „Belinu plemenitašu”. Kojiput malo da ne prekipi žuč u njemu, ili ne — srce je htjelo da mu pukne, kad bi svaki čas pitali : „Hej, Hamilkare, — kako je ono tvoj otac imao tri ili četiri imanja ?” — ili : „Domine nobilis Puhaković aliter Puh, — kad su ono Puhakovići recte Puhi dobili plemstvo, da li pod Dioklecijanom ili pod Marijom Terezijom ?”

Ali on se je svagda svladao. Makar da ga je svaki put napao strašan kašalj, — on se najzad prisilio, da se na licu prikaže neki smiješak, koji je imao pokazati, da se i on priključio šali. U srcu, dakako, svejednako strašno ga je boljelo.

I nosio je on drage volje i dalje sve, što od njega zahtijevahu. Istina — nikada mu više nije palo na um, da govori pred njima o slavi svoje obitelji.

Ovim donašanjem i raznašanjem izgubio je naravno silu vremena. A posao na stolu raste kao gljiva u vlazi. Nije bilo druge, nego rano u jutru žuriti se u ured, a na večer tek kasno izlaziti. No opet — daj lijepo piši, — daj mnogo piši, — daj za sebe i za sve druge piši, — uz to taj prokleti kašalj, — gdje onda možeš svladati — posao, a kadagodj : „Domine nobilis . . . dajte donesite . . . !”

Zato je podžupan o njem ovako sudio :

— Ima taj naš Hamilkar baš divnu ruku, — gotovo kao štampana slova, — i točan je u polasku ureda, — valja da je i marljiv, al sporo — sporo to ide. Ja bih mu rado povišio plaću, ali polagan je, — uza nj mora da je uvijek još koji dnevničar, za toga pak moramo trošak namaknuti tako, da kod Puhakovića štedimo !

To je rekao pred direktorom, kad mu je donesao akte prepisane na potpis.

— Istina, spor je, — primijeti pokorno direktor, a zaboravi kazati, zašto komadi, dodijeljeni Hamilkaru, zaostaju. Podžupan pak nije mogao znati, da Puhaković za sve druge prepisuje, da za direktora u ekshibit unosi, za registratora registar vodi, za arhivara „elenke” pravi, a najmanje je mogao znati, da Hamilkar svaki čas mora skočiti po jednu „cvaj-krajcercigaru” ili po „perece”. No ako je direktor zaboravio podžupanu sve spomenuti, nije zaboravio Hamilkaru kazati : „Čujete — taj naš stari — tuži se, da ste spori ; ja sam vas branio — ali šta ! — zbilja — dajte se malko požurite, ne treba toliko kaligrafije ; — da — molim vas, — ja moram otići, dajte molim vas — uvedite sve u ekshibit. Cijela pošta nije nego trideset komada, — za tili časak možete svršiti.”

Puhaković se silno prestrašio, — srce mu spalo čak u pete. Onda je ganuto mislio na svoja lijepa slova, koja se direktoru čine nepotrebna. A najviše ga pritisla briga — zbog jedne stvari. Došlo je vrijeme, kad je svake godine tražio dopust na pet dana. Jedan jedincati dopust u godini ! Cijele mu se godine veseli. Mnogiput, osobito s proljeća — tište ga i muče prsi, da ne zna, kuda bi se djeo. Morao bi u postelji ostati, — ali se sjeti dopusta u jeseni, preplaši se, da ga ne bi možda dobio, ako bi sada izostao, — pa ajd u ured onako nemoćan i slab. A kako će sada moći pred podžupana i moliti dopust, kad se on tuži na njegovu sporost ? Svemogući Bože — najposlije mi ga ne će ni dati !” I bijednomu Hamilkaru prolete trnci cijelim tijelom i bude mu silno tužno oko duše. Ta — nije to za nj mala stvar ! Taj dopust upotrebljava on, da ide u svoj zavičaj i da pobere ondje gornicu od četiri svoja gornjaka, — jedini i posljednji preostatak nekadašnjega imutka i gospoštije slavne obitelji pl. Puhakovića. Već poradi toga visilo mu sve srce o tome, — a osim toga — Bože moj, — u malom kućanstvu Hamilkarovu dobro je došlo onih četiri ili pet vedara vina stare mjere i šest kopuna i još četiri četvrti kestenja, što su mu gornjaci morali davati. Ovo svoje „gorno pravo” možda je još više ljubio nego svoja slova.

Vrijeme kasne jeseni, kad se gornica pobirala, moglo je biti Bog zna kako rdjavo i gadno. Hamilkar bi opet veselo i radosno sjeo na prosta dugačka kola, natovarena sudovima, i odjurio put Zagorja. A kad bi se vraćao i izmučeni konji po blatnoj cesti korak za korakom vukli kola sa četiri suda, onda je on, zamotan tek u trošnu kabanicu — nekoč paradni „menten” oca njegova — sjedio ne pokraj kočijaša, nego gore na najvišem buretu, imajući uza se gajbu sa kopunima i sveudilj pazeći na vreću kestenja, što

je otraga bila smještena. Neka je sjever i ma kako duvao, mogla je jesenska kiša padati kao iz kabla, ili neka je snijeg zapao hvat visoko. — Hamilkar je sve to rado trpio i nije prestao sa blaženim smiješkom u izmučenu licu gledati na punu posudu, na gajbu i na vreću, te sretnom zaboravi šaputati: „Oj vince drago, — o vi dragi ptići!” — Drugi dan nakon povratka krišom bi od žene ponesao sa sobom u kancelariju napunjeno barilce, natrpao u džepove kestenja, dao ga dolje kod pandura — pazikuće ispeći, pak stidljivo i pokorno, ali opet nekim gospodskim načinom, zamolio gospodu iz ureda, neka izvole k njegovu stoliću na malo „mošta rezanca i kovanja pucanca”. Kući ih k sebi pozvati nije smio radi žene.

Sada je dakle prijetila pogibao, da sve overadosti izgubije. A jesen je već kasna, vrijeme od dana do dana gore. Prije nije mogao poći, jer su drugi bili na dopustu. Pa sada eto — ta žalosna sporost. Najposlije nije bilo krzmanja ni odlaganja. Žena ga Kata svaki dan psovala, što ne ide po vino; govorila, da će ti lopovi „mužeki” sve još pomiješati s vodom, kestenje će crvi nagristi, kopuni će . . . — i tako dalje. A dan svete Kate, — njene patronice, — sve se bliže primiće. Na taj dan mora biti pečenke, a otkuda je kupiti pa i zašto? — ta kopuni su na redu.

Hamilkar sabere svu snagu i podje pred podžupana. Čisto mu koljena klecala. Ta — nije dosta, što je čovjek podžupan, ali dali mu nedavno i naslov kr. savjetnika, — pa od onda bijedni Hamilkar gotovo od strahopočitanja pred njim iščezava i uništjuje se od naslova: „velemožni” i „magnifice!”

— Ma — ma -- mag — ni -- fice — fififice! — poče nesretnik i stane mucati, da nije mogao dalje. Obično nije on mucao.

— O — zdravo — Hamilkare, — vi valjda po dopust? Dobro — dobro, — pa se zdravo vratite.

— Na službu, kako zapovijedaju Njihova Vele-možnost.

— Gle — malo da nisam zaboravio. Pisao mi je barun K. ; — znate valjda, njegova je sada Hrašćica. Lukčec ju je morao prodati. On bi rado okružio svoje vinograde, a baš mu leže na putu neka trsja vaših „gornjaka“. — On bi ih kupio, seljaci su sporazumni, — zavisi tek od vas. Barun je voljan dati četiri stotine forinti. Bogme kneževska ponuda. Htio sam mu odmah pisati, a da vas i ne pitam, da li privoljujete. Al bolje ovako. A znadete — barun je moćan gospodin, — s njim nije hasne da se čovjek inati.

Ah — Puhakoviću bude strašno. Posljednji ostatak iz doba gospodstva, ova jedina gruda cijele zemaljske kruglje, na koju je mogao stupiti kao barem nekakav gospodin, — ah — ta ne bi on — ma da je sinja kukavica i sirotan čovjek, — ne — ne — ni za hiljadarku — ni za što — ni pod koji našin ne bi to drage volje dao. No kako bi to podžupanu — takvome velikomu gospodinu — magnificusu — on, neznatan dnevničar, smio kazati ! A čini mu se, da podžupan ovu prodaju želi ! I zbilja izdreči se on grdno na Puhakovića, što ništa ne odgovara. No — ne — ne može on pristati, pa ma se baš zamjerio. Pomogne si ipak, te je zamolio neko vrijeme, da promisli stvar, dodavši na svoju nesreću, da se mora dogovoriti sa ženom. U sebi je tvrdo odlučio, da ne će nikako prodati. Nadao se, sutra će na dopust, a dok se vrati, podžupan će sve zaboraviti. Zacijelo to je bilo prviput u Hamilkara, da se usudie inače misliti i odlučiti, nego li njegovi „pretpostavljeni“. Al — ljubio je on to svoje „gorno pravo“ i te kako !

Kad je na večer polazio iz ureda kući, bilo je u njegovoj glavi sve već na čistu, kako će se ugnuti najnovijoj buri.

Stanovao je u jednoj od najudaljenijih ulica, čisto već na ispustu, u maloj razizemnoj kućici. Imao je samo dvije sobe. Došavši kući nadje ženu nešto zlovoljnu i mračnu u licu. Posvadila se bila sa susjedom. Hamilkaru bude nekako hladno i strašljivo. Znao je on, kad se Kata smrkne, onda je najbolje, da si što dalje od nje. Nije jedamput bilo, da se morao sakriti pod stol, da se obrani od njenih snažnih šaka. Bila je ona sada još deblja nego li nekoč kao ključarica, a sitne zeleno-sive oči krijesile se kao u mačke u mraku.

— Dakle — što je — jesi l' dobio dopust — ipak jednom ! Al što ti, tukmače, — sam si svemu kriv, — dršćeš pred svakim kô kakva baba pred vragom !

— Ta dobio sam dopust i želio bih, da sjutra podjem, — odvrati Puhaković i uzme već u kuhinji svlačiti čizme, jer tako je željela gospodja Puhakovićka. Ne smjede joj odmah da kaže, što je od podžupana čuo. Mislio je: ona bi se još više razljutila, te još i njega krivila, da je podžupana naveo na takove misli.

Žena se odmah dala da sprema i priredjuje za put, a on se dotle smjestio u prvoj sobi. Bilo je tu tek sirotinjsko pokućstvo — star uzak divančić, — nekoliko prostih drvenih stolica, omašan stol za jelo od surova drva, al na zidu visili portreti oca mu i matere. Otac bijaše naslikan u bogatoj velikaškoj odori, a majka u modroj svilenoj odjeći. Osim toga bio je tu još visok ormar od hrastova drva. Na taj ormar pogledao bi Puhaković kao na kakvu svetinju: on mu je bio oaza u pustoši svakidašnjega bijednoga života, na kojoj se izmučeno oko krijepilo

i tješilo. U njemu naime čuvaše Hamilkar arhiv i biblioteku obitelji „Puhakovićijanske“. Bile su to svakakve pravječne listine i starinske debele knjižurine. Hamilkar nije umio latinski, no zato bi opet rijetko koja večer prošla, a da ne bi zavirio u ove starine i mučio se podjednako, da ih pročita. Žena ga dakako poradi toga često psovala i opominjala, kako bi korisnije uradio, da u to vrijeme piše molbenice i tužbe za seljake. No on se nije mogao okaniti svojeg običaja, jer ove je listine ljubio, makar su bile pisane slovima, s kojih se kaligrafična njegova duša zgražala, — a i ljubio je ove silne grdosne knjige, makar im gotovo ni jedne riječi nije razumio. Od svega pak najjače mu bijahu srcu prirasli registri i protokoli „dominii Hraščica et cetera . . .“, koji su sezali čak u doba pradjeda njegova, te u sebi sadržavali povijest svakoga dana od konca osamnaestog vijeka pa do godine 1848. Tu je točno bilo napisano za svaki dan, što se radilo, koliko je bilo kmetova na tlaci, koliko je usjeva došlo, koliko je priraslo ili otpalo blaga, — ta — sve, sve, — a jer su te ekonomičke bilješke u najvećem dijelu bile pisane „lingua rustica“, to ih je Hamilkar razumio, a srce mu raslo od ponosa i radosti, čitajući, kolik li to imutak imadjahu starci njegovi. I mnogiput bilo mu je čisto teško, što se kukavac ne smije pohvaliti pred direktorom, pred registratorom i pred svom ostalom gospodom. Oj — nisu Puhakovići bili tek kakve lole: bili su gospoda, prava rođjena gospoda sa svojim zemljama, — sa svojim podanicima! Ne može to kazati ni direktor ni registrator, ni povjerenik — a bome niti oba „poglavit“ podbilježnika skupa sa velikim bilježnikom. Tu se mogu s njime srazniti tek podžupan i veliki župan.

U takve časove zanosa prestao bi Hamilkar biti sitan, pužljiv, strašljiv pisarčić, — duhom bi uronio

u život starih ovih protokola i gotovo da je pravio odredbe, izdavao zapovijedi, računao dobitke, -- da -- on je sebi u mašti stvorio Hrašćicu „Puhakovićijansku” i bio opet zemaljski gospodin, — „dominus terrestris”, — pak u tom blaženom sanjarenju zaboravio kukavnu i tešku bijedu, kojom ga je darivao ozbiljni život. Ovako slatke trenutke prekinula bi uvijek gospodja Puhakovička i energičnim zamahom ruke pobacala ove lude „škarteke” sa stola na pod i potjerala bijednog Hamilkara u postelju, da badava ne troši svijetla. I tek kad se uvjerio, da Kata već spava, digao bi se tiše od miša i pohrlio da pobere drage papire sa poda, spremih u ormar, a ključ sakrije k sebi pod uzglavlje.

I ovaj je večer bilo upravo tako. Samo što taj put nije mogao posve mirno uživati. Morila ga strašno briga poradi podžupanove ponude. Kako će — kako će iz toga škripca ! Nije šala — zamjeriti se podžupanu, — raditi mu protiv volje. Ah — Bože dragi — zar baš i takva malenkost mora odmah nesreću donijeti, zar baš ništa ne smije kukavac da imade, — da ljubi — ah — ah — što će to biti ! — Najposlije onako zamotan u postelji iskaže sve ženi.

— A ti ne ćeš, ludo ! — zakrikne ona.

— Pa valjda i ti ne ćeš, — kako bi? To mi je sve, što još imam od obiteljskog imutka.

— Ludove, — prekine ga ona. — A šta nisi ono drugo znao čuvati. Al dakako, velika gospoda ! Šuti, ni riječi ; — valjda ne ćeš meni kazati, bila sam dosta dugo u kući. Da — ode sve kô u ludo, — a sada ti, beno, hoćeš, da takvu ponudu odbiješ, — ne — tako ne smije da bude.

— Al ja ne ću ! — krikne on ujedared junak. Što li nije od njega ljubav za svoje gornjake učinila !

— A, ti ne ćeš ! — odvrati mu tek za čas žena, — a što će biti, ako se podžupan razljuti, pa te iz pi-

sarne otjera? Oh — ti ludo ! Još ćeš sebe i mene unesrećiti.

Hamilkaru se zamaglilo pred očima. Ne — on to ne može podnijeti. Cijele noći nije mogao spavati, — sve jednako se trza, kašlje i hriplje, — Bože mili ! — da je sama Kata osjetila nešto kao sućut i smilovanje.

Sjutradan ni ne pomisli, da bi putovao. Bolestan na plućima od nekoč, slab od bijede, opasno je obolio. Ležao je čas u groznici, čas u vrućici, u kojoj je podjednako bulazio. Čas bi zaklinjao podžupana, neka mu pusti njegove gornjake i molio, neka ga ne tjera iz službe, — čas opet sa blaženim posmijehom govorio : „Dajte bure ovamo — dobro mjerite — kopuni su baš lijepi, — hi — hiju — vino bit će jako, — izvolite, gospodo, mošta rezanca i kostanja pucanca !”

Tako je potrajalo preko tri nedjelje. Napokon upita jednom podžupan direktora, kako je Puhakoviću.

— Zlo, magnifice, — a fali nam jako u uredu jedna pisarska sila, — posao strašno zapinje. Ja sam slobodan pridodati, da ćemo morati koga toga uzeti mjesto Hamilkara, — i direktor preporuča svoga nećaka, koga upravo sada isključuje iz gimnazije poradi neke malenkosti. Napokon Puhaković je samo dnevničar, nije stalno namješten, pa bi to išlo, a ured treba čovjeka.

Podžupan se namrgodi. Starcu se poštenjaku na žao dalo, da bijedni Puhaković i pored slabe svoje plaće može biti još komu na putu. Dakle ni to mu ne priušćuju ! I gotovo grubo otpusti direktora iz sobe. Htjede da se svakako Hamilkaru pomogne. Pošalje po ženu njegovu. „Neka proda svoje gornjake, dobit će novaca, pa može kuda u kupke : — u Gleichenberg ili kuda !” — govorio je za se podžupan.

Prošlo i mjesec dana, dok se Hamilkar bar donekle oporavio i mogao iz kreveta pridići. Sad je bio još suši i jedva jedvice da se na nogama držao. No veselje, da će sad ipak jednom moći po gornicu, — držalo ga i krijepilo. Gotovo nedjelju dana ne misli na drugo, nego na taj svoj put. On to sve već u duhu vidi: kako će doći kola, kako će se napuniti sudovi, kako će sjesti kraj kočijaša i onda — hi — iz varoša prema brdima. Tada će najprije doći k gornjaku Imbriću Martinčićevom, tu će mu djeca htjeti ruke ljubiti, a on će svakomu dati po nov krajcar, — moraju tako gospoda, — onda će od njega k Ivanči Rašplovom, onda k Janku Mataševom, a najposlije k Blažu Smiljančićevom ; — taj je najmanje vjeran ; — nazivat će ga kao negda mladim milostivnim gospodinom i Njihovim Gospodstvom, — jesti će najviše pečenih jaja i crvena luka sa kukuruznim kruhom, — al to je dobro. Spavat će dakako po štagljevim na slami, — il ne — kazat će on, da mu prostru otave, — oh — na otavi se tako slatko spava i zdravo je to za prsi, — o, bit će krasan život ! Al — gledaj, čovječe, — kakvo je to vrijeme — silno se smrzlo — bit će vraške zime na putu, — eh — šta to smeta ! — „mošt“ će ugrijati. O — taj put bit će sa seljacima još prijazniji, samo da mu se ne iznevjeri ! Jao — sad se sjeti podžupanove ponude ! I silomice uzme preokretati misli u prvu kolotečinu.

Tako to biva osam dana. Sa ženom se nije usudio ni riječce prozboriti o putovanju i o gornici. A i ona je šutjela i nije se ništa razgovarala. Ovo mu je bilo silno milo, ugibao se dapače svakomu razgovoru, koji bi mogao skrenuti na gornicu. Odluči, da će i kola naručiti iz sela tako, da žena ništa ne sazna.

Tako i učini. Jedva što mu je doktor dozvolio, da smije na zrak, pohrli on u županijske štale i naruči kola za sjutra rano u jutru. Nije se usudio ići

gore u županijsku pisarnu, ma koliko ga vuklo, da vidi stari svoj klimavi stolić i — kako je ponosno mislio — onu silnu rpu aktova za prijepis, koja se morala ondje za njegova odsuća nagomilati. Ženi nije ništa kazao. Šta više — na njezino je pitanje slagao, da se šetao po promenadi sa gospodinom registratorom. A nije registratora ni vidio !

S večera potajice priredi staru menten-kabanicu, sakrije pod postelju putnu torbu, isto tako zimske čizme, pa onda lukavo legne u postelju, čineći se sasvim nevješt, samo da žena ništa ne opazi. I sutra će on rano ustati, sa kirijašem sam sudove iz podruma iznijeti i na kola natovariti, pak istom kad je već zamotan u kabanicu, pred ženu stupiti i kazati joj, kamo ide.

Cijelu noć nije ni oka stisnuo od blažene uzrujanosti. Veselio se kao dijete, da će sutra već vidjeti opet jednom svoj zavičaj, govoriti sa svojim gornjacima, natakati vina i čisto je osjetio miris uspijenjena mlada mošta i slušao, kako se to zvonkim štropotom iz suda o vedricu zalijeva. Tek prema jutru usne — oj — i koliko dobro mu se snilo. On je baratao — zapovijedao — pleo se po klijetima — razgovarao se s najmilijim gornjakom Imbrićem. I taj je san sakrivio, što nije tako rano ustao, da bi bio ženu pretekao. U prvi čas bilo mu, da je sve izgubljeno, no onda se ohrabri i upita ženu, jesu li kakva kola ovdje?

— Čekaju nekakva ! — odvrati ona ne mogući dalje da se dade u razgovor.

— A — dobro onda. Da znaš, ja polazim danas u Zagorje po tu gornicu.

U Kati prekipjelo. — Ma — ne luduj — kakva gornica — ta — no, da — ja sam prodala . . .

— Kako — prodala — ? i on se glupo zagleda u ženu.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА

ГРАДСКА АДМИНИСТРАЦИЈА

БЕСКОСАН

— A ma jest. Što me pitaš, — valjada nisam takva bena, da ne ću četiri stotine forinti voljeti od te tvoje lude gornice. Jest -- jest — pa ljutio se koliko te volja, — možeš i plakati ; — podžupan poslao po me — a ja sam privoljela, — ti si pred njim rekao, da ćeš još mene pitati.

— Al ti lažeš — to nije moguće ! — zakrikne Hamilkar kao ranjeno zvijere. Zacijelo sav vijek svoj nije tako snažno zaviknuo. Istina — još nikad nije osjetio tako grub dodir tuđe volje.

Najzad se dosjeti, nije li to varka, kojom ga žena hoće da odvrati od puta? Jest — jest — ona misli, da je još preslab. Uzme dakle hiniti, da se je primirio, a u sebi odsiječe, da ide k podžupanu pitati. I tako učini. Ujedared bio Hamilkar hrabar. I čujte — kako je rano bilo, nije mogao u uredu podžupana naći, pa on -- usudi se čak u njegov stan.

Podžupan se čudio. Znao je on, da je Hamilkar inače silno plah.

— Molim, magnifice, — veli mi Kata, da je prodala gornjake.

— Ta valjda si dobio novce ; — ja sam ih sâm isplatio.

— Al to ne ide ! — opet će Hamilkar.

— Ne ide ! Ti si bio bolestan, — ona je došla u tvoje ime ; — rekao si, da će ona trebati još svoju reći, a stvar se nije mogla otežati. Barun je iskao, da se uredi, — a za te je dobro bilo, i vinogradi već su u barunovu posjedu.

— Dakle tako ! — rekne tek Puhaković. Dalje nije mogao. Bilo mu je, kao da se sve nešto od njega otrgnulo. Htjede prosvjedovati, no tek mogaše rukama mahati, a prije nego mu se mogla riječ iz grla protisnuti, navalila na usta krv, i on se bez svijesti sruši podžupanu pred noge. Odnegli ga takova kući i nije se više osvijestio. Samo za jedan

čas se primijetilo, da mu usta nešto šapću. Moglo se razabrati ime gornjaka Imbrića i onda poslije još nešto glasnije : „... nobilis Puhaković alias Puh de Eadem et Mraclin et de Jasna Poljana, dominus dominii Hrašćica, Jalše et Gušćerovac, — ne — ne oprostite, gospodine registratore, tek sam začasni kancelist u rang u tik pred primaljama !” — To bijahu posljednje razumljive riječi.

Za osam dana bio je Hamilkar u krugu svih Puhakovića — na drugome svijetu, lišen tegoba i varka ovoga svijeta. — Bijedni sirotan, nije bilo njemu dobro ! Je li zaslužio i je li moralo biti tako ? Luda li i jalova pitanja ! Kao da je svijetu i životu stalo do toga, kako razni Puhakovići prolaze u njemu !

STARI PANDUR.

Kad mislim na onu tamnu, nisku i usku komoricu, što se onamo u najzabitnijem i najskrivenijem kutu cijele ogromne „varmegjinske“ kuće uklanjala suncu, a služila staromu panduru Štefiću kao stan, — onda mi još i sad nakon tolikih godina svakiput bude u srcu nekako tužno. Moram uvijek da se uza to podsjetim na povijest staroga bijednika, a s te povijesti kao da osjećam, kako sudbina ljudskoga života može da bude slijepa, nerazborita i strašna, pa da je upravo nemoguće slijediti i tražiti razloge njezinim činima! — „Zašto sve to?“ — pitao sam se tolikoputa pred poviješću toga nesretnika, uzalud iščekujući od svoje moderne racionalne logike ma kakav odgovor.

Vidim ga sad još sasvim jasno pred sobom. Bio to vitak, koštunjav, suhonjav čovjek. Dokle moje sjećanje seže, bilo mu je onda dobrano godinica, više od sedamdesete. Unatoč velikoj toj starosti, a još više unatoč životu, kakav je njega zadesio, nije starac imao ni jedne sijede vlasi. Jasno-smedja kosa gusto je pokrivala debelu dugoljastu glavu. Sitne staračke mutne oči dobrijanski i pošteno gledahu u svijet ispod neobično gustih obrva. Ali zato nije imao nijedne trepavice, te su vjedje bile obrubljene debelo-crvenim potezom. Gledajući ove vjedje bez trepavica, — uvijek sam morao misliti, da su ih suze tako izjele. Brkove rezao je kratko, te su kao štetine virile ispod ravna, ne preduga

nosa. Od brade pustio je zaliske — onakve, s kakvim se slikaju vojnici iz napoleonskog doba. Držao se dosta pognuto, no nastojaše uvijek, da izgleda ravan i čvrst. Isto je tako vječno gledao, da svoju službu točno i savjesno vrši. Nije mu godilo, da mu u tom dađu kakvu polakšicu. Dašto, ta služba i nije bila drugo, nego da mete uredske prostorije u razizemnom spratu. Ali on to nije uzimao, kao da mu se time radi starosti pogoduje, — mislio on, da se tako opredijelilo, jer je starac imao svoj posebni posao — svoju radionicu u komorici svojoj.

Ovamo nije nikoga rado puštao. Ja sam bio od onih rijetkih odabranika, kojima je dozvolio dolaziti. Dapače uvijek mi se radovao. Ali drugih ljudi — pa i varmegjinske gospode nije s voljom primao, pa ma da je bio dobar kao dobar dan, opet kod nepotrebna pohoda njegovo silno navorano i mračno lice još bi se više smračilo, što više, mrmrljao bi zlovoljno u bradu, osobito ako bi opazio, da je značajnost dovukla posjetitelja. Srećom — nije često dolazio u takovu prigodu. Napokon — koga je zanimao nesretnik ?

Soba je ležala u krilu do varmegjinskih tamnica. Čovjek je morao proći sav dugi tamni trijem, isto tako i veliku stražarsku sobu pandura i kataka, dok se je našao pred niskim neoličenim vratašcima komorice. Tmurno svijetlo i vlažan teški zrak lijegali čovjeku na oči i prsi. Tek za čas moglo se raspoznati, što je i kako je u sobi. Starac imao u njoj postelju — običnu željeznu pandursku postelju sa visokom tvrdom slamnjačom, koju bi sam punio i nikada nije dao, da uznici taj posao ovrše zajedno sa slamnjačama ostalih pandura. U suprotnom kutu visjelo na stijeni propelo, oko njega slike sv. Stjepana prvo-mučenika, zatim sv. Roka i — čini mi se — slika sv. Bogorodice Marije Bistričke. Slike nisu bile

od onih na staklu slikanih slika, kakvih je obično u našega puka. Bijahu sve bez iznimke od boljih i finijih litografija. Starčeva ruka iskitila ih umjetnim cvijećem. Podno propela naslanjao se uza zid stolić, na kome stajahu dva svijetnjaka baš kao u crkvi, pa i inače — cijelo je uređenje stolića sa kipom sv. Pavla u okovima, sa položenim velikim molitvenikom nešto podsjećalo na oltar. Poradi toga mnogi držahu, da je Štefić ipak malo šenut, a nije bio no nedogledno nesretan. Često ga zatekoh^ž na koljenima pred tim oltarom, gdje bi gorile svijeće voštanice u svijetnjacima. U takav tren i samome mi se nadavalo, nije li lud, jer je bio gotovo posve nalik nekome poludjelu vrtlaru moga oca, koji je nesretnik, sapet užetom oko pasa i sa silnom kladom na ledjima, trčao svuda naokolo, svaki čas bacajući se na koljena, da uz plač i naricanje zapjeva litanije. Pogled toga vrtlara nisam nikad mogao zaboraviti. Štefićev pogled kao da je bio isto tako ukočen, staklen i nekako izgubljen, pa sam se često morao preplašiti, no tek časom. Svakiput sam skoro uvidio, da se varam. Nije mu u držanju bilo ni traga kakvoj grčevitosti uda ni napregnutosti ludila. Usuprot, nešto blago i smireno sjalo iz staračkih obraza, — gotovo oživjela slika prave kršćanske mukotrpnosti.

Odmah pokraj oltara, kao pod sjenom ili okriljem njegovim, bila je lijepo izradjena postelja, dapače nekako koketno nastrojena čistim kao snijeg rušicama i finim dućanskim jorganom. Tu je postelju davno načinio sam Štefić za svoju pokojnu kćer. Sad je na njoj spavala unuka njegova. No ona još kao malo dijete rijetko je dulje od pô sata izdržala u sobi uz djeda, te vazdan veselo i obijesno igrala svoju igru po ulici ili po hodnicima silne zgrade. Već kao mala djevojčica bila je neobično lijepa, a poslije — kad joj bilo petnaest godina,

— bila je pogotovo krasna, ali i sad još nikada kod kuće. Štefić ju je silno ljubio, akoprem njegovo kao ilovača žuto lice nije ničim odavalo te ljubavi. Tek — sve, što je imao, imao je samo, da djetetu kakvu radost priredi. Upravo s toga nije nikada mogao da bude s njom strog. Razgovarao se nije o njoj nikada, niti bi odgovarao, ako bi tkogod o njoj što zapitao. Na muškarce znao bi se dapače grubo okositi.

Do postelje ove — baš pod sitnim okancem s na pô slijepim staklima — imao je svoj „verkštat“. To je bio njegov posebni posao ! A bila je to i sva njegova dotadašnja jedna historija. Umio je drvo-rezbarstvo. Pravio stupove, škrinjice, kipove — a glavno: gradio tamburice. Došao po tome i na glas. Svi brice u gradu i u okolici htjeli su da imaju njegovih tamburica. Služio je tako priličan groš.

Makar da mi je sto puta bilo na jeziku, da ga upitam, otkuda njemu — panduru — takova vještina, opet sam se svakiput svladao i s tim prilježnije gledao, kako mu suhe kvrgaste ruke hitro i čvrsto režu drvo i tek se usudih pripitkivati, što će to načiniti.

On bi mi važno i potanko rastumačio svoju osnovu, upustio se u razglabanje, koje se drvo naj-ljepše daje rezati i kakovi su noževi najbolji. Koji-put bi dapače kod posla zagundžao kakvu posve nepoznatu ariju — na jeziku madžarskom ili rumunjskom.

Više puta s nekom bi hvalisavošću pripovijedao, da je već za ovoga ili onoga velikog gospodina radio, te bio svakiput silno pohvaljen. „Rekli bi, da to vrijedi slati kuda dalje, tako da je lijepo ! Ali — ja nisam vjerovao ! Što će strani svijet da gleda moje kipove ? Glavno je, da su moja gospoda time zadovoljna, — što ću više !“

Kada bi pravio tamburice, često je prevukao cijelom rukom preko žica i svaki put se tannom

sobom razdao sitan — plaćan — turoban zvuk, kao od nešto jačeg komarca, no — čudnovato dršćući, a najčudnije za mene, što je takav zatitraj redovito starcu izbio iz grudi dug uzdah, da je pustio tamburu na koljena, a čas zatim čuo sam, kako starac pridušeno jeca i potajice briše suzu. Silomice nadavalo mi se pitanje, što je ta suza, što ovi bijedni nevoljnički uzdasi, — napokon i ona mađarska i rumunjska arija — što je to ? A sam starac nikada — nikada a ma ni ciglom riječi nije ništa rekao tako što, iz čega bi se dalo štogodj naslutiti. Ni da bi natuknuo, kako se je naučio svome neobičnome zanatu.

Jednom napokon — saznadem sve. On mi je sam pričao i to baš u času, kad mu je nesretna njegova kob namijenila posljednji udarac.

Bilo je baš na jedno staro ljeto. Pustio sam društvo i skočio na čas k starcu Štefiću. On mi je naime još poslije podne prišapnuo u trijemu, da će večeras započeti nešto novo — osobito krasno i teško, pa bi mu drago bilo, da vidim, što i kako će to biti. Nadjoh ga već za poslom. Starac bio sam u sobi. Unuke nije po običaju bilo kod kuće. Ljutilo me, što je nema ni u takovu večer uz djeda ili možda sam baš i želio, da vidim krasnu djevojčicu. U svojoj ljutosti zapitam i dosta grubo, gdje je Marica, i ne pogledajući na njegovo djelo.

— Marica — Marica — ? — i on me zlovoljno, a, prićini mi se, i sumnjivo pogleda. — Marica nije kod kuće, — dodade onda, pa spusti nosinu sasvim k svomu poslu.

Sada uzmem odmah, kao da me ništa ne zanima od njegove radnje. Pitam ovo — pitam ono, i gledam samo na njegove ruke, kako odlučno i krepko režu u drvo. On mi tek na pô usta odgovara, gotovo na silu. To mi se dalo na čudo. Ta — zove me, da

mu dodjem i razvidim posao, a on jedva da se osvrće na me.

Ujedared uzme: — Što mislite, mladi gospodine, — na staru godinu — pa je nema. Nisam je vidio ni na blagoslovu kod fratarara. Dašto, bio već mrak, — no opet — što ne dolazi još — ? Molim vas, — koliko je u vas sati ? Meni se čini, moj sat suviše hrli. Nikako ne može da ide već na devet.

I on ustane, da pristupi k stijeni, gdje je visila švarcvaldska ura. Nije čekao, da mu kažem, koliko je, — njemu je očito prebrzo odmicalo na uri, a prepolagano u njemu, te je sustavio njihalo.

— Vi pitate za Maricu ? Hm ! Na satro ljeto — ! Hm — nije pravo, ali nemojte misliti s toga, da je zločesto djevojče. Mlado — tek pustopašno dijete, — i mi nismo bolji bili. A danas — onaj kerkar-majstor — veli, neka bolje pazim na nju, — veli, da se djevojka — da je opazio, kako šara, — uh — ta — nije istina. Nije istina. Neka se on čuva — zločesti čovjek. Takovo što kazati nije mala stvar. Uvijek škodi, — nije šala djevojački glas. Znam, da i nekriv čovjek može nastradati. Ali, što je briga takvoga čovjeka ! Misle ljudi, — jer je sirotica, — no — što ću da ne kazem, — valjda i sami znate — ona nije zakonsko dijete. Pa onda misle — ti vragovi, — da je sve slobodno kazati na nju ! Sirotinji usudjuje se svijet prišiti svako zlo. Znam ja to ! — I ne smije mi stoga u službu. Vele, da nije pravo, što jê ovako besposlenu držim. Ali — ja hoću, da je uza me, — od službe ni iz službe nikad što dobro ! Pa još je tako mlada ! — A i pazim ja na nju. Bome ne ću je vezati užetom za stolac

Ma da sam i sam bio uvjeren, da nije pravo, što djevojke nikad nema uz djeda, ipak ne mogoh da sada ne uzmem djevojku braniti uz starca protiv opakoga svijeta. Njegova ljutost i zabrinutost, njegov

nemir silno se kosnuše moje mlade sućuti. Čisto se raspalim i uzmem dapače mnogim i bučnim riječima hvaliti malu potepušu.

Starac nije polovicu moga kićenoga zbora razumio, a još manje ono pretjeranih misli, no osjećao je, da branim i dobro govorim za malu. Najprije gledao me ukočeno, onda poniknuo glavom, češući se za uhom. Niz mrke žutosive obraze drhtalo nešto, kao da će suza kanuti.

— Mladi gospodin su dobri. Ja im ruke ljubim. Bog će im platiti. Ah — samo da je već ovdje — to nesretno dijete.

— A kada je i kuda je otišla ?

— Reče, da ide k fratrima na blagoslov, da će donijeti svete vode, — ah — tko bi joj uskratio ! A sad je nema, — i na blagoslovu je ne vidjeh. Bit će već i deveta ? Molim, da bi pogledali na sat.

— Ah — pustite, Štefane —, doći će. Zadržala se valjda s drugaricama. Večeras je staro ljeto, pak se ljudi vesele. Ne ljutite se; ne treba da čovjek u ljutosti dovršuje.

— Ja ni u radosti ! Eto — sad mi još i ta mala zadaje brigâ.

— A ma — što vraga — tamničar se našalio.

— Eh, da vi sve znadete ! Ja sam baš kao proklet; mene skoro zadesi nesreća. Ah, i njena mati —

— Nemojte o tome.

— Zar znadete ? — upita me zastrašeno.

— Ja ništa ne znam, — odgovorim brzo.

— Ništa ? E — pak —, što ću. Dogodilo se — nesreća je tu, — sad ili ja šutio ili govorio.

I starac stane pripovijedati. Ne ću i ne mogu da ponavljam povijest njegovu njegovim riječima. Govorio je suviše prekidano, prečesto trgao izreke, da se izjada ili da pita za sat, jer unuke jednako nije bilo.

* * *

Štefić ne bijaše rodom iz domaće županije. Bio graničar — onamo negdje iz gjuročke regimente. Sav svoj mladi vijek proboravio u Italiji u ratovanju. Prošao vas poluotok od piemontskih Alpa do Sicilije. Napatio se sto jada i bezbrojnih rana od talijanskih kugalja, bodeža i vreloga ulja. Kad je već gotovo obnemogao, morao je kući, da ga uvrste među serežane. Ali samo za neko vrijeme. Došla buna: ban je podigao vojsku, da brani domovinu i — da obrani kralju kraljevski prijestô. Štefić ode takodjer preko Drave kao stražmeštar graničarske regimente. U bitki ponio se izvanredno hrabro, njegova kumpanija izgubila sva četiri časnika, pa je on pograbio kapetansku sablju i ljude na juriš poveo. Medjutini bude i major ranjen. Momčad oko njega stane uzmicati, a neprijatelj eto — taj čas će ga opkoliti. Srećom po majora spazi cijelu pogibao Štefić. Kako je bio junačan, srne k majoru, za vremena odbije husarsku sablju i spase majora. Od sada je bio život ovih dviju osoba nerazdružen. Po svršenoj vojni i skućenoj slobodi mađžarskoga naroda major je dobio i ordena i priznanja, postao žandarski zapovjednik negdje usred Ugarske.

Štefić je išao za njim. Major ga naime nikako nije htio otpustiti. Dok je još ležao u bolnici, bio Štefić uza nj i tako ga krasno i vjerno dvorio, da se je čovjek na njega priučio i ništa više nije bez njega činio, a glavno — uvidio je, što mu vrijedi tako vjerno čeljade, koje je svaki čas na sve spremno u službi za svoga gospodara. Sam Štefić slijedio je takodjer glas svoga srca. Kao rođjen graničar i vojnik ljubio je vojničku službu, a isto tako bila mu u krvi odanost spram svoga starijeg i nedogledno poćitanje za zlatni ogrljak, — no najviše vodila ga ona ljubav, što je gotovo redovno osjeća spasitelj za svoga spašenika. Sad još, — dok je pripovijedao svoju jednu

historiju, — njemu je cijelo lice plamtilo od topla osjećaja, spominjući majora i svoje sveze s njime. I tako se brzo odluči, da podje s majorom, koji mu je davao jedno obećanje ljepše od drugoga i zaveo ga, da je dapače poručio po svoju mladu ženu i kćerku, pa i njih sa sobom poveo.

Major bio je porijeklom Nijemac i zvao se Franz von Flemmingen-Alzburg. Bio imućan čovjek po ženi, rodjenoj hrvatskoj velikašici, po kojoj je dobio više dobara. Od njih je jedno ležalo u domaćoj našoj županiji, u neposrednoj blizini grada. On je stoga obećao Štefiću — dapače pismom mu se obvezao, da će mu na jednom dobru odsjeći zemalja i ondje ga naseliti, kad on podje u penziju, a Štefić istupi iz carske službe.

No prije takova idiličnog raspleta dodje nesreća. Major bio strog čovjek, težio za priznanjem, vršio svoju žandarsku službu, kako je bečka uprava samo mogla željeti, gotovo još više, i za cijelo moglo se reći za njega, da je više „carski od cara samoga!“ — Mučio on siromašne Madžare na svaki mogući način. Nitko u mjestu nije bio siguran, da mu ne će usred ponoći poslati žandare ravno u spavaću sobu, legijama „špicela“ i denuncijanata posio je cijelo okružje; — u iste stijene — štono riječ — nije se domaći čovjek mogao pouzdati. Užasni bi major saznao, što se govorilo i radilo u najintimnijim krugovima, pa onda bilo vječna povlačenja po sudovima i pred policajkomisarima. Istim beamterima dodijala već majorova revnost, jer se u sve prtio. Trebaše li kojemu sirotanu dozvole za trafiku, za krčmu, a ma štogodj od oblasti, — eto ti odmah njega, da prije izvidi, nije li molitelj politički sumnjivac i je li dosta odan crno-žutomu carskomu cimeru. A sačuvao Bog, da tko samo i pomisli na svetost krune sv. Stjepana, — eto odmah

prijave, da se buni suprot državnoj misli. Ako li su pak ljudi, o kojima je sumnjao, bili toliko oprezni, da ih na taj način nije mogao progoniti, onda se nije žacao, da ih osumnjiči makar s najprostijega kakvoga djela, pa bi najuglednije osobe, poštovane od svakoga upravo radi njihova poštenja, prijavljivao i predavao sudovima radi — kradje, prijevare i tako dalje.

Osobito je navukao majorovu mržnju mladi neki plemić, za čudo — najmirniji i najtiši. Ali — prijavili majoru, da gradi mađarske pjesme. Od toga časa gonio je siromaha svakojakim načinom, a najviše ga ljutilo, što nikako ne može, da ga konačno uništi. Kad je pak dapače iz Beča došlo pitanje, kako to dolazi, da mladi taj čovjek može litografijom raširivati svoje rodoljubne pjesme, — onda je major bio gotovo bijesan. Dao se sada s grozničavom revnosti, da traži nesretne pjesme. I nadje jedan primjerak; nadje ga baš Štefić u mlade neke gospođice, zaručnice mladoga plemića. Major bio je u tili čas na čistu. Dade zatvoriti djevojku. A u gradu uskrсну uspomena, što je Hajnau s mađarskim groficama radio; uz to se major u svom slavodobitnom bjesnilu grozio i sam činio, da se šire glasovi, iz kojih se je moglo i najgore očekivati. Sve bude u mjestu uzrujano, a major nije mislio, da mađarska ćud i mađarska krv nije onako janjeća i strpljiva kao ćud njegovih hrvatskih ljudi, među kojima je prije služio. Nastade strka: bezbroj ljudi se sjati pred majorovim stanom, pa su stali zahtijevati, da djevojku puste na slobodu.

— To je buna — to je očita buna! — vikaše major s prozora, a kad je na staklo naletio kamen iz ulice, onda je major skupio svoje žandare i pošao na vrata svoje kuće. Od tih majorovih „pobunjenika“ gotovo svi su bili goloruki, nigdje ni u koga kakvo ubojito oružje.

Major je ipak naložio, da žandari navuku kokote. Štefić bio je — kao uvijek — u prvom redu, odmah za njim. I njemu samomu se činilo, da se major suviše nagli, no — major je vikao i zahtijevao, da se odmah svi razidju, jer će inače dati strijeljati, a osim toga pred njihovim će očima djevojku kazniti kaznom, kakvu zaslužuje osoba, koja širi revolucionarne pjesme.

— Toga vi ne ćete učiniti, jer to bi bio zločin; — većsama vaša grožnja infamna je, nepoštena, — i odgovarat ćete mi za nju, a sada pustite gospodjicu na slobodu, — ona je moja zaručnica, a pjesme spjevane su njoj, — javio se iz svjetine mladi plemić i stupio naprijed — posve blizu k žandarima, držeći u ruci tanak štapić.

Ili je zbilja htio segnuti nesretnim tim štapićem prama pikelhaubama žandarskim — ili je samo slučajno u svojoj uzrujanosti mahnuo štapom, — tko bi znao? Štefić je ujedared čuo za sobom majora, gdje više, da je carsko oružje djelotvornim napadajem izazvano, — i razabrao majorov nalog, da mora pucati.

Puška odapne, — a mladi plemić se skotrlja Štefiću pred noge. Nastade strava, ljudi se razbjegnu. a osam dana kasnije sjedio je Štefić u istražnom zatvoru poradi ubojstva.

On nije nikada znao, je li baš on sam odapeo pušku ili možda major, tko li, — tek prije preslušavanja pred auditorom i sucima bio je kod njega major i zaklinjao ga, molio ga, zahtijevao od njega, neka prizna, da je pucao iz vlastita nagona bez zapovijedi, jer se je branio od napadaja. Major mu predočivao, kako bi drugom ispovijedi uništio svu njegovu karijeru, kako su mu njegovi drugovi i činovnici nenavidni za milost, što je uživa u ministra, pa ga hoće sada uništiti, — i ujedno ga uvjeravao,

da se opet njemu samomu — Štefiću — ne može mnogo dogoditi, — tek koji mjesec zatvora poradi prekršene uporabe oružja, a on će već ishoditi, da bude brzo pomilovan — i tako dalje.

— Ne smijete — ne smijete kazati, da ste dobili nalog za pucanje. Napokon — i niste. Ja ne znam, što vam je palo na um ! Da sam naložio : „feuer“, bili bi i drugi momci pucali, — da — da to je najbolji dokaz, da nisam ja rekao, neka se puca ! —

Štefić i nije slušao majora, a još manje, da bi se bio dovinuo spoznaji, kako je jadan i kukavan taj njegov gospodar. Bio je uistinu sav poražen i uništen. Već sto puta vidio je u svom životu smrt, nebrojeno puta i sama je njegova ruka uništila život ; ali sve ono bilo je u ratu, u boju ; — no ovaj put — on nije smio misliti dalje ! Nije pitao, tko je kriv, on je tek znao, da se čovjek pred njim srušio, a iz njegove puške. Što je dopanuo zatvora, u prvi se mah samo prenerazio, poslije pak strpljivo se predao sudbini. Majoru gotovo bio zahvalan, da mu daje nauku, što će i kako će govoriti pred sudom, a kad je saznao, da može majoru opet pomoći i riješiti ga neugodnosti, on je gotovo rado preuzimao tu zadaću, — ta ljubio je toga čovjeka i gubio se u poštovanju spram njega — gotovo pas ne voli svoga gospodara vjernije i čvršće.

Na sudu međjutim nije stvar onako lako izišla, kako je to major uvjeravao Štefića. Iz samoga Beča došla zapovijed, da se imade stvar najstrože voditi i ozlovoljenu pučanstvu dati potpuna zadovoljština. Major je kao svjedok izjavio, da on naloga za pucanje nije dao, pozivao se za dokaz na to, što ostala momčad nije dala ognja; hvalio se, da je samovoljnog žandara odmah dao sâm zatvoriti: jednom riječi, govorio tako, da je svu krivnju svalio na bi-

jednoga Štefića i uvjerio suce, da je nepokorni Štefić tako radio, jer ga je valjda nesretni mladić uvrijedio štapom, a takva uvreda tjera u bjesnilo „crvene kabanice“, među kojima je okrivljenik godine i godine služio. I doista — malo je falilo, da nijesu Štefiću sudili poradi umorstva, ali osudiše ga ipak poradi ubojstva na tešku tamnicu od više godina. On je na raspravi tek štogodj mucao i pentao, a da se usprotivi ispovijedi majorovoj, — ta — otkuda i kako ? Gdje bi smio ?

Još ove večeri, dok mi je to pripovijedao, nije poimao, da bi se bio morao ili barem mogao usprotiviti majoru.

Odsjedio je svoju kaznu u velikoj civilnoj kaznioni u Ilavi, jer u vojničkim bližim kaznionama nije bilo mjesta — što li. Tu se naučio svome drvo-rezbarskome zanatu. Naučio je tu i svoje rumunjske i mađarske arije — one tužne — bolne arije, u kojima svaka nota dršće i teži za slobodom i proklinje debele zidine zatvora, a hlepi, da se vine onamo, gdje je draga — gdje su djeca — gdje je domaće ognjište ! Pjevao te arije i onda, kad mu stignu vijest, da mu je žena umrla. Ta — imao je još svoju jedinicu kćerku.

Kad je iz zatvora izišao, — onda je istom osjetio svu svoju groznu nesreću. Bio je bez svega, a isključen odasvuda. „Zločinac iz Ilave“ — šunjelo svakud oko njega, sve se pred njim zatvaralo, svatko i sve ga turalo od sebe. — Ta — ubojica — „zločinac iz Ilave“ — ječalo svagdje za njim i pred njim. Kuda će ? Kući u svoju zadrugu ? Bože moj — kako bi mogao ? Eh — ajde za majorom, — u njega služi kćerka, pa će se i za njega mjesta naći, — napokon — ima i pismo od majora, da će mu dati zemlje.

Ali dugo i mnogo je trebalo, dok je on, prognanik iz ljudskoga društva, mogao saznati, da se

major više ne nalazi u službi, već je morao pače kao obrstar poći u mir, pa da živi sada na imanju svoje su-pruge u Hrvatskoj, u blizini grada N. Štefić se otputi k njemu.

Nekadašnji major, a sada ohol vlastelin jedva da ga je htio prepoznati, a o svom obećanju ni čuti. Što više — on mu je očito izjavio, da ga ne može u dvoru ni u sebe zadržati, jer prije svega nije za njega uputno, da uopće ima u sebe čovjeka, koji je kao žandar stekao žalosno ime, da je ubijao slobodoumne Mađzare. U cijeloj bo županiji sve gori od ljubavi za prekodravskom braćom, — kako bi dakle smio da uvrijedi svoje susjede prisutnošću i podržavanjem čovjeka grješnika, kao što je Štefić?

Štefić bio je ražalošćen, no u svojoj odanosti i ljubavi za toga čovjeka nije ni časkom pomislio, da se pozove na pismo, što ga je u sebe imao, te se je opet pokorio nekadašnjemu svome majoru, upravo kao i na sudbenoj raspravi, gdje je mogao jednom ciglom riječi da se spase. I sad, dok mi je sve to pripovijedao, nije iz njegovih riječi izlazila nikakva tužba suprot majora, već je u njegovim očima sav drugi svijet, pa i on sam, bio više kriv nego li major.

— Kako bih mogao iskati od njega zemlje? On mi je to obećao, dok se još nije znalo, da će gospoda izgubiti kmetove, a što me nije zadržao u službi, niti se za me zauzeo, — eh — naravski — bio on velik gospodin, — što bi se dakle išao izvrgavati ogovorima i neprilikama, — branio ga starac.

Ali — branio ga on i od gorega! Njegova bo nevolja još mu nije bila sva poznata. Tražio je u dvoru svoju kćerku. Na njegova pitanja odvrćalo mu se ili s porugljivim smijehom ili s prezirnim pogledima ili tek uzdasima. Tek starica jedna, namještena kod mlijeka, smilovala mu se i priopćila mu, gdje je dijete i da je nesretno. Sama ga odvela

do kuće u selu, gdje je bila djevojka i gdje je nije našao same, — već s djetetom na grudima. Gotovo smračilo mu se pred očima. Sav onaj prezir ili mržnja ili bol od ponosa i uvrijedjena poštenja, što u velikoj većini hrvatski čovjek osjeća pred palom kćerju, — probudi se u tili časak s elementarnom snagom u bijednoga nesretnika, te za malo što nije navalio šakom na mladu majku. Proplakao je sada gorko, pričajući mi taj susretaj.

Dašto njegova dobra duša, njegova vlastita velika nesreća nisu mu mogle dopustiti, da se i jedan časak dulje divljači na kćer, a kad je koncem konca saznao, tko je kriv nesreći djevojke, onda je zašutio i skućio se u kut, dapače se bojao, da bi se o tome dalje govorilo, a kamo li, da podje k majoru i da zatraži od njega — barem opskrbu djeteta. Ta — što bi majorova gospodja rekla! Ne bi li majoru i majorici za uvijek uništio bračnu slogu? — Što više — sad mu je bila glavna misao, da što prije odvede sa sobom djevojku, samo da majora osigura od svake neprimijećene.

Kada mi je to pripovijedao, moram priznati: pamet mi je stala. Ja ga nisam mogao pojmiti i tek s nekim očajem morao sam se pitati, zar uistinu mukotrpnost — gotovo pokorna čud hrvatskoga naroda — do tolike mjere seže — — !

Ova mukotrpnost u jednu ruku, a u drugu ova beskrajna odanost, u kojoj se sasvim gubio vlastiti „ja“, bijahu za me problemi, kojih ne mogoh riješiti niti im se dovinuti, uzimao ih sa strane psihologije ili narodne historije ili graničarstva. I da nisam sâm na svoje uši slušao ovu strašnu povijest nesretnikovu i opet njegovu branidbu njegova tlačitelja i unesrećitelja, na svoje oči vidio u staračkom tom licu sve znakove vjernosti, ljubavi i privrženosti kod svakoga spomena

majorova imena, zacijelo ne bih mogao vjerovati, da moja hrvatska domovina — moj hrvatski narod proizvodi takovu čud — takovu dušu !

Časkom gotovo nisam mogao osjećati smilovanja spram bijednoga starca, — ah — dašto — tek časkom, jer brzo sam morao da se savladam i da ne udarim u suze, kad mi je pripovijedao, kako je kao pravi prosjak, lišen svega i svačesa, izišao iz sela na carski drum, oturkujući štapom seoske i gospodske pse iz majorova dvora, da ne nagrizu njega i njegove kćeri i unučeta njegova. — Srećom baš su u to vrijeme opet uskrsnule domaće županije. Tako se je Štefić dočepao pandurske službe u varmegiji.

* * *

— I još je nema ! — uzdahnuo je starac, predstavši govoriti o sebi. Da ga otmem brizi, ustanem napadati majora. Činio sam to takodjer, da izvabim iz starca ipak kakvu takvu tužbu na uništitelja njegova. Ali — nije mi pošlo za rukom.

— Ja vas ne pojmim, — možda pravo govorite ! — odgovori mi starac. — Tek znam, da je gospodin bio moj major. Spasio sam ga od očite smrti, — hm — što ćete ? Pak ne bih bio postigao ništa, — osim što bih i njega još u nesreću povukao, — ovako ipak je obrstar. Medjutim — eto — ako je krivac, — našao je i on svoju kaznu. I te kako !

— Kako ?

— Ta ne znate li ? Njegov sin — jedinac — bio tu prijeko u zatvoru, — nije tome davno, što je izišao. Skrivio prevaru — tako nešto. — Oh — strašan momak ! Badavadžija — petepuh — pijanac — sve zlo, — a major gotovo više ne zna, od kuda bi smagao novaca za nj.

U taj isti čas vrata se naglo otvore i u sobu padne Marica — sva zasopljena, raskuštrana i uzrujana.

— Ah — djedo — sakrijte brzo to ! -- pružala mu iz daleka debeo crven budželar od kože, kakve trgovci putnici nose za novce.

— Što je to ?

— Gospodina mladoga Lavala — uloviše — uhitiše, — bili smo skupa u — u — ah —, on mi je dao još u posljednji čas, da sakrijem — inače — veli, da je propao. Njega već vode.

— Dakle je kradja ! — uskliknemo i starac i ja.

— Ne znam ja, — ali — ali — sakrijte, — ako Boga znadete.

— Pustite ! — upanem ja videći već starca, kako uzima novčarku.

Starac zbilja trgne ruku k sebi, pogleda me, i prostenje : — Ah -- što će jadni moj stari gospodin major?! — pa htjede da ipak uzme k sebi budželar, no — vrata se opet otvore i pokažu se dva žandara.

Što ću duljiti ? Marica bude zatvorena, jer je bila cijelu večer s mladim Lavalom Althurgom, koji je isto poslije podne počinio kradju na trgovcima marve, što su bili u istom hotelu, pa je u sumnju pala, da je i ona kriva. Starac toga posljednjeg iskušanja nije dugo preživio. Prije no je istraga bila dovršena, umro je sâm samcat u svojoj komorici.

A ja često u životu svom, gledajući na hrvatske naše prilike, morao sam se sjetiti povijesti staroga pandura, pak mi je bilo, kao da sam u tom starom bijednom panduru morao gledati gotovo neku personifikaciju našega lojalnoga naroda ! — —

VELIKI SUDAC KRUPIC I EKSELENCIJA HORST.

I.

Dodje k Batoriću iz nedaleka sela plemenitaš Joža Šumaković i zamoli, da mu na dva dana otpusti svoga kuhača sa „modlima“, finim zdjelama i inim naredom, što treba za gospodski objed.

— Em nisu znamder svatovi u tebe — sada u protuljeće ? — odvrati dobrodušno i sa smijehom Batorić.

— Ponizno hvalim na pitanje Nihovomu gospodstvu, — nisu baš svatovi, ali imam drugu nepriliku. Preoral mi je sused — zločest človek — onaj lutoran — da mi Bog grehe prosti, — preoral mi Jura zemlju — skoro dva „cipeliša“ zašiel v moju zemlu i pravda se, da je po Bogu i po „jušu“ njegova meja. A moja je, — morem stoput pred božjim propelom sve tri prste podići, — moja je. Ali — on ne — pak ne — pak ne — već njegova je. I još mi se grozil, da nije njegova kuća bez puške. Ali nisem ja lud, — predal sem ga fiškalu. Prekzutra je već „repozicija“. Došel bu sam gospodin veliki sudac — pak i moj fiškal — i tak — Nihovo gospodstvo znaju, kaj se pristoji. Gospoda budeju pri meni na obedu.

— A zakaj se nisi s Jurom z dobra naredil ? Pravde mnogo ždereju.

— Znam ja to, Nihovo gospodstvo — em kaj je na svetu bez troška i novac ? Ali kaj ćemo --

bez pravde opet ne more da bude. Ne puštam ja ni za dlaku svoje zemlje, a kak da pustim cela dva „cipeliša“ širine vu duljinu na pedeset — šezdeset klaftri ! Plaćam ja od zemlje porez — pak moja je — i pogledal je gospodin fiškal v mapi — ter veli — moja i božja a ničija više, — baš onak, kak ja tvrdim.

— No — moj Joža — stari si ti pravdaš ! — prekine ga Batorić.

Seljak-plemenitaš bio je sav uzrujan. Suho, žuto i silno navorano lice zalilo se od jada crvenim žarom i nezgrapne teške ruke grozničavo su trgale i strugale po dugu, crnu kožu u štajerskoga kroja, što ga je Joža nosio kao plemić za razliku od seljačke surine. Ne bi on bio ni za što metnuo na se takove surine, dapače ni kratkog hrvatskog kožuha žute boje; — ta — po čemu bi se onda još poznalo, da je nešto drugo od seljaka ! Bio on dosta imućan čovjek. U zadrugi ostao sam, u gospodarstvo se razumio, služio osim toga s konjima na kiriji, a pomalo takodjer uzajmljivao seljacima novaca „na zemlju“, pa je tako dosta zasluživao i privredjivao. Živio je pak još gore od svakoga seljaka. I bio bi tako u dugu nizu godina dosta stekao, da nije u njega bila do najvećega stepena razvita ona poznata strast hrvatskoga seljaka, da bez pravde i suda ne može živjeti. Joža bijaše vječno zapleten u svakakove parnice; uvijek je imao posla sa sudovima i vazda letio oko fiškala. I „županijski sudac“, i „županijski sudbeni stol“, i „banski stol“, dapače i „sedmorica“ imadjahu s njime posla i natezanja. Za svaku neznatnu on ravno k banu, tada predsjedniku stola sedmorice.

— Dakle reci dolje sukaču, da ja dopuštam — i uredite onda sve, kak treba, — reče mu Batorić.

— Ponizno zahvalim — odvrati Joža i izvadi iz torbe kopuna. — A ovo njima šalje moja gazdarica Jana, da bi dostojali zeti.

— O — hvala tebi i Jani — ali nemoj tak! Trebat moreš za prezkutra.

— He — ima moja baba toga puno! Molim nek zemeju — iz ljubavi je. Sramota mi je, ako opet doma donesem, — pa komu da dajem i nosim, ako ne njim — našem domaćemu gospodinu — našem starom komešu!

— Naj, Joža, toliko! Imaš ti komu nositi. Ali kad već silom hoćeš, da ja tvoga kopuna jem — lako za to — pa budem i ja prezkutra tvoj gost.

— Hoćeju? — Ah — kakova milost za nas — propenta s lukavim izražajem u licu i pristupi nešto bliže. Onda se počese po kosi, crnoj još kao ugljen unatoč davno prevaljenih šezdeset godina, pa uzme onako iz daleka ispitivati Batorića o svojoj pravdi, a na koncu konca zamoli ga, da kod gospodina velikog suca uloži koju dobru riječ za njega. Nije se plašio, da ne bi „juš“ uz njega bio, ma da je iz cijele pripovijesti izlazilo, kao da protivnik Jura nije baš posve kriv, ali se on bojao Jure, jer je to u svemu strašan čovjek, a mnogo je imućniji od njega i živi u velikom prijateljstvu sa gospodinom kancelistom kod suda, no glavno — imao Jura pravo glasa kod izbora za sabor, a sada negdje naskoro opet dolaze ti nesretni izbori, pa gospoda ne će htjeti da mu se zamjere.

Batorić gastao miriti, no Joža nije prestao da se češe za šijom i jednako je, sumnjičav kao svaki seljak, kimao glavom. Prije nego je otišao, poljubio je Batorića u ruku i još jednom morali smo mu obećati, da ćemo doći k njemu.

I zbilja podjosmo. Kako nije bilo daleko do Jože, istom preko brijega, mi se otputismo pješke. Divno proljetno poslije podne učini nam šetnju ugodnom i dragom. Još u jutru bila je kiša, a sada bijaše nebo vedro i jasno-modro. Plovljahu po njemu

rijetki i rastrgani oblaci čas boje ljubičaste čas bijele, a od njih padahu po livadama i njivama duge sjene, pomičući se polagano vrhom trave, pa bi svaki čas izginuli i potonuli u sjajnoj kojoj plohi sunčanoga svijetla, što je u širokim zlatnim snopovima prodiralo kroz dim magle i oblakâ, skupljenih pred planinom na zapadu. Proljetne vode razlite po dolinama i livadama bliješte i titraju u tracima toga svijetla i dršću skupa sa šašem, koji se lako i nježno giblje i previja kao u igri sa toplim južnim povjetarcem. A tamo daleko — daleko na jugu dižu se bijele pare i slaže se iz njih i iz kosih sunčanih trakova divni luk od sedam boja, fin i prozračan, te se kroza nj još vidi vrhunac neke visoke daleke gore. Svježim pak zrakom odasvuda se nosi miris voćaka, bijelih i ružičastih od sitna, nježna cvijeta. I nosi se s njim dah mlade šume — i dah mokre zemlje. A svuda se ori pjesma zebina i kosova i drozdova, iz ljudskih stanova dolazi dječja vika, sa pašnjaka zamnijeva djevojačka pjesma, i sitni melankolični zvuk dvojnice kida se odnekale iz luga. — — I starcu i meni bude oko duše onako voljko, drago i dobro, svega me ispuni ona dobrodušna melankolija, koja se još sjeća zimskoga mraka i studene muke, no u zadahu proljetnoga zraka čuti neku nadu i veselost, pa laglje diše te s Nojevskim osjećajem pogleda k nebu i na dugu i rado zaboravlja, da će opet i ova duga i ovo proljeće proći i opet biti kao i malo prije -- i opet — i opet ovo vječno kolo.

Duša je puna u taki čas i praštanja i želje za mirom i dobrotom. Ali da ! Prene me i odrinc iz mojih misli i osjećaja silna vika dolje iz jarka. Na Jožinoj njivi već je skupljen svijet. I Jura i Joža stoje tu, svaki sa svojim svjedocima. Tu se više, tu se halabuči, podižu se ruke i gnječe se pesnice i k mladom proljetnome nebu dižu se bogomrske kletve. A to

nebo tako je krasno i modro, čisto nedužno i an-
gjeosko, i odasvuda sjaji slavljem probudjene lju-
bavi, pa se gotovo iz svega osjeća, kako su mu daleke
i strane ove niske sitnarije, kojima ljudi svoj svaki-
dašnji vijek ispunjaju. Suca još nije bilo, — ma da
je sunce sve bliže k zapadu silazilo. Seljaci svaki čas
skakali na cestu, da vide, primiče li se sučeva kočija.
Uzeli već sumnjati, da li će doći, jer se često zbivalo,
da su tako uzalud iščekivali „gospodu” na ročište.
Fiškali, dva gradska gospodina obične vrste, po-
stajali su nestrpljivi. Jedan počeo da se grozi novi-
nama. No seoski „rihtar (knez)”, star, sitan seljak
u novoj surini i čistoj košulji s visokom do ušiju
ogrlicom i s ogromnom potkovanom palicom, jednako
ih je mirio. Pripovijedao već po sto puta svojim
od vina promuklim glasom, da će gospodin sudac
svakako doći, jer se prije podne provezao mimo
njegovu kuću i ostavio glas, da ide na ručak k žup-
niku, gdje imade silan dogovor radi „onoga gospodina,
što će ga birati za Zagreb.”

I već je sunce za planinu sjelo i rumeni
traci ružnim i plamenim blijeskom opkolili sav zapadni
nebosklon i oblake po njemu, pa je dugim sjenama
zavijeni kraj časkom zadrhtao rumenilom ruže. Sada
se sa ceste začuo štopot lakih točkova, te se za čas
pokazala iza živice elegantna sučeva kočija. Crvena
kapica pandurova na kozliču i bijela perjanica na
kočijaševu klobuku iz daleka se u prozračnu zraku
isticali. Mađžarska orma krasnih dvaju zelenka
veselo se svjetlucala u posljednjoj svjetlosti.

Batorić i ja stajismo nešto postrance od ljudi,
no sudac nas je prve opazio i živo uzeo svojim mađžar-
skim okruglim klobučićem prama nama mahati.

— Sluga ponizan — illustrissime domine —
baš mi je milo, da te vidim ! — kliktaše još iz kočije
sudac i skoči na cestu prije no što su konji stali.

prebaci se preko cestovnoga jarka i pohrli ravno k Batoriću. Dotle je pisar vadio iz kočije spise i uzeo sa strankama razgovarati, gdje bi mogao dobiti dobra kukuruza za sjeme.

Bio sudac Krupić čovjek oko trideset i pet godina; visok i tanak, u licu suh, no opet i ta suha put izgledala je kao naduvena ili vodom podlita, a svud se silno crvenjela. Kratke namazane brčice zafrkao je u tanak šiljak, a gusta crna brada padaše do prsiju. Odjeven bijaše u elegantno sivo odijelo uska mađarskoga kroja s crnim svilenim gajtanima. Ispod ogrlice imao navadni ovratnik, kojega krajevi u dugim repovima sa resama padahu duboko po atili, zakopčanoj pred vratom. Elegantne visoke čizme iz tanke kože bijahu u sarama u bezbroj nabora kičoški nasukane.

Izrukovav se s nama izvadi prije svega cigaru i utakne je u cigariš iz stive, koji je imao uvučeni oblik mađarske lule i bio srebrom okovan. Ne brinući se za seljake ni za fiškale, za koje je prema Batoriću promrmljao na zube nešto kao: „narodnjaci, švarcgelbi, stekliši“, uzme živahno i slavodobitno pripovijedati, kako je divno danas probavio vrijeme kod župinka L. i hvalio se, da ga je predobio.

— Moral sam istinabog triput zato bilikum piti i četiriput bratinstvo z njim i još s nekojimi. Dakako — još smo na mejdanu junaki; — ali — velim ti, illustrissime, — mučimo se. Dakako — zato će se znati, tko je Krupić, i kako u njegovu kotaru stvari idu! Bit ćete zadovoljni sa mnom.

I on bi bio Bog zna dokle još bajao i pričao, da mu se nije približio Luka Povrzanović, čovjek krupna seljačkoga lica i tijela, a vojničkoga držanja. Da i nije na sebi još imao modre hlače i smeđi kaput, opet se i bez toga iz cijeloga mu ukočena držanja izdavao isluženi graničarski stražmeštar. Krupić

nije bez njega nikamo išao u službenim poslovima i bijaše javna tajna, da je Povrzanović u kotarskom sudu velika, ako ne glavna osoba.

— Aha — tu je još posla! Dakle što je? — okrene se Krupić seljacima, potreptav po ramenu najprije Jožu, a onda također Juru. Odvjetnici htjedoše da svoje izjave učine, no ni sudac ni seljaci ne obazirahu se na njih. Krupić im napokon reče, da želi neposredno sa strankama raspravljati. Tko na to brži od seljaka! Taj mah nastade vika.

Joža stao psovati susjeda Juru, kako mu je još od posljednje jeseni dužan tri forinta, što su zajedno zapili na sajmu u Krapini, i onda kako mu je prodao zlo sjeme za pšenicu, te je morao deset dana iščinjati — dok je graorice istrijebio, — i tako dalje bez kraja i konca, dok je najzad stigao na današnji prijepor. Sad gotovo da je postao bijesan. Čas je poskakivao po zemlji i rukama k nebu lamao, govoreći jednako: — Moja je — moja je i božja — i ničija više — a ne tvoja. Al i meni bi štel oteti moju, kak si tolikim! Ali ne — ja je ne dam — držim ja svoje! — i Joža se prigne do zemlje, obuhvati sa svih deset prsta tlo, čisto kao da tako hoće zemlju u svoju tjelesnu silu da uhvati.

Jura Mrzljak isprvice tek slušao i prezirno se podsmijavao, sažimajući svaki čas ramenima. Samo bi porugljivo kojiput izlanuo: — Gle — gle — kako-vih budala ima u božjem svijetu! — Bio to ogroman seljak i najbogatiji čovjek u tri župe. Držao krčmu, trgovao svinjama, uzurašio i svašta još poduzimao, a svagdje novaca sticao. Selo si ne mogao njegova velikoga imutka drugačije protumačiti, nego je šaputalo bajku, da je Jura valjda ubio kakova bogata palocija (trgovca sa svinjama iz madžarske šopronske županije), ili pak da mu je sam nečastivi pomogao kod kopanja blaga. Stoga je sve selo imalo

ogremno strahopočitanje prama Juri i sve ga je štovalo, što ne treba da motikom radi, već može da sjedi kod kuće u zapečku ili da ide od sajma do sajma, a svagdje vazdan pije i pije — mili Bože — više zacijelo no „sam turski car“. — A i izgledao Jura tako. Bijaše silno ugojen i težak od one naduvene i najgadnije tustine, što se samo nalazi u seljaka, odviklih tešku poslu. Njegovo kozičavo lice bijaše uvijek od vina upaljeno, a pod sitnim sivim očima ovjesile se mošnjice, vodom zalivene.

Kad je Joža najzad stao previše krupno da napada i spomenuo čak i palocijevu dušu, onda je Jura planuo, pa sad stao i on da viče. Drugi seljaci u rpi smijali se i potajno se radovali, kako se gavani njihovi međjusobno kolju. Krupić puštao obojici, da se izviču i tek mirno i s nasladom pušio svoju cigaru. Kojiput je pristupio i k nama i nastavljao predjašnju svoju pripovijest.

— No — ja sad već znadem, što svaki od vas tvrdi. Neka sada svjedoci govore, — odluči napokon sudac. —

Pristupe iz rpe odmah deset do dvanaest seljaka. Velikom u sucu u čast svi su bili u čistu rubu i sa čizmama na nogama. Prenavljajući glas i s ukočenim glavama uzeli svi u isti mah govoriti. Jožini su svjedoci nudjali na sva usta prisegu, da je onako, kako Joža tvrdi, a Jurini podizali dapače već ruke u znak prisege i zahtijevali, da im se donese propelo, jer će odmah potvrditi, da je onako, kao što Jura govori.

Najzad je Krupiću dosadilo.

— A ma to ne ide tako. Nikada ne ćemo svršiti. Što ja sad da odlučim, kad vi svakako ispovijedate !
— I on se grubo svali na jadne svjedoke, opominjući ih, da je u njega kod kotarskog suda jaka i čvrsta ljeskovača.

— Ta — što će čovjek s tom marvoim, koja će svjedočiti, kako je tko nauči ! Amice Luka, tako ne ćemo svršiti. Dajte vi sastavite zapisnik, pa neka gospoda odvjetnici kažu svoju, a svjedoci svoju. Ja sam mislio, da ćemo to moći u kratko „in summarisimo“ urediti, a ono glupaci ne će. Ajdete gore u kuću, da se zapisnik napiše. Pa onda će izaći za koji dan sudbena odluka, sentencija, — obrati se Krupić k Joži i Juri, potreptav opet obojicu po ramenima.

— Molim Nihovo gospodstvo gospodina velikoga suca, da bi dostojali na malu večericu ! -- pristupi Joža otkrite glave bliže Krupiću, koji je već uz nas stajao i počeo pripovijedati političke novosti.

-- Dakako — dakako, moj Joža. Ja sam vaš gost. Valjda će i ostala gospoda ? Pa gospoda odvjetnici moraju s nama ? — obrati se sada uljudno i ljubazno Krupić odvjetnicima. — U nas je takov običaj ! Za vrijeme službe protivnici, -- ali onda nas prijateljski stol sve složi.

Jurin odvjetnik stao je nešto pentati, da ga je njegov „klijenat“ pozvao k sebi.

— Ta trice i kućine ! Bit ćete drugom zgodom kod našega Jure. Morate, clarissime, i morate s nama, — ha, ha, ha ! — i Krupić preljubazno obujmi odvjetnika oko pasa te ga nježno podrma. — Pa Jura se ne će srditi ?

— Ali već sem dal prirediti odojka, — odvrati Jura, no nemarno i očito, da mu baš previše nije stalo do toga, hoće li odvjetnik k njemu ili ne će. Nije on bio gostoljubiv.

— A ti pošalji odojče k Joži, — bar ću tako i tvoj gost biti.

— Ponizno hvalim — ja ću tako učiniti, — pobrza sada Jura.

I tako se svi otputismo k Jožinoj kući. Seljaci u dugoj povorci za nama. Jedini Jura zaostade.

Kuća Jožina stajaše nešto više na brijevu na kraju sela. Spustio se već mrak, kad stigismo u dvorište, puno mlaka i opasano niskim stajama i svinjcima, — no da — onako pravo seljačko dvorište. Dašto, zato je ipak bio do ljese kržljavi i opsječeni jablan. Ni kuća se nije ničim razlikovala od svake druge seljačke kuće. U trijemu se vrvilo sijaset baba i dječurlije, sve zaokupljeno poslom oko kuhinje, gdje se kraj ognjišta vidjela znojna glava Batorićeva kuhača i čuo se razjadjen njegov glas, psujući, što mu ne tjeraju svinja i kokoši iz kuhinje.

Joža pohiti prvi do kuće, rastjera žene i djecu, pa nas uvede u sobu. Ovdje je već gorjela petrolejska svjetiljka i nekoliko stearinskih svijeća u starinskim drvenim svijetnjacima. I stol je bio prostrt.

— A gdje ćemo pisati zapisnik? — upita Luka.

Joža pogleda smeteno. Bio je u neprilici.

— Ah — lako za to! — odluči Krupić. — Možete za danas pustiti. Neka ljudi dodju ovaj koji dan k sudu, pa ćete onda zapisnik napisati. A sada da se malko proveselimo. Je li vino dobro, Joža?

— A još smo našli koju to kapljicu za gospodu! — sa zadovoljnim smiješkom odgovori domaćina i uzme odmah iz vrča točiti u čaše. Mi dotle posjedasmo oko stola. I odmah se počela večera. Došla je gazdarica. Jožina supruga, i upitala Jožu, što da prvo donese na stol. Ženica bijaše stara i zgnjurena, odjevena u bijelo ruho kao druge seljakinje, tek je bila bez crvenoga pasa i pod pečom je imala poculicu, — oboje u znak, da je plemenitašica.

— Daj svjedokom vina i kruha — pak i mesa im možeš dati, — rekne joj Joža, — a sim nosi, kak bu sukač kazal.

I počela se gozba — priredjena u jelima i u načinu posve kao u gospodskoj kući, — tek mnogobroj-niji bio red zdjela i jestvina. Možda je dva sata tra-

jalo, a još uvijek kuhinja nije bila iscrpena i zdjele se k stolu nosile. Joža je sjedio u kutu i najviše od sviju zadivljen promatrao čarobije i umijeće Batorićeva kuhača. Sudac je preuzeo stoloravnateljstvo i nije štedio ni sebe ni drugih. Bio je jednako u zanosu sa svoga današnjeg pohoda kod župnika i jednako je dokazivao odvjetnicima, neka nitko ne pomisli, da postavlja njegovu kandidatu protukandidata. Što je dulje večera trajala, to je njegov zanos bivao veći i burniji. Najzad nitko nije više mogao doći do riječi, jer je samo Krupić govorio, a govorio je dugo i mnogo-rijeko — bez prestanka. Slavnim riječima slavio je povratak starih konštitucionalnih vremena, s kojima je za uvijek odzvonjelo švapskomu gospodarenju i bečkoj kamarili, a ustav će opet toplim svojim tradicijama obasjati stare dvije kraljevine — saveznice Hrvatsku i Ugarsku.

— Da te čuje tvoja teta, — barunica Ekscelencija — o moj Jančika — ode nasljedstvo! — prekinu ga sa šalom illustrissimus.

Krupić se grohotom nasmije.

— Ah — ona stara luda „švarcgelberica“. Briga mene za njeno nasljedstvo, — rekne sudac.

— E — nije sitnarija njezino Matulinovo-Blatno. Veliko je i lijepo imanje, — primijeti Jožin odvjetnik.

— Dabome! Ali Ekscelencija ipak najvoli Njegovoj poglavitosti, — umiješa se Luka.

— Pa šta! Moja načela prva su mi, — a onda tek sve drugo. Ja se nisam Bachu poklonio, neću se ni Matulinovu-Blatnu. Ah — al da! Sad je uistinu na me ljuta. I ne smijem više onamo.

— Što bijesa? Valjda što radiš za Imbricu — nekadašnjeg honveda; — a ona —? —

— Ne — ne! Ona i ne zna, što u svijetu biva. Ona još uvijek misli, da je „švarcgelb“ lojalna boja. I ne bi pojmila, da sam ja — taj buntovnik u njenim

očima — sada vladin čovjek ! Ali ljuti se na me, jer sam malu šalu učinio. Zadnjiput smo bili kod nje na večeri, pa je jela vrganje — i pozlilo joj. A ja ju prestrašio, da je u svojoj mucu bulaznila i silno na crno-žutu boju psovala, tužila se, kako joj je premala penzija i da ne će više lojalna biti. Sada je kivna na me kao zmija — i grozi se, da će svijetu dokazati, kako je uistinu lojalna. te će me izbaštiniti, a sav imutak ostaviti carskomu fondu za nemoćnike carske vojske, koji su u mađarskom ratu za cara vojevali. — Sad ne znam, kako ćemo se pomiriti.

— Ta neka se ne brine Njihova poglavitost. Ekscelencija su dobri, pa će se opet smiriti, — rekne Luka i pogladi svoj dugi čupavi brk ispod ogromna, zavinuta nosa.

Krupić mahne rukom u zraku na riječi Lukine i nastavi svoje predjašnje razgovore, da za kratko opet moćnim i grlatim glasom nazdravlja staroj konstituciji, a proklinje Ilirce, Gaja, Jelačića i sve „švarcgelbe“ i graničarske generale.

Bila je već prošla jedanaesta, kad se digosmo od stola i izidjosmo iz niske, dimom nakrcane sobe. Krupić bio je već više nego na vrhuncu svoga zanosa, i dok se praštao s Jožom, dosta je teško držao ravnotežje. Na odlasku porazdijelio je medju žene i djecu gotovo sav svoj srebrni novac. Kod ceste se razidjemo. On nas je nagovarao, da idemo k Juri, no naravski nama je bilo dosta. On dakako nije pošao u kočiju, već je skrenuo stazicom k Jurinoj kući, gdje se na mutne prozore točilo slabim bljeskom crveno svijetlo. Još iz daljine smo razabirali, kako više nešto na Dalmatince, graničare i na Čengić-agu, Gundulića i Kačića. Bog bi ga znao, kako je upravo sada na to došao !

Prodje proljeće, ljeto, jesen, prolazila već i zima, a da Joža i Jura još uvijek ne dobiše svoje „šentencije“. Nahodala se obojica do suda, da su im se već potplati na čizmama izlizali, no — do odluke ipak se ne dovinuše. Gospodina velikog suca gotovo nikada kod kuće. A pridržao je sam predmet, kako je gospodin Luka govorio.

Krupić je uistinu vječno izbivao. Jednako se vozikao po kotaru i radio za svoga kandidata i za širenje svojih načela. Ni zlo vrijeme, ni bolest, — ništa ga nije moglo suzdržati u njegovu neumornom, gotovo grozničavom djelovanju.

Od jednoga vlastelina do drugoga, od župnika do župnika, od zastupnika do zastupnika vječno se vozikao. A blaženi naši običaji, — te Krupić iz „dobre volje“ i „vrućega ushita“ gotovo nije ni izlazio. Pa nije se Krupić gostio tek po vlasteoskim dvorovima i župničkim kurijama, te praznio ogromne djedovske bilikume, već je zalazio takodjer „u narod“, da ga uvjeri i pouči o istini svojih načela. A pilo se bome i tu. Došlo i do toga, te je liječnik opazio, da s Krupićevim zdravljem nije najbolje, pa ga opomenuo. No on mu se tek nasmijao u lice, a onda — mamuran još od jučer — udario bi se u prsa i s emfazom kliknuo : — Pa makar pao za svoju stvar !

U svojem domu, u Vaškoviću, takodjer je sabirao goste i ljude častio, samo da bude siguran svačije ljubavi i da mu se legija privrženika poveća. A nije on bio od naravi čovjek veseljak ili odan piću i veselici. Gotovo bio već mator čovjek, kad je prviput okusio vino. U mladosti svojoj među drugovima stekao nadimak : gospodjica, jer niti je pio niti pušio i u svemu bio mladić nježan, finih, gotovo djevojačkih manira i najviše zabrinut za svoju vanjštinu,

da bude uvijek korektna. Kad je kandidovao kod uskrsnuća županija za suca, čisto se činjaše, da ne će prodrijeti radi toga svojstva, jer najzad vino je uvijek mnogo odlučivalo u našem životu. I taj javni život učini na koncu konca, da je nježni i fini Jankica ipak pridigao k svojim ustima vinsku čašicu, — a od onda sve vjernije pridizao, jer — ne da se tajiti, — otkrio je time sredstvo, kojim se osvajaju srca i duhovi. Osvojiti pak sva srca i duhove, — za tim je čisto izgarao. I to ne zato, da svoju ličnost i svoju osobu stavi na oltar. Čedna njegova i dobra duša nije poznavala te najgadnije taštine. On je živio i disao za svoju ideju, — i njoj je htio privinuti sva srca i sve duše. Bio je dušom i tijelom zauzet za starinske odnošaje i za obnovu saveza s Ugarskom. Već za vrijeme djakovanja svoga nije pristajao uz narodni pokret protiv Madžarâ, nego je slijedio oca svoga i rodbinu, koji su živo prionuli uz madžarski pokret. Stric njegov Feri Krupić bio je dapače u redovima honveda i morao se poslije mnogo godina lamati i kiniti u Turskoj. Dakle već ovaj obiteljski utjecaj prinosio je mnogo, da se mladi Krupić u svojoj mladosti nije prikupio onamo, gdje je bila skupljena gotovo sva mladež. Kad su pak Hrvati poslije Jelačićeva boja iskusili isto, što i Madžari, još je jače bio utvrđen u svojim nazorima i mlado mu srce još silnije zakucalo za osamstogodišnju braću i za njihovu pobjedu nad Bečom. Ove svoje misli i želje nije nikada i ni pred kim zatajivao, već ih javno svagdje i svakom zgodom ispovijedao. U doba Bachova apsolutizma, kad je već duga brada bila sumnjiva i kad se na svaki drugi korak sretala žandarska „pikelhauba“, na sav je glas slavio Košuta, Garibaldija, Cavoura, a crno-žute boje doimahu ga se po prilici onako, kao što se toreadorova crvena zastavica doima njegova protivnika.

Nosio već onda samo mađarsko odijelo, a cilindre njemačkih beamtera natukao bi, gdje mu se samo pružila zgoda. Imao dosta nepritika sa „foršandima“ i često je okusio oštrinu travanjskoga patenta, no sve ga ovo nije smetalo, te je on i dalje slavio „mučenički viteški narod mađarski“ i do nebesa uzdizao „piemontske junake“. I znao je potanko, koliko je mađarskih grofica i talijanskih markezica dobilo udaraca od crno-žute batine i broj svih udaraca. Pa bi onda svakom zgodom brojio ove udarce i redjao niz bijednih žrtava. Tu bi ga onda ostavile njegove djevojačke manire, te bi znao od iskrene boli i jada šakom lupati po stolu i zazivati osvetu božju. Ta — jednom riječi: gotovo karbonarac i honved, kako bi očajnim glasom jadikovala njegova tetka Ekscelencija barunica Horst, sestra oca njegova i strica honveda Ferija.

Kad je izišla oktobarska diploma i županije se opet vratile narodu, onda Krupić još nije mislio, da ide u „varmegjinsku“ službu. Nije naime vjerovao cijeloj stvari i jednako se bojao, da je sve skupa tek prikrivena Bachova era. Pjevao on i dalje: „Neka Šmerling vojsku kupi!“ — ali prijatelji ga ipak nagovore, da se dade na službu, jer će tako najprije moći koristiti svojoj ideji. Najzad dao se skloniti. Dobarce mu baš nije bilo preveliko, za od-vjetništvo nije imao ispita. — pa je tako i to nešto pridoneslo, da se službe latio i postao velikim županijskim sucem u domaćem kotaru. Ured je smjestio i uredio kod kuće, gdje je imao dosta prostran zidani dvor, te je za pisarne bilo dovoljno mjesta, a još je mogao dati stan pisaru, jer onda još nije bio oženjen. No i kad se oženio, pustio je pisaru njegove sobe i nije u to ime htio da od njega primi najamnine. Tu ga nije vodio tek vlastelinski ponos, nego je on bio uistinu čovjek dobar i mekana srca. Ne bi bio ni za

što mogao da primi novaca od slabo plaćena svoga činovnika — „napokon za sobe, koje mu ne moraju nositi koristi“. — kako je umovao Krupić. A osim stana davao mu sve badava, ma da sam nije previše imao niti mu je žena donijela imutka, jer je on birao „po srcu, a ne po kesi!“ — „Raste to u vrtu i onako, što će dakle da mi takav sirotan plaća? Pa i ono malo sijena, što mu dajem, da čovjek prehrani kravicu, — što je to napokon? Nisam ja trgovac!“ — kazao bi ženici, koja je ipak nešto više od njega htjela da stisne džep. I tako je njegov pisar Luka provodio krasne dane. Dobrota Krupićeva prama Luki nije se sustavila ni na pragu sudnici, te je Povrzanović i u ovu ruku bio sretan. Vječno on pričao Krupiću, kako teško sastavlja kraj s krajem i koliko ga djeca po školama stoje, a dobričina sudac gledao, da mu dodijeli što više „komišija“ te bi mu tako pomagao, da se čovjek laglje protura. Nije pak vidio, da naš Luka tjera u sudnici nešto slično nadripisarenju, niti je pazio, da su gotovo svi podnesci i svi utoci stranaka pisani Lukinom rukom, pa da je Lukin stan svako jutro u pravom smislu riječi opsjednut od seljaka. „Uostalom — što me briga“, — kazao bi, ako je kojiput ipak opazio Lukino poslovanje, — „— u kancelariji je marljiv kao crv, službeni poslovi ne zaostaju; nadalje ne da se poreći: čovjek je vješt, — napokon nikakvo zlo nisam zamijetio u tom njegovu mešetarenju, — pa da koji krajcarak za-slужи, što za to? Kod odvjetnika bi seljak još gore prošao.

Za mene je glavno, da radi i da je marljiv — pa pouzdan, jer — ako se pravo uzme — moj jurasor. Štefica krasan je čovjek i naše gore list — plemić — vlastelin, ali za kancelariju ga nije Bog stvorio! A na koncu konca možemo i za našu sâmu Poglavitost isto reći“.

I zbilja bijaše tako, kako je samoispovijed Njegove Poglavitosti tvrdila. Sobe u plemenitom dvoru Vaškovici, u kojima je bio smješten slavni županijski sud kotaračkoga, bile su za cijelo u čitavom prostranom dvoru redovno najtiše i najmirnije sobe. Odonud se najmanje javljao zuj i buka života, te je kojiput u njima po četrnaest dana vladao mir i pokoj kakove crkvice na groblju. Tako mirno, tako pusto — tako prazno bijaše u njima. A običajno su naši uredi tako bučni i puni svijeta. Ali u Vaškovici nije bilo „gospode“ u uredu, — pa ni svijet nije dolazio. Dogadjalo se to, kad bi se Luka sa silnim torbakom samih spisa izvezao u kotar na očevide, diobe, repozicije i „ekžekucije“ te redovno više dana izostajao. I tako je „de facto“ bio glava sudu i upravi naš dični Luka i radio onako, kako je po njega bilo najbolje. „Prošao sam ja sve te zakone : — imam ih u malom prstu. Kako bi i drukčije bilo kod suda, da nije Luke Povrzanovića i njegove bistre glave ! Da Bog znade za pravicu, ne bi on mene pustio, da budem vječni pisar, podigao bi me nešto više. I hoće, ako sreća junačka dade !” — govoraše Luka pred ljudima, a „an das hohe kaiserliche und kenigliche ministerium“ pripravljaio je molbenicu, da mu se dopusti kao zaslužnomu graničaru i izvrsno izvježbanomu činovniku u sudačkim poslovima, da može „uz oprost študija“ polagati sudbeni ispit. Dotle se pak vježbao, kako se u kotaru pašuje. Tužio se nije nitko niti je došla ikada o tome riječ u županijskoj skupštini, a Krupić nije imao ni vremena, da o tome misli i time se brine. Osobito u posljednje vrijeme, kad se izmijenila ministarstva i dvorske kancelarije, te je sve pokazivalo, da dolazi novo vrijeme, pogotovo je Krupić zapao u vječnu političku agitaciju. Supruga ga zaklinjala, neka se više čuva. Bila je zabrinuta za njegovo zdravlje.

a i bojala se, što će biti od nasljedstva kod tete Ekscelencije, ako starica saznade, što joj neće radi. Ta — taj sav njegov rad stajaše u dijamentralnoj protimbi s nazorima Ekscelencije. Ah — ova Krućeva teta ! Eto je.

Zacijelo ni jedan od blagopokojnih u nas carsko-kraljevskih ureda nije u svoje vrijeme bio više i bogatije snabdjeven crno-žutom bojom, nego što je njome bila iskićena plemenita kurija Matulinovo-Blatno, vlasništvo njezine preuzvišenosti, visokorodne i presvijetle gospodje Karoline barunice Horst von Montecivico und Lukasfalva, rođene Krupić de Blatnica et Vaška St. Martin, udove iza c. kr. feldmaršallajtnanta i c. kr. pravog tajnog savjetnika — a inače prave i korjenite „Horvatice“. Kad sam prviput onamo došao, u prvi sam čas pomislio, da sam u kakvom carsko-kraljevskom vojnom magazinu. I vrata — i ograde — i mostići u bašči — a ma sve bijaše oličeno crnožutim bojama. Što više — i u sobama od svakuda su bliještale spojene dvije boje. Ni okviri oko zrcala i slika nisu drugačiji. Ovim isticanjem crnožute boje željela je Ekscelencija da dade izraza svojim lojalnim osjećajima i da se pokaže vrijednom udovicom carskoga generala i tajnog savjetnika. I u vanjštini svoje pojave kao i u svojim riječima je nastojala, da se iz daleka i svakom zgodom prepozna na prvi mah, tko je ona i kako misli. Nosila je uvijek crno odijelo, no k tome vazda bi ovjesila još kakvu žutu vrpcu. Godinâ bilo joj već mnogo, no silila se uvijek, da joj držanje bude ravno i izbočeno kao u vojnika. U kući svojoj nije, istina, držala vojničke stege i svak je po prilici mogao činiti, što ga je volja, no zato joj se ipak morala i sama gospodična za društvo približiti uvijek u propisanom po reglemanu držanju i nagovarati je sa : „Melde gehorsamst, Excellenz !“ Živjela je na imanju Matulinovo-Blatno,

naslijedjenom od oca, otkada se preseli na drugi svijet njezin „Excellenzherr“, s kom je prije tri-deset godina sklopila bračnu svezu, dok je još bio majorom a ona gospodjica od više nego trideset pet godina. Život si je udesila prilično jednostavno, jer osim Matulinova-Blatna nije imala drugoga imutka, a suprug joj ostavio samo dugova. I sa cijelim susjedstvom općila, ne oholeći se ni malo sa svog „preuzvišenog“ naslova. Sa svijetom bila je dobra i rado je u nevolji pomagala. Pod onim njenim uko-čenim držanjem sakrivala se dobra jednostavna duša, koju je odavala sva vanjština počevši od niska okrugla tijela do sitne glavice s veselim, nikad mrkim licem. Djece nije imala. Nije se na to žalila — tek se katkad tužila samo u toliko, što joj tako nije mo-guće, da carstvu odgoji junaka, koji bi se mogao žrtvo-vati, kao pokojni „Excellenzherr“, i uz kojega bi joj laglje bilo čuvati sjaj i slavu crnožutih znakova pred ovim barbarskim „ilirskim“ i opet „košutovskim“ svijetom. Tako je jedino mogla da na rodjenoj kući dade oduška svojim osjećajima za crnožutu boju i doista na njoj ju je metala svakamo, gdje je samo moguće bilo. Srećom, da je bila prava cesarsko-kraljevska preuzvišenost, pa se nitko nije usudio, da joj kvari veselja. Istina, u doba Bachovsko jedno si je vrijeme žandarmerijski feldvebel raz-bijao glavu, da li se državne cesarsko-kraljevske austrijske boje smiju uzimati za privatne svrhe i da se njima liče vrata tek kakvegod zagorske kurije. No saznavši za visoki „rang“ vlasnice, čovjek se primirio. „Vorstand“ ga dapače pouči, da se nema samo poštivati Ekscelencija u vlasnici nego takodjer udovica cesarskoga generala, koji je tako rekavši izgubio svoju glavu u Mađarskoj u ratu protiv buntovnikâ, jer je ondje dobivao samo silno paprena jela, te je od toga dobio bolest na že-

lucu, od koje je morao u penziju i za kratko vrijeme od te bolesti umro. Sam „komitatsvorstand“ pak išao još dalje, te je svakom prilikom davao barunicu drugima za primjer, da se za njom povedu i zavole državnu boju onako kao barunica, koja je napokon takodjer „Horvatica“. Poslije apsolutizma pomišljali su neki „stekliši“ i druge svakakve usijane glave, da ne bi trebali više da trpe takovu „švarcgelbersku“ demonstraciju, no najzad se ipak dosjetiše, da se sa cesarsko-kraljevskom preuzvišenosti nije dobro šaliti, a i državnog odvjetnika nije otpuhao oktobarski diplom iz Hrvatske, kako se u prvi mah ljudi nadali, nego je i nadalje ostao u kraljevini i tvrdio, da mora crnožutu boju štititi i svaki napadaj protiv nje progoniti. I tako je Ekscelencija mirno mogla uživati, da joj dvor odsijeva crnožutom bojom, te si udovoljiti srcu, koje je gorilo i plamtilo od želje, da se svijet divi njenoj lojalnosti i njenomu klanjanju pred državnim znakom. Bila je u vječnom strahu, da nije dosta lojalna i da bi mogli „visoki i najviši krugovi“ posumnjati o njenoj vjernosti. Dašto — na takove misli ne bi mogao nitko doći, da nije rodjena Krupićeva de Blatnica et Vaška St. Martin! Ali ta nesretna njena obitelj! Svi u protivnom buntovničkom taboru! Kad bi pomislila na nesretnog svoga brata, honveda Ferija, padala bi gotovo u grčeve. I jao si ga onomu, tko bi njegovo ime pred njom spomenuo. U potaji dakako plaćala je njegove mjenice i druge dugove, — no u potaji — u potaji — tri dana daleko morao je ići njezin špan na poštu, u neko medjumursko selo, otkle bi novce šiljala. i to na imesvoga špana. Još više briga pravio joj je nećak Jančika ili kako ga ona protiv njegove volje uvijek i svagdje nazivala: Hans! Starica gotovo da padne u očaj. Nije si mogla pomoći: ona ga je ljubila kao sina, ma da joj bijahu užasni i strašni

njegovi nazori i njegove buntovničke riječi. Svakiput, kad je svojim moćnim grlom poput kakove bojne trublje zaorio u slavu Košuta i Klapke, Ekscelencija bi pritekla žurnim korakom, zaboravivši svoje uloge u nogama, k svim prozorima i čvrsto ih zatvorila. Ta — da se pod njenim krovom čuje takovih riječi — Bože, da li bi itko živ mogao još vjerovati u njenu lojalnost ! I odavna bi mu bila pored sve svoje ljubavi zabranila svoju kuću, da joj nije svakih četrnaest dana navijao ure. Za taj posao mislila je, da nema nikoga drugoga, a da urara zove poradi toga iz grada, bili bi preveliki troškovi. Sama pak nije se usudila dotaknuti ni jedne ure, a za špana je tvrdila, da mu ruke dršću, za vrtlara pak, da su mu preteške za taki posao. Ali za navijanje ura još kojekako ! Najzad tomu se može doskočiti. Veće joj muke i gotovo borbe s dramatskim zapletom davaše druga, mnogo znamenitija stvar. Željela je, da joj Janko bude nasljednikom, i nije htjela, da se s njim drugi rodjaci dijele. To je mogla samo oporukom urediti. No — što će bilježnik, što će sud misliti o njenoj lojalnosti, postavi li takova košutovca glavnim i jedinim nasljednikom ! Ne će li onda sav njezin život osvanuti kao puka laž ? Pa ne samo poradi ljudi, nego i njezina savjest ne bi se mogla primiriti i tijelo joj ne bi moglo ni u grobu mirno počivati, kad bi takav „ekzaltado“ gospodario u Matulinovu-Blatnu, pa dohotke najzad upotrebljavao u revolucionarne svrhe i za korist Türra, Klapke i sviju inih izgubljenih duša. što se rote protiv crnožute boje. Ta — kako bi mogla da na drugom svijetu opravda pred pokojnim svojim „Excellenzherrom“ svoj čin, — pred njim, koji je buntovničku Lukasfalvu dao junački popaliti i zaslužio ondje barunat, i koji je pao žrtvom one vojne, pokvariv za uvijek u Mađarskoj svoj do onda tako zdravi želudac. I u časovima osobite ushićenosti

ili pak gnjeva ona je i nećaku Krupiću i cijelomu inomu susjedstvu na sav glas pričala, neka nitko ne pazi na to, što mu ne zabranjuje praga svoga, jer će ona oporukom svojom dokazati svoju lojalnost i preko groba, te pokvarenoga nećaka izbaštiniti. Ostavit će mu tek generalovu sablju sa zlatnim crnožutim pasom. Dašto, do toga još nije došlo; starica se nikako nije mogla odlučiti na takav korak. Ljubav za nećaka jednako se tomu protivila, a kojiput joj se činilo, da ne bi lijepo bilo, da otme Krupićevoj krvi Matulinovo-Blatno, obiteljsko imanje, otkuda imadu Krupići i svoj „predikat“. Na koncu konca nadala se, da će Hans-Jančika ipak doći k pameti, pa kad joj nisu hasnile grožnje, stala starica prositi i zaklinjati nećaka, da se kani te nesretne politike i da štuje sjenu pokojnoga „Excellenzherra“.

Tako su minule godine, a stara barunica jednako kolebaše sa svojom oporukom, i upravo zbog toga isticaše to više svoju lojalnost za crnožutu boju. Padom Bachova sustava nije se u nje ništa promijenilo, jer je bila suviše vjerna sjeni svoga pokojnika i uopće nije shvatila stvar, kao da se je glede crnožute boje išta promijenilo, i bila je uvjerena, da će u županiju stići carsko-kraljevski komesar, što se je „slavno općinstvo“ županije u prvoj svojoj skupštini usudilo odlučiti, da se svi crnožuti putokazi izmijene crveno-bijelo-modrim stupovima i hrvatskim tablama.

„Kad su drugi ljudi tako nisko pali, te ne znaju više, što im je dužnost podanička, hoću barem ja da pokažem, što je politički karakter i prava lojalnost“, — reče prvom zgodom pred podžupanom, i za dokaz svojih riječi dade svoju salonsku garnituru presvući novim, sada crno-žutim latkom. Dapače svoju udovičku crnu kapicu, koju je zbog nestale kose uvijek nosila na glavi, okiti crnožutim vrpčama.

Pa ipak se našlo ljudi, koji su cijeli njezin golemi lojalni zanos svodili na puku „afektaciju“, drugi opet izvodili iz njezine ogromne ljubavi za crnožutu boju, da je „sirotica stara poludila“, a najgori jezici tvrdili, da Ekscelencija tako radi, što je rada da dobije veću penziju. Saznavala je Ekscelencija za te glasove i boljeli su je. Najzad ništa joj nije hasnilo, što se je tješila riječima svoga pokojnoga supruga, da svagdje u očigled svakog velikog i neobičnog moralnog pojava ima niskih duša, koje nisu pristupačne visini velikih osjećaja i silnih misli, te onda sve mjerne mjerilom svojih sitnih „moralnih dimenzija“. Makar stotinu puta ponavljala ovu izreku, nju je ipak svaka sumnja o njenoj lojalnosti ugrizla baš za srce.

I onda najzad dodje pripovijest o vrganjima, što ju je rasturio po kotaru rodjeni nećak Krupić. Od susjednih vlastelinka saznala je odmah treći dan, da Janko o njoj širi strašne glasove, da je u svojoj vrućici užasno „nelojalno“ govorila, — dapače na sav glas vikala. Bajagi je jadikovala, što su joj kao udovici paloga Ekscellenc-junaka mirovinu tek od tri sta forinti podijelili, što joj prave ovrhe za porez kao i svima drugima, i vikala, da će prestati sa svojom lojalnosti, od koje nema nikakve koristi; naprotiv sav domaći svijet viče na nju, da je „švarcgelpka“, te je progoni i sudac i advokat i susjed, — a ma svaka i nesetna duša. I u tim svojim jadikovkama da nije ostavila u poštenju i miru ni jedne niti na crnožutoj zastavi. Dapače da se grozila, da će ona uvesti sada zelenu boju u Matulinovu-Blatnu!

Kad je sve to čula, starica je prekipjela pravednim gnjevom i skočila, kao da ju je ujela zmija. U prvi čas naprosto ustvrdi, da je sve skupa od prve do posljednje riječi laž. No onda se dosjeti na veliku srdžbu svoju, da je događaj s vrganjima sam po sebi

ipak istinit. Ta — da — ono, što je istina, jest istina; i ona — prava Ekscelencija — bome ne će zatajiti, da se uistinu prejela vrganja i da joj je pozlilo, jer kao u pokojnoga „Excellenzherra“, tako i u nje, kao njegove vjerne supruge, otkazuje želudac već sada kojiput službu. I čuva se dosta, ali vrganje silno voli. Za Boga dragoga, na svijetu ništa ne voli od vrganja! Nema pečenke, koja bi joj bila milija od ovog šumskog dara božje prirode. Ali otkuda slijedi, da je morala s toga bulazniti, — pa k tome govoriti take bogomrske riječi? „Ne — ne!“ — borila se na sav glas protiv strašne objede. I nije dopuštala ni to, da bi možda među vrganjima bila koja divlja gljiva, od koje može čovjek šenuti pameću. „Moj Mikec raspoznaje valjda vrganje od divlje gljive! Ne — ne! Sve je to puka izmišljotina Hansova, koji kao košutovac, karbonarac, revolucionarac i ne može nego lagati i čestite lojalne duše ocrnjivati. Takva čeljad uvijek želi povući k sebi u svoje nizine ljude, koji svojim poštenim i lojalnim osjećajima stoje na visoku piedestalu. Ali — sad je svršeno i odlučeno. Još sutra mora mi bilježnik doći, da sastavi oporuku, — a od danas više ne smije onaj zločinac pod moj krov!“

I zbilja pozvala starica k sebi bilježnika i Jan-kici zabranila kuću, a zaradi navijanja satova poslala svoga inoša u grad, da uzme kod urara nekoliko „lekcija“ u navijanju. „Sad je svršeno!“ — jednako se sokolila u svojoj odluci i smislila, da polovicu imutka zapiše invalidima iz mađarskoga rata, a polovicu invalidima iz talijanskih bojeva. A nećaku Krupiću da će uskratiti pače i sablju generalovu sa zlatnim pasom i najstrože mu zabraniti, da joj dodje na sprovod. Tek na „ekzekvije“ dopustit će mu da dodje, ali će ovu dozvolu ispričati naročito time, što nije u njenoj moći, da komu brani

ulaz u crkvu, a takova zabrana ne bi bila ni kršćanska.

Kad je javni bilježnik došao, ona mu na dušak ispriповjedi svoju posljednju volju, i naloži mu, da odmah pred njom sastavi oporuku. Bilježnik je kimao glavom, dapače upozorio je, da će visoka vlada uzeti takovu oporuku silnom demonstracijom, no ona ga nije slušala i čovjek je morao pisati — kako mu je rečeno. Kad je svršio i pročitao, starica se sklopi u fotelj i gorko zaplače. Probudila se ljubav rodbinska, — i Ekscelencija razdere oporuku, a bilježnika zamoli, neka nikomu ništa ne govori.

— Bolje je — bolje, Vaša preuzvišenosti. Vremena su se promijenila, — ono, što je još prije nekoliko dana tako rekavši bilo dobro i lijepo, to je sada gotovo proketo, — odvрати joj bilježnik. No Ekscelencija ga nije razumjela. Za nju je odavna prestao teći tečaj vanjskoga dana. Ona nije ni za što znala i ni u snu nije mogla pomisliti, da je bivši revolucionar postao prvim ministrom. Da joj je tko i kazivao tu novost, ona mu ne bi vjerovala. Dosta joj se čudno činjaše, da je nećak Jankica mogao postati veliki sudac. I tumačila je to samo time, što je to u Hrvatskoj, gdje po njezinu mnijenju ima najmanje reda u svijetu.

No ako taj put i nije mogla izvesti svoju grožnju, da Krupića liši baštine, ipak nije opozvala svoje zabrane, da joj ne dolazi u kuću. Krupić je nekoliko puta pokušao, da se izmiri i dovezao se u Matulinovo-Blatno. Trebalo mu novaca, jer njegove gozbe i njegova „čašćenja u narodu“ iziskivahu silne novce, a glavno je htio, da s dobra nagovori tetu Ekscelenciju, neka vrata, ljese, mostiće i plotove preliči drugom bojom. Sve je u kotaru bilo, kako je on htio : sva je srca i sve duhove predobio. Što pak nije osvojio, to je utišao i pre-

strašio te dotjerao dotle, da se ni najmladji kapelani nisu više usudili da pjevaju: „Ljubimo te, naša diko” ili „Lijepa naša domovino”, ili ma koju od narodnih ilirskih pjesama. Dapače postigao je, da ljudi u njegovu kotaru nisu više kupovali hrvatskih koledara do „zagrebačkog šoštara” ili „Hartmann’s Wirtschafstskalender”. — Sve je dakle išlo, kako je po njegovu trebalo da ide. Pače ni muzikanti iz obližnjega trgovišta nisu u njegovu kotaru smjeli i mogli drugo da sviraju, no „čardase” i „sozate”. A samo teta njegova pravi mu neprilike i opire mu se! Krupić po sebi već nije trpio crnožutu boju i vanredno ga ljutilo, što nije u njegovu kotaru sve onako, kako u duhu novoga sustava mora da bude. Nije pak tako dotle, — dok postoji ta strašna „švargelska demonstracija”! — K tomu pak vlastitomu njegovu stanovištu pridodje još novi razlog, što je veliki župan Roderik Rácz najavio svoje putovanje po županiji. Kako će on pred njim opravdati, što trpi takovu drzovitu demonstraciju? Ne će li veliki župan s pravom posumnjati o njegovoj energiji i o njegovim administrativnim sposobnostima? Strašno ga ljutilo, da su takove prilike u Matulinovu-Blatnu. A starica ni da bi ga blizu pustila. Prošla je od pripovijesti o vrganjima čitava godina, a Ekscelencija ga još uvijek ne htjede primiti. I svakiput je uzalud došao onamo. Dapače i suprugu je poslao k teti, ali ni nje ne htjede starica vidjeti.

U to vrijeme imao sam baš posla kod njegova suda. Uz to me umolio Joža Šumaković, da kod gospodina velikog suca preporučim njegovu stvar protiv Jure, u kojoj još uvijek nije izrečena „šentencija”. Dodjem dakle u Vaškovicu. Lijepi i ukusno zidani dvor u prostranom ravnom dvorištu sa velikim perivojem prema brdu bijelio se i prijatno svijetlio u veselu suncu posljednjih veljačkih dana. Snijega nije

više nigdje bilo i sve je odisalo proljećem. Nekoliko lovačkih pasa i stari, na pô slijepi i posve šepavi prepeličar pohrle u aleju prama mojoj kočiji. Krupić je držao pse, ali lov je odavna odnemario. U lijevom krilu dvora opazim Luku pred njegovim stanom u šlafroku i papučama, kako cijeloj rpi seljaka nešto tumači i razgledava spise, što mu predaju u ruke. U desnom krilu, gdje je bio smješten sud, bijaše sve zatvoreno. Unidjem u glavni dio dvora, znajući, da će ovdje biti sudac, ako je kod kuće. I bio sam sretan. Mladi kicoški isfickani pandur, još u jutarnjem haljetku i sa kefama u ruci, doleti preda me i reče mi, da je gospodin kod kuće, ali da još spava.

— Kasno smo došli kući. Bili smo jučer čak kod gospodina velikog bilježnika u gradu. Ali neka izvoli Vaše gospodstvo u salon k Njezinoj milosti. — razbrblja se sluga.

— Tko je ovdje ? — javi se u to Krupić iz sobe. — Neka unidje k meni.

— Molim — neka izvole ! — i pandur me odvede Krupiću, koga nadjem u postelji.

— Za moje prijatelje — ja sam i ovako uvijek na službu ! — pozdravi me srdačno Jankica i umah mi stane pričati o svom izletu i silnoj noćasnoj bitki s Vinkom Lozićem. Svoj posao brzo uredih i onda spomenuh Jožine želje.

— Ah, to je onaj plemenitaš, kod kojega bijasmo ono, — čini mi se, u proljeću ! Nema mi zbilja vremena, da riješim stvar, a da pravo kažem — nije sada ni hora tomu. U svakoj pravdi — mora biti kod osude jedan nezadovoljnik. A ne bih rado — ni Jožu ni Juru razljutio. U ostalom — neka čekaju.

Kada htjedoh otići, nije me pustio — i silomice htjede da ostanem kod objeda.

— Doći će valjda i illustrissimus Denis ; — barem mi je nešto rekao, pa i njegov Sancho Panza ili Fal-

staff — tako nekako zove našega krasnoga Šebe-
šića — i taj dolazi.

No — ipak se otkinuh. Morao sam dakako
ostati na šljivovici. I tu mi ispriča silu novosti. Glavno
je bilo najavljeno putovanje velikog župana Rode-
rika Rácza i pripreme, što se svagdje čine za doček
njegov. A najznamenitije bijaše, što se naskoro
očekuje posjet jednog nadvojvode. U gradu sve je u
groznici. Toliko parade i sjajne svečanosti nije još
nikada bilo. Veliki je župan rekao, da doček mora
biti veličanstven i sjajan — upravo slavan, pa je već
sazvao županijsku skupštinu, da se izaberu odbori i
osiguraju troškovi. Pozvao je najvišu aristokraciju
i sve dostojanstvenike, da budu kod te slave.

— I tako čovjek iz tih parada nikud! —
klikne Krupić sa zadovoljnim licem.

Tu nadodje Povrzanović, sada odjeven u svoj
smedji kaput, prenaredjen iz vafenroka.

— Molim vašu poglavitost — sve je u redu.
Ljudi će još danas dovesti drva iz šume, pa se sutra
može početi sa slavlukom.

— Da, moj Luka — dosjetio sam se — taj
slavoluk dolazi upravo pred Matulinovo-Blatno.
A vi znate — što je ondje! Što će illustrissimus.
kad to vidi? Pa onda još kod moje tetke! Ne će li
misliti, da ja iz rodbinskih i Bog zna kakovih obzira
trpin: takve očite poruge protiv vladajućega sustava?

— Dakako — dakako! A ne može se slavoluk
premjestiti — i što hasni? Put ipak vodi onuda. Sâm
illustrissimus odredio je putnu osnovu. Eh — tu nije
— spectabilis domine — druge, nego energično po-
stupati.

— Da — da — ali kako i što?

— Ta glava ste u kotaru. Valjda vi zapovijedate
i nitko drugi. Eh, kako je to kod nas u granici! Što
kapetan odluči, ono stoji, kao da je sam Bog naredio.

Naložite dakle službeno Ekscelenciji, da mora preličiti u roku od toliko i toliko dana. — Ako ne će, a vi po patentu — ! —

— Po patentu ? Ha — ha — ha ! — Što sam ja pretrpio od toga patenta radi zelene boje, a za slavu crnožete ! Eto — tečaj stvari ! — Tko bi to bio ikada rekao, da ću se ja služiti još patentom ! Ali, Boga mi, hoću ! —

— Ekscelencija će se ljutiti, ali za nasljedstvo neka vašu poglavitost ne boli glava. Stara gospodja ne će ništa učiniti.

— Pa neka ! Ja u svom javnom životu ne poznajem privatne svoje koristi. I zbilja, amice Luka, dajte načinite odluku.

— Već sam na to mislio, — sa finim smijehom odvrati Luka i povuče iz džepa ispisani poluarak. Evo po prilici ovako : — Odluka. Županijski kotarski sud kao redarstvena i za javnu čudorednost postavljena oblast nalazi odrediti, da se imadu svi vanjski dijelovi zdanja i namještaja na kuriji i oko kurije u Matulinovu-Blatnu preličiti bojom, koja ne će biti tako napadna, kao sadašnja, i koja bi se mogla, a i može se tumačiti samo kao demonštracija nečuvene vrste protiv ustava ove kraljevine i protiv namjera domaće visoke vlade kao i protiv osjećaja naroda, te bi ovaj žup. kot. sud posve s pravom pao u sumnju, da dopušta u svom području raznim ilojalnim protuustavnim osjećajima prosto polje. S ovih razloga poziva se Nj. preuzvišenost, da u roku od 14 dana zadovolji gornjoj odredbi, jer će se inače protiv neposluha postupati po §§ 7. i 11. c. p. od 20./IV. g. 1854., a ujedno će se na trošak preuzvišene gospodje vlastelinke preličenje u dozvoljenu boju po ovom žup. kot. sudu izvesti dati. — Protiv ove odluke eventualno uloženi utok nema odgodne moći.

— Izvrsno — optime ! — Klikne Krupić i u svojoj radosti skoči sa postelje, te odmah potpiše papir. Ja se pak klasičnoj Lukinoj odluci tako zadržih, da sam od šale, uzeo prijepis.

III.

I odluka dodje u Matulinovo-Blatno. Ekscelencija nije u prvi mah ništa razumjela, jer uopće ne bijaše baš najvjestija pisanomu hrvatskomu jeziku. A i sadržaj bio joj tako stran, tako neshvatljiv, da jednostavno nije pojmla, što se od nje hoće. Tek nekoliko sati poslije primljene odluke počelo joj pred duhom svitati i ona je stala pogadljati, o čemu se radi.

— Ta — to je revolucija, to je baš kao u Francuskoj ! Zar Austrija nema generala, kao što je bio pokojni moj Fric, da rastjera ovu buntovnu čeljad ! To je očita pobuna protiv cara i protiv države. Zabraniti državne boje, tko je to ikada vidio ! I još mi se rugati — te moj postupak nazivati ilojalnim ! Dakle ja sam ilojalna, koja sam izgubila supruga za cara i domovinu, koja evo preko četvrt vijeka visoko dižem carsku crnožutu boju, ja sam dakle ilojalna ! Dašto u njihovim očima, — ali oni su buntovnici ! — vikaše Ekscelencija i najmi deset momaka, koji će dan i noć čuvati plotove, mostove i vrata, da ih ljudi od suda ne uzmognu dirnuti. Ta joj straža dakako nije ništa hasnila, jer se je onaj čas razbježala, kad je nakon četrnaest dana došao Luka s pandurom i sa svojim radnicima, te bome dao sve plotove, sve mostiće, dapače i vrata kurije oličiti zelenom bojom.

— Revolucija ! — vikaše s prozora Ekscelencija. — Vi ste sanskiloti — septembristi — košutovci, — ali — još je Ilava na svijetu ! Onamo ćete dospjeti.

To je dakle dočekala Krupićeva staroslavna obitelj da joj posljednji odvjetak dovrši u kazematama !

Luka se s dvorišta duboko klanjaše i opaziv malu bosonogu djevojčicu, kako se sa strahom skućila k vratima hodnika, a opet znalično gledala, što se to radi, glasno se obrati k njoj i zamoli „audijenciju” kod Ekscelencije.

Starica se kod te riječi živo lecne. Riječ „audijencija” čarobno je na nju djelovala i odmah je s prozora odskočila, te se odšetala u salon, da ondje podijeli audijenciju.

Kako je ta „audijencija” ispala, ne zna se, tek toliko stoji, da je Luka za cijelo vrijeme ličenja bio gore u dvoru, a Ekscelencija je kazivala, kako je to čestita graničarska duša, kojoj su suze curkom tekle, dok je crnožuta boja ginula pred njegovim očima. Veselila se, da je u njem našla vojnika, koji se kod Lukasfalve tukao pod zapovjedništvom pokojnoga „Excellenzherra”, te je sama išla prigledati u kuhinju, da u čast takovu gostu bude što bolji ručak i uzela ga k svomu stolu. A glavno se tek kasnije saznalo. Luka joj se tako svidio i toliko je povjerenja u njega stavila, da joj je morao sastaviti oporuku. I ova oporuka bila je isto onako kobna po Krupića, kao ona prva: glasila je isto onako; tek Luki Povržanoviću bio je namijenjen legat od 2000 for. I taj put nije Ekscelencija zapala u plač od smilovanja za nećaka Krupića, niti je razderala oporuku. Najzad nije došla ni u priliku, jer je mudri Luka znao za prizor s bilježnikom, te oporuke nije više dao iz ruke. Čim ju je bio pročitao Ekscelenciji, dao je potpisati po španu i panduru kao svjedocima, a onda ju je pod peterostrukim pečatom spremio u debelu kuvertu i još istoga dana poslao sudbenomu stolu. Već iste noći starica je dakako požalila svoj čin. Ipak je previše ljubila nećaka. Probudi s toga svoju gospodičnu za

društvo, gospodjicu Žanetu, inače vremešni stvor sa svilenim uvojcima i umjetnim zubima, te glavicom doista nešto većom od ptičje, ali ne mnogo punijom. — ispriča joj sa suznim očima svoju nutarnju borbu, no od nje nije drugo čula nego : „aber — melde gehorsamst — Euer Excellenz — haben die Gnade — beruhigen Sie sich — bitte — bitte untertänigst !” Ali Ekscelencija se nije umirila. Žaneta pomisli, da će svjež zrak koristiti i pohrli da otvori prozor. Tim pak učini još gore. Sa vlažnim noćnim ožujskim zrakom dostrujio je vonj friško oličenih vrata. I sada ujedared sine pred dušom Ekscelencije sva slika nanesene joj sile, uvrede, ranjenih osjećaja — a sve to naneseno — od koga? Od rođenoga njezina nećaka!

Tako je za sada ostalo kod oporuke, no Ekscelencija se tim nije zadovoljila. Kad je Krupić nekoliko dana kasnije vozio velikog župana mimo Matulinovo-Blatno, obojica se najprije lecnu, onda se zabezknuto zagledaju jedan u drugoga, zatim — zatim je illustrissimus Roderik ne svojim običnim slatkim glasićem, već strogim muklim glasom pete „dietenklase” upitao Krupića : — A što mi Vi rekoste, ja vidim još uvijek — ? — ?

— Ta — djavo bi znao ! Sâm vidjeh svojim očima, da je bilo zeleno naličeno ! — kliknuo je Krupić te zbunjeno i srdito gledao na dvor Ekscelencije, na kom su se i vrata — sada i prozori, zatim sve ograde i svi mostići laštali u sjaju nabačene svježje crnožute boje.

— To je demonstracija, — to je više od demonstracije — to je očita pljuska, gospodine suče, i meni i vama i sustavu ! — vikaše piskutljivim glasom sada illustrissimus Roderik. — Neka se sutra za to saznade, molim vas, što će gospoda kazati ? Ne će li odmah prstom pokazati na moju županiju, u kojoj ima još toliko duha kamarilskoga ?

Krupić bio je još bjesniji, jer on je — od djetinjstva mrzio na tu boju, dok se bijes u Roderika valjda ne mogaše do istoga stupnja uspiriti, jer — najzad — on je pod ovom bojom započeo svoju karijeru, te ju je prije deset petnaest godina silno slavio i ljubio. I Bog zna, što bi se bilo Ekscelenciji još istoga dana dogodilo, da nije banket kod susjednog župnika onako divno i veselo ispao, da je illustrissimus usred silesije samih najmilijih jestvina i u jeci i šumu govora, izrečenih mu u čast, zaboravio Matulinovo-Blatno. Krupić pak bio je čisto blažen, što je gotovo sav kotar došao pred Njegovu presvijetlost te nisu izostali ni najbjesniji opozicionalci. Slijedeće pak dane trajalo je putovanje velikoga župana, te ga je Krupić morao pratiti. A tek što je putovanje bilo svršeno, dodjoše pripreme za doček nadvojvode u gradu. Tako nije cijelo to vrijeme došao županijski kotarski sud u priliku, da po carskom patentu postupa protiv Njezine preuzvišenosti; no Krupić je čvrsto odlučio, da će staricu dozvati pameti. Čisto mu je bilo, kao da je sam skrivio što god protiv svojih nazora, doklegod u Matulinovu-Blatnu stoji crnožuta boja. Kad bi mu se pak spomenulo nasljedstvo, tada bi tek uzbjesnio: — Nisu Krupići plesali nikada oko zlatnoga teleta. Junaštvom su zaslužili sva svoja „privilegija“, darovana im milošću ugarskih kraljeva. Kako ću dakle sada za volju pišljiva kakova imanja odstupiti od pravoga puta, pa možda trpjeti „švarcgelberiju“, — sada, gdje smo jê za uvijek pobijedili hvala budi mudrosti i političkoj zrelosti Madžara!”

Ekscelencija pak takodjer nije došla do prilike i zgode, da zapadne u svoja obična kolebanja o posljednjoj volji, te je od Luke sastavljena oporuka mirno i neopozvano počivala kod sudbenoga stola. Nije pak Ekscelencija dospjela do toga, jer je sada

imala mnogo veću brigu. Od susjeda je doznala, da u grad dolazi nadvojvoda. Čula je za sjajne pripreme, za koncerte i kazališne predstave, koje će izgledati i imati značajku pravih dvorskih zabava, kamo će doći samo aristokracija, plemstvo i najviši dostojanstvenici. I redom joj se dolazile hvalisati sad ova sad ona susjedna grofica, barunica, hofratica, da je dobila poziv, i svaka joj pokazivala elegantni debeli karton pozivnice. Što više — takav poziv dobije i susjedna posve siromašna barunica Glazius, udova majora, i Ekscelencija joj morala posuditi svilenu opravu iz svoje garderobe, da barunica može na koncerat. A sama Ekscelencija ostala je bez poziva! Ona, koja, uzme li se pravo, u cijeloj je županiji, osim Draškovića i Erdödy-a, jedina uistinu „hofffähig“, kao prava preuzvišenost, pa ona ne dobi poziva! Pisala je odmah velikomu županu, te zatražila razjašnjenje i molila poziv, jer ne vjeruje, da su hotimice ispustili nju, koja je kroz sav svoj vijek svojom lojalnošću zadivljivala svijet, te dapače stekla pohvalu baruna Kempena, koji je ipak u takvim stvarima bio veoma strog. Osim toga pripada joj mjesto u blizini člana previšnje carske kuće, jer je prava preuzvišenost, te bi se njezin izostatak mogao tumačiti samo kao skrajnja nepristojnost ili što je još gore — kao ilojalnost.

Na taj četiri stranice dugi list nije dobila ni odgovora ni pozivnice. Starica gotovo očajavala. U toj svojoj boli uteče se k Batoriću. Davno — gotovo još od mladijih godina nisu se vidjeli. Poznato joj bijaše, da Batorić pripada takodjer među prijatelje Madžara i da u Bachovsko vrijeme nije baš najmilosnije gledao na njega „komitatsvorstand.“ S toga mu i Ekscelencija nije bila sklona. Zato illustrissimus gotovo nije uhu vjerovao, kad mu Vanko najavi, da je stara gospodja iz Matulinova-Blatna poslala momka i dala

poručiti, da poslije podne želi Ekscelencija govoriti sa presvijetlim gospodinom, pa moli, neka joj naznači sat, kad bi došla.

Batorić u čudu pogleda najprije mene, onda Šebešića, domaćeg jurasora, koji je u ovo posljednje vrijeme sasvim spao i osušio se, pošto je morao po kotaru letjeti mjesto suca Petrovića, koji se ne htjede miješati u politiku velikoga župana Roderika.

— Što to znači? — pitaše starac.

— Aha mogu pogoditi! Pripovijedao mi sudac Krupić: ispustili su je iz nadvojvodina dočeka. I pisala presvijetlomu dugačko pismo. Ali — illustrissimus nije htio ni čuti, da joj se poziv šalje. Vikao je, da će on naučiti ljude, kako se prave „švarcgelske“ demonstracije. Napokon — ima pravo!

— No — no! Ja nisam „švarcgelb“, — ali najzad što bi joj se u toliki grijeh pisale njene crnožute boje. Starica je malo — i stara — i — i — te Batorić pokaže poznatim znakom na čelo. — Mogli su joj dati taj poziv. Napokon — kao udovica generala i tajnog savjetnika ima pravo, da bude ondje.

Šebešić ne odvrati ništa, jer si uopće nije rado glavu razbijao, da sudi, je li što ovako ili onako, a osim toga u posljednje vrijeme posve se odučio, da podvrgava rad svojih starijih svojoj kritici, do koje u krasnoj svojoj čednosti i onako nije ništa držao.

— Što ću kazati momku? — javi se opet Vanko.

— Da sam kod kuće! — odvrati dosta nestrpljivo Batorić; no kad je Vanko već kod vrata bio, onda se starac predomisli.

— Ne bi uljudno bilo tek ovako, — napokon Eksceleneija je Ekscelencija, a gospodja. Moram da pišem barem list. A i to nije još dosta — kako da kažem — nije dosta viteški. Znaš, što? — obrati se illustrissimus meni. — Ajdmo u Matulinovo-Blatno. Vrijeme nije baš najljepše, blata dosta, ali

da utješimo staricu! Budi tako dobar, pa napiši listić i javi, da ćemo do nje.

Odmah poslije objeda sjedosmo u kočiju. Za dva sata bijasmo na zavoju, koji zakreće u jarak, gdje se nalazio dvor Njezine preuzvišenosti. U goloj još prirodi iz daleka se vidjela stara drvena kurija i njezina crnožuta ograda tik do ceste, njezina vrata isto takove boje — dapače i rebarca sitnih okanaca bijahu oličena tom bojom. Inače oko dvora nikakova drugog uresa. Dok dodjosmo tamo, trebalo je barem još pô sata, jer tako je silno blato bilo u nizini.

Pred dvorištem se vijao uski, sada nabujali potočić, preko koga je vodio crnožuti most. Kad je naša kočija stala pred dvorom, opazismo pred stajom upregnutu kočiju Nj. preuzvišenosti. U prvi mah morao je čovjek pomisliti, da su to poštanska kola, jer koš, osi, rudo i točkovi bijahu isto tako oličeni crno-žutom bojom, kao što je još u ono doba visoki erar poštanski ličio svoje prilike.

Još nijesmo iz kočije izišli, kad nas je na ulazu pozdravila gospodična Žaneta s inošem, odjevenim u modri mondur, kao u vojničkog furešeca.

— Ekscelencija moli gospodu, da izvole odmah pred nju, ona je neizrecivo zahvalna gospodinu „obergšpanu“, da je tako ljubazan. Ekscelencija je cijelo vrijeme s prozora pazila, da li kočija dolazi, — i čeka gore — u svom kabinetu.

Već u hodniku mogli smo opaziti, da se nalazimo u domu, gdje vladaju vojničke tradicije. Stijene su bile pune vojničkih pušaka i sabalja uz duge redove litografskih portreta, koji su svi pokazivali namrštena i u visoke ovratnike zgnječena lica carskih generala sa „šturmhutima“ u ruci i sa kratkim frakovima na tijelu. U prvoj sobi bilo je toga još više. A u salonu sa crnožutom garniturom visila je ogromna uljena

slika Lukasfalve u plamenu sa Madžarima, kako u divljem bijegu odmiču pred carskim generalom i njegovom četom. Među palima nije bilo nijedne carske mondure, već same smeđe honvedske atile. I svi madžarski vojnici bili su naslikani kao divlji čopori sa strašnim obrazima, nakaznim udimama, dok svi carski junaci — bijahu prava angjeoska lica. Dakako, bezimenu umjetniku nije ovo posljednje pošlo posve sretno za rukom, — te su angjeoska lica prilično više naličila namaljanim tulipanima. I ideja njegova nije se toliko naslućivala iz finih linija obraza, koliko iz djetinjstkih, a opet svetački zanosnih pogleda i iz svježih crvenih i bijelih obraza i plave kovrčaste kose, jednom riječi : — to bijaše ono tradiciojno slikanje angjeoskih glavica.

Eksecelencija nas primi u svom kabinetu, kako nam Žaneta najavi. Pruživši obje ruke preda se i od tronuća nagnutom glavom na lijevu stranu, poskoči starica nekoliko koračaja pred Batorića.

— Hvala lepa — dragi moj gospodin sused — lieber obergšpan — to je za istinu lepo od njih ! — uzme starica čisto tronuto, da onda nastavi njemački : — Ja bih bila mogla k vama, — što ste se mučili sami ? No meni je osobito milo, što vas mogu ipak jednom kod sebe da vidim. Nikada — nikada vas ovamo ! To nije lijepo. I ja se gotovo ne usudih, da vas uznemirujem. Ali — pustimo ! — Znatna je stvar, u kojoj želim vaš savjet.

— Ako uzmognem poslužiti, bit će mi milo ! — nakloni se Batorić i poljubi ruku starici. Eksecelencija mu se dobrodušno i milostivo još jednom zahvali, pa ga povede do staromodnog balzaka, gdje ga smjesti uza se. Nad balzakom je visila uljena slika pokojnog „Excellenzherra“ u generalskoj gali, — t. j. u bijelom uskom fraku i crvenim pantalonima. Tusto široko lice bez brkova izgledalo je na slici kao

da se nešto strašno ljuti. Poslije sam od Ekscelencije saznao, da je slikar imao ovjekovječiti izraz lica kod požara ili kako je Ekscelencija rekla — kod bitke kod Lukasfalve, dodavši, da su mnogi ljudi nalazili sličnost između onoga izraza u generalovu licu i izraza Napoleonova, kad je jurišao preko Arkolskoga mosta.

— Ima i u samom licu nešto sličnosti. Gledajte — kod usta — pa i modro oko ! — pokazivaše nam Ekscelencija tustom svojom rukom prama slici, dok mi ne mogosmo kazati, da sličnosti ne nalazimo. Pričajući nam o pokojnom svom „Excellenzherru“ i o njegovim silnim zaslugama, zaboravila je posve prave svoje jade. Stala nam dokazivati, da je „bitka“ kod Lukasfalve odlučila uspjeh boju i da bi se za cijelo bio Gergej predao kod Lukasfalve, — da nije već dan prije isto učinio pred Vilagošem.

Sve je tako udesio moj pokojni suprug, te bi upravo njemu u ruke pali buntovnici, no sudba je drugačije htjela. Dašto — svi su morali priznati znamenitost Lukasfalve. I samo Njegovo Veličanstvo sasulo je pregršt svoje carske milosti na moga Frica. Postao je barun i dobio orden željezne krune sa ratnom dekoracijom, — ah — i još bi toga bilo više, da nije u ratu zadobio klicu svoje smrti. — I tako ja ostadoh udovicom. A sada doživljujem, da se sa mnom čini, kao da nisam više na svijetu. Ovdje u toj jadnoj našoj Hrvatskoj, gdje nikada nije bilo reda nego kroz ono malo godina pod Nijemcima, tu me muče revolucionarci, progone me radi moje lojalnosti, sile me, da ne ljubim boju zastava, pod kojima je moj muž vojevao i hoće da ljubim njihove trikolore. Kao da čak ne znam, da se je francuska revolucija digla na svoga kralja pod tim bojama ! — A opet nisu li honvedi imali zelene barjake ? I sad ja da to trpim u svojoj kući ! Ja sam još uvijek supruga svoga carskoga generala i znam, što mi je dužnost !

Dok je ovo starica govorila, ustajala je uzbudjeno nekoliko puta sa balkzaka i okretala se licem prema slici svoga pokojnika. Njezino široko dobroćudno lice sad se je od ljutosti čisto ražarilo i crnožute vrpce na udovičkoj kapici grozno su se tresle.

— Pa meni kaže, i to taj poznati košutovac Hans, da sam ilojalna ! Ja — ja — pa moram pod svoje stare veteranske dane doživiti takvu uvredu ! Život bih dala za carstvo, a zovu me ilojalnom !

— Nije to tako ! — uzme Batorić. — Ne sumnja se o lojalnosti vaše preuzvišenosti, ali upravo zato želi se, da — da — uzmete i drugačije misliti o nekim stvarima. Stanje se promijenilo, opet su uspostavljeni ustavni — zakoniti — naši domaći odnošaji, a ovi odnošaji ne treba da trpe, da im se neprestance u pamet dozivlje, kako je tudjinac, kako su švapski beamteri ovdje vladali i kako mi nismo više smjeli nego njemački misliti.

— Ne — ne — mili gospodine. Ja sam uz Nijemce — odanle nam je spas i red ! — Tako i lojalnost od nas traži.

— Sad ne traži više. Narod je došao do svoga, sad je kruna sv. Stjepana, kojoj moramo da budemo lojalni.

— Oh — to je revolucija, gospodine ! Pa i vi — hofrat — tako govorite ! Što ćete mi dakle znati savjetovati ?

— Molim, o čem se radi ?

Ekscelencija sada bude još više uzrujana. Čisto plačnim glasom pričaše o svojoj nezgodi, da nije dobila pozivnice k slavlju u gradu.

— Nije meni radi parade. Prošla su ta vremena za me. No — teško mi je kao vjernoj podanici, da ne budem prisutna. I ne mogu da pustim takve ljage na sebi. Što dakle da činim ?

Batorić jê stao opet miriti, no savjetovati joj ne znadosmo ništa. Ona najposlije izidje s idejom, da podnese pritužbu pred prijestolje. I ništa nije hasnilo Batorićevo odgovaranje. Ona nikako nije mogla pojmiti, da su narodne boje i ugarske i hrvatske priznate kod dvora i opet primljene u zakon. Naprotiv grozila se, da će u svojoj pritužbi osobito istaknuti, kako je na slavlolu u čast velikog župana bilo samo narodnih trobojnica — onakovih, kakve je ban Jelačić morao u Dravu pobacati.

Napokon je zamolila Batorića, da bi joj sastavio tu pritužbu, te će jê ona još danas poslati na poštu.

— Ali to vam je, preuzvišenosti, već kasno. Sjutra poslije podne dolazi carska visost, — dosjeti se u pravi čas illustrissimus.

— Sjutra ! — zavapi Ekscelencija. Isti čas se digne sa balzaka, naloži gospodični Žaneti, da dađe putni sanduk odnijeti u kočiju, — i okrene se k nama : — Onda oprostite, gospodo, — ja odlazim taj čas u grad. Ja moram biti prisutna.

— Ali, Ekscelencija ! — usudi se Batorić.

— Idem — idem. Vidim ja — to se upravo želi, da mene ondje ne bude. Ali — ja sam na pola vojnik. Ne dam se zastrašiti. Moje je mjesto ondje ! U grobu ne bih našla mira, da moram misliti : — mene kod takove zgrade nije bilo ! I valjda neka puštam, da Krupići i takovi ljudi svojom revolucijom prave parade, a da se ne čuje pravoga vjernog usklika i ne vidi prave lojalne boje. Znam ja, što je to. Tako su i siromašnoga Ljudevita XVI. puštali u sredini Jakobina, te je morao na Martovu polju slaviti revolucionarnu trikoloru. Hvala Bogu, sjutra ne će tako biti. Ma — jedan glas — jedna duša — pa i bila ženska — ali opet !

I starica se nije dala odvratiti, tek se domisli, da ipak ne će u grad, već u Č., prvu željezničku postaju, gdje će se visoki gost približiti medji županije.

— Ne mogu ipak, da budem u gradu među svjetinom, — dok će pače barunica Glazius — majrica, a ja generalica, — biti na tribini, — bolno i ljutito govoraše Ekscelencija, stavljajući već na glavu svoj putni kapišon.

— Molim gospodu još jednom, da oprostite — ali uvidjet ćete sami — stvar je prešna i znatna, — ispričavaše se Ekscelencija, i onaka teška — okrugla i niska otkotura se prema vratima.

Nekoliko časova kasnije sjedila je u visokoj staromodnoj kočiji sa Žanetom uza se, a umjesto inoša sjedio je špan uz kočijaša.

U posljednji se čas dosjeti, da bi veliko veselje priredila svojim dvjema sluškinjama, ako bi ih uzela sa sobom, pa — jer nije više bilo mnogo vremena — djevojčice sjedoše u kočiju na prednje sjedalo onakove, kakove su iz kuhinje došle.

Cijelu je noć trebalo do Č. Ekscelencija sa svojim starim konjima došla je onamo tek oko podne drugoga dana. Iz pripovijedanja gospodične Žanete, špana, kočijaša i dviju djevojaka saznalo se dosta točnih podataka o cijelom putovanju. Sama Ekscelencija žalibože nije više mogla da pripovijeda o svojim doživljajima.

Oko podne dakle, kad napokon stiže kočija u Č., — silna je već svjetina hrlila na kolodvor. Ekscelencija nije s toga našla ni toliko vremena, da podje na objed. Uostalom nije imala ni volje da jede, jer u cijeloj ulici mjesta vijale su se same mađžarske trobojnice (Č. je već u zaladskoj županiji), što ju je u dnu duše zaboljelo i izazvalo u njoj strašan gnjev. Na kolodvoru bilo je isto tako i Ekscelenciju je strašno zaboljela glava. Ona gotovo ne mogaše da shvati cijelu stvar. U posljednji se čas tješila nadom, da će dvorski vlak projuriti mimo, videći honvedske zastave. I jednako je Žaneti govorila, da će se tako

slučiti. Vlak je imao tek stići oko četiri sata. No Ekscelencija se nije plašila duga čekanja, ma da su s ožujškoga neba visjeli niski oblaci i sav zrak odisao bliskom kišom, te se svaki čas okliznula niz nos krupna kaplja. Ni silna vreva svijeta nije joj smetala i ništa se nije tužila, što se svijet oko nje riva, tura i tiska. Gotovo sa svetačkim i mučeničkim zanosom primaše sve nenježne dodire tuđih lakata. Samo koji put bi uzdahnula i dobrodušno se Žaneti i španu pritužila, da mora kao Ekscelencija stajati ovdje medju pukom, a sve radi zlobe svoga nećaka.

— A ja sam već htjela da oporuku opozovem, — klikne očajno, kad joj je neki teški Medjumurac stao na nogu i gurnuo je u ledja, da su joj se oči zaklopile. Još je bjesnija bila, kad je vidjela domaću varmegjinsku deputaciju, koja je dvorskomu vlaku do bližnje stanice išla u susret. Pod vodstvom velikog župana Roderika Rácza spremilo se izaslanstvo u posebni vlak sa salonskom kolijom. Sva su gospoda bila u narodnom svečanom odijelu s kalpacima i sabljama. A i nesretni Krupić bio medju njima! U prvi je mah Ekscelencija odjada htjela da digne ruke na grožnju, no tako je bila stisnuta medju dva seljaka, da nije mogla ni prstom maknuti. Tako dodje, da je rekla tek nekoliko veoma strogih riječi na Krupića prema gospodični Žaneti. No — videći ga, kako je gotov kicoš u svom lijepom ljubičastom odijelu i kako mu krasno pristaje narodni kalpak sa sokolovim perom, umekša se srce Njezine preuzvišenosti.

— Gledajte ga. Žaneto! Zločinac je naprama staroj svojoj teti, ali momak je od oka. Ah — kako li krasna husara od njega! Šteta — šteta! Ta — najljepši je od sviju. Injega će zacijelo svatko pogledati za velikog župana, a ne onu sitnu bačvu. Bože moj, kako izgleda taj gospodin Roderik! I taj bi mogao

imati pametnijeg posla nego da pravi od sebe takova „pajaca“. — Kakav je Hans uza nj ! — Boga mi — ja ću mu sve oprostiti — i bit će on ipak gospodar u Matulinovu-Blatnu. —

U tim udobrovoljenim razmatranjima prekinula je Ekscelenciju silna navala svjetine. Od časa do časa nastajale su veća stiska i veća jagma za prednje redove bliže tračnicama. Ekscelencija u tili se časak nadje skupa sa Žanetom opkoljena sa sviju strana od silno širokih bezbrojnih ledja, a špana i djevojaka nestade iz blizine. Uzalud je Ekscelencija vikala za njima i nalagala španu, da je štiti od svjetine. Njega otura svijet u posve protivni kut. K svemu zlu začeo još i kiša padati. I tako je bijedna starica ostala sve do četiri sata. Od muke poliše je suze i bolnim se glasom spominjaše, kako je prije kod sličnih zgoda bila uvijek na odjelitim slavnim mjestima, gdje je svagda doživjela, da bi je visoki i najviši gosti pogledom počastili, dapače jednom u Gracu malo da nije i samim nagovorom počašćena. A sada ! — Da je tek slutila, što joj sudba nosi !

Točno u četiri sata i pet časova pokaže se u daljini vlak. U taj čas nastade takova jagma i stiska, da su panduri morali izvučenim sabljama rivati svjetinu od tračnica. I u tom hipu, slušajući još urnebesnu viku „eljena“ i „živio“ i slušajući fićuk i lomot vlaka, nadje se Ekscelencija u takovom vrtlogu i takovoj mješavini, da više nije znala, što je — ni gdje je — i da li stoji ili visi ili se miče. Kada pak dodje nešto k sebi, zamijeti Ekscelencija, da pred njom nema ni dimnjaka lokomotive, ni ledja Medjumurčevih, nego ravno i glupo stoji pred njom žuta stijena postajske zgrade. A vlak ne juri dalje, kako se Ekscelencija nadala i tješila, nego stoji, ma da vidi Ekscelencija, da se sa željezničke zgrade vije silno duga mađarska zastava.

Čuju se pozdravni govori, onda opet zagrmi „eljen” i „živio” — i vlak još uvijek stoji. Starici se smrkne pred očima, i da je nisu držala ledja svjetine, ona bi se bila spustila na pod kao pokošena trava; čas bude joj jasno, da su je u stisci posve okrenuli i da se sve zbiva za njezinim ledjima, te ona stoji u tako nepristojnu položaju pred carskom visosti.

Ona — prava carsko-kraljevska preuzvišenost — pa u taj čas svečani pokazuje ledja !

I onda stane nešto šaptati Žaneti, kako joj je strašno, što se je tako ogriješila, — tada opet, da ne razumije, kako da vlak nije dalje odjurio u očigled samih buntovničkih zastava, pak nastavi opet o svom nesretnom položaju i opet o zastavama, pa najzad zapade u tihi beskrajni plač. I davno je već minuo doček, ljudi se razišli, kad je Ekscelencija još uvijek plakala i buljila u žutu stijenu stanice i u lepršanje zastave. Jednako je kimala glavom, kao da se ne može ničemu domisliti i prekidala se tek usklikima : „— Al ja nesretnica, ja još više skrivih od drugih, ja sam ledjima okrenuta stajala !” — Gospodična Žaneta nije uspjela da staricu umiri, i tek pridošavši poglavar stanice izvede Ekscelenciju na cestu.

I nije Ekscelencija došla k sebi. Jednako je kimala glavom i nešto preda se šaptala. Takovu odvedoše mjesec dana kasnije u bečki neki zavod za slaboumne, gdje je pô godine poslije u sobicu tik do njezine došao i veliki sudac Krupić.

Obolio je od bolesti „delirium tremens”. Odmah poslije onih mnogih parađa, izbora i sviju drugih beskrajnih čašćenja dodje u nepriliku. Tužili ga Šumaković i Mrzljak, da ne mogu doći do „šentencije”. — Jednom odvaljen kamen — onda ide i drugo. Tako se dogodi, te kod novoga namješćivanja županijskih služba Krupića izostaviše, jer je „suviše odan piću”.

Najviše mu je škodio Luka. U svojoj nesreći još se više Krupić utjecao „staroj pajdašici — čašici” i napokon podlegao.

Kad! mislim na zgone i Ekscelencije i Krupića, moram da se branim od čudnih svakakih misli, — misli bolnih i teških, i ne mogu da ne počutim smilovanja za njih, da ih i dalje ne ljubim. Ta bili su dobri i vjerni!

* * *

Da, — ne smijem ipak svršiti, da ne spomenem, da je Matulinovo-Blatno ostalo Krupićevoј djeci. Oporuke nije priznao sud u najvišoj molbi, jer je uzeo, da starija u vrijeme sastavljene oporuke nije bila u vlasti sviju duševnih sila. I Luka nije dobio svojih hiljadica.

Kako je u Matulinovu-Blatnu poslije izgledalo, lako se domisliti. Nestalo omiljelih starićinih boja. Isprala ih kiša, a skrbnik, čovjek skroz praktičan i bez donkihotskoga idealizma pokojne Ekscelencije, dao je vrata oličiti običnom smeđom bojom, jer je kod ekonomije najtrajnija.

GOSPODIN S KAPTOLA.

Prije kojih desetak godina stajao na Kaptolu zagrebačkom tek nešto dalje od „crne škole“ starinska kanonička kurija, za koju se po cijeloj Hrvatskoj znalo i koju je domaći kajkavski svijet svojom slatkom riječi i dobroćudnim načinom tek kratko nazivao „gospodínova“ (s dugim naglaskom na slovu i) kurija i time je mislio razlučiti od svih trideset i toliko kanoničkih kurija. S ulice nije se mogla vidjeti kuća, jer je bila sagrađena duboko u dvorištu među vrtovima i zavrtnicama. Do ulice držala se s jednog kraja ogromnih dvokrilnih vrata staje i ekonomske zgrade sa svojim zadnjim stranama, na drugi pak kraj vrata vukla se duga i visoka zidana ograda, koja je na dva tri mjesta imala uzidane svetačke slike i kipove, a pred svakim od njih visila za staklom crvena lampica. Na kraju te ograde, tik do susjedne kurije, bila su manja vrata za pješake i svagdašnje prihodnike. Nad jednim i drugim vratima bio je iz kamena isklesan nekakav opatski ili biskupski grb.

U toj kuriji nastavao je mnogo više od četvrt vijeka kanonik Tomaš Tobančić, ili kako ga svi voljeli nazivati: „reverendissimus Tomica“, poznati rodoljub i dobar čovjek.

Kad sam ga upoznao, bio je već u velikoj starosti, no ni u taj prvi čas, ni ikada poslije nisam ma ni u čem mogao osjećati starca. Kretnja mu bila gotovo živahna i laka, riječ jasna i brza, a lice uvijek vedro. Čisto kao da je strujila oko njega i radost i

ljepota života. Zato mi se možda još jače usjekla u dušu spomen na prvi naš susret.

Bio me umolio susjed i prijatelj, neka podjem umjesto njega na Kaptol k reverendissimusu Tomici, da mu isporučim njegove pozdrave i ispriku, što ne će moći k njemu u Zagreb na Tomaševo.

Dakako, da sam rado primio na sebe tu zadaću, jer sam gotovo od djetinjstva slušao pričanja o „gospodinu Tomici“, o njegovoj veseloj ćudi, dobrom srcu i umnoj glavi. Od nekada sam želio, da ga upoznam, no — dok je starac još izlazio iz svoje kurije i Kaptola, bio sam dijete, a poslije desio sam se izvan domovine ; otkad se pak povratih, nije više stari gospodin polazio u pohode prijateljima i nekadašnjim znancima, već je poglavito skupljao društvo u svom domu, kamo me dosele nije prilika dovela.

Baš kad sam došao k visoko zidanoj ogradi na Kaptolu i htio zakrenuti na mala vrata u dvorište, bila su velika vrata širom rastvorena i za čas je izišla kočija s kočijašem i inošem u pandurskoj modroj monduri na kozliču. Odmah pogodih, da je to ekipaža reverendissimusa ; potužih se u sebi na svoju zlu sreću, jer uistinu u kočiji je sjedio starac kanonik. No stari je gospodin opazio, da sam bio na malim vratima, te je odmah dao sustaviti kočiju i poslao inoša k meni, da me upita, što želim.

Kad je stari gospodin doznao za moje ime i nakanu, dao je taj mah skrenuti kočiju i rukama me ljubazno pozvao, neka udjem u dvorište.

Pred kurijom me najsrdačnije pozdravi i izgrli, te zakrenusmo u dosta tamno stubište.

Starac bio je srednje visine, a dosta krepka držanja u odebelu tijelu. Lice mu je bilo svježije boje, ponešto zaliveno rumenilom. Sitne staračke oči čuvale su svoju tamnost i žarko se još krijesile, kad bi se riječ življe povel. Gusta, sasvim bijela kosa pokri-

vala je dosta veliku glavu, isto i obrve nad kojima bile su sasvim bijele i guste. Nije imao na sebi revere, već dug kaput i uske hlače u čizmama, a to odijelo bilo je brižno uredjeno, i ni traga najmanjoj zanemarenosti, u koju stari ljudi tako lako zapadaju.

Primio me je tako ljubazno i usrdno, da mi je gotovo taj mah bilo, kao da sam kod kuće. Bio on davan i dobar prijatelj cijele moje obitelji i cijeloga roda, pa je doista bio čisto sretan i veseo, što sam došao k njemu. Razumije se samo po sebi, da sam mu još na hodniku morao obećati, da ću ostati kod njega na objedu.

Kuća mu je bila puna ljudi. Imao je kod sebe sestru udovicu s cijelom mnogobrojnom obitelji, koja se sastojala od djece i unučadi. Osim toga bila je tu još prijateljica i drugarica sestrina, stara sirota na pô slijepa i gluha, koja nije na cijelom svijetu imala nikoga svoga, pa ju je kanonik iz smilovanja uzeo u dvor, da sa sestrom igra u karte. Zatim je još držao četiri siromašna djaka na stanu i košti, a drugoj četvorici davao je objed i večeru, strogo pazeći, da se od njih u to ime ne ište nikakova pomoć u kućnim poslovima.

Ja sam u njega probavio prekrasan dan. I tako mi je ugodno i voljko bilo, da je već davno zamračilo, kad sam ostavio gostoljubnu kanoničku kuriju. Da — nisam ja bio jedini gost na objedu. Reverendissimus Tomica u tili je časak bio složio čitavo društvo, od kojeg je svaki pojedini čisto cvaio od radosti i veselja, da je opet kod miloga starca.

Mene je dakako od sviju najviše on sam zanimao, gotovo zanosio. Bilo u njega u isti čas i nešto od zapadno-evropskog prelata i nešto od onih nekadašnjih hrvatskih kanonika iz vremena turskih ratova, koji su u potrebi znali i sablju opasati, — a svakako najviše je u njega bilo one prave korjenike hrvatskog

nekadašnjeg „gospodina“, koji je ponosit, da je Hrvat, kojemu su vazda na umu pravice kraljevine Hrvatske i koji osjeća u sebi dužnost, da mu bude kuća svakomu gostu draga i mila.

Kod stola je upravo elegancijom i finoćom kakovog starofrancuskog crkvenog dostojanstvenika „ancien régime-a“ nastojao, da bude zabava ugodna, a kad je stoloravnatelj, neki mladi prevendar, počeo sa zdravicama, eto iz našeg starca hrvatskog veseljaka, koji se je prepustio veselju i radosti. Osobito uznesošé reverendissimusa Tomicu rodoljubne zdravice. Kad se je nazdravilo hrvatskoj domovini, pa onda uspjehu narodne borbe za narodna prava, pa vladici Strossmayeru, starac je čisto žarom mladića hvatao pokal i zanosnim riječima preuzimao zdravicu, da gotovo prvi intoniše rodoljubnu pjesmu. Bio on naime još iz garde starih Iliraca. Pavao Štos, Josip Kundek, opat Krizmanić, biskup Šrot bijahu mu prijatelji i drugovi u mladjim danima. Ona žarka želja i duševna potreba, da se iz njegova naroda stvori uistinu narod i da mu se izvojšti sloboda, što je u ilirsko vrijeme tako snažno plamtela u hrvatskim grudima, u starca reverendissimusa Tomice nije ništa popustila nakon tolikih narodnih neuspjeha i gubitaka.

Starac je sveudilj ostao vjeran svojoj zastavi i svojim idealima. Ne pokazivaše se to tek na riječima i kod vesela stola. Svako narodno rodoljubno nastojanje nalazilo je uvijek u njem vjerna i požrtvovna pomagача. Uza sve lijepe kanoničke dohotke, on je bio gotovo bez prištedjena imutka, jer pokraj uzdržavanja i potpomaganja cijeloga svoga roda, on je ipak pritjecao u pomoć kod svake narodne potrebe znatnim svotama. A još u velikoj starosti nije nikad propustio, da se zauzme za narodnu stvar makar ličnim utjecajem. I nije kod toga ništa odlučivalo njegovo

visoko dostojanstvo; dao bi se na svaki korak, ako je iskala korist narodne borbe.

Meni je starac tako omilio i sva njegova kuća, da nisam mogao doći u Zagreb, a da njega ne potražim. Zadržah li se pak dulje u gradu, dogodilo mi se često, da sam svaki dan proboravio kod njega sate i sate.

Ah — ona njegova duga, na po tamna soba pod starinskim dubokim svodom sa starinskom štakaturom, — svi zidovi pokriti policama s knjigama, uvezanim u starinske kože, — u jednom kutu klecalo, pocrnjelo od starine i postavljeno pred propelom, u drugom kutu starinski pisači stol-sekretar, — sve, sve mi ostaje jasno pred dušom, a najviše u dubokom naslanjaču sjedoglavi starac rumenih obraza s crtama katoličkog svećenika, zaogrnut u kućnu široku kabanicu, opšivenu krznom. Gledajući ga, koliko puta sam se sjećao Dürerovih portreta! Svaki put pak morao sam postati dobre volje i pun radosti pod snagom onih njegovih veselih očiju i obraza, uvijek osvjetljenih dobroćudnim smiješkom. Pak onaj njegov dragi način, kad bi pričao, ono dobrodušno posmatranje uz umne i duhovite pripomenke!

Tako sam iz vlastitih njegovih riječi saznao svu kroniku njegovih dana, koji se nisu isticali nikakvim neobičnim doživljajima, ali su me ipak zanimali, jer su bili jednako puni dobrote, puni radosti i puni ljubavi k životu. Dapače još u visokoj svojoj starosti on je pomirno i dobre volje gledao na život, podnosio lako teret, što ga po sebi donose mnoge godine. I za svaku sjenu, bačenu na sjaj života, on je našao isprike, a glavno, utjehom tjerao tu sjenu od sebe.

— Dragi mladi amice, perillustris ac spectabilis domine! — tako je redovito počinjao i nagovarao mene, dvadesetgodišnjeg mladića, kod toga se slatko i tiho nasmiješio, podignuo prste s opatskim prstenom,

kinnuo glavom i zažmirio postrance očima, pa potihoo započeo svojom ljupkom kajkavštinom : — Lepa su im to bila vremena, kad sem još bil parvista, makar sem moral kanoniku Prelcu — vidiju v ovoj istoj kuriji — svaki den čižme snažiti i dobro naglancati, a to im ni bilo za onda lahko, kajti ludi nisu jošče zmislili biks, a stari je gospodin samo od mene imeti htel taj posel, ar ja sem im to bolše znal od negovog inuša. Hm — rad me je imel poleg toga — i nemu se imam sve zafaliti ! Doklem goder sem bil v školah dijačkih, on me je pri sebi deržal i onda mi je poglavito pomogel, da sem došel v šeminarijum, a poklam pak on mi je pribavil kapelaniju vu Bistrici — i pak sem onda po negovoj pomoći dobil faru. Pak vidiju, kulikokrat znal mi je reći, kad me je lekciju predi škole spitaval : „Tomica, ako se buš dobro vučil, moreš još tu v istem dvoru, gde i ja, sedeti kak gospodin“, — pak vidiju, amice mladi, milošću božjum to im se verak dogodilo !

I starac uzeo bi mi pričati povijest svoje „kanoničije“, koju je u vrijeme Jelačića bana zaslužio svojim rodoljubnim i čovjekoljubivim djelima i nastojanjem oko podizanja pučkih škola. Tako sam ja uza nj u duhu proživljavao svih posljednjih sedamdeset godina našega i javnog i sukromnog života. Starac imao je za čudo dobro pamćenje, a uz to je znao, kako rekoh, preljubazno pričati, gotovo dražesno čavrljati. A butilja s najstarijim bukovcem i moslavcem nije smjela manjkati na stolu. Govorio je jedino kajkavski. Jednom mu to istaknem — njemu Ilircu !

— Je — imaju prav — morebiti ni v redu — ni fino. Ali kaj očeju — onak, kak ih je mati navčila govoriti, itak je najslajše. Ali kaj očeju, kad je nas, koji tak govorimo, menj, a više je Horvatov, koji govoriu taj vaš „što“, — pak smo morali dati prav Gaju, kad je naški počel pisati tak, kak govoriu

Graničari, Šlavonci, Bošnjaki. Em ja nisem nigdar dal prav Kristijanoviću, kad je htel, da se naše govorjenje zeme vu knigu. Tak sem se i srdil zmirum na Kranjce — na onog Kopitara i druge, koji nisu hteli s Vrazom jednak zeti ilirski govor. Za slogu sve ! Ali zato ostane naš gorni govor — itak meni najdragši. Pak, dragi amice, ta naša kajkavska reč, to je kakti mati svih dijalektušov slavjanskih. Em dobro veli fabula, da su Čeh, Leh i Meh iz Krapine. Kajkavca razme i Rus i Čeh i svaki Slavjan. More im biti, da su negda svi Slavjani govorili tak, kak mi ! Gdo bi to znal, da ni tak bilo ? A segurno im je, da tu na jugu i drugač se s početka ni govorilo. Em — tijam tam v Peloponezijušu moreju najti sela i gore, koje se imenuju tak kakti pri nam vu Zagorju. Pak znamder — i znaju za onu pripovest o ruskom caru i zagorskom mužeku ? Došel se je vu vreme kongresuša v Ljubljani tužiti tijam k cesaru nekakov zagorski mužek. Vse je pital i pital za cesara Franca, ali nigdo ga ni razmel, nigdo mu ni mogel niš reći ni pokazati. Na jenput ide k palači cesarskoj visok jeden general. On je spazil, kak to mnogo ludi stoji okolo jenoga človeka, drugač oblečenoga, nego su drugi ludi v Ljublani oblečeni. Bela surina s čerlenim suknom obšita, nekak mu se je videla poznata. Poznal je on takve surine med svojimi Ukrajinci. I vre je mislil, da je to kakov človek iz negvog orsaga. Pak je i on bliže došel. Na to svi ludi okolo mužeka odskočiju i berzo svoje kape i škerlake z glave zemeju. Bil je ruski car Aleksander. Mužek takajše se počme klanjati, — ali ni znal, gdo je to, samo se je moral braniti, kad su hteli drugi na stran otirati ga — pak je na glas počel prositi visokog gospodina, da mu pomore. Car Aleksander pital je lude pred sobom, kaj to imaju, a kad su mu rekli, da je tu človek, koji govori jezikom, koga nigdo ne razme.

primaknul se je bliže i čul je sad mužeka. Čul, ali i razmel, pak se je š njim počel spominati. Čisto su se razmeli ! I tak je zagorski mužek s pomoćju ruskog cara došel do svojega cesara. Pripovedaju, da se je sam cesar Franc smejal i čudil, da ruski car razme negovog podanika, a on ne! Vidiju, da nemaju prav, kad se čudiju mojoj ljubavi za kajkavsku reč.

Kako je ljubio svoj kajkavski govor, tako je opet mrzio pantalone kod popova. Nikako mu nije išlo u glavu, da svećenik nosi tu nelijepu nošnju, koja nagrdjuje „civilista” u kratkom kaputu, nekmo li svećenika u reverendi ili dugom kaputu. A mladi se popovi sve više i više pojavljivali u pantalonima. Desila mi se jednom zgoda, da budem svjedokom njegovu gnjevu radi toga.

Došao neki mlad župnik ili kapelan k njemu, da mu se preporuči radi neke stvari, u kojoj je on imao odlučnu riječ. Na nesreću svoju nosio je pod reverendom moderne pantalone. Starac nije ni čekao, da čovjek kaže, rašta je došao.

— Čuju, admodum reverende, kak moreju pred mene doiti takov ? Kaj glediju tak zabezknuto vu mene ? Naj si poglediju noge ! Em zglediju, kakti capasti kokot, kakti kokinkiner. Revera — da je tak ! Gdo je to kada videl, da pop nosi duge hlače ? Za našega horvackoga popa je čižma i v sarah zateknute hlače. Ja sem im bil i v Talijanskoj zemli i vu Francuskoj, tam nigdar nisem videl popa v dugih hlačah, — nosiju štumfe. Svikak je lepše nego v pantalonih hoditi. To su dozday samo nemški popi nosili, i to ne svigdi, nego samo tam, gde su lutorani blizu. To im je lutoranska šega ! I ako još očeju, rabineri moreju v pantalonih hoditi. Ali naš svećenik toga ne bi smel nositi !

I siromah molitelj zlo je sa svojom molbom prošao : starac ga je posve u nemilosti otpustio, jed-

nako ljutim pogledima pogledajući moderne popove hlače.

Često i prečesto bijaše, da nismo ostali sami — starac i ja. Reverendissimus Tomica suviše je imao prijatelja i znanaca u Zagrebu i u svoj zemlji, a da ne bi gotovo uvijek imao koga toga na pohodu. Onda bi ostavili njegovu sobu, koju je nazivao bibliotekom, pa bi se selili u „palaču“, a inoš Jankić taj bi čas došao, da na stol postavi vino i čaše. Dakako, kod toga nije ostalo. Stari gospodin poslao bi po koju od rođakinja, da je odmah i glasno pita, ne bi li se mogla prirediti mala „južinica“? I kad se je „južinica“ priredila, opet bi kanonik stavio pitanje sestri ili nećaki, ne bi li se našlo gdje „pržolice“ ili „pisane pečenke“, „ali pak i druge kakve pečenkice“? Pa tako se je iz „južinice“ redovito razvila prava pravcata obilna večera.

Kad je u društvu kojiput pala kakova riječ, koja je ponekle odisala Schopenhauerskim pesimizmom, stari bi se kanonik odlučno usprotivio.

— Al, vi mlada dendenešna gospoda, nekakvi ste pesimisti, gledate sve na černe očale na ovaj lepi svetli svet! — znao bi u takvoj prigodi reći. — A nemate prav; gospodin Bog bormeš je znal, kaj dela, kad je išel stvarjati nebo i zemlu, i borme mu je lepo zišlo sve — sve! Lepo je živeti, samo treba oči otpreti i spametno okolo sebe pogledati, pak ja kriv, ako ne bu svaki brzo progledal i videl, kak je lepo! A ne govorim ja tak morebiti zato, kajti je z menom gospodin Bog bil milostiven i naredil z mene zagrebačkog kanonika i abaša. Ja sem tak isto govoril, dok sem bil siromak. Ja sem i onda videl i znal, da je lepo na tom božjem svetu. Zako i rad živim, pak je Bog i Majka Božja i opet z menom i daju mi živeti i daju mi mojih osemdeset i tuliko let lahko podnašati. Eh — kad bu vura došla, bu došla i nek se vrši volja Božja!

Pa uistinu u velikoj svojoj starosti reverendissimus je Tomica znao još uvijek naći užitka u pogledu na ljepotu prirode oko sebe. Njega je kao kakva mlađića znao i mogao uznijeti lijep cvijet, sjajno nebo, dapače nije mogao slušati poj slavuljev, a da ne bude ganut i zadivljen. Isto se tako u svakom društvu veselio i radovao kao najmladji od nas, i svaki lijepi i plemeniti događaj u svijetu uznijetio bi njegov „entuzijazam. „Lepo je — lepo življenje !" — znao bi reći. — „I moja najvekša je sreća, da dugo živim”.

Istina, nije ni ta mirna i vesela duša ostala dugim nizom godina pošteđjena od oblaka i gromova, što ih život svakome donosi, a donosi najviše po čovjeku. Pretrpio reverendisimus Tomica dosta toga od ljudske zlobe i ljudskoga jala. Znao mi je kojiput slične doživljaje spominjati, no uvijek bez ikakve srdžbe. Naprotiv čitav je svjedočio, kako se je uvijek umio dignuti nad takove niske napadaje i nije dopustio. da mu se kvari veselje k životu, te bi dobrota tek časkom morala posve ustupiti mjesto drugomu kojem protivnom osjećaju.

— Naj mi dostoju verovati, nigdar se nisem srdil radi takvih bedastoća. Znal sem, da to jal dela, pak mi je žal bilo — ne mene, kajti ja sem ni niš zgubil, neg mi je žal bilo onoga bedaka, koji se je srdil i negdi nečemurno od jada v sebi grizel i tak si je sam kvaril svoje življenje. Bogčec !

I starac bi uvijek kod toga svršio sa željom, da bi dobri Bog oprostio zabludjeloj ovci, pa bi skrenuo razgovor na veselu kakvu stvar, obično kakvu šaljivu pričicu o tom ili onom znancu.

U posljednje godine života bile su dvije stvari, koje su mu dane gadno ogorčile. Bila je to godine šezdesetsedme sklopljena nagodba s Ugarskom i gotovo još više Rauchovo ukinuće autonomnih žu-

panija. Tu je starac čisto zapadao u očaj. I nije mu pomagala kod toga njegova inače uvijek vesela ćud.

Kad se je provadjao novi zakon o županijama, te su županijski činovnici, počevši od podžupana, bili imenovani po banu, dobije mjesto podžupansko neki njegov dalnji rođak, kojega je baš on nekoč dao u škole.

Slučaj htjede, te sam baš bio u starca, kad je došao taj novoimenovani podžupan, da mu se predstavi. Ali ja ga nisam vidio. Čim je starac saznao, tko se to kod njega najavio, naložio je sasvim bijesan i ljut svomu Jankiću, da toga gospodina ne pusti pred njega i neka mu kaže, da su za njega vrata ove kuće zatvorena. Dapače je otvorio u bjesnilu prozor, pa stao dolje k dvorištu vikati, da si zabranjuje posjete takovih ljudi.

I primirio se tek onda, kad je vidio, da je fijakerska kočija izišla iz dvorišta.

— Prosim ih lepo, — obrati se onda k meni, — kak bum ja mogel pogledati i prijeti človeka, koji se je dal v takvu službu ! Pak makar stoput bil moj rođak ! Ne — ne — nemorem ja to oprostiti, kaj je delal v kotaru pri izborih, da je protural Rauchovog kandidata magjarona. Ali još me više srdi, kaj se je dal imenuvati vicekomešom. Em je sudec, pak bi pri sudu mogel ostati. I tak vidiju, zbogom naše stare varmegjije, a zbogom i naša sloboda. Naj mi dostoju veruvati, te naše autonomne varmegjije sa svojim vlastovitim magistratom, to je bil paladijum svih naših pravic i svih slobostin. Nek nam to zemeju — onda smo sve zgubili, — onda su nam sve zeli. To smo morali čuvati kakti zenicu v oku. Sad budu i Beč i Pešta mogli zapovedati, kak budu hteli, kajti vicekomeš, kojega ban, to jest, vlada imenuje — taj ne bu se mogel suprotstaviti i najgoršoj i najnezakonitešoj zapovedi i naredbi, kak je mogel vice-

komeš, kojega si je varmegjija sama zebrale. Buju videli, kak bu ! A to je naredil jeden Rauch, koji je zmirom govoril, da mu je konstitucija prima et ultima ratio !

I starac se je gubio u pravu pravcatu žalobnicu za negdašnjom županijom, a kad je nekoliko dana kasnije dobio poziv, da bi zaprisegnuo novoimenovanog velikog župana u svečanoj županijskoj skupštini, odbio je tu počast „cum maxima indignatione“, — kako mi je rekao i opet se stao jадiti i tužiti, što su županije prestale, a s njima i narodna autonomija.

Kada je stupio u devedeset i prvu godinu svoga života, nekako se samo od sebe desilo, da je taj rođendan bio dan velikog slavlja. Sa sviju strana došli prijatelji i poštivatelji, da se poklone vrijednomu starcu. Stari je kanonički dvor čisto šumio i ozvanjao veseljem i slavljem.

Starac si nije dao uzeti, da ne bi bio služio na taj dan veliku abacijalnu misu. I meni ne može ništa oslabiti onaj veliki dojam, što mi ga je duša primila, kad sam vidio starca u dupko punoj katedrali pri oltaru, te ga slušao kako je gotovo krepkim glasom zapjevao „Sursum corda!“ Čisto sam osjećao svu svetost, što ju starost sama po sebi nosi. U starčevu licu vidio sam duboku i vruću zahvalnost, što doživljuje ovaj čas, i čitao svu sreću, svu jakost, što mu daje njegova vjera i njegova ljubav k Razapetomu.

VARMEGJIJA.

EPILOG.

Vrijeme gradi niz kotare kule, vrijeme gradi — vrijeme razgrađuje! — šapću mi usta, dok u duhu gledam staru Marija-Terezijansku zgradu i njene sive duge zidove s pocrnjelom štukaturom, njene visoke gospodske prozore i otmjeno pročelje s uskom altanom i s okruglim rokoko-oknima pod krovom, koji je dvostruk i tamno se odražuje svojim stoljetnim trupom u prozirnoj modrini vječno-mlada neba. I ne bih znao pravo reći zašto, ali gledajući drevnu ovu kuću, u moju se dušu uvlači neko slatko i bôno čuvstvo. Ja sam tronut, — raznježen i ponosit — čisto sam pun ljubavi i vjernosti, gotovo ćutim čeznuće, a onda i neku žaobu — što li? A moderna pariska rečenica: *Que m'importe* —! — tura mi se na usta, dok u kutu zja na me mefistofelsko lice razbora, te mi se satirskim potezom oko uskih u šilj natjeranih usnica ruga i podsmijava.

Neka! Ta kuća ova, koje mi slika toliko često lebdi pred duhom i pogledava me ljupko i dobro baš kao portret stare majčice, — ta ova kuća jest naša županijska kuća — naša stara „varmegjija!“ Pa kao što davne priče iz tamnoga srednjega vijeka kazuju za velikog čarobnika Merlina, da je svojom riječi mogao odvaliti prepone i ograde vremena, tako i ta djedovska riječ „varmegjija“ diže ispred duše moje zastore prošlih davnih dana. I ja gledam mučenike bijedne, kako se stiču pod krov svoje

županije, te gladni i izmučeni bojem „za krst časni i slobodu zlatnu“, izmrcvareni i osakaćeni vijećaju, što bi si još moglo od usta otrgnuti i ispod uzglavlja uzeti, da krenu s isto tako gladnim i iznemoglim kmetom dolje na granicu rastrgane kraljevine, da joj spasu i obrane — svetici časnoj — barem „reliquias reliquiarum“ — ostatke ostataka!

I onda vidim čuvare netaknute matice, — vidim ih i slušam, kako u očinskoj sjeni stare svoje županije gromornom riječi zahtijevaju povratak družica svojih, oslobodjenih dolje među Savom i Dravom, šireći k njima tople vjerne svoje grudi. Pa kao što su još jučer pod svojim Erdödima i Draškovićima s mačem u ruci uz pučku braću Iliće, Oklješe i druge morali otimati pedalj za pedljem svete rodjene zemlje tristoljetnomu protivniku, tako moraju sada bes-krajno dugim „relacijama“, „remonstracijama“ i „reprezentacijama“ trgati opet pedalj za pedljem iste krvlju svojom nakvašene zemlje od lakoma zahvata „carskih generala“ i „vlaških haramija“. A čim su tek napola gotovi time, opet se kupe pod stari krov, da i njega brane i bore se protiv jozefinskoga germanizma i zapadnoga apsolutizma. I onda uvijek tako pô vijeka, da najzad k dičnoj slavi svojoj privinu novi lovor-vijenac, otvarajući širom vrata u posvećene svoje dvorane rodjenoj svojoj materinskoj riječi.

Ah — ima i tamnih, crnih oblaka na sjajnom tom obzorju slave i zasluge; no jedno stoji: da nije bilo tih „varmegjija“, ne bi ni kraljevina ostala, možda ni ime, ni živa riječ. — I rado ponavljam u duhu zanosne riječi staroga „konštitucionalca“, svoga milog prijatelja i susjeda Batorića, kojima je svakom prilikom slavio „inclytum comitatum“ i pokazivao na „varmegjiju“ kao onu tvrdjavu, koja je spasla hrvatsku našu kolijevku, naš „Regnum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae seu totius Croatiae“.

Živo se sjećam, kako je Batorić bio blažen i razigran, kad je jedne tmurne večeri dojurio u Brezovicu magnificus Radičević, javljajući, da upravo dolazi iz grada od „varmegijske reštauracije“, koja je slavno obavljena nakon dvanaest godina Bachova „juristitium-a“.

Starac je skočio sa svoje stolice i sa čašom u ruci pozdravio uskrslu „varmegiju“ :

— Neka živi — neka cvate naša drevna rodjena uredba ! S ponosom i ljubavlju čuvali su je naši djedovi i oci ! — govoraše starac vatreno latinskim jezikom. — U cijeloj Evropi, kod sviju naroda nestade slobode u svemoći apsolutne države i njezina samodršca. Francuzima naprtiše aksiom : „l' etat c' est moi“, Nijemcima navali ne tek njihov „imperator augustus“, već svaki posljednji „markgrof“ kategorički imperativ : „Prima lex — voluntas principis !“ a samo mi Hrvati i Ugri nismo u toj borbi podlegli, već sačuvali tisućljetnu neprekidnu „konstituciju“, ma da smo uz to težu borbu imali za sam bitak, nego što ju je imao ikoji drugi narod. A čija je to zasluga, — nego li naših varmegija ? Lako je bilo sa „dictama“ i „saborima kraljevstva“, koji se bez više volje ne sastaju, lako je bilo ukloniti ono nekoliko velmoža frondera ; ali tko će svršiti sa beskrajnim „spravištima“ nebrojenih županija, koja se sastaju, kad ih volja, — i tko će podizati dosta stratišta za one tisuće malih tvrdoglavih plemića i još tvrdoglavijih advokata neplemića, pa svoje-glavih seoskih popova i isto takovih varoških izaslanika purgara, koji se svi stekli pod okrilje varmegije, raskriljeno ne tek jedinim plemićima, i tu čuvali svoju voljicu kao zjenicu oka, „ne reginale liberæ Croatiae nomen in servile provinciae transeat“, kako je nekoč govorio slavni podžupan lički Vitezović, a za njim kroz stotinu godina svaki i nesetni

Hrvat ! I još mi u ušima šume riječi djeda moga Matije, koji je uvijek tvrdio : „da nam je sva sigurnost u slobodnim našim županijama”. Nisu ni one bile savršene niti mogu da budu, jer čovjek uopće nije još ništa savršeno stvorio, no zato ipak čuvajmo, braćo, djedovsku uredbu, ako hoćemo da branimo slobodu domovine !

I starac nije više te večeri govorio o drugom, nego o životu nekadašnjih varmegjija, te zanosnom svojom riječi gotovo stvarao pred nama sliku za slikom iz davno prošlih dana. I nanizao tako pred očima našim dugi niz neustrašivih illustrissimusa, magnificusa, spectabilisa i perillustrisa, koji su kao supremi comites, vicecomites ordinarii i substituti, ili kao notarii ili kao assessores ili domini judlium, a glavno kao „status et ordines” vječno stajali na obrani „pravica kraljevstva i slavnih županija” i svaki napadaj junački odbijali. — Tempora mutantur et nos mutamur in illis ! — kliknuo je starac Batorić oko ponoći još sveudilj u istom razgovoru, — i mene je strah, da vi današnji ljudi ne ćete više znati čuvati tu „varmegjiju”, kao što su vam je djedovi štitili i njegovali. Niste napokon uzalud išli u školu k modernom liberalizmu, koji je naučio modernu državu, da ubija slobodu državljana vlastitim oružjem slobode, dajući umjesto naše stare konstitucije nekakav parlamenat. Strah me je, strah, da ne ćete ušćuvati djedovsku svetinju.

Bolno su zamirale posljednje njegove riječi u trošnom starom dvoru i nešto kobno tutnjilo iz njih. Starac se nije prevario. Deset godina kasnije prvi je smrtonosni udarac moderne sjekire pao na čestitu stijenu „varmegjije”, a još koja godinica, pa su rođena djeca posve dorušila drevno zdanje i podigla po tudjem primjeru nekakve podžupanije i posula krajeve drevnih županija „falangama” novih kraljevskih

službenika. A kad je starac Batorić i to doživio, uzbjesnio je bijesom staroizrailjskih proroka i stao naricati nad narodom, koji tako odbacuje ono, što mu djedovi i pradjedovi namriješe. Moram da priznam: ja, za onda posve još novovjeki liberalac, nisam razumio toga starčeva bijesa ni žalosti njegove za slavnom „varmegijom“. Odvraćah mu tek jednako: „Vrijeme gradi — vrijeme razgradjuje“, a nisam znao ništa da odvrnem, kad mi spomenu Englesku, gdje se drevne uredbe čuvaju kao svetinja u hramu, pa se sačuvala i sloboda. Najzad takove prepirke ne vode ni do čega, osobito kad ih prati rečenica: *Post festum cantare!* Možda je zbilja novi zapadnjački odgoj i praktikantstvo u Bachovim kancelarijama sakrivilo, da se je izgubio djedovski duh, koji je razumio i shvatao snagu i štit, što ga ima slobodna županija. No onda se opet sjetih moga Šebešića, Krupića i sviju drugih, pa mi se sve nekako pričinjaše, kao da „slavno općinstvo i poglaviti varmegijski magistrat“ nisu mogli pojmiti u rukovanju javnih poslova nešto brži „tempo“ novoga vremena, a još manje njegovu hladnu, strogu dušu, te ih je onda to novo vrijeme bez milosti satrlo — ali jao — skupa sa županijama! K tomu još ta ironija sudbonosne Klike, da ih satire upravo ono vrijeme, za kojim su toliko uzdisali!

No, što ćemo o tome? Volim da se duhom sklonim u staru varmegijsku kuću i ondje u dugim onim hodnicima i visokim polumračnim sobama potražim drage spomene na veselu i dobroćudnu „varmegijsku“ gospodu. Došao sam pred staru kuću jednoga proljetnoga dana. Bilo to skoro poslije obnovljenih županija na početku šezdesetih godina. Pred visokom kapijom sjedili na klupama panduri u modrim svojim mondurima, opšivenim žutim gajtanima. Samo kapice i prsluci bili su crvene boje.

Razgovarahu se lijeno i napola pospano Bog zna o čemu. Uz njih bili su također uznički stražari u zelenoj i sivoj uniformi, kakva im je ostala još iz Bachovskoga doba. No oni ne spadahu k „varmegiji“, već k sudbenomu stolu, te su ih varmegijski panduri prilično s prezirom pogledavali, jedno radi njihove bezbojne uniforme, a drugo što su od svoje gospode znali, da ti sudbeni uredi ne će dugo ostati, jer će opet „varmegija“ dobiti svoju „tabulu“ i opet panduri čuvati „varmegijske rešte“, koji su iza varmegijske kuće.

Iz veže zaori u taj čas silan „obles!“ i uznički stražari pohite unutra, da se straža izmijeni. Panduri gledahu za njima s nekim preimućtvom, i svaki se od njih zadovoljno premjestio na svom mjestu, očito u uživanju, da im ne treba da se pomiču, te tako mogu na klupama ostati mirni do podne, dalje naklapajući svoje tričarije. Naklapali su oni jednako dalje, kad je iz veže među njih došao njihov stražmeštar Bolto i priopćio im sjutrašnju službu, t. j. koji će koju sobu imati da pospremi. Slušali su ga tek napola, a posve se od njega odvrnuše, kad je na kraju ulice osvanuo varmegijski katana na konju, koji je u hitru kasu i za čas dojurio pred županiju. Na čizmama su zvečale ostruge... I njegov mondur bio je modre boje, samo što je mjesto dulje pandurske surke imao kraću atilu, opšivenu više i bogatije gajtanima. Na čizmama su zvečale ostruge i nije imao kratke pandurske sabljice u kožnatu tulcu, već dugu, neobično široku sablju.

— Zar si već ovdje? — upita ga stražmeštar, znajući, da je katana tek jučer otišao s pismima u najdalji kotar.

Katana, čovjek srednje dobi, silno crvena lica i duga rusa brka, kimne tek glavom, preda uzde najbližemu panduru i zakrene u vežu. Ondje se u

dosta tamnu zraku raspoznavala ogromna podžupanova kočija s grbovima i uz nju laglja kočija. A s druge strane bile su namještene puške uzničkih stražara. Jedan je od njih bio na straži s puškom na ramenu i s lulom u ustima polagano šetao od zadnjega kraja veže do kapije. Katana upravi na lijevo i već je zahvatio kvaku vratâ, što vode u pandursku sobu, alse predomisli i povrati, pa udari na desne stube, kud se išlo u županijske kancelarije na prvom podu.

— Kaj ideš ovak prašen pred gospodu? — povikne za njim jedan pandur.

— Nek vidiju barem — kak mi je na putu bilo! — odvrati katana i podje dalje uza stube. Zvezdice njegovih ostruga zvečale su i zvonile daleko po kamenu podu hodnika.

Odmah za njim podjoh i ja gore. Sunce je još upiralo u otvorene hodnike, i debeli široki snopovi prašine titrali su od poda k prozorima. Iz dvorišta dopiraše neki dosadni teški vonj i zveket lanaca, — uznici u sivim uzničkim odjećama šetahu ondje po usku četverokutnu prostoru dvorišta.

Podjem nešto bržim korakom k prvim vratima na hodniku. Jedva što sam otvorio vrata, pozdravi me veseli hohot mnogih glasova. Bio sam naime u maloj dvorani, gdje su imali podbilježnici svoju pisarnu: svi se poveseliše momu dolasku. U sredini bijaše dug zelen stol, oko njega ponamještene kožom prevučene ogromne stolice s najogromnijom i najdostojanstvenijom stolicom na pročelju. Oko toga se stola držala „mala spravišća“ pod predsjedanjem podžupana i u prisustvu sviju članova županijskog magistrata kao i izabranih prisjednika. Sada se na stolu povlačili dugi redovi spisa, priredjenih za sjutrašnju sjednicu. Sa stijene gledaše na stol ogromna slika kralja Leopolda II. u zelenom kaputu i sa napudranom kosom nad rumenim dugo-

ljastim licem. Na suprotnoj je stijeni visila slika junačkoga hrvatskoga bana Tome Bakača-Erdödijsa. U dvorani bilo je sumračno i posljednje svjetlo, što se na prozore zalijevalo, odsijevaše u toj polutami zlatnim bljeskom.

Sva četiri podbilježnika me okruže, tek što sam uljezao u dvoranu. I svaki je odmah htio, da izidjemo odavle i da se gdje u kojoj javnoj bašči poddemo užitku blage Vesne. Najstariji od njih bio je Apolonij Gradinščak, od kojih dvadeset osam godinâ, no tako silan i ogroman u cijeloj svojoj vanjštini, da je izgledao barem za deset godina stariji. Imadjaše prema tomu i snažan krupan glas — „kao da iz bačve govori“, — i svaki je čas zapadao u ogroman hohot, uz to pljeskajući ogromnim rukama. Pod njemačkom vladom služio je kod suda i dovinuo se već do tajništva, no kad su županije uskrsnule, pustio je iz ljubavi prama njima sudbenu struku i prešao k „varmegiji“. Tu ga izabraše prvim podbilježnikom i dodade mu naslov začasnog kotarskog suca. Najbliži mu po „rangu“ Karlek Mark bio je godinama mnogo stariji od njega, no gradio se rado, da je mnogo mlađi. Bio to nizak bjeloputan čovječac, uvijek elegantno odjeven po najnovijoj modi. I sada je imao na sebi nekakvu plavkastu surku, prilično fantastična kroja, bogato opšitu gajtanimi i s milijun puceta. Košulja mu se od bjeline svijetlila i vas je odisao parfumom i pomadom. Plava bujna brada brižljivo je bila u dvije pole razdijeljena, a kratki brčići tek nešto namazani i malko svijeni. Kosa ga već silno ostavila, ali ipak ono nekoliko vlasi šveo bi točno u frizuru. Karlek bio je opći ljubimac, jer bijaše dobroćudan čovjek, primao bez zamjere svaku šalu i nije se nikada društvu ugibao. Došao još kao dječak u službu i već pod Nijemcima stekao glas uredna, marljiva mladića, pa makar nije imao

viših škola, popne se kod restauracije na podbilježničko mjesto. Dali su mu vojničke poslove i druge slične predmete. Bio je zdrav kao riba u vodi — no uvijek se tužio, da je bolestan i posve ozbiljno tvrdio, da ga muči kronički katar na lijevom nožnom palcu. Zato je u novinama najmarljivije i najtočnije čitao stranicu oglasa, vječno tražeći kakov „universalmittel“ protiv svoga katara, te je uvijek bio u dopisivanju sa bezbroj ljekarna u Beču. Govorio je samo hrvatsko-kajkavski, a čitao nije nikada ništa. Dva mladja njegova druga, Ferica Kanotaj i Jurica grof Malenić, bijahu nećaci velikog župana, a inače grof isluženi carski kadet, a Ferica svršeni pravnik bez ispita. Karlek ih je ipak susretao s najvećim poštovanjem, jer „vraža dušica, takva mlada gospoda na jenkrat su človeku prek glave — i sediju na supremuškom stolčeku !”

Tek što se malko porazgovorih s „gospodom mladom“, cto u sobu velikog bilježnika, a za čas takodjer Bašića, prvog podžupana. Bilježnik, dušom i tijelom „varmegjijaš“ i zanosni privrženik stare konstitucije, odmah je stao da pita za Batorića i druge svoje jednomišljenike iz moje okolice. Za suca Krupića najvećma se zanimao. I tek je prestao, kad podžupan javi novost, da je sadašnji veliki župan položio čast, a mjesto njega već imenovan barun Feliks Maračević.

— Što ? Taj dakle — ha — velim ja — ne misli se s nama iskreno, — zavikne veliki bilježnik. — To je kamarilino maslo.

— No — no, ne treba da je baš tako, — odvrati bijesnomu bilježniku podžupan. — Napokon barun Feliks nije loš čovjek, a ne da se poricati — veoma naobražen.

— Ma — dakako — ti i tvoji ljudi zadovoljni ste. Vaš je čovjek.

— Ti znaš, da smo se raskrstili, otkad je primio pod Bachom barunat i vorštanderiju, — odvrne Bašić, — on je centralist, a meni valjda vjeruješ, kad ti velim, da to nisam, kao što nisam ni „elfarb“ poput tebe.

I bilježnik je već htio da živo odvrati, no prekinu ga grof Malenić, pitajući podžupana, otkuda mu novost.

— Donesao katana pismo tvoga ujaka, gdje mi javlja službeno svoj odstup i imenovanje Feliksovo. Sjutra ćemo za cijelo čuti dalje.

U to se već svi činovnici zgrnuše u malu dvoranu. Karlek naime čuvši novost, odmah je od sobe do sobe pretrčao i svakomu dojavio „veliki događaj“. Prvi je bio dojurio eksaktor i „cassaeperceptor“, t. j. županijski blagajnik Koloman Fáy de Felső-Fayfalu. Bijaše to suhonjavi starčić s omašnom okruglom glavom, izbočenim očima i vječno navučenim krupnim nosom. Nekoć služio u carskoj vojsci, otkuda je morao otići radi dugova. U poslu sa svojim vjerovnicima stekao je silnu vještinu u računanju kamata, zateznih kamata i sličnih poslova, te je valjda radi toga došao za blagajnika. „Slavno općinstvo“ možda je uzelo to u obzir, no svakako više je odlučilo to, što se stara gospoda sjećahu, da je još njegov djed vršio istu službu kod ove županije. Unatoč mađarskomu imenu i porijeklu, bio je gospodin Koloman korjeniti Hrvat, te nije ni riječi mađarski znao; ali nije bio vješt ni književnoj hrvaštini, te je uvijek njemački govorio. U svom držanju bio je uvijek važan, silno se ponosio svojim plemstvom i zato je uvijek glasno govorio i svaku izreku deset puta prekidao moćnim hohotom. Bio je pošten kao suho zlato i dobar kao dobar dan. Županijski dnevničari imali su osobito mnogo razloga, da ga slave i hvale. Njegov najvjerniji drug

bio je „županijski ekonomist i nadzornik dudinjaka i svilarstva“ Polikarp Žužić. Taj je došao odmah za njim u dvoranu. Bio to nizak, okrugao — „bel kak gusak“ — starac, zavijen i sada u dug zimski kaput. Navorano žuto lice odsijevalo dobrotom, ma da se ispod tubasta omašnog nosa kočio oštar štetinjasti brk i male se bezbojne očice gubile pod gustim sivim obrvama. Naslov mu bio, istina, dug — no plaćica kratka — onakva prama poslu njegovu, jer — i ekonomija i dudinjaci i svilane županijske počivale su u tvrdu snu pravednika. A starac Polikarp ostavio je sve u tome snu i tek pričao, kako je svilarstvo za njegove mladosti u županiji uspijevalo. I sada, kad je čuo novost, prvo mu je bilo, da ispriča o silnoj ljubavi barunova oca za svilarstvo i izrazi nadu, da će valjda i sin pokazati smisla za plemeniti taj posao. Taj se je jedini veselio imenovanju. Posve pak zabrinut pokazivaše se ravnatelj kancelarije Naco Tonković, nekoč pod starom konstitucijom kotarski sudac, a sada se tek dočepao kancelarije i pisarstva, jer nije ni malo poznavao novih zakona, a opet imao prekrasan rukopis. Što je baš radio, nije nitko pravo znao, jer za uručbeni zapisnik bio je posebni funkcionar s naslovom protokolista, a za kazalo i pismohranu namjestiše Alberta Ručića s naslovom županijskog arhivara. Bio to starac silno crvena lica, presitnih očiju i uvijek u vis natjerane kose, kao da je vjetar po njoj prohujio. Držao je silno mnogo do reda i do svoje vještine u spremanju spisa, no kad se spisi tražili, tako ih je dobro Alberto spremio i sigurno smjestio, da ih nikad nisu mogli naći. Tonkovića nije volio, jer je držao, da bi njemu pripadalo ravnateljstvo; stoga mu je i sada prva riječ bila, da je gledajući postrance na Tonkovića izjavio nadu, da će novi veliki župan učiniti novotariju u kancelariji. Inače bio je dobričina

i bavio se uz arhivarstvo pravljenjem svakojakih pomada i kazališnom kritikom, koja je njemu i cijeloj mu obitelji privrijedila slobodan ulaz u kazalište. A do toga je mnogo držao i rado se hvalio, da mu je cijeli Kotzebue posve poznat, dodajući čedno, da se i on poezijom bavi, te zbilja svaka ženidba u gradu, krstítke kod purgara nadjoše u njemu svoga Homera.

— E — to ću još danas pjesmicu spjevati — novomu illustrissimusu, — rekne Ručić i nemirno se potrepta po kukovima.

— Toga još treba ! — vikne na nj bilježnik. — Da niste to učinili, jer naša županija mora svijetu pokazati, da ne slavi centralista i da im se ne pokorava.

— Ah — šta to ! On je sada veliki župan, a ja se politikom ne bavim.

— Da, ali mi se bavimo, a bome nismo uz Šmerlinga ! — klikne sada prvi podbilježnik.

— Gdje je Narcis ? — upita podžupan za svoga namjesnika, drugog podžupana Filjakovića.

— Taj ! — i bilježnik sažme gotovo prezirno ramenima. Nisu se ta dvojica ljubili, ma da su bili istoga političkog mnijenja i ma da je bilježnik bio čovjek krasan, koji se s cijelim svijetom ljubio i lijepo prolazio dapače sa najvećim svojim političkim protivnicima. Krivnja je svakako bila na Filjakoviću, čovjeku osoru, neprijatnu i samotnjaku. U društva nije nikad zalazio, što mu je bilježnik, na glasu vese-ljak, silno zamjeravao. Nije mnogo do njega držao ni ostali svijet, jer im se smiješno činilo, što je uvijek u ženskom društvu — i to u društvu sviju najstarijih gospodja cijeloga grada. Velikoga bilježnika nije Filjaković trpio, što se rugao njegovu plemenitaškomu ponosu, a još više, što je kod izbora za sabor ishodio kod kolovodja unionističke stranke Bedekovića i

Raucha, da su njega postavili kandidatom u kotaru, u kojem je on mislio, da bi mogao izaći. Još više od bilježnika mrzio je svoga šefa Bašića, od kojega su ga još dijelila politička uvjerenja. Zato i nije došao sada u dvoranu, ma da je morao čuti živahni razgovor, jer mu je soba bila tik dvorane. Dodjoše pak iz hodnika u jedan mah županijski odvjetnik sa županijskim fizikom i inžinierom. Odvjetnik Marčić bijaše visok čovjek, sa silnom dugom bradom, odjeven u narodno crno odijelo i još gorljiviji pristaša Bedekovićev nego veliki bilježnik. Strašno je mrzio još uvijek na Ilirce i pred sudom i u županijskim skupštinama nije nikad govorio nego kajkavskim narječjem, koje je cijelim žarom vruće svoje duše ljubio i nemilo grdio ljude „iz Slavonije i od morja”. Kad bi učinio kakvo novo poznanstvo, prvo mu je bilo, da je pitao, otkuda je taj čovjek, a primirio se tek onda, kad je saznao, da nije iz Primorja, Slavonije ili granice, jer „toj plešini ljudi nije niš verovati, kajti oni od morja baš su kak i Talijani, a Slavonija ima lisicu v grbu”. Fizik dr. Kleingut naprotiv bijaše ljut protivnik Madžara. On je samo za Bečom čeznuo. Bio je njemačkoga porijekla i kroz trideset godina svoga boravka u Hrvatskoj nije naučio tri hrvatske riječi. Običaje dašto prisvojio je posve i rado je zalazio u društva. Bio je čovjek imućan, no silna tvrdica. Uredio si tako, da je od ponedjeljka do nedjelje uvijek bio u kojoj kući gostom, i tako je došlo, da nije nikad imao zgode kod sebe sakupiti društvo. Strastveno je srkao duhan i imao cijelu zbirku svakakvih burmutica, no nije ga sam kupovao, već je imao stanovite bolesnike, koji su mu napunjali burmutice. Njegov prijatelj inžinir bio je usuprot samo sretan i zadovoljan, ako je kod svoga stola sabrao društvance. Bio i on star, no zato je ipak mogao po cijele dane gaziti bregove i dolove. Učio

je nekoč filozofiju i matematiku; latinski krasno govorio, a nove tehničare prezirao, što „dijačkog jezika“ ne poznaju.

Ova trojica nisu još znali za novost. Dodjoše po podžupana, da idu s njim na šetnju u gradski perivoj, kako to običavahu svake večeri prije „male partije taroka“, što bi je kod podžupana odigrali i odmah ostali na večeri.

— Pasja duša — teremtete ! — klikne Marčić, kad saznade novinu. Stao je još bjesnije navaljivati, nego veliki bilježnik. Najzad počеше svi u jedan mah vikati. Većina ih je bila uz podžupana, koji je zastupao poznati „četrdesetdrugi članak“ iz netom prošloga sabora. No bilježnik se nije dao smesti. Dokazivao on nepolitičnost i nemogućnost toga članka, a glavno napadao na vladu i na novog velikog župana. Oba mladja podbilježnika stajahu uza nj. I Bog zna dokle bi bila prepirka još trajala, da se nije doktor sjetio, da je podžupan prije osam dana govorio, kako će u svom bližnjem vinogradu prirediti mali „majalis“ !

— Živio, Švapčiću moj ! — klikne bilježnik. — Baš je najljepše doba, da idemo — lijepo o zapadu sunca — onda za mjesečine vani — oh — divota ! Dakle — magnifice — ti si za to ?

— Razumije se ! I onako je gospodja od jutra vani. Ajdmo dakle, gospodo ! — I vi, Alberte, i ti, Tonkoviću, svi da smo skupa, pa da si tako slavni naš magistrat pribavi srčanosti u oči novim događajima.

I podjosmo ne svrnuvši na stolove kancelarijske ma ni posljednjega pogleda.

* * *

Četrnaest dana kasnije bio je svečani uvod — inštalacija — novoimenovanog velikog župana. Dolazio je s imanja svoje supruge u susjednoj županiji, te je na granici pod velikim slavlukom bio dočekan od županijske deputacije, predvodjene podžupanom Bašićem. U deputaciji bijahu zastupani svi slojevi pučanstva, pa i sve stranke. Nije izostao ni odvjetnik Marčić. Na pozdravni govor podžupana, odjevena u narodnu nošnju s kalpakom i sabljom, odgovorio je novi dostojanstvenik, da ga raduje, što stupa milošću Veličanstva na čelo tako slavne starodrevne županije, te se nada, da će uz živo potpomaganje sviju bez razlike stranaka uzmoći da radi na korist pučanstva i u smislu očinske brige carsko-kraljevske visoke vlade.

Kod ovih riječi nastade časkom malo turkanje i kašljucanje, a Marčić i bilježnik glasno dometnu, da žele, neka se ovdje govori u ime kraljevskog apostolskog Veličanstva. Veliki župan medjutim učini, kao da nije ništa čuo, i pozdravi još u kratko podžupana. Onda sjedne s podžupanom u priredjenu četveroprežnu kočiju i odjuri sa mnogobrojnim narodnim banderijem, sastavljenim od seljačkih jahalaca sa trobojnim zastavicama i predvođenim od podbilježnika grofa Malenića, preobučenog takodjer u seljačku odoru.

Novi veliki župan barun Feliks Maračević bio je u pravom smislu riječi „self-made man“. Izišao je iz niska i neznatna roda. Rodio se u kmetskoj kući na početku ovoga vijeka. Njegov vlastelin grof Aleksandar Drašković dao ga je odgojiti, jer mu se lijepi i bistroumni momčić svidio na jednom lovu na šljuke, gdje je mali Srećko bio pogoničem. Momčić je izvršno učio i sa dvadeset i pet godina svršio pravoslavne nauke u Pešti. U početku svoje karijere stajao je vjerno uz grofa Aleksandra, i u onodobnim politič-

kim borbama uvijek bio uz stranku, kojoj je grof pripadao. Tako je slavno prolazio i pod zaštitom grofovom silno podigao svoju odvjetničku pisarnu, skupio za kratko vrijeme imutak, uzeo u zalog na trideset godina plemićko dobro a opet s grofovom pomoću dobio od zagrebačkog biskupa donaciju i tim stupio u redove plemstva, te je već kod prve varme-gjijske reštauracije mogao kandidovati za podžupana u —čkoj županiji, gdje je stranka grofa Aleksandra imala većinu i Srećka svojim „vicekomešem” izabrala. Pa kao što je Srećko bio sretan, tako je naravski imao i dobar nos. Pogadjao on, kako će se razviti javne stvari, te ga godina 1848. nadje ujedared kao silna „Ilirca”, najvjernijeg pristašu bana Jelačića i smrtnog protivnika stranke grofa Aleksandra Draškovića, a štovatelja slavnog Hrvata grofa Janka Draškovića. Kad je buknuo narodni rat, stupi Srećko u narodnu gardu. Pod Bachom ga pozovu u ministarstvo kao ministerijalnog savjetnika, gdje je dobio „orden” i nasljedno viteštvo, a oženiv se groficom H. podignu ga dapače na barunstvo. Pad Bachov nije ga više zatekao u Beču. Opet je imao dobar nos, te se za vremena udaljio i javno odsudjivao vladu, preporučujući ustav. Tada se našao ujedamput u istom kolu sa Ivanom Mažuranićem i njegovim drugovima, i pod Šokčevićem postao županom, napadajući silno obje stranke, koje su bile za savez s Ugarskom. Ta njegov krasni nos dobro je njušio, kako još nije nadošlo doba, da se zauzima za „historijski temelj i djedovske tradicije”. — Takav je bio novi veliki župan. Stoga je veliki bilježnik bio tako bijesan, da je dobila njegova županija toga „švarcgelba” za glavu svoju. A već se znalo, da je upravo ovim namještenjem namijenjen udarac razvoju želja za „historijskim temeljem”. Sjutradan bilo je ustoličenje velikog župana, baruna Feliksa Maračevića. Sav je grad primio sve-

čano lice. Iz čitave županije navrvilo svijeta. Sakupiše se vlastela, općinska izaslanstva, svećenstvo i svi županijski časnici i službenici. S altane na županijskoj kući vijao se od jutra hrvatski barjak i panduri se vrzali pred kapijom u novim mondurima sa čakovima na glavi. Dvojica stajahu u znak počasti na straži, a katane na konjima poredale se postrance na ulici, da čuvaju pristup u kuću. Već oko devet sati dolazahu u svečanom narodnom odijelu članovi skupštine i sviju mjesnih oblasti, pa se skupljahu u velikoj dvorani županije.

Dva kata visoka prostorija, ma da je bila dosta široka i duga, napuni se za čas. Oko duga zelena stola ostadoše prazna samo gornja mjesta, a dalje dolje pa do sviju kutova natisnula se glava do glave i po klupama uza stijene nitko nije sjedio, već su svi stajali na njima, da bolje vide. Tako je izgledalo, kao da k općinstvu spadaju takodjer stari narodni hrvatski kraljevi, kojih su slikama bile napunjene sve stijene. U pročelju visila je tek nad vratima slika Njegova Veličanstva, gledajući ravno na suprotnu stranu, gdje je u nadnaravnoj veličini bila naslikana kraljica Marija Terezija.

Oko devet i po otvore se vrata dvorane pod kraljevom slikom i unidje podžupan, praćen od cijeloga županijskoga magistrata. Svi su bili u svećanim, narodnim nošnjama sa sabljama i kalpacima. U dvorani bijaše već silna sparina i podžupan u svojem mentenu, opšitu krznom, oćuti u isti mah, da ga znoj polijeva. Ne sjedne u svoju stolicu, što je bila na desno odmah do najviše stolice velikog župana, već se postavi kao privremena glava županije na pročelju uz stolicu župansku i odavle prozbori skupštini pozdravni no kratki govor i zamoli, da slavna skupština izašalje deputaciju po Njegovu presvijetlost.

Deputacija bude odmah imenovana i otputi se u stan velikog župana. Dotle je podžupan odgodio sjednicu za nekoliko časaka i u dvorani nastane predjašnja glasna zabava. Podžupan se povukao u gornji kut, gdje je stajao mračna obraza odvjetnik Marčić i uz njega prepošt i opat Lučec u najsvečanijem ruhu, jer je on imao zaprisegnuti novoga dostojanstvenika.

Uto kod velikog ulaza u dvoranu sa strane hodnika nastade žurba i tiskanje. Veliki župan došao je pred županijsku zgradu. Tu ga pod većom pozdravi dosta dugim govorom u ime županijskog činovništva veliki bilježnik, ne zaboraviv spomenuti, kako su svi željni, da što prije uskrsne stari ustav u svoj svojoj čistini. Veliki župan uvjeri ga u svom odgovoru o svojoj očinskoj naklonosti i krene uz stube. Na hodniku pred dvoranom opet ga dočeka pozdravni govor. Taj put pozdravio ga središnji sudac u ime prvoga kotara županije. Župan i ovdje reče nekoliko riječi o svojoj blagonaklonosti i otputi se dupkom punim predsobljem k dvorani. Katane pred njim činjahu slobodan prolaz, a deputacija je išla uza nj. Crveno odjeveni njegov pandur zaključio je povorku.

U prvi čas zavlada mrtva tišina, no onda se sjeti arhivar Alberto svoje dužnosti i zavikne gromovit „živio!“ Skupština se povede za njim i bljedono nešto zabrinuto lice velikoga župana zasja zadovoljstvom i umekša se milostivim smiješkom. Svoj visoki još dosta ravni stas nosio je sigurno i uspravno. Odjenut bio je i on u narodno velikaško odijelo, nakićeno draguljima i alemima grofa A., njegova pokojnoga tasta. Balčak sablje caklio se od rubina i smaragda, te se u prvi mah prepoznala velika drevnost oružja. Ovaj svečani, dostojanstveni izgled novoga velikoga župana učini, da je sve zanio takav kavalir-župan, i nitko nije više mislio, da je „švarcgelb“.

Dapače arhivar Alberto prišapne Tunkoviću, da je župan posve sličan kralju Zvonimiru — gore na stijeni — i divio se ljepoti starčevoj. Uistinu pak bio je barun Feliks prije nelijep, jer lice mu je izgledalo previše žučljivo i imalo sasvim birokratski tip kakova bečkoga „hofrata“. I nosio je carske kotlete, kakovi su bili propisani za Bachovo doba.

Došavši do mjesta, pozdravi ga podžupan govorom i umoli u ime slavnoga općinstva, da izvoli zauzeti predsjedničku stolicu i otvoriti skupštinu.

— Zahvaljujem veleslavnoj skupštini na ljubavi, koju mi pokazuje, kad mi noga prviput stupa do časne ove i po mojim predšasnicima tako proslavljene stolice, — uzme barun nešto sumornim glasom polagano govoriti. Kod prvih riječi dapače je nešto zapinjao. — No prije nego prijedjemo na službeni naš današnji čin, učinimo po običaju djedova i podjimo pomoliti se Svevišnjemu, da nam podijeli svoj blagoslov.

I pod vodstvom velikoga župana podje sva skupština u crkvu k svečanoj misi. Kad se vratiše iz crkve, predade veliki župan, sjedeći na svojoj stolici, svoj dekret podžupanu, koji ga uruči velikomu bilježniku. Ovaj pročita jasnim glasom visoki dekret, a veliki župan ustade, pozdravi opet skupštinu i zamoli prečasnoga prepošta, da ga zaprisegne.

Starac se kanonik digne, proslovi najprije dugi pozdravni govor i onda zaprisegne baruna, koji je odrješitim glasom ponavljao riječi prisege, uzdignuvši jednu ruku k nebu, a drugu metnuvši na dragocjeni balčak.

Sada je po svršenoj prisezi opet govorio veliki župan. Razvijao je svoj program, no čuvao se, da suviše naglasuje carsko-kraljevsku vladu. Tek jednom je nešto bio spomenuo o Beču, no i Marčić i bilježnik taj mah zarogoboriše.

Poslije velikog župana držao je podžupan dugi govor u ime „slavnog općinstva“, onda izaslanik grada, za njim izaslanik kaptola, za ovim predsjednik sudbenoga stola, za ovim opet ravnatelj gimnazije i dapače i predstojnik poreznog ureda. Dugo je trajalo, dok se svi govori izgovorili. Davno već nije nitko slušao, osobito otkad su se županijski pisari stali po dvorani tiskati i dijeliti elegantne kartone, na kojima je stajalo, da si Nj. presvijetlost uzima čast pozvati na svečani objed u tri sata poslije podne u hotelu k „Zlatnomu volu“. Sad se briga sviju stekla oko pitanja, ne će li govori predugo trajati i tako pokvariti jela. Najzaneseniji je bio središnji sudac Tuna Karlović. Taj je uopće bio prijatelj dobru zalogaju i veseloj čašici, a osobito ljubio takove izvanredne gospodske objede. Bio to čovjek posve Falstaffske ćudi. Dane je sprovodio u vječnoj zabavi i neprekidnim veselicama. Za volju toga znao bi si kojiput dopustiti i prekrupnu kakovu šalu. Ma da mu je glava već bila sijeda, opet nije pustio običaje svoje mladosti. Zato je boravio u godini više dana u kotaru nego li sati u uredu. I kod svakoga izleta morali ga dočekati ljudi dobrim pečenjem i starim vinom. Sa svojim jurasorom nije se najbolje gledao, jer taj je opet bio silno naprasite ćudi; osim toga nije se htio pisati Gjuro Klarić već Georgije Klaričević i rabila mu samo ćirilica, te je vječno sanjao, da prijedje na istočni zakon. Karlović se nije baš mnogo zanimao za javna pitanja, ali Klarićeve ideje ipak nije mogao odobriti, tim više, što ćirilice nije znao čitati, pa ga je ljutilo, da ga jurasor time muči. I sada kod skupštine nisu se mogli složiti, jer se Klarić divio govoru poreznog predstojnika Gligorija Vučkovića, rođena krajišnika, a sudac bio već na iglama poradi objeda.

Drugi dan držala se velika skupština županije pod predsjedanjem velikoga župana. Tu je došlo do

sukoba. Slavno se općinstvo usprotivi, da primi na znanje provedenje naredbe ministarske o uredjenju nekog davno neriješenog pitanja. Počevši od podžupana do posljednjeg skupštinara svi se usprotiviše. Veliki župan uzalud ih dozivao pameti i vazda dokazanoj vjernosti hrvatskoj. Skupština se izjavi za podžupana, a protiv ministra. Veliki bilježnik govorio je čitav sat protiv velikoga župana. Gotovo došlo do toga, da su mladi ljudi htjeli jurišati na župansku stolicu. No župan se digne, izvadi iz džepa dekret, kojim je imenovan kraljevskim povjerenikom i u isti čas skupštinu raspusti.

U županiji zavlada mala strava, no Marčić se i bilježnik nisu ipak dali prestrašiti. Kraljevski povjerenik-župan grozio se, istina, otpustima, ali ipak nije toga učinio, jer je naredbu i tako izveo. Najviše od sviju prestrašio se Ferdo Gerštek Brinjski, županijski povjerenik za pretprege, makar da se nikad nije istaknuo kao protivnik ma koje vlade. Bio je sretan, da mu je mir. Bio to potomak odlične i bogate nekoč obitelji. No veseli život u mladosti i gospodske navade njegove supruge, rođene nekakve njemačke barunice, dadoše skoro vjetra imutku, te se Nandek napatilo sto jada pod nemilosnom njemačkom vladom, koja ga nije znala ni mogla upotrebiti, jer mu ruke nisu bile za pisanje, a sa njemačkom je gramatikom stajao u potpunoj neslozi. Tek kod ponovljenih županija svratilo se sunce i na njegova vrata. Izabraše ga varmegijskim kaštelanom i povjerenikom za pretprege. Nije baš bila visoka čast za potonika brinjskih i bibrirskih knezova, no davala je ipak dostatnu koricu hljeba i slobodan stan kod „varmegijskih staja”. A glavno, nije bilo gotovo nikakva posla, izim da prigledaš kojiput, drže li katane u redu staje, jesu li seljaci „na foršpan došli” i jesu li „pripravni u stajama”,

pa da pripaziš dva tri puta u godini, kako je sa čistoćom u varmegjijskoj kući. Imao tako Ferdinando čitav dan vremena, da po svojoj volji hoda po gradu i okolici, sabira novosti i onda potraži drugove i prijatelje kod vesela stola. Tako je došlo, da mu je dobroćudno lice očitó suviše procvalo crvenom bojom, a čuo je za novog velikog župana, da je silan protivnik vinu i njegovim vjernicima. No više mu još briga zadavalo, što su računi za sijeno i zob katanskih konja u nekakav nered dospjeli i on nikako nije mogao da nadje, kud je zatrčalo kojih dvjesta forinti; a opet stavka za zob toliko je već puna brojaka, da bi najzad moralo izgledati, kao da su varmegjijski konji na pitanju i tovljenju u varmegjijskim stajama, a ne za varmegjijsku službu. I u tom jadu doznade, da veliki župan kani sve račune pregledati. Nije mu ostalo druge, no da se povjeri gore u kancelarijama. Podje dakle ravno k podžupanu Bašiću. Taj ga strašno izgrdi, zagrozi se bome sudom i bijedni Nandek zaplače kao dijete.

— Pa koliko treba? — upita najzad podžupan.

— Oko četiri stotine, ako se sve proračuna, ili barem dvije stotine, ako ne bi trebalo predlagati knjigu o zobi.

— Četiri stotine — hm — ja trebam novaca za trsje, i imam druga plaćanja, teško bih mogao, a najzad i nemam toliko gotovine. Uz to idem na put po županiji, trebam dakle! — Ah, moj Nandek — kakve ti neprilike praviš! — Pozovi blagajnika i bilježnika.

— Pa ćeš im kazati? — snuždi se kastelan.

— Napokon valjda znaš, da su poštteni ljudi i prijatelji, ne bi muhi naškodili, kamo li krštenu čovjeku — i to svomu čovjeku! —

Dodjoše blagajnik i bilježnik. Podžupan im kaže, da mu treba novaca za silnu stvar. No — nije toga

više trebao ponoviti. Sam Nandek skrušeno ispovjedi, o čem se radi. I sada sva trojica izvadiše svoje novčarke i složiše nekako potrebnu svotu i lica im od zadovoljstva sjajila, što su čovjeku pomogli.

— Ali da znaš, Nandek, od prvoga slijedećeg dobit će račune za konje stražmeštar, a ti ih se drži daleko. No budi miran, poverit ćemo ti plaću. A sada, gospodo, ajdemo na šetnju, poslije pak budite moji gosti kod večere, da si reknemo „zbogom“, jer sutra odlazim u kotare, da malo pregledam naše „špektabilise“ i pripravim ih za županov doček. Ti ćeš, Nandek, gledati, da dobijem četiri konja najbolje pretprege.

I sutradan bila su već u šest sati upregnuta u „vicekomeševu“ kočiju četiri jaka seljačka konja. Mene je podžupan pozvao, da putujem s njime. Još je uzeo sa sobom podbilježnika Karleka.

Veselo se ponamjestismo u kočiji. Podžupanov pandur skočio na kozlič, kad se već konji maknuše i seljak zamahnu dugim bičem. Žurno prevalismo gradske ulice i nadjosmo se skoro na širokoj cesti. Jutro bilo je sjajno i toplo. Lazur se prelijevao tamnomodrom bojom, a s krajeva se žario zlatnim odsjekom. Sunce već visoko stajalo i svud rastegnulo sjajne svoje niti. Daleke crkve pod bregovima ljeskale se silno kao zrcala. Daljina najdalja nije ginula u sivoj nejasnosti, već se je gubila u moru plavih svijetlih valova. Lišće po dudovima i vrbama uz cestu još je rosom bilo zadahnuto, no sunce ga odasyud oblilo i kao posulo alem-kamenjem, a tek kratke — kratke mrežice sjena slagahu se pod drvećem na još vlažnom tlu. Na cesti se dizao za nama tek niski dim prašine i razigrani zrak nosio lagano taj dim prijeko k livadama, k rosnoj travi, otkle se besprekidno javljala prepelica. Pred žurno jurećom kočijom dizale se od puta ljupke pastiričice, drsko će-

kajući, da im konji dodju baš pred krila. Zrakom se bacale vesele ševce i orilo se od njihove pjesme, a dolje iz grmova i gajeva tutnjila pjevanka obijesna kosa. Od šume se pak nosilo jogunasto kukanje kukavice.

Divna to bijaše vožnja, a Karlek zaboravio svoj katar na nožnom palcu i stao glasno pjevati svojim nešto tamnim i mutnim tenorom.

I tako je bilo kroz nekoliko dana. Podžupan išao od kotara do kotara. Svagdje se radovali dolasku i svagdje je bilo čašćenja i dugotrajnih zdravica. Suci su znali tako udesiti, da je pregledanje ureda trajalo tek nekoliko časaka. Najzad — takova pregledavanja pričinjahu im se kao glupost „švapske birokracije“, na koju su vječno vikali i rugali joj se, da je izmislila nekakve uredovne sate i više brige imala za uredovni spis, nego za uredovni čin. Ah — ti satovi i ti strogo poredani, upisani i uloženi spisi nisu ušli u glavu našim Krupićima, Šebešićima, Karlovićima ! Pa i gledajući krasne moje ljude, naučene gospodovati na svojoj rodjenoj grudi i još prije desetak i toliko godina zapovijedati poput malih vladara kmetu, — eh — tko da ih ne shvati, što nisu ljubili ni zadušljivoga uredskoga zraka ni dosadne gluposti zapisnika. Zacijelo poimao ih i podžupan ; najzad bio i on naše gore list.

Tako prodjosmo sve kotare i vidio sam redom naše Štefice, Tune, Karleke, Gilčke. — I pero mi pada iz ruke: ne mogu više njime da ulovim i zahvatim sav dugi niz pojava, prikaza i slika, što brode pred dušom mojom kao oblaci sa juga na večernjem jesenjem nebu. I sve šire i šire, sve dulje i dulje biva kolo, najzad ja više i ne znam, pletu li se oko mene samo djeca „varmegjinskih dana“, ili se možda miješa medju njih sadašnjost — daleka prošlost — što li, — tek pri duši mi je, kao da ne

ćutim više pojedine odjele doba i moram misliti na tamne germanske filozofe i njihovu nevjeru u realnost vremena. Napokon moram da uzdišem i šapćem : „Uvijek — uvijek isto kolo, iste ludorije, isti poroci, iste slabosti ; tek forma se mijenja !” — I sa silnim smijehom moram odbiti smiješnost pjesnika i pisaca sa zapada, koji vječno baju o nekim silnim razlikama čovjeka jednog doba od čovjeka drugog doba, te gotovo već izmisliše, da ima i neke moderne ljubavi, različne ne samo od one, kojom je Adam Evu prviput zagrlio, nego i od one, kojom su „naši oci majčice ljubili”. A ja se sjećam dana, što ga sprovedoh u Louvre-u medju starocigipatskim papirosima i tu čitah pet hiljada godina staro pismo, pismo nekoga kneževskoga mladića, kojim javlja roditeljima svoje zaručnice, da mora od ženidbe odstupiti, jer mu nije dovoljno velik miraz ! — „Uvijek isto — uvijek isto !” — šapću mi usne. Vrijeme gradi i razgrađuje tek kule, ali ljude — ostavlja netaknute. I sve naše slabosti, naši grijesi, naša svojstva gledaju i stoje kao i sfinge u nilskim pustarama, isto tako strašno, kameno, ukočeno, bez micanja — stalno ustaljeno, u jadroj našoj sredini. Zato je sve jednako, da li gledam ljude žive oko sebe ili ljude iz „varmegjinskih dana”. U suštoj klici isti su ljudi s istim strastima i istim porocima. Ne tjera te grijehe vrijeme, već mi sami u svojoj nutarnjosti možemo im se oteti i otet ćemo se tek onda, ako svagdje, gdje opazimo, da nije bilo ljubavi i milosrdja, ni praštanja, — da svagdje ondje upalimo blagu luč božje poslanice, koja se zove : C a r i t a s !

Možda i zato „varmegjinski dani” ipak bijahu bolji od naših, jer se onda još nismo naučili, da je egoizam krepost i da je borba za bitak neograničeno na sve ovlaštena.

SADRŽAJ.

	Strana
Žitomirski gospodin	5
Zadnja četiri gornjaka	39
Stari pandur	63
Veliki sudac Krupić i Ekscelencija Horst	81
Gospodin s Kaptola	127
Varmegijja	139

Mrs Rosa G. G. G.
1896.

POVIJEST OVIH ZAPISAKA.

Vlastelin suhodinjski, poznat u cijeloj okolici još za mladosti kao osobit ljubimac i prijatelj posljednjega brezovičkog vlastelina illustrissimusa Batorića, sastao se jednom s drugom iz mladosti, zagorskim susjedom Lavom Blinjevićem, koji je služio u državnoj službi, ali se bavio mišlju, da ostavi službu i podje na rođenu svoju grudu u Lipnjaku.

Baš u vrijeme i u čas susreta Vladimirova i Lavova bio je Blinjević silno nezadovoljan sa svojim stanjem i još više sa svojim životom, što ga je morao provoditi. Teško je podnosio svu okolinu, što ga je okružavala. Tužio se, da gleda oko sebe suviše servilizma: tvrdio je, da je posvuda sve zastro takav duh, što ga ne zna bolje označiti, nego riječju „lakajština“, što više — govorio on, da je usred glavnoga grada svoje domovine manje doma, nego li ma kakav tudjinac sa barem kakovom službenom oznakom.

Upravo tajput trpio Lav Blinjević više nego obično. Prvi je povod bio velikoj zlovolji, što je ujutru došao u zgodu, da je morao biti u društvu ljudi, posve tudjih i takovih, koji su tek od danas do sutra u Zagrebu, a ipak se brzo uvjerio, da ti stranci uistinu ovdje vode veliku riječ. No još je gore prošao, kad se je malo poslije našao u društvu istinabog domaćih ljudi, koji su se gradili, kao da su glavni i prvi predstavnici hrvatskog naroda i hr-

vatske zemlje, a ono je Lav brzo morao da upoznati, kako ti ljudi ne stoje a ma baš ni u kakvoj svezi s narodnim željama, idejalima i velikim onim nastojanjem toga izmučenoga naroda, da učini od sebe nužnu i jaku kariku u vezu kulture.

— A ono se ipak rivaju svagdje na prva mjesta i hoće da pred svijetom predstavljaju „gospodu hrvatsku“, — završio Lav.

— Talmi - Hrvati i talmi - gospoda ! — odvrati Vladimir.

Lav pljesne u ruke i glasno se nasmije, pa onda onim svojim živim i donekle nervoznim načinom zamaše rukom po zraku i sveudilj u smijehu uzme Vladimiru spominjati i opisivati nekoje „ekzemplare“ tih ljudi.

— Eh, posve te razumijem, ako ti je u takovim prilikama neugodno i teško ! — prekine Vladimir Lavove riječi. — Ali ti imaš svoj Lipnjak, svoje stare roditelje, te prave Hrvate i pravu gospodu hrvatsku : što ne ideš onamo ?

Lav tek uzdahne i ne odgovori ništa. No Vladimir nastavljaše da slavi život kod kuće na ladanju. On je takodjer bio dosta dugo odsutan i mnogo putovao svijetom. Tek nedavno se bio povratio.

— Našao sam, istina, najviše grobova. Ne samo da mi nije više bilo moga najmilijeg susjeda starca Batorića, a s njim i cijele one drage družbe, što se oko njega skupljala, — već i novi ljudi, što ih je novo vrijeme naplavilo u Zagorje, nikako nisu takovi, da mi nadomjeste moje starce. Ali ipak, stari mi je dom sa svojim dragim sjenama, svojim toplim kutovima, svojom neposrednom vezom s majkom prirodom odmah podao sav svoj veliki čar, svoju ljubav i sigurnost domaje. I sjećaš se možda, kako sam ti

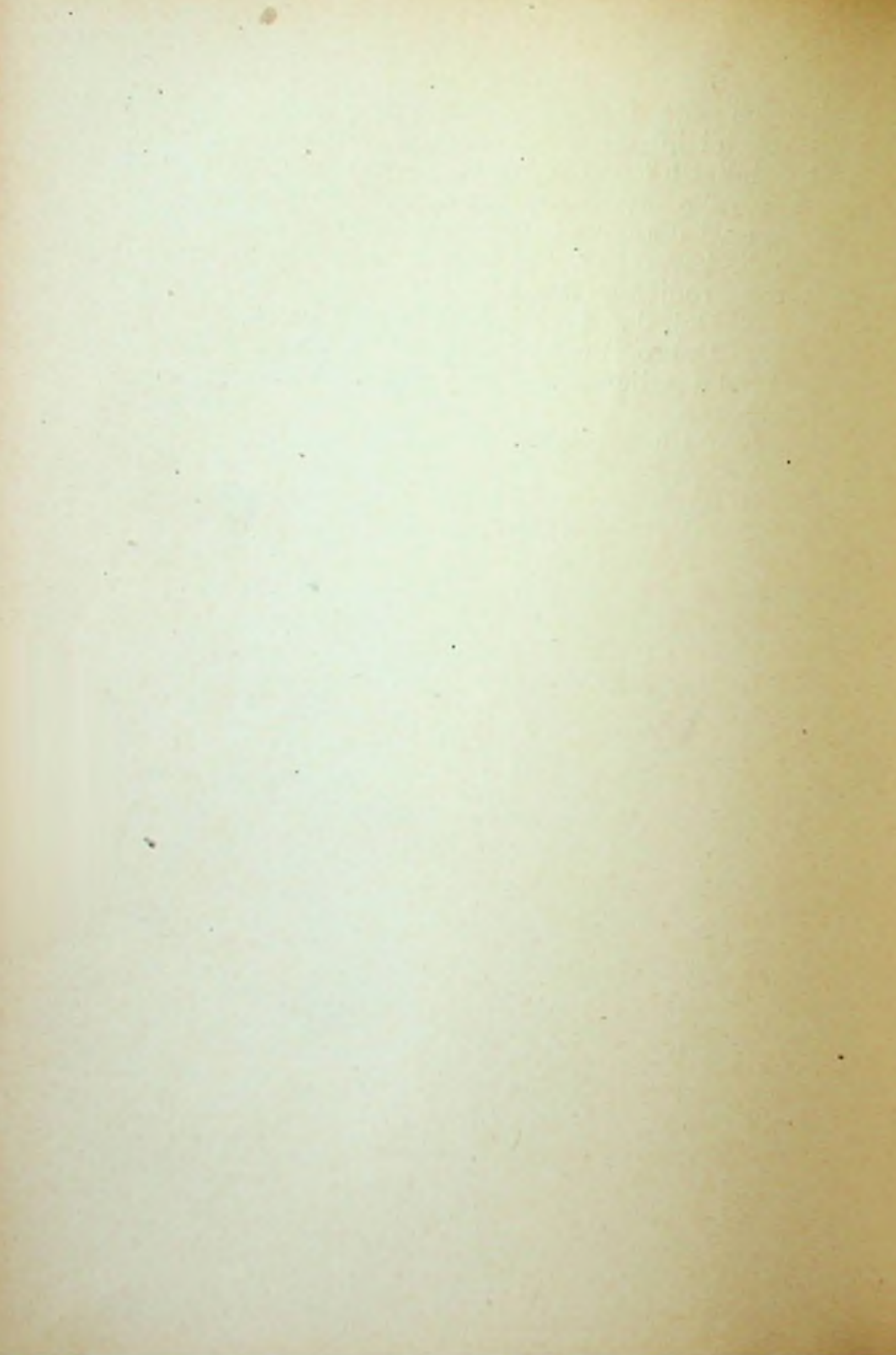
jednom prije mnogo godina pripovijedao, da sam nekolicini mladih znanaca čitao svoje zapiske, što ih zabilježih ispod starih krovova svojih starih prijatelja. Tako sam ti i tajput morao uzeti pero u ruke i zapisati dojmove i uspomene, što su mi se u duši radjali, kad mi je noga opet stupala medju sjenama staroga rođenog doma !

— Daj, da ih čitam ! — rekne Lav.

— Dobro. Poslat ću ti prvom zgodom.

Neko vrijeme poslije poslao je Vladimir, kako je obrekao.

Evo tih zapisaka.

DILJEM DOMA.

Opet gledam na rodjeni svoj kraj, gledam na te prosute zagorske bregove i na te kao razlite doline, sve nadahnute svježim hladom i ožarene posljednjim tracima sa zapada.

Staro još iz djetinjstva poznato drveće s mladim grmljem pod sobom šušti na pô golim granama i šibama oko mene na jesenjem vjetru, dok mi se oči u dalj gube onamo k plavim planinama i modrim gorama. S prvim sutonom javljaju se iz seoskih crkvi s raznih razdalekih bregova zvuci zvonâ k Marijinu pozdravljenju, sveti i dragi glasovi, — uzdasi nebeskih nada ljudske duše ! A dolje sa ravnice i onamo iz napola sakritih jaraka i klanaca domnijeva glasna jasna pjesma seljačkih djevojaka, noseći na svojim akordima i titrajima svu nježnost, spokojnost i blagost slavenske duše.

I sve gledam i sve slušam s raznuježenim dirnutim srcem, i budi se uspomena za uspomenom. Često i često tako sam plandovao još za prve mladosti i gubio se bez cilja po sjenama tih brdina i dolina, posuncu tih dragih ravnica i livada. Pri tom radjale mi se svakojake neodredjene — čisto tajinstvene i čudne želje i čežnje, gdje sam tek znao, da želim i čeznem, a ne bih bio umio kazati, što želim i za čime čeznem. U jedan isti tren bilo duši i bolno i neiskazano slatko. Srce se širilo i stješnjavalo, čas mu bilo pusto i preširoko, čas opet tijesno i prepuno, da bi gotovo puklo. Sada eto nadâ, nebotičnih nada u budućnost,

sada bajnih, slatkih uspomena iz prošlosti, — prošlosti tek od jučer. Ah, pa koliko bih puta odrinuo poglede i vidike, što ih nada pokazivala u budućnosti, pak se vinuo cijelom dušom k uspomenama, što su se javljale na svakom koraku. Tu su uspomena bile jače ! Ta tu se skrivao sav bajni svijet djetinjstva — onamo od prve riječi i prve misli. Tu sam slušao dadiljinu prvu bajku i priču, tu mi je odasvud svijetlilo ljubavlju majke i oca, tu mi je svagdje ozvanjalo igrom i smijehom braće. I mladi se moj duh svaki put krilio k prošlim dnevima i svojima i cijeloga kraja.

Pak eto — i sada nakon tolikih godina ne mogu inače. A jesen je došla, — jesen sa svojim ranim večerima i dugim sjenama, tamnim i dubokim, kojima svuda zalijeva i prikriva okolicu. I na njenim krilima kao da se nose i lepršaju davne uspomena, još davnije priče, a najviše tajinstvena pitanja. Zveči sve to još više nego nekoč, a zveči i iz talasanja jesenjeg vjetra i iz gibanja na pola golih svrži i grana starog drveća, i iz lišća, što pada na zemlju i bez vjetra, — pada jednako i sveudiljce; zveči i iz drhtanja slabih šiba pokraj voda, zveči i iz suha šaša i iz crna grmlja.

Priča za pričom oživljuje u duši, pa ma kako davno bilo, što je prviput slušana ; a još više diže se uspomena za uspomenom. Svaki val sunca, prosipan ovdje ili ondje, svaki lahor i drhtaj zraka, svaka sjenka, svaki glas, bio ma kako dalek i nejasan. — sve, sve dočarava pred dušu davno prošle zgode, — davno minule časove i osjećaje. I onda se sva duša zatalasa nekim slatkogorkim čuvstvom. Drago joj je znati i osjećati ovu prošlost, a opet ćuti nekako žalosno i bôlno, kako je sve prolazno, — sve u vječnom toku, a ništa stalno, — ništa svoje ! Draga lica, izginula ili pod humkom sa križem ili u naborima

duljeg vremena, — mili časovi, nestali u ponorima vječne prošlosti, na mahove zabliješte pred dušom, dapače budi se kao iz sna davno otkucalo, tradicijom tek poznato doba sa svojom silnom i zamamnom poezijom, što je prošlost uvijek čuva.

A jesenska večer biva sve tamnija. Hladovit vjetar brodi s istoka, ganjajući tmurne i crne oblačine po tamnosivom nebu. I želja za tihom i sigurnom kućom osvaja dušu.

Iza visokih jablana, što pod vjetrom sagibaju tanke svoje vrhove, iza ogromnih krošnjatih kestena i gorostasnih starih omorika i jela, crnih već u polutamnu mraku prve večeri, pokazuje mi se crven krov staroga doma. Iznad malog tornjića u sredini škripi limeni kokot, što ga vjetar pomiče, a onamo niže iz dimnjaka suklja gust dim, da se taj mah na valovima istočnjaka pusti u daljinu k zapadu. Iz dugog reda prozora u obadva sprata prodire na ovo i na ono okno crvenkasto svijetlo rano upaljenih svijeća, da me tim još pozovnije i još čvršće vuče k sebi draga stara kuća.

U dugu hodniku sve je zatomljeno dubokim mračnim sjenama. Svijetlo sa svjetiljke na zidu može u toj gustoći tmine tek dršćući bluditi i samo uzani krug pod sobom nacrtati, da se mogu naći stube u gornji sprat. Gore navrh stubišta sa stranestoje tiho i neditruto visoka siva vrata, za kojima je kućna kapelica. Sav se dah mistike, vječne tajne i blizine drugog svijeta zanjše pred dušom, kad se u toj tmuni nadješ pokraj božjeg stana. Na lijevo pokažu se dvokrilna vrata, što vode u „palaču”. Polumrak čisto iščezava u tminama, što se tiskaju odasvud u sobi: iz dubokih kutova, sa zidova i starinskog pokućstva. Stara visoka ura javlja se svojim pravilnim tik-takom i kao da se uz to privija dvjestagodišnje vrijeme, što je već po njenom njihalu

otkucalo. U kutu bijeli se čisto sablasno odraz prozora u starom mletačkom ogledalu. Od mramorna mozaik-poda odbijaju se koraci. Jeka im se gubi čak onamo u treću ili četvrtu sobu, a iz ovoga gustog mraka, iz ove večernje tišine diljem mnogih soba kao da niču i rastu preda mnom spomeni i misli na davne dane i davne ljude. Ne ostavljaju me ni onda, kad mi sluga zapali svjetiljku. Naprotiv, još jače stavljaju se preda me.

Kud mi oko segne, pozdravljaju me stari znanci i daleke uspomene, — onamo od onih na zidu starih engleskih i francuskih bakroreza, od stolića iz rokoko-doba i „empire“-a, do nespretnih, kožom presvučenih stolaca iz trećeg decenija devetnaestog vijeka. I kao da se opet kreću oko mene dragi oblici majke i oca, kao da opet zamnijeva šumnim rogoborom i veselom pjesmom njihovih gostiju, kao da opet talasa oko mene i djetinjstvo i mladenaštvo. — Čisto mi je od časa do časa, kao da je štogod smuknulo i šušnulo iz dragoga onog doba, kao sjena ili prizrak, a i svu dušu zahvaća veliki val beskrajne ljubavi k rodjenoj grudi i cijelim je svojim čarom i cijelom svojom toplom snagom zalijeva.

I moram da se sprodjem od sobe do sobe cijelim dugim redom. Svagdje mi se javlja ova ili ona obiteljska uspomena, ovaj ili onaj događaj iz djetinjstva i mladosti; — ni u kojem kutu, ni na kojem mjestu nisam osamljen, od svakuda se spuštaju sjene domaćih „lara“, a iz njih opet mili sva bajna snaga, sav slatki čar, — sva dobrota i ljubav rođenoga gnijezda! A najmiliji i najčešći uvijek mi je korak do sobe na južnoj strani dvora.

U toj mi sobi sve odiše duhom majčina života, tako dobroga i dragoga života, prikazana jedino ljubavi i smilovanju.

Sa stijene me pozdravljaju stare engleske slike dječjih glavica, — uspomena majčina od njezine majke, — i još starije uljene svetačke slike, u koje sam za djetinjstva gledao uvijek s toliko poštovanja i straha, moleći jednako majku, da mi ponavlja toliko i toliko puta slušane legende o njima. Ogromni duboki i sasvim niski fotelji i još ogromniji kanape ispunjaju tek jedan ugao velike sobe. A onda svakakvi stolići i i drugo sitno pokućstvo iz raznih doba — onamo od konca osamnaestog vijeka do sredine devetnaestog stoljeća — podavaju sobi neki poseban lik i čine drag dojam, jer gotovo svaka stvarca čuva svoju povijest, kojom se uz čovjeka veže. A duševno mi oko jednako vidi i gleda milu onisku pojavu s finim, otmjenim i lijepim licem pod gustom, jasno-smedjom kosom, a s očima krupnim i tamno-smedjim, uvijek kao zalivenim suzom milosnicom i uvijek s pogledom, u kom se sjaji blagost, ljubav i sućut. Ah, čisto je gledam, kako se poslano mota od stolića do stolića, ili kako sjedi u svom velikom oniskom fotelju, a pred njom stoji ova ili ona mužača od bivših kmetova, da joj priča svoje jade, a majka je tješi i odmah odredjuje djevojci ili inošu, što da priredi iz smočnice za „kumicu“, jer barem polovica seljaka iz obiju susjednih župa uzimalo je suhodinjsku gospodju, da im diže djecu s krsta.

I pred čuvstvom duše gubi svoju silu kobni hramak s križem, za nju nastaju isti časovi, kao da je opet ovdje onaj dragi život, — srce čisto zahvalno osjeća blagoslov rođenog doma.

Iz majčine sobe segne mi oko na vrata na lijevo i pokazuje mi se oduljena soba s više postelja razne veličine s niskim i visokim stolicama, sa širokim i dubokim kanapejom i u kutu s posve niskim stolićem, s kojim su u jedno nasadjene na obadvije duge strane dvije niske i uske klupice — dječji stolić!

Čitav svijet najranijih i najdražih uspomena zatalasa pred dušom na pogledu ove sobe — sobe dječje !

Onamo do prozora još stoji stolić i pred njim je stolac, pak u duhu opet gledam lijepu, dosta mladu žensku, kako od rana jutra do kasno u večer sjedi za stolom, vazdan šivajući, a uz to pripovijeda i pripovijeda priču za pričom, bajku za bajkom. Slušamo rado ne samo mi djeca, već se prikupi i kućna gospodična, i djevojke sobarice i tako dalje. Bila to kućna švelja, udata za seljaka plemića iz nedaleka sela, ali gotovo cijelu godinu zabavljena švelom u dvoru, gdje su je svi ljubili i cijenili radi njezina mirnoga i ljupkoga načina. Ona je poglavito bila zaposlena bijelim švelom. Za gospojinske odjeće, u koliko ih nije pravio krojač u gradu, dolazio je u proljeće i jesen putujući krojač. I on je rado pripovijedao i bajao. Ali je nama djeci bio još miliji, jer nam je iz papira znao rezati svakakih figurica najfantastičnijega oblika i uza to pravio toalete za sve pajacike i bebece.

No od sviju lica, što mi se u toj sobi javljaju, najjasnije se iz magle uspomenâ izvija i sastavlja u duši slika moje dadilje. Gledam visoku, suhonjavu seljakinju, uvijek u čistu bjelinu odjevenu, tek sa crvenom pečom na glavi i opasanu širokim crvenim pâsom. Dugoljasto lice nosi oštre crte i neobično je tamne, zagasite puti. Crne oči nisu velike ni male, a uvijek su zastrte nekom tugom ili dalekom mišlju. Pod dosta velikim nosom svijaju se usnice, koje kao da nikad ne mogu da se smiju. U dvoru ni s kim nije ljubazna i nikad se ni s kim ne šali, — tek meni je dobra i najvoli, kad može biti sa mnom sama, pak me zato nosa i vodi u zabitne kutove dvora i bašče. I moje djetinjsko srce najvoli da osjeća njezinu blizinu. Ah, prve, — prve i najprve uspomene dolaze iz ovih časova s dadiljom !...

Sami smo . . . već je večer. Dadilja mi pjeva nekakvu dugu, dugu pjesmu o ružicama i pticama i o vilama i anđelima. Onda me uzme na krilo, pak mi tumači i priča, gdje su vile i gdje anđeli i kako izgledaju i kako ih je moći naći i prepoznati. Nato dolazi pripovijest za pripovijesti o tom i tom smrtniku, koji je zašao u njihovo kolo. A moje malo trogodišnje srce udara sve jače i jače od želje, da bi se angjeo ili vila prikazala, i od bojazni, što bi onda moglo biti. Sjećam se osobito jednog časa. Možda je to baš najprva uspomena. Već sam u postelji, — tek slabo noćno svijetlo rasvjetljuje tminu u sobi modrim, nejasnim bljeskom. Do uzglavlja sjedi dadilja i tihim, pridušenim glasom gundja pjesmu uspavanku. A ja ne mogu nikako da usnem i nikako ne smijem da pustim iz ruke dadiljinu ruku. I čisto mora da joj je lice tik nad mojim licem. Na bezbrojna bo okna starih prozora udara silan vjetar i sve se od njega trese i svak čas čujem njegovu riku, njegovo zavijanje, gotovo njegov bijes, i slušam uz to kao neki plač. Na prozor pokazuje mi se čas tmina, čas svjetlost, i gledam sjajni mjesec, mimo koji se ganjaju crni čudni oblaci — tako ogromni, da sve zastiru i sve potamnjuju od njih. A dolje pod gradom silno se razdaje tulež lovačkih pasa, iz kojeg raspoznajem glas starog prepeličara Dunaja. Strah me je i jednako molim dadilju, da mi pripovijeda, što to biva. Napokon popusti od svog uspavanja i stane mi pričati o vjetru, o mjesecu, o njihovim carskim dvorovima, o njihovim putovanjima i borbama za vile ljepote i za kraljevske kćeri. Strah me sasvim mine, mlada se djetinjska duša prenese sasvim u t nadčovječne krajeve i vilinske dvorove, — tek žalie što i moje oči ne mogu da vide i gledaju one zračne, kraljeviće, kao što ih vidi Dunaj, koji tako tuli, jer ih gleda i vidi, kako mi to dadilja tumači.

I stojeći sad u toj sobi kao da opet doživljujem one iste časove. Stari mi dom dočarava sve ono doba i čisto me prenosi onamo. I eto — pred dušom uskršava uspomena na rano jutro. Još sam u postelji. Zapravo ne spavam, a opet nisam budan. Svakojake slike brode pred dušom, sve neobično krasne i sjajnih divnih boja, kojih se ne sjećam, da sam ih ikada vidio. I ujedared: visoko — visoko negdje nada mnom zamniju nekakvi divni zvuci, prekrasna glazba ili pjevanka. A pred duhom izviije se slika modroga neba i sjajnih njegovih visina. „Angjeli — pjevaju!” — šapnu plaho djetinjske usne, da se isti čas sasvim probudim, a glazbe više nema. Umjesto toga začujem poznat čvrst korak, vrata se sobe otvore — i otac stoji na pragu, da nas djecu zove iz postelja. Požurim se silno, ne ću ni da čekam djevojčine pomoći kod odijevanja, jer znam, ako skoro budem gotov, da ću smjeti prije ko k ocu u njegovu sobu, za mene za onda najzanimljivije mjesto u cijelom gradu.

I ondje sam za nekoliko časaka. Otac se šeće kraj nje u velikoj dvorani i palači gore dolje. Navirim se k njemu, a on odmah pogadja moju želju, da bih smio biti u njegovoj sobi. Pristupi k meni i uzme me sa sobom unutra, da strpljivo sluša i odgovara na moja izvjedljiva pitanja, što mi ih u duši bude i mnoge slike na zidu i stare ogromne knjige na policama, a najviše stijena za pećju, sva obložena svakojakim puškama i noževima. Njegovo ozbiljno lice zagasite pūti, crne oči oštra pogleda, njegova gusta prosjeda kosa, dugi valoviti bijeli brk, sad mi stanu jasno pred dušu, da gledam u njima svu radost i svu dobrotu, kojom je pratio moje bezazlene djetinjske riječi. I brzo nije to dosta, mora me uzeti za ruku i voditi od sobe do sobe i svagdje mi pripovijedati sve, što bih pitao. Naravski, najviše me

kod toga zanimaju slike. Pa tako saznajem za junačkog bana Jelačića, za najzaslužnijeg hrvatskog čovjeka Gaja, za velikog cara Napoleona i tako dalje. Ah, čisto mi stari moj dom opet daje iste časove, ista ona čuvstva, istu onu sreću, što mi je onda u djetinjsku dušu strujila iz očeve ruke i domnijevala iz njegovih riječi. I ja se moram još i sad kao onda sproći diljem doma i kroz sav dugi red soba — i kroz sve tamne kutove i hodnike. U dvorani moram da se zaustavim. Gore na zidu vise usporedno portreti jednoga i drugoga djeda i uz njih očev portret iz ilirskog doba.

Suhonjavo dugoljasto lice očeva oca, tamne zagasite pūti i oštarih crta, s Titus-frizuirom Napoleo-
nova doba, no sa zafrkanim brčićima, kao što su u nas zahtijevale tradicije iz jozefinske dobe, ima u sebi u isti mah izraz i slavenske melankolije i južnjačke živahnosti. Gledajući sad u te crne oči pronicava pogleda, probudjuju se u duši sve pripovijesti očeve, što bi mi ih znao kazivati o svom ocu, sinu carskog oficira, koji je pao u ratu u carskoj službi. Djed je gotovo prvi bio u obitelji, koji se nije opasao vojničkom sabljom, već se je dao na pravoslovne nauke. Bio čovjek visoko naobražen, a sav prožet idejama francuske filozofije i ispunjen nadama u pobjedu slobode, jednakosti i sveopćeg bratimstva. Idejali osamnaestog vijeka ispunjali mu svu dušu. Ali racionalistički pravac tih idejala ipak mu nije smetao, da bude pristupačan mistici. Među njegovim knjigama, što se u domu sveudilj nalaze, ima i knjigâ o astrologiji i Svedenborgovih djela, ima dapače i knjiga i traktatâ o kamenu mudrosti i o pravljenju zlata. A kad je svoje djedovsko imanje u pokupskom kraju prodao i kupio početkom ovog vijeka sadašnji dom ovdje u Zagorju, našao je ovdje dva susjeda, koji su se u velike tim bavili, grofa K. i vlastelina L.

I nastade usko prijateljstvo i kumstvo medju njima, što mu opet nije smetalo, da u Napoleonovoj Iliriji nalazi izvor mnogim nadama za svoj narod i da se poslije živo prisloni uz one domaće ljude, koji su se usprotivili namjeri Beča, po kojoj bi prekosavska i prekokupska Hrvatska ostala otrgnuta od matere zemlje.

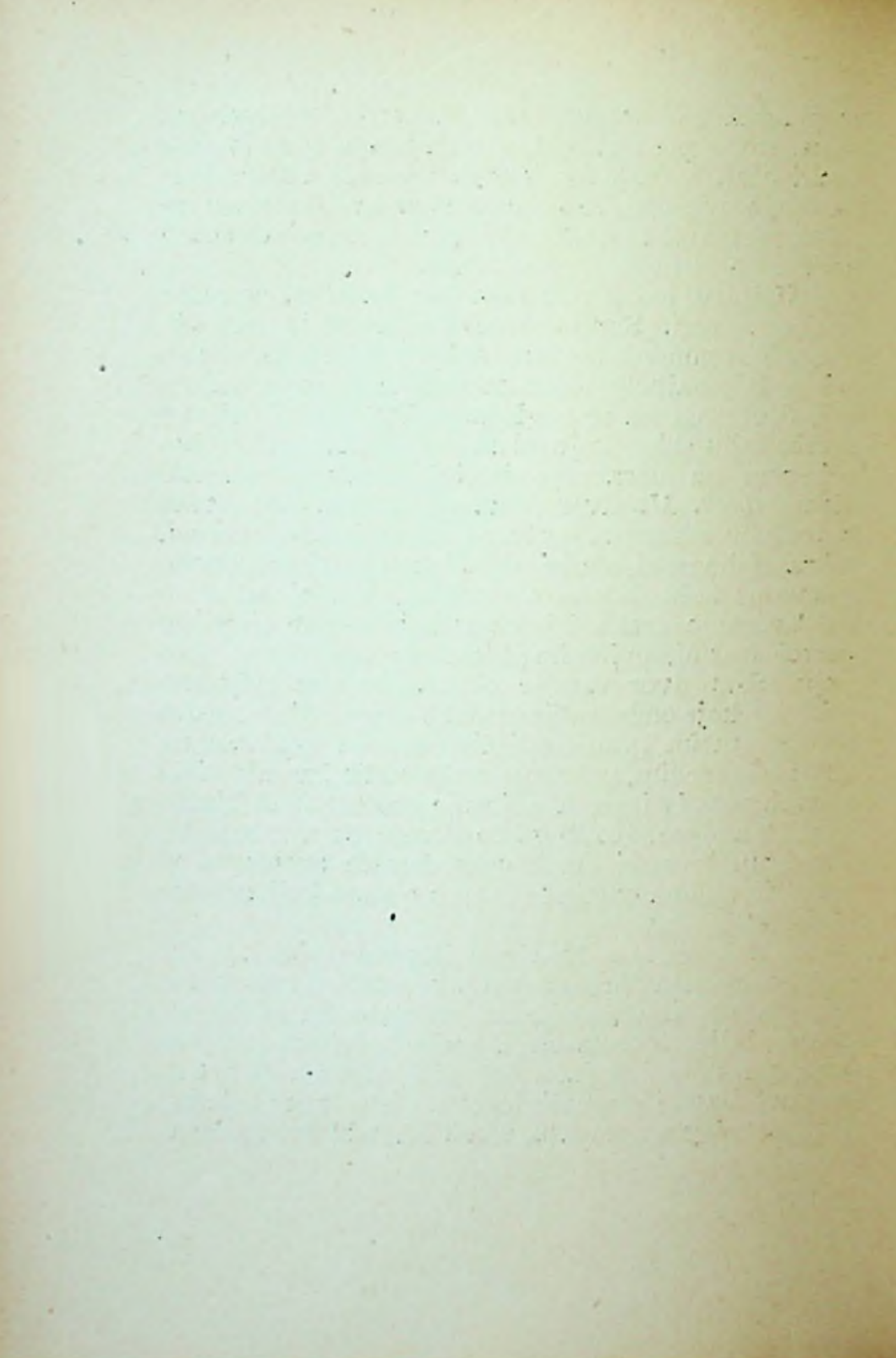
Slika djeda s majčine strane donosi mi čovjeka još sasvim iz osamnaestog vijeka, ma da nema više na portretu perčina, već su sijede kose dosta kratko prirezane. Ali u tom finom i duhovitom licu, u narodnoj nošnji sa zlatnim gajtanima, u samom držanju javlja se davno prošlo doba i davno minuli svijet misli, uvjerenja i želja. Bio i on pravnik, i odlikovao se velikim znanjem i potpunom evropskom naobrazbom. No ako se u djedu s očeve strane odrazuje čeznuće čovjekovo za napretkom i neprekidnim novim razvojem, to u djedu s majčine strane živi opet želja i ljubav k onome, što je stalno i što već postoji. On je bio konzervativan. A baš u naponu muževnosti svoje dočekao je jozefinsko doba. Naravski dakle, da mu se živo opro.

Tako gledajući na sva tri portreta, dižu mi se odmah pred dušom slike sve one teške, čisto tragične sudbe, pod kojom trpi moj hrvatski narod i još sveudilj poslije užasne tristagodišnje muke turskih ratova. pak čisto hoće očaj da se hvata duše ! Uto se iz donjega sprata, iz sobe družinske stanu razlijehati glasovi stare seljačke pjesme. Dragi napjev svojim dugim akordima zamnijeva cijelim starim dvorom i kao da mu ovi duboki kutovi, ove široke čvrste zidine tako dobro pristaju i jekom ga predavaju tihoj večeri smirena svijeta, da mu se zvuci još jače razliježu. A ovi zvuci — ah, — glasno i jasno izazivaju u duši sjećanje, da je gotovo istu pjesmu slušala od ljudi — onamo od bregova Volge i Dona,

iz planina balkanskih i tako dalje; — pak velebna slika, što se pred duhom od toga izvija, tjera iz duše svaki očaj, a čuvstvo sigurnosti i nada u bolje dane za drage ove krajeve i za ljubljene ove ljude svu mi dušu presvaja. I srce čisto se zahvalno privija k staroj kući, koja mu opet pruža utjehe.

U jutru jedva dočekam dan, da se mogu milim krajem sproći. Sunce se tek nešto diglo nad obzorje, kad sam već napolju, dolje usred livada, odakle mi se daje najbolji vidik na stari dom, jer nikad mi nije dosta, da ga se nagledam. Čisto žedno primam u sebe milu sliku, koju mi na dva sprata, pod krasnim brijegom na uzravnoj visočini pokazuje starinski zidani dvor. Uz dvor se na obje strane dižu visoko k zračnim visinama ogromne omorike, jele i borovi, a kraj njih visoki, stasiti jablani, koji tankim ušiljenim vrhovima sežu daleko u modrinu, u njoj se njišu uz laboranje zraka i bacaju duge i uske sjene po gustoj tratini, cvjetnim nasadima i grmlju u perivoju. Sam dvor sav je okupan ružnim svijetlom s istoka, koje onda zalijeva dalje svoje valove, pa se medju gustim granjem i lišćem, sad već zelenim i žutim i crvenim, pokazuje ovdje ondje kao niz živih zlatnih peča i pjega, a gdje gdje kao prosipan zlatan prah. Iza sjena, što ih gusto drveće baca k zapadu, proviruju krovovi dugih gospodarskih zgrada, a od njihovih stijena odbija se ovamo onamo koji svijetao djelačak.

I dok mi sva duša pod ljepotom vidjene slike gotovo dršće, javlja se onamo za brdom kod sela snažna djevojačka seljačka pjesma, za njom druga sa protivnog brijega, onda treća ondje kod luga i iz ravnice, pa tako još jače, još više osjećam ljepotu i dragost doma i njegovih lugova. Čisto ćutim i sladost i mekost njegova naručja, u koji se sav blažen spuštam.

U SUSJEDSTVU.

Dva brijega daleko bila kuća mala i stara, građena iz hrastovine i pokrita slamom, gotovo ista kao svaka seljačka kuća, ali bijaše gospodski dvor, plemenitaška kurija. Zato su i ljesu čuvala dva slabašna jablana i tik kuće sa strane ceste bila iskopana uska gredica, na kojoj je raslo svakojako cvijeće.

I bilo vrijeme, kad sam najvolio svoje šetnje tako udešavati, da sam stizao pod prozore stare kuće k njenoj ogradi oko guste male bašče, što se dizala uz kuću. A svaki put, kad mi je oko ugledalo stari crnosmedji krov s visokim tankim dimnjakom, morao sam da u sebi ponavijam Šenoin stih :

Znam za kućicu malu,
U njoj prekrasan cvijet,
Mala krasnica — „Denka”,
Kakove ne vidje svijet !

I uz šapat stiha umah se pred dušom izvijala dražesna slika mlade krasne djevojke, zasjala sva poezija mladosti i ljepote djevojačke, pa sam gotovo kraj sebe čutio i osjećao nježni zadah i toplinu njenoga mladog života. Bilo mi uvijek, kao da čujem divnu kakvu simfoniju, — čisto kao zujanje i talasanje sferske kakove harmonije, ili kao da se duši mojoj priča najdivnija novela ili čarna bajka, ili se pjeva tiha sladjana idila, dok ju oko zadivljeno gleda, — ah, — tako je duši bilo, kad nje i nije blizu bilo.

Davno je tomu, pak i sada nakon tolikih godina vidim je u duši posve jasno i preda me rivaju se časovi, što ih je ona ispunjala. Nema više ni traga staroj maloj kućici, nestalo guste bašče sa ogromnim glavama od kupusa i još ogromnijim lubenicama ; tek njiva se onuda širi i pokazuje svoju žutu neplodnu zemlju ilovaču, a ipak prolazeći onuda moram se sustaviti i u duhu podignuti izginuli svijet, što je tu trajao, toliko ukrašen bićem mlade djevojke. Gotovo čas za časom uskršava ! Da, — ovako je bilo, kad je prviput vidjeh i za nju saznah.

Sjedili smo kod kuće u bašči pod našom ogromnom starom lipom. Moglo je biti tek deset sati s jutra, no srpanjsko je sunce već pritislo žegom i zaparom. Tim radije sam se podavao sjenama, što su se vijale i spuštale sa silnih i gustih grana stoljetnog drveta.

Sa ceste — onamo još iza zavoja brijega — stao dolaziti grdan lomot i štropot nekakvih teških kolija. Poslije se brzo vidjelo kako se prašina vitla u cijele oblake, koji su tako gusti, da se ne može razabrati, kakova su kola i što ili tko se na njima vozi. Tek se moglo znati, da kola nisu na perima nasadjena.

— Ta to zakreće k nama ! — javi se inštruktor.

I zbilja iz guste prašine na cesti pomolila se na putu u aleji jablana visoka kola, kako zakreću prama dvoru. Tu najprije stanu pred pokritim stupom, u kom je postavljen kip sv. Antuna, pokrovitelja i branitelja kućne marve. Tek za nekoliko časaka pojure naprijed.

Nitko nije mogao pogoditi, što to može biti. Medjutim se visoka kola primakla dvoru. Dandanas gotovo se više i ne nalaze takove prilike, kakova je bila, što je pridošla. I već onda je to bila velika rijetkost.

Bijahu obična kola na „lojtre“, ali ne prosta kao za gospodarstvo, već lijepo zelenom i modrom

bojom oličena. Posebnog sjedala nije bilo. Umjesto toga bijahu otraga i sprijeda udešena sjedala iz sijena, prevučena guncima i vezana konopom. Naprvo bilo je sjedalo za kočijaša, tek nešto niže od prednjega. Da, — još je i ta razlika bila, što je stražnje sjedište bilo tako načinjeno, da je imalo naslon za ledja. I mnogo ljepši i noviji gunj bio je na njem prostrt.

U ta kola bila su upregnuta dva krasna mlada konja. Ravnao njima mlad zdepast mužek, odjeven na seljačku u posve novi žuti kožuh,¹ ali na glavi imao okrugli madžarski šeširić i srebrne rese, kako to madžarska livreja zahtijeva za kočijaše. Nared na konjima bio takodjer sasvim nov i birano kićen. Pokraj kočijaša sjedio je nešto stariji mužek, ogrnut takodjer zimskim kožuhom, ali iz crno bojadisane kože i s manje crvenim, zelenim i žutim nakitom po rukavima. Šešir nije bio „liberajski“, već običan šešir, ali ne onakav, kako drugi seljaci nose, već šešir, kakav se vidio kod starih malogradjana po varošima, ili kod još starijih župnika, — onakav široki šešir, kakav se negdje prije više decenija nosio.

Na tom nižem kočijaškom sjedalu još je sjedila mlada seljakinja u posve bijeloj rubenini s crvenom svilenom pečom, ali tako okrenuta, da se je ledjima doticala ledja kočijaševih, a licem gledala na stražnje sjedalo.

Na tom zadnjem, mnogo višem sjedalu — i to točno u njegovoj sredini — bila je smještena stara gospodja. Na visokom je mjestu izgledala, kao da je i ona visoka. A prinosio tome i visok, veoma visok šešir iz ružičaste svile po modi, kakav sam poznavao samo još iz „Journal des demoiselles“, tečaja iz tridesetih godina devetnaestog vijeka ! Šešir bio tako

¹ Zimski kaput iz krzna i kože.

ogroman i padao tako duboko k podbratku, da se nije moglo pravo vidjeti lice gospodje, koje je uz to bilo zagrnuto gustim ogromnim velom zelene boje. A tijelo i nije se dosta dugo pokazalo, već je sve više izgledalo kao gomila šalova.

Bio najprije perzijski šal, onda pod njim crni svileni šal, i pod ovim još jedan manji svileni bijeli rubac. Svi ti šalovi i ogromni francuski šešir ostali su mirno i ništa se nije gibalo, tek ispod njih micala se pravilno jedna smedja rukavica, držeći u ruci ogromnu lepezu iz crvene svile, oblika iz doba naših baba ili prababa. Kod koljena virili ispod šalova prsti druge rukavice, čvrsto stisnuti oko koštana bijela drška suncobrana modre boje, koji je unatoč suncu bio usko složen. Da, — pod vratom iznad sviju triju vrsti šalova svijetlila se velika zlatna broša, koja je predstavljala okvirić k emaljovanoj slici, na kojoj su bile nashkane tri gracije, ali ne u slobodnom stilu antike, već lijepo odjevene u raznobojnim suknjama sa povlakama.

Seljak pokraj kočijaša prvi je odskočio i poskočio k strani gospodje. Zatim se digla djevojka i preko prednjeg sjedala sišla doje, da se i ona postavi kraj seljaka.

— Je li dobro držiš vuzde? A ti, Imbra, čekaj, — ne budem ja mogla dolje. — a ti si tak nedoležen, da me ne budeš znal zdignuti, — a Janica ništar menje ; zato skoči v grad i išči stolec od inoša, — čulo se govoriti iz šešira i vela krupnim, gotovo muškaračkim glasom.

— Ta to je naša gospodja Barbara ! — klikne otac i pohrli iz bašče pred dvor, a mi svi za njim.

Inoš je već došao sa zahtijevanim stolcem. I sad se gospodja maknula sa svoga mjesta i uspravila se, naslanjajući se kod toga o ledja kočijaševa. Napokon bila je s inoševom i seljakovom i djevojčinom po-

moći na zemlji, strogo i dostojanstveno tjerajući od sebe pse, što su se skupili oko kola.

Uto smo bili pred dvorom. Pozdravi bili su srdačni. Stara je gospodja činila, kao da dolazi iz Bog zna koje daljine i kao da se nije ni s kim već odavna vidjela. No istina je, da je rijetko dolazila.

Prema roditeljima bila je u svom držanju i načinu nekako pokorno snižena, prema nama mladima dobrostivo obzirna, prema kućnoj gospodični dostojanstvena i ponosna, a prema našem inštrukturu — mladu kleriku — isto tako ponosna i od glave do pete „zemaljska gospodinja“, ali ipak — ipak nekako lju-bežljiva. Mali bucmasti debeli mladićac rumenih i širokih obraza poput jabuke božićnice očevidno se svidjao staroj gospodji.

Otac htjede da ostanemo napolju i predloži, da društvo ide u bašču pod hlad jela i omorika, no majka, poznajući svoju gošću, pozove je prije svega, da udje u dvor, i povede je u gornji sprat. Bile bi gospodja silno povrijedjena, da je prije svega nisu uveli u salon.

— A kaj su si, draga moja suseda, tuliko šalov na se deli vu toj vrućini? — upita je otac u šali, kad stupiše u hodnik.

— Prosim, prosim, znam, kam idem i kaj mora biti! Kad se v tak preštamani grad ide, k mojoj dragoj gospedi suhodinskoj, onda nemrem i nesmem kak goder oblečena dojt! Znam, znam, kaj mora biti! Misliju morda, kajti sem zmirum v svojem Dragoslavcu, da više ondak ne znam, kak se kaj pristoji? — otpovrne gospodja, dobrovoljno se smiješeći i smucajući ustima.

— A zakaj nisu frajlicu dopelali sobom? — upita na stubama otac.

— Ah, za takve je mlade peršone najbolše, ako doma ostanaju. Ali gle, gle gospodina suseda: on taki pita za mladu pucicu! — i sa smijehom prestane.

Bila je to naša susjeda ; tek koji četvrt sata daleko ležalo je imanje njezino Dragoslavac. Zvala se Barbara Kartinotić ili, kako se je poslije prestanka tlake i od dolaska njemačke vlade redovito pisala : Barbara plemenita Kartinotić, rođena plemenita Vukić. Sjedeći na kolima činilo se, da je visoka, ali uistinu bila to više oniska starica, dosta krupna i teška, okrugla i rumena u licu, sa malim sitnim bezbojnim očicama, što su izgledale čas kao zelene, čas kao sive. Obrvâ nad njima gotovo i nije bilo, pak kao da ju je narav htjela inače namiriti, dala joj ispod krupna pačjega nosa nad uskim usnicama čitavu pregršt sijedih vlasi, koje su bile kao pravi pravcati brčići. Moglo joj je biti dobro nad šezdeset, ali joj nije falio nijedan zub od čvrstih, četverouglastih, velikih i žutih zubi. Bila već preko četrdeset godina udata u Dragoslavcu, a već preko dvadeset godina udovica, pak je sama morala voditi gospodarstvo malenoga, ali lijepoga imanja. A vodila ga tako, da je imala uvijek i krasno blago i lijepe konje, a glavno — nije imala ni novčića duga, što mnogo znači u jadnim prilikama tužne naše Hrvatske, od uvijek toliko odasvuda odnemarene. Ali bila je ona ne tek marljiva i kućevna gospodarica, već i energična žena. Još za vrijeme tlake ono nekoliko kmetova, što je pripadalo Dragoslavcu, znala je držati jače na uzdi nego sva ostala gospoda, ma da su baš to bili najneposlušniji i najneobuzdaniji seljaci. Rođene svoje djece nije imala, ali je za to uvijek kakovu djevojčicu od roda svoga držala kod sebe. Na prvi mah je činila dojam tvrde, okorjele i nemilosne duše, a uistinu bila je dobra i pomagala sirotinji, gdje je samo mogla.

Majka je moja nije baš suviše voljela. Nije bio razlog u tom, što gospodja Barbara nije baš bila najizobraženija. Tek za nevolju znala je nešto malo

pisati i čitati. No uzrok je bio u tom, što je gospodja Barbara imala oštar, veoma oštar jezik, a taj oštri jezik voljela je da vječno brusi. Na daleko i široko nije bilo nikoga ni od gospode ni od seljaka, a da ne bi pod taj oštrac dospio. Gotovo isto zanimanje, što ga je imala za svoju ždrebad, junad, za svoje guske i purane, imala je i za sve ljude u okolici, — dašto, tek za njihove dugove, njihove zabave, njihove veselice i glavno za onu stranu, koju Francuz stavlja u „*chronique scandaleuse*”. No nije u tom bilo toliko zlobe, koliko potrebe, da se duh čime zabavlja. Malko je zlobne primjese bilo tek protiv onih, za koje je držala, da bi mogli imati povoda, da se drže boljima i višima od nje, a nemaju tomu temelja i razloga u mnogo većem imutku, ili u mnogo odličnijem rodu, ili pak u visokoj službi. Prama veoma bogatim ljudima, prama visokoj aristokraciji i prama velikoj gospodi nije osjećala nikakova gnjeva. Osjećala je tu ljutinu, pa je stoga „svoj jezik brusila” protiv onih, koji nisu bili veoma bogati, ni grofovi ili baruni, ni barem „vicekomeši”, a ipak im morala u duši priznati, da su od nje nešto bolji i finiji. Ovakovi bi ljudi zlo prolazili ! Jer bila je ona ponosna, gotovo ohola, da je plemenitašica, pak nije mogla tako lako i brzo komugod dopustiti, da je pred njom ! Istina bog, bilo je i plemstvo supruge njenog i vlastito njezino plemenitaštvo tek — seljačko plemstvo. I od Kartinotića i od Vukića za cijelo malo ih je bilo diljem generacija i generacija, da bi se bili znali vlastoručno potpisati, jer su vlastoručno tek kukuruz okapali, a od onih, koji su ipak to znali, najviše ih se na društvenoj ljestvici popelo tek do časti erdedijanskih i biskupskih kasnara; — jedan jedini, i to od roda Vukića, postigao je prije kojih sto godina mjesto varmedjijskog ekspeditora. No zato je ipak gospodja Barbara silno mnogo držala

do jednoga i drugoga svoga plemenitstva, pa je strogo zahtijevala, da joj se prama tomu iskazuje čast.

Radi ove njezine oštine na jeziku bila je neugodna mojoj materi. Zato majka čisto nije trpjela, da idemo u Dragoslavec. Tako se dogodi, da ja već odavna nisam bio ondje; stoga i nisam znao za djevojku, za koju je pitao otac. A ovo pitanje uzbuni moju šesnaestgodišnju mladost, koja je svagdje naslućivala poeziju i bajku i vječno za njom hlepila i čeznula.

I tako bude, da sam onaj čas zaželio upoznati djevojku, a već drugi čas smislio i odlučio, da ću je taj mah potražiti.

Nije mi teško bilo ostaviti društvo. Mogoh se lako izmaći. Udario sam najbližim putem, u početku brz i gotovo krilat u svom hodu, a što bliže svomu cilju, to polaganiji i sporiji, ne poradi silne žege i vrućine, već što sam nekako postajao plahim. Iz daleka već zamijetih staru kuću i njen visoki dimnjak, iz kojega se nije dizao dim. Što se bliže primicah, to se manje mogoh dovinuti načinu i riječima, kako bih banuo u kuću. A kada stajah podno humka, na kojem je bila kurija, bio sam gotovo bez misli. Moja srčanost ode netragom. A opet se stidih, da se povratim, ne obavivši ništa. Tako ostadoh na mjestu kao ukopan. Čisto se nisam ufao gledati na kuću i u dvorište. I sam Bog zna, kako bih dugo bio ovako ostao, da nisam iz dvorišta začuo najprije mladu zvonku pjesmu, — vesele i kao metal čiste glasove, — onda ljupko zazivanje peradi, a za čas pod mladom lipom usred dvorišta ugledam djevojče s pridignutom i skupljenom pregačom, iz koje baca preda se na zemlju žita, kojemu od sviju strana dolijeću i trče kokoši, purani, patke i golubovi. Najsmjeliji sjedaju joj na ramenice, dok im ona pruža na dlanu hrane.

Prosta seoska idila, ali gledajući je, sav sâm bio začaran i odasvud osjećao, da je u tom prizoru zabljesnula i ljepota i vječnost poezije života samoga, pa da oko ove krasne djevojčice i pitomih ovih lijepih ptica talasa nešto od one sveopće ljubavi, što je naslućujemo u tajni vaseslene.

Dašto, poslije prvih trenutaka odmah sam se glavno zanimao, da što bolje vidim djevojčino lice i cijelu pojavu.

A čisto zagledavajući u nju, sve jače i jače zapadah u dojam onog osjećanja poezije, što ga je duša već u prvi čas zamijetila. Bila djevojka dosta visoka, nekako lagodno i tanano ispružena u vanredno skladnu tijelu, sva tanka i stasita, — a opet punana i jedra, čisto bujna od obline nježnih začarnih oblika. Duboko zagasito-tamna put izlazila joj iz otvorena vrata k milomu uzanom licu, zažarenu lakom rumeni u obrazima. Iz lica gledale smedje krupne oči, u kojima se sjalo i suzom dobrote i pjesmom vječnog pitanja mladosti i nevinosti. Nad očima se savile guste obrve pod uskim nevisokim čelom, nad kojim se dizala gusta smedja kosa, valovita i uz tamnu put kovrčasta, začušljana u običan uzao na tjemenu. Neobične bile su još usne. Pune i sočne, krasno uvijene i svježom bojom zalivene, bijahu po sebi krasne, no osim toga kao da je nad njima lebdjelo nešto od sladoosti milovanja i titralo nekim besvijesnim pozivom: na njima i oko njih strujila sva plemenitost i snaga velike strasti.

U pravom smislu riječi: ja sam u nju buljio i buljio; toliko mi se svidjela i tako me začarala. Napokon — u onim godinama dršće čovjeku srce za sav krasni spol i u klanjanju pred svakom pojedinom pojavom odsijeva se i izbija poklon i čežnja za vasionom ljepotom ženskom. Ali o tom čovjek nije

svijestan u onaj par. Gospodujuća forma života i ovdje slavi svoje slavlje — i ovdje se promeće svaki poriv u individualizaciju. Tako sam i ja u onaj čas mislio i čutio, da mi se sve ljepota pojavila baš u toj mladoj djevojci pod lipom.

I nisam više bio plah. Brzo poskočim do ljese i nadjem se u dvorištu. Djevojka me nije odmah spazila. Primakao sam se dosta blizu humku pod lipom, kad me je zamijetila. Onaj čas prestane bacati žito, no pusti na ramenu goluba i pile, pak se okrene prama meni, dapače pokroči bliže, sva svijetla u licu od znalične radosti, pitanja i one ugođe, što je ima mlado živahno biće u zabitim kod mlađakvog dodira s vanjskim svijetom.

Poklonim joj se i kažem joj, tko sam.

— A moja je tetka malo prije otišla baš u Suhodinje! — klikne djevojče.

Ja sam dašto zašutio, da znadem za taj dolazak njene tetke u Suhodinje, i nisam se ništa osvrnuo na njen usklik, već ravno izlanuo, kako mi je mило i drago, da sam gospodjicu našao kod kuće. Već mi bilo na jeziku, da kažem, kako se radujem, što sam je našao samu, ali u pravi se čas domislim i snadjem.

Desilo se, da sam baš nedavno čitao nekakav Montépinov roman, u kojem dolazi prizor, sličan prizoru, što ga ovdje vidjeh. I kažem to.

— Gospodjica mi je sasvim oživotvorila taj prizor. Upravo ovako opisuje Montépin prizor, kako mlada gospodjica pred kućom hrani perad.

— Tako? Ja ne čitam romana: u samostanu nisu nam dopuštali, a ovdje — nemam ništa. Teta mi ne bi branila, ja bih zato ipak dospijevala poslu, i rado bih čitala, ali nemam ništa.

Naravski, ja sam joj taj čas obećao knjiga, koliko želi. Morao sam joj pripovijedati, kakve ću joj

knjige donijeti i što se u njima piše. No naš razgovor brzo je skrenuo od literature. Pak i moja pitanja, kojima sam želio da što поближе saznam o njoj, nisu mogla raspresti razgovora o njenim prilikama. I nije bilo, kao da hoće što god tajiti ili sakriti. Naprotiv, o svem je govorila sasvim iskreno i otvoreno. Više me se doimalo, kao da i sama ništa ne zna o svojim roditeljima, o svojoj obitelji i o cijelom svom stanju. Dakako, takvo što nije rekla. Najprije me na tu misao navede to, što je kazala, da bi osobito rado čitala pripovijesti o djeci, siročadi, o ostavljenim djevojkama i osamljenim ljudima u svijetu. O gospodji Barbari, koju je uvijek nazivala tetom svojom, nije takodjer mnogo govorila.

Ali naša zabava ipak nije zapinjala. Ne pripovijedajući gotovo ništa o sebi, ona mi je tim više pripovijedala o svojoj okolini, to jest — o svojoj peradi, o svom cvijeću, o svojim najmilijim šetnjama. Kod toga nije bilo ni traga kakvoj pretjeranosti ili nenaravnosti, što se tako često — onda još više nego danas — nalazi u ladanjskih gospodja i gospodjica. Njezin zanos za ljepotu prirode i njezina ljubav k toj prirodi izlazila je iz njenog rođenog sućtva i nije bilo ništa nakalamljeno iz knjiga i pjesama.

Kako me je već u prvi čas osvojila svojom neobičnom vanjštinom, prodahnutom gotovo čarom i dražesti dalekog Istoka, tako me je opet svojom zabavom i razgovorom predobila i čisto zadivila. Bilo tu originalnih lijepih misli i pogleda, dragih riječi i svoga izraživanja. A iz svega pršilo mladošću, nevinošću, dubljinom samotna razmišljanja i pravim, uistinu proživljenim čuvstvovanjem.

Nije proteklo pô sata, a mi bijasmo kao davni — davni znanci, čisto kao djeca iz istoga gnijezda. Ponešto mi smetalo i izazivalo ponekle moje ne-

zadovoljstvo, što sam primijetio, da me ipak su-
sreće nekako kao starija od mene. Moglo joj je biti
oko osamnaest ili devetnaest godina. Meni tek
šesnaest ! Pak se koji put obraćala k meni čisto ma-
terinski, ili barem kao starija sestra. No ja sam bio
toliko sav uznesen i začaran, da sam lako utomljivao
sve porive povrijedjena osjećaja, i tim radije se pre-
davao radosti i slasti toga časa.

I bilo je uistinu oko mene sve tako, da mi je
mlada duša osjećala ne tek veliku radost i gledala
rajsku ljepotu časa; već sam gotovo čuo i slušao ta-
lasanje ove sveopće ljepote i radosti, njeno strujanje
odasvuda, njeno lepršanje i njezin daleki sklad, baš
kao što se za djetinjstva u polusnu čuju neke divne
nebeske harmonije.

Oko nas sve se sjalo i zlatilo od sunca. Dolje iz
nizina pokraj potoka dizao se iz blijeda lišća vrba
i jasena nekakav modar zrak ili zadah, gore sa bre-
gova sve se rujilo od svjetlosti i žara; iz tamnozelena
granja sa lipe nad nama javljala se po koja ptičica,
a sve je zvonjelo i titralo od zujanja kebara, pčela
i mušica. Pred starom su kućom razastrle svu svoju
rumenu i bijelu krasotu ružice i drugo cvijeće, ko-
jemu nisam znao imena, tek sam se veselio ljepoti
i živoj boji. A miris toga cvijeća točio se do nas snažno
i opojno.

Zapao sam u ditiramb toj veleljepoti matere
prirode, a pogled na krasnu djevojku još me više
zavodio, da dadem slobodna maha razgrijanim
čuvstvima i zanesenim mislima. U njoj samoj kao
da sam nalazio odraz i tek pravi smisao svim tim
krasotama oko nas. Dragi pogled njenih smedjih
očiju, toliko iskren i dobar, pratio me i kao u sebi
zrcalio i sjaj vrućega modroga neba i dražesne boje
ružica i cvijeća. Pomnjivo me je slušala, da me od
časa do časa upozori na ovaj ili onaj cvijetak, umah

dodajući kakvu svoju djetinjsku uspomenu na nj, ili bajku kakvu o njem. Isto bi tako prekidala zabavu, kad bi joj se približilo koje omiljelo pile ili golupče, da se poda igri i milovanju s njime.

Ostao sam tako dosta dugo ondje. Tek, kad se podne oglasilo sa tornja crkve onamo prijeko od brda, ustala je djevojka sa klupe i gotovo zabrinuto spomenula, da mora u kuću, jer će služinčad stići na objed.

Nisam se doma žurio. Napokon sam znao, da imam kada, a opet bio sam sasvim siguran, da se nije opazila moja odsutnost. Tako je i bilo.

Želio sam silno i za objeda i poslije podne, da bi se razgovor u društvu tako udesio, te bi stara gospodja pripovijedala štogod o svojoj štićenici. Ali nisam se usudio, da počnem. Opet nikako se nisam dosjetio, kako bih navrnuo iz daleka riječ na lijepu djevojčicu.

Pak još i poslije, kad je otišla gospodja, nisam se ufao da koga pitam, a najmanje se usudih pripovijedati, da sam bio u Dragoslavcu. Dašto, moje misli jednako su se ondje bavile i u duhu sveudilj gledah krasnu smedju djevojku. Još istu večer odšetao sam pravcem onamo, sve u nadi, da ću možebiti vidjeti novu svoju poznanku. I čisto bolno i žalosno bilo mi pri duši, kad mi se ni otkuda nije pokazala.

Tako je potrajalo više dana. Najčudnovatije mi bilo, da nisam ni znao za njeno ime. Saznao sam za nj više sretnim slučajem, nego svojom za-
slugom.

Kod stola spomenula majka gospodju Kartino-
tičku. Rekla je nešto, da je čula o neakvoj neprilici, što je snasla susjedu. Tako se povede razgovor o njoj i o njenim prilikama, kojom zgodom pade i riječ o gospodjici, koja je sada kod nje. Iz spomenutih sam riječi saznao, da je čitav odnošaj između gospodje

Barbare i njene pećakinje zavrit nekom tajnom. Samo srodstvo njihovo nije sasvim jasno, barem nitko u okolici nije prije znao za tu pećakinju. Tek prije četiri godine, kad ju je dovela odnekuda iz Štaterske, vele iz nekakvog samostana sa školom, saznali su ljudi za tu rođaku, da je na svijetu. Zovese Deniza Ivančičeva, ili Denka, kako joj je skratila ime gospodja Barbara. U rodu nije bila ni s jednom od poznatih obitelji s imenom Ivančića i nitko nije poznavao kakove rođake Kartinotičkine s tim prezimenom. Taj misterij lijepe djevojke mene se doimao tako, da je moje veliko zanimanje za nju još više poraslo. Kojiput moja je romanticizmom natrunjena dječaćka duša naslućivala za njim čitave romane. Kod toga gotovo sam pomišljao, nije li Denka kakovo odbačeno kneževsko dijete.

Svoje šetnje, sada uvijek samotne, redovno sam upravljao u blizinu Dragoslavcu. Inštruktorulukavo sam se ugibao. Hinio sam volju za lovom, a on se puške bojao kao sotone, o kom je u klerikatu u sebe primio sasvim žive slike. Ako nije s izlkom lova išlo, — sjetio bih se malog turskog jahača i na njega sjeo, pak odjahao. Dašto, da je kod toga bila neprilika, što onda nisam mogao tako lako ukehati zgodu, da se razgovaram s Denkom. No mali moj Turčin imao za takve prilike izvrsno svojstvo. Rado je on jahaoa skinuo s ledja, postupajući kod toga vecma vješto. U neopažen čas tek bi glavu ujedared turno sasvim nisko medju prednje noge, stražnje naglo u vis dignuo, — a jahalac bi odskočio, moj Turčin put pod noge — i ravno kući u staju. Tako je radio najvještijim jahaocima, ako nisu pazili. Kući je došao — ma kako daleko bio. Ja se dakle domislim tome. Odlučim, da ću se radije izvrnuti smijehu i staviti u potpunu sumnju svoje jahalačko umijeće, nego li da tek mimo Dragoslavac projašem,

ili pak da već iz daleka svratim pažnju svakog prolaznika na jahača i jahaoca pod prozorom. Čim bih se dakle približio Dragoslavcu, sišao bih na sakrivenom kojem mjestu s konja, otjerao ga natrag i dalje se otputio pješke. Konjić se redovno vratio kući u staju. Prvput imao sam pretrpjeti dosta smijeha, šale i ruganja. Svak je bio uvjeren, da me je konjić zbacio. No ja sam sve rado podnio, samo kad sam time osigurao šetnju na samu — prama Dragoslavcu.

I gotovo svaki dan bio sam tako sretan, da sam vidio Denku i mogao s njom razgovarati. Dogodi se, da me je vidjela gospodja Barbara. Onaj mah poslala je momka po mene s pozivom, neka dodjem u kuću. Naravski, ja se odazvah i ostao sam do kasne večeri u staroj kućici. A od toga dana češće se tako desilo.

Bili su nastali divni časovi. Mlada djevojka obuzela mi svu dušu. I nisam nimalo sumnjao, da je ljubim. Čisto ponosno priznavah to sam sebi. Ta — u onim godinama ! U prve mahove nisam se ni pitao, da li mi ona uzvraća ljubav. Meni je dosta bilo, da ja ljubim, — ljubim takvu divnu djevojku, kao što mi se u svakom času prikazivala Denka, — divna i svojom čarom, neobičnom pojavom, i svojom nježnosti i dobrotom, i svojom ljubežljivosti. Sretan već bijah, što joj mogoh u blizinu; već njezin dragi glas i slatki smijeh, njena svaka toliko živahna naravna kretnja, sve — sve mi je pružalo silne, velike i neizrecivo slatke osjećaje. Gotovo se ne usudih pravo ni pomišljati na njenu uzvraćenu ljubav. Pričinjao sam se sam sebi suviše neznatnim naprama njoj, — a opet nisam ni zaboravljao razlike u godinama. Ta — na veliku svoju žalost — od nje same doživljivao sam spominjanje o toj razlici !

A ipak u dnu duše brzo je usklijala žarka čežnja za tom njenom uzvraćenom ljubavi, a uz čežnju takodjer rujila se nada. Dašto — kao svaki uredan

mladac — i ja sam sjeo na Pegaza, pak pjevao i diti-rambe njenoj krasoti, njezinoj dobroj duši i opet elegije o nesretnoj svojoj ljubavi bez ikakve nade. No mladići u onim godinama, zajahavši Pegaza, u ovakim su stvarima redovito do zla boga neiskreni naprama strpljivom papiru. Tako je i sa mnom bilo. U svojim pjesmama naricao sam sa zle sudbe, koja mi ne da prava, da se mogu nadati milosti od njezina srca, ali uistinu — ja sam nisam vjerovao u tu zlu sudbu. Pomalo — pomalo uvukla se nada. I u snu i na javi predstavljah sebi tako živo i istinito željenu sreću, da sam zalazio već i u najmanje sitnice praktične naravi. Čitavu sam osnovu složio, kako ću udesiti s roditeljima, kako s njom, da čeka, dok svršim škole i nauke, ili „ne će li moći da čeka tolike godine, to ću onda” — i fantazija mi se gubila iz jedne vratomne i pustolovne osnove u drugu, kako ću onda udesiti — naš bijeg !

Tek s jednim ne bijah zadovoljan, i to upravo sa sobom samim.

Svakiput sam zamišljao, da ću joj otkriti svoju ljubav. Već sam gotovo znao naizust riječi i govor, što sam ga slagao dane i dane za veliki onaj čas, kad ću to izvesti. Ali — nikad nije došlo do toga. A ne može se reći, da nije bilo zgode. Gospodja Barbara puštala nas je vazdan same. Osim toga išli smo sami na šetnje u brda i šume. Još sada sjećam se gotovo svakog časa, sprovedena ovako u krilu prirode, a u njezinoj blizini. Često bi čitav sat daleko odlunjali — pod sjenama gajica i malih naših zagorskih šuma, uz rub livada, sa kojih se točila k nama bjelina i modrina poljskih cvjetova. Jednom naidjemo na čitavu rpu „margueritte-a”. Denka veselo poskoči k njima. I kao da je sasvim zaboravila, da ja za njom stojim, uzme jedan cvijetak u ruke, pak poput Faustove Grethen šaptom počne pitati :

„er liebt mich?“ Kod toga joj lice nije izgledalo, kao da izvodi tek običajnu djevojačku igru ili šalu. Gotovo napete izgledale joj crte miloga lica, sva i onako tek nadahnuta rumen u zagasitim obrazima iščezla netragom, krupne smeđje oči još su nekako veće postale, crne se zjenice u njima krijesile i gotovo vjesile o svako perce cvijeta, što ga je trgala.

Ja se nisam usudio, da se umiješam ili da joj prekinem igru. A kad se nešto javih, ona se gotovo strese u ramenicama i bila je, kao da sam je probudio. Čisto zbunjena izlane kratak „ah“, baci istrgani cvijet daleko od sebe i sva rumena, zastidjena, približi mi se, sveudilj okrenuta licem.

Podjismo dalje i ostali smo šuteći. Ni meni nije bilo do razgovora. Nisam ni na kakove posebne misli dolazio. Naprotiv — moje se tanke lake nade uzbibale i uznjihale u visine. Čisto sam zapadao u vjeru, te se djevojka nehotice preda mnom izdala, da me ljubi i da pita sudbu, da li joj ljubav uzvraćam? A ipak nisam ni tajput smio, da joj se ot-krijem. Nešto mi se činilo, ne bi bilo lijepo ni do-stojno, da se okoristim tim iznenadnim slučajem, a glavno — plahost. Uostalom, tako sam bio uznesen i začaran ljepotom časova, što sam ih tu trajao, da sam zbilja i zaboravljao svoje namjere i svoje želje.

Uznosila me sva priroda oko mene sa svojim sjajnim ljetnim popodnevom: i ona ražarena polja i rasvijetljene livade, i tamne sjene iz šumica i bez-brojni glasovi ptica i kebara, i daleka dječja vika i djevojačka pjesma; a najviše ona sama, kako je svojim stasitim tananim tijelom uza me ili preda mnom lako koracala — više lebdjela. Lak lahor zraka ili topline pleo joj se među kovrčaste vlasi nad vratom i igrao s njima, pa mu se od časa do časa pridružila zlatna sunčana zraka, što se protisla izmed lišća na drveću i onda opsipala svojim sjajnim pra-

hom ili dahom njenu smeđju neugladjenu kosu, koja je od toga dobila rujno-zlatan zadah. Čisto sam ćutio i svakud osjećao svu poeziju života i u dušu primao gotovo objavu nekakve sveopćenosti, kojoj sve skupa pripada i sve skupa jedno isto čini, a uz to se oko duše obvijalo nešto tajinstveno, nepo-
njatno, daleko i duboko o vječnoj nikad nedoglednoj
ljepoti !

Kada sam se poslije sjećao ovih svojih misli i osjećaja, često se u sumnji pitah, da li sam uistinu ljubio Denku, ili je to bilo tek klanjanje sveopćoj ljepoti i životu, jer zaljubljen čovjek ne će u takove trenutke imati ni onakovih misli, ni onakovih osjećaja. No onda — bio sam duboko uvjeren, da ljubim i ljubim silno i istinito. Dapače ta svoja uzbudjena čuvstva za svu krasotu oko sebe uzimao sam znakom i mjerilom svoje ljubavi za Deniziu.

Kako na ovoj šetnji, tako i drugda nisam znao ni smio hvatati pružane zgode i prilike, da se izjavim. Denka naime nije se ugibala razgovoru o ljubavi. Naprotiv — mogao sam zamijetiti, da najvoli o tom razgovarati. Dašto, kod toga sam često morao ćuti : „Ah, Vladimire, vi ste premlad, da to shvaćate”, ili : „Vi još ne znate u vašim godinama, što to znači”, i takovi usklici ili pitanja uvijek su bili popraćeni uzdahom.

U svom mladenaštvu i njegovoj prvoj samosvijesti oćutio sam u tom tek uvredu, ali tumaćiti to nisam znao. Dapače ta mladenačka samouvjerenost zavedila me u misli, da djevojka žali u tim usklikima razliku naše dobi.

Jednom dodjem iznenada. Već u trijemu kuće razabirao sam glasan govor iz sobe. Čuo se glas gospodje Barbare. Pojedinili riječi nisam mogao razumjeti, ali ćinilo mi se, da se starica nešto ljuti i djevojku prekorava. Čisto kao da joj nešto spoćitava.

Kad sam u sobu uljezao, taj čas je gospodja prestala, ali sam vidio, da se nalazi u neprilici s moga dolaska. Deniza naprotiv pokaže očito veselje, što sam došao. Zacijelo bilo joj drago, što sam prekinuo razmatranja gospodje Barbare, koja su morala biti po nju neugodna, jer su joj u očima drhtale suze i lice je bilo njima orošeno. Starica skoro izidje napolje i pusti nas same.

— Što je gospodji tetki ? — upitam i zabrinuto i znalično.

— Ah ! — tek odvrati djevojka i očito je bilo, da se svladava, da ne bi briznula u plač. A onda pridje glasoviru, otvori ga, uzme stolčić i zasniva na pamet: „Tko je, srce, u te dirno ?”

Taj glasovir bio je takodjer jedna od karika, što su u okolici činile i čuvala tajnu Denizina života. Bio je dragocjen instrumenat najnovijeg ustroja i nikako nije mogao doći u sklad ni sa starom na pô seljačkom kućom, ni s ostalim starinskim pokućstvom maloplemićkoga kućanstva. Gospodja Barbara svakomu je pripovijedala, da joj ga je ostavio njemački geometar, što je ovuda mjerio zemlje za katastar i kod nje nastavao, pak joj ostao dužan stanarinu i hranu. No ljudi su tvrdili, da je taj geometar bio velik siromah i nije nikad sa sobom doveo tako veliku i skupu stvar. Naprotiv se sjećaju, kako je mnogo poslije geometrova odlaska sa najbliže željezničke postaje u Štajerskoj dovezao Kranjac na ogromnim teretnim kolima težak sanduk ili tako nešto, što je moralo osam ljudi dizati s kola i još uvijek teško nositi u sobu, a gospodja je Barbara kod toga neprestance vikala na njih : „Samo pazite, dečaki, to je skupa — jako skupa stvar, — pazite dečki !” — govoreći ujedno, da je to poslala majka „frajličina”.

U onaj par naravski nisu mi dolazile na pamet ove glasine i brbljarije. Zapadao sam posve u pro-

matranje lijepe djevojke kod glasovira, a još većma u veliki dojam njene naravske, a veoma čuvstvene igre. U lijepom uzanom licu i u krupnim svijetlim očima odsijevalo je talasanjem svakog akorda lijepe glazbe. To nije više bilo sviranje poznate kompozicije, već je duša sama govorila sebi samoj i za sebe po ovim zvucima. A iz očiju spuštala se suza za suzom.

Nisam se usudio dosta dugo prekinuti to sviranje. Napokon sam morao uskliknuti, da kažem, kako silno na mene djeluje.

Djevojka prestane svirati i pogleda me, no taj pogled bio je kao pogled iza sna — nekako dalek i zadivljen i kao da ne raspoznaje umah zbilje oko sebe. Onda se gotovo strese i tek sad odvrati mi nešto, a u daljem razgovoru potuži mi se, kako nema medju svojim notama ništa, što bi je zadovoljavale i čime bi „mogla kojiput dati riječ svojoj rodjenoj duši“. Tako je rekla, a ta izreka duboko mi se usjekla u pamet i podavala letu mojih nada silnu snagu.

Ja sam taj čas ustao i obrekao, da ću joj odmah donijeti nešto od kuće. I zbilja, ustao sam i poletio kući. A mislio sam umah, da joj donesem note Gounodove opere „Margerite“, ili kako mi volimo reći — „Fausta“. I poletio sam opet ravno od kuće k njoj. Ondje sam opet našao u sobi gospodju Barbaru i opet je nešto zanovijetala. Deniza je tek mirno sjedila kod prozora, ali sam vidio, da joj nije lako slušati gospodju Barbaru. Kad je mene spazila, odmah se digla sa stolice, pak pohitila preda me i sa nešto sumornim, ali veoma milim i zahvalnim smiješkom u blijedu licu uzela note iz moje ruke, da ravno podje glasoviru.

Gospodja Barbara promrmlja nešto kroz zube, što je nekako izlazilo kao psovka na sviranje, a onda izidje napolje. Ostali smo cijelo vrijeme sami.

Deniza sjela glasoviru, upitala me, što je najljepše u operi, i to, koje su arije, što izriču veliko čuvstvo i snagu ljubavi. Uputim je na prizor u vrtu, pak joj odmah stanem pričati Gretinu povijest. Ona je pustila ruke na tipkama i slušala me pozorno. Onda, nasmiješivši se nešto živahnije, lupne se svojim dugim dlanom po čelu i ispriповjedi mi, kako su u samostanskoj školi jednom htjele da čitaju „Fausta“, ali im je učiteljica duvna sakrila sve ekzemplare, jer da je djelo bogomrsko. Po tom i ne zna ništa o tom umotvoru. A zatim pokuša po tipkama.

Sad sam se mogao uvjeriti, kakva je majstorica na glasoviru. Gotovo izvrsno pogodila je umah sa lista sviranje. Kad je pak po drugiput uzela, bila joj igra upravo savršena. Svu divnu nježnost i slatku strast Gounodove glazbe, sav onaj veliki izražaj ljudske ljubavi, što se u krasnoj toj kompoziciji nalazi, Deniza je u svojoj izvedbi majstorski pogodila. I kao da su joj ovi akordi srasli s dušom, jer — ona ih je najzad predavala, kao da govori i priča iz svoga srca.

Već se bio mrak spustio sasvim na zemlju, večer sve prekrilila, kad se otputih kući. Po dogovoru svirala je dalje Deniza i na otvoren prozor plovila je u tihu večer, u njenu daleku šutnju divna glazba i pratila me jednako. Zvuci su domnijevali nježno, slatko, nekako sanljivo, što sam dalje išao.

Nije mi se dalo kući. Dojam netom proživljenih časova bio je takav, da nisam ni smio pomisliti, da se nadjem usred svagdašnjosti. Čisto mi bila teška pomisao, da ću morati da gledam okruglo i široko lice svoga inštruktora i da slušam njegova obična razmatranja o padežima. Osim toga opazih, kad sam bio došao po note, da ima u dvoru gostiju, jer sam vidio na dônjem dvorištu stranu karucu i nepoznata kočijaša u novoj livreji sa silno crvenim prslukom.

Zakrenem dakle baš protivnim pravcem od doma. Bio sam sav uzbudjen i nekako raznjihan. Neprekidno šaptah, da sam stigao pred nešto veliko, nešto ne-doživljeno. Sav sam dršćući dozivao u pamet i naj-manju sitnicu iz prizora kod glasovira. Čisto sam osjećao, kao da me je prošao i dosegnuo tajni dah velike ljubavi. To sam nalazio u svakom akordu slu-šane glazbe, u svakoj kretnji Denizinoj -- u cijeloj njoj, — i onaj njezin strastveni, izgubljeni, kao sa-neni pogled, što ga je imala u krasnim očima, dok je svirala, stajao mi jednako pred dusom. Velika sreća sipala je po meni sve svoje trakove.

— A ja sam šutio, nisam joj se otkrio ! — lanem nekoliko puta sasvim glasno, jednako u misli, da se je ona izdala preda mnom, da me ljubi.

I tako sve dalje lunjah. Nisam mislio na dom i da mu se povratim, makar da je već bilo sasvim mračno i večer se predavala noći. Na nebu caklile se već zvi-jezde, nešto se i oblaka — pojedinih, rastrganih — ganjalo svodom; na zapadu zamrla svaka bjelina, a na istoku rujilo se od mjeseca, što će eto na iskočiti iza šume. Ipak nisam krenuo natrag, već jednako dalje išao, ne znajući kuda idem, ili bolje rečeno, ne oda-birući puta. Tako se zbude, da sam se cijelo vrijeme u nekakvu krugu kretao, te se napokon našao opet sasvim blizu Dragoslavcu. Prepoznao sam šumicu Dragoslavsku, što je možda dva do tri puškometa bila od samog dvorca.

Čisto ponosno i nekako pobjedonosno ustanovim u sebi, da me je ljubav dovela amo, pak u mladenačkoj — na pola još dječačkoj duši uzveselih se silno tome: ta to mi je najboljim dokazom, kako sam vrstan silno ljubiti !

U to se razlila mjesečina po šumici. Kao u ra-staljenoj kovi okupan oblak prebrodio mimo mje-seca, koji se zlatno-crven pomolio nad bregovima i

šumama. Čarobno njegovo svijetlo bijelim je pečama obasulo tamne i duboke sjene, te se je u njemu bajno pokazala i noć i sva okolica. Nekoja drveta primiše sasvim fantastične oblike i mnoga je svrž i mnoga grana kakve stare vrbe izgledala kao ispružena ruka nekakve gorostasne pojave; a i za ovu ili onu mladu brezu ili topolu u prvi bi mah čovjek prisegao po drhtavom bijelom lišću i bijeloj kori, da je ili sablast kakova ili kakovo ljudsko biće. Ali topolka je!

A ipak eno ondje — u kutu pred šumicom — ta oči se opet tako ne varaju makar i na mjesecini — spazio sam dvoje zagrljenih. I što ću duljiti: bila je Deniza u naručju nepoznatog mi elegantnog gospodina. Makar da sam se sav stresao i nisam mogao umah da vjerujem svojim očima, ipak sam sve točno razabirao i sve vidio. A sijeklo se to u dušu upravo gvozdenom oštrinom.

Ona je plakala i nešto pripovijedala, dok ju je on tješio i mirio, dapače jednom se glasno nasmijao. Kod toga sam ga vidio u lice. Bio lijep čovjek, podulje plave carske brade i dugih plavih brkova. Meni se za onda nije činio više mlad, — dašto, moglo mu biti tek oko trideset godina. Ne mogu reći, da sam osjetio kakovu ljutost, što više, u prvi mah nisam bio ni očajan, niti sam se čutio nesretan. Glavno, što je bilo u duši, bijaše velik stid pred samim sobom, što sam mogao misliti, da me Denka ljubi, i sve prema tome tumačio. Sad mi je bilo sve jasno. Sve ono, što sam uzimao, da izdaje svoju ljubav za mene, bilo je istina izdavanje ljubavi, ali ne za mene, nego za drugoga! I znam, da i u taj čas nisam osjetio ljutine ni nenavidnosti suprot suparnika. Tek poslije, dašto, znao sam po tomu svemu, da to nije bila s moje strane ljubav. Ali onda nisam sumnjao, da ljubim.

Ostao sam na mjestu stojeći, makar sam sebi priznavao, da nije lijepo ni dostojno, što činim. I bio časovit poriv, da neopažen umaknem k drugoj strani šumice. Ali nadvladala velika znaličnost i opet bilo i one muškaračke nenavidnosti suprot sretnijeg suparnika, napokon i dosta dječake zlobice, što sve učini, da nisam zakrenuo protivnim pravcem, već se tiho prišuljao nedaleko grmu i sakrio se u sjenu. No nisam prisluškiavao. Nasuprot baš sam se čuvao, da ne čujem ništa.

Dvoje zaljubljenih uzelo šetati po uskom puteljku pokraj šumice gore dolje. On je držao ruku oko njezina pasa i spuštao glavu k njoj. Deniza sasvim se uza nj privila i vidio sam u krasnom joj licu, mjesečinom oblitom, kako je blažena i strasno sretna uz ovog čovjeka. Čisto je ležala neka raskošna sumornost od prevelike sreće u svakom potezu lica. Samo držanje, sam hod, same prepuštene mu ruke izricahu tu raskošnu blaženost, — i sve je titralo i sjalo oko nje i iz nje bajnom zaboravi, najsladji snom ! I hodajući ovako nisu ništa govorili. Ona se sasvim prepustila, da je on vodi — gotovo nosi, tek je podizala glavu do njega i dubokim žarkim pogledom svojih divnih smedjih očiju gledala u njega, a na sočnim punim ustima caklio se i talasao sretan i tih smiješak.

Moram da priznam, nikada mi se još nije prikazala ljepšom. Čisto sam zapao u samo promatranje i uživanje ove krasote, pak sam gotovo i zaboravio svoj jad, svoju zlu sreću. A da idem kući, ne dodje mi ni na kraj pameti.

Uto se dolje sa ceste začuje hrzanje konja. On nato stane i nešto reče.

— Ah, tako hitro ? Ostani još, barem još koji časak ! — rekne ona i ovjesi mu se objema rukama oko vrata.

On se dao nagovoriti i ostali su jošte, sveudilj šetajući i obujmljeni. Ona mu nešto tiho pričala. Iz pretrgnutih riječi, što su mi do uha došle, mogao sam razumjeti, da mu je pripovijedala o Faustovoj muzici i o svom užitku kod toga.

Napokon je on rekao sasvim glasno, da se moraju razići. Razlog, što ga je spomenuo, baš me je ujeo za srce.

— Ne smiju konji tako dugo čekati. Moram ići, dušo. Sjutra ću doći opet. A i ti moraš kući. Mogla bi tvoja tetka nanjušiti što, — govoraše on.

— Tetka već spava. Ona ide s kokošima spavati. Što se dakle mene tiče, ja mogu... ali dobro, kad veliš, da je tebi nužno... dobro... tek hoćeš li za cijelo sjutra doći?

— Ti još pitaš? Nisam li ti onomadne dokazao, kad sam bio u društvu čak u Rogacu, a ipak sam došao. Bilo je pet sati vožnje!

I oni se otputiše prama cesti niz brdo. Ja se s druge strane isto tako požurim dolje u želji, da vidim njegovu ekipažu, nadajući se, da ću po njoj prepoznati stranca. Kad sam bio dolje, već je dolazio kolima. Bila su to elegantna kolica sa četverospregom. Bila su upregnuta krasna četiri vranca. Nisam poznavao prilike. A on je već bio kod kola, te nisam mogao pitati kočijaša u francuskoj livreji. Uspeo se na kozlić, uzeo kočijašu iz ruku svijetle vojke i dugim engleskim bičem potjerao konje.

Za čas se čuo iz daljine tek topot konja i kovni štropot točkova.

Nekako sam se neopažen odšuljao kući. Bilo mi je čudnovato. Ne mogu reći, da bih bio osjećao kakovu tugu ili se držao nesretnim. Više sam bio zadivljen, dapače, nekako mi je i drago bilo, da sam vidio dosele nepoznatu stranu života. Dakako, drugi dan morao sam zajahati Pegaza i pjevati o

svojoj nesretnoj kobi. A bio to prvi dan, što ga sprovedoh, a da nisam pošao u Dragoslavec. Moj instruktor čisto se čudio, kakvo li je to u mene najedamput veliko zanimanje za ablativ apsolutni i akuzativ s infinitivom.

Treći ili četvrti dan ipak nisam više izdržao, da ne bih bio išao potražiti Denizu. I jer je ne nadjoh kod kuće, volio sam čitav jedan sat s gospodjom Barbarom sprovesti, nego otići, ne vidjevši djevojke. Kad je još uvijek nije bilo, odem k polju, što je bilo sat daleko i gdje je po kazivanju gospodje Barbare ona bila.

Primila me po običaju ljubazno. U početku sam se donekle zlobio, činio važnim i ozbiljnim — gotovo strogim i dao čisto naslućivati, kako da nešto strašno znam, da bih je mogao smrviti i uništiti. Deniza dakako nije ništa od svega razumjela i u svojoj ljubaznosti i dobroti ni u čem nije popuštala. Na moja tajinstvena zanovijetanja tek bi se smijala ili me u čudu pogledala, ali mi nije ništa odvrćala. Samo mi je spočitnula nekoliko puta, kako sam danas čudnovat, te me nikako ne poima. Ja se na to tek zlobno i zagonetno nasmiješih. Ali, dakako, dugo nije potrajala moja zloba i zlovolja. Denka me skoro osvojila svojom dragom i dobrom voljom, pak sam i ja bio i vladao se onako, kako mi je uistinu bilo oko duše. A bilo mi je voljko i ugodno ondje pokraj nje — nad ispruženom dosta dugom poljanom, pod svijetlim nebom rujanskoga dana, uz šuštanje na pô zrelih kukuruza i uz njeno milo i nedužno čavrljanje, s kojim se miješala gore na drveću mlada pjesma mladih češljugarki. a dolje iz trave i cvatuće djeteline zuj pčela i mušica. Nisam više ni mislio, da sam jutros ispjevao pjesmu žalobnicu na svoju nesretnu ljubav; nestalo je netragom svakog nezadovoljstva: čisto se zanosno predavah ljepoti nazoč-

nog časa i nisam se pitao, čemu imam da se nadam i što iščekujem, tek mi je bilo dosta, da je krasna djevojka uz mene i da je toliko mila i dobra.

No ipak me je grizlo, što ona ne zna i ništa ne sluti, da ja znam za njezinu tajnu. Bio sam preiskrene i preotvorene čudi, a da bih je bio mogao dalje čuvati. Napokon izlanem sve. Nisam okolišao ni skrivao u polutamne riječi, već joj izravno rekнем, rašta sam bio u početku onako čudan i da sam je prošlu večer vidio u šumici nad Dragoslavcem.

Deniza se u prvi mah lecne, problijedi i učini korak bliže k meni, ne govoreći ništa. Onda mi pruži ruku i više instinktivno, nego li svijesno zamoli, neka nikomu ništa ne pripovijedam.

— Ah, ja ga toliko ljubim, — uzme onda žarko govoriti, kod toga hodajući preda mnom gore dolje, — pak vjerujte mi : nije ništa medju nama, što ne bi sav svijet smio znati. Ali — kakav svijet ! Treba još da čuvamo tajnu naše ljubavi, takove su njegove prilike. Tetka moja, istina, nije sporazumna. Ona mi veli, da se bacam u ponor ; ne vjeruje mu, jer je ugledan, bogat gospodin, a ja sam siroče bez oca i majke, — pak veli, da me ne će uzeti, ali ja ga poznajem : on je tako plemenit, tako dobar, ah, nije on — nije onakav, kako misli gospodja Kartinotička.

Nisam znao, što da joj odgovorim. Ta bio sam još tako mlad, ali dobrano već natrunjen romantikom svakakvih čitanih novela i romana. Ja sam dašto odmah ustao proti stanovištu gospodje Barbare i branio Denizinu ljubav. Za njega se nisam mogao zanijeti. Nisam ga ni spomenuo — tek sam uzdizao samu ljubav.

Deniza mi zahvalno pruži obje ruke, a onda mi povjeri cijelu povijest ove ljubavi.

Kako nikud nije išla, ni polazila nikakova društva ni kuće, upoznala se s njim slučajno, tako

rekavši na cesti. A upoznala se s njim još prije dvije godine. Dobro njegovih roditelja bilo je dva sata udaljeno, no njegovi rođjaci imali su dobro, što je također bilo udaljeno do dva sata od Dragoslavca, no put je vodio mimo. On se često vozio pokraj Dragoslavca, pak se prama tome više puta vidješe. Iz početka nije ništa bilo. No zatim htio slučaj, da se sretoše, i kako je to u ladanjskoj samoći posve prirodno: nije moglo biti, a da se ne bi pogledali. A poslije — on je gotovo svaki drugi ili treći dan polazio u pohode k rođjacima, a ona već izdaleka prepoznala topot elegantnoga mu četveroprega i svakiput išla pogledati — lijepu priliku. Tako se dogodi, te su im srca pripadala prije, nego li jednu riječ izmijeniše. No i te bude. Jedno jutro morala je k težacima, a put je vodio cestom. Slučaj ili sudba, što li, htjede, da je baš on prolazio na svojoj ekipaži. Čim ju je spazio i stigao, sustavi kola i ponudi joj mjesto, predstavivši joj se kao ritmajstor Feri Malešević, sin generala i vlastelina Maleševića iz Lipovčaka. Ona je ponudu primila, i od toga časa bili su poznati — i zaljubljeni. Malešević bio došao i u Dragoslavac. Povjerio se gospodji Barbari i izjavio svoje ozbiljne namjere, da će uzeti Denizu, čim prilike dopuste. Treba još da čeka dvije tri godine. Gospodja Barbara primila ga dosta prijazno i iz početka nije bila protivna, no ipak nije mogla pravo vjerovati. Uvijek je dolazila s time, da je djevojka bez imutka, bez roditelja, da ne prima već dvije godine pripomoći, što je prije dobivala i na koju se obvezaše oni, od kojih je djevojku preuzela. Napokon je ljetos jasno rekla Maleševiću, neka više ne dolazi u Dragoslavac ni k djevojci. Zato i moraju da se potajice sastaju, jer i ona njega i on nju tako ljubi, da ih ne će niko rastaviti.

— On će sad još nastupiti službu, a onda će se vratiti kući, odložiti oficirsku čast i — uzet ćemo se.

Oh, on je plemenit i pošten čovjek ; ne bih zavrijedila, da sunce na me sja, kad bih samo časak sumnjala, — dovrši djevojka.

Ja sam joj se odmah ponudio za prijatelja, na kojeg neka računa u svakoj prigodi. Ona mi se ljupko nasmjehne, pa mi suznim očima kaže, da su se ljetos posljednji put vidjeli, jer on sutra već polazi u Beč k regimenti.

* * *

I bilo je — posljednji put ! No ne tek za ljetos, već za uvijek. Nije trebalo ljudske zlobe ni ljudske slabosti, ni predsuda ljudskih, da utamane sreću, što ju je život nosio i spjevao u toj ljubavi: slučaj dodje i sve uništi, — slučaj, kako bismo rekli mi zapadnjaci, a orijentalac — sudbina! Svakako nešto neponjatno, nešto tajinstveno, nešto tako daleko našoj jadnoj — slaboј spoznaji.

Već sam bio u varoši u školi, po tom ne mogu znati i pripovijedati, kako je Deniza dočekala užasnu vijest, da je ritmajstor Malešević kod vježbe u jahaoni tako nesretno pao, da si je slomio vrat i na mjestu ostao mrtav. Istom na velike praznike došao sam kući. Naravski, moj prvi je korak bio u Dragoslavec, da vidim Denizu.

Bila je gotovo satrta od nesreće, što ju je snašla, ma da su već mjeseci bili prošli. Lijepa još uvijek, no nekako polomljena; predjašnjoj gipkosti više ni traga: čisto se u svakoj kretnji, u svakom koraku odavala neka sumornost, i ne toliko fizička obnemoglost, koliko težak duševni trh, što leži na vascijeloj njoj. Glas joj izlazio obložen i ne više onako zvonak kao prije. Oko usana urezale se dvije duboke crte.

Kad sam došao, nije briznula u plač, ali nije mogla dugo ni riječi kazati. Gospodja Barbara promrmljala nešto i onda nas ostavila same.

— Vi se možda čudite, da me još vidite na svijetu? I jest: sama ne pojmim, kako sam izdržala nesreću. Bog mi oprost, ali pomišljah ne tek jedamput, da učinim svemu kraj. No bio bi prevelik grijeh, — Bog je dosudio, valja se pokoriti. Ja se pokoravam; istinabog, trpim strašno, — ah, što mi je bez njega život! Za mene više nema nesreće. Sve ću moći podnijeti. Bože, Bože, pomislite: nikoga nisam imala na cijelome svijetu, nego njega, — ni roditelja, ni braće, ni roda, — samo njega, koji me je toliko ljubio!

I sad je zapala u plač, u plač bez suza, — tek tiho i teško naricanje!

Poslije mi se izjada, da je u toj njenoj velikoj boli gospodja Barbara još muči nagovaranjem, da se uda. Našla negdje u susjedstvu bogata seljaka, koji je voljan, da se s njom oženi.

— Bože moj! — kliknem ogorčeno. — A vi, što vi velite?

— Ja? Što ću da kažem poslije svoje nesreće?

— Ali nemojte! Pomislite: vi s vašom naobrazbom, vi tako fina i nježna, pak — ah, ta gospodja Barbara luduje!

Deniza mi ništa ne otpovrne. Tek ponovo zapade u grčevito mucanje i naricanje. Ja se odšuljam iz sobe i podjem gospodji Barbari. Nadjem je u vrtu.

Izravno joj rekнем, što mi je Deniza priopćila. Starica tek slegne ramenima, okrene se od mene i naloži nešto djevojkama, što su u bašči radile, onda me uzme za ruku i povede iz vrta.

— Nemojte, mladi gospodine, kvariti posao, što ga ne razumijete. Oprostite, vi ste premlad! — uzme gospodja Barbara, čim smo bili podalje i više na samu. Govorila je njemački.

— Istina, svakome će se u prvi mah pričiniti strašno. Deniza je gospodična, sad bilo kako tako,

priznajem to. Učila je u školama, znade njemački govoriti i pisati, i francuski znade, pak i onaj nesretni glasovir, — da, da, sve je to istina, a on je seljak — prost čovjek, no dobro stoji, ima sad već za sebe dosta lijep imutak, pak je dobar, pošten i pametan čovjek. Dakle ? A on je sâm došao na tu misao. Deniza mu se svidja, dobra je gazdarica, marljiva. Dakle ? A ona njena nesreća s onim nesretnim Maleševićem — ta što će ? Iz groba ga ne izvadi. I upravo kad joj nije dosudjen bio mladi Malešević, kojega je uistinu silno ljubila, sad joj može biti svejedno, koga će dobiti.

— Dobro, dobro, ali nenaobražena, prosta čovjeka, koji će joj motiku u ruku tisluti, da kopa ! — kliknem još više ogorčen poslije staričina razlaganja. — Denka, ako je i siromašna, naći će uvijek sebi dostojna muža.

— Ne, ne, čekajte. Mlad ste, istina, ali sad ste već na velikim školama, pa vam mogu reći. Denka nema nikoga svoga, ona je bez obitelji ; na nesreću umrla je prije tri godine njezina majka, koja je nije mogla pred svijetom priznati, — bila visoka, ugledna gospodja. Imutka nije imala, sve je bilo od njezina supruga, nije dakle ništa mogla za nju činiti. Već iz samostanske škole morala ju je prije vremena uzeti i meni, svojoj dalnjoj rođakinji i prijateljici, predati. Iz početka davala je nešto pripomoći, ali sada već nisam godine i godine ništa dobila. Što ćete dakle ? A ja sam stara, ujedamput dodje smrt, kud će sirota ?

— Ta radije u službu, nego li ovako !

— O, radije sam svoja gospodja u najgoroj kolibi, nego li tuđji sluga u najsajnijoj palači. Nije — nije dobro ometati tuđe pragove.

Gospodja Barbara nije me naravski mogla uvjeriti. S Denizom nisam više te večeri o tom razgo-

varao. A i poslije rijetko se medju nama povela o tom riječ. Ona kao da se ugibala tome. Očito joj nije bilo drago o tom misliti, kamo li govoriti. I ako se desilo, da se je poveo razgovor o tom, razabrao sam, da je njom posve ovladala neka apatija, neko prepuštanje same sebe tečaju valova, što ih je život donosio.

Godinu dana kasnije nisam je više zatekao u Dragoslavcu. Bila je pošla замуž po volji gospodje Barbare.

I doživio sam, da sam vidio onu istu malu ruku, koja mi je tako majstorski odsvirala Faustov vals, — onu istu ruku, kako u žegi i zapari zamahuje motikom i okapa kukuruz uz seljaka, duga i suha, s tupim izrazom u koštunjavu licu pod uskim čelom i gustom plavom kosom.

— Denizo, pak vi i to ! — kliknem bolno.

— Nema više Denize, ja sam sada Denča ! — otpovrne s gorkim smiješkom. — Ne žalite me stoga ; nije u tom moja nesreća. Ona . . . vi znate, gdje je bila i kako.

Pa ipak, i tu je život svoje učinio, gotovo odnio Denizinu bijedu.

Vidio sam je, kad mi se činila sasvim sretna. Nosila je na grudima rumeno, zdravo, pravo seljačko dijete — svoje prvorodjenče.

NOĆNI ZAPISAK IZ DOMA.

Mekana topla noć bila me odvabila napolje. Tiho se odšuljam iz kuće. Ni psi ne zamijetiše, da sam izišao. Tek gore u vrhu stare ogromne lipe u bašči mora da me je očutila nekakva ptica, javila se sanelo i zalepršala krilima, udarivši o granje. Inače je sve bilo uspavano i tiho. Veliko lišće visokih sunčanica na rubu prve table u vrtu sasvim je poklopljeno i skvrčeno visilo k zemlji. Čisto mu se čutio san. Iz trave titralo tek slabo javljanje malog nekakvog života, zujilo kao lahorom dotaknuta žica ili struna. Isto tako iz grmlja i lišća nešto šuštalalo tek kao fino — fino baršunasto gibanje. Onamo iz nutarnjosti starih zidina dvora i drugih zgrada od časa je do časa štogod zaštropotalo — muklo i opet neobično jasno, kako se po danu nikad ne čuje. Iz daleka, ne iz obližnjih sela i selišta, možda čak onamo s trećeg ili četvrtog brijega dolazilo lajanje, zavijanje i tulež pasa, ili su možebiti bile lisice iz brda.

Crna tmina sve je zahvaćala. Sve se u njoj utapljalo i gubilo svoje konture. Trebalo mi je oko nekoliko časova, dok se privikne toj tami i da se bar nekako raspozna. Ali zato na nebu! Ondje se sve sjajilo i bijelilo od bezbrojnih zvijezda. Mliječna se staza sva razastrla i bijelila se u onim silnim visinama kao jesenska magla u nizinama pokraj voda. Sjajna alem-zvijezda Vega baš mi je nad tjemenom, a dalje k zapadu začarava oko svojim crveno-zlatnim žarom bajno-brzi Arktur.

Gotovo žurno upravim korake dolje k livadama, da sa slobodna mjesta uživam divan vidik neba. I došavši onamo, morao sam taj čas da se sasvim predam onome velikom osjećanju i dalekom mišljenju, što ga u svačijoj duši izazivlje nebo i njegove zvijezde. Tako i dodje, da nisam odmah opazio, kako nisam ovdje sâm. Netko me zove, nešto podalje, obazrem se onamo i prepoznam prijatelja don Ivana Školjića, župnika iz Dalmacije, koji mi je došao na nekoliko dana u pohode. I on se udaljio iz kuće s istom namjerom kao i ja. U ovaj čas izgledao je nekako sav uzbudjen i zanesen.

— Zar i ti? — živo me upita i brzim koracima krene prama meni. — Ah, prijatelju, kakvi li časovi! Gotovo mi dušu osvjetljava objava beskrajnosti i vječnosti. Cijelo veličanstvo vaselene! Koji li ogromni, nedohitni ljudskom umu razmjeri i vremena i prostora! Ta već traci ovih najsajnijih zvijezda, nama najbližih sunaca, trebaju čitavih desetljeća, čitavih stoljeća, da prevale daljinu do nas, a ipak jure s tolikom brzinom! Davnim davno nestalo je ljudi, koji su po tom planetu hodali, kad je eno trak sa Mizara počeo juriti.

Moram priznati, da je prijateljev zanos brzo i na mene prešao. I dok mi se oko kao začarano vjesilo za sjajne trakove Vegine, prijatelj takodjer skrenu pogledom istim pravcem, da se onda zagleda u zvjezdište Herkula.

— Eto onamo letimo s našim suncem, — uzme opet glasno, ali kao za sebe, — onamo k zvjezdištu Herkulovu, pak pomisli, prijatelju, da kroz stotinu i toliko hiljada godina, od kada se počela na tom planetu našem micati ljudska misao, nije nikada zemlja ova, a s njom i misao, bila dva puta na istom mjestu svemira. Pak gledaj onu tanku — tanku maglicu, što dršće jedva vidno u istom zvjezdištu.

Ona govori duhu, da je tamo opet drugi takav svemir, kao što je ovaj mliječne staze, kome pripadamo mi s našim suncem i milijunima drugih sunaca, pa se i ondje bacaju po dubinama i ponorima beskrajnosti milijuni sunaca, kao što i u našem svemiru. A takovih svemira čuva vaselena bez broja !

I prijatelj je nastavljao, i mi se mišlju gubismo sve više i više u beskrajne dubine svemira, u neprekidnu raznolikost pojava. Čisto je poništena bila duša od ove veličajnosti nad sobom i gotovo joj stidno bilo od pomisli, kakve li malenkosti, kakveli ništetnosti mogu nju okupiti, osvojiti i toliko puta baciti dapače u ždrijelo zla.

— Gotovo tajinstveno prikazuje se sva ta beskrajna vječnost ! — primijetim, dok mi se pred dušu rivala sva ona pitanja, s kojima čovjek od zemana stoji pred tom zagonetkom i vječnom tajnom, da u isti čas oćutim svu veliku zahvalnost prama znanosti, toj najvećoj i najblagoslovenijoj svetinji i pomoćnici ljudskoj, kojoj slaboumna duševna patuljčad istina dovikuje „bankrot“, ali koja sve silnijim i pobjedonosnijim zamahom rastjeruje maglu neznanja i bijede.

— Crna noć, gluha noć, nijema noć — i kako li je nije nazvao naš delija — neznalica čovjek ! — uzme prijatelj. — A ono niti je crna, niti gluha, niti nijema. Naprotiv ! Njoj jedinoj ima čovjek zahvaliti, da se može mišlju približiti vaseleni, a srcem Neizrečenomu. Ona mu jedina rasvjetljuje put k nedostupnim daljinama, ona mu pokazuje neizmjernost, kojoj nema konca ni kraja, ona mu govori rječitije nego li išto drugo o veličanstvu Onoga, koji postoji i ravna tim beskonačnim svemirom, a postoji i ravna bez početka i bez kraja !

Uto se sasvim onamo na istoku počeo dizati mjesec. Najprije zarudilo nebo iza crnih šuma cr-

veno-sjajnim ognjem, koji je rumenim bljeskom otkrivao tamnu tajnu noćne šume i pokazivao pojedino stabalje, podajući časkom sliku silna požara. I kad se krnj mjesec uspeo već sasvim nad nebosklon, u jedan tili časak zadršće cijela noć tihim, neopredijeljenim plavušastim svijetlom, a iz tmina iskoče svakakve nejasne i blijedim svijetlom oblivenе prikaze i konture, iz kojih su plazile tanke, kao svila fine sjene, da se križaju u dugim linijama po srebrnobijelim talasima mjesečine, što su zalijevali i svu ravan i sve bregove.

Onamo k lugu točile su se iz stoljetnih dubova guste, duboke, sasvim crne sjene. Iz njih izidje najedamput nešto bijelo i hoda polaganim, kao navučenim korakom ovamo k nama sve bliže i bliže. U prvi tren pričini mi se, kao da je veoma visoko, i ne bih bio znao reći, što li je to. No onda brzo razaberem, da je kao ljudsko čeljade, što nam se primiče. I kako je bliže dolazilo, prepoznam seljakinju, kako odmjereno stupa. Gotovo ukočeno se držala i ravno preda se gledala. Kad nam se na kojih dvadeset koračaja primakla, prepoznao sam u njoj lijepu Janu, kćer stare vračarice Jalže, koju su seljaci dapače držali vješticom, zbog čega se i lijepa Janica nije još udala, ma da je već prije više godina to doba dostigla.

Premda smo stajali na posve otvorenom mjestu, ničim prikriti, ipak nas ona nije zamijetila. Krupne crne oči, zjenica još kao povećanih i pogleda nekako razrogačena, čisto su bile upiljene k travi i bilju, kud je prolazila i nad kojim je daleko od sebe držala u ispruženoj ruci nekakvu šibu ili stabljiku. Zovnem je po imenu, no ona kao da me nije čula. Jednako je dalje prolazila, sva udubena u promatranje tla i noseći svoj tanani stasiti struk čisto bez gibanja.

— Traži bilje za mamino vraćanje! — rekнем ironično prijatelju.

— Tako ? — odvrati mi sasvim ozbiljno prijatelj. I lice mu bilo uistinu nekako nategnuto od zanimanja, — česa li ? A i ja sam oćutio sâm u duši, kako je sva moja ironija nekako usiljena i kako me slabo brani od daha vječne tajne, što mi je uz dušu kao zatreptao i zabrodio, gledajući djevojku u njezinu poslu.

U toj tihoj sanenoj noći, prevučenoj sablasnom bjelinom mjesečine, u tom spokojnom titranju svijetla i polutamnih sjena, pod tim velikim objavama vaseslene na nebu, čisto se djevojka doimala kao strano neobično biće, tim više, što je bila zaokupljena poslom i mislima, što sežu u najdublje dubine nepoznatih i stoga toliko tajinstvenih strana života ljudske duše. I uistinu, dojam bio je tako čudesan i tako je oduzimao sigurnost duhu, da se i drugu mome i meni pričinilo u čas, kad ju vidjesmo, gdje se prignula k zemlji i otrgnula travu, kao da joj se šiba u ruci sasvim naklonila k biljci, što ju je uzela.

Nismo više izdržali ondje i vratismo se kući. Nad starim domom sipala se mjesečina, polusivi zidovi ljeskali se plavušastom bjelinom, na koju su crne omorike i jele bacale tamne sjene u svakakvim oblicima. Sav čar i opet sva tajna takove mjesečinom rasvijetljene noći ležашe nad dugom zgradom. Saneni mir objimaše sve u svom tihom zagrljaju. Razmjeri zgrade, zidane početkom osamnaestog vijeka, izričaju u toj polutami i u drhtavom neopredijeljenom svijetlu još više svoj zadah davnine i poezije prošlih dana, čisto kao da se iz njih dizahu sjene i uzdasi davno izginulih i smirenih pokoljenja.

Kao svaka gradnja, tako i gradjenje ove za onda u nas toliko neobične kuće ostavi za sobom pravu legendu. Moj prijatelj sjeti me toga, pak sam mu morao pričati. Sjeli smo na klupu pod pavlovnom u dvorištu, i gledajući na visok starinski krov i na sive zidove, počeo sam pričati.

„Prije stotinu i toliko godina živio ovdje — na tom imanju — u svojoj staroj djedovskoj kuriji od hrastovine posljednji potomak svoje obitelji. Bio lijep, naobražen, mlad, bogat, ali nikako se nije mogao odlučiti, da se ženi. Ni jedna od susjednih djevojaka nije mu se svidjela. Uto je vidio negdje preko granice krasnu djevojku, ali Njemicu i ne baš visoka roda. Kako ju je vidio, odmah se i zaljubio. „Ili ova ili nijedna !” — bio mu prvi usklik. I zbilja, on joj se skoro približio, za kratko otkrio joj srce svoje i zaprosio ruku njenu. Ali ona u prvi čas ni čuti o tom. Uzalud joj govorio slavne riječi o njenoj ljepoti i o svojoj velikoj ljubavi, uzalud prostirao pred njom dar za darom, — djevojka se ipak nije dala umekšati i čuvala je svoje srce, da joj ga ne otme, i stiskala k sebi svoju ruku, da mu je ne pokloni. No on nikako nije mogao odustati i popustiti. Jednako je molio i zaklinjao. Napokon se domisli ona. I kao u stara — stara vremena, dok su životinje još govorile i kneginjice polazile za pastire, a kraljevići za pastirice, ako su ispunili dane uvjete, tako je i ona privoljela molbi svoga prosca, ako ispuni uvjet. Uvjet je bio, da mora sedam godina služiti cara kao vojnik, i ako se poslije tih sedam godina vrati kući kao slavan junak, pak ako još uvijek bude na nju mislio i htio je imati za ženu, ona će poći za njega, a dotle će ga čekati, pa ma tko došao po nju.

Poslije sedam godina vratio se točno na dan i sat. Prvi mu korak bio do odabrane djevojke. Došao pred nju sa zlatnim kolirom oko vrata i donio velike časti i nakite, jer se je u bojevima silno odlikovao i bio priznat junak od cara i čitave vojske.

On jê sjeti na njezino obećanje. Ona se uzraduje, ali još ne privolje na udaju: Opet je stavila nov uvjet. Zahtijevala je, da prosac pribavi njezinu ocu.

i braći plemstvo, da mu budu jednaki, a i ona plemenita po rodu. Opet se morao vratiti u carsku službu, da zasluži plemstvo za njezin rod. Bio baš rat i on se u njem toliko odlikovao, da ga je car pitao, što želi i kakvu nagradu hoće. On izmoli plemstvo za rod svoje ljubovce. Vratio se veseo kući nakon opet sedam godina. Djevojka ga je još uvijek čekala i bila odbila mnoge prosce, ali ni taj put nije privoljela na udaju, već opet stavila nov uvjet.

Sad mu je rekla, da će biti njegova žena, ako sagradi na svom imanju dvor, dostojan takova junaka, kao što je on. I on, makar žalostan, što mu nije ispunjena želja, ipak se radosno prihvati gradjenja. Sedam godina trajalo je zidanje, jer domaći ljudi nisu bili dosta vješti, pa su morali doći majstori iz tudjine.

Kad je bio dvor dogradjen, pristane djevojka na svadbu. Bili su sjajni gosti i veliko veselje. Mlada je sav svijet začaravala svojom izvanrednom ljepotom i svojim ljubaznim načinom. Nitko joj ne bi bio rekao, da je preko dvadeset godina čekala svoga mladoga.

Nekoliko dana trajalo veselje. Najprije se gostili kod njezinih roditelja. Onda se odvezla cijela kita svatova k njemu u novosagrađeni grad. Tu je još sjajnije i ljepše bilo. Napokon se razidju gosti: dvoje mladih ostanu sami.

I kad su bili došli u bračnu sobu, on je vine sav sretan i blažen na burne svoje grudi, ali u isti čas oćuti silnu bol u srcu, te glasno zajauče od muke i mrtav se sruši na pod pred njena koljena.

Sad uvidi ona svoj grijeh, što je tako dugo mućila vjerno njegovo srce i oćuti prst božje kazne. Silno se rastuži i od velike žalosti sunovrati se kroz prozor, te je ostala mrtva. Ali ni u smrti nije našla mira: vazdan hoda po gradu i svakomu se pokazuje,

tko se noću približi „crvenoj sobi“, u kojoj se nesreća zbila, radi čega ta soba i nije nastavana, ma da je u cijelom gradu gotovo najljepša. A kad je blizu kakva nesreća gradu, onda se nemirno šeće po svim odajama dvora, sasvim zavita u crno ruho, odakle joj ime „crna gospodja“.

Tako priča, što se obavila uz staru kuću, kao zimzelen uz stari dub. A što se tiče „crne gospodje“, znam, da sam od prvog djetinjstva morao slušati pripovijesti o njoj. Svaki čas se ova ili ona djevojka, dapače i mnogi od muške posluge zaklinjao, da ju je ovu ili onu noć vidio. Bilo je dapače gostiju, koji su bili čvrsto uvjereni, da su „crnu gospodju“ vidjeli. A dobro mi je u pameti, da je ta „crna gospodja“ bila vječnim izvorom šalama i strahovanju susjeda Kunteka, kojima je plašio spiritista magnificusa Radičevića, slobodoumnjaka suca Petrovića, a najviše Roderika Raca, dok još nije bio postao velikim županom. I sjećam se za sebe, da nisam kao dijete nikad smio u tmini zadržati otvorene oči, sve od straha pred „crnom gospodjom“. Poslije, dašto, minuo me taj strah, što više, kao dječak silno sam žudio, da mi se prikaže sablast, pa sam namjerice oko ponoći radi toga hodao po gradu od jednog kraja do drugoga. Istina — moram da priznam — bez svake zebnje nije bilo. Ta stare kuće — osobito ladanjski dvorovi — nisu nikad i ni za koga bez nekog tajinstvenog i stranog doimanja. Vječno kao da lebdi nad svakim starim domom strani zadah nedokučive tajne, što je nosi neprekidna mijena u ljudskom životu. I ne treba tek čovjek da misli na četvrtu dimenziju i da vjeruje Swedenborgu, a nije ni od potrebe, da je duša suviše ispunjena uspomenama na priče i bajke sujevjerna svijeta, — stari će dom i bez toga donositi nešto tajno, nešto nepoznato, pak sam siguran, da se i najracionalističnija

duša ne će tome oteti, pa ako ne će izgovoriti, to će barem oćutiti u sebi onaj poznati Hamletov usklik „Prijatelju Horacije, izmedju neba i zemlje ima mnogo toga“... i tako dalje!

I moj prijatelj tako je nekako ćutio. Nije se nikako dao na počinak. Sasvim ga je zaokupila i osvojila noć sa svim svojim čarom, što ga je nosila i u vrtu tamnom od dubokih sjena i u svijetlim ledinama i livadama i u uspavanom dvoru, gdje gdje rasvijetljenom plavim i srebrenastim trakovima mjesecine, gdje gdje tamnom i crnom od kutova svojih i uglova, iz kojih kao da je na očigled rasla bajka i priča, — a opet kao da su se dizale i sjene velikih tajna drugoga, našima ćutilima nepristupnog svijeta.

Već se i mene i moje duše hvatao isti čar i isti tajinstveni dojam, kao i moga prijatelja. Nisam ni ja više mislio na postelju. I bez dogovora zakrenusmo u bašču, medju duboke i guste sjene staroga stabalja.

Bez riječi prolazasmo. Nismo smjeli glasnim govorom prekidati daleki, gotovo svetački mir i tišinu, u koju se tek spuštao neprekidni jednoglasni zov ćuka iz šumice nad vrtom i kojiput — kojiput kao za odgovor pokrik sove nalik smijehu negdje sa kojeg krova ili sa vrška lipâ. Iz trave dizao se opojni miris nekakova cvijeta i zrak bio je na daleko njime isprecijedjen. I uza nj su kao brodile uspomene iz nekadašnjih dana, čisto se pokazivale kao niti, što vežu dušu uz rodjenu grud.

Mjesec se bio daleko već prema zenitu uspeo, na istoku izlazile zvijezde Orionova zvjezdišta, pak krasili nebo crvena Beteigeuze i sjajni Rigel; na krajnjem istoku već začelo bjelinom drhtati — kao svitanje, a nas dvojica još uvijek ne mislimo na počinak. Sva čarna tajna noći čisto nas je obajala, i nije više bilo za nas u njoj ukočenog negibanja.

— naprotiv kao da su nas obujimali i hvatali dragi, mekani i prelesni naručaji iz njenih tmina i sjena — i kao da nam je bajna noć slatkim, milim šaptom povjeravala sve svoje otajstvo, svoj sakriti život od onamo neponjatno dalekih sunaca, od srdaca ljudske duše, što najvole svoje kucaje, svoju ljubav njoj povjeravati, do ovamo ovoga nepoznatog šuštašnja i gibanja po travi i u granama, iz kojeg kao da ipak izlazi velik uzdah čežnje i ljubavi k životu i nastavljanju njegovu.

I iz bašče uspesmo se k brdu. Tu je na najvišem vrhu u davna — davna vremena bilo groblje. Voda kišnica, što jednako ispire zemlju i odrunjuje grude, iznosi iz dubine stare kosti negdašnjeg života, što su prosipane po brijegu. Teško je dva koraka stupiti, da ne bi noga u travi nagazila na crijep lubanje, ili na djelačak čeljusti s krasnim jakim zubima barbara, ili na polomljena rebra i lopatice. Kao dječak nisam ovaj brijeg volio tek poradi divna vidika na čitav kraj, već mi je više bio drag upravo poradi toga svog nekadašnjeg groblja. Tajinstvenost me začaravala i toliko puta zavela, da sam išao otkapati zemlju i vaditi lubanje, — sve u nadi kakove objave, kakova saznanja.

Nismo se ni sada mogli oteti nekomu stranomu i gotovo plahomu dojmu, što su ga činile među travom razasute kosti, kojih je takodjer virilo iz žuto-crvene zemlje na obronku brijega i po njima se lijevala nježna svjetlost mjesečine, dršćući i sva neopredijeljena, tako, da kojiput nije izgledalo, da je ova ili ona čeljust na miru i u pokoju. Taj neobični dojam još se više sudarao s dojmom na pravom groblju, jer i onamo k brijegu, što se na drugoj strani ravnice diže, stoji stara crkva; a oko nje cintor, i opet onamo k istoku kaže se visok toranj obližnje župne crkve, a do njega vidi se i sad u noći velik

križ, što je usred župnog groblja. I jedno i drugo mjesto leži čisto obavito svojom crnom tugom, tamnim svojim pričama i onim vječnim mirom i prestankom, što je smirio tolika i tolika koljena ljudi. Ma da je srebrenastim velom svoga svijetla pokrila mjesečina i jedan i drugi kut, opet otidje kao da je sjena uz sjenu, i mi je ovamo u daljini razabiramo ili bolje rečeno — osjećamo. Velika tajna smrti, sva njena tragika i opet sva njena veličajnost u životu pojedine pojave, kao da je pristupila do nas. Njen hladni zadah i njena strašna grožnja gotovo je brodila oko nas i kao da nam htjede svoju vječnu prisutnost i neprekidnost pokazati, jer onamo u djetelini kod šume začuje se užasan pokrik mlada zečića. Bila je ogromna sova, što ga je pančama ulovila.

Obojica pohitismo onamo, da spasemo mlad život, no bilo je prekasno. Zlovoljni spustismo se niz rub šume. Nismo možda učinili još ni deset koračaja, kad nas zaustavi tih razgovor dvoje čeljadi pod hrastom, što je na okrajku šume širio svoje guste grane. Pred njim nisu nas mogli opaziti. Bio seljački momak i mlada djevojka. Brzo sam ih prepoznao. Bili su iz najbližeg sela za brijegom. I znao sam njihovu povijest, — povijest običnu u svijetu sirotinje, ali ipak povijest lijepu i vrijednu radi velike ljubavi, koja ju ispunjala i zavezala njihov život. Bili i on i ona iz siromašnih kuća. Nisu s toga mogli još misliti na svadbu. Svu svoju nadu postaviše u rad, u svoje zdrave i mlade ruke. On je zato išao u Zagreb tražiti posla. Ako ga nije svakiput našao na njivi i vinogradu, on je išao u tvornice ili kudagod, samo da što god zaradi i onda ponese u subotu kući. Često nije u tjednu izdržao do subote, pak bi i druge koje večeri preko noći pojurio gorom domu, samo da vidi nju — svoju odabranu djevojku, a zorom se vraćao u grad na posao. Tako je zacijelo

i sada bilo. Iz pridušena razgovora se razabralo, da su na rastanku. Kod toga istina nije bilo ni suza, ni plačna govora. Mirno stajahu dosta podaleko jedno od drugoga i razgovarahu o poslu, što ih sutra čeka. Sva nedoručena čistoća ljubavnih prigoda našeg seljačkog zagorskog svijeta strujala je iz ovog ljubavnog ročišta u isti čas, kad se u drugu ruku odavala iz snažnih i čilih pojava sva snaga i sila zdrave i nepokvarene prirode. Skrenuli smo s puta, samo da im ne povrijedimo tajnu čistu i djevičansku. Morali smo zato čak onamo k selu. Ondje još ni u jednoj kući nema luči, ali ipak — gdje gdje već se budi i pomiče posao. Nestajalo je tajnovitosti. Dnevni se život povraćao i njegove radosti i njegovi trudovi.

A prolazeći pokraj posljednje kuće jedino rasvijetljene nehotice se ogledamo prijatelj i ja onamo k brijegu i njegovu groblju, ali smo se u isti čas morali obazreti, jer je iz kuće dopro sitan glas kao novorođenčeta. I zbilja : seljaku Ivici po sedmi put donijela žena Bara sina.

Sve naše noćasnje misli otprhnuše netragom pred tim novim životom !

PRIČANJA STARE ARTIJE.

I ma u mene sekretar još iz doba moga pradjeda. Mobilija je to iz nekog ekzotičnog drva crvenkaste boje. Prednje strane urešene su tankim korintskim stupićima od mahagonija, a vrata su u glavnim poljima nakićena uložnim rokoko-sličicama. U dubokoj nutrinji imade bezbroj odjela, odjelaka, pretinaca s galerijama i bez galcrija, — a ima i tajnih ladičica s perima na poskok.

U tom ormaru krije se sav ostatak života, ustaljena u pismu, od onamo sredine osamnaestog vijeka do ovamo tek nedavno minulih godina. Barem pet koljena ostavilo je tu tragova svome bivanju. A nisu tu sahranjeni nikakovi znameniti obiteljski dokumenti, ni parnički spisi, još manje zapisnici ili komputi gospoštinski ili urbarski popisi. Tu ima samo pisama i papira, što se odnose na sukromni život ili bolje, što sežu u one strane, koje su daleko od posla i zvanja, a glavno su ispunjene prijateljstvom, ljubavlju, drugovanjem i zabavom. Čitava je to riznica davnih i dragih uspomena, čuvanih iz djetinje ljubavi od koljena do koljena.

Nalaze se tu i dnevници i koledari i memoari — i skromni lirski izljevi i sva sila listova, počevši od latinske korespondencije pradjeda, djeda i oca, pak francuskih, njemačkih i hrvatskih dopisivanja gospodja, do čestitaka pisanih nesigurnom djetinjskom rukom k raznim imendanima i rođendanima.

Ima tu takodjer isprešana cvijeća medju papi-
rima starijim od sto godina, ima malih pastel-portreta
s napudranim glavama, tajno privitih tajnome listiću
s djevojačkim naslovom koje prababe ili pratetke,
ima onda na pô poblijedjelih dagerotipa i požutjelih
fotografija ljudi s još poznatim imenima, a još više
s već nepoznatim imenima : — ima bezbroj snopića
sitnih pisamaca svezanih unakrst u svilene tanke
vrpce. Zatim se odmah redaju stare plesne poziv-
nice zagrebačkih biskupa i hrvatskih banova, kazina
i narodnih čitaonica, uz čitave svežnje tiskanih
pjesama prigodnica iz ilirskog doba za plesove mladih
Ilirkinja, — a sve ovo pomiješano s mnogim i mnogim
osmrtnicama i s dugim latinskim, njemačkim i ilir-
skim posmrtnim odama.

Ta — velim — cijela riznica blaga za izučavanje
duha, srca i običaja davno izginulih generacija, a i
netom smirenih ljudi. Veoma volim otvarati taj se-
kretar. Zacijelo nije nikada prošao ni jedan boravak
u rodjenom domu, a da ne bih pristupio k staroj dragoj
mobiliji i da se ne bih morao gubiti u snatrenju i gle-
danju minulih dana i njihovih ostanaka, da uz to
osjećam odasvud svu tajinstvenost, svu zagonetku —
gotovo cijelu neponjatnost, što čini kratak vijek
jednog ljudskog bića.

* * *

Još gotovo kao dijete bio sam najsretniji i naj-
zadovoljniji, kad sam smio da budem ili s ocem ili
s majkom, dok bi išli otvarati ormar i u njem što god
tražili. A čisto nezaboravan mi je onaj čas, kad mi je
majka nakon mnogoga i dugoga moljakanja povje-
rila ključ i dopustila, da smijem pregledati papire.

Uronio ja gotovo u to more pisama. Od rana
jutra do kasne noći ostao sam pred ormarom, jedva
jedvice i teško polazeći k objedu, nakon što me je

inoš morao dva tri puta zvati. Ta — toliko sam toga našao ! Ne ću prevršiti, ako kažem, da mi je vijalo iz tih na starinsku pisanih slova, iz tih modro-sivih i žuto-bijelih papira ne samo dahom ljubavi, milinom nekadašnje kuće i obitelji, ne samo mrzlinom neprekidne prolaznosti, nego takodjer tragikom i zlom sudbom, koja goni hrvatskoga čovjeka već od toliko vijekova. Našao sam tu list, gdje se djedu s očeve strane priopćuje kao sasvim mladu čovjeku, da mu je otac sa najstarijim sinom pao u Njemačkoj protiv Francuza ! Našao sam opet listova, gdje se vidi, koliko je progona trpio djed s majčine strane, jer se nije mogao ni htio uznijeti za komisare cara Jozefa ni za bana Balašu. Opet drugi mi list pripovijedao, kakva su teška vremena bila za vrijeme Napoleonovih ratova i koliko je trpio i jedan i drugi djed, što je jedan stajao u sumnji, da je prijatelj Francuza, jer je na svom malom imanju kraj Karlovca primao u kuću francuske časnike, a drugi — jer je čitao Voltaire-a. Ah, — a tek poslije !

Već mi je dogorijevala svijeća, kad se još uvijek ne mogoh odijeliti od stare mobilije. I tek u posljednji čas zapne mi oko o pretinac, što ga prije ne opazih.

Dotaknem ga se i pri tom slučajno udarim o tajno pero, te iskoči napolje tanka ladičica, u kojoj je ležao svešćić pisama, čvrsto svezanih pobjedjelom modrom vrpcom iz atlasa.

Ni po rukopisu ni po imenima, a ni po „milieu-u“, što je iz pisama izlazio, nisam mogao ustanoviti, čija su pisma i na koga se odnose.

Iz čitanih listića pričala mi se čitava povijest jedne ljubavi.

A vijalo to iz ovih požutjelih stranica nekom vanrednom nježnosti, tihim, neobično istančanim čuvstvovanjem, tako da sam prestao čitati tek onda, kad mi se svijeća ugasnula, pak tada pohitio po drugo

svijetlo i nastavio čitanje. Moje veliko zanimanje bude još veće, kad mi iz jednog od posljednjih listova ispade sitan okrugao pastel-portret u usku srebrnu okviriću. Bila je sličica divne ženske glave, po frizuri i po daleko izrezanoj bijeloj toaleti s pasom pod njezima iz početka devetnaestog stoljeća — iz „empire“-doba.

Čisto sam se morao zagledati u prekrasno lice. Nije bilo kakove klasične strogosti i pravilnosti u crtama. Naprotiv, nešto neopredijeljeno, nešto kapriciozno i djetinjско odavalo se iz na pō ovalna okruglastog lišca s velikim tamno-smeđim okruglim očima. Ustanca — nabačena — sitna i puna — složena su bila u drag smiješak. Nosić se nije odlikovao ni ravnom grčkom linijom, ni zavojem južnih oplemenjenih rasa. Nasuprot malo — malo — kao fina duhovita „caprice“ — stršio u vis, ali i bez svakog traga barbarštine, što više, podavao je licu također i plemenitost, dražest i otmjenost. Dapače divno se skladalo ovo sasvim neklasično lice s klasičnom frizurom svojega doba i sasvim je iznosilo svu onu dražest, onaj posebni čar, što su ga svojom nošnjom imale žene doba „directoire-a“ i „empire-a.“

Gotovo grozničavo ponovo sam se dao na čitanje listova. Što više, uzeh bilježnicu, da bilježim svaki redak, što bi mi se svidjao. Listovi su bili pisani ženskom i muškom rukom. Bilo i istrvanih zapisaka i umotanih ruža i drugog cvijeća. Iz samih zapisaka i iz listova nije izlazio nikakav rasplet ljubavi, bila tek — rekao bih — kronika ljubavne sreće i njezina trajanja. Tek to, što sam naišao na listove i njezine i njegove u jednom istom svežnjiću, sakupljene i složene nekom privrženosti i vjernosti, činilo je, da sam morao misliti na nešto žalosno i tragično. Zašto sam tako mislio, opet ne bih bio znao pravo kazati. I makar nisam bio ni pisac ni pjesnik, meni ipak

dodje na um u prvi mah, da bih iz ovih fragmenata sadjeljao i sastavio novelu. Ali brzo sam se uvjerio, da ne bih u umjetnoj noveli mogao uloviti svu istinu i sav život i sve ono titranje i treperenje osjećaja, što se nalazilo u dokumentima samim. No odbacujući tu ideju — nisam odbacio veliko svoje zanimanje, i — sad još nakon tolikih godina živo mi je u pameti, kako sam bio sav razigran, sav nervozan dane i dane, vječno kolebajući, bih li pitao majku, je li njoj štogod poznato, a uz to sam tolikoput uzimao svoju bilježnicu u ruku, da čitam ispisane odlomke iz listova i zapisaka.

Prvi je list po kronologiji — njegov na nju. Tu joj piše: „Kad te susretnem, dušo moja, — i uronim željne poglede svoje u dublinu tvojih sjajnih očiju, zaboravljam sve ostalo, za mene uistinu prestaje sav ostali svijet, a ti si mi u taj čas sve — sve, — i nije me briga ni za što na svijetu, nego da mi iz milih tvojih očiju govori tvoja ljubav, da sam u milosti kod nje i da za mene gori i plamti. Kud ću dakle misliti još na to, prati li neznano čije znalično oko moje poglede? Još manje mogu da sebi stavim pitanje, kuda vodi naša ljubav i je li dozvoljena? Zar ću dopustiti, da budem u takav i za mene toliko veliki čas tek isto, što moj susjed na lijevo ili susjed na desno, koji odmah misli na pravilan i koristan rasplet, — ja da budem takav, koji u onaj tren nisam ništa manji nego što je sam Zevs na svom Olimpu — u svom nebu, — sav u beskrajnom titranju i talasanju vječnoga blaženstva pod sjajem i zrakama vječne ljepote. I onda — kad mi se vineš oko vrata i položiš svoju krasnu i prekrasnu glavicu na burne moje grudi, kako da ostanem hladan sudija ili pokoran rob ljudskomu zakonu — ja, koji sam u taj čas sav Olimpljanin? Ta moja ljubav ne bi bila pravom ljubavlju, da bude sve onako, kako obični ljudi

hoće. Ali pusti ih — ne slušaj ih ! Čemu kvariti sebi ljubav svoju i njezine časove — i onako uvijek prekratke ! S toga te zaklinjem — pusti sve i slušaj samo kucaj svoga srca. Mogu bogovi poslati proti nama i najveću bijedu, mogu ljudi i najgore činiti, jedno nam ni bogovi ni ljudi ne će više nikad moći da otmu, a to je — da proživjesmo časova, kakovih je dosudjeno doživjeti najrjedjim smrtnicima — ah, — ta i samim bogovima rijetko se zgdja slična sreća ! Ah, — kad mislim na one naše šetnje po uskim puteljcima tamne večernje okolice i kako nam oči nisu ćutile, da nema na nebeskom svodu ni sunca ni mjeseca, jer su se gubile u dugim — dubokim skupnim pogledima, kako ti je hladna ručica drhtavo, a ipak pouzdano počivala u mojoj desnici, — ah, kakve smo drage i vjerne riječi jedno drugome šaptali ! Neka ne bude nikada inače !”

U ovom listu nema ni potpisa njegova. Ni u drugom pismu nije potpisan, a nije naznačeno ni doba. Tek kao nabačeno ili bolje rečeno — kao izravan izljev osjećaja u srcu piše joj na istrgnutoj artijici : — „Što se žalostiš, dušo ? Tjeraš od sebe svaku nužnu misao, — tjeraš svaku brigu, kao što i sunce tjera magle, što se dižu iz nizina i iz bara. Ta nisi li i ti sunce, sunce mojoj duši, mojoj ljubavi, mome životu ? Bez tebe bio bih kao krajina vječne zime ! A žalost tvoja i brige tvoje ne dolaze li iz onih niskih strana tvoje okoline, nad kojima tako uzvišena stojiš ? Budi moje veselo, bezbrižno dijete, kakovim te najprvo upoznah. Pak i misli na onaj čas. I onda moraju nestati tvoje brige. Ta znaš dobro, kako nisam htio da te upoznam, — kako sam se ugibao svakome susretu. Bilo je toliko nježnosti i čistoće u onome tek gledanju i divljenju, što ga izazivala u meni tvoja krasota. I mislio sam u sebi, što bih napokon postigao ? Činilo mi se, da su nam putovi naši posve odijeljeni,

a nisam onda htio ni želio, da ono nježno, tanko, gotovo platonsko čuvstvovanje izlažem običnomu raspletu proze sa zaglavnim kapitulom vjenčanja baš kao u novelama i komedijama za familije, meni toliko zazornim. Ili da bih se bio sastao s pomišlju na pustolovinu? Ne — ne, čutio sam i znao sam, da bi svaki dah uzbudjene požude povrijedio tvoju angjeosku pojavu. Pak sam i u rat otišao, gdje me je mogla dočekati smrtna kuglja, a ipak se nisam s tobom upoznao prije, ma da sam znao, da i u naj-ljućem kreševu i u najgušćoj vatri ne će tvoja slika minuti ispred mojih očiju, niti će moja ljubav jenjati. Pak da poslije toga još možeš vjerovati, da nisi za mene svetinja, u koju ne smijem da dirnem, — gotovo ni dahom ne smijem da dirnem? I sve sam ti to rekao u prvi čas, što te upoznah. A kao onda, tako i sad mislim i osjećam. Oh, budi opet moje dobro i veselo čedo — i opet mi razblažuj dušu svojim dragim kao srebro zvonkim smijehom“.

Na listiću s isušenom ružom, prilijepljenom o vrh papira, piše mu ona: — „Pod znakom ruže pišem ti ove retke! Dakle — pst! — i nikome ne pripovijedaj, niti pokazuj. Izišla sam bila danas poslije podne u bašču — i tamo nadjoh na veliko svoje čudo — još ovu ružicu. A Božić gotovo pred vratima! Nije li to kao nekakav znak? I u to doba godine za nas još cvatu ruže! Pak da onda nije, da i sami bogovi hoće, da se ljubimo, i podupiru našu ljubav! Uistinu, otrgla sam je s pravim žarom i velikom radosti. Ona neka bude glasnikom vrućega moga srca, koje samo za tebe kuca i tim kucajima odmah broji trenutke, koji nas još dijele. Nikako ne može i ne smije da bude, da se dulje ne vidimo. Ovaj listić šaljem ti po sasvim pouzdanom čovjeku. Stoga i ne čekam drugoga odgovora, nego da ćeš me sutra u pet sati poslije podne čekati kod hrasta na putu

k našem vinogradu. Ja ću moći umaknuti od kuće, jer je otac otputovao u Varaždin, a majka ide k tetki Justini, kamo mene nikad ne uzimlje sa sobom. A mislim --- mjesec izlazi mnogo kasnije. Oj, kako se veselim, da ću te opet moći vidjeti, opet ogrliti svoga junaka, — moga miloga, dragoga, jedino ljubljeno- noga Ivana ! Tvoja za uvijek — tvoja Lujza”.

Opet je onda njezin list. Piše mu : — „Već je ura ponoć najavila. Svladala sam svu grozu i sav strah, što ga nose zvuci sata, kad se dvanaest puta oglašuje -- i pohitila k stoliću, da ti pišem i da ti se javim. Sad je u cijeloj kući dubok mir, ništa se ne giblje ništa se ne javlja. Morfej drži sve u svom naručaju, pak po tom mogu to slobodnije i bezbrižnije da se predajem svome veselju, što ga imam, kad sam ovako barem u duhu s tobom. Ah, — u duhu samo — — ! Kad ćemo opet biti uistinu skupa, kao ono posljednji put ? Sretno sam onaj put došla kući, ni od koga opažena. I onda se mogoh prepustiti sasvim svojim mislima, koje su dakako kod tebe boravile, a pred dušom mojom brodila je opet sva sreća i raskoš, što su je pružili skupni časovi. Čisto sam ih ponovo proživljavala. Ponovo gledah sjajnu večer i one sjene i šume, ponovo slušah tebe i svaku riječ dozivah u pamet, ponovo lebdjela je nada mnom sva poezija, što ju i ti i ja čutismo dolje kod potoka. Ah, — da ne bi nikad morala ova sreća prestati ! Ne, — ne boj se, — ne ću ti doći s maminim i tetkinim pripovijestima. One te ne poznaju. Ne znaju, kakav si i junak i čeličan i dobar ! Tek — nešto je majka pripovijedala, čula je, veli, da je opet rat pred vratima... Kod toga moram da strepim. Ne ljuti se. I priznat ću ti, da sam svu večer plakala, jer je i otac dobio sličnih glasova. Ivane, moj mili, jedini Ivane, što će od toga biti, što od naše ljubavi ? — Ne ljuti se, ali ipak je to grdan oblak nad svijetlim danom naše

ljubavi, taj vječni memento, da ćeš otići i ne ću te tako skoro imati. Bože, — dalje i ne smijem misliti ! Eto, tako moraju da mi dodju misli, po kojima izlazi, kako bi najljepše i najbolje bilo, da se ostaviš vojništva. Ah, — vidim te, kako se ljutiš i kako ti se mrči čelo, ali — kud ćeš, — kad te toliko ljubim, pa ću trpjeti paklenske muke, dok te ne bude kraj mene. Svakako nastoj, da što prije opet dodješ k našem hrastu, da me umiriš i da iz tvojih usta čujem, što me čeka.”

Zatim dolazi pismo, upravljeno prijatelju njegovu, koji je valjda poslao i skupio sva pisma. Piše mu: „Ti se na mene ljutiš, što u ovako ozbiljno doba nisam kod regimente, naprotiv tražim opet dopust. Ne možeš nikako da svedeš to u dostojnu svezu s vojničkom časti. Prestrog si, prijatelju ! Da si na mom mjestu, uvjeren sam, i ti ne bi mogao drugačije da radiš. Nema ga pod suncem, da ne bi bio isto takav u mojim prilikama. Ah, — dobri moj i mili prijatelju, da znadeš, kako sam sretan ovdje ! Zato će baš od mene to više i muževnosti i junaštva trebati, nego li od ikoga drugoga u cijeloj regimenti — ta u cijeloj vojsci, kad trublja zatrubi i pozove u boj. Što li ne ću morati ostaviti — ! Ne psuj me dakle, jer ja ipak ne ću da otpašem sablju i ne mogu ni pomisliti, da se ne bih i nadalje borio za slavu i moć zastavâ svoga cesara i kralja. Ali čini mi se i nadam se, da još nije sve onako, kako mi ti pišeš. Do rata ne može tako brzo doći. Stoga te usrdno i žarko molim, da govoriš s pukovnikom i izradiš, da mi bude dopust produljen na dulje vremena — najdulje, što je moguće ! U slučaju rata — naravski — dolazim taj mah. Hoćeš dakle ? Ah, što pitam, — poznajem dobru tvoju dušu. Istom pak, ako ti kažem, zašto mi je toliko stalo do toga dopusta ! Sve ću ti povjeriti. Znam, da već pogadjaš. Nu nemoj misliti, da je to onako nešto kao kakova garnizonska ljubav. Oh,

prijatelju, — ti me poznaješ i dobro možeš znati, da nisam podoban i sposoban za takvo što. Baš zato znat ćeš po tom, da ljubim silno i ozbiljno. Ni jedan čas nisam sumnjao, da se tu radi o mom cijelom životu. Ali sjušaj me ! Sjećaš se, kako sam ti pisao prije dvije godine, kad sam ono bio kod kuće, da sam vidio u svom susjedstvu prekrasno mlado čedo ? Za cijelo nisi zaboravio, jer je već onda svaka moja riječ odavala moju ljubav. Nije medju nama došlo poslije nikad do govora o tom, jer su nastale ratne prilike, ti si morao u Italiju, a ja u Njemačku, a može biti još i s toga, što ti i nisam imao što pripovijedati, jer — otišao sam bio odavle, a da nisam ni upoznao ljubljeno biće, a nisam upoznao, jer — čudnovato, ali je istina — ja i nisam želio ni nastojao, da se s njom upoznam. Uvijek si mi se podrugivao, da sam platonik i nikad nisi htio da razumiješ ovu stranu moje duše, gotovo nisi htio pravo ni vjerovati, a ja ipak — uživah i bijah sretan tek od gledanja, čisto obožavah ljepotu mladoga čeda, a nisam ni jedan korak učinio, da se približim toj ljepoti i da je osvojim, — što više, odoh u rat, sav plamteći od krasote, što mi je vječno pred dušom lebdjela, — a nisam se s njom upoznao !

Poslije rata opet sam išao kući. Može biti je mnogo i uzroka i povoda tome bilo, što sam jednako želio, da se nagledam divne svoje susjede. Zacijelo, zanimao sam se mnogo za nju. Ostavih je kao petnaest-godišnje djevojče, pak si neprestano stavljah pitanje, kakova li je sada poslije dvije godine. Znao sam, da je onda gotovo još nitko i nije opazio kao odraslo djevojče, a sad — zebnja mi strujila tijelom, kad pomišljah, nije li već tko tako sretan, te se smjestio u srcu mlade djevojke.

Nesmiem, da Ti u listu štogod točnije naznačim i kažem o njoj i njenoj obitelji. Ta znaš, kako dan

danas nije sigurno. Zato ti ne ću moći da priopćim ni njezino prezime. Tek kazat ću ti, da je lijepa kao angjeo — kao božica iz elizejskih strana. Da znam onako lijepo i dobro opisivati, kao tvoj najmiliji pisac, koji nas je svojom divnom povijesti o mladom Wertheru tako često znao uznijeti, ili da imam onako pero u vlasti, kao što ga je imao moj najmiliji pisac, kad je opisao ljubav Pavla i Virginije, ja bih pokušao, da ti opišem božicu svoga srca. I onda bi vidio, da nisam zapao u obične hvalospjeve zaljubljenog čovjeka, i da nisam uskliknuo tek običajnu frazu, kad ti rekoh, da je lijepa kao božica! Ah, — da ti mogu riječima naslikati svu njenu ljepotu i dražest. Ti bi mi posve dao pravo, što se ne mogu odovud odijeliti.

Upoznao sam se s njom odmah prvih dana, kako dodjoh kući. Gotovo sveo nas udes, sudba, što li, svakako nešto, što je pokazalo, da je tako sudjeno i da mora tako da bude. Jer ništa nije bilo uvjetovano ni u njenom ni u mojem životu, da se susretnemo i tako brzo upoznamo. Naprotiv — sve je tako bilo, da se ne bismo trebali ni mogli upoznati. Njezin otac sasvim je odijeljen od krugova, s kojima ja imadem sveza. Čovjek je čudak, te ne može da vidi carsku munduru. Govori se, da je prijatelj Francuza, da ima dapače sveza s pariskim i talijanskim iluminatima. No ja ne vjerujem, premda je istina, da mene ne pušta preda se, što mi je otac carski general i što sam i ja carski časnik. A ja sam htio da dodjem pred njega, jer — htio sam mu otvoreno kazati, da ljubim njegovu kćer i zamoliti ga za njezinu ruku. Ali on ni da čuje! U ostalom — Ti me poznaješ — za mene to nije nikakva zapreka. Poslužit će mi i to, što ga ne trpe svećenici radi njegova bezvjerstva.

Ali ja Ti pišem sve onako, kako mi što dodje na pamet. Pak Ti ništa ne ispriповjedih. Opet dakle — slušaj me! Nisam bio ni dvadeset četiri sata kod kuće,

kada doleti k nama stranjski inoš i sklapajući ruke k nebu uzme zvati mene, neka za Boga dragoga odmah dodjem k njegovoj gospodji, jer je mladoj gospodjici ujedared silno pozlilo. Naravski, nisam ga nimalo razumio i stao ga pitati, što hoće? No on ili me nije slušao, ili Bog bi ga znao, što je bilo: — stao još jače jaukati, moliti i napokon — jednostavno me uzeo za ruku i stao me vući sa sobom. Pustio sam se čovjeku, znaličan, što će biti. Napokon ti znaš najbolje, kakovi smo mi u našoj regimenti. Nikad se ne ugibamo doživljajima i pustolovini! Išao sam dakle za njim i dalje još dvije tri kuće uveo me u nepoznatu kuću, ali gospodski uređenu. Možeš misliti, kako sam bio i zadivljen i sretan i razigran, kad se nekoliko časaka poslije nadjoh u udobnoj i lijepo namještenoj sobi, a u sobi — na divanu smještenu opazim i prepoznam taj čas nju — svoju malu, obožavanu već dvije godine. Bilo joj je zlo, i siročće nije ni otvorilo oči, kada unidjoh. Preda me dodjoše i dvije gospodje, koje su isto kao i sluga s jaukanjem i naricanjem dizale sklopljene ruke prama meni, zaklinjući me, neka pomognem djetetu, koje je još eto na — tako reći prije nekoliko časova bilo posve zdravo i šalilo se, a onda ujedamput bez ikakva razloga palo u nesvijest. Pogodio sam taj mah, da se desila nekakva bludnja, po kojoj sam ovamo došao. Kažem, tko sam i pogodim, da gospodje traže liječnika i njegovu pomoć. One s užasom prime vijest, da nisam novi doktor, što je na stanu u kući mojih starih roditelja. A ja odmah skočim iz sobe, nakon što sam rekao, da ću taj čas doći sa traženim liječnikom. Tako i bude. Liječnika nadjoh kod kuće i dovedem ga odmah. Kad smo došli, bilo je mladoj gospodjici toliko bolje, da je došla k svijesti. Liječnik nije ustanovio ništa, što bi zadavalo brige. Kad me je djevojka opazila, očito se silno smela, no mo-

radoh da sebi priznam, da je to više bila smetnja od radosti i od udivljenja. Tako se ja upoznah s njom. Na žalost u kuću njenu nisam više mogao dolaziti, ali Ti znaš — kako je kod nas u Hrvatskoj. Ma da je ratno doba, kod nas se ljudi ipak nisu prestali zabavljati. Po tom sam imao nekoliko puta prilike, da se s njom sastanem. Kad smo se treći put vidjeli, više nismo jedno drugomu krili svoju ljubav!

No bogovi su milostivi zaljubljenima! Premda nisam mogao u njenu kuću, desi se u drugu ruku tako, da mi to nije ništa smetalo. Kažem Ti, kao da neki uporni usud sve tako udešava, da mi je sve u hasnu ovoj ljubavi. Pomisli, moji stari roditelji — osobito djeda — jednako su smišljali, kakvu će radost prirediti ocu, otkad je dobio red Marije Terezije i postao barun. Najzad se domisle, te kupe jedno imanje. A ovo imanje u neposrednom je susjedstvu s imanjem roditelja moje male odabranice. I tako ti se desi, da sam s divnim anđelom svaki dan, — dakako pod znakom ruže. Nitko pravo i ne sluti. Njena majka i tetka kao da nešto sumnjaju. Ali — do sada je sve dobro prošlo.

Je li sad jasno tebi, moj filozofe, za što moram da dobijem dopust? — Moram, moram, da ga dobijem, jer ja bez anđela svoga ne mogu više da živim, a imat ću još mnogo toga da uredim i udesim prije, nego što odem opet u službu. Da, — moja mala božica silom bi rada, da svučem carski kaput i otpašem sablju. Onda se svemu najboljemu nada. No ja znam, što mi je dužnost kao sinu slavnoga vojnika i nosiocu imena, koje se već tri vijeka proslavljuje na bojnim poljanama. Nemaj zato brige. Uostalom — znat ću ja u sklad svesti „svoju vojničku dužnost sa svojom ljubavi.”

Za ovim pismom dolazi njegov zapisak, istrgnut iz kakova dnevnika ili tomu slična. Eto: — „Nije

znala, da sam u blizini — gotovo tik do nje. Stajao sam za omorikom ispred dvora. Sjena me skrivala i bio sam posve siguran, da me ne može nitko vidjeti. Ona bila na altani, u prvom spratu. Mjesec ju je svu zahvaćao i kao sipao po njoj svoje plavo srebro. Bijela joj spavaća odjeća čisto se doimala kao plašt angjela na oltaru. Do nje usobi, pokraj širom otvorenih vrata na altani, radile su kmetske djevojke, — prele i pjevale uz to. Bila obična seljačka pjesma, ali od onih, koje se uz srce čovjeku viju i pletu kao bršljan uz stablo. Onaj čas sam shvatio, kako ima naš zagrebački gospodin biskup pravo, kad toliko hvali ove pjesme. Meni je barem bilo, kao da isto zbori pjesma, što ćuti i duša moja. I dugi čuvstveni akordi ronili su u svijetlu noć, koja je svakud drhtala i sanljivo se njihala u talasanju bajne mjesečine, od koje je sve primalo čudesni — sablasni lik. Čisto je nastajao pred očima mojima neki drugi svijet — dalek i sasvim stran svijet, u kom smo svi tek kao gosti. A gore na altani je ona — u svoj svojoj angjeoskoj ljepoti. Mile i drage joj oči skupa sa zvucima pjesme lete zamišljenim pogledom k dubokoj, nedoglednoj noći. A sjaj njihovih zjenica ne zaostaje za sjajem i krijesom zlatonitih trakova, što plove onamo od dalekih zvijezda ovamo do naših nada, naših želja i naših snova. Ah, — ja se nisam više mogao svladati, šapnuo sam njeno ime i izišao iz sjene. Drago se čedo lecnulo, no u taj čas zatitrao radostan smiješak oko usnica, a nekoliko trenutaka kasnije šaptom me zove dragi glas iz grma grabovine iza omorika. Srca se naša u dugu zagrljaju složila. Kako je dobra i draga bila! Ovakav jedan čas — i vječnost sreće je u njem."

Zatim je njezino jedno pisamce. „Vode se razlile — i špan je naš pripovijedao, da je baš najjača ustava kod tvoga mosta. Tako se bojim, da se ne

ćemo danas vidjeti, — možda i sutra ne? Ah, — kako će to biti? Zato se laćam pera (morala sam si sama oštriti i rezati, jer našega kasnara nema kod kuće), pa ti pišem! Znajući i sada, da se ne ćemo večeras vidjeti, još jače ćutim i osjećam svu ljepotu naših skupnih časova. Čisto mi je teško podnijeti misao, da se ne ćemo šetati našom krasnom šumom, pod sjenama starih dubova, gdje je sve tako tiho i mirno, da možemo razabrati i slušati kucaje naših srdaca. Ah, — kako mi je duša sretna i blažena, kada prolazim pokraj tebe, a tvoja mi ruka počiva oko pasa i ti me vodiš, a ja — da tako rečem — i ne znam, kuda i kako mi stupaju noge, već se sva podajem i prepuštam raskoši i blaženstvu, što mi ga daju i pružaju tvoje slatke riječi, koje mi u uho šapćeš i cjelovom činiš, da svakiput sva uzdršćem; — ili opet, kad mi pripovijedaš o svom ratnom životu, ili — oh! — onda sam pogotovo sva uznesena, kad mi govoriš o ljepotama, što ih priroda pred nama sterc. Sjećaš se, kako smo zajedno bili začarani ono posljednji put pjesmom slavuljevom u grmu, posvema oblitome mjesečinom? Pjesnik si — pjesnik — Ivane, dragane moj, — za mene barem najmiliji i najbolji pjesnik! Pak sada dodje ta nesretna voda i ja te ne ću vidjeti ni slušati! A imala bih toliko da govorim s tobom. Ne tek ljubavne riječi i razgovore, već baš o onom, što si mi u ovo posljednje vrijeme toliko govorio. Ti možeš biti siguran, da ću sve uraditi, što želiš i kako hoćeš. Ta — kako bih i mogla inače, gdje te toliko ljubim. No bojim se, da ipak nije sve ono tako lako, kako ti misliš i kako si govorio. Pomisli! Kako ću ja moći da nadjem svu energiju, svu opreznost, — jednom riječi — bojim se. A da li je i pred zakonom moguće? Ti si vojnik — pak uzimlješ sve tako, kao da stoji samo do junaštva i do volje. Ne ljuti se — i ne sumnjaj o meni. Ma da mi do-

laze ovakove misli, ja ću ipak sve onako izvršiti, kako želiš”.

Na ovo pismo odmah je njegov odgovor: „Ne boj se, dušo, ništa, — sve je u redu. Ne plaši se zakona, dobro sam se opitao i sve ide, kako naučismo. Medjutim — što se već sada tareš brigom? Moguće je još, da ne će biti rata, pak ne ću trebati odmah k regimenti. I ostat ću po tom cijelo ljeto — može biti i cijelu zimu. Dotle se može sve još tako udesiti, te ne ćemo trebati onako da radimo, kako sam ti govorio. Ali — ako budem morao sjutra otići, to ću još danas ono učiniti, što sam ti rekao i na što ćeš, dušo, i ti pristati; ta ljubav naša tako hoće, — moj život od toga odvisi. No nadajmo se, da ne će tako biti. Još prošle se zime govorilo o ratu. Baš si bila u velikoj brizi i pripovijedala mi, da ti je otac s najpouzdanijih strana saznao, da je gotov rat. Pak eto: i zima prošla i proljeće došlo, a rata nije bilo. Gospodin Bonaparte, istinabog, čudnovat je gospodin, ali otkad je car — valjda će se nešto primiriti. Ali pustimo to! Danas još smo skupa, a što će nam donijeti sjutrašnji dan — eh, — na svaki sam njegov domišljaj pripravljen. Na papiru ipak ti ne smijem sve da kažem. Stoga ću večeras doći na obično mjesto i čekati svoje zlato, svoje blago, — svoju najveću sreću! Dodji!”

Ima još i listića i zapisaka. Iz sviju govori žarka, velika ljubav. Kad sam ih ono prvi put čitao, a čitao redomice nekoliko puta, napokon se odlučim, da pitam majku, da li je njoj štogod poznato. Nije se odmah dosjetila, o čemu se radi, pak sam joj morao pokazati i pisma i sliku. Onda je odmah znala, da joj je moj otac pripovijedao, kako je još kao dijete slušao o davno prošlom događaju najboljeg prijatelja oca svoga i ispričao joj svu povijest. Sjećala se dobro, no ipak prvom smo zgodom umolili oca, da nam je pripovijeda.

Tako sam saznao tu povijest.

Listove je sakupio djed poslije tragična konca dvoje zaljubljenih, da u pietetnu čuvanju uspomene na najboljeg svoga prijatelja olakoti dušu od velike boli za dragim drugom iz djetinjstva.

Taj prijatelj zvao se Ivan Deligjorgjević. Bio je potomak jedne od onih starih hrvatskih obitelji, koje su ustrojenjem krajine u najvećem dijelu preostale kraljevine Hrvatske izgubile djedovska imanja, pak u zamjenu toga morale — sinove svoje prikazivati carskoj vojničkoj službi. Tako su Deligjorgjevići, ili kako im se pleme prvobitno zvalo — Karinići, dali kroz tri vijeka i carskoj i banskoj vojsci nebrojenih junaka, kojim je imena sačuvala i kronika i zapisci gradačke komore i hofkrijsrata, a i sama narodna pjesma. Otac Ivanov bio se odlikovao već na početku francuskih ratova u tolikoj mjeri, da je vrlo rano postigao generalski čin, dobio red Marije Terezije, pak po tom i barunstvo. Sina Ivana jedinog dao je po onodobnom običaju hrvatske gospode najprije odgajati u latinskim školama i dao mu svršiti prava na jednoj od boljih pravoslavničkih akademija u sjevernoj Ugarskoj. Tu se Ivan upoznao s djedom svojim. Slični obiteljski odnošaji, a po svoj prilici i srodne duše zavezaše medju mladićima usko prijateljstvo, koje nije ni onda jenjalo, kad je Ivan po želji svoga oca stupio po svršenim naukama u carsku vojsku, a djed se moj vratio u domovinu na svoje imanje u Pokuplju. A to se prijateljstvo još i tim podržavalo, što je Ivan našao kod regimente, u koju je stupio, rođjaka djedova, koji ga je takodjer zavolio i prijateljstvo s njim sklopio. Mladi se čovjek u vojničkoj službi brzo istakao, ne samo kao sin slavna oca i ugledna generala, već i svojim rođenim svojstvima. Nije dugo potrajalo, pak si je zaslužio časnički patenat.

Kad je rat bio dovršen i nastala nada, da mir ne će tako skoro biti narušen, išao je Ivan kući u Hrvatsku, gdje su mu živjeli stari roditelji, a od njih njegova majka, koja nije mogla živjeti kod supruga, jer ga je carski dvor poslao nekud daleko u diplomatskim poslovima. Tako je Ivan došao u Zagreb, gdje su stari roditelji živjeli u svojoj kući. Tu je prvi put vidio svoju Lujzu. Ali ovaj put se nije s njom upoznao, kako se iz listova saznaje. Djevojci je onda bilo petnaest godina. Bila je kći uglednog vlastelina Baltazara Klemenovića, veoma bogata, učena i u jozefinsko doba možda jedinoga čovjeka, koji se očito izjavljao za novotarije cesara Jozefa. Poslije nije više utjecao u javne stvari. Ali nije toliko odlučivala u tom njegova jozefinska prošlost, koliko druga jedna stvar. Stajao je naime u sumnji, da je u neku ruku i on bio u savezu sa svrzimantijom fratrom Martinovićem i njegovim drugovima, koji su bili kažnjeni smrću u Ugarskoj, jer su kanili podići bunu u smislu i duhu francuske revolucije. Govorilo se, da je u njega nadjena cijela zaliha katekizama o čovječjim pravima, što je Martinović bio napisao. No sad bilo kako mu drago, istina je, da je Klemenović sasvim otvoreno govorio i priznavao svoja slobodoumna načela, branio Rousseau-ovu nauku i Voltaire-ove misli, gotovo nije sakrivao svoju simpatiju za francusku republikansku vojsku, a manje je još sakrivao svoju antipatiju protiv carske austrijske vojske. Toliko mu je bila carska vojska odvratna, te nije dopustio ni svomu bratu pod svoj krov, jer je bio banderijalni major.

I u tom bio je zapletaj u ljubavi mladog Ivana Deligjorgjevića s njegovom Lujzom. On je bio carski časnik, otac njegov bijaše slavan austrijski general, — dvije take zapreke, koje se nisu dale svladati pred Lujzinim ocem. Iz listova se saznaje, da je Ivan

tek za drugog svog boravka u domovini došao u zgradu, da se približi djevojci, s njom upozna i započne ljubav, koja mu je donijela sretnih i velikih časova, onakovu gorostasnu ljubav, koja gotovo i ne bi mogla nastati i razviti se, nego u onim heroičnim danima na početku devetnaestog vijeka i na početku romantičnog doba.

Pisma i zapisci dovoljno jasno govore o žaru i nježnosti ove ljubavi, a i tradicija sačuvala je o njoj isto. Osobito sretni su bili dani, što su ih sprovodili na ladanju, gdje je imanje Lujzinih roditelja bilo u blizini imanju Ivanova oca. Ivan istinabog nije ni ondje mogao ni smio u kuću Klemenovićevu. Pokušao je da si ishodi dozvolu, ponizio se dapače do moljakanja; ali Klemenović bio je tvrd i nikako se nije dao namoliti ni od žene, ni od sestre. Listovi nam svjedoče, da tim nije zapriječio ljubav svoje kćeri. Ona je htjela nekoliko puta da se povjeri ocu i da mu sve iskaže, pak da izmoli u njega milosti i dobrote. No Ivan nikako nije htio. U jednom listiću ima o tom traga. Tu je zaklinje, neka odustane od svoje namjere, i piše joj : — „Ti moraš da poznaješ svoga oca. Nije on običan čovjek, da bi se odmah umekšao na nešto prolitih suza i zaklinjanja. On je tvrd, odlučan, pun volje i moralne snage. Tako mi ga svi opisuju i vele: što jednom naumi, nitko ga više od toga ne odvraća. I ma da Te silno ljubi i ma da si mu najmilije dijete, — on ne će ni Tebi popustiti ! Poznajem ja to, — napokon i ja sam takav, — ako Bog dâ ! . . . On ne će nikad pristati na carskog vojnika u svojoj obitelji, k tome još vojnika, kojemu je i otac isto, i to proslavljen carski vojnik. Kažeš li mu dakle, da me ljubiš i želiš za me poći, — njegov će odgovor biti, da će te otpremiti na vrijeme u samostan, ili ako ne u samostan, jer je iluminat i revolucionarac, onda će već naći drugo sigurno mjesto,

gdje će tebe preda mnom sakriti. Po tom pak sva bi moja osnova u vodu pala — i mi bismo uistinu bili rastavljeni.”

Njegova osnova odgovarala je čudi i duhu one junačke generacije, što je francuski ratovi u svoj Evropi odgojiše. Bio je Ivan Deligjorgjević uistinu junačan i pothvatan mladić, ma da je uza to bio nježan, — gotovo mekana i čuvstvena duša, sklona i poeziji i misli. Ima medju djedovom korespondencijom njegovih listova, koji svi svjedoče o velikoj načitaniosti njegovoj, o mnogom razmišljanju i gotovo tankom čuvstvovanju. Ali i ova pisma pokazuju, da je bio već s prve mladosti odlučan, neustrašiv i donekle sklon — ako ne baš pustolovini, a ipak nečemu, što Francuz tako dobro izrazuje riječi „aventure”.

Kad je dakle vidio i konačno se uvjerio, da ne će nikako predobiti za sebe Klemenovića, on je u ono romantično-heroično doba prema duhu svoga vremena odlučio, da Lujzu otmicom osvoji. Iz jednog lista, što ga je malo prije pisao djedu, vidi se, da je promišljeno stupio k djelu, dapače ondje računa sasvim pouzdano i na svećeničku pripomoć, jer je Klemenović bio omražen u krugovima svećenstva poradi svojih bezvjerskih nazora i očite protimbe svećenstvu. I zbilja, kad je morao poradi buknuła rata u vojsku, on je oteo djevojku i sa sobom uzeo, pak je našao u okolici svećenika, koji je još iste večeri blagoslovom svezao Ivanov brak s Lujzom.

Nije se nikad moglo pravo saznati, kako se desilo, te je Ivan zadocnio k svojoj regimenti, koja je prije njegova nastupa službe izmarširala. Za cijelo gubio je mnogo vremena, što nije smio poradi svoje romantične ženidbe ravno i otvoreno putovati, već se je morao šuljati postranim putovima. U ratno pak vrijeme, kad su bojazan i sumnja prve pomaga-

čice opreznosti i sigurnosti, donosi takovo sakrito putovanje sto i sto neprilika — dapače pogibli. Uza to slast i raskoš prvih bračnih dana svakako je krila njegove žurbe u rat činila nešto težima i polaganim. Bila i u tom poteškoća, što je jedan dio naše hrvatske kraljevine bio u rukama Francuza, pak se je morao na daleko ugibati najpravijem putu i pravcu. Ali vojnički zapt — i to još u ratno vrijeme — sa svim ovim nije računao, niti su se gospoda u regimenti na to obazirala. Ivan bude stavljen na listinu bjegunaca.

Na svoju nesreću nije se odmah kod prve austrijske čete prijavio, želeći valjda ravno k svojoj regimenti, a ne znajući za svoju proskripciju. Tako se žurio na službu, da je sad dapače pošao krajem, posjednutim od neprijatelja. Ali kob je htjela da tu sretno, gotovo bez neprilika prodje, ma da su neprijateljske čete svagdje bile i svaki kutić zapremile. Ivan im se vješto ugnuo i sretno opet zahvatio predio, što je bio u rukama carske vojske. Tu ga sustavi prva carska četa, što je srete. Bio im sumnjiv mlad čovjek s mladom ženom na kolima, što dolazi iz neprijateljske strane. Ivan je pouzdano išao pred glavarstvo. Čisto mirno uputio je prije ženu, da skrene u koju gostionicu u obližnjem tirolskom gradiću i obećao, da će za koji čas biti kod nje.

Ali bude sasvim inače. Ivana dotjeraju pred visokog časnika, u kom je prepoznao svog zemljaka i očeva krvna neprijatelja. Nikako naime nije mogao taj zemljak oprostiti generalu Deligjorgjeviću, što je prije njega postao generalom, vitezom reda Marije Terezije i barunom. Onaj strašni porok u životu naših ljudi i njega je zahvatio, pak je upravo grozne muke trpio sa Deligjorgjevićeve sreće.

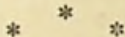
Čim je čuo Ivanovo ime, bilo mu je, kao da drži dugo željeni plijen u rukama. Čisto zgodno mu

dolazilo, što je mogao odmah u prvi tren postupati s Ivanom kao s bjeguncem. — Ta — što se može dalje držati do generala, kojega je sin odbjegnuo ratu ! I ne pitajući dalje, dao je odmah sastaviti i sazvati ratni sud. Ta — Bože moj, što li ne može dragi jal naših ljudi !

K toj objedi bjegunstva još su dodali objedu špijunstva. Tako su protumačili Ivanov sretni prolaz kroz predio, zaposjednut neprijateljem. Dapače za potkrepu ove objede uzeli su dokazom, što je putovao sa ženom, htijući tobože tako prikriti svoje zločinačke namjere.

Nije nikakova traga ostalo kakovim izjavama Ivanovim. On svoje žene nije više vidio. Drugo jutro poslije rastanka s njom bio je mrtav. Odsudili ga na strijeljanje.

Nikad se nije pravo moglo saznati, što je s njom bilo. Nestalo je. Govorili jedni, da je poludila ; drugi opet, da se je sunovratila s prozora, kad je saznala za nesreću, no — nitko od sviju, što su se vratili poslije rata kući, nije znao kazati štogod sigurno i stalno. Odnje pak nikada ni traga. Prijatelji mnogo su se trudili, da saznadu što sigurno ; bilo dapače i nade, da će se naći, — ali uzalud sve. Djed je mogao samo onaj snopić pisama sabrati i pohraniti.

I svaki put, kad otvaram ormar, najprije mi segne oko k pretincu, gdje se čuvaju pisma one ljubavi tako sretne u sebi, a tako neiskazano nesretne u njezinu dodiru sa ljudskom kobi i sa životom ljudi ! No vrijeme je letjelo dalje. Davno i davno pustilo je sve aktere žalosne tragedije, da iščeznu netragom u ponorima prošlosti, — a samo su ostali evo ovi izljevi i poklici žarke ljubavi. Mene su se uvijek tako silno doimali, te sam u njihovu čitanju

svagda ćutio i osjećao samo plamen vrućih srdaca, — a nesreće same nisam se trebao sjećati. Napokon, da i nije nastupila ta strašna sudba mladih bijednika sa svim svojim užasom, odavna bi ipak smrt bila pokosila ta srca. Svaki šuštanj među svim tim starim artijama baš mi isto šapće.

Pod ruku mi došao ovaj ili onaj papir — uvijek jedan isti šapat. Vječna i neprekidna prolaznost čovjekova gotovo se prikazuje duši i čisto je mora pred sobom gledati kao avet kakvu ! Pa ipak ! Ipak — i tu među tom starom požutjelom artijom, među tim časovitim izjavama, koji put tek letimičnim bilješkama, — davno otkucali život trepti još čarom — gotovo snagom, da iz tog treperenja duša prima sve uvjerenje o beskrajnoj moći i snazi života.

Eno u onom jednom pretincu sahranjeni su listovi grofa K., čovjeka učenjaka. Bio prisni prijatelj djeda i nije nikada propustio, da mu ne javi kakvu — po njegovu izrazu — novu pobjedu „tajne znanosti“. Bavio se naime po primjeru mnogih ljudi iz osamnaestog vijeka traženjem kamena mudrosti i umjetnog zlata. Svaka mu riječ još danas čuva svježost i silu uvjerenja i nade.

Dalje do ovog pretinca čuvaju se dopisivanja prababe, — značajna, što je najviše njih pisano hrvatski, a opisuje se život u vrijeme jozefinsko. Pa tako ide dalje. A vrijeme ilirsko gotovo nanovo nastaje preda mnom — iz listova očevih prijatelja i majčinih družica. Čisto ćutim nadsobom sav dah poezije, onih dana gledam gotovo živupred sobom svu onu dragu i mladu idilu probudjenog narodnog života. Sva velika, ljubav k materinskoj riječi i sva velika želja za slobodom rođjene grude, što je bujnim životom živjela za onih dana u svakom neodrođenom i neprodanom srcu hrvatskom, svijetli još sada iz svakog retka, — i svijetli takovom snagom, da često

u duhu vidim mlade stasite Ilirkinje s njihovim narodnim poculicama, bijelim i modrim surkama, gledam veselo kolo hrvatske gospode pod crvenkapama i čujem njihove glasne riječi, zborne u slavu Slavije i za slobodu slavenskoga juga; — slušam njihovu pjesmu budnicu i njihovu pjesmu veselicu, pak čisto kao da se tanko — tanko — kao iz daleka i napola tajinstveno iz šuštanja tih davnih listova sklada i slaže napjev za napjevom — i duša mi sluša — sluša — pak čuje — — : „Puna srca, pune čaše, neka živi, što je naše, k tomu ljubav svaki čas, braćo, neka vodi nas! Bože živi naše krasne — našeg žića zvijezde jasne!” — I u duhu vidim veselo dirnutu družinu, kako se burno i istinito raduje, a ondje u kutu vatren mladić, zureći u milovidno lice crnooke Hrvaticice, zapjeva iz svega grla : „Oj, košutko crnooka!” A sunce na zapadu još se nije sasvim sklonilo za brijeg, kad se cijelim društvom zaori silna jaka pjesma : „Još Hrvatska ni propala!”

Pa ma koliko bio kojiput očajan s jada i nevolje, što bije hrvatskog čovjeka i rodjenu njegovu grudu, šapat stare artije u starodavnoj mobiliji pri diže mi dušu i potiče nade.

PEPELJUGA.

Prolazio sam jednoč u Njemačkoj gradom N., dosta velikim gradom s visokim uskim kućama šiljatih krovova i s polutamnim kratkim ulicama, gdje sam gotovo na svakom koraku susretao srednji vijek: odsvakud su gledali i virili ostanci onog davnog doba sa svom svojom tamnom tajnom, sa svojom vječnom slutnjom i finim osjećajem tajinstvenih strana svijeta, sa svojom poetičnom bajkom i sa svojim „minneliedom”.

I nadjem se na nekom trgu kraj ogromne gotske crkve, na kojoj su stijene bile već čisto crne, a tanko ušiljeno stupovlje, lako kao dah i molitva vruće pobožnosti, čisto je kao čeznulo i hlepilo k nebu; — iz visina i kutova provirivali svakakvi kameniti oblaci najfantastičnijih prikaza iz bajke i sanja čovjeka sa sjevera. A kuće su na trgu isto tako bile i tamne i šiljate i davne — davne, tako davne, te se činilo, kao da je tu vrijeme sustalo i ostalo stajati, pak još uvijek drži datum uskršnje nedjelje iz „anno domini” 1111 ili 1213 i tako dalje. Često mi je bilo, kao da čekam, da će eto na iz one visoke, sasvim uske kuće na dva prozora i četiri kata izići plavokosa Grethen sa čislom i molitvenikom u ruci, da upravi stidne korake k božjemu domu!

Iz mojih me maštanja prene pogled na drugu stranu trga, gdje zamijetim pred dućanskim izlogom jaku navalu i stisku ljudi. Bilo je očito, da se svijet za nešto silno zanima i uporno gleda. I mene zavede

znaličnost. Skrenem i ja onamo. Dok sam došao tamo, već se prorijedila rpa svjetine, pa sam mogao pristupiti sasvim blizu k izlogu.

Pak i ja budem — kao i svi drugi — sasvim opčaran, te sam ostao kao ukopan na mjestu, gotovo s nekim osjećajem, da bi bilo najljepše vazdan tako gledati i više se ne maknuti. A što sam dulje gledao, bivaše mi sve čudnovatije: nešto mi kao uzelo svitati u duši, da najzad svaka dvoumica iščezne i iz dubine srca iskoči zadivljen i sretan usklik: „ah“! Ta bilo je, kao dalek pozdrav, kao sjajan trak iz domaje, — bila je spomen ravno iz domaćih kutova i domaćih lugova, njihova priča, šapat njihova pripovijedanja,

Bila u izlogu smještena slika. Predstavljala je junakinju sveopće arijske bajke „pepeljugu“, u kuhinji pokraj hladnog noćnog ognjišta, uz punu zdjelu graška, što joj ga pomaže čistiti cijela rpa malih vilom prizvanih životinjica. Ne samo da je iz slike odsijevala sva velika, sva bajna snaga, što je čuva stara prvobitna bajka, sva ona elementarna poezija najprvih čovjekovih sanja, već se slika još više doimala izgledom pepeljuge. Bilo je prekrasno lice! Pod gustom, ráspuštenom plavom kosom, lijepom i jasnom kao zrelo klasje ili kao skupljeno trakovlje daleke zvijezde, i pod milim uskim čelom gledale u svijet dragim, nedužnim — ponekle melankoličnim pogledom krupne smeđe oči pod dugim — kao suzom orošenim trepavicama tamne boje. Bijela je put tek nadahnuta rumeni, a sitna ustanca, crvena kao trešnja, napola su otvorena i čeznu kao za dalekom misli, a puštaju da se ponešto vidi red prekrasnih sitnih zubića. Ispod kratke, zakrpene modre suknjice kaže se divna, mala bosa noga. Prekrasna pojava — prekrasno lice! I u prvi me čas zacijelo osvojila sasvim jedino ova veleljepota, — no gledajući sliku,

sve mi se više činilo, kao da sam ovo lice morao u svom životu već vidjeti — i vidjeti živo. Tako poznat — tako mio i drag bio mi je taj pogled u očima, ono držanje sklopljenih ruku, ono zamišljeno — u dalj izgubljeno lice! Da, da — brzo sam se dovinuo svemu. Ta — to bijaše slika naše nezaboravne male Vanke, ili kako jê u cijelom kraju sav svijet nazivao — „male pepeljuge“.

I pred mojom dušom uskrсне sva njena povijest, da me u dalekom tudjem svijetu prenese duhom i srcem na dragu rodjenu grudu.

* * *

Bilo upravo onako, kao u samoj priči: život, taj najveći pjesnik, opet se bio jednom prihvatio svog motiva „pepeljuge“ i kao što je već prije hiljadu i hiljadu godina iznio jadno siroče bez matere i dao ga pod vlast tudjeg, a ne materinjeg srca, da onda izazove ljudsku maštu, neka te protimbe u bajci naslika i dade utjehu, tako je i taj put isto stvorio. Da — eto povijesti!

Po prilici sat i pô daleko od moga doma bijaše u klancu medju visokim bregovima, daleko od državne i županijske ceste, krasan velik dvor na dva sprata, zidan u ukusu francuske renesanse. Ime mu bilo Lijepa Ves. Zidao ga na početku prve polovice devetnaestog vijeka neki grof, koji se bio priženio u jednu našu velikašku obitelj. Zidanje i uređenje dvora toliko ga stajalo, da je zapao u velike novčane neprilike, pak je konačno morao misliti na prodaju. Ali nije to išlo lako, dapače nikako. Ne mogaše naći kupca ni za sva vremena, ni za trideset i dvije godine, kako se to onda pod naslovom zaloga često u našim zemljama radilo. I čovjek umro u visokoj starosti, usred najvećih neprilika, a da nije mogao naći kupca.

Dvor je tako kroz godine i godine ostao prazan i zapušten. A priča ga se hvatala, kao što se mahovina hvata starog stabalja u šumi. Što li se nije sve pripovijedalo o zapuštenom dvoru! Njegovi krasni, elegantni arhitektonski razmjeri kao da su još više izazivali fantaziju okolišnog svijeta, te je priča i bajka po ostavljenom pustom dvoru sipala svu svoju tajinstvenu polutamu, svoju sablasnu sjenu, svoj neopredijeljeni plavušasti trak. Najzad došao i sam život, da u dvoru oživi staru — staru priču.

Našao se naime kupac. Došao čovjek iz varoši i kupio, a da nije pravo ni pitao za cijenu. Njega je sasvim osvojila samoća okolice i daleka šutnja, što je ležala nad dvorom i oko njega. Bio to čovjek silno nesretan i trpio od velike žalosti. Umrkla mu naime žena, s kojom je bio veoma sretan u braku, a oženio je iz ljubavi, iz onakve velike i silne ljubavi, koja čitavog čovjeka presvaja. Ljubili su se još od prve mladosti. Kad je svršio škole, odmah je zaprosio njezinu ruku. Roditelji nisu mu se, istina, u brk nasmiјjali, ma da je bio još sasvim mlađ i ona još gotovo djevojčica; ali mu ipak dadoše razumjeti, da bi mogao pomišljati na njihovu kćerku tek onda, kad bi stekao nešto imutka i odličan položaj u društvu. A on je bio sirotan. Svršio škole gotovo s pomoću milostinje. Za mnogoga dakle u njegovim prilikama bio bi taj odgovor isto takav, što i potonule nade. No on se nije izgubio u očaju, nije prekrstio ruke i nije pustio životu, da s njim čini, što ga je volja. Sve svoje mlade sile uloži i napregne, da postigne uvjete, što su mu bili postavljeni. I zbilja je za čudo brzo stekao kao odvjetnik i ugleda i mnogo posla. Nisu sasvim prošle ni četiri godine, — a on se opet dao u snuboke. Taj put je naravski bio sretan. Molba mu bude uslišana i za kratko vrijeme uveo je ljubljenu zaručnicu kao ženu u svoj dom. Sreća je trajala tek tri četiri

godine, a onda se dogodi nesreća kod poroda, te mu je mlada žena umrla od groznice u babinjama, ostavivši očajna supruga sa malom novorodjenom kćerkicom. Uzalud je tražio zaborava i okrepe u napornu radu kancelarije, uzalud mu se imutak povećavao od dana do dana, on se nikako nije mogao izvući ispod teška trha svoje boli za ljubljenom ženom. U takvom duševnom stanju saznade za Lijepu Ves, podje da je pogleda i odluči se za kupnju, da se odmah ondje nastani, a svoj posao u gradu napusti.

Zvao se Ivan Grabović i mala je kćerkica po posljednjoj majčinoj želji dobila na krstu njegovo ime. Zvala se Ivana, ili kako su joj skratili ime — Vanka.

Tomu djetetu za volju odluči se na korak, koji je stajao u potpunoj protimbi s njegovom ljubavi. Vidio je naime, da je od dana do dana teže njemu muškarcu baviti se oko malog djeteta, a da bude sve onako, kako treba da bude. Kušao svakojako. Plaćao najskuplje dojke, dadilje i odgojiteljice, pa ipak nije išlo. Neprestano se osjećalo, da nema majke i njezine brige oko djeteta. To ga dovede do toga, te je nakanio po drugi put se oženiti. Tako i učini. Slučaj htjede da mu je u kuću došla dalnja rodjakinja pokojničina. Ona se od prvog časa pokazala veoma razumnom djevojkom. Prama djetetu bila je puna ljubavi i u tili je časak predobila dijete. Jaka i čila u svom dvacstpetgodišnjem tijelu, bila je uz to energična i puna zapovijedi. U kući nastao red, kako ga odavna nije bilo. Grabović nije dakle oklijevao. Bio je uvjeren, da djetetu sprema najbolje dane. I zbilja gospodja Monika — tako joj bilo krsno ime — sve ga više utvrđivala u njegovu uvjerenju. Bude uistinu djetetu kao prava majka.

No kako je bila zdrava i jaka, nadari već prve godine supruga kćerkicom, druge godine opet kćer-

kicom. a treće godine isto tako. Uz svoju Vankicu dobio Grabović sad još troje.

Već u prvi mah mogao je opaziti, da gospodja Monika za Vanku nije više ona brižna majka, kakva je bila prve godine. A što dalje, to Vanki gore. On se u početku znao tome usprotiviti. Zahtijevao bi i za nju mara i ljubavi. No ljubav se ne dâ nalagati, a gdje nje nema, ne nalazi se ni mara. A gospodja Monika tako je ljubila svoj rodjeni porod, da je morala i mogla sav svoj mar samo za nj imati. Za Vanku nije dakle u njezinu srcu ništa preostalo. Kad su djeca ponarasla, bude još gore. Vanka od dana do dana ljepša, — puno ljepša od kćeri gospodje Monike. To izazove nenavist, a nenavist radja zlo i pokor. Sad nije bilo tek pomanjkanje ljubavi u gospodje Monike spram Vanke, već čisto bi kipjela od ljutine na ljepotu djevojku. K svoj toj nevolji pridruži se nesreća, da je Grabović obolio i poslije dosta kratka vremena umro. Shrvala ga suviše nesreća, uz to jad, što je vidio, kakvu je bijedu spremio svome djetetu. Prva navala — i on joj nije odolao.

Gospodja Monika bila je sad sama gospodarica svoje volje, izabrala djeci za skrbnika čovjeka posve slaba, — i sirota Vanka, bez oca i matere, osjeti u svoj gorčini svu tragiku i nevolju takove osamljenosti. Priča „pepeljuge“ počela živjeti! Život-pjesnik dao se na kompoziciju, a dao se — kako samo on umije.

Više sam puta bio u Lijepoj Vesi i bile ondje lijepe zabave, sastajalo se dosta svijeta iz bližnje i daljnje okolice, a ipak Vanke nisam vidio, pak jê nisam ni poznavao kao odraslu djevojku. Znajući za nju kao dijete, češće sam pitao gospodju Moniku, gdje je djevojka? No svaki put se gospodja Monika bacala u nekakvo nezadovoljno divljenje na moja pitanja. I tek bi mi štogod odgovorila, da mi

odmah dade razumjeti, kako je to čudnovato zanimati se za djevojku, gotovo nenaobraženu, a njezine su kćeri prave fine dame, odgojene u prvim i najotmenijim odgojilištima.

Istina je, Monika je svoje kćeri dala čak u štajerski Gradac u skup zavod na školovanje, a sirota Vanka je svoju naobrazbu primala tek od učitelja iz obližnjeg sela, i to dva puta na tjedan, pak i to veoma neuredno, jer ako je konjče, upotrebljavano za dovoz učiteljev, bilo od nužde kod dovoza trave za blago ili za dovažanje vode, onda ne bi poslali po učitelja, a Vankica ostala bez učevnog sata za onaj dan.

Pitao sam koji put za Vanku i njezine sestre. Ali i one — samo što mi se nisu nasmijale u lice i gotovo mi pokazale, neka idem u kuhinju, ako mi je toliko do njezine zabave. Svakako sam morao opaziti, da im moja pitanja nisu bila draga i često bi se dogodilo, da su mi se poslije takova pitanja vazdan pokazivala namrgodjena lica. A ta lica nisu bila baš najljepša, kad su se sjala dobrom voljom i ljubaznosti, — a nekmo li onda, kad ih je zastirala magla zlovolje i srditosti.

Zaboravio sam, kako su se zvale. Čini mi se, najstarijoj bilo ime Gizela, drugoj Elza, a trećoj Marija, ali u engleskoj formi „Meri”. Nisu bile upravo ružne, napokon prva mladost po sebi nosi čara i prelesti, — no i od ljepote bile su daleko. Najstarija bila krupna, omašna djevojka čvrstih zglobova, punih forma, velikog lica, malih očiju, a opet velikih i debelih ušiju; pūti žuteljive, a kose bez prave boje. Nije pripadala ni k plavušama, ni k smeđjima. Kad joj je bilo šesnaest godina, svak je morao misliti, da pred njim stoji dvadesetgodišnja djevojka. Srednja bijaše baš protivna njoj. Slabašna, niska i suhonjava, izgledaše još sa petnaest godina gotovo kao dvanaest-

godišnje djevojčce. Lice joj bilo dugoljasto, nekako ušiljeno, ravan dug nos povećavao neugodnost, isto tako i rijetki zubi i žuta pūt u obrazima. No u kretnjama i držanju imala je nekakve gipkosti i posebnog čara, što je mnogo popravljalo njezin dojam. Treća — najmladja — bila je još najprijatnije vanjštine. Niti je bila suviše krupna, niti preslabašna. Ovalno lice nije imalo tvrdih i krupnih crta najstarije sestre, niti onih oštih, kao u šilj natjeranih poteza srednje sestre. Bilo je dapače nešto nježnosti i finoće u tom rumenom licu. Valovita plavušasta kosa mogla je dapače koji put tu glavu učiniti čisto lijepom. Na prvi mah nisu bile jedna drugoj ništa slične, no što ih je čovjek više motrio, to je više nalazio, kako su slične, a ova sličnost sastojala se u sličnosti s materom. Sve tri bijahu slične gospodji Moniki. Osim toga, što je najstarija naslijedila majčinu krupnoću i njezine jake kosti, srednja njezine ušiljene poteze u licu, najmladja pak njezin zdravi izgled, još je bilo i u pogledu i u izrazu, u glasu i u kretnjama toliko toga od matere.

A u duši je opet svaka bila tek druga, treća i tako dalje — naklada materine duše. Gotovo u prvi čas, kad sam ih upoznao, bio sam uvjeren, da im je glavni biljeg značaja — kruti i snažni egoizam. Upravo poradi toga nije bilo ni medju njima samima previše odanosti i ljubavi. No taj egoizam opet je činio, da su naprama trećim osobama do skrajnosti čuvalе medjusobnu slogu. Pred Gizelom nije smio nitko kazati ili učiniti što suprot Elzi ili Meri. U uvredama suprot njima osjećala je i uvredu protiv sebe. A tako isto Elza i Meri. To ih dakako nije sprečavalo, da se medjusobno proganjaju jalom i psovkom. Gospodja Monika morala ih je svaki čas miriti. No već prama Vanki bile su vječno složne. Jednaka suprotnost i ista nenavist protiv lijepe djevojkesjedinja-

vala ih. Uostalom nisu uvidjale, da im je priroda vanjstinu maćehinski opskrbila. Naprotiv ! Sve tri — dakako svaka samo za sebe — bijahu uvjerenе, da su neobične ljepotice. Bijahu od onih nelijepih žena, koje, kao zaslijepljene, ne vide svoje nedostatke, već se gledaju u posebnom svijetlu. Dašto, kao sve, tako je i njih po tom zahvatilo prokletstvo smiješnosti. Majka im nije tu mogla pomoći, jer ih je opet ona, kao mati, gledala materinjim očima i vidjela takodjer svoje kćeri kao lijepe djevojke. I njezina ljutina na Vankinu ljepotu nije zacijelo izlazila toliko iz prispodabljanja, koliko iz besvijesna instinkta, koji je u njoj ćutio puno ljepšu djevojku. I jamaćno mnogo je ćinila i uplivala instinktivna strana u cijelom sabobraćaju gospodje Monike spram Vanke. Napokon — onako zla, kakova je bila prema siročetu, nije bila u sućtini sva u sebi. Bilo je dapaće u njoj dobrih strana, koliko je dopuštao egoizam. Svoju rodjenu djecu ljubila je upravo strastveno. I prema trećima nije bila ni tvrda ni pakosna. Vesela njezina ćud ćuvala je od zlobe. Samo suprot jadnoj Vanki nije znala ni za pravednost, ni za milosrdje, ni za blagost. Odavna su se u ćitavoj okolici raznosile ćitave povijesti, kakova je strašna maćeha gospodja Monika. I ne bi se tek jednoj materi ćisto sledilo srce, kad bi pomislila, da bi sudba njezino dijete nadarila takvom drugom majkom, kakva je bila gospodja Monika. Dogodilo se dapaće, da je jedna majka, seljakinja na samrtnoj postelji svome mužu dala, da se zakune, da će paziti kod druge ženidbe, da djeca ne budu dobila takovu maćehu, kakova je gospodja Monika.

Već vanjske strane toga života u Lijepoj Vesi jasno su pokazivale, kako stvari stoje. Makar da je gospodja Monika u svemu nastojala, da joj bude sva kuća elegantna, pak na svaku sitnicu pazila, da ima

otmjen i biran izgled, ipak je kćerku iz prvog muževog braka puštala gotovo bez najnužnijih stvari u toaleti i inače. Govorili su ljudi, da često i često nema obuće i hoda bosonoga. U odijelu bi isto tako nosila tek stare odložene stvari maćehine i svojih mlađjih polusestara. Po tomu je sasvim naravski nije ni pokazivala svojim gostima, niti ju je puštala pred ljude. Kao da ne pripada obitelji. Prijatelji dapače nisu došli u zgradu, da vide djevojku. Nije dakle bilo nikakvo čudo, što se je govorkalo, da gospodja Monika bijednu Vanku drži zatvorenu u zaključanoj sobi. Tako baš nije bilo, ali je nije gotovo nikad iz dvora puštala, vječno je vežući uz kućni posao — pa i najteži posao. Bila je prava istina, da je djevojka morala sa sluškinjama ribati podove, u kuhinji obavljati sve, što i sluškinje, jednom riječi činiti sve, što svako drugo čeljade od posluge. I baš kao u priči — događalo se isto i u Lijepoj Vesi. Dok se je gospodja Monika sa svojim kćerima zabavljala ili u elegantnim prostranim dvorćanima svoga doma, ili u okolini kod susjeda, ili u varoši; dotle je Vanka kod kuće morala biti zabavljena što težim i mučnijim poslom. Samo ona nije imala na pomoć vile, palčice i golube, kao što ih je imala pepeljuga u priči. Morala je sve sama da uradi i svrši, jer zlo i naopako, da ne bude gotovo, kad dodje kući energična gospodja Monika. Koji put nije sirotici bilo nikako moguće da udovolji nalogu maćehinu, jer je bilo suviše teško da za vremena svrši, ali — svakiput je gospodja Monika bila neumolna i stroga. Kaznila bi malu siroticu i gladom i šibom. I same sluškinje bi se kod toga stale buniti i vikati, dokazujući, da gospodična nije mogla svršiti, no — gospodja Monika ne bi popustila i odredjenu je kaznu izvršivala. Nije drugačije bilo ni onda, kad je Vanka bila već odrasla djevojka. Gospodja bi Monika na svaki pri-

govor odvrćala, da je posao najljepši čar i najljepši nakit djevojci, — osobito djevojci, koja nema nigdje nikoga svoga.

Jednom se nisam mogao svladati, te kažem gospodji Moniki sve, što sam čuo, i upitam za pravo stanje stvari. Bio sam još tako mlad, te sam mislio, da se čovjek može predobiti razlozima ; nisam još znao, da velika — velika većina ljudi sudi tek po svojim željama i osjećajima. Isto tako i gospodja Monika. Nije gotovo ni iz daleka uvidjala krivicu, što je čini. Dapače iz njezinih je riječi izlazilo, kao da se silno čudi, što ne shvaćam, kako je sasvim prirodno i dobro, da postupa s Vanjom onako, kako postupa.

— Nema oca, ni rodjene majke, a ja imam svoje djece, što su ispod moga srca izrasla, — kako dakle da joj bude onako, kao što je mojoj djeci, prama kojoj imam svu dužnost i svu ljubav ! Neka se dakle priuči na oštrinu života. Ta uvijek vičete vi gospoda, baš vi mlada gospoda, kako se današnje djevojke premalo odgajaju za kuću, nikako ne priučaju na posao ; pozivate se na naše matere i babe, koje se nisu žacale makar metlu u ruku uzeti ili peć naložiti. — Eto sad ja želim, da Vanka bude takova, hoću da iz nje učinim valjanu gazdaricu i ništa drugo, nikakvu nacifranu lutku, a vi me pitate s užasom, što to radim? — govoraše uzbudjeno Monika.

— Učinite vi od nje valjanu gazdaricu, protiv toga ne može nitko ništa imati, ali vi i dalje idete. Neću da ponavljam. Ali dopustit ćete mi svakako, da kažem, da mi je čudno, što se vi samo kod gospodjice Vanke držite tih nazora. Zašto isto tako ne radite i kod gospodjica vaših kćeri?

— Oho, oho ! Valjda ćete shvatiti, da je to razlika. Moje kćeri drugačije su naobražene, pak one imaju majku ; za njih treba da ja mislim, a Vanki —

eh, nesreća — njoj je majku uzelo ! Što ih vodim na zabave, one su sada u tim godinama.

— I gospodjica Vanka sa svojih osamnaest ili devetnaest godina.

— Ah, nije više tako mlada, kao što su moje kćeri. Dostigle su jê. Ne odlučuje tu baš broj godina, — ona je starija, ima u kući mlađjih od nje. Naravski je dakle, da ove mlađje vodim. Ona je najstarija, čim su dakle mlađje došle u doba, da ih vodim u svijet, sasvim je prirodno i opravdano, da nju kod kuće ostavljam. A što jê prije nisam vodila, i to je naravno u našim prilikama. Ona, kako rekoh, nema ni oca ni majke, nema ni imutka.

— Molim, molim — prekinem riječ gospodji Moniki i pustim se u razlaganje, kako i Vanka ima svoj dio. Ja sam baš bio svršio semestar iz civilnog prava, te sam s pravom nasladom razvijao zakonske ustanove.

Gospodja me Monika ispod oka gledala i slušala moje riječi, no nije ništa odvratila. Moju pak molbu, da vidim Vanku, još odlučnije odbije, nego li bi to drugda običavala.

Ja sam ipak skoro poslije ovog razgovora vidio Vanku. Okoristio sam se običajem gospodje Monike, da polazi sa svojim kćerima na zabave, a Vanku pušta samu kod kuće. Istina, u prvi mah nisam na to mislio, tek u posljednji čas domislim se tome.

Imao sam naime dosta znatan posao u Lijepoj Vesi. Poslao me otac onamo, da udesim neki posao s gospodjom Monikom. Kad sam onamo došao, nije gospodje Monike ni njezinih kćeri bilo kod kuće. Saznadem, da su na nekakvoj ljetnoj zabavi kod grofa u Proseniku, dva sata udaljenom imanju, pa da ih do sutra ne će biti kod kuće.

U taj mi čas pade na um, da pitam za Vanku. I s pitanjem odmah porodi se odlučna nakana, da je

vidim. Starica sluškinja, što je preda mnom bila, smuti se i začudi na moje pitanje. Očito je bilo, da nije pravo vjerovala ušima, tako joj je bilo neobično, da čuje pitati za zapuštenu gospodičnu. Kad sam pak dodao, da bih rado barem s njom razgovarati, ona se još više smuti, no ipak kao da je dobroj mužači u licu prosjalo nešto radosno. U prvi čas stala se izvinjavati, govoreći, da gospodji ne će nikako biti po volji, ako gospodjica bude s kim stranim razgovarala. No naskoro pristane, da me odvede k njoj.

Išli smo cijelim dugim hodnikom u razizemlju, onda još nekakvim užim hodnikom, gdje smo se uspeli na sasvim uske stube, da opet prodjemo tamnim i uskim koridorom. Tu stane starica pred niskim vratima i namigne mi, da udjem.

Našao sam se u dosta prostranoj sobi, napunjenoj svim i svačim. Bilo tu čitavih snopova kudjelje, bilo cijelih rpa perušine u vrećama i bez vreća, bilo sušena bilja, vijenaca luka, svakojakih umoka — i Bog bi znao, čega li svega nije bilo. Pokraj zadnjeg prozora za dugim stolom sjedila Vanka. Nije zamijetila moga dolaska, tako je bila sva zabavljena svojim poslom oko perinja.

Ja je već odavna ne vidjeh, — kao odraslu djevojku je i ne poznavah. U pameti sam doista od nje nosio sasvim jasno i točno sliku neobično lijepa djeteta. Pa ipak — bio sam u pravom smislu riječi poražen pogledom, što mi se pružao. Ne samo da gledah ljepotu, kakovu bogoduhi umjetnik tek u najvećim svojim sanjama može da isanja, nego i osjećah i vidjeh treperenje, cakljenje i blistanje same poezije nad divnim čedom!

Plavokosa, imala je u sebi sav nježni i otmjeni čar plavke i onaj bajni dojam — ono osobito nešto, što je čovjeka arijca od zemana privodilo, da gleda i svoju božicu, i svoju vilu, i svoj ideal žene-ljepote

i svoga angjela, uvijek pod zlatnim sjajem valovitih plavih pramova. Pod bujnom jasno-plavom kosom izlazilo usko, nevisoko čelo. Krupne oči bile su tamnosmedje i u crnoj zjenici krijesile se i blistale. Duge vlažne trepavice zasjenjivale ih i bile su tamne, kao i obrve pod čelom. Ovalno lišće u neobično bijeloj puti bilo zadahnuto nježnom rumeni, — isto kao u proljetne ruže. Fini ravni nosić nad divno uvijenim punim i sočnim usnama povećavao je svu ljepotu. Ova bajno krasna glava bila je na nježnom oduljem vratu, koji se spuštao k savršeno skladnom sitnom tijelu, lijepom i u svojim ravnim ramenicama, tek nježnom linijom spuštenim, i u sitnim djevičanskim grudima, i u tanku pasu, i u malenim, gotovo dječinskim ručicama.

Bila je odjevena tek u staru, ispranu ljetnu odjeću. Pa ipak — sva ta njena siromašna toaleta nije baš ništa oduzimala njezinoj velikoj krasoti. Ne prevršujem ništa, ako kažem, da sam bio u pravom smislu riječi čisto obajan, gotovo osvojen i svladan isto tako, kao kad sam poslije u životu stajao pred najvećim i najljepšim umjetninama. Čista, velika, suverena ljepota, u svoj svojoj veličajnosti, stajala je tu preda mnom i svojom se snagom doimala bez ikakve druge primjese, osim što je dala osjećati sav svoj čar, svu svoju vječnost i svu svoju prelest. Sjećam se, da sam možda samo jedan put isto takav čas proživio, i to u Vatikanu u Rafaelovim stanzama, pred njegovim slikama i alegorijama poeziji.

Nije me odmah opazila. Tako se uronila u svoj posao, da je posve napregnuta izgledala. Krasno lice izrazivalo je i brigu i napetost i strah. uz to ipak kao da se na tim divnim crtama talasala i njihala daleka — daleka sanja. Morao sam još bliže stupiti, da me je zamijetila. Kad me je spazila, čisto se je prestrašila. Uskliknula je i gotovo se sklonila bliže kutu.

I trebalo je dosta dugo, da se umiri. Stidna rumen ostala je dakako i dalje.

Kazao sam joj, tko sam i kako sam već odavna želio, da jê vidim i upoznam. Spomenuo sam, da se je sjećam, dok je još bila djetetom. Naravski, kazah takodjer, da sam došao u poslu k maćehi.

Djevojka tek kao da me je na pola slušala. Osim nespretnosti, sasvim naravne kod lica, koje gotovo nikad ne dolazi u kakav dodir i razgovor sa stranim ljudima, još je više bilo u nje zabrinutosti, što sam ovdje i što ću joj možda uzeti suviše vremena, njoj tako potrebnog, da svrši ogroman posao, naložen od maćeha. Istina, nije rekla takvo što, ali ja sam joj vidio strah u licu, njezine poglede na posao pred sobom i neko nervozno hvatanje oko sebe. Kad sam joj spomenuo, da je zacijelo zabrinuta, da li će svršiti svoj posao, priznala mi je, da sam pogodio. I sad bude u svemu nekako povjerljivija. Kod toga nije se javljala nikakva tužba suprot maćehi, nego je izlazila sama od sebe najstrašnija i najtužnija povijest bijedna siročeta bez oca i matere. Oči krasne i krupne zalile se suzom, kad je spomenula, da joj rodjeni roditelji leže u grobu. Čisto joj se nametalo kod toga pitanje, da li bi onda tako živjela, kao što živi, da joj roditelji nisu mrtvi. Nije bila toliko naivna, da ne bi poznavala krivicu, što joj sudba čini u obliku njezine maćeha. Napokon — sluškinje nisu zaboravljale, da je upozore. I nije preda mnom krila svoga jada na gospodnju Moniku i njezine kćeri. Pa ipak se nije potužila na grubo susretanje maćehino, ni na njezinu nepravdu, što je za sve propuste i grijehe svojih kćeri redovno kaznila Ivanu; nije se tužila ni na prevelik posao, što se od nje ište. Tek je u malu jadikovku zapala, kad je došla riječ na to, da je maćeha krije od svijeta i nikud je ne će da vodi.

— Veli mi, da sam već stara, da su sestre mladje. A napokon mislim, sa devetnaest godina djevojka još nije tako stara, da ne bi smjela u svijet i među ljude, — dovrši s gorkim smiješkom na punim prekrasnim ustancima, da joj uz to odmah zalelija u crtama lica sva velika čežnja za ljepotama života i da zaiskre i zasvijetle u očima bajne zrake sanja i maštanja mlade duše o tom čaru i užitku. I malo po malo počela je pričati o tim snivanim i tek u duhu vidjenim stranama, poznatim joj najviše iz bajka i priča stare sluškinje i djevojaka iz sela. Ona je uistinu i mislila i gledala na te strane života isto tako, kao i na predstave i slike iz bajke. Istim dalekim tajinstvenim polusvijetlom — istim zadahom poezije treptala je pred njenim duševnim očima slika, što ju je nosila u sebi o čarnim slatkoćama i prelestima života — onamo izvan ograde Lijepe Vesi. A u potkrepu je spominjala pripovijedanje svojih polusestara o njihovim zabavama, o sjajnim dvoranama, o bogatim odjećama. Još je primijetila, kako su i njezine sestre svaki put krasno odjevene i kako bi i ona željela, da se bar jedamput tako nakiti. No ni jedna riječ, ni jedna crta u licu nije pokazivala, da je sestrama nenavidna, nasuprot — pripovijedajući o njihovim lijepim odjećama i bogatom uresu, s nekim je užitkom i nasladom budila u sebi uspomenu na sve to. Dapače čisto je zahvalno spominjala sestre, što joj dopuštaju, da ih gleda i vidi u njihovu sjaju. Nije ni u snu pogadjala, da zlobne djevojke to čine iz pakosti, htijući joj pokazati protimbu izmedju svoga sjaja i njezinih krpa. Isto tako nije kod toga bila jalna, — tek je priznala, kako joj uvijek dolaze suze, što i ona ne može takova krasna biti, a ne može, jer nema majke.

Naravski, ja joj nisam htio kazati, kako bi i ona imala prava zahtijevati isto, niti sam joj htio dušu

napuniti jedom suprot maćehe. Bio bih nevolju još povećao. Ali se nisam mogao suzdržati, a da joj ne kažem, kako će i njoj lijepi dani osvanuti, te će gospodja Monika i njoj pružati isto, što i svojim kćerima. Počeo sam govoriti, kao da ću sam prama tomu poraditi i za nju se zauzeti. Svakako sam onaj čas bio u sebi uvjeren, da ću kod gospodje Monike „energično“ podići riječ za malu pepeljugu. A dok sam ja tako s nekom emfazom govorio, dotle je život dalje pleo priču.

Najednom nismo više bili sami. Isto onako, kao i mene, pustila je stara sluškinja sada u sobu opet dva mlada gospodina. Jedan mi je bio poznat. Bijaše grof Lujo Direnbah, vlastelin iz susjedstva, mlad i veoma mio čovjek. Odlikovao se, što u njega nije ni za lijek bilo snobizma njegovih staleških drugova. Mogao je čovjek s njim dane i dane drugovati, a da nije opazio a ma ni traga smiješnostima, kojima padaju u ždrijelo redovno ljudi, što hoće da su aristokrati, jer im je pred prezimenom kakav naslov, pa mogu da si dađu na hintov namaljati kakav grb, a traže svoje uzore, koje žele nasljedovati, u svakojakim kazinama raznih prijestolnica. Zato je takodjer poglavito nastojao, da i duh i srce naobrazi, a svoje društvo nije tražio među kavalerijskim oficirima i po turfovima. Bio je izvrstan ekonom i veoma naobražen i načitan čovjek. Najvolio je da se druži s pravim aristokratima — s vitezovima duha, kako je Heineovska riječ. Inače bio je veseljak, spreman na svaku nedužnu šalu i uvijek zanesen za sve lijepo i dobro. Vanjštinom bio je pravi potomak snažne i zdrave germanske rase, — jak u tijelu, mišičast, visok, rumen i plavokos. Čim me je prepoznao, odmah je k meni pohrlio i zamolio, da predstavim gospodjici njega i prijatelja Stanislava N., poljskog umjetnika slikara.

Taj je prijatelj bio vanredno lijep čovjek. Na prvi mah osvojio je čovjeka svojom ugodnom pojavom, koja se je odlikovala elegancijom i nekom naravnom jednostavnošću. Bio je plav i u svemu je nosio tip sjevernjačke rase. Modre velike oči bile su zadahnute sanjom i pogledom, u dalj izgubljenim. Uz to je u njima bila izražena dobrota i nježnost, a ipak je žarki kriješ tamnih zjenica izricao neku silnu odlučnost i jaku volju. Visok i snažan u tijelu, imao je ipak neobično nježne ruke, te su mi za njih zapele oči, — čisto ženske fine ruke, uske u dlanu, a duge u prstima.

U ono doba već je bio slavan majstor — velik umjetnik, pa se mogao dičiti priznanjem velikog Matejka. Slike njegove svagdje su postizale silne uspjehe, i makar mu je bilo tek nešto preko trideset godina, ipak je već svojim kistom bio stekao čitav imutak.

Grof je otvoreno i glasno se smijući priznao, da su došli, jer su znali, da nema kod kuće gospodje Monike i njezinih kćeri, a željeli su da vide gospodičnu Ivanu, koju gospodja Monika tako uporno sakriva.

Sirota djevojka bila je sasvim zbunjena. Nije znala, kud bi se djela. Pak i u toj velikoj zabuni i neprilici, u kojoj se našla usred samih nepoznatih ljudi, izbijala je ipak najviše briga poradi posla. Nije bilo ni govora, da se razvije kakav razgovor, u kom bi i ona rekla svoju riječ. Tek zastidjeni „da” ili „ne” prelazio joj preko usnica. U ostalom nije više ni trebalo. Grof bio je tako zadovoljan, što mu je naum dobro ispao, da je sam vodio gotovo svu zabavu. Poljak je najviše šutio, jer je čisto utonuo u promatranje lijepe djevojke. Gotovo nije ni oka s nje skidao. I kad bismo ga uvukli u razgovor, čisto je svaki put bilo, kao da se iz sna budi. Nismo dugo ostali. Kod odlaska upita nas sluškinja, što bi rekla

gospodji. Grof se nasmije i rekne, neka kate, tko je bio u Lijepoj Vesi, ali da nije od nužde, da pri- povijeda i o susretu s gospodičnom Vankom.

— Znam, znam ! Oh, htela sam baš njihovo go- spodstvo zamoliti, da ne bi niš spomenuli pred nji- hovom milosti.

I gospodja Monika zbilja nije saznala, da smo vidjeli Vanku. Uostalom tako je silno žalila, što nije grofa dočekala kod kuće, te nije gotovo ni došla na pomisao, da je grof vidio Vanku. Dva tri dana ka- snije bio sam opet u Lijepoj Vesi.

Prvo je bilo, da mi je gospodja Monika izjadala svu svoju žalost, što nije bila kod kuće, kad je došao grof u pohode. I kad sam poslije morao s njom razgovarati o poslu, svaki je čas prekidala dogovore usklikima, kako joj je žao — oh ! — kako joj je žao, što je grof nije našao doma. Pod objedom se opet gotovo samo o tom govorilo, kako je škoda, što nisu njezine kćeri i ona bile kod kuće.

— Molim vas, kako ne bih žalila ! I on siromah, fin, naobražen gospodin, bogat, otmjen kavalir, — i on, znam, čisto čezne za naobraženim društvom, doličnim njegovoj naobrazbi. A ne ću za sebe go- voriti, ali moje kćeri — one su takove, kako takav gospodin i aristokrat želi. I dodje, pak nas ne nadje !

Malko zlobno, a opet da se uvjerim, spomenem, zašto nije grof pitao za gospodičnu Vanku, pa bi ga ona bila mogla primiti.

Gotovo homerski smijeh bude mi odgovorom. I ne osvrćući se više na moju primjedbu, gospodja se Monika skupa sa kćerima uzme dogovarati, kako bi najbolje bilo popraviti „pogrješku“. Ta njih je uistinu čisto pekla savjest, što im se moglo takovo što dogoditi, za Boga dragoga, ne dočekati jednoga grofa — imućna, mlada grofa !

Jedna predlagala veliku noćnu vrtanu zabavu, druga veliki objed, treća ples — sve u čast grofu. I Elza i Gizela i Meri kod crne su kave već uzele da se prenavljaju na aristokratsku. A gospodja je Monika, pola u šali, pola ozbiljno i s uzdahom iz dubine srca nekoliko puta rekla: „Eh, Bog milostivi sâm znade, — još mogu biti grofovska punica!”

Nije proteklo ni deset dana, a gospodja Monika razaslala na sve strane pozive k velikoj zabavi. Dakako, prije svega osigurala si je dolazak grofov. Direnbah je rado obrekao, da će doći, jer je prijatelj Stanislav jednako maštao i sanjario o prekrasnoj „pepeljugi”, što ju je vidio u Lijepoj Vesi. I on i grof bili su sasvim sigurni, da će znati udesiti stvar tako, te će vidjeti Vanku.

Za zabavu činila gospodja Monika velike i silne pripreme. Gotovo na tri sata udaljeni susjedi morali su svakojakim „uslugama” pripomoći. Jedan je morao za onu večer obećati svoga inoša, drugi svoju kuharicu za slatkiše, treći kuharicu za ribe i aspike, četvrti za sladoled. Moj je domaći kuhač bio glasovit u okolici s izvrsnih pečenki, pak je i njega pribavila gospodja Monika.

Zabava je uistinu imala biti sjajna. Od sviju su strana bili pozvani gosti. Dapače je i iz varoši bilo pozvano mlade gospode. Gospodja Monika bila je udesila tako, da će veliko društvo na večer pogostiti i ples dati, a k objedu pozvala je samo nas nekoje, — medju njima i grofa s njegovim prijateljem. No nesreća je htjela, da grofa k objedu nije bilo. Gospodja Monika nije stoga dala objed prije treće ure, sve iščekujući grofa. Tek kad je došao poseban glasnik grofov i donio pismo, da grofu nije moguće k objedu stići, jer ima neki nenadani i silni posao, ali da će u večer svakako doći, umirila se i odredila, da se donese juha na stol.

Cijelo poslije podne živjela je gospodja Monika u brizi, hoće li grof doći ili ne će. Zanimajući se, je li riba dosta i lijepo skuhan, je li aspika pošla za rukom, kako je sa sladoledom, da li su sve pečenke priredjene za peć, — svaki je čas letjela u kuhinju, no ipak je i svaki čas išla k prozoru, da vidi na cestu, da li se grofov hintov približuje. Kćeri su morale brzo poslije crne kave otići u svoje sobe, da se pobrinu za toalete. U tu je svrhu iz varoši došla i vlasuljarka i krojačica, dapače je u jedne susjedne elegantne gospodje izmoljena kamerijera, makar gospodja Monika nije inače gledala tu gospodju, jer je bila židovka.

Ja sam se malko nadao, da ću poslije podne moći gdje god vidjeti Vanku. U onoj galami i sveopćoj brizi oko priprema za večernju zabavu, mislio sam, bit će mi moguće da nadjem priliku. No prevario sam se. Gospodja Monika pritegla je Vanku u kuhinju uz posao. Uzalud sam prošao gotovo cijeli veliki dvor i bašču i perivoj, — no Vanke nije nigdje bilo.

Prije zapada sunca dojuri sva usopljena gospodja Monika iz kuhinje i čisto očajno priopći, da je upravo taj čas Vanki iz rukû ispala zdjela baš sa najfinijim tijestom — za neki „melšpajs“, kakav se još nije jeo u Hrvatskoj. Bila je upravo bijesna i tužila se na djevojku i njezinu nespretnost.

— Zagleda se to nekamo u dalj, gleda na cestu, mjesto na zdjelu pred sobom, i tako eto ti nevolje! — vikaše gospodja Monika.

A u isti čas stane pred dvorom četveroprežna kočija. Došao grof sa svojim prijateljem. Bijes gospodje Monike otprhne. U tili časak bila je dobra i blažena. Tek zabrinuto povikne za svojim kćerima.

Gosti su sve više dolazili. Gospodja Monika je ih sa svojim kćerima primala ljubazno i nekako

slavodobitno. Oči su joj kod toga svaki put počivale na grofu, — čisto je htjela ljudima reći: „Eto, gledajte, što se sprema, zato i vas pozvah ovamo“. Kćeri su pak nastojale da budu nekako drugačije, nekako kao visoke dame. Zabava ipak nije ništa trpjela od toga. Dobra zagorska volja nije dala kvariti veselja i elegantni gospodski dvor naskoro je šumio i ozvanjao veselim riječima, zveketom čaša, pjesmom i svirkom štajerskih muzikaša.

Prijatelj Stanislav već je kod večere svaki čas pogledavao na grofa i mene. Znao sam, da želi potražiti Vanku. I grof je pogadjao njegove misli, ali je tek mogao ramenima sažeti, jer su ga tako zaokupile i gospodja Monika i njezine kćeri, među kojima je bilo natjecanje, prava pravcata utrka, da se pokažu što duhovitije, naobraženije i milije pred grofom.

Prijatelja Stanislava, slikara, pustile su na miru. U njihovim je očima njegovo zanimanje bilo duboko ispod njihovih pogleda, a da je bogat, bogatiji od samoga Direnbaha, to nisu ni u snu pomišljale. On je bio s toga njihova neopažanja njegove osobe sasvim miran i zadovoljan, jer se je mogao sasvim slobodno kretati. Pred grofom su iz daleka dale naslutiti i gospodja Monika i njezine kćeri, da se čude, što je grof našao prijatelja iz „sfera“ njemu dalekih. No grof bio je tako oprezan, te nije odao, ni kako je sjajan i slavan položaj Stanislavov, ni kakav je njegov imetak.

Kad se je najjače razmahalo veselje, te se u tri dvorane plesalo, u četvrtoj dvorani pilo i jelo, a u dvije tri pokrajne sobe kartalo, namigne grof Stanislavu i meni, da se skupimo. Bio je od domaćih dama prost, jer je gospodja Monika imala posla za pripremu čaja i hladnog bifeta, a kćeri su plesale.

U zgodan čas umakosmo. Nitko nas nije zamijetio. Dugo nam nije sreća poslužila. Ali napokon ipak.

Kad smo već prošli gotovo cijeli dvor, isprekrižali perivoj na sve strane, padne grofu na um, da idemo u bašču. Iz daleka nas već vabila crvena luč iz vrtlarske kuće. „Ondje mora da bude!“ — kliknismo gotovo sva trojica u jedan mah. I zbilja se nismo prevarili. Svijetlo je dolazilo iz gornjeg sprata kućice. Popesmo se taj mah uz stube i bijasmo pred vratima, koja nisu bila zaključana. Na naše kucanje nije nam se odgovorilo, a kad smo uzeli jače kucati, odjavi se slab glas Ivanin. Pitaše, tko je i nije li stara sluškinja Bara. Ne čekasmo više, već unidjismo.

Našli smo je za prostim neizblanjanim vrtnim stolom, na kom su bile čitave rpe svakakvog sječenja. Raspored je pokazivao, da je Vanka tu radila i morala razredjivati. Opet sva trojica u isti mah kliknemo: „Pepeljuga!“ A kad smo vidjeli one sjajne krupne oči, zalite suzama, ona krasna sočna usta pod titrajem plača, u finom divnom lišću svu želju za onim glasovima života onamo od dvora, i opet brigu od velikog posla tu pred njom, — mi smo jače osjetili oživotvorenu staru bajku.

Stanislav bio je i tronut i uznesen. Gotovo kao da su mu oči rasle, tako je jednako gledao u krasnu djevojku. I nije to sada više bilo tek promatranje i uživanje umjetnika, koji prima u sebe zrake vječne ljepote, već bijaše motrenje muškarca, koji se opaja čarom lijepe djevojke i tone u slatku raskoš, krili se u visine poezije.

A poezija uistinu kao da je svojim bajnim svijetlom, svojim žarkim ditirambom, svojom sladjanom harmonijom ispunjala taj čas. Mekana noć prve jeseni, puna svakojakih tamnih i polutamnih sjena pod vedrim zvjezdovitim nebom s niskom mješevinom uštapa, već napola priklonjena k rubu gore, tiha i mirna, da se razbira padanje pojedinog lista sa drveća, a podrhtavana tek jekom, šumom i svirkom

iz dvora, — ta topla jesenska noć već je po sebi bila puna i pjesme i priče. A onda — kod otvorena prozora u toj jednostavnoj izbi ljepota djevojka sa svojom angjeoskom dušom, dobrom i bezazlenom, sa svojom teškom sudbom, — ah, ja sam prijatelja Stanislava posve razumio!

I bilo mi je isto onako, kao kad sam za djetinjstva slušao bajku o jadnoj pepeljuzi. Čisto da je sva čarna priča oživjela eto na preda mnom.

Grof se prvi sjetio, da bismo opet morali u dvor. No Stanislav tako je moleći pogledao i njega i mene, da smo još ostali. A i Vanka, večeras bez svake smetnje, tako nam je milo i ljupko stala pričati svoje željice, pak i svoju nevolju, da smo još dugo ostali. Kod toga najviše se obraćala k meni i grofu, Stanislava tek bi postrance pogledavala, čisto se ugibajući tomu i zarumenjujući se kod svakog susreta njihovih očiju.

Od šale jê upitah, što se to zbilo sa zdjelom? Ona se, sva zažarena u licu, nasmiješi, da onda prizna, kako se zagledala na cestu, na kojoj je spazila grofovju ekipažu.

Kad smo se vraćali k dvoru, opet spomene grof, čisto ljutit na gospodju Moniku, kako sirota Vanka zbilja i nije nego pepeljuga.

— A da joj barem možemo upriličiti i daljnji razvoj priče! — spomene Stanislav.

— Kako to? — upitamo, i grof i ja.

— Ta da ju, svu sjajno i bogato opremljenu, možemo bez znanja njezine maćehe i njezinih polusestara dovesti na ples! — odvrati mladi umjetnik, da se dalje gubi u snove i uz to u uspomene iz svog umjetnikovanja u Njemačkoj, gdje mladi slikari svoje umjetničke sanje i poglede ne izvode samo kistom na platnu, već i u živim prilikama.

I grof i ja bijasmo tako uzneseni, da nam se pripovijedanje Stanislavovo ne pričinjaše više tek umjetničkom sanjom, niti smo mislili kod toga, da je sve to neizvedivo, što nam je pričao. Za sve nas je sasvim predobio.

U dvoru se zabava tako slavno razvijala, te nitko nije opazio, da smo odsutni. Nitko nije ni zamijetio, da dolazimo izvana. I sama gospodja Monika mišljaše, da smo cijelo vrijeme boravili u dvoru. Istina, ona je sada imala toliko brige, da li će sladoled dobro ispasti, te je gotovo sasvim zaboravila sve drugo. Jedino su kćeri njezine spočitnule grofu, što ne će da pleše. No on im sa smiješkom na ustima odvrati, da će svoju pogriješku popraviti prvom zgodom, „prvom zgodom, koja ne smije dugo izostati“, — značajno naglasujući svoje riječi.

I zbilja, čim se je gospodja Monika poradi sladoleda toliko umirila i osigurala, da je opet došla među goste, grof joj je rekao, da mora njezinu krasnu večerašnju zabavu uzvratiti takodjer plesnom večerom, pak ju je odmah umolio, da mu obeća dolazak svoj i svojih kćeri. A jer je neženja, umoli jê odmah, da bi bila tako milostiva i u neku ruku na sebe preuzela dužnosti kućedomačice.

Gospodji Moniki bilo je u taj čas isto, kao da joj je pred noge nešto palo ravno s nebesa. O drugom i nije više htjela da govori, nego o zabavi kod grofa, pripovijedajući svakome, da to grof daje u čast njezinim kćerima. Šaljivdžija neki dometne, da bi se ta čast još mogla promijeniti u slavu zaruka, a gospodja Monika slatko se i blaženo nasmiješi, da odsele svome pripovijedanju o časti kod grofa dodade i dosjetku šaljivdžije, no — tek u ozbiljnom smislu.

Gospodja Monika bila je od sada gotovo uvjerenjena, da se je grof odlučio. Tek ju je mučilo pitanje, za koju od triju kćeri? Mučilo jê to pitanje tako jako,

te se nije više mogla suzdržati, da ne bi svoju zna-
ličnost otkrila ma komu. I preda mnom je govorila
slično, sa zadovoljnim posmijehom na tustim, širokim
i od sreće čisto sjajnim obrazima.

U Lijepoj Vesi nije se više na drugo ni mislilo,
ni o drugom govorilo, ni za drugo spremalo, negoli
za zabavu kod grofa. Bilo tu vječna lijetanja na
poštu, nabavljanja svih mogućih toaletnih potreboća
iz Beča, Graca i Zagreba, pisanja na sve strane.

Gospodju Moniku tako je briga zaokupila, da
je dapače kazala veoma točno i strogo, što imaju kćeri
jesti, samo da se ne pokvare, da radi pokvarena
želuca ne bi mogle na zabavu. Da se ne prehlade,
nisu smjele na večer napolju boraviti.

Zabava je imala biti za četrnaest dana. Grof je
pozvao veliko i mnogobrojno društvo. Gospodju je
Moniku umolio, da bi sa kćerima dolazila prigleda-
vati pripreme, a kod toga je uvijek znao tako udesiti,
da su dame ostajale dosta dugo, unatoč brizi go-
spodje Monike, da bi se djevojke mogle nahladiti
kod večernje vožnje. One su brojile unaprijed četrnaest
dana na minute, koliko ih još dijeli do zabave. Jedva
su iščekivale veliki čas, ma da su opet bile u vječnoj
brizi, da li će im do potrebita vremena biti gotove
oprave i sve druge toaletne stvari.

Briga im se činila to više opravdanom, što nisu
dobile one švelje, po koju su pisale. Išle su poradi
toga u grad. Izbivale su nekoliko dana, ali im nije
ništa hasnilo. Krojač, prvi u gradu, nije mogao pre-
uzeti posla, jer je bio zapremljen nekakvim velikim
i sjajnim švelom, što je kod njega naručio neki strani
gospodin. Za švelju saznale su takodjer, da se ne
može dobiti, jer je negdje bila na ladanju u silnom
poslu, što joj ga je dao takodjer neki strani gospodin,
kojemu nisu mogle ime saznati. Morale su se stoga
uteći u nepoznate ruke i ne od prve vještine. Bile

su čisto očajne. K tome je grof gotovo svaki dan dolazio s kakovim pozivom na izlete i pohode u susjedne dvorove. A njemu da odbiju? Na to se nikako ne mogoše odlučiti. Gospodja Monika vidjela je sve jasnije, da je grof zaljubljen gotovo do ludila. Ne može više biti bez njih.

— Pa da pokaže, da se on za moje kćeri zanima, i da ne bude ni ma kakve sumnje, dolazi uvijek sâm, a pušta onog Poljaka kod kuće! — govoraše gospodja Monika, tumačeći izbivanje Stanislavovo na taj način.

Stanislav uistinu kao da je iščeznuo. Nije ga nikamo bilo. Sve zabave, svi izleti grofovi bili su bez njega. Vidjevali ga ljudi, no uvijek samoga i uvijek zaposlena. Vazdan se čovjek nešto žurio i vazdan imao pune ruke posla i dogovora s ljudima iz grada. Gospodja je Monika čula od jedne susjede, kako ga je jednom vidjela, gdje se vozi s poznatom krojačicom iz grada. No gospodja je Monika bila tako zapremljena svojim mislima o svojim vlastitim stvarima, da se nije mogla dalje zanimati za pana Stanislava, što bi inače bila svakako učinila. Nju je već čisto muka hvatala, što ne može da iznadje, u koju joj je kćer grof zaljubljen. Ni kod jedne nije opazila, da bi je grof više odlikovao. On se je prama svima jednako vladao i — ugursuz — pretvarao se pred njom, kao da ga ni jedna ne zanima; ali — Monika nije tek ljetošnji zec, ne da se ona prevariti i dobro znade, da grof ljubi — jednu od njezinih kćeri, pa sad koja bila.

U takovim ju je mislima još više ustalila vijest, da je grof negdje javno u društvu izjavio, da će kod njegove zabave biti zaruke, i to zaruke, koje će sav svijet zadiviti. Pitala me, da li sam ja takovo što čuo? Morao sam kazati, da sam i ja bio prisutan kod ove grofove izjave.

I tako se gospodja Monika sasvim uživila u misli na zaruke kćerke. Istina, nije još uvijek mogla presuditi, koja će baš kćerka slaviti zaruke, no zato se je ipak kao brižna majka već bila pobrinula i za — same novce, što će trebati za opremu.

Od kćeri je svaka bila sigurna za sebe, i svaka je u grofovoj blizini nastojala, da što jače izrazi svoje duboke i nježne osjećaje. U posljednje dane nisu već ni pred stranima mogle sakrivati svoga natjecanja i suparništva. Često nisu međusobno ni riječce govorile.

Napokon je svanuo dan. Gospodja Monika je s kćerima rano otišla grofu. Ona je ulogu grofove kućedomačice savjesno shvaćala.

Grof je uistinu sve svoje goste malo ne natjerao u čudo i udivljenje, kako je krasno i sjajno svoj veliki i krasni dvor opremio za zabavu. Po velikom i prostranom perivoju bijahu podignuti i čardaci i paviljoni i šatori. Za ples bijaše priredjena velika dvorana razizemlje, iz koje se ravno u perivoj dolazilo i koja je u zimi služila kao zimska bašča. S perivojem je vezalo krasno široko stubište. Prijatelj Stanislav udesio je i uredio i dvoranu i stubište cvijećem i sagovima. Bijaše kao kakova oživjela Matejkova slika. Isto bogatstvo i ista raskoš u bojama.

Napokon nije više jedina gospodja Monika sa svojim kćerima bila uvjerepa, da sav taj sjaj i sva ta slava ne može tek da bude za večernju zabavu, već da su tu po srijedi i druge znatne stvari. Bilo je već ljudi, koji su s jalom pogledavali na gospodju Moniku i njezine kćeri.

I zabava se sve ljepše i živahnije razvijala. Grof i Stanislav nisu ni časka pustili, da se jednako brinu za goste, kojih je bila sva sila. Dvorana je naskoro bila premalena za tolike parove plesača. Smjeliji i najveseliji počeli su dapače plesati i na

terasi do stubišta, što više — i dalje pred stubama na glatku praznu prostoru, što je služio za loptanje.

Oko devet sati poče vatromet, što ga je vrtlar s kasnarom rukovodio. Cijelo se društvo sakupilo pred dvorom i na terasi.

Upravo u čas, kad se je silno visoko digla i prsnula raketa i cijelo se društvo javilo zadovoljnim aha-kanjem, dojuri pred dvor elegantna četveroprežna kočija. Iz lakog fajetona izađe mlada bijela pojava, mlada prekrasna djevojka. I grof i Stanislav i ja bijasmo u najbližoj blizini, pak smo već u prvi časak ugušili bojazan i veliku smutnju došljakinje, koja je ćutila, da su u nju uprte sve oči. A vrtlar je upravo palio oganj, koji je bajnim plavušastim svijetlom obasuo sav kraj, te se je svaki cvijetak u travi i svaki list na drveću i svaka linija u prekrasnom licu mlade djevojke razabirala.

Nitko je iz društva nije poznavao. Sve je gotovo šumjelo i udivljenjem i pitanjem: tko je? — Nas trojica pak nismo ništa odgovarali. Grof jê uzeo pod ruku i u našoj pratnji proveo dvoranom i terasom, dok je glazba stala svirati melodije iz „Mignone”.

Sve je bilo i zapanjeno i gotovo začarano milovidnom krasnom pojavom. Kao da je uistinu iz carstva bajke i priče dolebdjela prikaza u taj težinom poklopljeni svijet istine, tako se je doimala ova nježna, stasita pojava u svojoj lakoj opravi od muslina i indijskog gaza, nakićenoj tek bijelim cvijetom, svojim divnim lišćem, zarumenjenim i od stida i od radosti i od velike sreće, koja je čisto sijevala iz krupnih tamnih očiju. Možda jedina gospodja Monika sa svojim kćerima nije bila uznesena. Prije svega ljutilo jê, što takova nepoznata, a krasna djevojka dolazi k grofu upravo u čas, kad je možda baš nakanio snubiti, zatim se je držala povrijedjenom, što nije grof predveo i predstavio mladu djevojku — njoj,

gdje ju je sâm zamolio, da bude kućedomačica; a srdilo jê gotovo do bjesnila, što nije više imao tobože očiju i ljubaznosti ni za koga drugoga, doli za tu nepoznatu djevojku. I gospodja Monika tako je bila nezadovoljna i ljuta, te nije htjela ni gledati djevojke. Isto su učinile i njezine kćeri. Povukle su se dapače sve četiri u pokrajne odaje. No nitko od nas nije htio toga primijetiti, a najmanje grof.

Zabava je tekla dalje svojim redom. Plesalo se sad još s' većim veseljem. Naša mala krasnica plesala je najprije s grofom, pak onda sa Stanislavom ili sa mnom. Koliko još nije bila vješta, mi smo joj lako pomogli. A napokon djevojke znadu plesati same od sebe, po naravi. Tako je bilo i s našom plesačicom. Ma da su joj to bili prvi koraci u plesu, ona je ipak odmah bila sigurna i laka.

Kad je ponoć donijela dvanaesti sat, mala je krasnica iščeznula. Isti je četveroprežni hintov stao pred dvorom i ona skočila u nj. I grof i Stanislav i ja ne odasmo nikome, tko je bila.

Istom sad se gospodja Monika s kćerima vratila u društvo. Njezina zlovolja utonula je u velikom iščekivanju grofove izjave. Ali zora je već stala pucati, kad je zabava još uvijek trajala, a grofove izjave ipak nije bilo.

Drugi ili treći dan bili smo u Lijepoj Vesi. Gospodja Monika primila nas je dosta ljubazno, no zato su sve tri kćeri bile svečane, strogo odmjerene u riječima i kretnjama, i veoma — veoma hladne. Grof je morao razviti svu svoju ljubaznost i duhovitost, da ih nekako udobrovolji. Napokon mu podje za rukom. A Stanislav i ja mogosmo lako primijetiti, da bi i gospodja Monika i kćeri joj bile sretne, da nismo u društvu. Pak i zbilja nam bude sasvim lako odšuljati se iz salona, dok je grof počeo pripovijedati o svom ujaku, dvorskom meštru kod jednoga nad-

vojvode, — tema, što je i gospodju Moniku i njezine kćeri najviše zanimala.

Stanislav se je pokazao, da je već sasvim dobro upućen, gdje možemo naći Vanku. Bila je opet u vrtlarskoj kući, — opet zaposlena oko suha sjemenja.

Kad nas je spazila, turnula je rpu od sebe, skočila sa stolice i pokročila pred nas.

— Ah, gospodine Stanislave ! Kako je krasno bilo ! — bijahu joj prve riječi. — Kako sam vam zahvalna ! I gospodinu grofu i gospodinu Vladimiru, — obrati se k meni, da mi pruži drugu ruku, jer — jedna joj je ostala u rukama Stanislavovim.

— Kako ste došli kući ? — upitismo u isti mah Stanislav i ja.

— Dobro ! Gospodična iz varoši čekala me, svukla i sve sam joj dala i povratila tako, da bi maćeha bila mogla odmah doći i ništa ne bi bila našla.

I mala sirotica stala se gubiti u ponovnom uživanju prošle noći.

— Jesam li uistinu bila lijepa ? — upitala je s dražesnom naivnosti, da onda pohvali i uzdigne Stanislava, koji je sve to udesio.

— A, znate, kad ste ono prvi put predložili i umolili me, da i ja idem na grofov ples, kad je i gospodin Vladimir i grof isto htio, nisam mislila, da bi to bilo moguće ; no kad je i sa šveljom iz Zagreba sve tako dobro prošlo, kad mi je mjeru uzela, a da nitko osim stare Bare nije znao, onda sam se već više nadala i napokon je bilo dobro. Još sam se bojala poradi kočije, kako će to biti ; no grof je dobro učinio, što jê nije ovamo pred dvor poslao. Bara i ja išle smo do mjesta, gdje je čekala . . . i nitko nas nije vidio, i tako je sve dobro prošlo.

Djevojka je sva sjajila od radosti i sreće. A brzo sam mogao opaziti, da to nije samo poradi sretno

uspjela izleta prošle noći. Još veću joj sreću i veće blaženstvo podavaše blizina Stanislava.

Ostavio sam ih časkom same i kad se malo poslije vratih, znao sam, da su im se srca našla i riječ ljubavi za uvijek ih spojila. Grof je tako dobro zabavljao dame u dvoru, te nisu ni opazile, kako smo Stanislav i ja dugo izostali.

Nekoliko dana kasnije dobila je gospodja Monika pismo od grofa, kojim joj javlja, da će u velevažnoj stvari sutradan doći u Lijepu Ves s prijateljem Stanislavom. Ujedno je molio, da bi sve gospodične kćeri bile kod kuće.

Gospodja Monika sad nije više ni malo sumnjala, da je veliki i toliko žudjeni čas osvanuo. Odlučila je odmah dati cijelu gozbu, da bude svečanije. Na sve strane poslala je skoroteče s pozivom za sutra na objed. I sututora nije zaboravila. Ja sam takodjer dobio poziv.

Sjutradan bude sve, kako je odredila gospodja Monika. Od gostiju nije joj se nitko iznevjerio. Sututor nije takodjer izostao, slabouman starčić iz obližnjeg trgovišta. Grof je dao nešto čekati na sebe i gospodja Monika bila je već ponešto zabrinuta, nije li se što zbiljo, te bi grofa spriječilo, da dodje; no napokon je došao i on, a s njim i Stanislav. Obojica bijahu svečano odjeveni. Gospodja je Monika očima dala znak kćerima i sututoru, da dobro pogadja to svečano odijelo.

Grof se ljubazno sa svima izrukovao i onda u salonu odmah prešao „in medias res“, kako reče. Pitao je za kćeri. Gospodja mu Monika sa smiješkom na ustima i prevrnutim očima pokaže na sve tri svoje gracije, koje su čisto kao kipovi bez trena u očima stajale poredane pokraj kanapeja.

— Ali još je jedna gospodjica, koje ne vidim ovdje.

— Ne, nije. Ili da. Iz prvog braka moga supru-
ga, da... ali to je siroče... nju bih stavila u
nepriliku, da je vodim među ljude. Zato i nije
nikad...

— Ali ja sam milostivnu gospodju naročito
molio. Znatna je stvar... i... i moram opet moliti.

— Nije moguće! Pa zašto da bude ovdje? Što
se nje tiče?

Grof se nije dao odvratiti od svog zahtjeva. Na-
pokon je pristala gospodja Monika i poslala jednu
od kćeri po nju.

Šutnja je vladala u sobi gotovo cijelo vrijeme,
dok se nije Vanka pokazala na pragu. Bilo je vidjeti,
da je na brzu ruku načinila tek kakvu takvu toaletu,
a još više se vidjela velika smutnja, u kojoj je siro-
tica bila.

Grof se duboko nakloni pred djevojkom i onda
se svečano predstavi kao snubok.

Gospodja Monika se široko i slavočinitno na-
smiješi i promrmlja nešto, kao da već sve znade.

— Dolazim ne u svoje ime, već evo u ime moga
prijatelja, izvrsnog poljskog slikara, koji vas moli za
ruku gospodične Vanke.

Gospodja Monika gotovo je posrnula i morala taj
mah sjesti u prvi najbliži fotelj. Bio je strašan i
smiješan čas. No grof i Stanislav nisu se ni na što
obazirali. Stanislav ponovi sam svoju molbu.

Napokon dodje k sebi gospodja Monika, i ne pi-
tajući mnogo o Stanislavu i njegovim prilikama,
vikne čisto grubo:

— Ta uzmite ju!... Slikar!... Ta i nije za
drugoga, uzmite ju!

I tako bude Ivana isprošena, — bude sretnom
zaručnicom. Gospodja Monika smirila se sasvim, kad
Stanislav nije pitao ni za kakav miraz, dapače ni za
opremu.

Tek kasnije, nekoliko dana poslije, saznala je gospodja Monika, kako se uistinu ima sa prijateljem Stanislavom. Onda je opet nastupila kriza i mučio ju je silan bijes i pekla savjest, što nije znala za to i što ga nije osigurala za koju svoju kćerku. Navalila je upravo grubim riječima i na mene i na grofa. Jedno vrijeme sasvim je ozbiljno odustajala od svoje privole i vikala kao bjesomučna, da nema ni govora o kakvoj ženidbi. Sirota Vanka morala je silno trpiti i od njezina bijesa i od jala. Sreća je bila, što je već došla dozvola nadskrbničke oblasti i što je prijatelj Stanislav obećao silne darove i njoj i njezinim kćerima.

I tako je mala bijedna Vanka bila spasena od svoje muke i našla vjerno, toplo srce, pa kada ju je Stanislav kao svoju mladu ženu odveo sa sobom, blagoslovljenu u kućnoj kapelici moga doma, ja sam i nehotice šapnuo riječ „pepeljuga“! Čutio sam, kako i nju, baš kao u priči, vodi kraljević, — da, kraljević iz carstva uma i umijeća.

I mislio sam često na tu oživjelu priču i često sam u njoj našao utjehu, koja me je bodrila i sokolila.

ARABESKE K JEDNOM POPODNEVU.

I sunce se nagine k zapadnoj planini. Lazurom plove tek pogdjekoji sitni oblačci. A inače je svod čist, gotovo dubok i gust od modrine.

Sjedim na klupi pod omorikama u perivoju ispod dvora.

Knjiga, što je ponesoh da čitam, davno mi je ispala iz ruke. Predajem se sav — ne mislima ni sanjama — predajem se tek motrenju ili, bolje rečeno, puštam se toj dalekoj tišini i miru, tome neiskvarenome javljanju prirode i njezina života.

Plavi je zrak gotovo bez gibanja — tek katkada se nježno zatalasa. I onda prostruji njime lak dah, da od toga malko i malko zadržću tri četiri krajnja lista na krajnjim granama jablana i drveća ovdje blizu voćnjaka, ili se sitno — jedva da zamijetiš — uzbiba i zalelija lišće u nasadima i gredama cvijeća. Najviše gibanja nastaje medju srebrenastim lišćem bjelokosih mladih breza i topola. Kad jače zastruji, zašušne onamo u polju i kukuruzi.

Mir i tišinu ne prekida ništa. Tek jê još više osjećam, što se od časa do časa onamo iz dvorišta ili još dalje tija ondje iz polja ili livada javlja kakav glas od čovjeka i njegova posla ili od koje životinje, — psa, blaščeta ili ždrebeta. Još više pak pojačava dubljinu i daljinu tišine, što neprestance zamnijevaju i šire se stovrsni svakakvi sitni glasići mušica, ke-brića, pčela i osa, medju koje se miješa duboko zujanje stršena i zlatnih mara. Gore sa vrha omorike

ili jele — ili jablana žubori milozvučna draga pjesma češljugarke, s kojom se miješa sitno čavrljanje lastino sa krova kuće. Kojiput se u tu tišinu baci kreket svrake, uznemirene s moje blizine. Na svrakin glas taj mah se odjave kokoti i kokoši, što su se ušuljale u perivoj i sad planduju po ledini, po nasadima, po puteljcima bašče.

Četiri se smjeste tik do mene — na istoj klupi. Predavaju se slatkoj „siesti“, javljajući se tek od časa do časa, da ištu od mene kruha, ili se međusobno premještaju ili si perje čiste.

Po zemlji i travi — svugdje — plaze i vrte se mravci : jedan se nekud silno žuri, drugi se napreže i muči silnim, dvaput većim teretom, a treći traži nešto, i tako dalje — sve jednako u žurbi i poslu. Uz to poskakuje ili trak ili okance sunčana svijetla, kako se već miče zrak i s njim lišće na drveću. I kuda plazi to svijetlo, onud vuče za sobom svu silu sitnih prozirnih krilašca i drugi svakakvi mali život, što ga je čovjek u bahatosti neznanja i gluposti nazvao „gamad“; — a ono ta se je „gamad“ mogla stvoriti zaista tek onda, kad su prošli eoni i eoni, da se sastavi najprije zvjezdana magla, zatim sunce, po tom planeti ; a onda se još uvijek milijun i milijun puta morao okrenuti planet oko sunca, da ta „gamad“ na planetu nastane. Pak — koliko promjena, koliko novih uvjeta i stanja izvede i prouzroči ta „gamad“ na planetu ! I u čovjeku zaiskri misao, kako ništa nije u prirodi lako i neznatno : sve je plod teška nastojanja i sve je znatno — sve je nužna karika u sveopćoj vezi. Sama ova misao, što mi moždanima prostruji, isto je, što i ti mravci i te mušice oko mene — posljedak i čedo onog žara i svijetla, što milijune i milijune milja daleko ondje gori i plamti !

Čisto skrušeno i pobožno pogleda oko sjajnu kruglju na zapadu. I duša razumije stare Parse, koji

joj se klanjahu kao svomu božanstvu. Od tisuću ljeta nakalamljeni i od stotine koljena naslijedjeni prezir starožidovski protiv toga klanjanja nestaje i gubi se netragom — rasplinjuje se baš kao jutarnja magla pod talasima jutarnjeg sunca.

Mimo mene preleti malen kebrić zlatomodre boje. Sjedne na cvijetak, što je najbliži i urine rilce među pešćice, od kojih mu se na nožice i na sav trup spušta i lijepi žuta oplodna pelud. No to mu ne smeta — on se spusti i preleti k drugome cvijetku, u koji se mora toliko utisnuti, da je ostavio svu pelud u cvijetku i sav čist izišao, da odleti dalje k drugoj biljci. A jedva što se udaljio kebrić, sjedne za njim k istomu cvijetku malen lepirić modre poput neba boje, — i skoro za njim nešto veći, ali manje sjajan i siromašniji ukrašen leptir. No zato opet taj se mah manji ljepši lepirić požudno približi k tome većemu drugu, i oni se rilcima i krilašcima stanu doticati, da se onda ujedamput dignu skupa u zrak i ondje kolo za kolom zaigraju.

— Ljubav — ! — šapnem nehotice i bilo mi je, kao da imam eto na spoznaju i odgovor, što li je to veliko otajstvo, o kom si toliko razbijaju glave pjesnici i ljudi od pera — ah i sama bezbrojna filisterčad.

Bude mi, kao da eto usred prirode čujem njezinu rođenu riječ, kojom mi pokazuje, kako ljubav nije ništa drugo nego njezin rođeni život, kako su već u besvijesnom cvijetku prvi elementi ljubavi — tek svijesti nije, pak se zato pomaže trećom stranom olinom, koje si pomoć osigurava i ljepotom cvijeta i njegovim medom i izvrsnim tekom ove treće oline; a u leptiru, kojemu tek podijeli svojevolutno gibanje, mora već dalje sezati — gotovo postizava oblik zaljubljene čeljadi.

I za cijelo bi se našla romantična kakova dušica, koja bi poželjela, da i njoj bude dano, da se u najvišem času svoga osjećanja s ljubljenim bićem može

dignuti od prašne zemlje k plavim i modrim visinama zraka, da ondje u beskrajnom zagrljaju lebdi slatkim talasanjem. Nema — nema tih nedoglednih granica izmedju raznih oblika i pojava sveukupne i jedne iste prirode ! Ali otajstveni porivi i višeput nedokučivi raspleti ljudske ljubavi i njene sudbine ? Ah — nije li sve skupa nedokučivo otajstvo ? Nije li ovaj sitni-sitni prašak svedaleke tvari, što je još prelagan, da ga zemaljska težina k sebi privuče, pak lebdi tu zrakom — isto tako nepoznat, tajinstven i neponjatan ljudskoj misli i ljudskoj spoznaji, kao što i najdalje zvjezdane magle ili najdublji, najčudesniji porivi i pokreti duše ? Što znamo mi ? Jesmo li se uistinu dovinuli tek jedan korak bliže spoznaji, otkad znamo, da naša zemlja nije svijet, zbog kojega kruže sunce, mjesec i zvijezde ; otkad znamo, da nije nitko sjeo na lončarski stolac i uzeo mijesiti oblike raznih životinja, već je sve nastajalo nedokučivo dugim nizom vremena ; otkad znamo, — ah — i još toliko toga moći će ljudska misao znati, a ipak ne će moći tom svojom znanosti da digne velo vječne tajne ; naprotiv sve će više utvrđivati istinu, da joj je ova tajna za uvijek sakrita, — pa da je tu jedino srce, koje prima i hvata svjetlost, s pomoću koje osjeća i čuti svagdje i svagda blizinu i prisutnost Onoga, za kojega naredjuju starodavne svete knjige Židovima i njihovim sljedbenicima, neka se ime njegovo ne izgovara —

I dok se moja misao ovako krili, dotle se sretni par leptirski spustio iz svojih visina dolje i — pao na ružicu tik za ramenom, ostajući u nekoj zaboravi, za cijelo u raskošno sretnoj lijenosti, i ne pazi ni na što oko sebe. Ali ga spazio moj kokot, pa skočio sa klupe — i u jedan hip zagrabio kljunom — ubio — i igrajući se časak po pijesku progutao najprije leptiricu, a onda leptira.

— Tragedija života — disharmonija tvarnog svijeta — borba za život —! — i slične „veltšmèrclerske“ riječi nehotice mi padaju na um, pa mi se misao gubi u dubinama i daljinama bezbrojnih pogleda na svijet i na njegovu činjenicu, da život vječno prati smrt i da gotovo svaka pojava života donosi i izazivlje toliko i toliko pojava, u kojima život prestaje, a velika misao o sveopćem jedinstvu — o dalekoj nepreglednoj istovjetnosti časkom kao da je stala obasjana i jasna preda mnoom, pokazujući mi, kako napokon i porodjaj i smrt isto su i jedno u bivstvovanju i gibanju — u namisli Nikad Izgovorenoga!

Moj popoldašnji mir bio je prekinut. Digao se bijesan lavež pasa u dvorištu. Pomislih, bit će kakov prosjak ili vandrovac ili koji težak. No nisam pogodio. Iza omorika i jela na stazici k voćnjaku opazim ciganicu, za njom malo petgodišnje ciganče. Ciganica bila još dosta mlada pristala žena, ali očito dobrano nagrizena od zuba vremena, koji dašto nije tome trebao više nego kojih dvadeset godina.

Obadvjema se oči gubile u visini k voćkama, pa me nisu opazile.

Od voćaka pogledavale i u travu — onuda, gdje bi se javljalo kakvo zalutalo pile.

I zbilja ciganica spazi mladu kokoš, pa taj mah njena se pažljivost zbije oko nje. Ali bila je loše sreće — kokoš krikom odleti, a ciganica zamijeti mene.

U prvi se tren malo prepane, ali videći valjda smijeh u mom licu, raskuraži se taj mah, pak podižući ruke za milostinju, došulja se k meni.

Dašto, ona ne htjede da bude tek pukom prosjakinjom. Ponudi mi karte i svoje umijeće u proćicanju. Pristanem na to i obećam, da će donijeti jela za nju i dijete.

Ciganica se brzo uvjeri, da me njezine karte ni njezino proricanje ne zanimaju. Valjda se uplaši, da ću je protjerati prije no što dobije jela, jer — eto ujedared reče nešto djevojčici na ciganski, a dijete se nato sa smiješkom u licu približi, zatačka ručicama i postavi se u pozu plesa.

Moram da kažem, da me je čisto zadivila i ljepota djeteta i dražest, kojom se je uzelo kretati.

Garava uska glavica pod duboko-crnom kuštravom kosom bila je prekrasna. Ovalno lišće odlikovalo se tamno-zagasisom pūti, koja bijaše tek zadahnuta zdravom rumeni. Crte su bile neobično fine. A krupne crne oči krijesile se iskrom.

Dubok-dubok pogled kao da je već sada u njima snivao, a bio je zasjenjen dugim trepavicama, s kojima su se u divan sklad stapale guste crne obrve. U malim divno uvijenim i puno nabačenim usnicama takodjer kao da se pomaljao prvi trak smiješka raskošne zaboravi i bjelasali se zubići, pravo biserje. Fini nosić bio još djetinjiski, ali već se odlikovao plemenitom crtom i krepkim nozdrvicama.

Jednom riječi — pojava gotovo savršeno lijepa, plemenita i odlična, pak gledajući je, mislio sam da bi sebi najčistokrvniji kakav Montmorency mogao čestitati, kad bi njegova krv i njegovo koljeno proizvelo tako krasan — tako odličan individij ljudske vrsti. A eto prezrena krv i prezrena pasmina ga proizvede, — prezrena ne tek od kakova Montmorencyja, već prezrena i od najjadnijeg barbara s tupim još nosom i s izbočenim kostima u četverouglatu licu okrugle kratke glave !

Ali priroda i ljudske uredbe i ljudski nazori tako su često udaljeni ! I ona je aristokratična, no nju ne veže historija ljudska, koja je mogla po gluposti i po podlosti ljudskoj iz najkukavnijeg roba-barbara

učiniti i ljudske kneževe i ljudske velmože; ona ide samo svojim putem — pak eto i među ciganima stvara aristokrata !

Dijete je sveudilj plesalo. Bilo to nešto iz orienta i juga, zapravo ipak nikakav izrazit narodni ples. No djevojče igralo skladno i dražesno.

Bilo u tim ljupkim, podatnim i izazovnim kretanjama ruku i gornjega tijela nešto kao slutnja ili kao besvijesna spomen na žar i sjaj vruće pradomovine, a svakako bilo nastojanje, da stigne ljepotu i da joj se dovine umijećem svojim.

Moradoh da gledam u njoj malu umjetnicu, pak po tom gledah u njoj družicu, koja takodjer ide za tim, da po svojoj umjetnosti služi ljepoti, nastojeći otkriti velo njezino i pokazati čovjeku njezin vječni čar i njezin blagoslov ljudskoj duši u svakidašnjem robovanju !

Dašto, slobodoumna filisterčad ne bi me nikad razumjela, ona je tek razumjela zauzeti mjesto verzajskih markija i vikonta ; — ah — ne bi me razumjelo ni najjadnije piskaralo najužasnijeg funtromana ili najnezgrapnije mazalo platna ; — ah — ni najkukavniji glumac sa sajmišta ne bi me razumio, ma da čuva u sebi još sva svojstva, radi kojih mu kroz četiri tisuće godina nije htio zakon priznati ljudska prava !

Kad im je sluga donesao jelo i ja još jedan put morao segnuti u budželar, ostave me moji čudnovati gosti, pak sam opet ostao sam — u tihom-tihom popodnevu. Tek od nekale iz daleka, sa brda ili sa livada — dolazila seljačka pjesma, polagana i tugaljiva, dolazila iz take daljine, da se nije razabiralo, pjeva li je djevojačko ili dječjačko grlo, ali razabirao se ipak napjev, i ja sam slušao pjesmu, što ju još slušah od moje pestinje ! I kako mi nekad u djetinjoi

posteljici nije odnosila sna draga mučenička pjesma, tako ni sada nije kvarila svečanu tišinu nastajuće večeri ; naprotiv kao da je na valovima svoga titranja nosila dah i miris one čarobne trave, koja čovjeku poklanja sanje i budi uspomene. Svaka sjena oko mene, svako ljeskanje zraka i svijetla, a ma — sve — sve — donosilo mi pred dušu ili drage uspomene, ili draga davno izginula lica, ili davne misli i davne želje !

KOD STARE CRKVE.

Kao svi u cijeloj okolici, tako je i Salomon, krčmar u krčmi našeg dobra, uvijek s neiskazanom ljubavi gledao na stare i trošne zidove i balvane stare crkve gore na najvišem brijegu, baš nasuprot krčmi u ravnini. Nije on prestao da tako gleda ni onda, kad je mogao da misli, da mu je znak, što se diže sa tornja i krova crkve k nebeskim visinama, prouzročio najveći bol. Poslije je dapače upirao oči na crkvu s pogledom dugim, pobožnim i zahvalnim. Dašto, bilo to tek nakon mnogih godina, poslije mnogih teških muka i velikih duševnih bolova. Jedna večer gore u staroj crkvi izvede to čudo i pomiri ostavljena starca s njegovom teškom sudbinom. A ipak — bio je on i te kako pobožan židov. Nikad nije svetu subotu pustio bez zapaljena svijetla i uvijek je strogo, vjerno i s ljubavlju vršio običaje i zakone otacâ.

Da — njegova povijest ! Ta uvijek moram da je se sjetim, kadgod pogledam gore k crkvi.

Salomon je prije mnogo godina imao izvrstan posao i prekrasnu kćerku. Davno prije toga došao je u okolicu poderan i bijedan, da skuplja i sabire prnjike. Trčao čovjek vazda od mjesta do mjesta, znao prevaliti milje, saznajući, da se gdje nalazi ovakav ili onakav otpadak rublja, pa tako je naskoro prištedio neznatnu svoticu. S ovim novcem došao je k momemu ocu, čim je saznao, da je dotadašnji zakupnik krčme umro, pa je tako preuzeo posao. Uz

vinotočje uredio odmah takodjer i malen dućančić, točno proračunavši, koliko može držati robe prama seljačkim potrebama. Tu je robu prodavao u glavnom tako, da ne bi samo uz gotov novac davao, već najviše u zamjenu za ono, što proizvodi seljačka kuća i seljačka njiva. Tako je on uz krčmu i dućan udesio takodjer trgovinu žitom. Sad bilo da je Salomon uistinu točio dobro vino, da je davao vrijednu robu za jeftinu cijenu i da se osobito dobro razumio u trgovanje, bilo kako mu drago, tek krčma bila je uvijek puna kirijaša i seoskih majstora, a i najvredniji i najsiromašniji seljaci radije bi njemu prodavali žito, nego li trgovcima u gradu. Osobito pak navaljivao svijet k njemu po nedjeljama, na povratku iz crkve. Tako se zbude, da mu je posao sve bolje i bolje cvao, te od kućarca za prnjeke eto u dosta kratko vrijeme imućna krčmara, pače „moćna” trgovca. Dašto, nije on stoga prestao da se upravo onako i onoliko muči i trapi, kao onda, dok je još kućario po selima. Nije si priuštio ni mira ni oduška u svom poslovanju i ništa na njem nije govorilo ni odavalo, da su se promijenile njegove imućstvene prilike. Upravo onako, kao dok je s vrećom na leđima trčao od sela do sela, bio je i sada u svemu jednostavan, prost i gotovo bez potreba. Pa tako bude, da je od godine do godine sve više i više zaradjivao, a uza to sve više i više prištedjivao.

Eh, štedio čovjek! Sebi nije a ma ništa priuštio, ma da je toliko zasluživao. Ostao u svem umjeren, uvijek trijezan, pak i uvijek zamazan. A nije bio takav od škrtosti ili od zvjerske pohlepe, — što više — u njega, moglo se reći, nije ni bilo suviše razvijeno ono klanjanje zlatnomu teletu, to jedino kumirstvo, kojemu je njegov narod potpadao ; ne — on je takav bio i tako je radio glavno zbog beskrajne ljubavi za svoju kćerku jedinicu. Ta znao je on

i predobro, što je to siromaštvo, kakve li ogromne i gorke muke pruža svojim žrtvama, pak ni za sav svijet ne bi bio ni mogao ni htio da izvrgne svoje milo dijete tim strašnim mukama. S pravim entuzijazmom dao se na najtegotnija putovanja u poslu, vršio i najteže radnje, cijele noći dvorio, poslije mnogog poslovanja i unatoč silnoj umornosti, pijane cigane, osorne majstore, propite plemiće i obedastjele „mužeke“, i dvorio ih sve radosno i dobre volje, — ta — bilo je za dijete — za njegovu milu, krasnu kćerčicu.

Ime joj bilo u registru rođenih bogoštovne općine — Sara, otac ju je pred ljudima nazivao Sofija, a ja — ja sam jê nazvao Angjica. Kako sam na to ime došao, Bog bi ga znao, — ja tek znadem, da mi je od prvog časa bila neizrecivo draga i mila, gotovo prava sestrice. Poslije, dašto, često sam morao pomišljati, kako sam zgodno ime izabrao, jer — Sara je uistinu imala mnogo i mnogo angjeoskoga bića u sebi.

Zaboravio sam da kažem, da je Salomon bio udovac.

Tako se i zbilo, da je mala Sara najviše vremena sproveda kod nas gore u dvoru. I bila je premilo dijete, onda već lijepa i sjajna, kao jutro u njenoj toploj pradomovini, u orijentu. Svi jê zavolješe, i ako je nije bilo, svima je nešto falilo. Kad je došlo vrijeme obuke, ostade s nama djecom, pak je naš stari informator takodjer i njoj pokazivao, kako se sastavljaju pismena; dapače ostajala je i pod naukom kršćanske vjere, a — nije dugo potrajalo, pa je mala židovčica prestigla i svu moju braću i mene u znanju molitvi, katekizma, Starog i Novog zavjeta, — pače zapamtila je najbolje sve moguće svetačke legende, što ih je stari informator kazivao po dovršenim propisanim satovima. U crkvu išla je takodjer

s nama i ondje od sviju nas jedina umjela pjevati crkvene pjesme s djecom seljačkom iz općinske škole. A najviše je voljela i najviše se veselila, kad bismo ljeti išetali s informatorom na brijeg k staroj crkvi. Tu bi starac — prvobitno školnik i organist — sio k orguljama i stao prebirati tipke, dok smo mi dječaci gazili mijeh. Mala pak Sara kao da bi se nekud izgubila, svaki bi zvuk činio, da uzdršće i da se u licu sva preobrazi. Čisto je zanosno slušala, što to orgulje pričaju. Nikad joj se starac nije mogao dosta nasvirati. Uvijek bi na koncu uzdahnula i zamolila, neka — neka barem još malo svira. Moram da priznam, da sam samo njoj za volju uzdržao uz mijeh, makar mi je bilo istom kojih sedam ili osam godina.

Kad je ponarasila, dađe je otac u bližnji grad, gdje je polazila djevojačku školu, koju je rukovodio samostan duvnâ. Tu je bila koje četiri ili pet godina. Za čitavo to vrijeme nije ni jedared došla kući. Otac Salomon htio je tako. Napokon — on je i onako gotovo svake nedjelje bio u gradu kod nje. Kad bi se onda kući vratio, ne bi nasmagao dosta riječi, da priča, kako je lijepa, naobražena i fina postala Sofija. I tamo volio joj cio svijet, a opatice gotovo najviše. Ne gledeći na njezinu židovsku vjeroispovijest, poučavale su dijete u pjevanju crkvenih pjesama i uvrstile je među pjevački zbor na koru. Tata Salomon nije branio. Možda mu nije bilo u prvi čas sasvim po volji, ali što da učini, kad je odmah čuo od samoga djeteta, kako je sretna i zadovoljna zbog toga i kako joj ništa drugo nije tako mило i drago, kao to pjevanje. I kad je jedne nedjelje bio na večernici, pak slušao pjevati djevojčicu, on je bio uvjeren, da u svom vijeku nije čuo ništa, što bi bilo tako krasno i tako uzvišeno.

Kad je Sofija ostavila grad i vratila se k ocu, bila je već sasvim odrasla. On ju je dočekaо kao

kakvu kraljicu. Od sad je još više nego dosele nastojao, da život Sofijin bude što ljepši i ugodniji. Sve njegove misli, sve njegove brige kao da su se sastajale u tom cilju. Prekrasne stvari, skupocjeno ruho, sjajne dragulje, teško zlato i srebro, pak drage, ljubavlju prožete riječi gotovo je sipao pred ljubljeno čedo. I prečesto bio je čisto žalostan, što ni ti dragulji ni to zlato ne vesele djevojku tako, kao što je vesele njegove dobre riječi. Ne jednom tek, nego svaki put najviše se radovala dobra i tiha djevojka, ako bi je otac s ljubavi vinuo k srcu i njoj za volju učinio što dobro kojemu sirotanu. I najskupocjeniji dar nije mogao u nje da uzbuđi isto toliko veselje.

— Hm, to su od nje učinile opatice ! Ali čemu i zašto? Ta — ja sam imućan čovjek ! — znao bi reći Salomon, da ga kćerka ne bi čula. Nije se usudio, da takvo što glasno kaže pred njom, jer joj ne bi htio protusloviti, a znao je, s kakvom vjernom zahvalnosti djevojka uvijek misli o svojim učiteljicama. Isto je tako prikrivao svoje udivljenje i tek kriomice glavom kimao, kad bi opazio, da Sofija svaki čas kreće gore k staroj crkvi i ostaje ondje po čitave sate. I kad bi se poslije takove šetnje vratila kući, pripovijedala je gotovo zanosnim riječima, kako joj je gore bilo lijepo i ugodno i drago, — „ah u onim sigurnim polutamnim kutovima crkve, u dubokoj gluši, usred onih jednostavnih grobova i prostih križeva, na pogledu krasne okolice s vidikom u daleku — daleku modru dolinu.”

On ju je mirno slušao i ništa nije odgovarao. Njegova bistra trgovačka glava nije poimala takovih riječi ; nije umio da to nazove hipersentimentalnošću ili pretjeranom romantikom, ali nije bio ni zadovoljan ; — a bijaše još nezadovoljniji sa samim sobom, što joj ne umije reći ništa protivno i što ne

umije probuditi u nje smisla za „pametne stvari“, kao n. pr. za cijenu žita i za vjerojatne dobitke, da-
pače ni to, da bi se djevojka zanimala za sve krasne
stvari, što ih je vidio u gospodje Mozesice ili Gold-
burgice i koje bi joj opisivao. Sofija gotovo i ne
sluša takovih riječi. Osjećao je i slutio, da od toga
ne može da se razvije ništa dobro.

I on se odlučio da istragne djevojku iz toga praz-
noga živovanja, pa da jê što prije uda. Ta bila je
bogata, a lijepa — lijepa, o pravedni Bože, kao
možda ni jedna druga djevojka u vascijeloj kraljevini.
I zbilja roditeljske oči Salomonove nisu u njoj
gledale više, nego li je uistinu bilo, niti ga je rodi-
teljska ljubav zavodila, da u svom sudu prevrši.
Bila je djevojka uistinu prekrasna. Sjećam se, kad
sam je prvi put vidio poslije njezina povratka iz
grada. Došao sam kući o školskim velikim praznicima.
Naravno, jedna od prvih mojih šetnja bila je do
Salomonove krčme. Moram iskreno da priznam, da
me nije onaj čas toliko vukla spomen na Sofiju, ili
kako jê ja nazivah, na Angjicu, koliko uopće želja
da budem u Salomona — u njegovu privatnom stanu.
Napokon moglo mi biti tek kojih petnaest ili šesnaest
godina, pa je bilo još na pretek dječastva u meni,
koje s nekim ponosom i zadovoljstvom ističe svoj
nemar — gotovo prezir spram krasnoga spola. Mene
je najviše vuklo k Salomonu, što me se od djetinjstva
već silno doimala pomisao, da se nalazim u takovoj
sredini, koja je u izravnoj svezi s tradicijom, starom
šest do sedam tisuća godina ; bilo mi je uvijek i
čudesno i nekako osobito, kad sam gledao i vidio,
da Salomon isto onako i isto ono slavi, kako i stari
patrijari iz biblijske povijesti. Pak i poslije kao
dječak nisam to izgubio i ne mogoh da se manem
toga, tek — sad je još k tomu dolazio osjećaj mi-
stičnosti i daljine, s kojim je osjećajem sav srednji

vijek vazda pratio židovstvo, a ja sam kao gimnazijalac došao do zgrade, da eto učim taj srednji vijek.

Vukli me dakle Salomonu najviše ovakovi porivi duše. I, zbilja, na dragu svoju prijateljicu iz djetinjstva nisam pravo ni mislio. Zato je bio dojam prvoga susreta to veći i silniji. Gotovo se prepadoh, ili posve izgubih. Moja sigurnost, sigurnost mladog gospodičića iz gosposkinskog dvora otrpnula nekud netragom. Pa kako i ne bi? Mjesto male židovske curice, što sam jê u pameti nosio, stajale preda mnom odrasla gospodjica — a lijepa — lijepa, Bože moj, — da mi se čisto činila kao kakva slika, ili kao kakav viši stvor, a ne tek — moja nekadašnja drugarica. Visoka u rastu i tanka u pasu, u nje bilo je nešto posebno, — gotovo bih rekao: bila je osobitost, što je imadu redovito samo semitske žene, — da je bujnost i punoća forme bila u harmoničnom skladu sa nježnosti i dražesti, te se nije gubila ni jedna plemenita linija prekrasnoga tijela. Čovjek je morao u nje u isti čas da se divi raskošnoj ljepoti savršene ženske pojave i opet ljupkom čaru — nježnomu procvatu najprvog djevojaštva. Lijepa bila je i ona bujna duga kosa, vrana kao u gavrana i isto tako ljeskajući se u svijetlu modrinom. Najljepše pak bile su oči, krupne modre oči pod uskim čelom, svijetle i sjajne pod sjenom dugih trepavica, a kad bi uzgledale, pogled u njih bio je vlažan, nježan i nekako sanjarski dalek. U svemu je čuvala cijelu plemenitost južne istočne rase, a nije bilo ni najtanjega traga onim tipičnim znacima plemena, progonjena od svoju narodâ čitavog planeta, najviše mržena i prezirana puka, kojemu pripadaše. Bila je doista ponovo rodjena junakinja „pjesme nad pjesmama”.

I — dozovem li i sad još u duhu sliku krasne Sare — ah, — kako razumijem žar kralja-pjesnika, oganj njegovih riječi, one zanosne, nedostižno veli-

čajne prispodobe njegove ljubavne pjesme, njegove „pjesme nad pjesmama !”

Primila me svojom nekadašnjom ljubaznosti, gotovo mi blagodarila, što sam došao. Od prvoga sam časa ćutio, da nas nisu godine razdružile. Sjećala se točno, da sam uvijek najviše volio svijet priča i bajka, da sam rado sanjario i sve najradije gledao s nekakve tajinstvene, daleke strane, pa joj je prvo bilo, da mi otkrije, kako sada i ona tako voli. No nije mi ovdje da o tome pričam, niti da istaknem, kako se je naše nekadašnje djetinjsko drugovanje sad pretvorilo u nekakvo prijateljsko zbliženje duša. Treba da drugo iskažem.

Kad se je saznalo, da se je Salomon odlučio, da će svoju jedinicu udati, a miraz da će iznijeti četrdeset tisuća forinti, sva se okolica uzbudila.

Odmah prvih dana bilo je ponuda i snuboka u kući. I — Bože pravedni nad svijetom — kakvih li sjajnih ponuda ! Dapače sin jedinac Izaka Golda, najbogatijeg gavana u okolici, bio je među snubocima, što više — bio i Rakoci Arpad, mladi bogati poduzetnik iz obližnje pogranične mađarske varoši. Salomon gotovo plivao u radosti i — sad se stao i gizdati. Počeo čovjek da pazi na čistoću ogrlice i najvolio da bude u svečanom crnom odijelu.

Stoga je lako zamisliti, kako se je začudio, kako prepao i gotovo se prestrašio, kad mu je Sofija na njegov lukavo i domišljato učinjen predlog kratko i jezgrovito otpovrnula, da ne prima ponude ni Samijeve, ni Kobijeve, ni Arpadove, a ne prima jednostavno s razloga, što ne ljubi ni Kobija, ni Samija, ni Arpada, i uopće da se kani udati samo iz ljubavi.

— Bože pravedni, — to dijete nimalo ne govori, kako se dolikuje da govori razborita židovska djevojka ! Ljubav — što znači ljubav ? Kobi je bogat i neobično izvrstan trgovac, Arpad zaslužio je samo

lanc kod jedne gradnje preko trideset tisuća, — a Sami Gold — tu je smiješno da se i jedna riječ u njegovu korist gubi! — govorio je Salomon.

— Sve to može biti, ali ja — ja ću ipak Boga moliti, da mi podijeli sreću, da se iz ljubavi udam! — odvratila je Sara.

I Bog, taj milostivi pokrovitelj njezina puka, uslišao je njenu molitvu. Poslao je jednoga, koji je osvojio njenu ljubav.

Jedne večeri, kad je opet Salomon uzalud nagovarao Sofiju, da se odluči za Samija ili za Arpada, doveze se u krčmu mlad čovjek. Predstavi se kao zastupnik jedne od najznamenitijih trgovačkih kuća u Pešti, koja je slovila, da ima u svojoj ruci gotovo najveći dio trgovine žitom na Dunavu. Salomon bio je veoma oprezan, nije se dao tako lako predobiti. Ali mladi trgovac tako se odlikovao svestranim poznavanjem posla, imao je uza se toliko krasnih pisama svojih šefova, te nije ni sat prošao, a naš Salomon bio je posve osvojen i svladan. Ne samo da je prihvatio putnikove ponude u poslu zobi i pšenice, dašto samo u efektivu, već je s vlastite pobude uveo mladića u svoj privatni stan i predstavio ga kćeri.

Stranac ostade nekoliko dana u Salomona. Zvao se Alfred Levay (u registru rođenih bogoštovne općine Samuel Löwy), bio je agenat jedne od prvih trgovina žitom u Pešti i komisionar takodjer jednog od prvih komisionih poslova na žitnoj burzi. Bio je načitan, pun izabranih riječi, fin i ugodan u vladanju, jednom riječi — potpun gentleman i velegradjanin. Stari Salomon bude u pravom smislu riječi sasvim očaran. Zanio ga mladić svojim smjelim poslovnim kombinacijama, svojim veličajnim osnovama i svojim besprimjerno sigurnim računima. Kad mu je zatim još pripovijedao o neiskazano smjelim spekulacijama svoje kuće, koje su dosele vazda bile

uspješne i dobavile kući ogromne svote, bude Salomon tako ushićen, da nije samo sklopio s njime efektivne poslove, već se takodjer dao nagovoriti, da se upusti u „Terminschlüsse”. Sa Sofijom mladi se čovjek takodjer mnogo zabavljao. Već prve večeri djevojka se zadivila, koliko taj mladi gospodin shvata sve, što je lijepo, veliko i plemenito, pa kako je pun znanja o književnosti i umjetnosti. Ta u krugovima, s kojima se dosele družila, nije gotovo nikad mogla zamisliti što slično. Mladić ju je čisto osvojio. U kratko — mladi se ljudi zaljube. A Salomon — ta bio je presretan ! Pravim zanosom primio je tu vijest i još većim zanosom prihvatio ponudu mladićevu. Vjenčani dan nije mogao ustanoviti dosta skoro ni dosta brzo. Brzobjavno naručio zaručničku opremu kod prve trgovine u gradu. A Sofija? Vidim još sada u duhu njezino lice, sve sjajno od sreće i radosti, kad je došla gore u naš dvor i predstavila svoga zaručnika. Ne znam — možda sam „napravio kiselo lice” ili pričinio se nekako zbunjen, kakav li, — ali sjećam se, da je Sofija mislila, da mora meni posebice razjasniti čitavu stvar. Zvala me na stranu i gotovo djetinjском gizdom stala hvaliti i slaviti svoga odabranika. U njezinim očima nije on bio tek izvrstan i neobično spretan trgovac, već je glavno isticala, da je neobično naobražen, ne samo mnogo načitan, već — naročito — plemenit, dobar i nježan, prožet jedino velikim osjećajima.

Ja ipak nisam mogao da mu se približim i da se sam uvjerim, kakav je. I poslije — cijelo vrijeme Sofijinih zaruka — ne mogoh da podjem do nje. Pače i oputovah. No prije vjenčanog dana vratim se. Nisam bio zaljubljen, — naprotiv, drugi mi je idejal onda lebdio pred očima, a ipak nisam se mogao nikako sprijateljiti s pomišlju, da će Sofija otići i biti ženom onoga stranca.

Na dan svadbe dojurili od sviju strana gosti. Čak iz Madžarske došli i Salomonovi i zaručnikovi rođjaci. Iz susjednih trgovišta, iz obližnjih sela, dohrlili židovi i židovke, došli dapače gosti iz grada, što više i iz gospodskih dvorova i zaselaka bilo go-spode među gostima. Ta — Salomona su svagdje voljeli: dobro je plaćao plodine, a i nikad se nije branio, da ne kupi žita, dok je bilo još u klasju i na polju. Došao i rabi i kraljevski notar. Vjenčanje imalo se obaviti kod kuće — u sjenici, posebno pri-redjenoj od jelovine i borovine.

Kad sam došao onamo, bilo je sve puno. Na dvorištu kola do kola — od štajerskih kolica do elegantnih fajetona. U sobama jedva se prolazilo od ljudi. Nisam pošao rado, ali majka je svakako htjela da idem. Nikako nije dopustila, da ne bude nikoga od nas, znajući, da bi se to primilo kao ne-kakva gizda i prezir. Morao sam dakle da idem.

I jedva što sam se nekako protisnuo u sobu i Salomona umirio, da me ne tisne u najprednje re-dove, eto u sobu — Sofije, u pratnji njezinih tetaka. Cijelim društvom zavlada udivljenje i sva je soba odjeknula jednim usklikom zanosa s tolike ljepote.

Sva poezija zaručnice, puni sjaj djevojačke ne-vinosti, plemeniti ponos netaknute ljepote, — sve je to svijetlilo i sjajilo s porazno krasne, tanke i sta-site pojave u dugoj bijeloj zaručničkoj odjeći s gustim velom, ispod kojeg se mogle tek naslućivati krasne crte lica.

Upravo htjede da s ocem, zaručnikom, svjedo-cima i notarom podje u pokrajnu sobu, da se sastavi ženidbeni ugovor, kad uljeze u sobu zaprašen čovjek i predade brzojavku.

— I opet čestitka! — šapnu zaručnik zaručnici sa smijehom gizdavam i samouvjerenim.

Salomon takodjer u prvi čas tek je htio da turne brzojavku medju druge pismene čestitke na stolu i pogleda gotovo ponosno i samodopadno na visoku rpu, gdje se nakupiše i pisma i brzojavke. No ipak baci letimičan pogled na adresu. Taj ga umah uvjeri, da je brzojavka poslovna, a ne čestitka. Zato ode iz društva i podje u pokrajnju sobu. Bio je pretočan u svom poslovanju, a da ne bi i u taki trenutak najprije mislio na posao i na dužnost. I nisu prošla dva časa, a iz sobe se razdade strašan povik, očajan krik i zazov Boga pravednoga. Sve pohrli k njemu, — a on je blijed stajao, jedva se držeći na nogama, i kao lud mahao po zraku objema rukama i zgnječenom depešom.

Brzojavka nije donijela čestitku i dobre želje k vjenčanju. Bila je vijest od burzovnog agenta, — a strašna vijest. Salomon je saznao, da je izgubio u poslovima na termin silno veliku svotu — gotovo veću, negoli je sav njegov imutak. Levay je sklopio za njega poslove veće, nego li je starac i mislio.

Sad se i mladić takodjer stresao. Gotovo poništen stajao pred starcem. Ali se brzo snadje. Ulovi brzojavku iz Salomonovih ruku, pročitao je, pa opet pročitao, da je onda položi na prvi najbliži stol. I tada se visoko uspravi, podje očima po cijelom društvu, da se onda dostojanstven u cijelom držanju i strog — neizrecivo strog u licu obrati hladnim riječima Salomonu.

— Vi ćete pojmiti, gospodine moj, — počeo je govoriti, — vi ćete najbolje sami znati, da za mene ovdje nema više ni posla ni mjesta. Adieux, gospodo, — moj naklon, milostive gospodje !

I izidje iz sobe, a oko mu ni jednim trenom ne zape o zaručnicu. Za čas i pô čulo se gdje odlaze kola. Lomot točaka i željeznih osi ozvanjao još daleko sa ceste. Otišao mladoženja.

Bio je to strašan čas za sirotu zaljublenu djevojku. Stajala je kao izgubljena u sredini, lice joj se nateglo, a oči bez suza buljile preda se u kut. Ruke nemoćno pale k stegnima. Sav veliki bol njezine mlade duše čitao sam sada u tom krasnom izmučenom licu, u tom očajnom držanju. Čitao sam posve jasno u tim napregnutim crtama obraza, u tom dalekom pogledu svu nevolju njezinu, što je trpi od spoznaje, da joj zaručnik nije bio onaj čovjek, kako ga je u duši svojoj gledala i o njem sliku stvorila. Gotovo sam ćutio, kako se teška i jadovna bol polaže sada na to mlado, toliko žarko i iskreno ljubeće srce. Vidio sam, kakvom li to burom huje sada nutrinom ove duše u jedan čas i stid i ogavnost i nesreća. Gledah kako joj nedogledna duboka žalost lomi svu dušu i kako joj opet cijelim tijelom trza osjećaj u nepovrat izgubljene sreće. Kao polomljena morala je od časa do časa dizati spuštene ruke k nebu strastvenom očajnom kretnjom.

I eto — u cijelom društvu nije se našlo čeljade, da jê se sjeti i da na nju samo i pomisli. Kao da nitko nije ni slutio, kakve li muke i bolove mora sada da trpi ovo mlado siromašno srdašce! Nitko ni jedne utješne riječi za nju! Svi su trgali kosu i tukli se u čela zbog izgubljenih novaca — svi — svi — i otac — i tetke — i rabi — i svi gosti bez razlike staleža i vjere. Kraljevski notar, makar pokršten, kao da je još najviše žalio. A za nju, „ostavljenu radi pusta novca“, nikoga ni brige. Dapače svi su govorili, da je Levay radio, kako se pristoji, radio kao ozbiljan i pošten čovjek; ta on je mislio uzeti bogatu zaručnicu, a nipošto siromašnu djevojku. Da — da — pošteno je radio — i tako pustio vjerovnicima bar ono, što bi im za cijelo bilo otišlo na vjenčanje.

Kad se pročue te riječi, trgne se djevojka i oštrim prezirnim pogledom prodje po društvu. Us-

protivila se sva njezina odlična, plemenita i otmjena duša.

Kao da je u taj čas jasno prozrela dubok jaz, što je dijeli od tih ljudi. Njezin odgoj i primljeni pogledi i osjećaji — sve, sve učinilo ju posve drukčijom od ovih bića, što živu samo u vječno hladnom svijetu cifre i dobitka. Oćutila je svu tu duboku opreku. I neiskazano ražalošćenim i očajnim pogledom, kao da su joj od jada ili ogavnosti polomljene oči, odvrtila je blijedo plemenito lice od sviju prisutnika. Tad spazi mene, kako stojim sâm u kutu. Trganje i drhtanje mojih usana sve joj je reklo. Naglim jednim korakom pokroči do mene. Ovjesi mi se za rame i, ne govoreći mi ništa, primi me i povede iz sobe. Iz sobe vodila me u dvorište, iz dvorišta u bašču, iz bašče u polja. Grčevito držala me za rukav, uvijek jedan korak preda mnom i jednako velikom snagom vukla me za sobom, svedjer ništa ne odgovarajući na moje riječi — na moja pitanja. Lice njezino bilo je blijedo kao u mrtvacu i bolno nategnuto kao u mučenika. Oči su joj kao u ludilu buljile prazno i bez cilja, a ni jedan glas, ni jedna riječ ne prodje joj preko usnica. Duga bogata zaručnička odjeća povlačila se i trgala po kamenju i trnju. Nikada ne ću zaboraviti toga našeg neobičnog puta preko polja i livada, koji mi je bio onaj čas posve nedohitan. Gotovo bojao sam se za nju. I sada još, kad pomislim na to, meni još uvijek srce zadršće od tuge i boli, ali jošte i sada znam i ćutim, kako sam morao i sam da priznam, da je još nikad nisam vidio tako krasne i tako začarne, kao u taj teški, strahotni čas.

I tako dospjesmo, a da nismo ni znali kako, pred staru crkvicu. Tek ovdje rastvore joj se blijede usnice i mukla grla progovori :

— Da, — podji, — ajdmo u tvoju crkvu ! Molim te, podji : — tu će me razumjeti, — tu će se smilovati tvojoj bijednoj Angjici.

I njezine su krasne krupne oči kod ovih riječi plamtile i svijetlile neobičnim žarom. Buktilo u njima nešto posve odlučno i nešto duboko sakriveno.

Bilo je već kasno poslije podne. Na uske prozore, providjene više žicom, nego li staklom, plovilo je u uskim valovima zapadno svijetlo. Zlatni su traci veselo igrali po tmurnim stjenama i puštali polutamnu zatvorena prostora netaknutu, zahvatajući tek nekoje svetačke glave. U kutu negdje zujila je sitnim glaskom zalutala pčela ili osa ; inače počivala je nad svime duboka gluša i dalek mir. Dapače lebdio je i njihao se prah u svijetlu iz prozora do poda, da su se jedva nazirali njegovi snopovi.

Sofija pusti svoju ruku i žurnim koracima potrči do velikog oltara, pak poniknutim do poda licem spusti se na posljednju stubu. Lijepo joj tijelo stalo silno drhtati i tresti se gotovo konvulzivno. A teški uzdasi — gotov jauk — stali se kidati iz grudiju.

Dugo — vrlo dugo ostala je tako, a da nije promijenila svoga položaja. Posljednji sunčani trak zadrhta i nestade ga u polutamnoj crkvi, dotičući se plamenim i zlatnim bljeskom Sofijine glave, kao blagosivajući i posvećujući jê, — a mi smo još uvijek tu bili. Dapače bude i sasvim tamno u crkvi, tek „vječno svijetlo“ lilo je svoje krvavo crvene trakove po križu na oltaru. I Sofija se digne. Ujedared zovne mene i — drhtavim glasom, čas tihim, čas kao provaljenim iz dubine, zamoli me, neka jê — neka jê prekrižim, — neka nad njom ili bar za nju načinim znak križa.

Nisam je odmah razumio, ali ona je već uzela svoju desnicu, podigla je nad svoju sniženu glavu i — ja sam načinio znak krsta.

— Ah, — kako mi je sad laglje — kako laglje ! Hvala ti, Bože ! — šapnu tiho, a u traku „vječnoga svijetla“ zamijetio sam njezin zahvalni pogled k nebu iz očiju natopljenih suzama.

I odosmo kući. Cijelo to vrijeme nije se između nas čula riječ.

Kasno je bilo, kad se povratismo kući. Tu nije bilo više nikoga. Salomon se zaključao u svoju sobu. U velikoj svojoj bijedi počuti Sofija sad još više silan strah, ne će li otac počiniti sebi kakovo zlo s očaja za izgubljenim imutkom. Pohrlila je pred vrata sobe i tako dugo kucala, dok je nije pustio unutra. Starac bio je gotovo smrvljen i zaplakao glasno, opazivši kćerku.

— Oprosti, — oprosti, živote moj, Saro ! Gospodin pošalje tako na čovjeka kušnju. I Job je tako sve izgubio. Ja sam barem ostao zdrav, — oh, — još mogu raditi, — bit ćeš opet imućna djevojka, — ne će Salomon pustiti dijete svoje u nevolji. Radit ću — radit ću opet.

Tako je tješio otac dijete ili mislio, da jê tješi, pak da joj dokaže, kako će opet raditi, pokaza joj na pripravljene trgovačke knjige, uz koje da će cijelu noć da probdije.

— Ajde spavati, tato ; — izmučen si, ne možeš noćas da se još poslom ubijaš. Ajde u postelju, a ja ću biti kod tebe.

Napokon podje Sofiji za rukom, da je oca umirila i nagovorila, te je legao. Ona pak ostala u pokrajnoj sobi, a kad sam htio da odem, zadržai me, moleći, da još ostanem kraj nje.

Kad smo čuli, da je Salomon usnuo, Sofija uze da mi se jada. Ne boli je to, što je sad siromašna djevojka, najviše jê muči, što se tako prevarila u svom zaručniku i što ne može naći ni jednog razloga, kojim bi ga mogla ispričati. A muči je i to, što su

svi prisutni nalazili, da je posve prirodno i razložno njegovo postupanje. I šesnaestgodišnja djevojka govorila je riječi, pune pesimizma protiv svijeta. Velika ogavnost zahvatila joj cijelu dušu.

Da skrenem razgovor na što drugo, počeo sam da dozivam naše uspomene iz djetinjstva. I zbilja — Sofija me zahvalno pogleda i stade sad i ona da se razgovara o tome. S pravom smo se nasladom sjećali naših djetinjskih igara, naših satova s informatorom, dapače Sofija je ponavljala mnogu i mnogu svetačku legendu, što je upamtila iz informatorovih pričanja. Onda je prešla da govori o godinama, sprovedenim u samostanskoj školi. Gotovo s pravim zanosom spominjala je svaku sitnicu odanle.

— Oh, kako ste vi kršćani sretni, što imadete te samostane ! Imate tako uvijek zaklonište, kud je moći odbjeći svijetu i živjeti daleko od ljudske prostote, — živjeti samo za idejalne i velike ciljeve ! — prekine Sofija pričanje svojih uspomena.

Ostali smo zajedno do preko ponoći. Nisam je htio tješiti banalnim riječima, nisam se s toga ni doticao njene nesreće, a baš kao da sam time postigao i njezino zadovoljstvo, te se je bar donekle umirila.

Onda nastadoše teški dani i po Sofiju i po Salomona. Siromah morao je gotovo sve dati, da namiri vjerovnike. Istu svoju finu postelju nije smio da pri drži, a Sofijina garnitura, njeno udobno i elegantno pokućstvo u spavaćoj sobi — sve — sve je otišlo pod bubanj. Salomon gotovo da očaja. Sofija, uvijek tiha, zamišljena i žalosna, govorila je ocu dobre riječi, utješne riječi. Jedno jutro javila mu, da mora ići u grad i da se našla prilika zabadava, jer ide susjed, seljak Imbra, s puranima i pilićima na vašar, a ona će s njime. I kad je otac vidio svoje lijepo dijete, već pojavom svojom otinjeno, kako sjeda na prosta kolica

s lojtrama, natovarena silnim gajbama, gorko je zaplakao. Ali na večer — i od radosti i od ganuća morao je da se smije i da plače. Predala mu Sofija dosta znatnu svoticu, što ju je dobila, prodavši svoj nakit, ures i svilu.

— Sad ćeš barem moći da opet radiš za mene ! A meni nije od potrebe ono zlato i ona svila, — rastumačila mu djevojka.

I Salomon počeo je opet da radi, kao i prije svoga velikog imutka. Dočepao se čovjek opet sredstva, da se pridigne iz svoje nevolje. Posao se gotovo ponovo digao, a on je svaki čas govorio kćeri, da će opet biti miraza. Ona bi se tek tiho smiješila i ništa nije odvrćala.

Jednoga dana vratio se Salomon veselo i razdragan više nego ikada dosele. Sklopio u gradu upravo sjajne poslove i osim toga dobio zastupstvo velike trgovačke kuće. Već je izračunao, što će sve moći da nabavi za svoju jedinicu, te ne će sirotica trebati da dalje živi u takovoj neimaštini kao dosele. I čovjek nije pravo ni sišao s kola, a već je stao doživljati Sofiju. No — glas njegov ostade glas u pustinji. Nitko mu se ne odjavi i nitko ne dodje. Uzalud pošao starac u kuću, iz sobe u sobu, kuhinju, spremište, dućan, podrum, bašću i u polje: Sofije nigdje. Ali još ga uvijek ne obuhvatiše kakve osobite misli i brige. Tek se žalio, što je nema kod kuće, da joj može odmah ispričati novu sreću.

Uto dodje pred njega curica iz sela, što je vazdan bivala u domu, da pomaže Sofiji. Predade mu pismo. On ga otvori u čudu, jer je prepoznao Sofijin rukopis.

— Što mi piše dijete, — Bože pravedniče? Nije li kakova nesreća? Što — što — što je to? — pitaše se starac, pa napokon stade čitati.

A čitao je : „Dragi, uvijek ljubljani oče ! Prije svega zaklinjem Te i molim, da me i dalje ljubiš i da

budeš uvjeren, da sam Tvoja zahvalna kćerka, koja nikad ne će smetnuti s uma ni izgubiti iz srca uvjerenje, kako imade najboljeg oca na tom svijetu. Baš zato nadjoh smionosti, da učinim ono, što ću učiniti. Znam — Tvoja će ti ljubav sprani mene pomoći, da me shvatiš i da pravedno prosudiš moj korak. Ne sumnjam o tom. Ti znaš, da sam ljubila onog čovjeka — i da zato teško snosim ono, što mi se dogodilo. Meni je od toga postalo teško dalje živiti među ljudima, — u tom strašnom svijetu, u kojem je ipak glavno novac, pa opet novac. Kako da se snadjem u takovim prilikama, — ja, kojoj nije glavno novac, nego je prvo srce i duša? Pak vidiš — sve sam dobro promislila — ja ostavljam taj svijet i to društvo. Idem u samostan. Već kao dijete proživjela sam ondje tako lijepe časove, pak znam, da ću tamo i sad naći željena mira. A vjera naših otaca nema uredbe, koja bi odgovarala samostanu. Zato — nemoj se ljutiti, nemoj me proklinjati ni za mnom plakati, — ja prelazim na kršćansku vjeru: hoću još sjutra da se pokrstim. Tako jest. Od toga me ne može ništa odvratiti. Sve sam dobro promislila.

Nemoj se ljutiti, nemoj plakati i nemoj misliti, da zato gubim milost božju. Napokon — kršćanski je Bog isti onaj Bog, komu se klanjahu naši oci i djedovi. Kao dijete učila sam u kršćanskom nauku vjere — kao i u židovskom, da poštujem i Abrahama i Izaka i Josipa i Mojsiju. Naše židovske zakonske ploče takodjer su kršćanima božjih deset zapovijedi. Ne — ne — oče, — ja se ne udaljujem od svete predaje naših otaca, a kršćanski Božji sin naziva se i sinom Davidovim — i molio se Neizrečenomu u istom hramu, u kojem su se molili i naši oci i djedovi — u svetom jerusolimskom hramu.

Vidiš dakle, da kao kršćanka ne bacam u glib naše predaje, ali kao kršćanka bacam se na koljena

pred Onim, koji je ljudima dao kao prvi zakon, da se ljube i da se ne proganjaju mržnjom, a taj zakon tako mi je velik, tako božanstven, da mu hoću vjerno služiti.

Ne opri se ovomu nikako, jer mora tako da bude, — moja duša još jedino tako može dalje da ustraje u toj bijedi. Ja Te, oče, — grlim i cjelivam. Zaklinjem Te, da me i dalje ljubiš! Tvoja jedinica Sara.”

Salomon ostade kao ubijen. Ljubav k djetetu branila mu, da se usprotivi udarcu sudbine i da pre-priječi kćerin naum, a ipak — cijela mu se duša tresla od pomisli, da njegova krv, njegovo čedo, njegov budući život ostavlja hram Mojsijin i daje se onamo, odakle već dvije tisuće godina mnogo zlo, razna nevolja i stovrsna muka dolazi i pada na pravovjernike Mojsijine i na krv Abrahamovu i Davidovu. Teško — teško bude pravovjernomu pobožnomu židovu, a teško bude i ostavljenomu, osamljenomu ocu.

Poslije prvih časova najveće poništenosti pomisli, da ide odmah za njom. Mislio je, da je valjada pošla k istom samostanu, gdje je bila u školi. Naručio već u selu kola, no u posljednji čas — ipak nije pošao, ostao je kod kuće. Nadvladala je ljubav k djetetu i potreba, da se ne usprotivi njezinoj želji. Ali zato ipak — čupao si kosu, jadikovao i naricao, kojiput već mu i kletva bila na ustima. S bolom je pomišljao i sumnjao, da li će ljubljeno dijete ustati od mrtvih, kad zatrubi božja truba i arhangjeli i angjeli povedu uskrsele pred božje lice?

Od toga dana nije se više Salomon mučio u svom poslu, kao što se patio, dok je imao dijete uza se. Brinuo se tek toliko, da je mogao plaćati zakupninu. Tako prolazahu godine.

* * *

Jedne večeri odem gore k crkvici. Otputih se onamo tek od želje, da se nagledam divnoga i miljušnog zagorskog kraja. Tu nadjem Salomona. Nije gledao dolje u ubave doline i ravni, niti se zagledavao u zelene bregove, obrasle šumom, lozom i žitom, a još manje gubilo mu se oko u vidiku na daleku plavu dolinu. On je upiljio oči u napola rastvorena vrata crkvice. Svaka mišica, svaka žilica, svaka crtica u licu, sve — sve bilo nekako nategnuto i napregnuto, sve je izražavalo skrajnju uzbudjenost, posvemašnje zauzeće od jedne misli: sav mi se pričini, kao da nešto očekuje.

Začudjen upitam ga, što radi ovdje i što mu je, da me gotovo ne prepoznaje i ne vidi?

Natiho i brzo govoreći priopći mi, da su k župniku došle dvije opatice, koje sabiru milodare za bolnicu u Bosni i za pučku školu.

— Možda ću štogod da saznam o Sofiji. Sad su u crkvi. Vidio sam ih dolje iz svog dvorišta, da su zakrenule unutra. I pohrlih gore. Znate, roditeljsko srce ipak se ne da savladati, otac je otac, pa i ja — makar me je tako uvrijedila i ražalostila — iznevjerila se onomu, što bi joj moralo biti najsvetije i najveće, sramotu mi učinila, ali — ja znam — ona je ipak moje dijete — dobro moje dijete. Napokon — što znamo mi, koji smo od praha stvoreni?

Povedom ga sa sobom u crkvu. Od duboke polutame i mraka nije se više ništa pravo raspoznavalo. Tek se razabirao šapat nečije molitve. A malo zatim zamniješe orgulje svojim sitnim, no ipak još ugodnim zvukom starih seoskih orgulja. A za čas — crkvom se razdade krasan ženski glas. Neizrecivo ugodno i lijepo doimao se taj glas, pjevajući psalam: Dixit dominus domino meo!...

Već u prvi mah, čuvši taj glas, uzdrhtah, — kao da se probudile — davne — davne uspomene.

A pjevanje bivaše sve jače i jače. Zvuci gotovo se žarili od topline i snage osjećaja i uvjerenja. Čutilo se u tom talasanju glasa, kolikom li vjernošću, kojom li odanošću pjeva tu jedna ljudska duša slavu božju, kako se sva predaje velikoj toj službi. Čovjek je morao zajedno s talasanjem tih glasova poniknuti pred veličanstvom onoga, što je vječnim pečatom tajne sakrito našoj spoznaji.

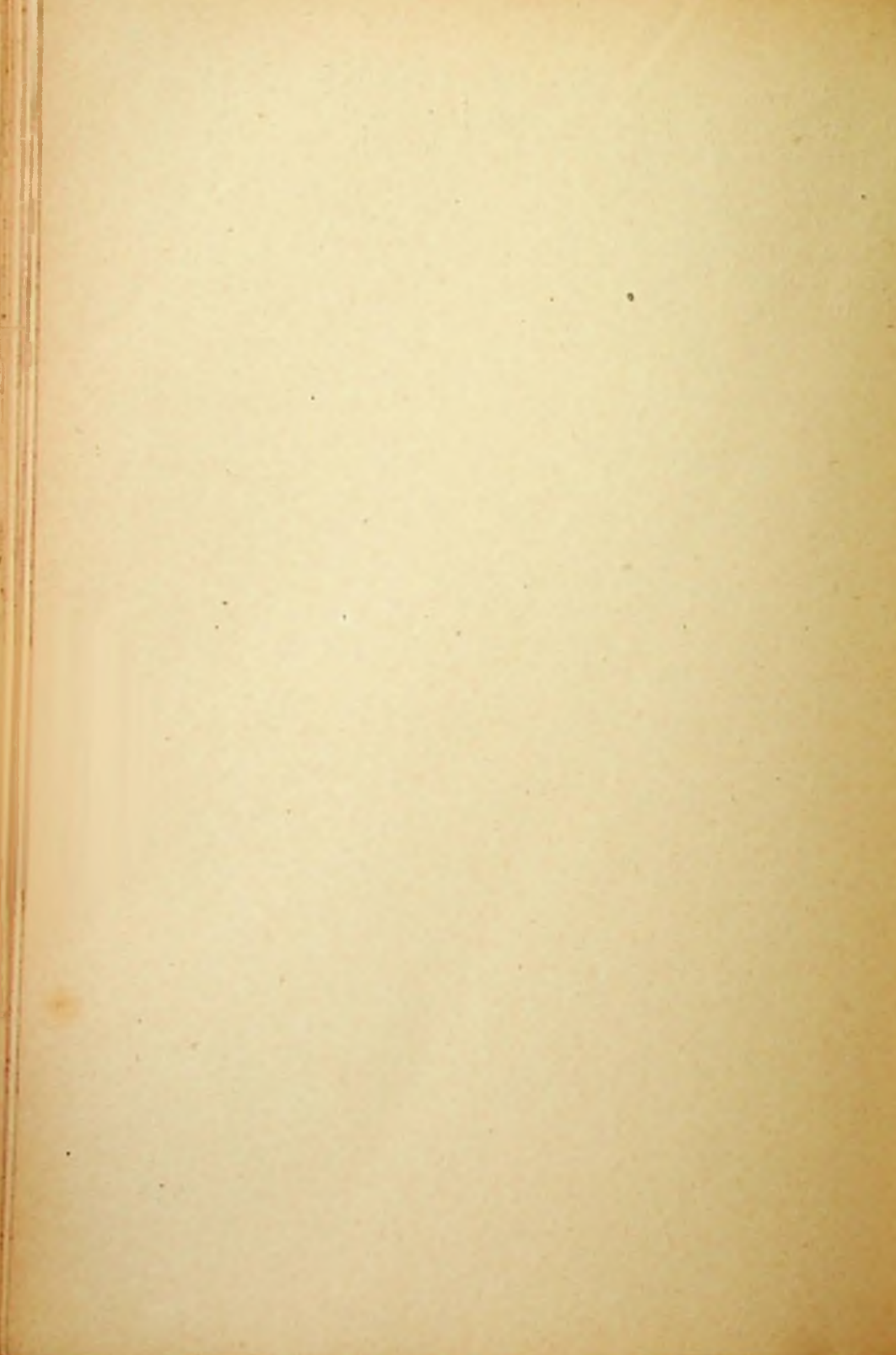
Salomon cijelo to vrijeme kao da se kamenio. I pred njegovom dušom kao da je nešto svitalo. Uto se udari dlanom o čelo i kao maleno dijete poskoči i pojuri na kor.

Izenadjena pjevačica prestane s pjevanjem, — a onda — onda se razliježe crkvom silan povik — radostan usklik. Bila je to Sofija, sada časna sestra Terezija.

Ja takodjer pohitim gore. No što ću da duljim? U dragom posvećenom prostoru našli se opet otac i kćerka. Dugi zagrljaj rođene krvi sjedinio ih opet. Tiha, na pô tamna večer stare siromašne crkvice smirila je bijedu staroga židova, povrijedjena u njegovoj vjeri. Njegova molitva, upravljena k Neizrečenomu, kojega se ime nikad ne izgovara, sasvim se je dobro složila s njezinim riječima, kojima je zazivala božjega mučenika Golgotskoga i molila njegovu ljubav za sve, koje božja volja stvara. Upravo možda zato — sjetivši se svojih molitava iz židovskog djetinjstva, u dalekom nekom velikom porivu, stala je sada da ih skupa s ocem izgovara i nije pazila na sestru drugaricu, koja ju je u čudu gledala.

Cijelu večer ostao je otac s djetetom i s njezinom drugaricom. Morali smo svi k njemu dolje u njegov stan. Drugi dan zvala je dužnost sestru Tereziju dalje, i ona je radosno pošla, noseći sa sobom očev oproštaj.

Salomon nije više dugo živio. I kao da je osjećao, da su mu odbrojeni dani. Još je samo jedno želio, a i tomu je udovoljio. Sad je znao, gdje mu je kći. Saznao je za bolnicu, u kojoj vrši milosrdnu službu. Pošao onamo — i u rukama kćeri izdahnuo miran, da će mu ona sklopiti oči i da će paziti, da budu izvršeni obredi i zakoni otaca. I sestra Terezija ispunila je tu želju.

SUSJEDI.

Sivi oblaci plove nebom. Sitan se snijeg uporno, Stihlo i gusto iz njih spušta. Malo po malo gube se u njem crnosmedje grede i grude na njivama, i žuteljiva zelen livadâ, i crnosivo granje stabala. Putovi i puteljci najdulje čuvaju svoje crne pravce, no i oni se sve više i više sužuju, da najzad iščeznu sasvim pod debelim, nedoglednim bijelim plaštem. I okna na prozorima dobivaju snježne okvire, a nalegla po njima para uzimlje im svu prozirnost.

Od zime našušurene ptičice nalijeću na okna ili se kupe i sjedaju pod krov, ili u ma kakav prikriti kutić.

Dolje iz razizemnog sprata javlja se svaki čas štropot po podu odbijanih čižama i škornji, kako otiplju snijeg, onda još jači štropot goriva drva, što se donosi i na pod baca; a sasvim dolje iz podzemna podruma dopire glasna i zvonka jeka nabijanih lagava kod pretakanja vina.

S ceste zamnijevaju praporci i lomot kočijâ.

Na čakom otvarano okno približi se izvana tek daleka tišina, zimnji mir sa hladnim svojim dahom, duboka — duboka šutnja. Progovorena riječ čitavim se talasima valja na daleko u tu nijemu okolinu, i jaka je i nekako gromorna, da je čisto i sâm ne prepoznaješ, i jekom se odbija od tri — četiri — pet strana, a skupa sa svim drugim samo povećava daleku šutnju krajine i njezin ukočeni mir — njezin hlad.

A u dragoj, polutamnoj staroj sobi sikće i plamsa oganj iz peći, crvenkaste niti svijetla plaze odanle po podu i po stropu, pa se gube po mračnim kutovima za stoljetnim ormarima; a iz toga siktanja i iz toga plamsanja izlazi kao neki tajni šapat, kao da se bliži stara priča, kao da podrhtavaju i zatitravaju nekadašnji glasovi stare kuće, — i draga čarobnica oživljuje eto davno nestale časove, davno smirene pojave.

I jedna od najranijih uspomena zatalasa mi pred dušom.

* * *

Zimnji je dan, a očevo godovno. (— Bilo je početkom šezdesetih godina. —) Već od rana jutra sve je nekako svečano i drugačije, nego li u druge dane, ma da sve šumi i odjekuje od mnogoga posla i velike žurbe. Istom što je nas djecu priveo instruktor, da izrečemo naše pjesme čestitke i predamo ih ispisane na artiji s naslikanim cvijećem i svezanoj u crvene atlas-vrpce, eto dolje na hodniku silnog štopota od mnogih čizama: za čas otvori pandur vrata i na pragu se pokaže školnik obližnje općinske škole sa seoskom školskom djecom. Predveo ih, da čestitaju. Bio taj školnik starčić s bijelom, dosta dugom kosom, kratko podrezanih brkova pod krupnim, veoma mešnatim nosom. Oduljeno je lice brijač. Sitne bezbojne oči gledale su dobroćudno i pokorno u svijet. Vrat mu je počivao u visoku ovratniku, no svaka je kretnja odavala, da mu je taj tvrdi previsoki ovratnik (i još više „fatermerderi”) silno neugodan, pa da nije na nj privikao. Dug je kaput iz siva sukna sakrivao njegovo dosta teško i ponekle tusto tijelo. Dolazio u sva društva u okolici, jer je bio veseljak, na svaku šalu spreman, uvijek uslužan. Ljubila ga i velika gospoda, i vlastela i mali šljivari, a sa „gospodom

svojom" u „reverendi" bio uvijek na najboljoj nozi. Domaći njegov župnik gotovo je njemu prepuštao glavnu brigu za podrum, i zacijelo je stari školnik bolje znao za svaki lagav, nego li domaćina. Zvao se Egidije Crnolug i bio rodom odnekale iz križevačke županije, — blizu križočke regimente. Učio škole, da bude franciškan, ali mu sreća nije poslužila. Dospio tek do druge latinske škole. Onda se dao na krojački zanat, no i tu nije do konca izdržao. Pošao među vojničke muzikante. Naučio tu kajde, nešto malo gusle, trublju, bubanj, — a i klavir i orgulje. A glavno, upoznao se i sprijateljio sa vojnim kapelanom, koji je bio rodom iz istoga mjesta. Taj vojni kapelan dobio župu i ostavio carsku službu. Baš se desilo, da nije na župi imao orguljaša. Sjeti se svog zemljaka kod regimente, prijatelja Egidija, pa mu piše. Egidije nije ni časak dvoumio i odmah se odlučio, da svuče carski mundir, te se preseli k župniku za orguljaša. Tako je Egidije dospio u svoje zvanje. Nije dakako bio pedagog u modernom smislu, ali — naučio je ono malo djece, što je polazilo školu, veoma dobro čitati i pisati. Po smrti svoga prijatelja župnika nije više izdržao na svom mjestu, pa se pobrinuo za promjenu. Tako se sluči, da je došao u ovaj kraj na školu domaće župe, gdje je od prvog časa osvojio župnika svojom veselom ćudi i svojim miroljubivim temperamentom, a glavno — svojim rodoljubnim osjećanjem. Dok je bio u regimenti, poznavao se s ilirskim glazbotvorcem Rusanom, pa je od njega naučio svu silu ilirskih pjesama i — naučio ljubiti rodjenu grudu, želiti njoj i materinskoj riječi slobodu i mrziti sve, što se toj slobodi protivi. A župnik bio isto takav. Zato su i bili uvijek skupa. Nikada župnik nikamo bez svoga školnika i nikada u župnom dvoru gosti, a da župnik ne bi poslao najprije po Egidija.

I taj put svratio se na objed Egidije sa župnikom. Taj župnik ! U najprvo pamćenje najprvog djetinjstva seže slika dragoga svećenika i iskrenoga prijatelja cijelomu domu !

Vidim posve jasno u duhu, kako šeće po sobi dosta visok čovjek u dugom smedjem kaputu, uskim hlačama sive boje i visokim, uvijek sjajno nalaštenim čizmama. Dugoljasto, jedro lice bez brkova vazda titra dobrim, veselim smiješkom. Po strani pušteni su uski, no dosta dugi zalisci, nešto već prosjedi, kao što je i prosjeda tamnosmedja kosa, rezana više na kratko. Još mi sada zveči u uhu njegov ugodni zvonki glas i česti glasni hohot. Čisto ga čujem, kakvom silom pjeva za stolom : „Neka živu naše krasne, našeg žića zvijezde jasne“, ili : „Oj Iliri, jošte živi“, ili : „Neka Šmerling vojsku kupi“, ili pak : „Lijepa naša domovino !“ A još mi više sjedi u duši spomen, kako veseli gospodin nešto rekne, a cijelo se društvo oko stola gotovo trese od smijeha.

Župnik Stjepan Lacić i moj otac bili su od mladosti prijatelji. U isto gotovo vrijeme, kad je moj otac, iza kako je postao punoljetan i svršio univerzitetske nauke, preuzeo upravu i gospodarstvo svoga imanja, došao je i Lacić u okolicu kao župnik susjedne župe. Oba sasvim mlada, oba vesele čudi i živahna duha, već se u prvi čas zavolješe i nastade medju njima prijateljstvo, što ih za uvijek sveza. Ženidba očeva ne promijeni ništa u njihovu prijateljstvu i dnevnom drugovanju. I majci bude ugodan i drag veseli način naobraženoga svećenika, i ona je od prvog časa upoznala njegov zlatni značaj.

Bio sin seljaka plemenitaša iz Turopolja. S pomoću rodjaka kanonika na kaptolu u Zagrebu polazio je početkom vijeka latinske škole, došao u sjemenište i sjajno svršio svoje nauke. Turopoljski komeš naskoro poslije toga pribavi mu u prijatelja

kolatorija za susjednu župu. Tako je Lacić došao u Zagorje. Ovdje je u jedan mah osvojio sva srca. Ljubila ga i gospoda iz cijele županije i njegovi seljački župljani, kojima je i službu božju svojim svećanim i brižnim načinom činio lijepom i dragom, a uz to je njih uvijek znao s njihovom gospodom uređiti u kmetskim njihovim odnošajima. Baš velik dio njegovih župljana pripadaše očevu imanju, pak se možda njihovo prijateljevanje i u tom smjeru često i često pokazalo blagoslovnim.

Uz Gajev narodni pokret u prvi je kraj pristao. Napokon — odgojen u zagrebačkom sjemeništu, nad kojim je odavna već zapalio luč prosvjete i narodne ljubavi biskup Vrhovac, nije ni mogao inače. Ta prvi uzdasi narodnih želja i sanja vinuše se iz zidina „crne škole"! Uz Pavla Štosa i tolike druge Stjepanu je Laciću govorio Gaj ono, što im je odavna u srcu klilo i u cvijet se spravljalo. Ova njegova ljubav prama narodu i za materinsku riječ vezala je još jače prijateljstvo s ocem, koji je takodjer od prvog časa i svoje srce i svoj dvor otvorio tomu narodnom nastojanju i njegovim pregaocima.

I kasnije, kad su protivnici toga narodnog pregnuća započeli borbu, te se nad rujnim mladim ilirskim nebom nadvili „madžarski oblaci", Stjepan je Lacić, makar Turopoljac, ostao vjeran Gaju i njegovu narodnomu barjaku, a prekinuo svako poznanstvo sa svojim turopoljskim drugovima — Josipom Briglevićem i Danijelom Josipovićem, sav žalostan i zaštidjen, što njegova rođena gruda porodi djecu, koja vele, da hoće biti Madžari, i koja su pozivala narodne protivnike u boj protiv rođene majke zemlje.

No nije u njega bilo samo u tom smislu ljubavi za slobodu i pravicu. I kao čovjek i kao svećenik uvijek je bio spreman zaći u borbu za ova dva idejala

svojega doba. U smutnjama, što su se četrdesetosme pojavile među svećenstvom u zagrebačkoj biskupiji, bio je on na glasovitoj bistričkoj skupštini, i svom je dušom i srcem bio uz biskupa Šrota.

U svojoj kuriji — staroj drvenoj kući — bio je prototip hrvatskog gostoljubnog kućedomaćine. Vrata njegova doma uvijek su bila otvorena gostu i stara je kuća često i prečesto ozvanjala i orila veselom pjesmom i slavnim riječima. Dapače, ako i nije bio kod kuće, morala je starica gazdarica gostu prostrti stol i pogostiti ga. A kako je Štefica drugovao sa svom vlastelom, sa svim župnicima u okolici „obdržavao susjedstvo“, a uz to bez kapelana savjesno vršio svoje dužnosti prama svome puku, to se više puta dogodilo, da je kući došao kasno u večer, a za svojim stolom našao veselo društvo. Dašto, redovno je imao zamjenika u svom dragom Egidiju.

Zalazilo k njemu sve. I aristokracija i vlastela i malo plemstvo i činovništvo. Dapače na onom neravnom podu stare kurije nije se jednom dogodilo, da su i kontese i barunese i druge dame zaigrale valčik ili polku, jer je Štefica bio majstor na klaviru. Nije imao, istina, najnovijeg i najsavršenijeg instrumenta, ali opet — znao on i na onom svom malom uskom klaviru iz tridesetih ili dapače dvadesetih godina izvabiti krasne melodije.

Uz glazbu i pjesmu ljubio je i knjigu, osobito lijepu knjigu. Kad sam ponarastao i bio već u gimnaziji, koliko li krasnih časova sprovedoh kod njega, dok mi je čitao ili još češće deklamovao omiljele pjesnike. Kao Ilirac je naravski najviše uživao u dubrovačkim pjesnicima i u Mažuraniću. Pa zacijelo veličinu i genijalnost pjesnika Čengić-age prije sam naučio poznavati i cijeniti iz njegovih riječi, nego li iz tumačenja svoga učitelja. I ma da je bio katolički svećenik — i to dobar katolički svećenik — rado je

uzimao u ruke Byrona, dapače i Göthe-a, pa je i meni preporučivao, da ih čitam.

Njegova reverenda nije mu takodjer priječila, da ostane svjetski čovjek do granica, što mu ih je crkva nalagala. Zato je i bio društven, veseo, na svaku nedužnu šalu pripravan, a iskren i otvoren. Nikad zacijelo nije se taj čovjek prikrivao u fraze, a krasne svoje krupne modre oči nije znao prevraćati.

Veseljak, koji je za volju društva kojiput i sam zaigrao polku, bio je ipak sâm prema sebi strog u svom životu. I preporučujući u svojim propovijedima svom puku moralan život, mogao bi bio mirne duše sebe postavljati primjerom. Uopće, kao duhovni pastir bio je na potpunoj visini. Dugo i dugo poslije njegove smrti još su ga se seljaci rado sjećali. U svim zgodama i nezgodama bio on uz njih. A tako ružna vremena, tako kasnog doba noći, tako daleka puta nije bilo, da on ne bi na poziv kojega svog župljana pošao, da podijeli ili zadnju pomast ili uzme ispovijed, ili što je već bilo. Zvali ga seljaci i u inim zgodama. No zato je cijela župa bila kao jedna duša uz svog župnika kod svake prigode. Kamo bi god došao na objed, a bili gosti, redovno ga je zapadala čast stolaravnatelja. U domu moga oca i nije bilo drugoga stolaravnatelja.

Tako bijaše i na taj godovni dan, kad je kao svake godine sve vrvilo i šumilo od gostiju. Iz bližnje i dalnje okolice sve je dojurilo.

Iz ove mnogobrojne rpe najjače mi se riva pred dušu spomen na jednog gosta.

Visok, sasvim sijed starac, ravan i elegantan u držanju; dugoljasto sivo lice sasvim je izbrijano, crte su lijepe i obrazi čvrsti, nemaju u sebi ništa staračko, niti su se zavjesili, naprotiv — sve je živahno i jedro. Krupne sive oči crnih zjenica imaju oštar pogled i u njem se zrcali i dobrota i ponos.

Frizura guste kose je složena po modi iz doba Louisa Philippe-a, a i odijelo nije savremenog kroja, već sasvim iz doba tridesetih ili četrdesetih godina, ma da mu se vidi, da je novo i istom odjenuto. Fini miris prši iz tog odijela kod svake kretnje. Veliki svileni ovratnik crne boje složen je valovito na prsima i pričvršćen zlatnom iglom, iz koje se bliješti krupan alem-kamen. Poslije, kad sam stigao godine, često i često sjećali su me portreti iz doba posljednjih godina Burbonaca i prvih godina srpanjskog kraljevstva na ovoga našeg susjeda.

Bio to grof Vilim Slavković. Imanje Lužanci, na kojem je živio, bilo je cestom nešto oko ure udaljeno, a prijekim putem — preko vode — moglo se pješke stići za pô sata. Ležalo je gotovo pod gorom do silne, velike šume. Dvor bio je ogromna gospodska kuća, zidana od njegova djeda u drugoj polovini osamnaestog vijeka, — pravi ladanjski grad, u stilu francuskom. Velike bijele dvorane s pozlaćenom štukaturom, dugi široki koridori, visoke i prostrane sobe, — sve je to od dvora činilo gotovo kneževski dom. A bogato urešena kapela na dva kata, spojena s dvorom u istu zgradu, povećavaše još otmeni i gospodski dojam daleke kuće.

Tu je grof ljeti i zimi bivao. Odavna udovac, kćeri udate izvan domovine, a sin jedinac pao u Italiji kao carski oficir, — grof je samotovao u svom ogromnom dvoru. Nije se sakrivao od svijeta, — naprotiv rado je primao goste i rado polazio u pohode. No godine u životu čovjekovu čine svoje. Grof, što je bivao stariji, to je više ostajao osamljen. Vršnjaci njegovi gotovo bez iznimke legli na vječni počinak. U Suhodinje najvolio je dolaziti, jer je ljubio i oca i majku. Poznavao se još s roditeljima njihovim.

Ja ga se sjećam samo kao starca u visokim godinama. No i takav bijaše još lijep čovjek, a gotovo

legende su kolale o njegovoj vanrednoj ljepoti u mladosti i o njegovim silnim i velikim uspjesima u carstvu Anadiomene. To je bila već prava mala njemačka „leihbiblioteke“, puna romana i novela najromantičnijeg i najsentimentalnijeg smjera. Dašto, poznavajući fantaziju na tom polju dragoga filisterija, koji je inače lišen svake fantazije, može se mirne duše uzeti, da nije ni deseti dio toga bio istinit, ali je i taj deseti dio bio dovoljan, da mu pušta aureolu Don Juana.

I u toj visokoj starosti još je uvijek pršio oko njega veliki posebni čar, nešto triumfatorsko i ljubazno, što je u svakom društvu činilo, da su se sve gospodje i gospodične najvoljele oko njega kupiti i njegovoj se miloj zabavi predavati.

Bio je osobito načitan. Pratio je svu književnost i francusku i englesku i njemačku. Gotovo sve vlastelinke u okolici snabdjevao je najnovijim knjigama. Nije nikada nikamo došao, da ne bi sa sobom donio najnoviji roman Dumas-a, Sue-a, Bulwera i tako dalje. Domaće nastojanje takodjer je s ljubavlju pratio, a Mažuranićeva Čengića gotovo je znao naizust, makar da je u vrijeme ispjevana eposa već bio daleko mladoj dobi. Uopće pripadao je narodnoj stranci i odijelio se odmah u početku od većine svojih staleških drugova. Napokon je bio u bližem srodstvu i s grofom Jankom Draškovićem i s grofom Jurjem Oršićem. Za vrijeme narodnog rata četrdesetosme stajao je svom dušom uz Gaja i narodnog bana Jelaića. U društvu s Albertom Nugentom dao se na najpogibelnije i najvratolomnije stvari. A Palackovu ideju federativne Austrije shvatio je i prigrio, te je još u šezdesetim godinama odlučno odbijao sirenske glasove o avitičnoj konstituciji.

Mene dakako u onim godinama nije zanimao s te strane.

Dvije su stvari bile, kojima me je sasvim osvajao.

Znao je grof Vilim ljepše od svake gospodje praviti svakojake sagove, ćilime, torbice. Bio pravi umjetnik u vezenju. Svi okolišni dvorovi, kamo je grof zalazio, bili su puni njegovih radnja. A crkve pod njegovim patronatom upravo su sjale prekrasnim sagovima i vezivom, sve od grofove ruke. U očima mnogoga našeg čovjeka grof je radi toga svoga umijeća sjao u čudnom svijetlu. Nisu mogli pojmiti, da se ozbiljan muž bavi takovim poslom. I sam susjed illustrissimus Batorić, vlastelin u Brezovici, rugao se grofu i pravio šale i dosjetke. No grof nije za to mario. Naprotiv sa zanosom bi znao pripovijedati o ljepoti boja i crta na svili, i o svom velikom užitku kod toga. Pa kad bi kuda nadošao, gdje je gospodja ili gospodjica sjedila za okvirom s napetom svilom, sve bi drugo zaboravio i čisto se jedino zanimao za radnju, sav uronjen pogledima u uzorak i prateći iglu i veseleći se, kako iz bodova nastaje pred njim slika. I redovno ne bi izdržao, već umolio, da mu se prepusti posao, pak bi nastavio radnju. Kod toga nikad nije trebao naočara. Ali išao je sa sedamdeset godina još i u lov, odakle se nije nikad vraćao bez plijena u torbi. Sivo njegovo oko bilo je uistinu pravo sokolovo oko.

No još više zanimao me od prvog djetinjstva grof drugom svojom osebnosti. Stajao naime na glasu, da vidi duhove. Pa i sâm je sasvim ozbiljno tvrdio, da mu dolaze prikaze i da mnogo toga vidi, što drugi ljudi ne vide. Nije bio spiritist u modernom smislu. Dapače se najviše rugao i smijao pokusima sa stolovima i svim drugim eksperimentima, kojima je anglosaska rasa nadarila ovaj planet u težnji, da otkrije vječno velo saisko. Sa magnificusom Radičevićem, koji je bio silan spiritist, često se grof prepirao, tvrdeći dakako, da on time ne poriče du-

hove i svijet, nepristupan dohvatu naših pet čutila. Spiritizam, dolazeći iz Amerike, tako mu je bio oduran i glup, da nije nikad htio govoriti o tim stvarima, kad je samo itko bio nazočan, koji je naginjao spiritizmu.

Ali zato, kad mu nije ništa smetalo, rado se gubio u takove svoje uspomene, u tajinstvena pitanja i daleke priče. Mnogi i mnogi takav čas ostao mi je duboko usječen u duši. Grof je naime vrlo često dolazio. Više puta ostao bi po dva tri dana, makar mu je dom bio tako rekavši na puškomet udaljen. Kad sam ponarastao, upravo sam se veselio svakomu njegovu dolasku i uvijek ga nagovarao, da što dulje ostane, i uvijek sam nastojao, da budem uz njega.

I sedamdeset i toliko godišnji starac veselio se toj mojoj privrženosti. Napokon, što ima starost do li svoje uspomene? Što joj još od uživanja preostaje, nego li spominjanje i pripovijedanje prošlih dneva i časova? On je dakle rado svaki put za volju dječarcu ostavljao društvo odraslih, da mu udovolji molbama, — a i svojoj želji, te bi me uzeo za ruku i išao sa mnom šetati od sobe do sobe.

A već je mrak. U kući se znade za grofovu želju, da se što kasnije učini svijetlo. Po polutamnim sobama stare kuće šćemo starac i ja dječarac. — što dalje od društva, to radije. Iz dubokih kutova plaze i tiskaju se crne sjene, čisto kao da se giblju. Sa stijena slabo odsijevaju pozlaćeni okviri starih slika, koje se na pô gube, i tek se vidi kakva glava ili ruka, ili grana naslikana. Iz starih djedovskih zrcala titra i dršće nešto bijelo i plavušasto i skupa sa sivim svijetlom, što se sad tek šulja na visoke starijske prozore s mnogim oknima, pada u kutove na stare rokoko-peći, nalaštene zelenom sjajnom bojom i izvedene u svakakvim neobičnim tankim i viju-

gastim oblicima. Od mozaik-poda iščezavaju u tmni boje i uzorci, a u nastaloj tišini odbijaju se na njem naši koraci nekako neobično i za mladu moju dušu sasvim čudnovato. Sa stropova, izvedenih u staromodnoj štukaturi, padaju svakojake sjene, to fantastičnije, što se više uzdižu iz izbočenih i uzdignutih dijelova starinskog uzorka.

A na moje molbe grof mi ne prestaje pričati neobične svoje doživljaje na javi i u snu. Tu su bile i pripovijesti o najavljenoj smrti prijatelja i pripovijedanje o vidjenim pokojnicima, i spominjanje o objavama one tajne života, koju je čovjek nazvao sudbinom i udesom.

I djetinjsko srce dršće, čisto se od bojazni i straha steže, neki hlad struji tijelom, oči se nehotice zatvaraju onamo pred crnim kutovima, — a ipak sva duša visi na tom pripovijedanju, i čim starac dovrši i zašuti, opet ga nešto utišanim glasom molim, baš kao što sam nekoč dadilju ili koju drugu bajalicu molio, neka dalje priča — makar isto.

Grof uvijek nastavlja. Njegov ugodni i još sveudilj zvonki glas ipak me se doimlje nekako promijenjen u tim na pô tamnim, prostranim i visokim sobama. I same sobe i stari ormari i portreti gore na zidu — sve — sve — nekako mi se sasvim drugačije daje oku i duši, — nešto nepoznato i strano kao da talasa u tim polusjenama, — neka velika tajna kao da mili posvuda — i ja ćutim njezin hladni dah, ćutim njezine sjene i njeno dragošanje, čisto kao časovito bljeskanje.

Mala dječaćka ruka grčevito stište grofov u ruku, velika plahost presvaja svu dušu, a ipak ni za sav svijet ne bi htio da grof prestane i da se vratimo u društvo, — tako je u drugu ruku ugodna i čarobna ta blizina tajinstvenih strana, i dječaćko srce uza sav

strah gotovo izgara od želje za kakvim prividjenjem, za kakvom objavom.

A poslije u „palači“ za stolom, kod čaše čaja, grof se brzo predaje dahu stare kuće i njezinu šaptu. Kao da ovi tamni kutovi i one crne sjene, što se rivaju iz pokrajnih soba, — i ono svakojako slabo, jedva zamjetljivo štropotanje odnekale iz daleka — iz tavana ili iz dônjih soba, kao da sve bûdi u njemu spomen za spomeni, pak se starac sasvim upušta u pričanje njihovo. I sada ne slušam tek ja, već cijelo društvo sluša napeto, a na svim se licima vidi, da ih zasjenjuje kreljut crnog anjela vječne tajne.

No nije grof takav bio svaki put. Trebao je tek netko biti, koji mu se nije svidjao, onda je bio sasvim drugi. Onda bi najvolio pripovijedati svoje putne uspomene, jer je za mladosti mnogo putovao. I onaj put — na onom očevu godovnu — nije pričao ništa iz svojih okultističkih doživljaja. Bilo mu valjda preveliko društvo.

A već je duboko sjela večer, kad još nije nitko otišao. Možda se je malo koji dan i malo koja gozba tako snažno usadila u spominjanje i u moju dječinsku dušu, kao ova večer. Čisto ih sve vidim. I illustrissimusa Batorića, koji redovno nikud nije išao, ali u Suhodinje na taj dan uvijek pohrlio, i suca Petrovića, i magnificusa Radičevića, i maloga Kunteka, i podjašprišta Ercigonju, i perillustrisa Cinteka i Hijacinta Kravarića, i starca Blinjevića, — sve — sve, ta tko bi ih nabrojio !

Kod večere bilo veselo. Tek jedan čas malko se veselje uskoлебalo. Bio naime medju gostima takodjer susjed Albin Zebec, ili kako se on pisao : Zebecz de Also-Hum. Inače ne loš čovjek, ali dušom i tijelom pristaša mađžarske politike u Hrvatskoj i silno ohol na svoj plemićki „predikat“, što ga je početkom ovog vijeka kupio njegov otac istom prilikom, kad,

i Copakovići i još nekoji. Dašto, o toj kupnji šutio je isto kao i mladi Copaković, dapače je pred mladjim ljudima rado govorio, kao da bi Zebci pripadali pravomu plemstvu plemenskom i rado je poricao plemstvo najstarijim obiteljima, koje su odavna živile u gospodskim prilikama s nekoliko plemićkih listova.

Sjećam ga se kao gotovo već obnemogla starca, ma da se uz to sjećam, da ga je Batorić pokraj sebe nazivao dječarcem. I zbilja po godinama nije bio onako star, kao što je bio po izgledu i po nemoći. Na pô gluh, jedva je hodao i morao uza se uvijek imati štap. Kuštrava, gusta i sasvim sijeda kosa bila kao zalita žutom zamazanom bojom, a mađžarski zafrkani brci bili uvijek posuti španjolskim burmutom, što ga je uzimao iz starinske srebrne kutijice, uvijek držane u ruci. Sitne bezbojne očice jedva su se vidjele, jer je vazda žmirio, i vjedje mu bile kao slijepljene. Osim toga lijevo je oko obično sasvim stiskao. U svojoj odjeći ipak nije bio zanemaren. Naprotiv opažala se briga, da bi izgledao elegantan i otmjen. Dakako, kod toga imao je jednu slabost. Pun je bio zlata i dragulja. Ogroman debeo zlatan lanac za uru visio mu oko vrata i padao duboko k trbuhu. Na tom silnom lancu još je bila silna i ogromna agrafa s velikim smaragdom i visili su svakojaki skupocjeni „jou-jou-i“, — ruke pak bile na prstima obložene gotovo samim velikim prstenjem sa rubinima, alemima i smaragdima. Naravski, i prsten-pečatnjak sa grbom objimao je kažiprst.

Dobro njegovo bilo je neka dva sata daleko. U njegovu domu sve je bilo na mađžarsku. Uz velike žrtve držao mađžarsku poslugu, — makar je jedva mucao nešto mađžarski. Tako i nije trpio, da bi ga prijatelji zvali Štefica, već je zahtijevao, da ga zovu Pišta. Imao je četiri sina. Sve je dao u Ugarsku u škole i sasvim ih pomadžario. Ni na praznike ih nije

uzimao kući, samo da bude siguran, da ne bi došli do „narodnog otrova“.

Taj dakle Zebec počeo je kod večere nešto zanovijetati narodnim našim aspiracijama. Premalen sam bio, da bih ga bio razumio i da upamtim, što je rekao. Ali se zato živo sjećam i vidim sasvim jasno, kako su se svi protiv njega digli. I stolaravnatelj Lacić, i moj otac, i podjašprišt Ercigonja, i sudac Petrović — i svi — svi ustaše protiv njega. Isti illustrissimus Batorić, koji je takodjer pripadao prijateljima ugarske stranke, oštro je odsudio Zebčeve riječi i njegove tvrdnje.

I kad se već sve umirilo, a zabava dalje tekla svojim redom, na jedamput ustane starac Blinjević i umoli stolaravnatelja, da mu dozvoli reći zdravicu. Po običaju ispije u ime dozvole pô čašice kao biljeg na molbu.

Uzeo je govoriti o neumrloj slavi i neprocjenjivoj zasluži bana Jelačića, — govorio zanosno i žarko. Gore na stijeni visila velika litografija banova lika, a ja sam svoje dječinske oči čisto upiljio u nju, dok je gospodin Livije govorio. Dovršujući svoju riječ banovoj slavi, sjeti društvo, da se tomu velikomu mužu, najvećemu hrvatskomu banu, sprema podignuti spomenik, i da je dužnost svakog rodoljuba, da tomu prinese svoj obol.

I sâm po dovršenoj riječi izvadi iz džepa novčarku, da dađe prvi svoj prinos.

— Spasio nam je materinsku riječ, pokazao je svijetu, da „još nas ima — još Hrvata“, i najdjelotvornije naučio one, gdje je Hrvatska, koji nisu htjeli znati za nju; kaznio je grabitelje svetih naših i prirodnih i krvlju stečenih prava!

Ovakove su riječi polazile od usta do usta glasnim i zanosnim poklicima. Sve je čisto drhtalo i trepetalo od uzbudjenosti i plemenite razigranosti.

A uz popratnu čašu-slaviteljicu svak je segnuo kao i Blinjević za novčarkom. U tili časak bila sakupljena znatna svota kao prinos za spomenik velikomu banu — osloboditelju !

Uz to pak zaori stari dvor zanosnom pjesmom : „Ljubimo te, naša diko !” — i pjevala se pjesma istim žarom i istom ljubavi kao još onda, dok se tako pjevalo živomu banu, kad je kliknuo : „Što Bog dade i sreća junačka !” pak prešao Dravu, da brani svoj narod i povjerenu mu starodrevnu kraljevinu.

Rodoljubni zanos, što ga je Livije Blinjević izazvao svojim riječima i svojim činom, tako se silno zatalasao i uzbibao, da mu nisu dovoljne bile kićene riječi i dugi govori, niti je ostalo kod toga, da su se sjetili banova spomenika.

I dalje se zaredalo. Ta — mi u Hrvatskoj, ostavljeni odavna sami sebi ondje, gdje je potrebna pomoć, — dašto samo ondje, — morali smo od prvog početka za najpreče i najveće narodne potrebe namicati potrebne novce sabiranjem krajcare do krajcare. Drugi narodi imaju svoje kraljeve i velikaše i mogućnike, koji su im podigli hramove znanju i umijeću, — Hrvati imaju tek svoga maloga čovjeka, koji je vazda bio spreman, da si otkine od usta, pak dade na oltar domovine i naroda.

Tako je i ovaj put bilo.

Poslije Blinjevića ustao opet netko, da nazdravi hrvatskomu sveučilištu i pozove, neka svatko položi u to ime nešto, da nam se što prije otvori.

I opet se sve pojagmilo, da udovolji želji. Gotovo svaki položeni srebrnjak ozvanjao je molitvom, neka što prije Hrvat dobije svoj najviši učevni zavod, na kojem će se moći odgajati pravi i svijesni Hrvati.

Opet je zamnio stari dvor snažnom pjesmom iz ilirskih dana, da je jeka daleko nosi u smireni zimski kraj, među visove i jarke bregova i dolje u ravnice

i livade pokraj potoka — i dalje — i dalje, možda
tija onamo k podnožju gore; gdje pučka bajka priča,
da pod njom spava Matija Gubec. A na svim obra-
zima sja i titra nada i radost. Dapače i mi djeca
nismo se pridružili pjevanki tek od dječijega veselja
i obijesti, već čisto čutismo nešto svetačko, — nešto
veliko, da ponosno ponavljamo riječi, koje su nekoč —
čitav jedan usnuli narod probudile.

Još nije istitrao posljednji akord, kad se digao
župnik Štefica i kao stolaravnatelj počeo govoriti.
Sjetio se davne želje ilirskih preporoditelja, da bi hr-
vatski narod, kao svaki pregalački narod na kul-
turnom polju, dobio svoje najviše učeno društvo,
svoju akademiju, i spomenuo kod toga ime biskupa
djakovačkoga i njegov veliki čin.

Stare stijene gotovo se potresle od zanosnih po-
klika: „Živio Strosmajer!“ i opet svak se stola-
ravnatelju odazvao i davao svoj prinos.

I dugo — dugo titrala stara stakla prozora na
starom domu od jeke narodne pjesme i budnicâ iz
ilirskih dana.

* * *

Snijeg se sipa i sipa. Iz nedogledna plašta ljeska
se u večernji mrak bjelinom. Od nje se odsijeva i po-
drhtava plavušasto-sivim pečama i crtama, čisto kao
izdisanje zadnjih časova dana. I tako se moje uspo-
mene talasaju i približuju onamo, gdje dršću posljednji
uzdasi i gdje se javljaju crte grobova — grobova
dragih nekadašnjih susjeda.

ILIRSKA ROMANCA.

Često — često kao da u starom dvoru nešto zatitra i sijevne kao osvit ilirske zore, — kao da zazvuči i zamnije struna probudjene narodne pjesme. Drage stare sjene staroga doma čuvaju regbi u sebi i zadah i poteze i gibanje lijepih onih časova. Na mahove kao da u dvoru zatalasa i zastruji ona velika i žarka i sveta ljubav, koja je preporodila, gotovo rodila čitav jedan narod i dušu mu ispunila i nadama i jakošću, upirući mu poglede na „lijepu našu domovinu“ i darivajući ga spoznajom, da mu „jezika dar dade Bog, Bog naš gromoviti“, pa da glasno i jasno zaori svijetom: „Još Hrvatska ni propala!“ Po visokim, prostranim sobama i odajama, kud oko segne, gledaju na nj ostanci onoga najslavnijeg doba našeg narodnog života. Na stjenama vise slike neumrlih velikana Gaja, Janka Draškovića, Jelačića-bana, Metela Ožegovića, Ivana Mažuranića, Stanka Vraza, Ivana Kukuljevića i Alberta Nugenta s njegovom četom, vise još na istom mjestu, kamo ih je rodoljubna ruka u onim godinama postavila. Iz ormara za knjige cakli se za staklom zlatorez i pozlaćena slova naslova s hrpta knjižica, — knjižica ilirskih pjesnika i pisaca. Po uglovima dvorane i drugih soba pokazuju se trobojne vrpce s isušanim cvijećem sa zabava i slavlja rodoljubnih društava.

I sve to — i ove poblijedjele vrpce i ovi pocrvenjeli zlatorezi — i ove posivjele litografije — kao da nisu tek hladne mrtve stvarce, već u tim polusjenama

starog doma čisto drže u sebi neki život, iz kojeg mili k meni i oko mene i priča i pjesma.

Nije ni od potrebe, da zaklopim oči i da duši puštam, neka brodi valovima sanje. I bez toga se preda mnom dižu vidici i crte iz onih dana, čisto gledam pred sobom ražarena mučevna lica pod crven-kapama, njihove snažne grudi pod narodnom surkom, vidim krasne mlade Ilirkinje s hrvatkom na bujnoj kosi, i vitki im stas u uskim prilježnim surkama s narodnim nakitom i širokim rukavima, ispod kojih se pokazuju snježni obli laktovi. A u očima sviju žari se iskra zanosa i osjećaja, i — duša mi čisto sluša — kao da se stare stijene starog dvora i njegova okna potresuju od glasne vatrene pjesme : „Prosto zrakom ptica leti, prosto gorom zvijer prolazi ; a ja da se lanci speti dam tudjincu, da me gazi?”

I dižu se uspomene za uspomenama, kako sam nekoč kao dijete slušao pričanja o divnim onim danima i njihovim dičnim ljudima. Stari dom sve mi vraća, sve je opet pred mojom dušom, — one duge večeri za očevim stolom, gdje si prijatelji u ugodnu razgovoru dočaravaju proživjelo lijepo doba, da konačno i opet slože grla u onodobnoj pjesmi. A najčešće staje mi pred dušu lik starije žene, kako prolazi svim sobama dvora i zaustavlja se pred svakim ostankom iz ilirskih dana, dugo ostajući pred njim, pa joj kod toga iz rasplamćena oka kapa suza za suzom, a pri tom mi pripovijeda i pripovijeda o tim novovjekim junacima na zidu. Gotovo svaka litografija, svaka knjižica, svaki stručak s trobojnom vrpcom izazivaše u starice uspomenu za uspomenom. I zacijelo mogu reći, da nisam brzo od koga drugoga slušao o onim najvrednijim danima našega naroda govoriti i pričati s onolikim zanosom i — nekako zadahnuto vječnom poezijom ljubavi i vjernosti,

kao što sam slušao pričati staricu. Kod toga je najmanje o sebi govorila. Čisto se tome ugibala, što više primijetio sam, da joj nije milo pričati o svojim doživljajima. A ipak baš je ona u onim danima proživila pjesmu svoga srca, žarku i sjajnu, odlučnu i odsudnu za sav joj vijek ! Ja sam je morao u sebi nazvati „ilirskom romancom“, kad sam za nju saznao.

Dolazila je svakog ljeta u Suhodinje, obično za prvih dana rujna, i ostajala po mjesec dana. Bila vazda mio i drag gost. Tako je trajalo godine i godine. Od prvog djetinjstva, pa i poslije za dječastva i mladenaštva vidim dragu pojavu, uvijek odjevenu u crninu, dosta visoku u rastu, tanku i slabašnu, u svemu nježnu. Gusta kao snijeg bijela kosa pokrivala glavu i bila spletena u frizuru po modi iz četrdesetih godina. Dugoljasto lice mekih crta bijaše neobično blijedo, pa se po tom još jače isticale krupne crne oči, osvijetljene žarkim krijesom, a opet i zalivene i prevučene suzom. Neiskazana tuga ležala u tim očima, a i usko stisnute usnice izricale su vječnu žalost — i bilo je, kao da pritištu jecaj. U svojoj jednostavnoj crnoj toaleti bez ikakva uresa i nakita ipak je izgledala veoma otmjena, kao što joj je i držanje i svaka kretnja bila fina i odabrana. Zato i nikad nije iznosila svoje tuge, niti se na što žalila. I najveselijemu, najbučnijemu društvu nije se ugibala, nasuprot nastojala je svagda da i ona prinese štogod veselju i radosti. Kad bi se „palačom“ razlegla rodoljubna pjesma, ona bi čisto zasjala od radosti. Dašto — često, vrlo često orosile bi joj se kod toga oči, da najzad brizne u plač, tihi, možda blagoslovni plač. Jedna je bila pjesma, kojoj se uvijek najviše radovala i za koju je znala dapače moliti, da bi se zapjevala, — a ipak tek bi prvi akord i prva riječ : „Oj košutko crnooka“... zamnijela, a starica bi gotovo glasno zaridala i morala otići iz sobe, da se

skloni u koji tamni zakutak koje nerasvijetljene odaje.

Redovno je živjela u Zagrebu, u gornjem gradu, — u jednoj od ulica, što nisu daleko Jurjevskom groblju. Nekoč je bila imućna, no rano je još za života podijelila svoj imetak među rodbinu i sebi je tek toliko pridržala, koliko je trebalo za najčednije potrebe. A ove potrebe bijahu u nje uistinu sasvim malene i sitne. Ipak — jednu je raskoš i ona poznavala. U predvečerje dušnog dana pustila se u velike troškove, da nakiti grob srpanjskih žrtava i odmah pokraj toga groba još jedan grob — s natpisom istog prezimena, što ga je i ona nosila. Za ovu priliku štedila je čitavu godinu, a već početkom oktobra, kad bi se povratila kući, bila joj je glavna briga, kako će opet što ljepše i sjajnije rasvijetliti i okтити dva groba — dva miljenika svoja. Kod toga nije bježala od ljudi. Dapače, drago joj je bilo društvo, razumjela je svačije zanimanje i svačije želje. Svoje tuge nije iznosila, ali je nije ni sakrivala. Najradije dolazila je u Suhodinje i gotovo sva njezina radost, što ju je još imala na svijetu, bili su ti suhodinjski dani. Na njih se veselila čitavu godinu. Vezalo jê dugotrajno prijateljstvo s roditeljima, — još iz dana njezine najljepše dobi, iz dana ilirskih. A osim toga, a može biti glavno, rado je dolazila u stari dom, jer tu ju je sve sjećalo na one drage — davno prošle dane.

Kako već rekoh, obično je dolazila gospodja Štefaniya udova Belović svake godine pod kraj ljeta — u početku rujna. Pismom bi najavila dan, a roditelji odmah su poslali kočiju po nju u grad. Takav dan njezina dolaska uvijek je bio dan radosti i veselja. U prve godine dašto poglavito smo se veselili mi djeca, jer je uvijek donijela sa sobom čitave omote svakojakih igrački, no poslije — glavno se veselih

časovima, što ću ih s njome sprovesti u razgovoru o ilirskim danima i ljudima. Znala je ona tako milo i drago pričati o njima. Još kao dijete zamijetih da stara gospodja ima neku vrstu kutijice iz drva i obručene kovi, na koju pazi kao na zjenicu oka svoga i uvijek je svake večeri postavlja na stolić kraj postelje skupa s raspelom iz slonove kosti. Poslije sam saznao, da u njoj čuva ostanke svoje doživjele pjesme, — nekoliko listića, požutjelih od vremena i ruke.

A saznao sam čudnim — za hrvatske prilike toliko žalosnim načinom. Bilo je to u doba, kad se u nas bila razmahala silna politička borba — na polju izbora. Stara gospodja, poznata kao Ilirka i po tom protivnica novim prilikama, dočepala se sumnje kod gospode u kotaru. A Suhodinjski im je dvor bio i onako u nosu. I bora mi, nova gospoda novih prilika, podžupan Feri Copaković i sudac Fuček Gerbenjski, namjeravali su nešto kao kućnu premetačinu, da se izvidi, nije li stara gospodja sa sobom donijela kakovih pogibeljnih proglasa.

Otac se smijao i ljutio, no stara se gospodja u istinu silno preplašila i prvo, na što je mislila, bijaše njezina kutijica. Zovne mene k sebi i sva uzbudjena i usplahirena povjeri mi, da u kutijici čuva listove svoga pokojnog muža iz doba njihove ljubavi.

— Ne smiju toga ovi ljudi dobiti u ruke. Bilo bi svetogrdje. A opet mi je teško, da ih spalim; ali napokon — radije i to, nego da ih čitaju ovakovi stvorovi, — ovi ljudi ! . . . Svetogrdje bi bilo, — govoraše stara gospodja, pa me odmah zamoli, neka sahranim kutijicu na kakvo sigurno mjesto.

Naravski, energija i željezna ruka Ferija Copakovića ipak nije sezala tako daleko, da bi se bio usudio svoju namjeru izvesti. Ali gospodja mi tom prilikom pročita listove i ispriповjedi povijest ovih listova, — ili bolje — povijest svoju. Ne mogu danas

više pripovijedati njenim riječima. Pa i ne bi izišlo sve onako, jer ja sam poslije i od druge strane slušao.

.... U prvoj polovici četrdesetih godina vratila se iz samostana Uršulinkâ u Varaždinu kući u Zagreb Stefaniya Ručkovičeva, svršivši tamošnju djevojačku školu. Moglo joj biti oko šesnaest godina. Njezini roditelji bijahu ugledni i veoma imućni građani. Otac njezin neko je vrijeme obnašao čast gradskoga suca. Naobraženi oboje nastojahu, da kćerku jedinicu u svakom pogledu izvršno odgoje. Otac bio je cijelom dušom pristao uz Gaja i njegov ilirski pokret. Kuću svoju učinio je gotovo stjecištem mladih pregalaca. Bilo je u njega vazda gostiju — i stol uvijek prostrt. Mladi Ilirci bili su kod njega gotovo kao kod kuće. Sam Gaj, Janko Drašković, Albert Nugent i svi drugi često su se u njega sastajali, pak se mnogi važan zaključak stvorio i složio u kući Ručkovičevoj.

Stefaniya bila je došla kući pod jesen. Roditelji su u ono doba godišta stanovali u svom krasnom vinogradu u Tuškancu. Bilo dakle u kući još živahnije, nego u gradu. Gosti se gotovo izmjenjivali. Sveopća radost, što ju je donio narodu i zemlji ilirski pokret, ono zadovoljstvo s probudjene narodne svijesti činilo je društva u Ručkovičevu domu još veselija, nego prije. I u te vesele dane sine ljepota i dražest mlade sedamnaestgodišnje djevojke! Svi, koji je onda poznavahu, poslije su još dugo spominjali, kako je bila krasna i mila. Visoka i stasita, bila je ipak sva tanka i nježna a uza to obla i puna. Crna bujna kosa odlikovala se i valovitošću i onim modrim bljeskom, što je u ljudi najveća rijetkost, a nalazi se tek obično samo u vranom perju ptica. Ovalno lice nosilo je u sebi smirene plemenite poteze, bilo je blijedo, no ne bljedoće slabokrvne ni bolesne, već one divne bljedoće, što je čuvaju južne

rase i što sjeća ponešto na sjaj slonovine. U tom krasnom licu žarile se crne oči, krupne i sjajne u zjenicama. Guste trepavice, duge i vlažne, zasjenjivale su te oči, a nad njima su se pod uskim čelom svijale ne preguste obrve. Usta su bila nešto uzana u gornjoj usnici, ali puna u donjoj, a zalivena sočnom rumeni.

Mladi Ilirci gotovo su usplamtili od zanosa i lijepa vila Ručkovićeve orila se svake večeri zanosnom pjesmom: „Oj košutko crnooka!“ ...

Jedno popodne dodju Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović, Mirko Bogović i cijela družba, a među njima i mlad gospodin, kojega dosele nije bilo u kući, te ga prijatelji predstave kao mladoga odvjetnika Ivana Belovića. Nije bio toliko lijep, koliko izvanredno simpatične vanjštine, koja se je kazala u pristalom visokom stasu, u neobično elegantnim kretanjama, u licu veoma umna izraza i opredijeljenih značajnih crta, u kojima je ležala i energija i jaka volja i vruća strast. Sive oči s crnim velikim zjenicama povećavahu taj dojam. Od prvog časa bude svima mio i svi ga zavolješe. I otac i majka i — kćerka. I tu se pokaže ona tajinstvena strana ljudske ljubavi. Mladi se ljudi zavolješe od prvog časa, što se ugledaše, — zavolješe silnom velikom ljubavi, onom gorostasnom posvenašnjom ljubavi, koja se tek u najrjedjim ljudskim srcima radja. Listovi, što sam ih čitao, u svakoj su riječi, u svakoj gotovo crti izricali tu veliku ljubav.

Od toga je dana bio Belović svaki dan u kući. Oboje mladih najdulje su jedno drugome skrivali ljubav, a skrivati tu veliku ljubav pred drugima nisu umjeli niti mogli. Skoro su i roditelji i svi prijatelji znali za nju, i svi su se poradovali tome. Belović bio je uistinu vrlo vrijedan čovjek. Resila ga i velika naobraženost i velike umne sposob-

nosti i plemenito srce. Prijatelji njegovi, makar stariji od njega, uvijek su u njem gledali i vidjeli svoga prvaka. A narodni predvoditelji, kao Gaj, Drašković, Bogović i drugi, primali su mladića kao sebi ravna. Ali i bio je sav prožet rodoljubnom željom i ilirskom misli. Čisto i nije za što drugo živio i ni o čem mislio, nego li o sreći i slobodi domovine i svoga naroda. Kad ga je osvojila velika njegova ljubav k Stefaniji, koja mu je gotovo zasjela i sve misli i sve osjećaje, ipak nije ni malo jenjao u svojoj odanosti i privrženosti prama narodu i stvari. Sav plamteći od ljubavna žara i ljubavne želje radio je i dalje isto onako, kao i prije. Naprotiv, kao da mu je misao i želja za krasnom djevojkom davala još veće snage i odlučnosti u narodnoj stvari, protiv koje su već bili ustali neprijatelji i za koju se moralo već odlučno i požrtvovno raditi. Već je Antun Josipović, a uza nj i grof Nepomuk Erdödi razvio bio mađžarski barjak, već su na ugarskom saboru ova dvojica govorili mađžarski i glasno i jasno propovijedali, da se ima stara kraljevina Hrvatska utopiti u kraljevini Ugarskoj, — već su javno zahtijevali, da se škole pomadžare. Naravski, da su se ilirski rodoljubi morali najodlučnije oprijeti i živo ograditi protiv ove struje. Belović nije bio posljednji. Tako je on bio podoban da milje i milje na dan prevali, da radi za ilirsku ideju i da je čuva i brani, a na večer bi se vratio u Zagreb, da još vidi svoju Stefaniju. Ako je prekasno stigao, to je bar došao pod prozor i ispjevao za laku noć: „Oj košutko crnooka!”

Upravo ovaj njegov rad za ilirsku stvar bijaše razlogom, da se nije još javno zaručio, te nisu bili još odredjeni svatovi. Jer i djevojčini roditelji i djevojka, pa i on — bijahu već na čistu. Ali on je stavljao domovinu nad sebe i svoje želje, pa je djevojci rekao, da još mora čekati. Stefanija je naravski bila sporazumna.

Roditelji su to odobravali, jer im se kćerka činila premlada, da bi se odmah udala. Tako su potrajale dvije godine, dvije sretne — bajno slatke godine. Još onda, kad mi je gospodja Stefaniya nakon tolikih godina pripovijedala o toj svojoj sreći, sjala je sva blaženstvom, a velika njena tuga kao da je za čas netragom otrpnula. I zbilja, ilirski su dani sami po sebi morali biti za svoje suvremenike od neiskazana čara i dražesti. Gotovo sve je bilo jedna pjesma — nad svime je svitala rujna zora nade i ljubavi. A kad je u takvoj divnoj sredini za dvoje srdaca usklijala ljubav i iz dviju duša nastajala jedna duša, — onda se može pomisliti, koja li je slast, koja li raskoš i koje blaženstvo za njih dvoje trajalo ! Ne bih se usudio da ponavljam staričine riječi, ili da se pozivam na njegove listove, jer sam uvjeren, da ne bih mogao uloviti istu snagu, te pravo i vjerno opisati žar i istinu toga blaženstva i ove sreće, — veličinu ove ljubavi.

Jedne jeseni bila je Stefaniya na dobru svoje tetke, udate za nekog vlastelina u Posavlju. Njezin je zaručnik svake večeri dojahao k njoj, makar kako bio izmučen od dnevnog posla. A često bi s njim došli prijatelji istomišljenici, da uz Lisinskove, Livadićeve i Rusanove napjeve dugo u noć pjevaju za slavu domovine i naroda — i za ljubav Stefanijinu i Ivanovu. Sam Vraz, Bogović i Nijemčić pjevali su ode na tu ljubav, pak je Stefaniya uz Ivanove listove u svojoj kutijici čuvala i te pjesme kao najveću svetinju.

U ljetu godine četrdesetpete javno se i svečano zaruče. Svadba imala je biti početkom kolovoza. Ni to nije Belovića otrgnulo rodoljubnomu radu. Nastale su sve gore i tužnije prilike. Ilirci nisu se tek morali brinuti, da izvedu svoje osnove oko probudjenja naroda, i da oživu spoznaju u njem, da je

jedan od Alpâ do Dunava i mora, već su morali živo prionuti uz obranu same materinske riječi, koja im se otimala. U zagrebačkoj županiji su ilirski protivnici ili domaći „Madžari“, kako su se sami nazivali, uz pomoć bana Hallera tako vršili ustav, da su si zagrebačku županiju osigurali kod iduće restauracije.

Dvadeset i devetog srpnja već rano u jutro dohrlio je Ivan u Tuškanec, gdje su Ručkovići ljetovali. Došao je k Stefaniji, da je vidi prije nego će na Markov trg k restauraciji, jer predjašnjeg dana nije dospio, toliko je bilo posla kod započete obnove. Bio je nezadovoljan i žalostan, no u blizini ljubljene djevojke opet se primirio i časkom zaboravio svoj jad. Sa suzama u očima pripovijedala je stara gospodja o tom susretu.

— Uvijek bio je mio i drag, uvijek mi govorio o svojoj vjernoj i vječnoj ljubavi, no može biti nikada tako, kao baš ono jutro. Svu njegovu i žarku i plemenitu dušu gotovo sam osjećala. Ah, kako je bio drag! — uzdahnula sirota, da se gubi u spominjanju pojedinih sitnica u bašči pod svježim dahom jutra.

— A ipak, vjerujte mi, nije mi tek poslije došlo i da bih poslije tako što pomišljala, meni je ipak nekako teško i tjeskobno bilo pri duši. Neprestance sam čutila nešto — kao tamno, kao hladno, — nekakav strah i briga me morila tako, da sam ga najzad molila i zaklinjala, neka ne ide u banske dvore. Podsjetila sam ga na nesreću i pokolj, što se u decembru četrdesetitreće kod županijske skupštine dogodio — govorila sam, neka pomisli, što li nisu protivnici podobni da učine, — sve sam mu rekla, no on se tek smijao, da još odlučnije ustvrdi, kako je po tom baš dužan, da ide onamo.

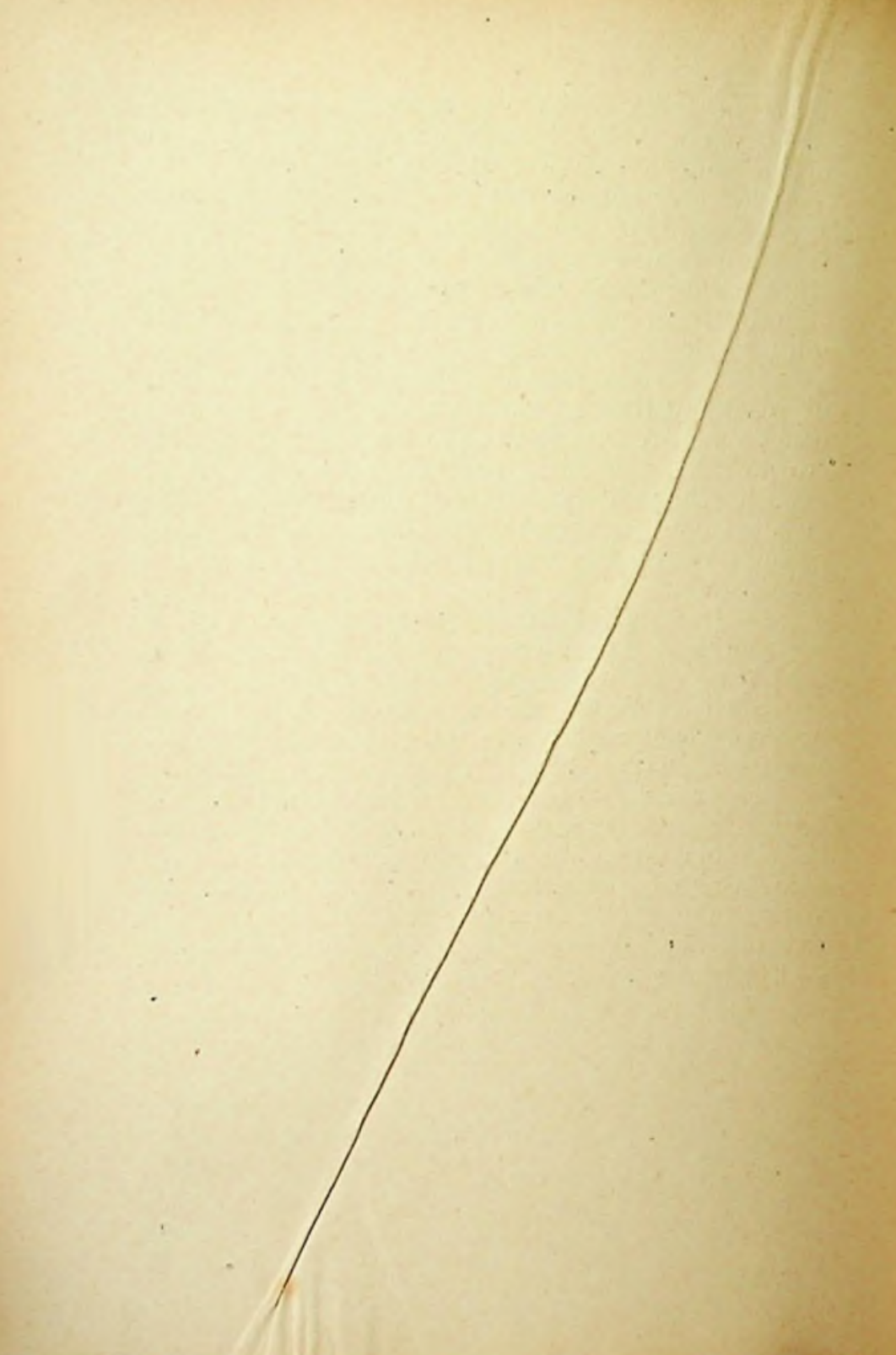
I gospodja Stefanija zapade u jecanje, — dugo, oporo, teško jecanje bez suza, da mi istom poslije mnogo časaka nastavi pripovijedati.

Na večer kobnog dvadesetidevetog srpnja dojuri sav preneražen otac kući u Tuškanac, da priopći veliku nesreću. Belović bio je teško ranjen. Gospodja Ručkovićka odmah odredi, neka ga prenesu u njihov stan u Dugoj ulici, a cijela se obitelj odmah preseli u grad.

Još je živio nekoliko dana. Stefanija nije ga ni časak pustila. Liječnici su odmah rekli, da mu nema spasa. A i on je uvidjao u najvećim bolovima, što ga čeka. I imao je posljednju svoju želju i pozvao k sebi roditelje i nju, da im jê priopći. Molio je, da se urečeno vjenčanje obavi. Kad su ga svi u čudu pogledali, stao je zaklinjati, neka mu se želja ispuni.

— Ja se priključih njegovim molbama. I tako se vjenčasmo na smrtnoj postelji. Tri dana kasnije zaklopio je za uvijek oči, — dovršila starica.

Starica ! Po godinama ne bi joj bio pripadao, no po izgledu zaslužila je taj naziv. Odmah poslije smrti svog Ivana bila je zapala u tešku bolest, iz koje se pridigla — sasvim s bijelom kosom na glavi. I tuga nikad nije jenjala, sve dublje i dublje zareze tiskala joj u lijepo lice. Pa i nije duboku starost dočekala. Sredinom sedamdesetih godina devetnaestog vijeka umre. Na smrtnoj postelji moralo joj se dati obećanje, da će se kutijica k njoj u lijes staviti. — kutijica, s kojom je u ruci umrla.

JEDAN BOŽIĆ.

Decembarsko je predvečerje. Vjetar s istoka kao da nosi nešto božićno. Na krilima njegovim ravno plovi draga i sveta povijest betlehemska i njiše se sva čarna poezija, kojom je kršćanski svijet okitio dane, kad slavi porodjaj svoga Otkupitelja. Njegov hladni dah nosi nam i mrzli zadah božićnoga drvca, okićena snijegom, i topli zapaħ tople božićne sobe, ispunjene lugom, slamom i jabukama božićnicama.

I oči mi se zadržavaju na zelenim kitama i hvojkama ogromnih starih omorika, jela i borova, što se visoko k nebu dižu oko rodjenoga doma. Sa onih tamnih grana kao da se još više primiče k meni Božić, njegove priče, njegovi angjeli, njegove pjesme i — duh je moj riješen spona, što ih vrijeme kuje, — pa sam opet u dobi najmladje mladosti!....

....Već od dva sata poslije podne mi smo djeca u našoj sobi — sama samcata. I majka i kućna gospodična i naš stari informator — dapače i domaća švelja — svi su negdje zabavljeni poslom. Svi su po kratkom posnom objedu brzo ustali od stola, nas djecu naglo spremili u našu sobu i strogo nas opomenuli, neka se odonud ne mičemo, jer inače nam Božić ne će ništa donijeti. Posebice nam naložili, „da ne smijemo ni zaviriti u palaču ili u modru sobu”.

Mi smo dakako poslušali, ma da je bila prava muka, da slušamo. Ta od svakuda su dolazili svakojaki glasovi i zvuci, od svakud se javljala silna žurba

i poslenost, što nas je toliko živo zanimalo. Iz dvorišta zamnijekovao glas dvorskoga, kojim ravnaše poslove oko nesvršenih još „koljina“; u cijelom dvoru — ili kako je domaća riječ — u cijelom „gradu“ ori se i ozvanja hitnjom i radom, pak se čak onamo dolje iz kuhinje razbira glas sukača Petra i tucnjava po mužarićima, lomot zdjelâ i udaranje žlicâ. Ondje opet iz prednjih soba dolazi pjesma inoševa sa štro-potom od pomicanja stolaca i kanapeja. Staklo sa lustrova poigrava zvonjavom. A neko vrijeme čuju se sa hodnika teški koraci ljudi u „škornjima“. Činilo mi se, da raspoznajem hod vrtlarov i kao da nosi nešto teško i veliko, što je gotovo nemoguće unijeti na vrata. Ah, kako smo željeli da sve vidimo! A najviše nam je bilo stalo, da vidimo, kad će se otac s lovcima vratiti s lova. Iz naše pak sobe bio takav izgled, da se nije moglo vidjeti.

Bog zna, da li bi se bili održali u poslušnosti, da nismo dobili društvo. Došao među nas stari Nijemac Eihberger, nama odavna mio i drag, jer je znao sijaset priča i bajka, što ih je uvijek rado pripovijedao, a uz to je znao pomagati informatoru, kad nam je iz starih karata rezao glave austrijskih generala s perjanicom i glavu Garibaldijevu s okruglom kapicom. Ali osobito bio je u našim očima znamenit i velik, jer je umio pjevati uz gitaru bezbroj njemačkih „liedera“.

Bio je to visok, suh i dosta pognut Nijemac, ljeti i zimi u istom kratkom sivom kaputiću sa zelenim „aufšlagima“ oko vrata i na rukavima. U licu je i ljeti i zimi izgledao kao smrznut i crven i modar od vjetra i studeni. U ruci vječno je nosio na dugu kamišu porculanastu lulu s namaljanom glavom Andrije Hofera. Živio je u susjedstvu kod rodjaka po ženi, vlastelina i županijskoga suca Mravičića. Pravog zanimanja nije imao, osim što je morao Mra-

vičiću pomagati u njegovoj borbi protiv dosade i u to se ime s njim vazda kartao i patience za njega slagao. I nitko nije znao pravo, što je u mladosti bio i je li ikad što učio. Sâm nikad nije o tom govorio. Tek se dalo naslućivati, da je morao biti tokar ili bravar. Svakako bila je istina, da je znao iz drva rezati svakakve stvari i isto tako svaku ključanicu popraviti. U Mravičićevih nije nikad imao posla nikakav bravar, — sve je obavio Eihberger. Da, i ključeve umio je načiniti. Došao u Hrvatsku davnim davno. I taj dolazak bio uvijek nekako tamom sakrit. Tek se znalo, da se nije dugo bavio među Hrvatima, kad se u njega zaljubi jedna mlada grofinja, s njim se zaruči i vjenča. Po njoj i s njom je dobio dijelove u dva tri lijepa imanja, no nije dugo trajalo — sve se potrošilo. Žena njegova nije toga preživjela. Jeka bubnja sa licitacije nije se još pravo odbila od sviju bregova, kad je zatutnjilo za nju pogrebno zvono. Eihberger bio je sada bez svega. Tu mu se smili sudac Mravičić, šurjak njegov. Bilo i zahvalnosti kod toga. Mravičiću naime nikako nisu htjeli dati roditelji mladju kćerku. Svoje grofovstvo ne htjedoše dovesti u obiteljsku vezu sa čovjekom — tek činovnikom, manjim posjednikom i plemićem seljačkoga porijekla. Kad je pak starija kći pošla za čovjeka neplemića, za čovjeka bez pravog zanimanja, stari se grofovi nisu više mogli protiviti želji mladje kćeri i morali su popustiti. Dakako, kod starije su kćeri imali pred svojim staleškim drugovima ispriku, da je Eihberger Nijemac — tudjinac, što je od vajkada kod hrvatske aristokracije i hrvatskih ljudi više vrijedilo, nego li hrvatski posjed i hrvatsko plemenitaštvo; — ali napokon su pristali i primili Mravičića kao zeta. I kako ga je u nevolji k sebi uzeo, tako ga više nije od sebe puštao.

I taj put je došao Mravičić s Eihbergerom k ocu na badnji lov. Eihberger nije bio lovac. Izdržao on u lovu tek do prvog zalogaja u šumi, onda ih ostavio, ugnuo se vjetru i snijegu, pak došao u dvor i javio, kad će se po prilici vratiti lovci. Majka ga poslala k nama, da nas zabavi i prepriječi našu nestrpljivost.

Isti mah ga okupismo. Taj put ga nismo molili, da bi nam po navadi pričao ili pjevao uz gitaru, ili rezao iz karata glave austrijskih generala. Započeli mi s time, da damo oduška svomu iščekivanju, svojim nadama, radosti i opet strahu i brizi, nismo li se čime zamjerali Božiću. Iz početka hramala zabava, jer mi djeca ne bijasmo baš najčvršći u njemačkom jeziku, a Eihbergeru — makar je živio u Hrvatskoj već blizu četrdeset godina — lomio se i jezik i grlo od hrvaštine. Ali dašto, od toga nije bilo prave zapreke. Na sva pitanja imao je Eihberger brz i siguran odgovor.

Jedno se od nas izdade, da mu se radjaju dvoumice, nije li mamica onaj dobri Božić, koji sprema božićno drvo i dijeli darove. Ja spomenem na to, da mi se poslije podne pričinjalo, kao da bi vrtlar Mikić nosio nešto teško i ogromno u sobu — valjda drvo. Stari Nijemac taj je tren skočio sa stolice. Gotovo svečano i strogo otklonio naše sumnje. I on uzeo pripovijedati o božjem djetetu, što večeras ide po vascijelom svijetu, da dariva dobru djecu. Zacijelo mu se germanska duša uznjihala, kad je pričao i sveudilj pričao.

Još mi danas gotovo zvuče njegove opore — čas hrvatske, čas njemačke riječi, kojima nam je najprije pripovijedao povijest same svete noći. Možda nisam nikad više poslije onako silno oćutio svu poeziju i svu svetost betlehemskog velebnog časa, kao onaj put, kad su mi i oči i uši čisto visile na ustima i

riječima starca Nijemca, dok je pričao o lijepoj materi božjoj, svetoj djevici Mariji, o njenom zaručniku sv. Josipu, o hladnoj betlehemskoj štalici, što ju je grijao tek dah osla i vola, onda o velikoj svjetlosti na nebu, o angjeoskim i arhangjeoskim četama, pak o božjem djetetu u jasicama i o pastirima, što su pali na koljena pred božanskim sjajem novorodjenčeta.

I onda je dalje i dalje pripovijedao, kako od onda božje dijete silazi svake godine na zemlju među ljude i dariva dobru djecu. Na naša pitanja: kako to putuje i da li se može vidjeti, stao nam opisivati božje putovanje.

Sjećam se, da je nekako uspravljen i nešto čas višim, čas pridržanim glasom po prilici rekao: — Božićno dijete, a to je sam naš gospodin Spasitelj, dok je još dijete, jest: — božićno dijete kao pravi Bog lebdi nebom, a onda ide od kuće do kuće. Uza nj su po dva angjela: jedan nosi božićno drvo, a drugi veliku košaru s darovima. Oba su krasno i sjajno odjeveni: — jedan u bjelini s modrom kraljevskom mantijom, drugi pak sav u srebru i zlatu. Samo božićno dijete tek je u lakoj, kratkoj i uskoj košuljici, — i bosonogo je kao najzadnje siromašno dijete, jer hoće da se vidi, kako Bog ne treba gospodskog sjaja i kako pred njim nije siromaštvo sramota.

Starac je tako živo opisivao i pričao, da sam se prišuljao k prozoru i stao upirati oči s punom nadom i gotovim iščekivanjem k jasno-modromu zimskom nebu, gdje je već lebdjela sveta noć srebrnasto-blijedim bljeskom mjesečine i sjajnim krijesom bezbrojnih malih i velikih zvijezda i bila nadvučena gustim pahuljastim zadahom mliječne staze... I tuda sad lebdi Božić! Nije mi se baš činilo, ali kao da sam osjećao i u duši, kao da mi zatitravalo, da u treperenju tih zvijezda, u tom talasanju noć-

noga svijetla ćutim odsjev i bljesak božjega puta i zlato angjeoskih mantija, pa da od časa do časa zabjelasaju bijele srebrnaste kreljuti angjela !

— A ide li božje dijete i k ciganima, siromasima i seljacima? — upitam.

— Ide svakud, gdje su dobra djeca !

— I donosi im?

— Donosi, donosi, dašto — ono, što je njima od potrebe.

— Pak ja sam lane pitao nekoliko djece iz sela — i ni jedno nije ništa dobilo. Nisu onda vjerovala, da smo mi dobili.

— Eto, nisu vjerovala, — eto, nisu bila dobra. Ali pusti to; — pripovijedat ću vam radije, kako su jednom dobila siromašna djeca, a ništa gospodska, jer nisu bila dobra. Slušajte dakle.

Starac sjeo na najbliži stolac, zapalio kremenom i gubom svoju lulu, dosta dugo iskao po svim džepovima rubac — ogroman crven rubac — i otro si njime čelo, usta i nos. Mi se svi skućili oko njega, gotovo upirući se o njegova koljena, kad je uzeo pričati.

— Bio tako jednom u davna — davna vremena neki velik i veoma bogat, ali tvrda srca gospodin. Imao je svoj grad neposredno do velike, guste i tamne šume. Uz njega bila njegova gospodja, takodjer veoma gizdava i nemilosrdna žena. Imali su četvero djece. U šumi pak nedaleko od grada živio siromašan ugljenar sa starim roditeljima i sa osmero djece. — Na badnji dan išao gospodin u šumu u lov. Ugljenar je znao dobro strijeljati, jer je bio u mladosti svojoj u gospodskoj službi kao lovac. Zato ga je i sad još gospodin uzimao uvijek sa sobom u lov. Morao je i taj put ići. Dok su bili u lovu, dogodila se nesreća kod ugljenara. Izgorjela mu koliba i sve, što je imao. Kad se na večer vratio s lova i iz gospodске službe,

našao je tek stare roditelje, ženu i djecu, kako silno nariču i jauču nad garištem, koje više nije ni toplo bilo. Odvede ih sve k dvoru gospodskomu i zamoli ondje, da mu dadu ma gdje prenočiti s obitelji i malo kruha gladnoj djeci. Mislio je, da može tim više moliti gospodu, jer se nesreća zbila, kad nije bio kod kuće, već u gospodskoj službi. Najprije su sluge tjerale sirotinju iz dvora, no jer se ugljenar nikako nije dao prestrašiti, došao sâm gospodin i za njim gospodja i djeca. Ugljenar ponovi svoju molbu, no gospodin ostade tvrd i nikako ne htjede pružiti pomoći. Gospodja isto se silno ljutila. Očekivala goste, pak joj smetala ova na pô gola sirotinja. Uzalud molio i zaklinjao ugljenar, bez koristi pokazivao, kako su mu stari roditelji u toj velikoj zimi bez tople haljine, kako žena nema više čime da primiri najmladje dijete, što ga drži na grudima, kako se i ova druga siročad od zime i glada jedva jedvice giblje, sve uzalud — gospodin i gospodja nisu se dali umekšati. Onda u posljednjoj nadi spomene ugljenar, da je večeras badnja večer, neka barem na to pomisle. Ali tu je zlo pogodio, jer sad se i gospodska djeca jave i silno se usprotive, da bi nesretnici ostali u gradu ili ma samo u blizini, jer su se bojala, da bi i ugljenarovu djecu Božić nadario, pak bi pri tom na njih manje došlo. I dok su baš tako govorila i vikala gospodska djeca, desi se, da je došlo božje dijete s angelima. Čim je ono čulo i vidjelo u srcima gospodskim i njihove djece, kako nemaju ni za lijek milosrdja i ljubavi za sirotinju, okrene se božje dijete od gospodskog dvora, zovne angjele, koji su s darovima već u predvorju bili, uzme ugljenarovu djecu i starce sa sobom, pozove ih k sebi i reče im, da će s njim i s angelima slaviti badnjak. I sirotinja poslušno i zahvalno podje. Božje dijete odvede ih natrag prama šumi. Tu ih vodilo i vodilo,

a nitko nije sustao. Napokon nadju se pred kape-
licom u šumi. Ugljenarova djeca prepoznadu odmah
božju kuću, jer su ondje u proljeće najprije jagode.
Povesele se. I božje dijete uvede ih unutra. Taj
čas bude svijetlo i sve sjajno. Angjeli postave
drvce i zapale svjećice na njem, a pod drvцем
nanižu darove za darovima. Tu su svi dobili baš ono,
što su željeli i što im je trebalo. A u pokrajnoj sakri-
stiji bio u jedamput postavljen pun stol sa slasnim
jelima, tečnim pečenjima i rujnim vinom. Tako je
nesretna ugljenarova obitelj sprovela krasnu badnju
noć, a gospodska djeca, jer su bila jalna i samoljubiva,
nisu ništa dobila! — dovrši starac.

Uto se vrata sobe otvore i unidje majka, a za
njom su se čuli još nekakvi koraci, što se više vuku,
nego li stupaju.

— Vi ste u tmuni? — u čudu reče majka i odmah
uzme sama da užije lojanice.

Sad vidjesmo uz majku nepoznato dijete, dosta
slabo odjeveno curče, čisto modro od zime i mokro
od snijega. Dijete se grčevito držalo za majčinu
ruku i plaho se ogledavalo i neodlučno vuklo za njom.

— Evo, djeco, dobiste društvo! Malu siroticu
poslao Božić naprijed, da vidi, jeste li dobri? Si-
roče! Bit će kod nas, pak ćemo svi skupa dočekati
božje dijete. Budite ljubazni s njom, igrajte se što,
zabavljajte je, pak joj pokažite svoje stvari.

Mi pokročismo prema njoj i nešto znalični i
opet nešto, da se svidimo Božiću i majci. Ona se,
griskajući prstiće i uglove rupca, što joj pokrivao
glavu i gornje tijelo, obazirala tek postrance na
nas. Išla je jednako za svakim majčinim korakom.

Majka je medjutim pripovijedala Eihbergeru,
da je došao stran čovjek s ovim djetetom i zamolio,
da bi smio ma gdje u dvoru prenoćiti, jer je putnik
izdaleka, a nije mogao nigdje naći kola poradi badnje

večeri, — pak je morao već od jutros putovati pješke tija iz Štajerske, a dijete ne može više nikud. Kako da ga dakle ne nastani? A nije tek običan siromah ili prostak kakav, već je naobražen, gotovo fin čovjek, koji se posve dobro vlada i govori izvorsno francuski.

Djevojčica slušaše pomno, da onda u jedamput uzme nešto kroz plač govoriti — više tepati. Razumio sam samo riječ „ojciec“, koju je nekoliko puta uza-stopce ponovila. Za onda sam mislio po toj riječi, da još ne zna pravo govoriti, ma da je očito po dobi bila naša vršnjakinja. I majka je nije razumjela, pak joj na francuski nešto rekne. Dijete ne odgovori ništa, ali je razumjelo i zadovoljno kimne glavom.

Majka nato izidje, da se za čas vrati sa stranim čovjekom. Mala taj mah priskoči k njemu i objema se ručicama ulovi za njegovu ruku. Majka umoli Eihbergera, da zabavlja stranca i onda nas pusti. Starac Eihberger pokroči prama došljaku i ljubazno mu pruži ruku. Gotovo isti čas bio sa strancem kao davan znanac. Premda je sâm bio nesretan — gotovo bogalj, nije ipak u njega bilo obične antipatije nesretnika protiv nesretnika. Dapače sasvim inako! Tako i s pridošlim nesretnikom. On mu je ljubazno sâm donio bliže stolac, pozvao ga, neka sjedne, i odmah zapodio dulji razgovor, pripovijedajući strancu o kućedomaćinama, o domaćim prilikama, o sebi, — dapače i o svojoj nesreći, po kojoj je tako rano izgubio najbolju „supругu-groficu“, — jednom riječi: razglagolao se o svem i svačem. Stranca pak nije mučio nikakovim pitanjima. Sad ili upravo to ili pak uistinu srdačni način Eihbergerov učini, da je stranac i nepitan počeo o sebi pripovijedati. Iz toga je pripovijedanja zlazilo, da je bjegunac iz Poljske, te je ljetos vojevao pod Langiewiczem, da su mu kod kuće zaplijenili sve imanje i sad ne zna ni sâm pravo, kuda će,

— s djetetom ne može daleko i novaca mu nestaje, — u kratko, izjadao se sasvim otvoreno.

Mala djevojčica nije se dala od očeve strane, ma da smo joj pokazivali sve naše igračke, naše knjige, — dapače i naše zadaće.

Uto se dolje iz dvorišta javio dolazak lovaca. Psi kopovi stali lajati, vesele riječi lovaca glasno se orile, po hodniku nastala žurba domaćih slugu, da dočekaju gospodu, čuli se napokon i silni koraci po stubama i radosni poklici sukača Petra, kad su mu predavali lugari obilnu lovinu. Naša je strpljivost bila na kraju i da nije bilo Eihbergera, letom bi bili poletjeli iz sobe k lovcima.

Srećom došao naš informator, stari Krič (uistinu bilo mu ime Schrei, ali mi ga djeca prekrstismo na hrvatski), i stao još na pragu pripovijedati o uspjesima lova, baš kao da je i on bio u lovu. Prvo mu je dakako bilo, da je uzeo važno u ruke okresač i njim očistio svijeeće.

Eihberger ga upoznao sa strancem, ili kako reče „mit dem Herrn Polen“, jer imena nije kazao stranac. Krič ili ga nije uistinu prije spazio kraj svoga velikog zanimanja za okresivanje svijeeća, ili je tek činio tako. On složi svoje graničarsko-njemačko lice u nekakvo važno i zabrinuto — gotovo nezadovoljno lice. Tek muče se i mimogredce nakloni, pak dugo ne reče ništa. Još više ovjesi nos, kad mu je Eihberger saopćio, da će stranac sa djetetom pribivati božićnoj svečanosti.

— Hm, sve je to lijepo i nema tu prigovora, kad je njezina milost tako odredila, ali „Ergnan“ nije znala, da je medju gostima takodjer visok jedan dostojanstvenik, i to stran dostojanstvenik, i to ruski dostojanstvenik, — hm, to će svakako čudnovato biti ! — završi informator Krič. Govorio je to hrvatski, da ga Poljak ne razumije.

— Kakav to visok gospodin? — upita Eihberger sa silnim zanimanjem. Imao je tu slabost, da se uvijek najviše zanimao za visoku gospodu.

— Oh, visok ! Štacrat ili tako nešto. Došao sa stubičkim sucem Atanackovićem; taj se upoznao s njim u Zagrebu, gdje li, — da, u Zagrebu, gdje je došao u pohode velikomu županu Kukuljeviću, i onda došao sa sucem ovamo, jer i on je strastven lovac, i onda je želio, da vidi naše običaje. Čini mi se, piše i knjige, tako nešto, — ta valjda, jer i veliki župan piše knjige, pak su prijatelji. Ja sam se slučajno desio pred gradom, da ispušim svoju cigaru, kad su gospoda s lova došla, tako sam ga vidio i sve saznao. Lijep je čovjek — ljudeskara, kao da je graničar, — da, krasan čovjek. A sada, djeco, spremite se ! Čini mi se — i sve mislim, da je Božić već donio drvce. Pitao mene i majku, jeste li bili dobri. Ja vas nisam tužio, pak valjda će donijeti ili je već donio. Ovaj hip i njezina će milost po vas doći.

Taj čas smo skočili, da se uredimo. Krič nam je sam pomogao i kod češljanja i kod umivanja, dapače i kod preodijevanja, makar ne bi bio inače ni za što htio da se u takove poslove miješa, jer „to nije posao za informatora”.

Još nismo bili sasvim gotovi, kad je majka unišla, tajput pustila za sobom vrata otvorena i pozvala nas, da idemo s njom, jer „Božić je bio milostiv i donio drvo”. Kriča umoli, neka nas vodi, a sama je uzela malu Poljakinju za ruku i povelala je sa sobom, pozvavši Eihbergera i stranca, da idu s nama.

U „modroj sobi” pokraj salona stajalo ogromno božićno drvo, sve rasvijetljeno i okićeno raznobojnim svjećicama, lancevima iz papira, pozlaćenim i posrebranim jabukama, orasima, lješnjacima i raznim figuricama iz sladora. Uz drvo, što se dizalo ravno od poda do svoda, stajao stolić, a na njem sve puno

raznih stvari, od kojih mi je najprije u oči pala crveno vezana knjiga s utisnutom na prednjoj strani slikom Indijanca, i odmah sam razmišljao, nije li to dar za mene.

Iz salona sve krenulo za nama. Bilo mnogo gostiju lovaca. Moje sve zanimanje bijaše glavno oko božićnog drveta, pak nisam pazio, kako će gospoda gledati na našu malu Poljakinju i njezina oca. Ali sjećam se, kad je majka uzela dijeliti darove, nisam se tek radovao dobivenoj lijepoj knjizi i igrarijama, što mi je donio Božić, već sam se takodjer veselio, da je i mala Poljakinja dobila darova.

Poslije otpjeване pjesme „Narodil se je kral nebeski” pohitasmo mi djeca najprije u „palaču”, da vidimo prostrtu slamu pod stolom i od slame složen križ na stolu — pod stolnjakom. Dašto, još više nas zanimao „jež”, to jest jabuka, načičkana lješnjacima, što u znak Božića visi na stropu nad sredinom stola, i da vidimo, je li spojena sa vratima, da će se spuštati i uzlaziti, kako se vrata otvaraju i zatvaraju.

Radi badnje večeri nije nas informator Križ zvao, da ostavimo društvo odraslih. Smjeli smo ostati. Mala se Poljakinja sasvim privikla. Nije dugo potrajalo, pak smo je vodili u svakakvim igrama po svim sobama. Nismo se po jeziku sasvim razumjeli, ali — napokon djeca i neučen svijet imaju toliko u sebi od ljudske univerzalnosti, da ih razni jezici ne dijele tako kao odrasle ljude, a još posebice k tome — bila ona i bili mi od slavenskog stabla, gdje opet — ni za djecu ni za puk nema još onih različnih slavenskih jezika, kako ih odrasli i učeni Slaveni imaju po svojim gramatikama i književnostima za svaki gotovo milijun duša, — već je još gotovo ista i jedna skupna slavenska riječ, koju onamo od Ledenog mora do ovamo našeg juga razumije svako dijete i svaki seljak !

I k stolu nas uzeli, gdje je kao svaki put na badnjak, tako i tajput bio tek sada na večer pravi objed. Mala Poljakinja bila je do nas. Sad smo već znali, da joj je ime Vanda. Informator Krič bio je pokraj nas. I njegovo još uvijek zabrinuto lice sjetilo me na njegovu brigu, ne će li se gospodin štacrat ljutiti poradi poljskog bjegunca. Zagledavao sam i na debelo široko lice Rusovo i na oštre uske crte Poljakove, — ne ću li vidjeti, kako jedan na drugoga reži. Ali ne opazih ništa. Štacrat je dobroćudno promatrao društvo, smiješio se na šale i razgovore lovaca. Poljak pak mirno i tiho sjedio, najviše pogledavajući na Vandu.

Društvo bilo je dosta brojno. Bilo susjeda vlastelina, činovnika, bilo gospode iz grada i nekoliko mladića djaka. Zato je odmah iz početka bilo sve živahno i veselo, pak se Krič bez svakog temelja bojao i brinuo za dobru volju štacratovu. Poslije mi se činilo, da sam jedan čas vidio štacrata u razgovoru s majkom, pokraj koje je sjedio, i kod toga da su svaki čas pogledavali na Poljaka. Ali ni kod toga nije se u licu Rusovu pokazivala kakova srdžba.

Kako se je poslije razvijalo i razvilo, naravski, ja se više ne sjećam svega. Valjda i nisam pratio sve i na sve pazio. Ali jednog momenta sjećam se sasvim jasno i sav mi se duboko — duboko u dušu zasjekao.

Znam, da je pod konac objeda došao iz najbližeg samostana otac franjevac, da se u domaćoj kapelici najprije zapjeva pjesma „Narodil se je kral' nebeski“. Bila sveopća, velika radost.

Uto je moj otac ustao sa stolice i uzeo govoriti. Pozdravio je braću slavensku iz dalekog sjevera — od brijega Neve, Visle i Vltave (bio u društvu i jedan Čeh, službujući kao mjernik u županiji), slavio sretnu zgođu, da se pod njegovim drevnim hrvatskim krovom sastaju tri brata, za koje stara sveopća slavenska

priča govori, da su im se djedovi odselili upravo iz ovoga zagorskoga kraja, i onda je nazdravio slavenskoj slozi, slavenskoj medjusobnoj ljubavi i onoj sretnoj budućnosti, koja će se roditi iz ovih bratskih osjećaja svekolike djece velike Slavije!

Sve se u društvu diglo sa stolica. Mladi ljudi pravnici, što su iz Zagreba došli, zanosno su zapjevali: „Oj Slaveni jošte živi“, a od čela stola išao ruski štacrat k strancu Poljaku, zagrlio ga — i rastavljena braća izljube se!

Otac franjevac pak digao ruke i zapjevao iz svega grla „Narodil se je kral nebeski“, — i zbilja se činilo, kao da je samo božje dijete došlo u taj čas pod stari hrvatski krov, da blagosovi tu ljubav jednokrvne braće.

Poslije toga progovorio je Rus, a za njim Poljak i Čeh. I u tim sjenama starog hrvatskog doma, pod tim stropovima, medju tim zidovima i tamnim kutovima pravog hrvatskog gnijezda odjeknu glasovir dosele neslušane slavenske riječi, a opet — kao da se nije ništa strano, ništa neobično, ništa nepoznato donjihalo i dolebdjelo na valovima tih glasova. Tako povjerljivo, tako prilježne složili se ovi glasovi k staroj kući i ona k njima!

Zanos gotovo prevršio svu mjeru. I sjećam se, da se je cijelo društvo grud o grudi našlo. I ja — da budem kao i odrasli — uzmem malu Vandu i privinem je k srcu. A otac franjevac opet digao ruke i zapjevao starinsku božićnu pjesmu: „Oj, kakva to svjetlost!“

I mnogo — mnogo sam lijepih badnjih večeri, ili kako mi kajkavci volimo reći, badnjaka u životu svom sproveo, ali ne znam, da li mi se ikoja tako duboko usadila u dušu, kao ova sa braćom sa slavenskog sjevera. Pa i sad još, pod šuštanjem stare lipe, starih omorika i jela, medju sjenama staro-davnog rođenog doma, često mi se javlja, pa budi u duši i velike osjećaje i — daleke misli.

STARE SLUGE.

Srpanjsko se sunce sasvim već naginje k zapadu. Sjene su nastale duge i velike. Zagrnjuju posvema sve nizine. Jedini su bregovi optočeni jakim svijetlom, u kojem se vrhovi i drveće po njima crveni i zlati, te se odsijeva daleko u zračne visine sjajem, koji izgleda čisto kao zlatan val ili snop ili mekan plavi pram. Po zraku lijeću čitava jata vrana dolje k šumama i lugovima, gdje su im noćišta. Sa pašnjaka zamnijeva posljednja pastirska pjesma uz daleki zvuk pastirskog roga — onamo tija pod gorom. Od sela dopire krika djece i mukanje blaga, što se vraća kući. Sitno zvonice sa vrata krave ili ždrebeta javlja se ondje iza šume.

I uto zaori snažna, glasna i duga pjesma. Svi ostali glasovi večeri utrnu u njenim akordima. Dolazila je s brijega i sve se više i više bližala dvoru. Svršila se žetva pšenice, pak težaci nose pšenični vijenac. Eto ih već pred dvorom. Sasvim je kao svadbena povorka. Naprvo stupa kolo djevojaka, što pjevaju staru — staru pjesmu, zadahnutu još možda istim zvukom, kojim je zamnijevala pjesma, što ju je pjevao poganin Slaven, kad je donosio u posvećeni gaj božici Živi svoj snop kao žrtvu.

Za pjevačicama ide svadba — mladenka s mladencem, oboje nakićeno kao za vjenčanje. Ona nosi modru svadbenu kabanicu, urešenu i cvijećem i raznobojnim vrpčama. Pod kabanicom, tek ovješenom preko ledja, nakitila sasvim bijelu platnenu opravu

svilenim crvenim rupcima oko vrata i oko pasa, a preko toga se nižu cijeli redovi crvenih kralježa. Na glavi ima umjesto prave svadbene krune tek pšenični vijenac, isprepleten poljskim cvijećem i vrcama, a visok kao i kruna.

Momak, što ide s njom usporedo, isto je tako svečano uredjen. Šešir sasvim je okićen strukovima iz pšenice i poljskog cvijeća, a sve to vezano je vrp-cama. U pučici surine takodjer je utaknut isto takav stručak, a i u ruci drži cvijeće. Za njima idu pod-snaše, koje paze, da se mladenki ništa ne dogodi.

Cijelu povorku završuje špan s lugarima i bi-rošima.

Pred dvorom stanu i čekaju gospodu, po koju ide špan. A pjesma dalje ori. I dodje otac s majkom, a mi djeca za njima. Mladenci pristupe bliže i izljube ruke, a debeli svat sa podsnašom u kićenu neobičnu govoru javi, da su donijeli vijenac, koji odmah uzmu djevojci s glave i predadu majci, davajući uz to i sve strukove i sve cvijeće.

Dotle je špan s inošem donio vrčeve s vinom — i nakon podarenih srebrniša mladencu, mladenki i podsnašama, zaori opet pjesma i veselje započne.

Medju tom brojnom rpom, većinom mladeži, jedan je stari — stari seljak — nekadašnji špan Janko. Osamdeset i toliko godina prignulo ga jako već k zemlji, — negda visok i kršan, sad je gotovo onizak slab starčić. Samo glava je velika, gusto obrasla bijelom kao snijeg kosom ; — tamno-zagasito lice silno je navorano, no kao da još čuva nešto od neka-dašnjih lijepih poteza. Krupan zavit nos, kao u ja-strijeba kljun, pada k uskim usnama, nad kojima se diže gust bijel brk, ništa ne prirezan, kao u drugih starih seljaka ; — a pod lijepo savijenim čelom krijese se sad još crne sitne oči.

Odavna nije više u gospodskoj službi, no svaki dan zalazi u dvor, gdje i za njega počivaju uspomene najljepših njegovih dana. A ne obavlja se kod gospoštine nikakav veći poljski posao, a da ne bi starac polag bio. Može i sat daleko biti ili žetva ili berba ili trganje kukuruza, — ipak on prenese nekako stare svoje kosti onamo i ostaje sav dan ondje. A voli ga i otac i majka i svatko od nas, kao da je od obitelji. Kod liberajskog stola bilo je uvijek i za njega mjesto. No slabo je već jeo i pio. Glavno mu je bila lula. A pazilo se na to, da uvijek nadje svoj obrok duhana.

Janko još je pamtio djeda i zalazio pod njim u tlaku kao mlad čovjek. Kad je otac preuzeo gospodarstvo u svoje ruke, svidio mu se Janko, pa ga je načinio svojim inošem, a poslije španom. Bio razuman, odlučan, pošten i strog. Nije znao ni čitati ni pisati, a ipak vodio račun o svemu tako točno, da je gotovo napamet znao isto tako sigurno za svakog težaka, kako je bilo u knjigama upisano. Dok je tlaka trajala — do četrdesetosme godine — bilježio si je težake kmetske na rovaš, to jest, zarezivao je na palice znakom, koliko je težaka kuća koja odslužila, i dijelio sam pečate kao potvrdu obavljene dužnosti. Nikad nije bilo kakova nereda ili smetnje. S ljudima bio je strog, zahtijevao, da mu težak rano dodje u službu, a nije kod toga ljude mučio ni batinom ni željezom. Oženivši se gospodskom dozvolom, nije ipak ostavio službu u gradu. Ostao je i nadalje španom. A nije prestao služiti ni onda, kad je tlaka prestala i seljaci postali slobodni, te bi i Janko bio mogao otići iz službe. Španovao on i nadalje. Istina, teško se snašao u prvi kraj. Bio naučen zapovijedati i odredjivati ljudima, da idu na ovaj ili onaj posao, a odsad morao je pozivati i plaću ugovarati. Odlikovao se osobitom vjernosti. Nije moglo biti tako teške službe i tako teškog posla, što ne bi svaki čas bio

pripravan činiti za svoju gospodu. O tom bilo gotovo dirljivih pripovijesti. Na oca i majku gledao je uvijek — još u dubokoj svojoj starosti — kao na neka viša bića, — pa zlo i naopako svakomu, tko bi se usudio pred njim što kazati protiv njegove gospode. Nas djecu, kad smo i ponarasli, uzimao još uvijek kao djecu, — dašto nikad ne puštajući s vida, da smo djeca njegove gospode.

U dvoru se je najbolje pogadjao sa kuhačem i vrtlarom, jer su obojica bili već u gradu za vrijeme tlake, — obojica domaći kmetovi. Nikad nije bio zadovoljan ni s jednim svojim nasljednikom u španiji. Ni jedan mu nije bio na svom mjestu. Svakomu je ovo ili ono prigovarao, pogotovo pak nije volio dvorskoga. Najviše im je spočitavao, da se suviše rado opijaju, ističući odmah, kako je on sasvim drugačiji bio, ma da su u ona nekadašnja vremena seljaci još više nudjali spana i vinom i gibanicom i suhim smokom.

I starac bi se redovno gubio u psovanje na špane, a najviše na dvorskoga, kao glavnog i prvog slugu.

Ja sam vrlo rado s njim razgovarao. I najmilije bi mi bilo, kad se starac upustio u pripovijedanje iz nekadašnjih dana. Za čudo, kako se sjećao naj-neznatnijih stvari. Više puta sam ga pitao, da li je bio sretan, kad je tlaka prestala i kad je saznao, da je od sad slobodan čovjek?

— Hm, — to im je teško reći, — odvrćao bi redovno Janko. — A naj po istini veliju, je li mužeku kaj bolše? Predi su muža — dobro — bumo rekli — gospoda mučila i od njega svakog besa potrebuvala, — kajti — kaj je istina je istina — bilo je zločeste gospode, — ali vender — ako je i bil gospon zločest — itak se je brinul zmirum za muža, — em se je moral zajnega briguvati, kajti ako je mužek gladen bil, ni mogel gosponu delati. Hm, — istina

je, — ali vezda mesto naše gospode — imamo druge svakojake gospone v kanjcelarijah, — pak vezda mučiju muža ti ludi, — samo se zajnega ne brineju. Tak im je to — mužu zmirum zlo ! — govorio Janko, da odmah pripovijeda, kako su pod tlakom seljaci imali dovoljno blaga i nije bilo teško makar deset kolija odrediti. — A denes? Ne budeju ni dve našli. Pri meni doma bila je četverica konjska — bilo je dva para volov, — a denes niti ja, niti moji sini — ni domari — svi skupa nemamo ni vola ni kojna. Zlo im je — zlo ! Istina, — ja bum rekel — da je to lepo, kad znam, da ne more više špangospodski, ali lugar k hiži dojt i terati v klaku,¹ pak pogasiti ogen, na kojem se je kruh pekel za gladnu decu. Hm, — to je lepo, — ali naj dostoju premisliti, — em zato itak siromak ni sloboden, — kak oni dostoju reći, — kajti tu je želudac, — koj tira na delo — tira i bez špana. Naj si ideju pogledati v nedelu na večer pod goru, — kak im to siromaški svet beži v Zagreb na delo — da si bu zaslužil kruha i soli. Zlo im je zlo za siromaka, a mužek — on je siromak.

I tu nije bilo ni ma kakova razlaganja od moje strane, da ga o protivnom uvjerim i zanesem za slobodu. Starac tek bi kimao glavom, cmokao svoju lulu, da se onda izgubi u spominjanje prošlih dneva, — koji su mu dragi i nezaboravni bili, makar ih je kao kmet proživio.

— Zapametil sem i ja još njihovoga gospodina dedeka. Uh, — to im je bil hud gospodin. Bil sem još dečkirec, još nisem prav hodil v klaku, kajti gospodin stari nisu terpeći kakve god težake, — neg jenput obetežal mi je tatek, — daj mu Bog duši lahko i vekivečno zveličenje, — a mamica takaj nije mogla od hiže, imala je malo dete na persih, — pak

¹ tlaku.

smo se naprosili španu, da bum mesto betežnog človeka išel ja. Dobro — — i starac stao sasvim podrobno pripovijedati cijeli događaj onoga jutra, koji se uostalom ni u čem drugom nije sastojao, nego da se dječaćić Janko preplašio i pobjegao iz trsja, čim je samo djed u blizinu došao i on vidio njegov modri kaput i žute hlače u čizmama sa žutom portom. — Ah, — berzo su po tom vmerli, — nastavljaše starac — pripovedali su ljudi, od žalosti su vmerli za gospum svojom, koja je pred nimi nekoliko let vumerla. Bili su jako lepi — njihova baba, — jenput sem ih kak dete videl v cirkvi. Neg onda po smerti njihovog dedeka je zlo došlo. Nihov tatek — gospodin naš — još su mali bili, — stopram su v đijačkoj školi v Zagrebu ali v Kaniži bili, — pak se je imajne dalo v arendu. To su onda bila zločesta gospoda, kaj su došla kak arendatori. Skoro svaki dan gdo to dobil je batine, rešt v gradu bil je den na den pun, — terpeli su ludi mnogo, — ali mislim — ono nisu niti domaća gospoda bili — nekakvi nemški grofi. Onda su došli za nekoliko let nihov japica doma, — vre su^u bili zversili sve svoje škole — pak su sami počeli gospodariti. Taki je bilo drugač, — no je — i gospodin su bili hudi — šteli su svoj red imeti, ali itak čisto je drugač postalo. Mene su taki imeli radi“, — i uzdahom dubokim stao starac pripovijedati, kako je došao u službu, spominjući redom sve, što je bio i kako dugo, da je počeo kao kuhtić, zatim bio inoš i onda kočijaš. „Onda su se gospodin oženili, — ja sam vozil četvericu, s kojom su gospa perviput došli v Suhodinje, — i mene su taki poklam naredili za špana. A onda špan biti — to im ni kak denes, — to je čisto drugač bilo, — kajti moja batina, to je onda više bilo, kak denes sučija. — A bormeš nisem žnom^u preveč mahal, — bili su muži poslušni. Samo sem se pokazal gde — i bil je taki red, kajti bojali

su se gospodina. Samo oni prokleti Ferkeci navek su se puntali, je li bilo v klaku iti — je li gornicu ali činž dati — je li bilo za varmedjiju kaj, — navek i navek je žnimi bilo pokore i neprilike. Najviše radi luga. Gospodin, da se čuva šuma, — nisu dali seči hraste. A oni celu puntu zdigli. No — lugare su stirali, — ali kad su gospodin znamenom dole došli — samo smo se pokazali — zbogom larma i punta.“

No još radije nego li o svojoj „španiji“ pričao je o vremenu, dok je bio inoš. Zato ga navadjah — njemu za volju, — da mi priča iz onog doba.

— Je, — dragi mladi gospon, — ni im Janko onda tak zgledel kak denes. Naj dostoju pitati gospodina i gospù. Buju im oni rekli, da je Janko bil gjegjeren junak. Bil sem još dečko, — kakti špan sem se stoprom ženil. — Pak su me i gospodin lepo opravljali, — kajti kak inoš sem i kakti pandur bil, — pak sem bil oblečen kakti varmedjinski katana. Samo još lepše. Imel sem čerleni lajbec — a katane plavi. Drugač takajše — moja surka bila je više zcifrana. Kad sem s gospodinom vu varoš došel — i sedel na baku s kučišem, — bil je Jurek Štabov za onda kučiš, — mogli su ga još zapametiti — i on je dugo živel, — bil je i on snažen človek, — obadva naše črlene kape — surke obšite s kerznom černim, — naj mi dostoju verovati — i gospe i frajle su za nami gledale. Tak smo se svim dopali. Je — je ! Ali gospodin i gospa — joj — joj, — lepi su to ludi bili — takajše. Najmreč gspà ! Kad sem ih od svadbe doma dopelal — lepa četverica konjov mladih je bila — ja sem čisto z gizdum kad god moral se obernuti i pogledati kak su lepi gspà. Je — kulikukrat sem rekel — milostivni Bože, daj mi oprosti — je — lepi su gspà — kakti ajngel — kakti svetica. A dobri — dobri, — za istinu, — kak sam raj ! Moja pokojna imela ih je kaj rada. I gspà su bili, — koji

su nas skup zabrali. Radi su imali Janu — ona je bila pri njih v gradu — kakti štumadl — ali kak kindra, — za sve su ju imeli — ona je morala vsigdar pri njih biti, — a i ona je bila od domaćih kmetov, — pak su si gospà mislili, — da v celoj gospoćini nigdo tak skup ne spada, kak Jana i ja, — a malo smo se i radi gledeli — pak su gospoda to opazili, — no — pak jenput me daju na večer zvati gore v hižu nihovu — i pitali su me, kaj ja mislim, a ja sem taki privolel, — kajti bila i Jana vrabečno fajn puca. Bormeš! Kak mleko i kerv v obrazu, a jaka — zdrava — zmirum vesela, — celi grad oril se je od nezinog popevanja. — Vidiju, — trideset i još više let sem vdovec, — ali ne nemrem pozabiti. Dobra je bila. Kak je ona mogla okapati — to berzo više ni se našlo. Pak kak je sve v redu deržala. Bil sem v službi, — a ona je itak doma sve obavljala. Od gospode dobila je, kad je zamuž išla, i punu ladicu i kravu. Gospa su joj to dali. I dok je ona živela — cela se hiža skup deržala. I onda — pod klakom vre su se počeli ljudi deliti, — samo v našoj gospoćini ni toga bilo, kajti gospodin nisu to terpeli i rajši su batine dali, neg da bi dopustili komu delbu. Neg Jana je skup deržala hižu i poklam, kak je klaka prestala i smelo se deliti. Ali ona je svaku svaju — svaku neslogu taki z dobra znala vmiriti i domare med sobom narediti. Ah, — kak je vmerala, — taki je bilo sve nesložno. I podelili smo se — najzadnič i sini moji od mene. Pak svi smo siromaki.

No osim svojih uspomena još je rado razgovarao o nečem, što se rijetko nalazi u seljaka. Kad sam dolazio na praznike kući, uvijek mi je dolazio s pitanjima, jesam li što novo i što više naučio o tome nečem. I svaki je put jednako počinjao.

Mučilo starca pitanje, što bi se to našlo pod zemljom, ako bi se neizmjereno duboko kopalo, —

nije li ondje takodjer svijet, kao što ovdje gore, i ako jest, kako li to izgleda i kakvo mu sunce sja?

Ja sam mu dašto odmah poslužio svojim slabim geološkim znanjem.

— Znam — znam, — nisu me razmeli. I ja znam, da se strašno gliboko kopa zlato, železo, vuglen, — ali to je sve još tu, — neg još glibše da se kopa — još — još glibše. Da se letodan — morebit i još dve — tri — deset let kopa — je li ne bi morebit našli svet takav, kak je tu gore? Naj ne dostuju misliti, da su mi na pameti babje pripovesti od pozojov — vil — i takve dečinske bedarije. Ja si mislim, — zakaj bi naš gospodin Bog, koj sve more, — baš tu gore prestal i ne bi si još stvarjal svete.

Bio sam onda već u njemačkom prijevodu pročitao Flamarionovo djelo : „La pluralité des mondes“, pak sam odmah starcu prema tomu odgovorio. On me je s velikim zanimanjem slušao, no kao da me nije razumio i uza to kao da nije vjerovao mojemu razlaganju.

Ali zato je ipak kod prve prilike svoja pitanja postavljao i slične razgovore zapodijevao.

One je večeri jedno vrijeme stajao uz žeteoce i tobože slušao njihovo pjevanje, no onda se ušuljao u dvor, gdje je potražio prijatelja svog kuhača Petra, da bude uza nj. Bio i Petar već starac, ali ipak kojih dvadeset godina mlađji od Janka, pa je zato Petar Janka u nagovoru poštivao, — to jest — govorio mu vi, — dok je njemu Janko govorio „ti“ i uopće gledao na njega kao na mladića.

I Petar bio je u dvoru još iz doba podaništva. Kao kmetski dječarac došao u kuću i kako je prije bio običaj, da se u kuhinji drži muška posluga, tako su i Petra odredili, da izuču kuhanje. A izučio izvršno. Bio je na glasu kao pravi majstor za „pečenke“, pa su često susjedna gospoda molila za njega, da dodje

i nadgleda priredjivanje svečanog objeda. Uopće bio je Petar izvanredno vješt, razuman i pametan čovjek, i odlikovao se onim bistrim umom, što ga ima naš seljački svijet i kojim toliko natkriljuje seljake drugih naroda.

U vanjštini svojoj takodjer se odlikovao osobitošću našeg seljaka i našeg naroda. Mislim ovdje onu osobitost, kojom se naš seljak razlikuje od njemačkoga i uopće sjevernog seljaka, gdje čitavi daleki krajevi u seljačkom svijetu pokazuju uvijek jedan te isti tip, tako da je strancu teško raspoznati jednog seljaka od drugog. U našega naroda postoji individualizovanje tipa i u seljačkom svijetu. Gotovo svako pojedino lice nosi svoju posebnu značajku i ima nešto individualno. Tako je i Petar bio. Dosta visok, više mršav i koštunast, lak i gibak, nije imao ništa od seljačke težine i nespretnosti. U licu bio je tamne puti, više žuteljiv, nego rumenkast. Kosa bila mu crna i sa šezdeset i više godina nije je preplitala a ma nijedna bijela vlas. Glava bila je više okrugla nego li dugoljasta, i kosti u obrazima dosta su se isticale. Brijao se, samo je kratke brčiće puštao. Bio i on već udovac. Gospodarstvo je vodio sâm, — makar bijaše u gospodskoj službi. Ali znao je zapovijedati sinovima i rediti ih, kao da je vazdan kod kuće. Otac je njegov već pod tlakom podigao svoju zadrugu, a po oslobodjenju još se više pomogao. No tek Petar je stavio i proširio temelje većemu gospodarstvu. Sreća je njegova bila, što je ostao sam sa bratom, s kojim se divno slagao. Tako mu je moguće bilo, da ostane u službi kao kuhač, ili kako je domaća riječ — sukač. Pomagala mu i njegova dobra žena, koju je i on — kao nekoć Jankc — uzeo iz dvora, gdje je bila u službi kao kmetsko dijete i odlikovala se osobitom marljivošću i vjernosti. Tim je Petra sasvim osvojila za sebe. I nije se prevario.

Ako je on znao privrijediti, ona je umjela čuvati. Rodila mu četiri sina, od kojih je najstarijeg dao u gospodsku službu i sâm ga učio u kuhinji. Isto je nastojao, da se priuči gornjoj službi oko gospode, da bude inoš. Mladje pak sinove dao učiti domaće zanate. Jednoga dao kolaru, drugoga tkalcu, a trećega mlinaru. Kad su pak svršili, uzeo ih opet kući, jer je želio, da ostanu kod kuće seljaci ; u to je ime kupovao zemalja, što je više mogao. Zato je bio štedljiv gotovo do škrtosti. Sve, što je zaslužio službom, sve, što je privrijedio u gospodarstvu timarenjem blaga, — sve bi metao na stranu i ništa ne bi potrošio, a kad bi se skupila dovoljna svota, prva bi mu briga bila, da dodje do kojeg parčeta zemlje, ako ne za uvijek, a to barem kao zalog. Jer kao svaki imućan seljak rado se bavio uzajmljivanjem novaca, — dapače i malim lihvarstvom. U tom seljak ne vidi ništa zla. On dolazi teško do novaca, zato je u njegovim očima novac najveća vrijednost, pa vjerovnik seljak misli, da je posve prirodno za tu najveću vrijednost iskati najveće kamate, a dužnik seljak zna, da bi i on takav bio, kad bi mogao davati novaca na kamate, a uzato ga redovno silna kakova neprilika sili, da traži novac, pak — daje obveznicu, kakova se od njega hoće. Petar bio je kod toga kao svaki seljak, a želeći glavno, da dodje do posjeda zemlje, to i nije rado davao novaca na kamate u novcu, već poglavito na ustupljen posjed koje livade ili oranice. Kojiput mu je jadni seljak nudjao do pedeset postotaka, ali — on je znao za drugoga kojega, koji će uzeti u njega novce i založiti mu zemlju, pak je redovno odbio prvoga seljaka i čekao drugoga, dok dodje. No uza sve to nije Petar bio tvrd čovjek. Naprotiv dobroćudan veseljak, uvijek spreman na svaku šalu i dobro djelo, u koliko se nije kod toga radilo o njegovu džepu. Jednom riječi, bio pravi

seljak, i od mladosti sproveden život u gospodskom dvoru nije nimalo promijenio njegove seljačke ćudi. Tek — naučio se boljem životu, što se tiče hrane i stanovanja. Surine nije odložio, kao što nije htio nositi novovjekih čizama, već se obuvao u škornje. Ljeti pak najvolio je ostati bos.

Bio je uistinu vjeran sluga. Prestankom tlake postao je slobodan i bio bi mogao ostaviti dvor. Primao i ponuda od sviju strana. Neki bogati trgovac u obližnjem trgovištu obećavao mu veću plaću, no što je imao „gospon notarjuš“, kako bi Petar rekao. Ali — on je ostao kod svoje gospode uz manju plaću, što mnogo znači kod seljaka, kojemu je prva stvar novac.

Isto je kao Janko najvolio, kad je mogao pripovijedati iz mladih dana. Iz ovih pripovijedanja izlazila je gotovo kronika suhodinjskog dvora i njegove gospode od onamo početka četrdesetih — dapače konca tridesetih godina, no izlazila takodjer duga sjajna oda na mlade dane. Poput Janka gledao je u prošlosti zlatno doba, bolje ljude i sretnije prilike. Sve mu je bilo nekako ljepše u prošlim danima, — naravski — počevši od njega samoga. No posve je ozbiljno mislio i tvrdio, da je i sama priroda bila bolja, nego li što je danas. Dašto ne smije se pomišljati, da je kod toga zapadao u neki hipersentimentalizam. Bio previše seljačka, uvijek razborita duša, da bi možda upadao u kakvu sjetu ili žalost ili tužbu. Podavao se prirodnom tečaju stvari, tek nije si dao uzeti svoje nekadašnje sreće — barem u uspomeni. Njemu, na primjer, sadašnji ljudi nisu bili ni tako lijepi, ni tako zdravi, ni tako pametni, kao što su bili ljudi u doba njegove mladosti. Mladim djevojkama — ma da se i kao starac još rado s njima šalio i igrao — uvijek je govorio, da su „sove — prave sove“ prema nekadašnjim djevojkama, koje je mogla pjesma

nazivati golubicama i grlicama. A čisto triumfalno držao se poslije kakove gozbe u dvoru i vadio dokaze za svoje tvrdnje. — No, — kakva su to pak denes mlada gospoda bila? — počeo je redovito. — Je li to gospodi spodobno? Naj me hudič zeme, — ako negda kakov šošter ni bolše i lepše zgledel, neg ta gospoda denešna. Kak su pak kričali ! I negda su se gospoda veselila — i negda ni bogme tiho bilo pri gospodskom stolu, — ali govorili su dijački, — a ne — da ih taki i pandur i inoš sve razme. Ah, — pak kak su to oblečeni ! Joj — joj ! — To mi je moja surina dragša.

Ovakova zla kritika osobito je oštro ispadala, kad se gosti kod odlaska nisu sjetili, da pitaju za sukača. U tom bio je opet pravi gospodski sluga, koji je jako pazio na to sjećanje. Ma da je bio dobro stojeći seljak, gotovo imućan za seljačke prilike, ipak je rado primao darove, ma i najmanju sitnicu, pak je očito zavidjao inošu, što je u tom pogledu bio sretniji.

— Negda — nekak — gospoda su i na sukača mislila. Kakti mali dečko došel sem v grad — bil sem samo kuhtić, — pak — naj mi veruju — više sem dobil — neg denešni den. A stari sukač Mihec — on je znal večkrat dobiti po deset — ah, — po dvadeset cvancig vu srebru. A i ja, — kad sem postal sukač ! A den denes ? Još samo stara moja gospoda se zmislju na me. Je — je ! Druga su to vremena — druga gospoda bila ! — I starac ne bi prestao da ističe razliku, govoreći i nama djeci, da nije nijedan onako lijep i pametan, kako su nam roditelji.

U dvoru se sa svima slagao, osim sa kućnom gospodičnom, pa ma kakova bila. I nekolike su poradi njega ostavile službu. Najviše ga ljutilo, što su gotovo sve, što ih je bilo, htjele bolje od njega znati, kako se priredjuju razne slastičarske stvari. A on nije trpio

u tome nad sobom nikoga, još manje pak kakova prigo-
varanja. Svakako u dônjem spratu bio je on najuva-
ženija osoba. Svi su gledali, da s njim stoje u dobru
prijateljstvu, jer kao sukač — imao je takodjer
nadzor nad družinskom kuhinjom, a liberajski stol
gotovo je sasvim o njemu zavisio, jer je on odredjivao,
što će od gornjeg gospodskog stola doći na liberajski
stol, kojemu su pripadali dvorski, vrtlar, inoš, on
i majstor, koji bi bio u dvoru zaposlen.

Bio blizu četrdeset godina u dvoru. Kad je po-
daništvo prestalo, on je i nadalje ostao. Istina —
dijjem godina dogodilo se dva tri puta — što li, —
da je otišao kući. Ali nikada nije dugo potrajalo. Ni
gospoda bez njega, ni on bez gospode ne izdrži dugo.
Zajedničko živovanje splelo veza, koje se nisu dale
tako lako prekinuti.

Meni je od djetinjstva bio mio i drag, jer je vječno
znao svakojake šale zbijati. Nije pri tom, istina,
nikad zapao u kakovo pelivanstvo. Ostao on uvijek
dostojan i pun obzira, da je mnogogodišnji službenik
u gospodskom dvoru, a glavno, da je seljak imućne
kuće. Pravio on šala i ludorija s drugima — pak i
iz drugih. Uz to je znao silesiju smiješnih priča i
pričica o svoj susjednoj gospodi i o svim seljacima.
Tek bih trebao štogod natuknuti, a on odmah sipa
kao iz rukava.

Sa starim se Jankom isto rado šalio. Rugao mu
se često, što tobože starac žali tako za tlakom. Petar,
pаметan seljak, koji se je znao snaći i okoristiti no-
vim prilikama, otvoreno je priznavao, da mu je mило
i drago, što su prestala „teška ona vremena“. Kod
toga je lukavac govorio u našoj prisutnosti, kao da
mu je tek žao za gospodom svojom.

— No je — nisu sva gospoda takva bila, — kak
su naš gospodin bili — i naša góspa. Najmreč gòspà.
To su naš ajngel bili. Ali — ja sem ostal pri nih, —

pak ih dale imam. Neg druga gospoda ! Uh, — terpel je — terpel mnogo muž. Istina, imel je više — kak denes. Gospoda su na to pazila, — ali vrag je to bil — moral je mužek i klaku obavlati gosponu svojem, moral je varmedjinsku robotu obavlati, — moral je i onda štibru plaćati, — činž i gornicu davati. — Teško je to i mnogo bilo ! Pametujem ja, — bil sem mali dečko još, — na celom gruntu samo je moj otec bil, — a da mu k sestri, koju je imel, ne priženiju stranjskoga, da bu više težakov v hiži, moral se je kruto mučiti, da pokaže — kak bu on sam sa svojom ženom mogel zbaviti sve težake, koji su se morali gospoštini dati. A gospodin su onda još v školah bili — pak je imanje bilo v arendi, — a arendator grof s nekakvim nemškim pridevkom hud je i zločest človek bil. Znam, kako je jeno jutro došel i selski lihter, da stira težake za cestu, i gospodski špan, da zove v klaku, a siromak japica ni znal, kam bi se del. Bormeš morala je mamica na cestu iti kamenje tuči, a japica v klaku, — mi pak deca sama smo ostala — lačna i žejna, — kajti ni lihter ni špan nisu dali časa, da bi nam mamica kaj priredila. — Pak onda bute vi, japica Janko, rekli, — da je lepše bilo ! No je — vi ste bili špan, — vam je bilo lepo.

Treći je starac u službi bio vrtlar Mika. Kao Janko i Petar — on je takodjer ostao u dvoru još iz doba tlake. U trideset i toliko godina, što su prošle od onda, često — vrlo je često ostavio službu, — osobito, dok je bio mladji. Pod stare dane nije tako često odlazio, ali i sada i prije nikad nije bio dugo izvan službe suhodinjske. Redovno se vratio za kratko vrijeme i stao naricati, zaklinjati i moljakati, da ga opet prime. Obično je bio u tako jadnom i žalosnom stanju, da su ga već iz smilovanja morali primiti, a kako je bio izvrstan vrtlar, uvijek je dobro bilo primiti ga natrag.

One ljetne večeri, kad su žeteoci donesli vijenac, umiješao se i on u njihovu sredinu, da dodje do svoje kapljice. Tek onda, kad su se vrčevi ispraznili, pošao u dvor, da čeka večeru, kao svakog dana, a uvijek je išao k Petru u kuhinju, da se s njim porazgovori, kod toga cmuleći svoju hladnu i redovno praznu lulu.

Mika nije se rodio kao domaći kmet. Njegova kuća, — onamo tija iz četvrtog sela, pripadala je k drugomu imanju. No od mladosti nije mu se dalo biti kod kuće. Lutajući ovako po svijetu naučio vrtlarstvo. Tako je došao i u Suhodinje. Dašto, ostati nije mogao. Njegov zemaljski gospodin saznao za njega i zatražio ga. No Mikić čisto da očaja. Bojao se svoga gospodina, jer je taj bio strog i tvrd čovjek. I stao zaklinjati oca, neka mu pomogne. Ali tu se nije dalo pomoći. Njegov vlastelin imao je pravo, da ga natrag zahtijeva, tim više, što u kući njegovoj nije bilo dosta radnika. No i ocu je bilo žao za vrsna vrtlara. Domisli se dakle, da kupi njegovu kmetiju. Vlastelin Mikin pristane na to. I tako je Mika postao suhodinjski kmet.

Bio to visok, snažan i čvrst čovjek još u svojoj starosti. Imao je široka ledja, — neobično široka, silne ruke i noge i lijepo sadjeljanu glavu. Lice mu je odavalo veliku prevrtljivost, krupne modre oči gledale su i lukavo i veselo u svijet, a silan zavit nos, kao kljun u ptice grabilice, nešto se nakrivio k desnomu obrazu. Pod nosom rasli gusti, štetinjasti brkovi, zbog kojih se nije ništa od usnica vidjelo. Hod je imao težak i kad ga je čovjek otraga motrio, morao je pomišljati na medvjeda. Nije se odijevao na seljačku, nosio je varoško odijelo. Uopće je želio, da se što manje u njem opaža seljak. Dašto nije znao pisati ni čitati, ali se uvijek pozivao na to, kako se vrtlarsko umijeće visoko cijeni u vanjskom svijetu, te on kao vrtlar nikako ne može više da bude isto, što i svaki

drugi seljak. Osobito je volio da to ističe pred žen-skinjama, posebice pred onima, što su iz varoši došle u službu. Uvijek je nastojao, da ga one uzmu kao čovjeka, koji njima pripada. U tom je pokazivao i nešto viteško. Gradio se kao njihov kavalir i branitelj. Ugursuz, dašto, imao široko srce i veliku sreću kod ljepotica. Bio je onaj čvrsti osorni tip, u kojem živinska strana čovjekova najviše dolazi do izraza i koji se najčešće nalazi u mesara, ali se na veliko čudo estetičara vrlo često svidja ženama. Mika je uistinu slavio pobjedu za pobjedom. I nije se tek jednom slučilo, da je svojim seladonskim navadama prouzročio u kući neprilika. Stoga je još za tlake morao da se ženi. Ali ni to nije hasnilo.

Kako se je u tom sasvim razlikovao od našeg seljaka, tako je u drugu ruku pridržao mnogo seljačko u sebi. Žalibože — ništa od lijepih svojstava, već poglavito poroke. Rado je uzimao, što bi samo mogao. I teško mu bilo dokazati, da je pogriješio i počinio nešto, što se kosi sa zakonom.

— Em — to daje gospodin Bog, — raste pod suncem, — a ja sem se dosta mučil, — gospodi sem dal, kaj im je bilo treba, — zakaj onda ne bi ono zel, kaj im ni treba. A ja sem si itak pomogel, — mogel sem si kupiti, kaj mi je treba bilo, — kakav je to greh? No je — gospodin ne dopuščaju, — ali — vnogo se toga v svetu naredi, kaj ni dopuščeno, — tumačio bi, kad bi ga opet uhvatili, da je iz vrta štogod prodao.

Drugi mu je porok bio, da je za vinom upravo drhtao. Čaša vina bijaše mu najveća naslada, po tom i najveća želja. Njoj za volju ništa mu nije bilo teško. Tim je laglje uhodio za njom, što je u vrtlarskoj kući sam samcat spavao, a vrtlarska je kuća na kraju vrta, dosta daleko od dvora i svih drugih gospodarskih zgrada. U jeseni, kad su seljaci imali pune klijeti,

Mika je pod večer izišao u bregove i projurio dva, tri — četiri brda, dok je našao rasvjetljenu i otvorenu klijet, da onda do zore pije. No najvećih je neprilika bilo s proljeća i jeseni, kad su se otvarali sajmovi. Htio je da ide gotovo na svaki sajam, uvijek govoreći, da mora ovo ili ono kupiti. Jednom je otišao, nakon što je digao svoju plaću. Bio sav već poderan i zbilja je trebalo da si kupi i opravila i obuće. Ali zlo i naopako. Sa vašara došao je još u goroj toaleti, nego li što je otišao. Mjesto kaputa imao na sebi tek stari na sve strane iskrpani ženski palto, a mjesto čizama stare poderane papuče. Propio s nekakvom ženetinom sve novce, prodao svoje staro odijelo i čizme, a onda — morao se odjenuti u ono, što je našao u svoje drugarice. Nitko mu se nije više rugao i smijao, nego li sukač Petar. On je poradi toga diljem godina i godina dražio Miku, čim bi ga samo vidio. Uredni i točni Petar očito pokazivao Miki dosta prezira. Zato se i Mika od njega tudjio. Najmiliji mu je bio drug iz sve družinčadi lugar i lovac Ivanča. S njim se najbolje razumio i najradije družio. Jer Ivanča takodjer bijaše lakouman čovjek, pa se je glavno zanimao za lov i za zabavu. Znao je za svakog zeca, gdje mu je i u kojem grmu ležaj, znao za dan, kad šljuke dolaze, znao za svaku trčku. Ali zato je cijele dane hodao po šumama i bregovima. Mika je dakle najvolio da ga u večer nadje, da onda skupa podju na svoje zabave. Kod toga nije posao njegov ništa trpio. U vrtu je ipak držao sve u najboljem redu: imao rano u proljeće povrtlja, kad su drugi tek počinjali, a u cvjetnjaku odgajao najljepšeg cvijeća.

Kad mi je samo moguće bilo, gledao sam da umaknem i dodjem medju starce. Njihovo pripovijedanje iz prošlih dneva, njihove dobroćudne šale, njihova svakojaka razmatranja bijahu za mene uvijek i zanimljiva i imala su neki poseban čar. I nikada

nisam oćutio, da sam došao u nekakav sasvim poseban svijet, kako bi to mnogi htjeli dokazati i tvrditi za seljački svijet. Kad se poslije sjećah tih časova uz starce seljake, pak mi došla na pamet bajanja raznih pisaca — iz polubarbarskih strana, u kojima su predočivali seljaka kao posve drugog čovjeka od nas ljudi, koji smo prošli nauke i primili kulturu, morao sam se i ljutiti i smijati. — Dapače koliko sam puta i među generalima i hofratima i profesorima morao u sebi ustanoviti, da gotovo isto onako sude i misle, kao i moj Janko, Mika ili Petar !

* * *

Srpanjsko se sunce sasvim već naginje k zapadu. Sjene su nastale duge i velike. Zagnjuju posvema sve nizine. Jedini se bregovi sjaju jakim svijetlom posljednjih trakova sa zapada, u kojem se vrhovi i drveće po njima ruji i zlati, pa se daleko u zračne visine odsijeva i izgleda kao zlatan val ili snop ili mekan plavi pram. — Po zraku lijeću čitava jata vrana dolje k šumama i lugovima, gdje su im noćišta u vrhovima starih dubova. Sa pašnjaka zamnijeva posljednja pastirska pjesma uz daleku jeku pastirskog roga — što zavija onamo tija pod gorom. Od sela dopire krika djece i mukanje blaga, što se vraća kući. Sitno zvonce sa vrata krave ili ždrebeta ozvanja negdje za šumom. A uto se zaori snažna, glasna i duga pjesma. Sve ostalo javljanje večeri utone u njenim akordima. Dolazi s brijega i sve se više bliži. Svršila se žetva pšenice i težaci mi nose pšenični vijenac. Taj čas svane mi pred dušom slika takove večeri iz prošlih dana dvora.

— Kao nekoč, — isto kao nekoč ! — šapću mi usne, da u isti tren osjetim, kako je istina sve isto onako, a opet sasvim — sasvim drugačije.

LUGOM I NJIVOM.

Šuti šuma, — šuti dubokom i dalekom šutnjom. Tiho je i mirno oko nje, nema nikakvog gibanja u njoj, samo se šire njene sjene i onamo na obronku valjaju se k potoku tanke magle — tek kao dah zemlje ili kao san starih vrba ili kao prikaze iz stare priče. — Ni glasa ! List ne može da padne na zemlju, a da mu se ne razabere šuštanje i zadijevanje o granje. Tanki pak suharak, što se mrtav spustio s visine, gotovo pravi lomljavu. Djetelovo kljucanje po kori stara brijesta čisto se raznosi jekom medju ovim gorostasima od pradavnih hrastova, što jedni o druge upiru moćne svoje grane i čine tako svod do svoda. Samo svijetlo kao da se boji prekinuti taj mir i tu tišinu, — tek kradomice prosiplje ovdje ondje svoje zlatne pjege i kolute, koji jedva da se njišu.

U prvi čas teško mi je pokročiti dalje, tako je veličanstveno i sveto ovo nijemo i gluho negibanje. Čisto se u duši žacam da prekinem taj mir svojim sitnim ljudskim koracima, koji će se u toj gluši daleko čuti po suhom lišću, što gusto i visoko prikriva tlo i daje mu smedju boju stare kože. Odasvuda se osjeća, da je tu svijet za sebe. — i duša se plaho pita, ne će li pogled profanog oka povrijediti taj mir i njegov čar — kvariti njegovu veleljepotu. I nadodje čas, da obrazi kao očute, da ih je dirnuo dah vile ili dapače priče i bajke same, a odmah i jednako kao da se u toj nijemoj polutami nešto talasa

šaptom vječne tajne i dršće njenim tamnim neponjatnim crtama.

Ali spazi me ptica. Velika šljuka bila na rubu šume, zaštropotala krilima i digla se u zrak. Maksimalno segnem za puškom i naperim cijev, da je taj mah nemoćno spustim k nozi. Pred svetom tišinom šume nisam se usudio, da vrijedjam život.

Obazrem se gotovo zastidjeno i plaho na visok jasen do sebe i na nisko mlado grmlje ljeskovine i trna. A oko se zadjene onamo kod šumskog puta o bijela i stasita stabla starih i mladih breza i topola. Sjena šume još ih sasvim ne hvata ; ovamo na strani k meni kliže se po bijeloj srebrenastoj kori širok val sunca, pa se onda gubi dolje u grmlje, gdje kozje šapice drže u zraku svoj rumeni i dražesni plod. Gdje gdje još visi koji žuto-zeleni ili crveno-smedji ogromni list sa bijelih tankih grančica grma. Gore na stablima sve je već golo. — tek ovdje ondje dršće po koji osušeni list.

Pokročim onamo i zadjem u šumu. U velikoj tišini daleko se razdaje šuštaj moga koraka, no nijema gluša kao da je tim još jača i još bliža. Sjene sve zalijevaju, ali nisu onako guste kao ljeti, — kao da uz njih prianjaju laki titraji svijetla, kao bršljan što se privija uz stara stabla. Svrži i grane gusto se prepleću zrakom, čisto prave fantastične oblike i linije, a vinjage svojim požutjelim i osušanim krakovima i uzlovima grade čitave mreže i zastore uz svilene zavjese iz fine tanke paučine. Na njoj vise rosne kapljice, na kojima se lomi drhtavo svijetlo, da se zrakom oko njih njišu talasi malih dūgâ. Sva divota vilinskih sjajnih oprema i odjeća kraljevskih kćeri iz stare priče i bajke kao da je razastrta eto na tu pred očima mojim, — i pred dušom zatitra sav silni i dragi čar onih milih i slatkih priča, što sam ih nekoč kao dijete tako žedno slušao. I zbilja se čini, —

kao da u tim sjenama pod visokim starim hrastovima, oko toga gustog grmlja, pod stasitim brijestovima i mladim grabrovima, oko lijepih stabala klenova i po toj svakakvoj na pô suhoj bilini — trepeće nešto od bajke i prosjajuje prizrakom iz njih. Svagdje kao da se javlja svijet ljudske sanje i čovjekove mašte i kao da fino — fino titra akord iz vječne pjesme.

A oni stoje tu nepomično i gorostasno, hlepe visoko k zračnim visinama, na sve se strane viju grane njihove moćne — stari hrastovi! — Davnim davno nestalo je i ljudi i zvijeri, što su s njima rasli. Mnogo i mnogo veselja i radosti, a mnogo i tuge i žalosti prošlo je krajem, otkad tu stoje, a stoje kao najvećebnije stupovlje najdivnijeg hrama, što ga diže priroda sama Tvorcu svomu, nikad Neizrečenomu. I tajna vasselene i njenog opstajanja kao da se taknula duše nedostupnom svojom dubljinom i crnom nedoglednom daljinom, dok oko gleda ove visoke i silne razmjere, pri tom zamjećujući, kako se po suroj kori propinje cijela rpa sitnih nekakih životinja — sitnijih još od mravi, — kako se giblje i gmiže sitno, malo, neznatno po tom gorostasu, koji je isto tako izraz života, a ne može se maknuti.

Pa dok mi noga dalje kroči, jednako mi se čini, kao da pod sjenama tih starih divova sveudilj trepeće dah prošlih dneva. Čisto se uzdiže davna davnina, — drugi ljudi, druge želje, ali pod svijetlom iste radosti k životu i pod sjenom iste teškoće i bijede, kao i danas. I onda idući pod tim svodovljem, među tim divnim anfiladama najvećeg graditelja, pričinja mi se, da se odnekuda odbija jeka pjevanke i javlja daleka nikad sustala radost života, što se giblje, što želi i ne prestaje „во вѣки вѣковъ“.

A svaki čas zamijetim stare znance, — znance iz prvog djetinjstva, kad ih je oko toliko znalično

plaho gledalo pod dojmom bajke, koja je znala i pričala njihove dogovore i njihove misli. I míli k duši uspomena za uspomenom. Opet uza me stoji dragi moj otac, da mi svojim umnim lijepim načinom priča svu ljepotu ovog šumskog života; opet čisto čujem njegov mili glas i drage riječi, kojima me uči opažati tu ljepotu i klanjati se toj velebnosti i toj svetosti, da u isti čas nijeti ljubav k rodjenoj grudi — k cijeloj dragoj svojim mučeništvom posvećenoj zemlji hrvatskoj ! U duši gotovo oživio jedan takav čas.

Bili smo u šumi, otac me vodio za ruku. Dodjismo eto pred isti ogromni stari dub, sav već šupalj i u granama polomljen, no ipak bujan i razgranjen daleko — daleko.

Djetinjском radosti uskliknem : — Ta, to je pravi Kraljević Marko !

Otac se nasmiје, no taj mah mi ispriповјedi, da je govor u okolici, da taj hrast stoji još od onda, kad je bila nekakva bitka s Turcima, što su čak do zagorske Konjščine doprli i doвле se zaletili. Možda nije ništa istina, ali svakako je odjek one velike bijede i muke, što ju je Hrvat trpio diljem triju stotina godina, trpio tim više, jer ga je sudba stavila i na jednu i na drugu stranu — a stavila u prve redove. Na jednoj se strani jedna djeca borila za krst časni, a na drugoj strani druga djeca za junački polumjesec, a ta borba donijela tek to, da je još čitavih sto i pedeset godina dalje morao davati krvavi porez i nositi krvavu košulju, i da još danas prima čudne — vrlo čudne nagrade, po kojima drugi mijesi iz njegova žita svoj hlјeb. — dok je on sam gladan !

Već sam na rubu šume i preda mnom se razastiru livade, na kojima sad u jeseni pase blago. Mlada pastirčad pjeva svoju pjesmu, i ta seljačka pjesma — prava slavenska pjesma — trgne me kao svagda

iz nujnih misli. Ona mi ujedared opet kao prava čarobnica dočara velike i daleke vidike, nad kojima lebdi i utjeha i nada.

Pak jednako idem dalje — od polja do polja, od ravnice na bregove. Nisam u šumu uzeo svoje pse, Nanu i Mizara, ali nadjoše me tragom i eto ih veselih i obijesnih preda mnom. Iz Naninih krupnih, kao jantar žutih očiju izbija sva nedogledna vjernost i ljubav, a opet i oštra pamet. Pogledi joj gotovo govore, kako je dobro zapamtila moju običnu šetnju i kako joj radost ispunja srce, što me je našla. U toj velikoj radosti i ne pita, je li joj dopušteno, već se sva razigrana baca kruzima u zraku preda mnom, dok Mizar svojim pametnim pogledom iz smedjih velikih očiju kao najprije pita, je li se ogriješio o svoj red.

I tako bazam i bazam dragim krajem. Svaki čas susrećem mužeke i mužače, stare i mlade, same znanice i znanice. Starica, o štap oslonjena, pridje k meni i zametnemo razgovor. Odavna su joj svi njezini pomrli. I sin joj počiva pod hladnom zemljom, tek unuci i praunučad okružuju staricu. U očima, upalim, bezbojnim, krvlju zalivenim očima dršće joj vječna suza i priča mi svu staračku bijedu, težu još u seljačkoj kućici, koju uz to muči nevolja. Čisto zavidno spominje starica sreću svojih ljudi, što su već gore u cintoru oko stare crkvice, — a ona se jedna još uvijek mora da kini i muči. Pa kao da hoće odbjeći toj nemiloj sadašnjosti, gubi se u spominjanje nekadašnjih dana, dok joj je njezin Ivan kuću vodio i sin joj Matek radio. I starica niže uspomenu za uspomenu, čineći i meni veliku radost, jer mi dozivlje časove i mojih milih pokojnika. Pa dok stojimo i razgovaramo tu pod starim krnjastim hrastom pokraj poljske staze, prikupljuje se sve više i više ljudi iz sela, da se i oni upletu u naše riječi, a iz njih se

izvija slika — slika od mnogo i mnogo godina i od mnogo i mnogo koljena. Starac je tu Pavel, koji je još s djedom hodao u lov kao pogonič. Dovukao se i starac Janko, kojega je otac učinio seoskim „lihtarom“, kad je preuzeo upravu imanja. Doplazila i starica Eva, koja je trideset godina služila u dvoru, pak mi je taj mah stala pričati i mlade dane mojih roditelja i dane moga djetinjstva. I svi, u cijeloj brojnoj rpi, bili stari ili mladi, bili su mi znanci, — i sama nejaka mala djeca, što se postrance stisla i gledala znalično u mene, a još više u moju bulldoggu kuju i novofundlanca, — svi — svi — bijahu mi poznati i ja svima znan. I čisto oćutim one niti i veze, što mene i ove ljude vežu, — onu slatku snagu, gotovo bajnu snagu, koja nije tek od danas ili od jučer, — već su to godine i godine, koljena i koljena, mnoga zajednička žalost i radost, što čini, da smo svoji! Prolazeći opet poljima i njivama, kao da sam osjećao veliku muku mužekovu, kao da nad njima još trepeću uzdasi i obnemoglost radnika, ali — i ona velika ljubav, što je sputala zagorskog seljaka uz njegovu grudu, i — veseli poklici kod ubiranja ploda — sve — sve — kao da prši i puši se iz grude — i pred dušom buji idila za idilom, što ih slaže njiva od proljeća do kasne zime.

I sjene bivaju sve dulje, dok još uvijek bazam medju njivom i gajem. Daleka šutnja počiva nad svim, — ladanjski mir — tihi život prirode same! Koji put prhne tek koje jato trčaka, da se sa štroptom digne u zrak, ili preleti divlji golub s golubicom, ili se daleko dolje kod luga javi jednoličan krik vrane, ili opet tik nada mnom u krošnjatom vrhu stabla, mimo kojeg prolazim, zabrblija i zakriješti svraka, dok se nad grmljem viju vrapci i sjenice. Svagdje mi se bliži priroda sa svojom velikom tajnom, svojom ljepotom, svojim bajnim i

slatkim čarom. No kroza to mili takodjer čovjekova povijest, — i eto — gotovo svaka njiva, svaki gajić, svako drvo priča mi priču za pričom, dozivlje u pamet davno prošle zgrade i davno izginule ljude. Pa tako u toj dalekoj tišini i osami nisam ni časak osamljen. Neprekidno me prati i uspomena i ljepota i misao.

Još nije bila sasvim tamna večer, kad sam se približio domu. Moj prvi korak bio onamo k ljesi, što vodi u staru ogromnu bašću. I s pravom se nasladom puštam među guste redove starih djedovskih voćaka, u sjene, što se rivaju iz grabrika; idem od jedne mlade voćke do druge, da je ogledam, a odatvuda se krili k meni velika ljubav i silni osjećaji, — pak čisto ćutim, kako me priroda velikom snagom hvata u svoj naručaj, — i vidim veliku istinu, kako je i meni i svemu ovomu isti izvor, — kako je sve volja i život Neizrečenoga samoga.

A večer se već utapa u crnim valovima noći. Na nebu se već sja divni trokut, što ga čine Vega, Atair i Deneb. Mliječna se staza sve više i jače pomalja. Na sjevero-istoku dosta se već visoko svijetli crvena divna Kapela, onamo na istoku titraju Plejade kao sjajna maglica, a tik nad horizontom rumenosjajni Aldebaran, — i ja ne mogu da zadjem u kuću. Čarna veleljepota noći ne pušta me iz svoga krila, pak se opet vraćam dolje k luzima i njivama. I opet se talasa oko mene iz ovih dubokih sjena i stara priča i dah prošlog života i ljepota noći same. Dugo i dugo moram da idem, jer se nikako ne mogu odijeliti. Na istoku već je izišao sav divni Orion sa svojom grimizno-sjajnom Beteigeuzom, sa svojim Koscima i sjajnim bajno-dalekim i bajno-ogromnim Rigelom. I um i srce gotovo dršću od veličajnosti, što je misao ovdje naslućuje i otkriva. — A duša čisto osjeća, kako jê ostavlja prah, kojim jê muči svakidašnjost sa

svojim filistarskim falangama, — i skupa s mišlju diže se daleko — daleko !

Onamo sa bregova proviruju u crnu tminu crvene žarke točke — kao s neba pale zvijezde. Luči su iz seljačkih stanova. Dolje pak na pašnjaku žari i crveni se krijes. Iz daljine se još razbira, kako nad ružnim plamenom dršće i lebdi tanak modar dim, čisto kao svilen zastor. Jedan val svijetla ražaruje dvije suhe stražnje noge konjske, ondje dalje niče iz tmine smedji šator i svijetlo baš se upire na otkriti ulaz, gdje na zemlji sjedi muško čeljade, a do njega čitava rpa na pô gole, garave djece. Kod samog ognja pak sjedi divno crno djevojče. Krupne smedje oči gube se u dalj, rukama obavlja koljeno, ne miče se i ne giblje. Djevojačke se sanje zrcale na krasnim obrazima. A ja osjetim, kako je čarna poezija razastrla svoja bajna krila i nad tim ciganskim šatorom, — čisto mi je, kao da čujem jači kucaj djevojčina srca i šapat njezinih želja — njezinih žarkih nada. Odšuljam se što dalje mogu, samo da ne vrijedjam tajni čar.

A ondje iz starog doma zove me upaljeno svijetlo. Dugi red rasvijetljenih prozora u toj gustoći, tek tikanjem zvijezda prekidanoj tmini, šapuće tako nježno o dragosti i milini stare kuće i njezinih polutamnih soba. Požurim se, da budem što prije u krilu tih dragih sjena.

SADRŽAJ.

	Strana
Povijest ovih zapisaka	5
Diljem doma	9
U susjedstvu	21
Noćni zapisak iz doma	53
Pričanja stare artije	65
Pepeljuga	89
Arabeske k jednom popodnevnu	123
Kod stare crkve	131
Susjedi	155
Ilirska romanca	173
Jedan božić	185
Stare sluge	199
Lugom i njivom	219

26/4/92

250

